

Z recenzji:

„Książka zawiera najnowsze ustalenia na temat działalności i roli towarzystw naukowych w krajobrazie nauki polskiej. [...] Wyróżnia je to, że są stowarzyszeniami dobrowolnymi, samorządnymi i działającymi pro bono, m.in. prowadząc badania naukowe i upowszechniając ich wyniki. [...] Monografia *Społeczny wymiar działalności towarzystw naukowych* stanowi ważne źródło wiedzy na temat wciąż mało znanego oraz niedocenianego przez państwo i samorządy, a przecież znaczącego odcinka integracji naukowej i życia społecznego, jakimi są towarzystwa naukowe.

Ks. prof. dr hab. Henryk Seweryniak

PAN
POLSKA AKADEMIA NAUK

Społeczny wymiar działalności towarzystw naukowych

Społeczny wymiar działalności towarzystw naukowych

redakcja naukowa
Iwona Hofman, Jerzy Błażejowski, Andrzej Kansy

Warszawa 2023

Spółeczny wymiar działalności towarzystw naukowych

Warszawa 2023

Spółeczny wymiar działalności towarzystw naukowych

redakcja naukowa
Iwona Hofman, Jerzy Błażejowski, Andrzej Kansy

Warszawa 2023

Polska Akademia Nauk

Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN
Pl. Defilad 1, 00–901 Warszawa, Pałac Kultury i Nauki,
piętro XXII, pokój 2308,
tel. 22 182 68 91, e-mail: rtn@pan.pl

Redakcja naukowa

Iwona Hofman, Jerzy Błażejowski, Andrzej Kansy

Recenzent

Ks. prof. dr hab. Henryk Seweryniak

Redakcja językowa

Andrzej Kansy

Wydawca: Polska Akademia Nauk

© The Authors, 2022

This edition © Polska Akademia Nauk

ISBN 978-83-66847-47-7

Opracowanie graficzne

LogoScript Sp. z o.o.

ul. Dembowskiego 4/54, 02-784 Warszawa

tel. +48 693 699 709, e-mail: logoscript@logoscript.pl

Druk i oprawa

Agencja Wydawniczo-Poligraficzna GIMPO

ul. Transportowców 11, 02-858 Warszawa

tel. +48 501 076 031, e-mail: gimpo@poligrafia.waw.pl

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

I

Iwona Hofman <i>Komunikacja naukowa i popularyzacja wiedzy jako społeczne zobowiązania towarzystw naukowych</i>	15
Jerzy Błażejowski <i>Rola towarzystw naukowych ogólnych w rozwoju nauki i aktywizacji środowisk lokalnych i regionalnych</i>	21
Zbigniew Kruszewski <i>Spółeczny ruch naukowy – potrzeba uregulowań prawnych</i>	27
Andrzej Grzywacz, Tadeusz Majsterkiewicz <i>Współdziałanie Polskiej Akademii Nauk ze społecznym ruchem naukowym</i>	37
Zbigniew Czernicki <i>Rola naukowych towarzystw medycznych w kształtowaniu polityki zdrowotnej Państwa</i>	43
Bożenna Kawalec-Pietrenko <i>Rola stowarzyszeń naukowo-technicznych FSNT-NOT w szerzeniu wiedzy technicznej i wskazywaniu działań na rzecz przemysłu 4.0</i>	49
Stanisław Kunikowski <i>Wkład towarzystw naukowych w tworzenie i rozwój uczelni wyższych w Polsce</i> ..	55
Magdalena Musiał-Karg, Arkadiusz Żukowski <i>Drapieżna nauka/drapieżne publikacje i ich skutki dla dyscyplin naukowych w Polsce. Przykład nauk o polityce i administracji</i>	67
Andrzej Kansy <i>Sytuacja towarzystw naukowych w Polsce w drugiej dekadzie XXI w.</i>	81

II

Janusz Andres <i>Interdyscyplinarne bezpieczeństwo pacjenta</i>	105
Agata Bachórz, Zbigniew Rykowski <i>Pandemia COVID-19 a efektywność upowszechniania wiedzy socjologicznej przez Polskie Towarzystwo Socjologiczne</i>	109
Jerzy Barglik, Dariusz Świsulski <i>Akademia Inżynierska w Polsce jako kontynuatorka tradycji przedwojennej Akademii Nauk Technicznych</i>	121

Tadeusz Berliński <i>Prakseologiczne aspekty wykluczenia społecznego</i>	131
Ks. Daniel Brzeziński <i>Zbiory specjalne Towarzystwa Naukowego Płockiego</i>	137
Monika Bugno-Poniewierska <i>Naukowy i społeczny wymiar badań genetycznych – Polskie Towarzystwo Genetyczne</i>	151
Bogumiła Celer <i>Biografistyka w działalności regionalnych towarzystw naukowych. Przegląd inicjatyw</i>	151
Ks. Michał Drożdż <i>Rola Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej w rozwoju i upowszechnianiu nauki</i>	163
Igor Gościński, Adam Wiernikowski, Jarosław Zawiliński <i>Działalność społeczna Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego w latach 2003–2022</i>	167
Filip Kaczmarek <i>165 lat działalności społecznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.</i>	171
Zbigniew Kaźmierczyk <i>Towarzystwo Literackie imienia Adama Mickiewicza w Polsce i w Gdańsku</i>	185
Stanisław Knutelski, Elżbieta Pyza <i>Upowszechnianie osiągnięć nauk przyrodniczych przez Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika dawniej i obecnie</i>	194
Piotr Kostyło, Robert Sarnecki <i>Nauka i wspólnota. Doświadczenie Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego.</i>	207
Małgorzata Łosiewicz <i>Zaangażowanie towarzystw naukowych w rozwój młodych badaczy. Praktyki i doświadczenia Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej</i>	215
Jan Łukaszewicz, Wojciech Gil <i>Społeczny wymiar 140 lat działalności Polskiego Towarzystwa Leśnego</i>	227
Katarzyna Majbroda <i>Kreowanie kultury publicznej i wyobraźni społecznej w działalności Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego</i>	235
Beata Majecka <i>Upowszechnianie wiedzy i szerzenie kultury ekonomicznej jako statutowe zadania Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego</i>	249
Małgorzata Mańka, Małgorzata Jędrzycka, Dorota Szopińska <i>Naukowy i społeczny wymiar działalności Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego (1971-2022)</i>	257

Anna Mikuła <i>Polskie Towarzystwo Botaniczne – retrospekcja i spojrzenie w przyszłość</i>	265
Edward Nycz, Patrycja Kaszubska-Dziergas <i>Animacyjna działalność Towarzystwa Ziemi Kozielskiej w kształtowaniu kapitałów miejskich (1963–2022)</i>	273
Anna Orłowska, Ewelina Lipka, Piotr Weckwerth, Jacek Forsyjak, Zbigniew Zwoliński, Barbara Woronko <i>Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich – stan obecny i wyzwania na przyszłość</i> . . .	289
Barbara Pacewska, Iwona Wilińska, Krzysztof Pielichowski <i>Wkład Polskiego Towarzystwa Kalorymetrii i Analizy Termicznej im. Wojciecha Świętosławskiego w rozwój i upowszechnianie nauki</i>	307
Tomasz Piekarski <i>Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego</i>	319
Aleksandra Pudło, Małgorzata Waszak, Marta Krenz-Niedbała, Jacek Tomczyk <i>Polskie Towarzystwo Antropologiczne w kształtowaniu świadomości społecznej na temat zmienności biologicznej i ewolucji człowieka</i>	323
Bożena Romanowska-Dixon <i>Działania Polskiego Towarzystwa Okulistycznego (PTO) na rzecz pacjentów i społeczności okulistycznej</i>	337
Antoni Różalski, Wanda Małgorzata Krajewska <i>Łódzkie Towarzystwo Naukowe i jego wkład w upowszechnianie nauki, techniki i sztuki</i>	339
Marek J. Sarna, Krzysztof Czart <i>100 lat działalności Polskiego Towarzystwa Astronomicznego</i>	349
Piotr Siwek, Iwona Domagała-Świątkiewicz, Stanisław Mazur, Agnieszka Lis-Krzyściń, Jacek Nawrocki, Edward Kunicki, Agnieszka Sękara, Andrzej Kalisz <i>Wkład Polskiego Towarzystwa Nauk Ogrodniczych w rozwój nauki i upowszechnianie wiedzy</i>	355
Joanna Stadnik, Dorota Piasecka-Kwiatkowska, Agnieszka Kita <i>Społeczny wymiar działalności Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności</i> . . .	359
Maciej Sydor, Beata Mrugańska, Marcin Butlewski <i>Certyfikacja zawodowa ergonomistów w działalności Polskiego Towarzystwa Ergonomicznego</i>	365
Andrzej Szutowicz <i>Mózg wymaga więcej uwagi? – Polskie Towarzystwo Badań Układu Nerwowego</i> .	375
Krzysztof Walczak <i>Biblioteki ogólnych regionalnych towarzystw naukowych i ich znaczenie w zmieniającym się pejzażu nauki</i>	381
Katarzyna Wojan <i>Działalność Polskiego Towarzystwa Językoznawczego w czasie pandemii</i>	387

Wstęp

Społeczna aktywność ludzi nauki w Polsce skoncentrowana jest w organizacjach społecznego ruchu naukowego, który stanowi istotną płaszczyznę życia publicznego. Towarzystwa naukowe umożliwiają pasjonatom nauki zaspokojenie ważnej potrzeby działalności na rzecz obywatelskiej wspólnoty. Na wytwarzany w ten sposób dorobek składają się m.in. upowszechnianie nauki, prowadzenie badań naukowych, umacnianie dyscyplin oraz integrowanie środowisk.

Dzieło to wybrzmiewa w sposób szczególny podczas kongresów towarzystw naukowych, które są organizowane przez Radę Towarzystw Naukowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk. Pierwszy z nich odbył się w Warszawie w 2013 r. pod hasłem „Towarzystwa naukowe w Polsce – dziedzictwo, kultura, nauka, trwałość”. W przyjętej wówczas Uchwale I Kongresu Towarzystw Naukowych zwrócono uwagę na doniosłą rolę społecznego ruchu naukowego w przekształcaniach cywilizacyjnych i społecznych w Polsce. Uczestnicy Kongresu wyrazili przekonanie, że towarzystwa naukowe jako element systemu nauki powinny uzyskać należyty status prawny oraz mieć zagwarantowane stałe wsparcie finansowe, m.in. z budżetu państwa oraz ze środków samorządów. Zaapelowano o lepsze wykorzystanie potencjału eksperckiego towarzystw naukowych. Podobny przekaz zawiera uchwała II Kongresu Towarzystw Naukowych, który odbył się w 2018 r. w Poznaniu pod hasłem „Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej”. Podkreślono w niej historyczne znaczenie społecznego ruchu naukowego. Odniesiono się do ogłoszonej wówczas punktacji czasopism naukowych, wyrażając przekonanie, że jej wynikiem powinno być zwiększenie znaczenia polskojęzycznych wydawnictw. III Kongres Towarzystw Naukowych odbył się w Gdańsku w 2022 r. i był wpisany w obchody 100-lecia działalności Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. Jego uczestnicy przyjęli uchwałę, w której podkreślono znaczenie społecznego ruchu naukowego oraz zasygnalizowano najważniejsze problemy.

UCHWAŁA

III Kongresu Towarzystw Naukowych z dnia 22 października 2022 r.

Towarzystwa naukowe są ważnym elementem systemu nauki w Polsce. Swoją działalnością *pro publico bono* wpisują się w politykę państwa, odpowiadając na wyzwania współczesności oraz poszukując rozwiązań służących przyszłym pokoleniom.

Historyczny ogląd bilansu społecznego ruchu naukowego w Polsce umożliwia wysoką ocenę działalności naukowej, popularyzatorskiej i wydawniczej w wymiarze krajowym i międzynarodowym na przestrzeni wieków. Wiele organizacji kon-

centruje się na umacnianiu potencjału regionów, uznając, że ich różnorodne tradycje tworzą tożsamość Polaków. W przestrzeni towarzystw naukowych spotykają się miłośnicy nauki w różnym wieku, co sprzyja nawiązywaniu więzi między uczniami i mistrzami oraz uczy poszanowania osiągnięć poprzedników. Na gruncie towarzystw naukowych dokonuje się dojrzewanie do godnego pełnienia ról społecznych i odpowiedzialnego sprawowania funkcji. Cele społecznego ruchu naukowego obejmują m.in.: prowadzenie badań naukowych i upowszechnianie ich wyników podczas konferencji i sesji oraz w publikacjach, prowadzenie kształcenia całościowego, wspomaganie nauczycieli akademickich w rozwoju naukowym, promowanie etycznych postaw, prowadzenie bibliotek oraz placówek o charakterze archiwalnym i muzealnym.

Pomimo dużego znaczenia i wielu zasług dla polskiej nauki i narodowego dziedzictwa, towarzystwa naukowe nie zajmują należnego miejsca w polityce naukowej państwa. Brakuje bowiem systemowych rozwiązań, które zapewniłyby przetrwanie społecznego ruchu naukowego i jego ponadczasowego dorobku zawartego w publikacjach oraz w materialnych pomnikach, takich jak biblioteki, archiwa czy muzea.

Uczestnicy III Kongresu Towarzystw Naukowych uznają za niezbędne finansowanie organizacji społecznego ruchu naukowego ze środków budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego. Towarzystwa naukowe powinny być także dostrzegane i finansowo wspierane przez podmioty gospodarcze. Ze względu na ważny interes państwa oraz z uwagi na pilną potrzebę naukową i społeczną Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk podjęła prace nad przygotowaniem projektu ustawy o towarzystwach naukowych, której celem jest poprawienie ich funkcjonowania, zwiększenie wpływu na rozwój nauki i wzmocnienie roli w kształtowaniu nowoczesnego społeczeństwa wiedzy.

Dlatego też zwracamy się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Marszałka Sejmu RP, Marszałka Senatu RP, Prezesa Rady Ministrów, Ministra Edukacji i Nauki, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministra Finansów o zainteresowanie się towarzystwami naukowymi i wsparcie ich funkcjonowania przez trwałe uregulowania o charakterze systemowym. Wyrażamy przekonanie, że przyczyniło by się to do zwiększenia udziału polskiej nauki w światowych dokonaniach.

Gdańsk, 22 października 2022 r.

Organizowane kongresy są okazją do prezentowania dorobku naukowego poszczególnych towarzystw naukowych. Podczas tych spotkań społeczny ruch naukowy ujawnia się też jako przedmiot badań, ciągle aktualny ze względu na zmiany zachodzące w wielu obszarach życia. Monografia pt. *Spółeczny wymiar działalności towarzystw naukowych* zawiera najnowsze ustalenia na ten temat. Publikacja składa się z dwóch części. W pierwszej zamieszczono wyniki badań nad społecznym ruchem naukowym jako formą zbiorowej aktywności, w drugiej zaś studia przypadków.

Pierwszą część otwiera artykuł pt. *Komunikacja naukowa i popularyzacja wiedzy jako społeczne zobowiązania towarzystw naukowych* autorstwa Iwony Hofman. Badaczka zwraca uwagę na doświadczenie towarzystw w popularyzowaniu i klasyfikowaniu wiedzy oraz na ich elastyczność w doborze kanałów przekazu i treści w zależności od

rodzaju odbiorców i ich kompetencji komunikacyjnych. Mogłoby to w sposób istotny wzbogacić strategie zwalczania dezinformacji. Autorka udowadnia, że o ciągłości społecznego ruchu naukowego decyduje aktywna i pełna pasji postawa społeczników. Jerzy Błażejowski w swoich badaniach koncentruje się na roli towarzystw naukowych ogólnych w rozwoju nauki i aktywizacji środowisk lokalnych i regionalnych. Zwraca uwagę na ewolucję misji i celów towarzystw naukowych na przestrzeni wieków oraz na ich znaczenie dla nauki i kultury, a także dla utrwalania tożsamości narodowej. Za istotne zadania towarzystw naukowych autor uznaje kształtowanie zachowań prospołecznych i proekologicznych, umacnianie więzi międzynarodowych oraz uświadamianie społecznej odpowiedzialności nauki. Na pilną potrzebę uregulowania prawnego działalności towarzystw naukowych wskazuje Zbigniew Kruszewski. Zdaniem autora przyjęcie odrębnej ustawy ustabilizowałoby funkcjonowanie społecznych organizacji naukowych i zapewniło należyte wykorzystanie potencjału ich członków. To z kolei mogłoby przynieść wymierne korzyści w obszarach nauki, gospodarki oraz kultury. Wątek konieczności uregulowań prawnych i stosunku władz państwa do towarzystw naukowych podejmują także Andrzej Grzywacz i Tadeusz Majsterkiewicz w wypowiedzi na temat współdziałania Polskiej Akademii Nauk ze społecznym ruchem naukowym. Autorzy dostrzegają możliwość uwzględnienia w modyfikowanej Ustawie o PAN dodatkowych przepisów w celu zapewnienia towarzystwom naukowym wyższego poziomu merytorycznego, organizacyjnego i finansowego. Zbigniew Czernicki koncentruje swoją refleksję na medycznych towarzystwach naukowych. Autor dowodzi, że odgrywają one istotną rolę w kształtowaniu polityki zdrowotnej państwa. Jednakże ich zła sytuacja finansowa uniemożliwia pełne wykorzystanie istniejącego potencjału. Autor wskazuje na konieczność wsparcia, zwłaszcza w zakresie edukacji oraz nawiązywania i utrzymywania relacji z organizacjami międzynarodowymi. Bożenna Kawalec-Pietrenko zwraca uwagę na znaczącą rolę, którą odgrywają stowarzyszenia naukowo-techniczne FSNT-NOT w szerzeniu wiedzy technicznej, a także we wskazywaniu działań na rzecz Przemysłu 4.0. Czwarta Rewolucja Przemysłowa stała się bowiem procesem, który powoduje bardzo duże zmiany w zakresie życia społecznego, technologii i organizacji przemysłu. Na temat wkładu towarzystw naukowych w tworzenie i rozwój uczelni wyższych w Polsce pisze Stanisław Kunikowski. Omawia przykłady szkół wyższych powołanych i z powodzeniem prowadzonych przez towarzystwa. Kujawskiej Szkoły Wyższej we Włocławku i Akademii Kaliskiej. Przykład Towarzystwa Naukowego Płockiego z kolei stanowi model współpracy z uczelniami wyższymi. Magdalena Musiał-Karg i Arkadiusz Żukowski podejmują bardzo aktualny temat „drapieżnych publikacji” i ich skutków dla dyscyplin naukowych na przykładzie nauk o polityce i administracji. Autorzy wyjaśniają, że „drapieżnymi” są nazywani wydawcy, którzy, kierując się własnym interesem ekonomicznym, nie zachowują standardów merytorycznych. Dlatego też postulują przed wysłaniem artykułu szczegółowe przeanalizowanie strony internetowej czasopisma pod kątem jego wiarygodności i rzetelności. Niezwykle ważne jest też podjęcie działań uświadamiających w tym zakresie oraz szczególna dbałość o jakość badań i publikacji naukowych. Sytuację towarzystw naukowych w drugiej dekadzie XXI w. przedstawia Andrzej Kansy. W artykule zaprezentowano wyniki badania przeprowadzonego w 2022 r. metodą sondażu diagnostycznego.

W drugiej części monografii znalazły się studia przypadków. Artykuły uszeregowano alfabetycznie według nazwisk autorów. Na podstawie zaprezentowanych

wyników badań można stwierdzić, że towarzystwa naukowe w Polsce mają długą i bogatą tradycję oraz trwałe miejsce w systemie nauki i kultury pomimo braku odpowiednich uregulowań prawnych. Wypełniają ważne funkcje społeczne, m.in. edukacyjną, informacyjną, popularyzacyjną, czy integracyjną, stosując różnorodne formy aktywności. Przyczyniają się do rozwoju dyscyplin naukowych i dziedzin życia, mają duży wkład w ochronę ludzkiego zdrowia oraz w rozwój gospodarczy w skali regionów i Polski. Społeczny ruch naukowy jako przejaw zbiorowej aktywności dąży do zmian, ale także podlega nieustannym zmianom pod wpływem uwarunkowań i czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Dlatego też zasadne jest, aby w przyszłości podejmować kolejne badania nad tym zjawiskiem, jak i nad poszczególnymi organizacjami. Refleksje te powinny obejmować zagadnienia teoretyczne oraz praktyczne ujęcia ukierunkowane na zachowanie dla potomnych dorobku towarzystw naukowych i należyte wykorzystanie ich potencjału.

*Iwona Hofman
Jerzy Błażejowski
Andrzej Kansy*

!

Iwona Hofman
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN
Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej

Komunikacja naukowa i popularyzacja wiedzy jako społeczne zobowiązania towarzystw naukowych

Towarzystwa naukowe mają długą tradycję i potencjał godny szacunku, a co najmniej uwagi decydentów w obszarze polityki naukowej. Uwagi i zainteresowania wynikającego z analizy statusu towarzystw naukowych jako podmiotów polityki naukowej państwa oraz ich wielorakiej aktywności naukowej wpisanej w dziedzictwo społecznego ruchu naukowego. Należy przypomnieć, że rozwój towarzystw naukowych w nowoczesnym rozumieniu przypadł w Polsce na najtrudniejszy okres zaborów i niewoli. Najstarsze towarzystwa naukowe mają genezę sięgającą dwóch stuleci, m.in. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Warszawie (1800 r.), Towarzystwo Naukowe Krakowskie (1815 r.), Towarzystwo Naukowe Płockie (1820 r.). Pełniły one bardzo ważne role wzmacniające tożsamość narodową, zarówno w aspekcie walki niepodległościowej, jak i elementarnej pracy nad kondycją moralną i intelektualną społeczeństwa. Znaczący tematyki zauważają, że pierwsze towarzystwa naukowe promieniowały na cały kraj, powodując m.in. powstawanie kolejnych. Piszą: „ze względu na brak instytucji życia naukowego, kulturalnego i oświatowego towarzystwa naukowe wypełniły tę przestrzeń, tworząc organizacje, skupiające ludzi rozmiłowanych w nauce oraz polskich patriotów”¹. Używając określenia „społeczny ruch naukowy” należy podkreślić postawy założycieli i członków towarzystw, którzy działali z najwyższych pobudek patriotycznych kierowani troską o dobro wspólne. Termin ten, dzisiaj coraz rzadziej używany wobec instytucjonalizacji aktywności towarzystw, nadal bardzo dobrze określa misje i strategie wizerunkowe oraz komunikacyjne towarzystw.

Obecnie towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne działają w ramach prawnych Ustawy prawo o stowarzyszeniach przyjętej w 1989 roku. Jej litera, a także zaawansowane prace badawcze umożliwiają klasyfikowanie towarzystw na ogólne i specjalistyczne; ponadto towarzystwa zrzeszają się w federacje np. towarzystwa medyczne. Ustawa, w znacznej części zapisów, odbiega od realiów pracy towarzystw w XXI wieku. Wiele okoliczności wpływa na taką ocenę, w tym m.in.: brak zdefiniowania towarzystwa naukowego jako podmiotu polityki państwa, brak określenia kryteriów naukowości, archaiczność opisu zasad finan-

1 Z. Kruszewski, S. Kunikowski, A. Karsy, T. Majsterkowicz, „Społeczny ruch naukowy w Polsce. Historia i przyszłość”, wyd. PAN, Warszawa 2014, s. 11

sowania towarzystw naukowych. Przemiany ustrojowe w Polsce sprzyjały bowiem luzowaniu rygorów pracy towarzystw naukowych oraz innych podmiotów i jednostek naukowych. Rozluźnieniu uległy ściśle związki towarzystw z Polską Akademią Nauk, co miało swoje odzwierciedlenie w przekształceniach formalnych Rady Towarzystw Naukowych (pod tą nazwą Rada funkcjonuje od 1975 roku, wcześniej jako Rada Towarzystw Naukowych i Upowszechniania Nauki)² i ograniczeniu wsparcia finansowego na działalność towarzystw. Należy podkreślić, że negatywne skutki tych zmian zostały częściowo zniwelowane w Ustawie o Polskiej Akademii Nauk uchwalonej w 1997 roku, a następnie w Uchwale nr 2/98 Prezydium PAN z 2 lutego 1988 roku w sprawie współdziałania Polskiej Akademii Nauk ze społecznym ruchem naukowym. W latach 2007-2014 przeprowadzono kompleksową analizę ilościową i jakościową towarzystw naukowych, których liczbę oszacowano na 312. Rada zajmuje się aktualizacją tych analiz, koordynując wydawanie słownika towarzystw naukowych.

W kadencji 2008-2011, Rada przygotowała projekt ustawy o towarzystwach naukowych, a w Uchwale z 16 czerwca 2014 roku określiła kryteria uznania towarzystwa za naukowe. Są wśród nich następujące: „upowszechnianie osiągnięć naukowych przez publikowanie prac naukowych, wydawanie czasopism naukowych i monografii, organizowanie zjazdów, warsztatów, kursów, konferencji, odczytów, seminariów naukowych, festiwali nauki i tym podobnych przedsięwzięć”, „realizowanie prac i badań naukowych oraz popularno-naukowych”, „inicjowanie, współdziałanie i realizowanie przedsięwzięć służących wdrażaniu osiągnięć naukowych”, „prowadzenie działalności popularno-naukowej”, „rozwijanie różnych form aktywizacji życia naukowego i upowszechniania nauki wśród młodzieży”, „współdziałanie w utrzymywaniu kontaktów pomiędzy placówkami naukowymi i pracownikami nauki a organizacjami i instytucjami gospodarczymi i oświatowymi”, „tworzenie platformy międzyuczelnianej wymiany naukowej na terenie działalności własnego towarzystwa”³. Ponadto, w Uchwale wyróżniono inne kryteria oceny, mające wpływ na pozycjonowanie towarzystw naukowych w dyskursie publicznym. Przykładowo: opieka nad zabytkami sztuki, techniki, historii, ochrona środowiska biologicznego, opiniowanie programów i podręczników szkolnych oraz kierunków studiów, poradnictwo i sporządzanie ekspertyz, prowadzenie bibliotek, muzeów i archiwów. Kryteria te mają bezpośredni wpływ na ocenę efektywności działalności towarzystw naukowych w kontekście finansowania nauki. W pewnym sensie, miały charakter projekcji oddziaływania społecznego towarzystw. W przypadku towarzystw naukowych od ponad 20 lat zarzucono systemowe rozwiązania zabezpieczające ich działalność: wydawniczą, muzealniczą, utrzymania bibliotek i siedzib niekiedy o walorach historycznych. Problem ten dotyczy głównie towarzystwa regionalne przez lata ogniskujące życie naukowe i kulturalne w swoich małych ojczyznach. Działalność wydawnicza i konferencyjna stanowi podstawową formę aktywności wszystkich rodzajów towarzystw naukowych i stowarzyszeń naukowo-

2 Tamże, s. 11-31, por. I. Hofman, Z. Kruszewski, „Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany”, Wyd. PAN, Warszawa 2021, ss. 223.

3 Z. Kruszewski, S. Kunikowski..., s. 132-134.

-technicznych, ogólnych i specjalistycznych. Sprawdza się jako formuła. skuteczna i o dużym zasięgu społecznym.

Od co najmniej dekady, w związku z reformowaniem systemu szkolnictwa wyższego pojawia się postulat opisu działalności wszystkich podmiotów naukowych przez społeczny wymiar ich działalności; inaczej – społeczny sens oddziaływania, społeczną użyteczność

Przez społeczną użyteczność/wymiar/oddziaływanie należy rozumieć wymierne materialnie i/lub symbolicznie korzyści płynące z działalności naukowej towarzystw, w tym utrzymywanie i udostępnianie zbiorów archiwalnych, bibliotecznych, muzealnych, wydawanie czasopism i książek, organizowanie wystaw, konferencji i innych form prezentacji efektów badań. Społeczny wymiar działalności wiąże się z dystrybucją wiedzy, jej popularyzacją i upowszechnianiem, co ma wpływ na kształtowanie racjonalnych podstaw oceny zjawisk i problemów.

Uwarunkowania zewnętrzne ograniczające efektywność społecznego wymiaru działalności towarzystw są następujące: nieprecyzyjne zdefiniowanie towarzystw naukowych jako podmiotów polityki naukowej, niedoszacowanie ich potencjału w partnerstwie publiczno-prywatnym, brak ścieżek finansowania z dotacji podmiotowych, nieuwzględnienie w budżetach samorządów. Uwarunkowania wewnętrzne utrudniające realizację społecznego oddziaływania to: zmiany pokoleniowe i malejąca reprodukcja stanu posiadania, nieznanomość schematów komunikacji naukowej z interesariuszami (odbiorcami) o zróżnicowanych oczekiwaniach i kompetencjach uczestnictwa w dyskursie naukowym, zmienność funkcji towarzystw.

Wyraźnym dowodem znaczenia społecznego wymiaru oddziaływania jako kryterium oceny jednostek naukowych w paradygmatach dyscyplin są efekty zakończonej ewaluacji, a nawet sam fakt, że jednym z trzech parametrów analizy ustanowiono właśnie kryterium społecznego oddziaływania (spopularyzowane wśród naukowców jako opinie wpływu). W Ustawie prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 20 lipca 2018 roku, a następnie w rozporządzeniach ówczesnego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego określono wagę tego kryterium na 20 procent, co oznacza istotną zmianę w sposobie oceny przede wszystkim efektywności badań. Przed podmiotem nauki, w tym: towarzystwami naukowymi i stowarzyszeniami naukowo-technicznymi ustawodawca postawił zadanie przekonania opinii publicznej (lub węższej – grup społecznych zainteresowanych rozwojem badań w różnych dyscyplinach nauki), że kierunki prowadzonych badań odpowiadają wyzwaniom cywilizacyjnym a efekty badań mają zastosowanie praktyczne (walory aplikacyjne). Naukowcy reprezentujący dziedziny nauk: inżynierijno-technicznych, medycznych i o zdrowiu, rolniczych, ścisłych i przyrodniczych, weterynaryjnych (wyodrębnionych w 2022 roku) mieli wcześniej do czynienia z kryterium społecznego oddziaływania, które niesformalizowane ustawowo, wpływało na decyzje kluczowe w zakresie dofinansowania badań podstawowych. Pojawiło się ciekawe pytanie, jak „rozliczyć” badania m.in. językoznawców, komunikologów, filozofów, kulturoznawców, itd.

Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce wywołała wiele dyskusji trwających dotąd. Wydaje się, że nieplanowanym rezultatem wprowadzenia Ustawy było upublicznienie problemów zależności pomiędzy jakością badań, transferem wiedzy i poziomem finansowania nauki. Rada Towarzystw Naukowych, dostrzegając te problemy, zaprosiła do dyskusji o przyszłości towarzystw naukowych w świetle po-

stanowień Ustawy przedstawiciele wszystkich rodzajów towarzystw i stowarzyszeń, uniwersytetów i uczelni niepublicznych. W listopadzie 2019 roku odbyła się w Warszawie konferencja interdyscyplinarna poświęcona możliwościom współpracy różnych podmiotów nauki w konstruowaniu opinii wpływu, de facto opracowywania strategii informujących i perswazyjnych skierowanych do środowisk zewnętrznych z przesłaniem upowszechniania wiedzy. Uczestnicy konferencji podkreślili znaczenie komunikacji naukowej, a w tym kontekście – pominięcie czasopism wydawanych przez towarzystwa w oficjalnym wykazie ministerialnym lub przyznanie im niskiej punktacji, nieadekwatnej do zasięgu oddziaływania i stopnia realizacji zadań implementacji badań (szczególnie wśród grup zawodowych i środowiskowych np. nauczycieli, leśników, rolników, itd.)⁴. Wielowymiarowa komunikacja naukowa była następnie analizowana przez ekspertów i praktyków komunikacji sieciowej (za pomocą nowych mediów i mediów cyfrowych) podczas konferencji i seminarium zorganizowanego wspólnie przez RTN, Radę Upowszechniania Nauki, Komitet Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach PAN w maju i grudniu 2021 roku⁵.

Miarę oceny jednostek naukowych można zatem utożsamiać z korzyściami płynącymi z upowszechniania efektów badań. Popularyzacja wiedzy stanowi główny cel komunikacji naukowej w warunkach tworzenia społeczeństwa wiedzy rozwijającego się w oparciu o kapitał intelektualny i kompetencje komunikacyjne naukowców.

Myśląc o komunikacji naukowej w kontekście społecznego wymiaru działalności towarzystw naukowych, rozważamy takie jej aspekty jak: wartość informacji (szczególnie istotna w dobie post-prawdy i fake-newsów), skuteczność porozumienia się, kreowanie zapotrzebowania na jakościowe dziennikarstwo naukowe, przydatność modeli komunikowania masowego. Znaczenie dystrybucji wiedzy dobitnie i dramatycznie uwypukliły pandemia Covid-19 oraz wojna w Ukrainie. Należy przy tym zauważyć, że wszystkie wydarzenia kryzysowe (w ujęciu komunikacji społecznej) obnażają podatność obywateli na dezinformację i manipulację w każdej płaszczyźnie językowej i wizualnej. Nieumiejętność odróżnienia wiarygodnej informacji potwierdzonej przez autorytet nadawcy (dziennikarza, naukowca, polityka, itd.) od faktów medialnych stanowi niepokojącą cechę współczesnego, zglobalizowanego społeczeństwa. Brak kompetencji komunikacyjnych pogłębia podziały społeczne na podłożu kulturowym i politycznym, ale przede wszystkim utrwała stereotypowe postrzeganie świata. Sprzyja utudzie bycia dobrze poinformowanym w swojej bańce informacyjnej.

W tym kontekście postrzegam szczególną rolę towarzystw w szerzeniu wiedzy i popularyzacji nauki. Towarzystwa naukowe przez tradycyjnie przypisane im role, w tym opiniotwórczą, scalającą środowiska mają większe możliwości skutecznego dotarcia do odbiorcy z komunikatem naukowym. Są wiarygodne dla badaczy, ekspertów spoza dziedziny, publiczności medialnej. Towarzystwa naukowe działające poza i ponad uniwersytetami i akademiami, jednak w oparciu o kapitał tych podmiotów, docierają do zdecydowanie większej i bardziej zróżnicowanej liczby

4 Por. I. Hofman, K. Burno-Kaliszuk, S. Skotnicka (oprac.), „Przyszłość towarzystw naukowych w świetle postanowień Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, Wyd. PAN, Warszawa 2020.

5 Por. I. Hofman (red.) „Komunikacja w nauce. Komunikowanie wiedzy. Rolam towarzystw naukowych”, wyd. PAN, Warszawa 2023.

odbiorców spoza środowiska naukowego. Nie rywalizują bowiem w żadnej konkurencji z podmiotami badawczymi i dydaktycznymi. Dobrze „ustawiona” współpraca towarzystw i uniwersytetów wręcz umożliwia wykorzystanie towarzystw jako pasa transmisyjnego wiedzy; takie były doświadczenia i praktyka m.in. odczytów popularnych w początkach XX wieku.

Należy w tym miejscu dodać, że komunikacja zapośredniczona (medialna i kreowana przez strony internetowe towarzystw) narzuca pewien schemat projektowania treści komunikatów. Mam tu na myśli proces przywracania wartości informacji: sprawdzonej w trzech źródłach, wiarygodnej przez nazwisko/status nadawcy, rzetelnej, obiektywnej, zobrazowanej (według zasad komunikacji wizualnej), przekazanej poprawnym językiem, z zachowaniem precyzji terminów i naukowych kategorii opisu zjawisk, ważnej lokalnie lub globalnie. Mam tu na myśli także niezwykłą dynamikę zmian w komunikowaniu pod wpływem nowych technologii wzbudzających aspiracje bycia dobrze poinformowanym tu i teraz. Warto także dodać, że procesy mediatyzacji obejmują również naukę, co w konsekwencji powoduje zwiększoną rolę (czasami nieuzasadnioną) public relations i media relations w komunikacji naukowej adresowanej przez media do odbiorców prasy, radia, telewizji (w tym przez wyspecjalizowane kanały tematyczne) oraz użytkowników Internetu.

Odwołując się do podstawowych teorii medioznawczych, należy wskazać na konieczność uwzględnienia następujących elementów procesu komunikacji naukowej: nadawca, odbiorca, kanał, treść. Nadawcami są eksperci zewnętrzni i wewnętrzni, członkowie towarzystw. Krag odbiorców jest sprofilowany na innych ekspertów, uczniów, studentów, pracowników wykonujących zawody związane z określoną dyscypliną nauki rzadziej -- badaczy; jako taki, wymaga dostosowania kodu i języka przekazu. Najczęstsze kanały przekazu to czasopisma, wydawnictwa, strony internetowe, ale także prezentacje, konferencje, wystawy, sympozja, seminaria, lekcje i wykłady otwarte, a więc formy właściwe dla kryteriów naukowości towarzystw. Treść komunikatu podlega weryfikacji przez odbiorców świadomych konieczności zachowania krytycyzmu wobec każdego przekazu. Zastosowanie modeli komunikacji w strategiach informowania o efektach badań lub transferu wiedzy przynosi bardzo dobre rezultaty – odbiorcy i/lub społeczeństwo uczą się doceniać informację naukową i naukowy sposób objaśniania świata. Przyjęcie tego założenia, uwypukla społeczny wymiar pracy towarzystw.

Na podstawie analizy stron internetowych towarzystw naukowych reprezentowanych w Radzie Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN można stwierdzić, że najstarszą i najczęściej wykorzystywaną formą komunikacji są czasopisma, w komunikacji wewnętrznej – biuletyny. Z 37 towarzystw zrzeszonych w Radzie, 35 wydaje czasopisma (w liczbie od 1 do 8), w tym tylko 4 w języku angielskim; w większości są to kwartalniki (84%). Ponad 60% badanych towarzystw, wydaje publikacje w otwartym dostępie, co sprzyja upowszechnianiu wiedzy. Równie popularnym kanałem przekazu są książki (monografie, słowniki, wydawnictwa źródłowe, serie regionalistyczne). Kwartalniki i książki stanowią kanały przekazu wiedzy i występują głównie jako formy komunikacji naukowej towarzystw specjalistycznych. Towarzystwa ogólne są wydawcami czasopism popularnonaukowych np. roczników, zipsków, zeszytów, które do niedawna pełniły zarazem funkcję biuletynu wewnętrznego (obecnie funkcję tę przejęły strony internetowe lub newslettery). Towarzystwa spe-

cjalistyczne realizują funkcje popularyzacji wiedzy także przez wydawanie czasopism przez sekcje, oddziały i/lub ze współpracy z instytutami PAN, uniwersytetami, stowarzyszeniami branżowymi (stowarzyszenia naukowo-techniczne). Oceniając wydawnictwa i czasopisma towarzystw przez pryzmat skuteczności dystrybucji wiedzy należy postulować zwiększenie otwartego dostępu i wydań elektronicznych. Ważną obserwacją jest duży zasięg i zakres oddziaływania szczególnie publikacji towarzystw powiązanych z sektorami gospodarki. Wszystkie towarzystwa posiadają strony internetowe, na ogół jednak nie są obecne w mediach społecznościowych. Schematyzm w budowie stron i standardowa nawigacja ułatwiają odbiorcom poszukiwanie informacji, ale nie zachęcają do współtworzenia treści. Tymczasem, komunikat naukowy musi być atrakcyjny i pobudzający do interakcji, choćby w postaci dodanego komentarza, udziału w czasie. Ogólnie można przyjąć, że towarzystwa naukowe wypełniają rolę upowszechniania wiedzy i edukowania społeczeństwa, a sposób wykorzystania nowych mediów determinują takie czynniki, jak: nawyki nadawców i odbiorców, ujednoczenia sposobu prowadzenia stron przez instytucje, brak specjalistów stale zajmujących się tą formą komunikacji⁶.

Wnioski:

- Towarzystwa naukowe mają bogate doświadczenie w popularyzacji wiedzy i klasyfikacji wiedzy;
- Towarzystwa naukowe integrując ponad uniwersytetami lub innymi jednostkami naukowymi, badaczy i ekspertów mogą stanowić ważny element w strategiach zwalczania dezinformacji;
- Działając na innych niż uniwersytety i szkoły wyższe zasadach są bardziej elastyczne w doborze kanałów przekazu i treści w zależności od rodzaju odbiorców i ich kompetencji komunikacyjnych;
- Towarzystwa naukowe mogą być partnerami jednostek ewoluowanych w dyscyplinach w zakresie opinii wpływu (np. prestiż serii wydawniczych, seminariów, nagród);
- Miarą ich społecznego oddziaływania są strategie komunikacji naukowej adekwatne do celów statusowych i misji;
- Społeczna użyteczność towarzystw naukowych może stanowić czynnik przyspieszający zmiany ustawowe w zakresie finansowania działalności;
- Skuteczna komunikacja naukowa zwiększa rozpoznawalność towarzystw w każdym aspekcie ich działania, jej efektem „ubocznym” jest widoczność medialna – będąca w zmediatyzowanym świecie jednym z najważniejszych czynników oceny.
- Społeczne zobowiązanie towarzystw jest realizowane przez ludzi oddanych idei popularyzacji wiedzy, poświęcających swój czas, a niekiedy prywatne środki na wypełnianie celów towarzystw, przekonanych o istocie misji opartej na wartościach; ich aktywność i pasja stanowi o ciągłości społecznego ruchu naukowego.

6 Wyniki badań prowadzonych w 2021 roku przez zespół o składzie: I. Hofman, K. Burno-Kaliszuk, K. Ludwik, S. Skotnicka, w dyspozycji autorki artykułu.

Jerzy Błażejowski
Gdańskie Towarzystwo Naukowe

Rola towarzystw naukowych ogólnych w rozwoju nauki i aktywizacji środowisk lokalnych i regionalnych

Historia towarzystw naukowych we współczesnym i dawnym rozumieniu sięga początków XVII wieku. Zaczęły się one pojawiać wraz ze wzrostem zainteresowania badaniami przyrodniczymi. Niektóre z nich posiadały status ogólnokrajowych akademii, inne miały zasięg lokalny lub regionalny. Za publikacją Waldemara Rolbieckiego (1972) pierwsze towarzystwa naukowe zaistniały w kręgu kultury europejskiej to: Accademia dei Lincei w Rzymie (1603), Académie Française (1635), Leopoldinisch-Carolinische Deutsche Akademie der Naturforscher (Collegium Naturae Curiosorum, 1652), Accademia del Cimento we Florencji (1657), the Royal Society of London for Improving Natural Knowledge (1660), Académie des Inscriptions et Belles-Lettres we Francji (1663), Académie des Sciences w Paryżu (1666), Accademia Fisico-Matematica w Rzymie (1667) i Preußische Akademie der Wissenschaften w Berlinie (1700). Założone 23 października 1720 roku w Gdańsku Societas Litteraria cuius symbolum virtutis et scientiarum incrementa było dziesiątym w kręgu kultury europejskiej i pierwszym w I Rzeczypospolitej towarzystwem obejmującym obszarem zainteresowań między innymi nauki przyrodnicze. Działalność towarzystwa ustała 20 października 1727 roku (wraz z ostatnim zarejestrowanym posiedzeniem zarządu), ale 15 lat później – 7 listopada 1742 roku – powstało Societas Physicae Experimentalis, z czasem identyfikowane z nazwą Die Naturforschende Gesellschaft in Danzig (od 1753), któremu król August III Sas nadał w 1756 roku niezaistniały formalnie przywilej towarzystwa królewskiego.

Pierwsze towarzystwa naukowe odegrały ważną rolę w początkowym okresie rozwoju nauk przyrodniczych zarówno poprzez wspieranie finansowe badań jak i publikowanie ich wyników w periodykach, które były prekursorami współcześnie wydawanych czasopism naukowych. Wspomniane wyżej Societas Physicae Experimentalis/die Naturforschende Gesellschaft in Danzig zapoczątkowało publikowanie rozpraw naukowych z zakresu matematyki, fizyki, biologii i medycyny w „Versuche und Abhandlungen der Naturforschenden Gesellschaft in Danzig” w 1747 roku – prawdopodobnie pierwszym identyfikowanym z naszą państwowością czasopiśmie z zakresu nauk przyrodniczych. Kolejne tomy tej serii ukazały się w 1754, 1756 i 1778 roku, gdy Gdańsk był miastem związanym z I Rzeczypospolitą. Towarzystwa naukowe od początku istnienia były: miejscem rodzenia się idei i inicjatyw twórczych, forum dyskusji naukowej oraz instytucjami gromadzącymi, upowszechniającymi i kultywującymi zdobycze nauki i kultury – które to role zachowały do czasów współczesnych.

Wraz z rozkwitem nauki zaczęły pojawiać się towarzystwa naukowe specjalistyczne, obejmujące zasięgiem zainteresowań coraz to węższe dziedziny, dyscypliny, lub subdyscypliny wiedzy. Ponadto, aktywności będące pierwotnie domeną towarzystw (badawcze, wydawnicze), zaczęły przejmować coraz to dynamiczniej rozwijające się uczelnie. Instytucje akademickie i naukowe wkroczyły też głęboko w obszar popularyzacji wiedzy. W Polsce zmiany te postępowały szybko w II połowie minionego wieku a szczególnie uwydatniły się po przemianach społecznych lat 90-tych. Role jakie mają do odegrania współcześnie towarzystwa naukowe ogólne są zróżnicowane i zależne od zasięgu ich aktywności – lokalnego, lub regionalnego. Podjąłem próbę zarysowania tych ról (poniżej) w kontekście rozwoju nauki i aktywizacji środowisk lokalnych i regionalnych.

Z racji usytuowania w sferze nauki, misją i rolą towarzystw naukowych jest podejmowanie tematów i uczestniczenie w badaniach dotyczących kluczowych wyzwań współczesności. Istotnym problemem ludzkości jest dziś monitorowanie i analizowanie zachowań społeczeństw wobec zmian klimatu powodowanych czynnikami naturalnymi lub/i antropogenicznymi oraz proponowanie rozwiązań zgodnych z zasadami solidarności międzyludzkiej, wypływających z aktualnego stanu wiedzy. Wiążącym się z tym problemem są rosnące nierówności społeczne zarówno w obrębie krajów jak i w skali globalnej. Dalszym nurtującym problemem, który dotknął nas niedawno jest kwestia pokojowych relacji między państwami i społeczeństwami w kontekście rosnących napięć międzynarodowych. Wyżej wspomniane to zaledwie wybrane zagadnienia, które mogą i powinny być przedmiotem zainteresowań towarzystw naukowych.

Kolejną ważną rolą towarzystw naukowych jest integrowanie środowisk lokalnych i regionalnych wokół realizacji ważnych społecznie inicjatyw, na przykład dotyczących uzyskiwania energii z różnych źródeł. W Polsce wszechobecna jest dziś dyskusja na temat nie węglowych sposobów pozyskiwania energii elektrycznej i ciepła. Brak w tej dyskusji wiarygodnej oceny możliwości w tym zakresie bazującej na rzetelnej wiedzy fizykochemicznej i technologicznej. Towarzystwa naukowe powinny w tej dyskusji uczestniczyć i informować co jest możliwe i opłacalne, a co nie, jakie są konsekwencje różnych rozwiązań i jakie rozwiązania byłyby optymalne.

Misją każdego towarzystwa naukowego jest dzielenie się rzetelną wiedzą z otoczeniem społecznym. Za przejaw tej działalności można uznać organizowanie konferencji, seminariów, debat, wykładów, ale również obecność w mediach i na portalach społecznościowych. Współczesne ośrodki komunikacji społecznej oferują często informacje nie wynikające z aktualnego stanu wiedzy. Bywa, że osoby występujące w mediach nie mają kompetencji uwiarygadniających ich wypowiedzi, czy opinie. To sprawia, że społeczeństwo przestaje mieć zaufanie do ludzi nauki. Dewiza „nie muszą wypowiadać się zawsze i na każdy temat” powinna przyświecać wszystkim, którzy decydują się na obecność w środkach komunikacji społecznej. Towarzystwa Naukowe powinny zadbać, by ich członkowie kompetentnie i wiarygodnie reprezentowali społeczność naukową w przestrzeni medialnej.

Ważnym obszarem zainteresowań towarzystw naukowych winno być krzewienie świadomości narodowej oraz kultywowanie tradycji kulturowej i pamięci historycznej w wymiarze krajowym, regionalnym i lokalnym. Formami uczestnictwa w tej działalności może być: organizowanie lub współorganizowanie obchodów upamiętniających ważne historycznie wydarzenia, inicjowanie wydawania opraco-

wań dedykowanych podnoszeniu świadomości społecznej oraz zgłębianiu wiedzy i pamięci historycznej, czy podejmowanie działań edukacyjnych z wykorzystaniem klasycznych lub multimedialnych metod przekazu.

Ważną rolą towarzystw naukowych jest reprezentowanie środowisk naukowych różnego szczebla w relacjach z instytucjami akademickimi, samorządowymi, państwowymi i społecznymi. Rola ongiś doniosła sprowadza się dziś do: uczestnictwa w różnych gremiach opiniotwórczych i doradczych, wyrażania merytorycznych opinii oraz inicjowania działań służących społecznościom lokalnym i regionalnym.

Towarzystwa naukowe mogą i powinny uczestniczyć we wdrażaniu, wraz z samorządami oraz sferami biznesu, innowacyjnych rozwiązań do gospodarki i współżycia społecznego. Aktywność w tym zakresie może przejawiać się: proponowaniem optymalnych rozwiązań, wyrażaniem opinii eksperckich, czy uczestnictwem w akcjach informacyjnych i edukacyjnych.

Ważne dla społeczności lokalnych i regionalnych oraz wspólnoty narodowej są obchody rocznic wydarzeń identyfikujących ich tożsamość na różnych poziomach hierarchii organizacyjnej państwa. W minionej II dekadzie XXI wieku przypadały ważne rocznice: tysiąc pięćdziesiąta chrztu Polski, setna odzyskania niepodległości oraz dwusetna śmierci Józefa Wybickiego; zostały one upamiętnione zorganizowanymi przez Gdańskie Towarzystwo Naukowe konferencjami lub innymi wydarzeniami oraz wydaniem dedykowanych im opracowań książkowych.

Towarzystwa naukowe nie postrzegały do niedawna za niezbędne angażowanie się w działalność wychowawczą. Jednak wydarzenia ostatnich lat jak i obserwacje otoczenia społecznego utwierdzają w przekonaniu, że wszystkie podmioty kształtujące powinny wspólnie z instytucjami nauki i kultury zaangażować się w formowanie młodzieży oraz kształtowanie postaw propaństwowych i prospołecznych. Wobec zaistniałej sytuacji międzynarodowej w najbliższym sąsiedztwie naszego państwa oraz problemów dotyczących całej ludzkości towarzystwa naukowe powinny aktywnie włączyć się w promowanie: zachowań propaństwowych, pokojowego współistnienia narodów, zachowań proekologicznych, czy ochrony dziedzictwa przyrodniczego – a więc uznać za priorytetową działalność formacyjną, wychowawczą i edukacyjną.

Za ważny obszar działalności towarzystwa naukowe powinny postrzegać uczestnictwo w dokonujących się nieustannie przemianach społecznych co w znaczący sposób wpłynęłoby na docenienie ich istotnej roli w harmonijnym rozwoju i funkcjonowaniu społeczeństw.

Powyżej zarysowane role dotyczą towarzystw naukowych ogólnych. Ich ucieleśnienie dałoby ożywczy impuls do aktywizacji środowisk lokalnych i regionalnych.

Role i misje towarzystw naukowych ewoluowały w okresie minionych czterech wieków. Zawsze były one i są instytucjami promującymi oraz kultywującymi naukę i kulturę. Wpisywały się obok innych instytucji z tego obszaru w postrzeganie tożsamości krajów i narodów. Tę tożsamość determinują bowiem osiągnięcia nauki i wytwory kultury. Stąd cieszy fakt, że już w I Rzeczypospolitej powstały w Gdańsku towarzystwa naukowe identyfikowane z naszą państwowością. Ważne jest, że towarzystwa naukowe powstały w różnych ośrodkach kojarzonych z naszą państwowością w okresie zaborów i że rozwijały się w II Rzeczypospolitej – w tym między innymi w II Wolnym Mieście Gdańsku zainicjowało działalność Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku (11 lipca 1922), którego kontynuatorem

jest Gdańskie Towarzystwo Naukowe i do którego tradycji odwołuje się Gdańskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuki. Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki odrodzone po II wojnie światowej (22 lipca 1945) w realiach Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej, przekształcone w 1956 roku w Gdańskie Towarzystwo Naukowe, przeżywało różne okresy – nienajgorszy, oceniając z perspektywy minionych lat, w czasach PRL. Okres trudny dla towarzystw nastąpił po przemianach społecznych zapoczątkowanych w latach 90-tych minionego wieku. Ten trudny okres trwa do dziś, nie tylko dla towarzystw naukowych ale i całej sfery nauki i kultury. Architekci zmian lat dziewięćdziesiątych nie dostrzegli, że bez rozwoju nauki i kultury nie jest możliwy systematyczny i harmonijny postęp społeczny. Ta sytuacja trwa, bowiem brak dziś warunków i przyzwolenia do dokonywania daleko idących zmian w hierarchii priorytetów społecznych. To też powoduje, że towarzystwa naukowe wkomponowane w społeczny ruch naukowy przeżywają trudny okres w ponad 400-letniej historii. Obraz aktywności towarzystw naukowych w ostatnim 30-leciu uwydatnia konieczność daleko idącego przeorientowania form działalności. Stojące przed towarzystwami wyzwania wypływają z potrzeby dalszej integracji środowisk naukowych, by sprostać wymogom współczesnego świata. Poprawa komunikacji i współdziałania z otoczeniem społecznym i gospodarczym stała się oczywistą koniecznością. Towarzystwa powinny dalej zabiegać o pełnienie roli reprezentanta środowisk naukowych i akademickich dla instytucji państwowych, samorządowych i społecznych. Obszarem ciągle budzącym zainteresowanie jest popularyzacja rzetelnej wiedzy, niedostarczanej dziś przez środki komunikacji masowej. Jest ona możliwa poprzez wielorakie działania, w tym z wykorzystaniem współczesnych technik komunikacji społecznej. Towarzystwa mogą i powinny organizować konferencje, seminaria, wykłady i debaty służące popularyzowaniu aktywności naukowych i upowszechnianiu nauki w sposób stanowiący wyraz kultywowania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz krzewienia świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej. Istotna jest kontynuacja i rozwój form działalności w perspektywie celów edukacji międzypokoleniowej oraz formowania młodzieży: kształtowania zachowań prospołecznych, budowania wspólnoty europejskiej i więzi międzynarodowych, promowania zachowań proekologicznych i ochrony dziedzictwa przyrodniczego w orientacji – na niezbędną współcześnie – wiedzę z zakresu społecznej odpowiedzialności nauki, mechanizmów rozwoju gospodarczego oraz przedsiębiorczości opartej na etycznych postawach.

Zarysowane w prezentacji i dalsze – dziś jeszcze nieznanne – wyznawania będą mogły przez towarzystwa naukowe być podjęte, jeśli w ich działalność włączą się światli i aktywni członkowie o których należy nieustannie zabiegać. Należy mieć nadzieję, że po latach zafascynowania dążeniami do podniesienia statusu materialnego i społecznego – które mogły zawładnąć naszym jestestwem po przemianach lat 90-tych minionego stulecia – środowiska naukowe wykrzeszą energię by służyć społeczeństwu i krajowi oddanym zaangażowaniem w społeczny ruch naukowy.

Literatura

- Waldemar Rolbiecki, *Towarzystwa Naukowe w Polsce*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.
- Stanisław Kunikowski, *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Oficyna Wydawnicza Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, Włocławek 1999.
- Zbigniew Kruszewski, *Notatki Płockie*, 2/215, 2008.
- Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany*, pod redakcją Iwony Hofman i Zbigniewa Kruszewskiego, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2021.
- Jerzy Błazejowski, *Sto lat Gdańskiego Towarzystwa Naukowego kontynuatora tradycji Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2022.

Zbigniew Kruszewski
Towarzystwo Naukowe Płockie

Spółeczny ruch naukowy – potrzeba uregulowań prawnych

W złożonym świecie, jaki obecnie mamy, państwo jako władza, nie jest w stanie być gwarantem dobrobytu obywateli. Na taki stan rzeczy można znaleźć niezliczoną liczbą przykładów. Zapewnić ten dobrobyt może tylko współodpowiedzialność za procesy rozwojowe rządzących i rządzonych. Droga, która może prowadzić nas do tego celu jest intensyfikacja procesów samoorganizacji obywateli – budowanie kapitału społecznego. Ważnym działaniem powinno być docenienie i usankcjonowanie roli czynnika obywatelskiego. Wydaje się, że potrzebne do tego są umowy społeczne w nowej formie. Wybór właściwej drogi współodpowiedzialności zwiększa szanse na sukces rozwoju społecznego, dobrostan obywateli, ale także i na sukces gospodarczy. Działania tego rodzaju równocześnie ograniczają, oddalają ryzyka związane z narastającym etatyzmem, wejścia na ścieżkę autorytarną władzy, czy też chęć utrzymania władzy przez rządzących za wszelką cenę. Chęć utrzymania władzy prowadzi do stopniowego ograniczenia swobód obywatelskich, a to jest w ścisłej korelacji ze stagnacją rozwoju i dobrobytu obywateli.

Wyrazem aktywności obywatelskiej są wszelkiego rodzaju ruchy społeczne. Zrzeszanie się obywateli w różnego rodzaju organizacjach społecznych, powinno być stałym procesem. Polska pod tym względem nie najlepiej wygląda w stosunku do krajów Europy Zachodniej. Społecznie ujawnia swoją aktywność, w różnych organizacjach, około 15% Polaków. Sytuuje to Polskę na pozycji końcowej w Unii Europejskiej, której liderami są kraje skandynawskie oraz Holandia, gdzie społeczne działanie w organizacjach deklaruje co najmniej połowa dorosłych obywateli¹.

W Polsce funkcjonuje ok. 138 tysięcy organizacji społecznych, w tym 107 tysięcy stowarzyszeń i 31 tysięcy fundacji. Główny Urząd Statystyczny szacuje, że ok. pięćdziesiąt procent jest z nich aktywnych, co daje ok. 70 tysięcy funkcjonujących organizacji społecznych. Zakładając, że towarzystw naukowych w Polsce jest 330², stanowią one znikomą, gubiącą się w tym gąszczu, grupę specyficznych organizacji, zrzeszających społeczników ruchu naukowego. A przecież, prawie dla każdego jest jasne, że obywatele, narody potrzebują wolontariuszy działających w sferze nauki i kultury, a takimi są członkowie towarzystw naukowych.

1 Z. Kruszewski, *Towarzystwa naukowe – niedoceniane organizacje*, Wyd. TNP, Płock, 2020, s. 156.

2 I. Hofman, *Spółeczny ruch naukowy w Polsce w polityce naukowej państwa*, w: „Spółeczny ruch naukowy w procesie zmiany”, J. Hofman, Z. Kruszewski (red.), Wyd. PAN, Warszawa, 2021, s. 10.

„Społeczny ruch naukowy skupiony w towarzystwach i stowarzyszeniach naukowo – technicznych to rodzaj harmonijnego połączenia strefy państwowej i prywatnej. Tak jak państwo demokratyczne nie może istnieć bez partii politycznych, gdyż są one elementem systemu, tak uczelnie, instytuty naukowe nie mogą funkcjonować bez społecznego ruchu naukowego, gdyż jest on niezbędnym elementem uprawiania nauki, kultury nauki”³. Prof. Andrzej Białas zauważa „Trzeba wyjść do całego społeczeństwa z podstawowym, jasnym przekazem: nauka nie jest zagrożeniem, jak usiłują nam wmówić różne ruchy antyszczepionkowe czy antyrozwojowe. Nauka jest jedyną szansą na uniknięcie zagrożeń. W tym właśnie punkcie ogromną rolę mają do odegrania i faktycznie odgrywają towarzystwa naukowe. Przecież to my stanowimy największą w Polsce siłę propagującą i uczciwie wyjaśniającą ludziom znaczenie nauki w codziennym życiu”⁴. Towarzystwa naukowe swoim funkcjonowaniem wpisują się w pożądane zmiany naszej kultury, kultury obywatelskiej, potrzebnej do budowania kapitału społecznego, dobrobytu obywateli, a zarazem demokracji. Pomimo ogromnych zasług dla Polek i Polaków w historii Polski społeczny ruch naukowy, nie znalazł właściwego docenienia, nawet w aspekcie historycznym, choć cudem przetrwał zawirowania przeszłości. A. Białas podkreśla: „Skarb, który nie tylko znakomicie wzbogaca naszą pamięć historyczną i umacnia tradycję, ale podobnie jak w przeszłości, również dzisiaj konsekwentnie i skutecznie służy budowaniu siły Najjaśniejszej Rzeczypospolitej”⁵.

Obecny obraz usytuowania społecznego ruchu naukowego w obiegu prawnym w kraju przedstawiła prof. Iwona Hofman w artykule „Społeczny ruch naukowy w Polsce w polityce naukowej państwa” w monografii „Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany” wydanej w 2021 roku przez Polską Akademię Nauk. Autorka dokonała przeglądu dokumentów dotyczących formalizacji statusu społecznego ruchu naukowego od 30 października 1951, kiedy to powstała Polska Akademia Nauk, do obecnych czasów (rok 2022). Jak zauważa I. Hofman „W krótkim przeglądzie aktów prawnych, memoriałów i stanowisk dotyczących statusu i funkcjonowania społecznego ruchu naukowego uderza trwałość nierozwiązanych (lub rozwiązanych częściowo) problemów, które można skorygować jako: kryteria naukowości wyznaczające renomę towarzystw, źródła finansowania”⁶. I dalej: „Mimo wielokrotnego nagłaśniania problemu towarzystw naukowych i formalnych stanowisk RTN (Rada Towarzystw Naukowych przy prezydium PAN), Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 20 lipca 2018 roku (wraz z rozporządzeniami) w zasadzie petryfikuje stan nieuznawania towarzystw naukowych jako podmiotów nauki, chociaż spełniają kryteria instytucjonalnych podmiotów nauki w rozumieniu kultury”⁷.

Współczesny model funkcjonowania towarzystw naukowych opiera się całkowicie na społecznej odpowiedzialności działaczy, bez jakiegokolwiek wsparcia formalnego, moralnego, finansowego organów państwa. Analiza ustaw i rozpo-

3 Z. Kruszewski, *Towarzystwa naukowe – niedoceniane organizacje*, Wyd. TNP, Płock, 2020, s. 149.

4 A. Białas, *Polskie towarzystwa naukowe jako skarby naukowy*, w: „Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kultury”, A. Gulczyński, Z. Kruszewski (red.), Wyd. PTPN, Poznań, 2019, s. 20.

5 Tamże..., s. 22.

6 I. Hofman, *Społeczny ... dz. cyt.*, s. 10.

7 Tamże..., s. 16.

rzędzeń wskazuje, że towarzystwa naukowe w Polsce nie są bytem prawnym, a co się z tym wiąże, nie należą do podmiotów nauki. Skutkuje to pomijaniem ich działań w różnego rodzaju kryteriach oceniających dorobek i stan nauki, jak i indywidualne osiągnięcia naukowców. Został całkowicie pominięty historyczny, intelektualny i materialny dorobek oraz potencjał tych organizacji. Brak jest zabezpieczenia finansowego funkcjonowania towarzystw, utrzymujących się wyłącznie ze składek członkowskich, szczególnie w kontekście zabezpieczenia zbiorów, archiwów, muzeów, bibliotek, często gromadzonych przez wieki, stanowiących dziedzictwo narodowe.

Z powyższych przesłanek powstała potrzeba odniesienia się do utworzenia ram prawnych funkcjonowania towarzystw naukowych. Próby opisu prawnego tej działalności naukowej w Polsce były podejmowane od wielu lat. Karłowimnym wyzwaniem było i jest jak ze zbioru stowarzyszeń zarejestrowanych pod Ustawą Prawo o stowarzyszeniach wyłonić grupę towarzystw naukowych, podobnie jak to ma miejsce w przypadku organizacji pożytku publicznego. Wyłonienia można dokonać wyłącznie w oparciu o uznane, obiektywne kryteria merytoryczne. Kryteria te ze względu na swoją specyfikę, przykładowo jak kryteria ceny pozycji naukowej pracowników, muszą być nie ostre, pozostawione do oceny organowi, który ma dokonać tej oceny. Zadanie to podejmowano się wielokrotnie rozwiązać, by móc odpowiednio zakwalifikować stowarzyszenie, realizujące cele i zadania naukowe. Ostrości nabrało to zagadnienie po 1989 roku, kiedy zmieniono prawo o stowarzyszeniach⁸. Szczególne znaczenie tego problemu nastąpiło, gdy ustawa o Polskiej Akademii Nauk zniósła afiliację i finansowanie towarzystw naukowych przy Akademii. Towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo-techniczne zawisły w próżni prawnej, bez określenia co to jest stowarzyszenie naukowe i bez możliwości finansowania z budżetu państwa lub budżetu samorządu. Zrodziła się więc konieczność uregulowania ustawowego funkcjonowania towarzystw i stowarzyszeń naukowo-technicznych.

Założono, aby przyszła ustawa określająca funkcjonowanie towarzystw naukowych uwzględniała:

1. określenie pojęcia definicji towarzystwa naukowego lub stowarzyszenia naukowo-technicznego,
2. określenie kryteriów oceny działalności naukowej stowarzyszenia,
3. określenie organu uznającego lub wykluczającego ze spisu stowarzyszeń zarejestrowanych pod Ustawą z dn. 7 kwietnia 1989 roku – Prawo o stowarzyszeniach, stowarzyszenie będące towarzystwem naukowym lub stowarzyszeniem naukowo-technicznym,
4. organ prowadzący rejestr tychże towarzystw oraz organ ich rejestrujący,
5. zapewnienie autonomii i samorządności funkcjonowania poszczególnych towarzystw, względem organu uznającego dane stowarzyszenia za naukowe,
6. możliwości wsparcia finansowego towarzystw naukowych lub stowarzyszeń naukowo-technicznych podmiotowo.

8 Z. Kruszewski, S. Kunikowski, A. Kansy, T. Majsterkiewicz (red.), *Społeczny ruch naukowy w Polsce. Historia i przyszłość*, Wyd. PAN, Warszawa, 2014, s. 31-33.

Z przedstawionych potrzeb powstał projekt ustawy o towarzystwach naukowych, który zmierza do prawnego uregulowania działalności towarzystw oraz ich ogólnopolskiej reprezentacji. Celem jest zabezpieczenie funkcjonowania i rozwoju społecznego ruchu naukowego w Polsce, jako ważnego czynnika aktywizującego społeczeństwo, jego rozwój przez promocję nauki oraz dbanie o dziedzictwo narodowe i kulturę. W uzasadnieniu do projektu, zwrócono uwagę, że dysponują one istotnym potencjałem ludzkim (ponad 600 000 członków), mają wyraźnie określone pole działania (nauka, promocja nauki, kultura, dziedzictwo narodowe) i stanowią obok Polskiej Akademii Nauk, Polskiej Akademii Umiejętności, Akademii Kopernikańskiej, uczelni wyższych oraz jednostek badawczo-rozwojowych czwarte ogniwo nauki polskiej, oparte na aktywności społecznej członków⁹.

W ogólnej charakterystyce projektu podniesiono¹⁰, że:

1. „projekt ustawy o towarzystwach naukowych określa rolę i zadania społecznego ruchu naukowego w systemie nauki polskiej, rangę społeczną oraz zasadnicze kierunki działania,
2. projekt ustawy określa zasady organizacji i funkcjonowania towarzystw naukowych, ich uprawnienia i obowiązki, stwierdzając, że stosuje się do nich przepisy ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku – Prawo o stowarzyszeniach, o ile przepisy projektowanej ustawy nie stanowią inaczej, określając jednocześnie zasady kwalifikowania stowarzyszeń jako towarzystw naukowych,
3. projekt ustawy określa warunki działalności towarzystw naukowych, w tym zasady ich finansowania,
4. projekt określa prawa i obowiązki władz publicznych, instytucji państwowych i samorządu terytorialnego w stosunku do towarzystw naukowych oraz towarzystw naukowych w stosunku do władz publicznych, instytucji państwowych i samorządu terytorialnego,
5. projektowana ustawa określa zasady powoływania i funkcjonowania oraz zakres uprawnień i obowiązków ogólnopolskiej reprezentacji towarzystw naukowych – Rady Towarzystw Naukowych,
6. projektowana ustawa wprowadza także niezbędne zmiany, które zapewnią jej wykonanie, do sześciu ustaw: Prawo o stowarzyszeniach, o samorządzie gminnym, o Krajowym Rejestrze Sądowym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa oraz Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”.

W rozwiązaniach szczegółowych projektu wprowadzono definicję:

„Towarzystwem naukowym ogólnym lub specjalistycznym jest dobrowolne stowarzyszenie lub związek stowarzyszeń, w rozumieniu prawa o stowarzyszeniach, obejmujące uprawiających działalność naukową pracowników nauki i miłośników nauki oraz ludzi z uprawianiem nauki związanych osobistymi zainteresowaniami lub działalnością zawodową, realizujące przewidziane w swoich

9 Z. Kruszewski, *Towarzystwa naukowe – niedoceniane organizacje*, Wyd. TNP, Płock 2020, s. 28.

10 zob. Materiały wewnętrzne RTN zawarte w projekcie, czerwiec 2022 Ustawy z dnia... o towarzystwach naukowych, s. 17-27.

statutach zadania związane z rozwijaniem działalności naukowej i upowszechnianiem nauki, odpowiadające warunkom określonym w niniejszej ustawie”.

Projekt nie wprowadza istotnych zmian w zakresie zasad powstawania, rejestracji oraz działalności towarzystw naukowych. Zmiany dotyczyć będą tylko następujących zagadnień:

1. towarzystwem naukowym nie może być stowarzyszenie zwykłe,
2. towarzystwo naukowe podlega w zakresie jego tworzenia przepisom ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku – Prawo o stowarzyszeniach z uwzględnieniem postanowień projektowanej ustawy,
3. opinię o statusie stowarzyszenia jako towarzystwa naukowego wyrażać będzie Rada Towarzystw Naukowych. Sąd Rejestrowy przed wydaniem postanowienia o zarejestrowaniu stowarzyszenia jako towarzystwa naukowego zasięgać będzie opinii Rady,
4. Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, w okresie trzech miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy, w drodze uchwały, ustali wykaz towarzystw naukowych działających w chwili wejścia w życie ustawy, do których stosuje się przepisy niniejszej ustawy. W stosunku do towarzystw objętych uchwałą Rady, właściwy sąd rejestrowy dokona odpowiednich zmian w Krajowym Rejestrze Sądowym stowarzyszeń.

Kolejne przepisy projektu określają naukowy charakter oraz cele i środki działania towarzystw naukowych, podkreślając, że celem towarzystw naukowych jest organizowanie i rozwijanie życia naukowego w formach działalności właściwych organizacjom społecznym oraz określonym statutem, który może zawierać między innymi:

1. upowszechnianie osiągnięć nauki przez publikowanie prac naukowych, wydawanie czasopism naukowych i monografii, cykliczne organizowanie zjazdów, warsztatów, kursów, konferencji, odczytów, seminariów naukowych, festiwali nauki i tym podobnych przedsięwzięć,
2. realizowanie prac i badań naukowych oraz popularno-naukowych we własnym zakresie lub we współpracy z innymi krajowymi czy zagranicznymi instytucjami naukowymi i szkołami wyższymi oraz inicjowanie badań prowadzonych przez instytucje naukowe,
3. inicjowanie i współdziałanie w przedsięwzięciach służących wdrożeniu osiągnięć naukowych,
4. reprezentowanie opinii zrzeszonego środowiska naukowego wobec organów państwowych i samorządowych z terenu lub zakresu działania towarzystwa,
5. podejmowanie współpracy z organami samorządu terytorialnego i podmiotami gospodarczymi w zakresie roztaczania opieki nad zabytkami sztuki i historii, pomnikami przyrody oraz nad środowiskiem biologicznym człowieka,
6. prowadzenie działalności popularno-naukowej, także poprzez udział w realizacji kształcenia ustawicznego,
7. rozwijanie różnych form aktywizacji życia naukowego i upowszechniania nauki wśród młodzieży, zwłaszcza sprzyjających ujawnianiu talentów naukowych i otaczaniu szczególnie uzdolnionych opieką w ich dalszym rozwoju,

8. współdziałanie w utrzymywaniu kontaktów pomiędzy placówkami naukowymi i pracownikami nauki a organizacjami i instytucjami gospodarczymi oraz oświatowymi – krajowymi i zagranicznymi,
9. przynależność do zagranicznych stowarzyszeń naukowych i związane z tym opłacanie składek członkowskich,
10. występowanie z inicjatywami i opiniowanie programów i podręczników szkolnych i akademickich, a także występowanie w sprawach otwierania i likwidacji kierunków studiów związanych z dyscypliną nauki, którą reprezentuje towarzystwo,
11. podejmowanie zadań z zakresu poradnictwa naukowego, naukowych diagnoz i ekspertyz, jak również określanie kryteriów kwalifikacyjnych, jakim powinny odpowiadać osoby powoływane na rzeczoznawców w reprezentowanej przez towarzystwo dziedzinie wiedzy,
12. wyróżnianie i nagradzanie najwybitniejszych osiągnięć naukowych i popularyzatorskich oraz ich twórców,
13. prowadzenie bibliotek, muzeów, archiwów, różnego typu kolekcji i zbiorów, laboratoriów i innych urządzeń niezbędnych dla realizacji zadań statutowych,
14. wykonywanie prac zabezpieczających obiekty stanowiące zasoby dziedzictwa narodowego (inventaryzacja, konserwacja, digitalizacja itp.),
15. wykonywanie prac remontowych i zabezpieczających majątek nieruchomy towarzystwa;
16. tworzenie platformy międzyuczelnianej wymiany naukowej na terenie działalności towarzystwa.

Jeden z artykułów określa tryb nadawania towarzystwu (stowarzyszeniu) statusu towarzystwa naukowego, powierzając przeprowadzenie wszystkich czynności opiniotwórczych w tym zakresie ogólnopolskiej reprezentacji towarzystw naukowych – Radzie Towarzystw Naukowych i jej organom, przewidując przy tym dwuinstancyjny tok postępowania w przypadku wydania opinii negatywnej w pierwszej instancji.

Kolejny artykuł przewiduje możliwość pozbawienia stowarzyszenia statusu towarzystwa naukowego w przypadku gdy zaprzestało ono prowadzenia działalności w zakresie w jakim prowadziło przy zgłoszeniu do rejestracji. Przyjęte w projekcie rozwiązanie jest analogiczne do postępowania rejestrowego w sprawach dotyczących nadania i odebrania statusu organizacji pożytku publicznego.

Kolejny z artykułów obliguje Radę Towarzystw Naukowych do prowadzenia rejestru towarzystw, które posiadają status towarzystw naukowych oraz zmian w tym zakresie.

W jednym z rozdziałów zawarte są przepisy dotyczące mienia towarzystw naukowych, jego części składowych. Przepis określa, że mieniem towarzystw naukowych są własność i inne prawa majątkowe, przeznaczone do prowadzenia działalności statutowej, pozostające we władaniu tych towarzystw w dniu wejścia w życie ustawy w tym: własność nieruchomości oraz inne prawa rzeczowe do nieruchomości; własność ruchomości, w tym urządzeń, zbiorów bibliotecznych, zbiorów muzealnych i materiałów oraz inne prawa rzeczowe do ruchomości; prawa wynikające z umów najmu i dzierżawy nieruchomości lub ruchomości; prawa z papierów

wartościowych i środki pieniężne; patenty i inne prawa własności przemysłowej; majątkowe prawa autorskie i majątkowe prawa pokrewne oraz inne powstające z tytułów wymienionych w ustawie z dnia 7 kwietnia 1989 roku – Prawo o stowarzyszeniach. Projektowana ustawa zakłada możliwość dostępu towarzystw naukowych do środków publicznych na rozwój i popularyzację nauki, określa drogi dofinansowywania działalności towarzystw naukowych ze środków publicznych na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce:

1. na sfinansowanie zadań z zakresu działalności naukowej,
2. na realizację badań naukowych lub prac rozwojowych albo określonych w statucie towarzystwa zadań związanych z prowadzonymi w sposób ciągły pracami dotyczącymi gromadzenia, opracowywania i udostępniania zbiorów naukowych oraz baz danych,
3. na realizację projektów celowych o tematyce obejmującej badania i zadania służące rozwojowi, promocji i zastosowaniom praktycznym nauki, a także wspierających wzrost innowacyjności gospodarki lub obejmujących programy rozwoju regionalnego.

W zależności od tego, kto jest dysponentem środków publicznych, dotacji lub zleceń mogą udzielać:

1. minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego i nauki jako dysponent środków finansowych na naukę, ustalanych na ten cel w budżecie państwa,
2. minister właściwy ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w ramach pozostających w jego dyspozycji środków budżetowych w zakresie dotacji na realizację zadań związanych z utrzymywaniem bibliotek, muzeów, archiwów, gromadzeniem, opracowywaniem i udostępnianiem różnego typu kolekcji i zbiorów oraz baz danych.

Dotacji lub zleceń w zależności od uzasadnionych potrzeb społecznych oraz w miarę posiadanych środków mogą również udzielać:

1. naczelne organy władzy państwowej,
2. inne, niż wymienione powyżej naczelne i centralne organy administracji państwowej oraz państwowe jednostki organizacyjne,
3. właściwe organy samorządu terytorialnego stopnia gminnego, powiatowego i wojewódzkiego oraz ich jednostki organizacyjne.

Projektowana ustawa zakłada również, że towarzystwa naukowe mogą ubiegać się o środki i fundusze pomocowe Unii Europejskiej oraz korzystać z darowizn od osób fizycznych, osób prawnych oraz jednostek nie posiadających osobowości prawnej.

Projekt odmiennie, niż to ma miejsce obecnie, sytuuje Radę Towarzystw Naukowych. W chwili obecnej jej status prawny regulowany jest wewnętrznymi przepisami organów Polskiej Akademii Nauk, albowiem jest ona afiliowana przy Prezydium PAN jako bliżej nieokreślona reprezentacja towarzystw naukowych bez jakichkolwiek uprawnień i możliwości decyzyjnych. Zgodnie z przepisami projektu Rada Towarzystw Naukowych jest wybieralnym organem przedstawicielskim towarzystw i działa na podstawie ustawy i uchwalonego przez siebie Statutu. Ustawa określa

skład, zasady i tryb wyboru Rady, przewiduje też, że obsługę administracyjną Rady wykonywać będzie Biuro Rady, którego organizację, tryb działania oraz zasady finansowania działalności określi Statut Rady. Rada wyposażona będzie w określone kompetencje. Rada prowadzić będzie swoją gospodarkę finansową na podstawie uchwalonego przez siebie budżetu, obejmującego planowane przychody i koszty w danym roku kalendarzowym.”

Ponadto projekt zawiera rozdział w którym zawarte są konieczne zmiany w przepisach obowiązujących. Do projektu dołączono uzasadnienie, w którym zawarto poniższe rozdziały:

1. potrzeba ustawowego uregulowania,
2. ogólna charakterystyka projektu,
3. uwagi do poszczególnych postanowień projektu,
4. ocenę skutków regulacji:
 - a. cel wprowadzania ustawy,
 - b. wskazanie podmiotów, na które oddziałuje ustawa,
 - c. konsultacje,
 - d. skutki społeczno – gospodarcze oraz finansowe ustawy,
5. zgodność z prawem Unii Europejskiej.

Projekt ustawy o towarzystwach naukowych nie narusza autonomii ani suwerenności poszczególnych towarzystw naukowych. Wskazuje on jedynie jaka jest możliwość zakwalifikowania ze zbioru stowarzyszeń ogólnych danego stowarzyszenia do zbioru towarzystw naukowych. Stowarzyszenie uznane za towarzystwo naukowe, może korzystać z finansowego wsparcia przewidzianego przepisami projektu ustawy. Towarzystwo naukowe niespełniające przyjętych na siebie zobowiązań wynikających z przepisów projektu Ustawy, może być pozbawione statusu towarzystwa naukowego, zgodnie z trybem przewidzianym w tym projekcie.

Rada Towarzystw Naukowych, przedstawiona w projekcie, nie jest organem zwierzchnim towarzystw naukowych, a jedynie instytucją, która podejmuje uchwałę o nadanie statusu danemu stowarzyszeniu towarzystwa naukowego. Rada może prezentować towarzystwa naukowe przed organami państwa, jak i innymi organami oraz współpracować z krajowymi i zagranicznymi organizacjami działającymi w obszarze nauki.

Przedstawiony projekt ustawy o towarzystwach naukowych jest rezultatem kilkunastoletnich prac, w toku których – także na etapie powstawania założeń regulacji – miały miejsce szerokie konsultacje w środowisku naukowym. Projekt był przedmiotem kilku konferencji naukowych, ogólnopolskich seminariów, w tym także kilku posiedzenia Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN, a także został poddany ocenie ekspertów z wielu dziedzin. Wyrażona była też opinia przez szereg towarzystw naukowych ogólnych i specjalistycznych, a także przez Federację Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych i Federację Polskich Towarzystw Medycznych¹¹. Ustawowe uregulowanie działalności towarzystw naukowych zyskało aprobatę Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich, która na Zgromadze-

11 Z. Kruszewski, S. Kunikowski, A. Kansy, T. Majsterkiewicz (red), op. cyt., s. 146-161.

niu Plenarnym w dniu 5 czerwca 2008 roku podjęła uchwałę (Dokument nr 78/IV) w sprawie usytuowania towarzystw naukowych w polskim systemie prawnym.

Zdaniem inicjatorów przyjęcie przez Parlament projektu ustawy o towarzystwach naukowych spowoduje uregulowanie i stabilizację funkcjonowania towarzystwa naukowych i stowarzyszeń naukowo - technicznych. Wykorzystanie aktywności obywatelskiej osób działającym w społecznym ruchu naukowym przyniesie wymierne korzyści dla nauki, konkurencyjności gospodarki, jej innowacyjności, dla kultury i dziedzictwa narodu, a przez to podniesie dobrostan obywateli. Nie ma najmniejszych wątpliwości, że towarzystwa naukowe są transferem wiedzy, nauki, kultury do gospodarki i życia społecznego.

Bibliografia

- Białas A., *Polskie towarzystwa naukowe jako skarb naukowy*, w: „Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kultury”, A. Gulczyński, Z. Kruszewski (red.), Wyd. PTPN, Poznań, 2019.
- Hofman I., *Społeczny ruch naukowy w Polsce w polityce naukowej państwa*, w: „Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany”, J. Hofman, Z. Kruszewski (red.), Wyd. PAN, Warszawa, 2021.
- Kruszewski Z., *Towarzystwa naukowe – niedoceniane organizacje*, Wyd. TNP, Płock, 2020.
- Kruszewski Z., S. Kunikowski, A. Kansy, T. Majsterkiewicz (red.), *Społeczny ruch naukowy w Polsce. Historia i przyszłość*, Wyd. PAN, Warszawa, 2014.
- Materiały wewnętrzne RTN zawarte w projekcie, czerwiec 2022 Ustawy z dnia... o towarzystwach naukowych.

Andrzej Grzywacz
Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN

Tadeusz Majsterkiewicz
Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN

Współdziałanie Polskiej Akademii Nauk ze społecznym ruchem naukowym

Ustawa z dnia 30 października 1951 r. o Polskiej Akademii Nauk dała podstawy prawne do powołania państwowej instytucji naukowej, a art. 4 wyznaczył jej cele. „Zadaniem Akademii jest wszechstronne rozwijanie nauki polskiej i pogłębianie jej dorobku, współdziałanie w planowym wykorzystaniu osiągnięć naukowych dla dalszego rozwoju gospodarki i kultury narodowej oraz przyczynianie się do rozwoju postępowej myśli naukowej w świecie”. (Dz. U. 1951 nr. 57 poz. 391). Ustawa (1951) nie wymienia wśród zadań Akademii współdziałania z towarzystwami naukowymi (społecznym ruchem naukowym). Mimo to w 1957 r. powołano w PAN Komisję Towarzystw Naukowych w skład której weszli przedstawiciele 8 Towarzystw Naukowych: Gdańskiego, Łódzkiego, Opolskiego, Płockiego, Poznańskiego, Szczecińskiego, Toruńskiego i Wrocławskiego. Przewodniczącym Komisji był Stanisław Kulczyński wiceprezes PAN. Oznacza to, że współdziałanie PAN ze społecznym ruchem naukowym liczy już 65 lat.

Kolejna ustawa z dnia 17 lutego 1960 r. o Polskiej Akademii Nauk stwierdza w art. 4 „W wykonaniu swoich zadań Akademia: punkt 13. sprawuje opiekę nad towarzystwami naukowymi i – na zlecenie rządu – nad innymi społecznymi instytucjami naukowymi” (wymieniono 15 zadań). (Dz. U. 1960 nr. 10 poz. 64).

Pierwszą Ogólnopolską Konferencję z udziałem prezesów ogólnych i specjalistycznych towarzystw naukowych zorganizowano w 1961 r., której przewodniczył prezes PAN Tadeusz Kotarbiński. Referaty wygłosili Bogdan Suchodolski o problemach upowszechniania nauki oraz Gerard Labuda o roli i formach działania ogólnych towarzystw naukowych (regionalnych). W 1963 r. powołano Radę Towarzystw Naukowych i Upowszechniania Nauki jako organ doradczy Prezydium i Sekretariatu Naukowego PAN. W 1975 r. utworzono Radę Towarzystw Naukowych PAN (RTN) i zdecydowano o afiliowaniu towarzystw specjalistycznych przy Wydziałach PAN i włączeniu przedstawicieli towarzystw do Komitetów naukowych, a przedstawicieli towarzystw ogólnych i regionalnych do prac prowadzonych przez Oddziały PAN i Komitety problemowe Akademii. W grudniu 1980 r. RTN opracowała „Memoriał w sprawie kierunków i warunków działalności towarzystw naukowych”. przekazany najwyższymi władzom państwa. W tym okresie czasu trwały prace nad przygotowaniem nowej ustawy o PAN, dlatego RTN zgłosiła propozycje

zapisów o społecznym ruchu naukowym uważając, że „solidarnościowe” przemiany społeczne – polityczne stwarzają nowe perspektywy dla działalności towarzystw jako samorządnych, społecznych, autonomicznych ogniw polskiej nauki. Prace te zostały przerwane przez wprowadzenie 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego.

W stanie wojennym przewodniczący RTN Klemens Szaniawski wystosował do szefa Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego (WRON) gen. Wojciecha Jaruzelskiego ostre pismo interwencyjne w sprawie zawieszenia działalności 8 Towarzystw Naukowych: Filozoficznego, Historycznego, Literackiego im. A. Mickiewicza, Matematycznego, Nauk Politycznych, Psychologicznego, Socjologicznego oraz Popierania i Krzewienia Nauk, argumentując, że „przynosi to poważne szkody polskiemu życiu naukowemu”. Restrykcyjne zarządzenia zostały uchylone z wyjątkiem Towarzystwa Popierania i Krzewienia Nauk, które zostało rozwiązane 18 listopada 1982. RTN uznała to za działanie bezpodstawne i oprotestowała je w piśmie do ministra spraw wewnętrznych.

Już w październiku 1983 r. RTN kontynuowała dyskusję nad zapisem o społecznym ruchu naukowym dla potrzeb opracowywanej w tym czasie nowej ustawy o PAN. Tekst ten został przyjęty przez Prezydium PAN. Fragment tej propozycji brzmiał następująco. „Dział IV. Współdziałanie ze społecznym ruchem naukowym. Art. 50. 1. Polska Akademia Nauk współdziała z Towarzystwami Naukowymi jako społecznymi i samorządymi organizacjami nauki polskiej, skupiającymi przedstawicieli określonych dyscyplin naukowych i specjalistów praktyków w skali ogólnokrajowej lub przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych w towarzystwach ogólnych regionalnych. Akademia udziela im pomocy merytorycznej, organizacyjnej i finansowej oraz koordynuje pomoc państwa w skali ogólnokrajowej. Zasady, zakres i sposób współdziałania Akademii z towarzystwami naukowymi określa statut Akademii. Wspólnym organem Akademii i towarzystw naukowych dla organizowania współpracy, pomocy i koordynowania ich działalności jest Rada Towarzystw Naukowych. Zadania oraz tryb ustalania składu osobowego Rady Towarzystw Naukowych określa regulamin uchwalony przez Radę i zatwierdzony przez Prezydium Akademii”.

Od tego czasu zaczęto ponownie (po raz pierwszy na II Kongresie Nauki Polskiej – 1973), uważać i mówić, że nauka polska „oparta jest na czterech filarach” – uczelnie wyższe (1), instytuty badawcze – resortowe (2), instytuty Polskiej Akademii Nauk (3), towarzystwa naukowe ogólne, regionalne i specjalistyczne (4). Niestety dopiero po 14 latach uchwalono 3 nową (od dawna przygotowywaną) ustawę o PAN, z bardzo skromnym zapisem dotyczącym towarzystw naukowych, zupełnie pomijając uzgodniony i przyjęty w 1983 r. tekst o współpracy.

W ustawie z dnia 25 kwietnia 1997 r. o Polskiej Akademii Nauk zapisano w „art. 2. 1. Akademia służy rozwojowi nauki, jej promocji, integracji i upowszechnianiu oraz przyczynia się do rozwoju edukacji i wzbogacania kultury narodowej. Do zadań Akademii należy w szczególności: punkt 6. współdziałanie ze szkołami wyższymi i innymi instytucjami naukowymi oraz z towarzystwami naukowymi” (wyspecyfikowano 7 zadań). (Dz. U. 1997 nr. 75 poz. 469).

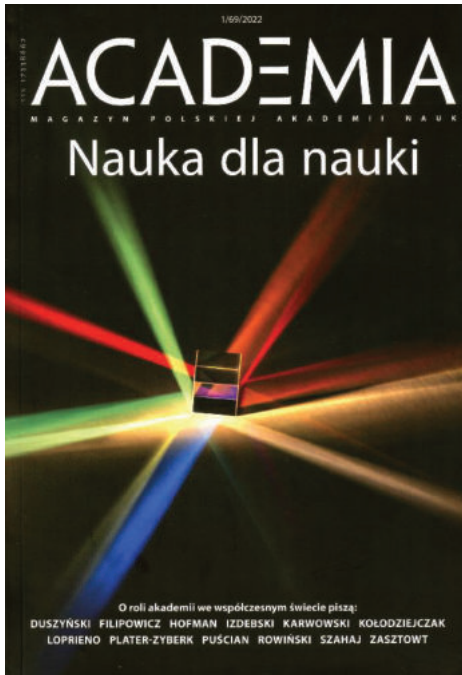
W aktualnie obowiązującej ustawie z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk zapisano, że „art. 2. 2. Do zadań Akademii należy w szczególności: punkt 8. współpraca z uczelniami, federacjami podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki, Centrum Łukasiewicz i instytutami działającymi w ramach Sieci Badawczej

Łukasiewicz, instytutami badawczymi oraz towarzystwami naukowymi, w szczególności w zakresie działalności naukowej” (wymieniono 12 zadań) (Dz. U. 2010 nr. 96 poz. 619). Tekst tej ustawy był nowelizowany a w jednolitym tekście ustawy o PAN wg. stanu z dnia 14 października 2020 r. art. 2. 2., pkt. 8 – nie uległ zmianie (Dz. U. 2020 poz. 1796). Jak będzie ostatecznie brzmiał punkt paragrafu o współdziałaniu PAN ze społecznym ruchem naukowym w przygotowywanej obecnie nowej ustawie o PAN – jeszcze nie wiemy.

Polska Akademia Nauk jest państwową instytucją naukową. Działa poprzez organy oraz korporacje uczonych, utworzone instytuty naukowe i pomocnicze jednostki naukowe oraz inne jednostki organizacyjne. Akademia służy rozwojowi, promocji, integracji i upowszechnianiu nauki oraz przyczynia się do rozwoju edukacji i wzbogacenia kultury narodowej. PAN posiada osobowość prawną, działa zgodnie z uchwalonym Statutem, a nadzór nad nią sprawuje Prezes Rady Ministrów (Dz.U. 2010, nr 96 poz. 619). PAN ma następującą strukturę organizacyjną: Zgromadzenie Ogólne: Prezydium PAN; Prezes (wiceprezesi); Kancelaria Akademii; Akademia Młodych Uczonych; Wydziały: I. Nauk Humanistycznych i Społecznych, II. Nauk Biologicznych i Rolniczych, III. Nauk Ścisłych i Nauk o Ziemi, IV. Nauk Technicznych, V. Nauk Medycznych; Oddziały w: Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Olsztynie i Białymstoku, Poznaniu, Wrocławiu (8); Komitety naukowe działające przy Wydziałach PAN, Wydział I – 24, Wydział II – 9, Wydział III – 12, Wydział IV – 20, Wydział V – 12 (łącznie 77); Komitety Narodowe; Komitety Problemowe i Rady przy Prezydium PAN, Badań Kosmicznych i Satelitarnych, Badań Polarnych, Bioetyki, Problemów Energetyki, Prognoz „Polska 2000 plus”, Przemysłowego Zagospodarowania Kraju, Rada Języka Polskiego, Rada Towarzystw Naukowych, Rada Upowszechniania Nauki (9); Komitety Problemowe przy Wydziałach PAN, Badań nad Migracjami, Etyki w Nauce, Naukoznawstwa, Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach, Gospodarki Wodnej; Pomocnicze Jednostki Naukowe PAN, Archiwum w Warszawie, Biblioteka Gdańska, Biblioteka Kórnicka, Ogród Botaniczny w Powsinie, Zakład Ichtiobiologii i Gospodarki Rybackiej w Gołyszach, Muzeum Ziemi w Warszawie, Centrum Laserowej Techniki Metali, Międzynarodowy Instytut Biologii Molekularnej i Komórkowej, Międzynarodowy Instytut Mechaniki i Maszyn Molekularnych, Międzynarodowe Centrum Matematyki im. S. Banacha, Międzynarodowe Centrum Biocybernetyki i Międzynarodowe Centrum Ekologii; Stacje Naukowe PAN za granicą, Biuro Promocji Nauki PolSCA w Brukseli, Berlin, Kijów, Paryż, Rzym, Wiedeń; Inne jednostki PAN, Domy Pracy Twórczej, Ośrodki Konferencyjne, Dom Seniora w Konstancinie – Jeziornej, Zakład Działalności Pomocniczej; Kształcenie Doktorantów w Instytutach PAN. Strukturę organizacyjną oraz funkcjonowanie i dokonania w ciągu 70 lat działalności PAN, szczegółowo ukazuje m. in. kwartalnik „Academia”. *Magazyn Polskiej Akademii Nauk*, z ogólnym tytułem „Nauka dla nauki”, nr 1 (69, 2022).

Do 1991 r. PAN ze swojego budżetu dofinansowywał działalność 89 towarzystw specjalistycznych i 6 towarzystw ogólnych regionalnych. W 1992 r. zdecydowano o zmianie finansowego wspierania towarzystw, rolę tę przejął Komitet Badań Naukowych (KBN).

PAN finansował działalność wydawniczą RTN m in.: *Problemy Społecznego Ruchu Naukowego*, kwartalnik, 1992-2001; *Heureka – Problemy Społecznego Ruchu Naukowego*, periodyk, 2001-2005; *Słownik Towarzystw Naukowych*. To-

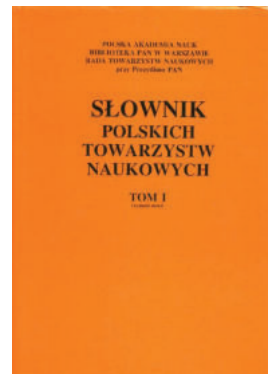

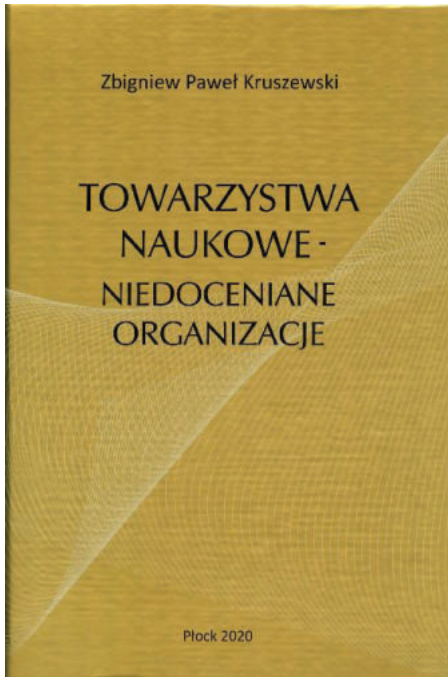
warzystwa naukowe działające obecnie w Polsce. 2004, wyd. II, t. I. Biblioteka PAN i RTN, Warszawa (dane o 256 towarzystwach). Także szereg innych inicjatyw wydawniczych, których niektóre okładki są przedstawione na załączonych ilustracjach.

W 1989 r. uchwalono „Prawo o stowarzyszeniach”, w którym towarzystwa naukowe nie uzyskały statusu organizacji szczególnych. Od tego czasu RTN zabiega o przyjęcie odrębnej „Ustawy o towarzystwach naukowych” – przygotowano społeczny projekt tekstu ustawy oraz „Kryteria uznawania towarzystw za naukowe”, odbyto wiele rozmów w parlamencie z władzami różnych komisji sejmowych i senackich, z przewodniczącymi klubów poselskich. Nie uzyskano jak do tej pory przyzwolenia na inicjatywę ze strony którejś z partii po-

litycznych na zgłoszenie poselskiego projektu tej ustawy. Projekt ustawy nie jest obiektem zainteresowania i poparcia przez resort nauki (niezależnie od osób nim kierujących oraz opcji politycznych obozu partii rządzących).

Działania w sprawie uchwalenia „Ustawy o Towarzystwach Naukowych” miały i mają różnorodny i wieloletni charakter. Przygotowano liczne memoriały, raporty, tezy do prawnego uregulowania sytuacji towarzystw naukowych, projekty tekstu ustawy (np. 1971, 1974, 1989, 1995, 2001, 2004, 2014, 2017, 2019); Zjazdy

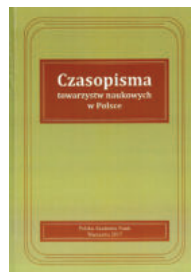
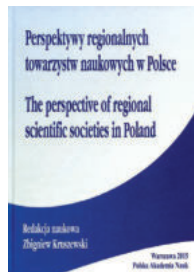
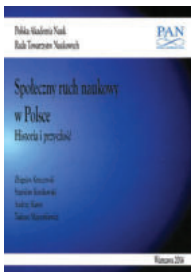
(spotkania) prezesów towarzystw naukowych (np. 1992, 1996, 1999, 2001, 2005); Konferencje RTN np. w 2008 r. w Płocku. Dla projektu ustawy o towarzystwach naukowych uzyskano poparcie od: Polskiej Akademii Nauk, Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich, Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Federacji Stowarzyszeń Naukowo – Technicznych Naczelnej Organizacji Technicznej, ponad 20 zarządów towarzystw naukowych.

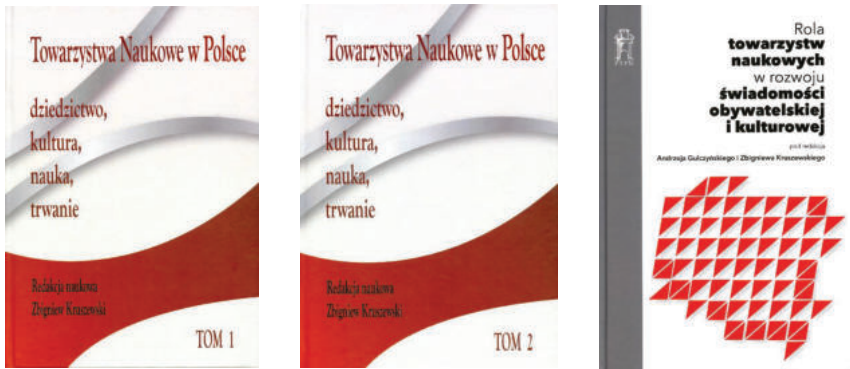
Rada Towarzystw Naukowych zorganizowała kongresy:

I. Kongres Towarzystw Naukowych, „Towarzystwa Naukowe w Polsce – dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie”, Warszawa, 17-18 września 2013 r. Fragment uchwały „...Kongres wyraża przekonanie, że towarzystwa naukowe i stowarzyszenia naukowo – techniczne jako

integralna część systemu nauki polskiej powinny znaleźć potwierdzenie swojego statusu w systemie prawnym obowiązującym w Polsce poprzez ustawę o towarzystwach naukowych i stowarzyszeniach naukowo – technicznych, winny być także wspierane finansowo zarówno podmiotowo, jak i przedmiotowo na szczeblu centralnym ze środków budżetu Państwa oraz regionalnie i lokalnie ze środków samorządu województwa, powiatu lub gminy – w zależności od celów i zadań jakie realizują, a także przez organizacje społeczne i gospodarcze na rzecz których wykonują określone zadania...”

II. Kongres Towarzystw Naukowych, „Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej”, Poznań, 14-15 września 2018 r. Fragment uchwały „...Uczestnicy Kongresu uznają, że bez zmian polityki państwa w sto-

sunku do społecznego ruchu naukowego spiętrzać się będą bariery rozwoju naukowego, kulturalnego, gospodarczego i społecznego Polski oraz zniweczony zostanie ogromny dorobek towarzystw naukowych”.

III. Kongres Towarzystw Naukowych, „Społeczny wymiar działalności towarzystw naukowych”, Gdańsk, 20-22 października 2022 r.

Jesteśmy przekonani, że uczestnicy III Kongresu podejmą kolejną uchwałę w której zwrócą uwagę władz Państwa na pilną potrzebę zmiany stosunku do społecznego ruchu naukowego. Będziemy również prosić władze PAN o dopilnowanie takiego zapisu prawnego w nowej przygotowywanej Ustawie o PAN, aby współdziałaniu Akademii z towarzystwami naukowymi zapewnić wyższy poziom merytoryczny, organizacyjny i finansowy. Działalność RTN oraz wszystkie starania o uchwalenie „Ustawy o Towarzystwach Naukowych” szczegółowo opisał i przedstawił Zbigniew P. Kruszewski w obszernym opracowaniu, o jakże wymownym tytule „Towarzystwa naukowe. Niedoceniane organizacje” (Płock 2020).

Warto przypomnieć, że przewodniczącymi Rady (Komisji) Towarzystw Naukowych PAN kolejno byli: wybitni uczeni: Stanisław Kulczyński (1957-1965), Bogdan Suchodolski (1966-1971), Dionizy Smoleński (1972-1974), Szczepan Pieniążek (1975-1980), Klemens Szaniawski (1981-1983), Gerard Labuda (1984-1989), Adam Bielański (1990-1995), Włodzimierz Ostrowski (1996-2002), Jan Strelau (2003-2006), Zbigniew Kruszewski (2007-2018), Iwona Hofman (2019-). Najdłużej przewodniczącymi byli: Zbigniew Kruszewski – 12 lat, Stanisław Kulczyński – 9 lat.

Literatura

- Kunikowski S. 1999. Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku. WTN, Włocławek.
- Hałoń E. 2001. O współdziałaniu towarzystw naukowych i Polskiej Akademii Nauk. Heureka – Problemy Społecznego Ruchu Naukowego, nr. 1/2, 11-64.
- Hałoń E. 2003. Towarzystwa Naukowe w Polsce. Przeszłość i terażniejszość. PAN, Warszawa.

- Kruszewski Z. P. 2020. Towarzystwa naukowe – niedoceniane organizacje. Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock, 1-547
- Majsterkiewicz T. 2013. Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN. (opracowanie z okazji 50-lecia RTN), 1-13.
- Grzywacz A., Majsterkiewicz T. 2021. Rada Towarzystw Naukowych Polskiej Akademii Nauk. (w:) Z.P. Kruszewski. Zrobiłem, co mogłem. Płock.
- Hofman I., Kruszewski Z. (red.) 2021. Społeczny ruch naukowy w procesie zmian. Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN, Warszawa, 1-223.

Zbigniew Czernicki
Polskie Towarzystwo Neurochirurgów

Rola naukowych towarzystw medycznych w kształtowaniu polityki zdrowotnej Państwa

Zdrowie jest osobistym dobrem każdego człowieka i społeczności, do której należy. Można też powiedzieć, że nie ma medycyny polskiej, jest natomiast medycyna światowa.

Oczywiście w różnych krajach społeczeństwo żyje w odmiennych warunkach, często szkodliwych, i z tego powodu powstają różne priorytety badań. Przykładem może być walka z malarią w krajach tropikalnych. W naszym kraju nie istnieją szczególne zagrożenia i możemy porównywać się z poziomem ogólnym krajów rozwiniętych.

Podstawowym celem Państwa, który zabezpieczają poszczególne służby, jest bezpieczeństwo populacji. Bezpieczeństwo dotyczy odpowiedniego poziomu opieki medycznej oraz bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego.

Polskie towarzystwa medyczne mają za zadanie prowadzenie badań naukowych, ale w dużym stopniu również dbają o odpowiedni poziom wykształcenia lekarzy, nieodbiegający od medycyny światowej.

Poziom opieki medycznej zależy od trzech czynników, w których dużą rolę spełnia odpowiednia organizacja i środki finansowe. Czynnikiemami tymi są odpowiednio wyszkoleni specjaliści, dysponujący nowoczesnym sprzętem i dostępność do opieki medycznej. Czynniki te zależą od administracji, legislatury, czyli polityki państwa. Towarzystwa Medyczne współpracują z Centrum Medycznym Kształcenia Podyplomowego (CMKP). Organizują, odrębnie od CMKP lub łącznie, kursy, konferencje i zjazdy. Utrzymują także kontakty z medykami zagranicznymi. Z reguły ściśle współpracują ze specjalistą krajowym i mogą w razie potrzeby wydawać opinie o zakupie aparatury i zastosowaniu nowych metod leczniczych. Towarzystwa Medyczne mogą również ustosunkować się do niedostatków powszechnej dostępności.

Oceniając zmiany w opiece medycznej na przestrzeni ostatnich lat należy zauważyć, że dostępność nowoczesnej aparatury, nawet bardzo kosztownej, uległa olbrzymiej poprawie. W mojej specjalności skierowania do leczenia za granicą praktycznie nie są wydawane., bo wszystko jest dostępne w kraju. Wiele problemów stwarza uzyskanie powszechnej dostępności. Mamy dwa równoległe systemy leczenia, to jest w ramach Narodowego Funduszu Zdrowia i system prywatny.

W systemie publicznym istnieją wiele problemów.

Kierownikiem Oddziału może być ordynator obsadzany po przeprowadzeniu konkursu, albo lekarz kierujący Oddziałem mianowany przez dyrektora Szpitala.

Lekarze mogą być zatrudniani na etatach (rzadko) lub w ramach kontraktów godzinowych, często z udziałem procentowym w stawce opfęcanej przez NFZ.

Innym problemem jest instytucja „lekarza prowadzącego”, który jeśli ma w czasie leczenia chorego dyżur, to po dyżurze musi iść do domu, a chorym opiekuje się jedynie lekarz dyżurny. W przypadku przyjęć na przykład w piątek chory jest przydzielany dopiero w poniedziałek, a przy krótkim pobycie w szpitalu opieka jest jedynie symboliczna.

Obowiązująca sytuacja prawna umożliwia lekarzowi jako zarejestrowanemu podmiotowi gospodarczemu wykonywać pracę w innych ośrodkach. Tak więc po odbytych dyżurze lekarz musi iść do domu, ale popołudniami może pełnić dyżur w innym ośrodku. Bardzo rzadko lekarze specjaliści zatrudnieni w lecznictwie publicznym nie prowadzą praktyki prywatnej.

Dużym problemem pozostaje zła dostępność porady ambulatoryjnej. Zwykle pacjenci otrzymują odległe, kilkumiesięczne terminy, co skłania do korzystania z prywatnych wizyt lekarskich.

Lecznictwo prywatne bardzo się rozwinęło, począwszy od prywatnych gabinetów, przez większe ośrodki z wieloma lekarzami, do dużych sieci ogólnopolskich obejmujących prywatne szpitale. Usługi są dość drogie, ale pacjentów-klientów nie brakuje.

Cel główny towarzystw medycznych to uzyskanie opieki medycznej na poziomie społeczeństw rozwiniętych krajów. Tego celu jeszcze nie osiągnęliśmy. Towarzystwa wspomagają organy państwa w szkoleniu lekarzy, kontaktach z medycyną światową i promocją nauki.

Instytucją odpowiadającą urzędowo za poziom szkolenia jest CMKP. Poza egzaminem specjalizacyjnym CMKP na pewno mogłoby zwiększyć swój udział – wspomóc w organizowaniu kursów specjalistycznych, kongresów, zebrań z prezentacją, zwłaszcza nowych procedur medycznych.

Specjalista krajowy teoretycznie współodpowiada za rozmieszczenie ośrodków leczniczych, ale nie może podejmować decyzji lokalizacyjnych, może natomiast kontrolować poziom wykonywanych procedur medycznych. Specjalista współuczestniczy na ogół we wszystkich posiedzeniach zarządu Towarzystwa i jest dobrze zorientowany w ogólnokrajowej sytuacji.

Drugim po szkoleniu obszarem działań Towarzystw jest nauka. W zakresie nauk medycznych nie możemy pochwalić się nadzwyczajnymi sukcesami.

Przede wszystkim staraliśmy się dogonić naukę zachodnią. Największe osiągnięcia uzyskali Polacy pracujący za granicą – przykładowo M. Skłodowska-Curie (promieniotwórczość zastosowana w medycynie) i H. Koprowski (prace nad szczepionką przeciw polio). Prace wykonane w kraju polegały na modernizacji i ulepszaniu procedur opracowanych poza granicą. Nie mamy polskiego noblisty, którego praca wykonana byłaby w kraju.

W tej sytuacji bardzo ważne jest utrzymanie i rozwijanie międzynarodowej współpracy. Udział obcokrajowców w zjazdach polskich, a Polaków w międzynarodowych. Bardzo pozytywnie odbieram łączone zjazdy towarzystw polskich i zagranicznych. Towarzystwo Polskich Neurochirurgów organizuje wspólne kongresy z towarzystwami niemieckim, brytyjskim i greckim. Do tego rodzaju kontaktów konieczna jest biegła znajomość języka angielskiego.

Dużą rolę w budowaniu kontaktów z uzyskiwaniem interesujących wyników naukowych spełniają podoktoranckie staże odbywane w renomowanych ośrodkach, zwłaszcza staże dłuższe, trwające około 2 lat.

Towarzystwa medyczne, w tym Towarzystwo Neurochirurgów Polskich promują naukę poprzez nagradzania (na ogół finansowe) najlepszych publikacji, najlepszych prac doktorskich, a na zjazdach najlepszych prezentacji.

Z doświadczeń własnych wiele pomysłów oryginalnych, wyników badań przynosi współpraca z pozamedycznym ośrodkami. Z własnych doświadczeń wiem, że poza instytucjami medycznymi takimi jak uczelnia i instytuty PAN wiedzę moją i badania wzbogaciły badania z jednostkami z Wojskowej Akademii Technicznej i z Politechniki Warszawskiej.

W realizacji przyszłych celów, zwłaszcza badań naukowych napotyka się na szereg trudności. Wiele jest powodowanych sytuacją finansową, która obecnie jawi się główną motywacją działań, zwłaszcza w życiu rodzinnym.

Zarobki na etatach na przykład w instytutach PAN są znacznie niższe niż zarobki medyków zatrudnionych na kontraktach. Jeszcze większe zarobki przynosi praktyka prywatna.

Wykonywanie badań naukowych dla uzyskania kolejnych stopni naukowych: doktor, doktor habilitowany, profesor również jest mniej atrakcyjne finansowo. Około 20 lat wstecz zagraniczny staż naukowy w porównaniu do zarobków w kraju przynosił dużo więcej środków materialnych. Obecnie, zwłaszcza posiadając rodzinę staż staje się mało atrakcyjny, lub wręcz kłopotliwy.

W przypadku medyków istnieje możliwość uzyskania całkiem legalnie godzinowych zarobków kosztem dodatkowego czasu, który mógłby być poświęcony pracy w towarzystwie naukowym i pracy badawczej.

Podstawowym motorem pracy naukowej pozostaje **ciekawość poznawcza**. Niestety wśród młodzieży stwierdzamy małą ciekawość poznawczą. Główne pytanie obecnie stawiane to „co ja z tego będę miał”, a nie chęć znalezienia odpowiedzi dlaczego i jak dochodzi do jakiegoś zjawiska.

Nie jest to nowy problem. Albert Einstein mówił: „ ja nie mam specjalnego talentu, ale moją pasją jest ciekawość”. Ciekawość należy pobudzać we wczesnym okresie edukacji. Uczymy młodzież różnych znanych informacji, które obecnie są łatwo dostępne w Internecie. Przygotowujemy do wykonywania zawodu, a nie pobudzamy ciekawości poznawczej. Nie uczymy zadawania pytań, nie przedstawiamy problemów, które wymagają badań. To nic nowego. Albert Einstein twierdził: „To cud, że ciekawość przeżywa formalną edukację”. Niestety trzeba dodać: tylko w nielicznych przypadkach.

Uważam, że to co możemy i musimy osiągnąć, to poprawa pobudzania ciekawości. Na wczesnym etapie rozwoju, co najmniej w szkole średniej, bardziej aktywne powinny być koła naukowe. Wszyscy pamiętamy niektórych nauczycieli (z charyzmą), którzy wzbudzali w nas ciekawość poznawczą i niejednokrotnie wpływali na przyszły wybór zawodu. Nauczycieli należy zatem kształcić w tym kierunku.

Podobną rolę pełnią koła naukowe w okresie studiów i dużo w tym wypadku zależy od nauczycieli akademickich. Na tym etapie mogą i powinny włączyć się medyczne towarzystwa naukowe.

Istnieje zatem dużo do zrobienia. Od strony towarzystw konieczna jest stabilna sytuacja prawna, czyli ustawa o stowarzyszeniach, dająca się pogodzić z różnymi

kierunkami politycznymi. Towarzystwa naukowe są potrzebne przy każdej opcji politycznej: cel ogólny to doskonalenie umiejętności zawodowych i promocja badań naukowych.

W kontaktach z urzędami państwowymi konieczna jest podstawa prawna- ustawa, aby głos towarzystw był doceniany powinny być zjednoczone. W dziale towarzystw medycznych istnieje duża różnorodność. Oprócz Rady Towarzystw Naukowych, do której należą wszystkie towarzystwa medyczne, istnieje Konferencja Prezesów Towarzystw, zainicjowana przez Naczelną Radę Lekarską i Federacja Towarzystw Naukowych.

Większość przedstawionych wyżej zmian wymaga zwiększenia nakładów finansowych. Dla towarzystw naukowych konieczna jest ścisła współpraca z organizacjami międzynarodowymi. Słaba sytuacja finansowa towarzystw sprawia, że opłacenie zagranicznych składek stanowi duży problem. Pomocne byłoby wsparcie organizacji państwowych, z którego przed laty korzystaliśmy.

Podsumowanie:

- towarzystwa powinny pozostać zjednoczone,
- towarzystwa powinny działać w oparciu o ustawę o stowarzyszeniach,
- potrzebna jest pomoc finansowa organów państwowych w ulepszeniu edukacji i utrzymywaniu i rozszerzeniu kontaktów z organizacjami międzynarodowymi.

Bożenna Kawalec-Pietrenko
Politechnika Gdańska
Komitet Inżynierii Chemicznej i Procesowej PAN
Federacja Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT

Rola stowarzyszeń naukowo-technicznych FSNT-NOT w szerzeniu wiedzy technicznej i wskazywaniu działań na rzecz Przemysłu 4.0

Wprowadzenie

Czwarta Rewolucja Przemysłowa (Przemysł 4.0) jest skutkiem rozwoju polityki gospodarczej. Wymusza zmiany technologiczne, informatyczne i organizacyjne wywołane intensywną automatyzacją procesów oraz dogłębną cyfrową transformacją przemysłu. Innowacje dotyczą komercjalizacji badań naukowych, projektowania nowych procesów produkcyjnych realizowanych w mniej uciążliwych warunkach niż obecne, projektowania procesów dla zapewnienia bezpieczeństwa i obronności kraju oraz procesów kształtujących rzeczywistość życia codziennego.

Czwarta Rewolucja Przemysłowa oznacza unifikację świata rzeczywistego maszyn i instalacji przemysłowych ze światem wirtualnym internetu i technologii informatycznych oraz obejmuje wszystkie etapy wytwarzania produktu od złożenia zamówienia do usług poprodukcyjnych. Przemysł 4.0 żąda od państwa zapewnienia odpowiednich reguł działalności biznesowej. Wymaga podjęcia działań dla dokonania oceny stanu posiadania zasobów oraz wyceny potencjalnych kosztów przeobrażeń, a także uzyskanych korzyści w wyniku dokonanych przemian. Warunkiem podstawowym wejścia w obszar Przemysłu 4.0 jest stworzenie infrastruktury wysokiej jakości sieci i łączy we własnym kraju oraz między krajami współpracującymi. Konieczne są zmiany w organizacji pracy oraz zapewnienie ustawicznego kształcenia pracowników. Ponadto niezbędne jest zapewnienie bezpieczeństwa warunków pracy i przekazywania danych oraz poufności informacji i wprowadzania niezbędnych zmian prawa wynikających z podjętych rozwiązań na rzecz wejścia w obszar Przemysłu 4.0.

Głównym elementem wejścia w obszar Przemysłu 4.0 jest integracja systemów etapów produkcyjnych wskutek usieciowienia, co działa prawie natychmiast na realizację procesu wytwórczego. Badania dowodzą, że implementacja cyfryzacji może spowodować wzrost wydajności produkcji nawet o kilkadziesiąt procent. Jednakże wobec zmieniającego się stale poziomu wiedzy oraz warunków gospodarczych niezwykle ważne jest ustawiczne kształcenie całej załogi produkcyjnej.

Etapy rozwoju przemysłu

Pierwsza Rewolucja Przemysłowa (Przemysł 1.0) dokonała się w XVIII wieku. Podstawą było odkrycie pary wodnej jako źródła energii, a charakterystycznymi wynalazkami technicznymi opracowanie mechanicznego krosna tkackiego oraz wynalezienie silnika parowego. Wydarzenia te są uważane za początek industrializacji.

Początki Drugiej Rewolucji Przemysłowej (Przemysł 2.0) umieszcza się na przełomie wieków XIX i XX. Wygenerowanie Przemysłu 2.0 było skutkiem wynalazenia elektryczności oraz linii montażowej. W wieku XIX m.in. rozpoczęto produkcję lokomotyw i rafinację ropy naftowej oraz powstały pierwsze linie montażowe. Ceny samochodów powstałych na liniach montażowych Forda w latach 1909-1913 były o około 35 % niższe niż samochodów produkowanych wcześniej nie na liniach produkcyjnych.

Trzecia Rewolucja Przemysłowa (Przemysł 3.0) tj. cyfryzacja rozpoczęła się w latach siedemdziesiątych XX wieku. Zaczął się wówczas rozwój elektroniki, coraz bardziej wydajnych komputerów, technologii informatycznych oraz metod sterowania procesami za pomocą oprogramowania. Rozpoczęto opracowanie systemów planowania i kontroli w celu koordynacji działań w obrębie procesu produkcyjnego. Był to przede wszystkim okres automatyzacji produkcji przemysłowej. Ludzi zaczęły zastępować roboty i automaty, a dzięki komputerom procesy produkcyjne zaczęły coraz bardziej przyspieszać.

Czwarta Rewolucja Przemysłowa – Przemysł 4.0

Terminu Industrie 4.0 tj. Czwarta Rewolucja Przemysłowa po raz pierwszy użył w roku 2011 na targach w Hannoverze prof. fizyki Henning Kagermann. Czwarta Rewolucja Przemysłowa wymusza zmiany społeczne, technologiczne, informatyczne i organizacyjne wywołane intensywnie postępującą automatyzacją przemysłowych procesów wytwórczych oraz dogłębną cyfrową transformacją przemysłu. Termin Przemysł 4.0 oznacza unifikację świata rzeczywistego maszyn produkcyjnych ze światem wirtualnym internetu i technologii informacyjnych. Przemysł 4.0 bazuje na metodzie Big Data tj. metodzie legalnego gromadzenia i analizowania informacji pochodzących z różnych źródeł oraz korzystania z nich dla realizacji własnych celów. Przemysł 4.0 należy rozumieć jako intensywną kumulację najnowszych elementów wiedzy. Okres ten nazywa się wiekiem zaniku bariery ludzie - maszyny. Środkiem dla osiągnięcia celu jest cyfryzacja i informatyzacja produkcji. Powstałe systemy cyberfizyczne są przekształcane w inteligentne ciągi produkcyjne, w których maszyny komunikują się i podejmują decyzje. Systemy cyberfizyczne sterują procesami przetwarzania i wytwarzania, tworzą cyfrowe kopie świata realnego, a poprzez Internet of Things w rzeczywistym przedziale czasu komunikują się i współpracują ze sobą oraz pracownikami.

Możliwe są oddziaływania między maszynami, maszynami i ludźmi oraz między etapami produkcji. Wymagania stawiane produktowi oczywiście formułują ludzie, ale udział ludzi w procesie wytwarzania jest ograniczony do niezbędnego minimum. Produkcja jest bardziej elastyczna, a to oznacza, że na jednej linii produk-

cyjnej można wytwarzać różne warianty określonego produktu bez konieczności przestrajania maszyn.

Obszar Przemysłu 4.0 obejmuje kolejne etapy związane z produkcją od złożenia zamówienia, poprzez dostarczenie surowców, wytworzenie produktu, wysłanie produktu do klienta oraz wykonanie żądanych usług poprodukcyjnych. Zatem Przemysł 4.0 jest nie tylko wynikiem postępu wiedzy technicznej, ale również wynikiem rozwoju polityk gospodarczej oraz przemysłowej.

Powszechnie wiadomo, że koszt produktów powstałych w produkcji masowej jest niski w porównaniu z kosztem produktów wytwarzanych w krótkich seriach. Jednakże konkurencja producentów oraz oczekiwania klientów wymuszają coraz częściej produkcję krótkich serii produktów, ponieważ masowo wytwarzany produkt nie zadowala kupujących. Jednakże warunkiem sprzedaży jest cena, która dla krótkoseryjnych wyrobów nie może być wyższa od ceny wyrobów produkowanych masowo. Zasadniczą przyczyną powstania Przemysłu 4.0 stały się właśnie żądania dotyczące ceny produktu.

Warto zwrócić uwagę, że wskutek usieciowienia staje się możliwe natychmiastowe przejście z produkcji masowej na produkcję pojedynczych egzemplarzy po kosztach typowych dla produkcji masowej. W wyniku integracji systemów produkcyjnych łatwe staje się zarządzanie produkcją różnych wariantów wytwarzanych produktów, ponieważ dostosowując się do polecenia, urządzenia produkcyjne same modyfikują ciąg czynności wytwórczych. Wskutek usieciowienia oraz wysokiej szybkości wymiany informacji dotyczących parametrów procesowych, staje się możliwe prawie natychmiastowe przestawienie produkcji masowej na niskoseryjną lub nawet produkcję pojedynczych egzemplarzy po niskich kosztach charakterystycznych dla produkcji seryjnej.

W obszarze Przemysłu 4.0 kumulacja innowacji dotyczy różnych działów życia i gospodarki. Są to komercjalizacja badań naukowych, projektowanie nowych technologii realizowanych w mniej uciążliwych warunkach niż stosowane wcześniej, projektowanie technologii koniecznych dla zapewnienia bezpieczeństwa i obronności państwa.

Cyfryzacja procesów przemysłowych oraz biznesowych jest oczywiście nieuchronna w Polsce. Trzeba mieć na uwadze, że Przemysł 4.0 stanowi zagrożenie dla firm, które opóźnią własne dostosowanie do zmieniających się realiów produkcji i rynku, bowiem zmiany, które zachodziły w różnych obszarach życia i gospodarki w poprzednich wiekach były powolne, natomiast obecnie zmiany dokonują się znacznie szybciej.

Realia Przemysłu 4.0 należy traktować jako szansę wykorzystania potencjału własnej firmy dla zbudowania przewagi konkurencyjnej. Zasadniczą sprawą jest przeniesienie szeregu decyzji z gestii ludzi do kompetencji maszyn. Przemysł 4.0 wymusza zmiany technologiczne, informatyczne i organizacyjne wywołane intensywną automatyzacją procesów oraz dogłębną cyfrową transformacją przemysłu. Przemysł 4.0 oznacza unifikację świata rzeczywistego maszyn ze światem wirtualnym internetu i technologii informacyjnych.

Integracja systemów produkcyjnych wskutek usieciowienia oddziałuje niemalże natychmiast na realizację procesu i to jest właśnie zasadniczym elementem wygenerowania Przemysłu 4.0. Głównymi siłami napędowymi są zaawansowana robotyzacja, internet rzeczy oraz sztuczna inteligencja. Naukowcy wykazali, że sztuczna

inteligencja jest w stanie wydać prawidłowy wyrok w sprawach sądowych korzystając z baz danych obejmujących analizy dowodów, legislacji oraz historii spraw sądowych. Obszar medycyny czerpie także coraz większe korzyści z narzędzi komputerowych pomagających w profilaktyce, diagnostyce i leczeniu chorób. Pojemność ludzkiego mózgu jest szacowana na 10 TB, a komputer o pojemności 1 TB umożliwia przechowanie i korzystanie z 250 000 zdjęć. Dlatego też wykształciła się opinia, że nadeszła era podłączania komputera do ludzkiego mózgu.

Przemysł 4.0 ma działać na rzecz poprawy wydajności i jakości produktów, redukcji kosztów oraz skrócenia czasu procesu produkcji. Ma stworzyć warunki ekonomiczne dla wytwarzania pojedynczych sztuk produktu, a nie jak jest obecnie tj. gdy przemysł jest rentowny tylko w przypadku produkcji masowej. Bardzo ważnym celem Przemysłu 4.0 jest możliwość dostosowania ofert do szybko zmieniających się potrzeb rynku.

W Europie większość przedsiębiorstw działa w obszarze Przemysłu 3.0 tj. przedsiębiorstwa są w pełni zautomatyzowane. Badania dotyczące możliwości wejścia w obszar Przemysłu 4.0 zostały przeprowadzone w polskich fabrykach. Stwierdzono, że w Polsce istnieje niewielki procent fabryk w pełni zautomatyzowanych, ale są jednak takie, które opowiedziały się za wejściem w obszar Przemysłu 4.0.

Przemysł 4.0 nie jest wyłącznie procesem biznesowo – przemysłowym, ale wymaga zapewnienia przez państwo odpowiednich reguł prowadzenia działalności biznesowej. Skupia się także na nowych sposobach pracy i roli pracowników. Wymaga ciągłych działań kontrolnych we wszystkich obszarach związanych z produkcją i dokonywania ciągłych zmian dotyczących między innymi:

- niezbędnych zmian prawa.
- zagwarantowania bezpieczeństwa warunków pracy, jakości produktów, przekazywania danych oraz poufności informacji,
- oceny stanu zasobów dla potrzeb wyceny potencjalnych kosztów przeobrażeń oraz potencjalnych korzyści uzyskanych w wyniku dokonanych przemian na rzecz Przemysłu 4.0,
- tworzenia odpowiedniej infrastruktury prac tj. wysokiej jakości sieci oraz łączący w kraju będącym twórcą oraz między krajami współpracującymi,
- określenia warunków organizacji pracy oraz zmian wynikających ze zmiany charakterów zadań pracowników,
- ustawicznego kształcenia pracowników.

Kluczowym warunkiem intensywnego rozwoju procesu technologicznego jest rozwój wiedzy teoretycznej dotyczącej wszystkich aspektów danego ciągu produkcyjnego. Przemysł 4.0 wymaga obsługi danych własnych i danych spoza firmy. Systemy cyberfizyczne sterują procesami przetwarzania, tworzą cyfrowe kopie realnego świata i współpracują ze sobą oraz pracownikami. Dzięki przetwarzaniu chmurowemu powstają decyzje dotyczące realizacji procesów. Zmierzają ku temu, aby komputery bardziej trafnie niż człowiek umiały analizować fakty i przewidywać przyszłość produkcji.

Należy jednak mieć świadomość, że w cyberprzestrzeni występują coraz częściej przypadki kradzieży lub utraty danych, a jeden taki przypadek skutkuje wielomilionowymi stratami. Zatem cyberbezpieczeństwo jest sprawą zasadniczą dla pracy firmy i powiązań z partnerami produkcji.

Wiedza inżynierów a wejście w obszar Przemysłu 4.0

Nauka oraz osobiste cechy inżyniera winny doprowadzić do wykształcenia umiejętności niezależnego myślenia, stawiania problemów, poszukiwania rozwiązań oraz wykształcenia świadomości potrzeby stałego pogłębiania wiedzy.

Czwarta Rewolucja Przemysłowa musi się dokonać przede wszystkim w naszych umysłach. Przemysł 4.0 obejmuje zmiany społeczne, technologiczne, informatyczne i organizacyjne wywołane między innymi automatyzacją procesów oraz cyfrową transformacją przemysłu. W ciągach produkcyjnych maszyny komunikują się i podejmują decyzje. Ludzie stawiają wymagania odnośnie produktu, ale ich udział w produkcji jest ograniczony do minimum. Procesy Przemysłu 4.0 wymagają zarządzania ogromną liczbą danych. Podstawowym wymogiem wejścia w Przemysł 4.0 jest automatyczna akwizycja danych procesu produkcyjnego.

Temat Przemysłu 4.0 jest obecnie bardzo często, jeśli nie najczęściej dyskutowanym tematem wśród inżynierów, nauczycieli akademickich, w centrach badawczych, w Naczelnej Organizacji Technicznej i przedsiębiorstwach produkcyjnych.

Czwarta Rewolucja Przemysłowa stanowi zagrożenie dla firm, które nawet nieznacznie opóźnią dostosowanie produkcji do wymogów najnowszej wiedzy. Biorąc pod uwagę intensywny rozwój wiedzy, staje się jasne, że obecna wiedza i umiejętności w przyszłości nawet niezbyt odległej, stracą na znaczeniu. Będzie potrzebna inna wiedza. Wygenerują się zawody, które obecnie nie istnieją.

Dla dobra Polski obecne masowe kształcenie inżynierów musi zostać zastąpione kształceniem mniejszej liczby, ale wysokiej klasy inżynierów. Wiąże się to oczywiście ze zwiększeniem nakładów finansowych na wyposażenie laboratoriów i zatrudnianie w uczelniach jako pracowników naukowych wyłącznie absolwentów bardzo dobrych uczelni.

Inżynier jest przede wszystkim twórcą. Coraz wyższą cenę ma ogólna wiedza techniczna. Dlatego też obecna masowa produkcja inżynierów musi zostać zastąpiona bardzo dobrą edukacją mniejszej liczby inżynierów o szerokiej wiedzy oraz wysokich zdolnościach matematycznych i technicznych. Poza wiedzą profesjonalną studia winny wykształcić umiejętność stawiania problemów i szukania rozwiązań, umiejętność pracy w zespole, zdolność do niezależnego myślenia oraz wewnętrzną potrzebę stałego pogłębiania wiedzy przez całe życie zawodowe.

Rola konferencji naukowo-technicznych w przekazywaniu wiedzy inżynierom zatrudnionym w przemyśle

Informacje dotyczące tematyki badań z obszaru inżynierii procesowej upoważniają do sformułowania opinii, że tematyka zagadnień prezentowanych podczas konferencji z obszaru inżynierii procesowej jest bardzo szeroka. Wiedza inżynierii procesowej jest niezbędna dla projektowania i realizacji szeregu procesów między innymi dla przemysłu chemicznego, spożywczego, farmaceutycznego oraz kosmetycznego. Coraz częściej jest bowiem wymagana modernizacja linii produkcyjnych. Trzeba wziąć pod uwagę, że przemysł w szeregu krajów rozwiniętych wkroczył w obszar Czwartej Rewolucji Przemysłowej.

Podstawą czwartej rewolucji przemysłowej jest wypracowanie i podejmowanie skutecznych działań dla dostosowania produktów firmy i ich ceny do wymogów rynku.

Czwarta Rewolucja Przemysłowa wymusza zmiany procesowe, organizacyjne i informatyczne. Oznacza unifikację świata maszyn tj. świata rzeczywistego ze światem wirtualnym internetu oraz technologii informatycznych będąc jednocześnie bazą dla wypracowania zaplanowanej pozycji konkurencyjności firmy. Wejście w obszar Przemysłu 4.0 jest po prostu koniecznością. Utrudnieniem dla wejścia w obszar realizacji Przemysłu 4.0 jest mentalne podejście ludzi.

Kierujący firmami muszą mieć świadomość znaczenia ustawicznego kształcenia inżynierów projektujących i obsługujących linie produkcyjne oraz stwarzać warunki dla tego kształcenia. Podejmowane decyzje muszą zapewnić nie tylko uzyskanie żądanych cech produktów, ale ceny wytworzonych produktów muszą być zaakceptowane przez kupujących.

Głównym celem kształcenia na uczelniach technicznych winno być wykształcenie inżynierów posiadających wiedzę niezbędną dla efektywnego projektowania i obsługi procesów produkcyjnych. Ze względu na to, że w obszarze Przemysłu 4.0 warunki produkcji ulegają zmianom wymuszonym przez nabywców żądaniami jakości i ceny produktów, inżynierowie w zakładach produkcyjnych będą zmuszani do dokonywania na liniach produkcyjnych zmian w celu wyprodukowania żądanych produktów o akceptowanej cenie zbytu.

Podsumowując tematykę powyższych rozważań, należy z całą mocą podkreślić, że konferencje naukowo-techniczne stwarzają wykształconym i zatrudnionym w przemyśle inżynierom możliwość poszerzania i uaktualniania wiedzy koniecznej dla dokonywania modernizacji procesów produkcyjnych. Dyskusje na konferencjach naukowo-technicznych dostarczają informacji wskazujących bieżące wymagane kierunki zmian w procesie edukacji inżynierów, bowiem w warunkach Czwartej Rewolucji Przemysłowej bliska współpraca uczelni i zakładów przemysłowych jest koniecznością. Rozwój wiedzy i analiza celów producentów prowadzą do wniosku, że w przyszłości powstanie szereg zawodów, które obecnie nie istnieją.

W rozwoju procesów przemysłowych niezbędny jest udział inżynierów różnych specjalności. Niezbędny jest bezpośredni kontakt zawodowy inżynierów z różnych obszarów realizacji procesów produkcyjnych. Stąd wysokie znaczenie dla wartości inżyniera ma uczestnictwo w konferencjach naukowych z obszaru inżynierii procesowej.

Literatura

- B. Kawalec-Pietrenko, Przemysł potrzebuje dobrze wykształconych inżynierów o szerokiej wiedzy ogólnej z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych i technologii. *Chemik*. 65(12), 1270 – 1279 (2011)
- B. Kawalec-Pietrenko, Filozofia kształtowania procesów produkcyjnych, *Przegląd Techniczny*, 14/15, 1- 6 (2020)

Stanisław Kunikowski
Włocławskie Towarzystwo Naukowe
Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku

Wkład towarzystw naukowych w tworzenie i rozwój uczelni wyższych w Polsce

Wprowadzenie

Nie ulega żadnej wątpliwości, iż społeczny ruch naukowy w Polsce, ale także i w Europie, odgrywał i odgrywa nadal istotną rolę w rozwoju nauki, jej popularyzacji w szerokich kręgach społecznych oraz przyczynia się do procesu postępowych zmian cywilizacyjnych i kulturowych.

Towarzystwa naukowe w Polsce ze względu na wielowiekowe tradycje, a także rangę jaką odgrywały w poszczególnych okresach naszej państwowości, zajmują miejsce szczególne. Są spostrzegane jako ważne ogniwo łączące ludzi nauki ze środowiskami intelektualnymi, zrzeszonymi w różnych organizacjach społecznych działających zarówno w dużych ośrodkach naukowych, jak i w ośrodkach pozabawionych szkół wyższych czy też wyspecjalizowanych instytutów naukowych, bądź naukowo-badawczych.

Wśród wielu różnorodnych definicji, czym są towarzystwa naukowe, niezależnie zresztą od ich charakteru i realizowanych misji społecznych, są na pewno dobrowolnymi organizacjami zrzeszającymi, zarówno pracowników nauki, bądź miłośników nauki, ale także ludzi, którzy związani są z nauką osobistymi zainteresowaniami lub też działalnością zawodową. Ta różnorodność osób związanych ze społecznym ruchem naukowym dynamizuje jedynie ich rozwój oraz daje, oprócz konkretnych wyników naukowych i badawczych, także własną satysfakcję graniczącą niejednokrotnie z nobilitacją we własnym środowisku zawodowym i miejscem zamieszkania.

Towarzystwa naukowe ogólne, albo inaczej regionalne, które są w mniejszości wśród ponad 300 towarzystw naukowych, głównie specjalistycznych i naukowo-technicznych, stanowią tą kategorię stowarzyszeń, które przedmiotem swych zainteresowań czynią szerokie spektrum nauki, i jak to dość często uzewnętrzniają w swoich zapisach statutowych, „jednoczą wszystkie działy nauki”¹.

1 Por. E. Hałoń, *Towarzystwa naukowe w Polsce. Przeszłość i teraźniejszość*, Warszawa 2003, s. 9-10; *Towarzystwa Naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. naukowa Z. Kruszczyński, T. 1, Warszawa 2013; S. Kunikowski, *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek 1999.

W odróżnieniu od tej wyżej wymienionej grupy towarzystw ogólnych, znaczącą rolę na rzecz rozwoju nauki zajmują towarzystwa specjalistyczne, które skupiają w swoich szeregach głównie ludzi związanych z daną dziedziną i dyscypliną nauki.

Miejsce i rola towarzystw naukowych w rozwoju i popularyzacji nauki w Europie i Polsce

Od wielu lat trwa w środowisku naukowym dyskusja nad miejscem i rolą towarzystw naukowych w życiu naukowym, społecznym, gospodarczym i kulturowym. Swoją ugruntowaną pozycję mają zadania realizowane przez szkoły wyższe, instytuty i placówki naukowo-badawcze. W przypadku towarzystw naukowych trudno doszukać się jednoznacznych i w miarę precyzyjnych określeń definicyjnych co do roli jaką wypełniają, w życiu naukowym szczególnie. O ile wyższe uczelnie zajmują się równoległe kształceniem przyszłych kadr zawodowych i dydaktycznych oraz prowadzeniem badań naukowych, o tyle towarzystwa naukowe są organizacjami, dla których głównym celem jest inicjowanie, rozwijanie i popularyzowanie tychże badań realizowanych przez wyższe uczelnie i wyspecjalizowane instytuty naukowe i naukowo-badawcze.

To rozróżnienie jest o tyle istotne, iż niekiedy towarzystwa naukowe są spostrzegane, szczególnie przez decydentów państwowych, ale także i niektóre akademie, jako relikty minionych epok i z tego chociażby względu nie powinny być przedmiotem szczególnej, albo inaczej, nadmiernej troski i opieki ze strony państwa. Nic bardziej mylnego.

Towarzystwa naukowe, pomimo wielkiego i bezdyskusyjnego wkładu w rozwój nauki i kultury na przestrzeni dziejów, mają nadal do spełnienia istotną rolę w kształtowaniu społecznych warunków rozwoju naukowego, zarówno w wymiarze regionalnym, jaki ogólnopolskim, a także i międzynarodowym. Stanowią pewnego rodzaju pas transmisyjny pomiędzy uczelniami wyższymi i instytutami naukowymi, a rozsianymi środowiskami ludzi zainteresowanych nauką i badaniami naukowymi skupionymi wokół organizacji społecznych jakimi są towarzystwa naukowe, zarówno o charakterze ogólnym (regionalnym), jak i specjalistycznym i naukowo-technicznym.

Dlatego też, z wyżej wymienionych argumentów można śmiało postawić tezę, że współcześnie działające uczelnie wyższe, głównie uniwersytety posiadające nieco dłuższą historię, swój rodowód w pewnym sensie zawdzięczają oddolnym inicjatywom zmierzającym do kreowania nowego wizerunku uprawiania nauki, które z czasem przybrały postać wyspecjalizowanych organizacji naukowych, w tym również akademii.

Już w okresie późnego średniowiecza, szczególnie w Europie Zachodniej, charakterystyczną cechą przemian w dziedzinie nauki było podejmowanie jej w ośrodkach poza ośrodkami, w których zaczęły z czasem powstawać pierwsze uniwersytety. Były nimi akademie, zakładane przez renesansowych humanistów, dość często pod protektorem lokalnych władców i przy ich wsparciu finansowym, niejednokrotnie wyjątkowo znacznym.

Słusznie precyzuje przy tym rolę uniwersytetów w tym okresie późnego średniowiecza, Bogdan Suchodolski: „Były one [patrz uniwersytety], w coraz większej mierze siedzibą konserwatywnego naukowego, ośrodkami niezdolnymi do podejmowania nowych tematów i dostosowania nowych, eksperymentalnych metod. Nie w uniwersytetach dokonywał się wielki proces walki ze scholastyczną filozofią i tworzenia podstaw nowoczesnej wiedzy, zwłaszcza przyrodniczej. Konserwatywność uniwersytetów tego okresu był przedmiotem ostrej krytyki prowadzonej przez postępowych intelektualistów.”²

Tak więc ciężar wizerunkowy dotyczący nowoczesnych metod uprawiania nauki spoczywał nie na uniwersytetach a stowarzyszeniach naukowych, które szczególnie w Europie Zachodniej przybrały postać akademii, a więc wyspecjalizowanych towarzystw naukowych.³ Stąd też, dla zobrazowania roli jaką odegrały pierwsze akademie, warto przytoczyć kilka przykładów ich wyjątkowej operatywności intelektualnej na rzecz rozwoju różnych dziedzin nauki.

Włochy są tym państwem, w którym zapoczątkowany został rozwój pierwszych akademii w końcu XV wieku. Właśnie to państwo, ówczesnie najbardziej rozwinięte pod względem społecznym i gospodarczym stało się zalążkiem organizacji o charakterze naukowym, za przykładem których zaczęły powstawać kolejne organizacje w innych krajach, szczególnie Europy Zachodniej.⁴

Do tych pierwszych akademii, czy też towarzystw naukowych, można zaliczyć m.in. Akademię Platonicą, Akademię Romana, Akademię Curiosorum Hominum, Akademię Antoniana we Włoszech, Royal Society of London, utworzoną w Anglii w 1660 r., Académie Française powstałą 1635 r., słynną Académie des Sciences, której początki sięgają 1666 roku. Większość z nich od samego początku zajęła się inicjowaniem badań naukowych oraz utrzymywaniem kontaktów pomiędzy poszczególnymi uczonymi.

Nawet w zacofanej gospodarczo Rosji w 1783 r. powstała organizacja pozarządowa pod nazwą Rosyjska Akademia skupiająca pisarzy i uczonych, niezależnie od utworzonej przez cara Piotra I w 1724 r. Petersburskiej Akademii Nauk, która stała się znaczącym ośrodkiem skupiającym wybitnych uczonych, zajmujących się wyłącznie pracą naukową, a nie wymianą myśli, tak rozpowszechnioną w działających w tym okresie towarzystwach naukowych w Europie.⁵

Tak więc akademie lub inaczej towarzystwa naukowe, których działalność rozpowszechniła się w Europie począwszy od XVI wieku można zaliczyć do prekursorów współcześnie nam działających, społecznych organizacji naukowych, dla których

-
- 2 B. Suchodolski, Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce, Warszawa 1951, s. 12
 - 3 Szerzej: W. Rolbiecki, Towarzystwa naukowe w Polsce, Warszawa 1972; E. Hałoń, Towarzystwa naukowe w Polsce...
 - 4 Szerzej: W. Smoleński, Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce wieku XVIII, w: Pisma, tom II, Kraków 1901, za E. Hałoń, Towarzystwa naukowe w Polsce... , s.10; Także: S. Kunikowski, Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku ..., s. 18-20; B. Suchodolski, Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce ..., s. 13-14.
 - 5 B. Suchodolski, Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce..., s. 32-35.

nadrzędnym celem była potrzeba prowadzenia badań, dzięki którym można było realizować dalszy rozwój nauki wraz z rozwojem społeczno-gospodarczym danego kraju. Akademie te wyręczały niejednokrotnie uniwersytety w prowadzeniu nowoczesnymi metodami badań naukowych, stymulowały i zachęcały zarazem uniwersytety do nowego spojrzenia na niektóre dziedziny nauki przez pryzmat niezbędnych rozwiązań praktycznych dla coraz bardziej rozwijającego się społeczeństwa kapitalistycznego.

Rodzi się więc pytanie, a jak wyglądał na tle europejskiego ruchu naukowego społeczny ruch naukowy na ziemiach polskich? Czy podobnie jak w ówczesnej Europie, powstające organizacje o charakterze naukowym przyczyniały się do rozwoju nauki wyręczając tym samym działalność naukową i badawczą uczelni wyższych, a w szczególności Uniwersytetów, w tym także Uniwersytetu Jagiellońskiego?

Jak wykazano wyżej, w Europie Zachodniej i Południowej następował dość znaczny rozwój pierwszych organizacji naukowych, szczególnie we Włoszech, Francji, Anglii czy Niemczech. W Polsce zaś, mniej więcej do połowy XVI wieku, brak było jakichkolwiek oznak tworzenia zrębów organizacyjnych przyszłych towarzystw naukowych. Można zaryzykować twierdzenie, że zaznaczył się w tym okresie kryzys jedynej działającej wyższej uczelni – Uniwersytetu Krakowskiego, który nie mógł sprostać, podobnie jak większość uniwersytetów w Europie, rosnącemu zapotrzebowaniu na naukę, a w szczególności na rozwój badań naukowych. Nie mniej jednak, gdy w Europie, szczególnie w XVI w., zaczęły powstawać kolejne uniwersytety, np. w Niemczech, w Polsce, takim połowicznym rozwiązaniem było utworzenie w kilku ważniejszych ośrodkach miejskich tzw. gimnazjum na wzór akademicki.⁶ Taką formę organizacyjną przyjęło m.in. Kolegium Lubrańskiego w Poznaniu, które w myśl założycieli, miało pretendować w niedalekiej przyszłości do wypełniania funkcji uniwersytetu. Warto podkreślić, że Kolegium to posiadało już Katedry, m.in. nauk wyzwolonych: matematyki, astronomii, retoryki i dialektyki, poezji i gramatyki. Podobny rozwój tego typu szkół miał miejsce w Prusach Królewskich, m.in. w Elblągu, Chełmnie, Gdańsku oraz w Toruniu.⁷ Nie powiodły się plany utworzenia uczelni wyższej o charakterze uniwersyteckim w Wilnie. Powstała w 1595 r. z inicjatywy hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego Akademia Zamojska, pomimo nadania jej form uczelni nowoczesnej nie spełniła oczekiwań fundatora, ani też szlachty, której dzieci miały się w niej kształcić.

Alternatywą do tworzonych w ówczesnej Rzeczypospolitej uczelni wyższych stały się stowarzyszenia naukowe. Najstarszym, nie tylko w Polsce, ale także w Europie Środkowej stowarzyszeniem, uznawane jest powstałe w Krakowie około 1489 r. Sodalitas Litteraria Vistulana (Bractwo Literackie Nadwiślane) założone przez niemieckiego humanistę Konrada Celtisa (1459 – 1508).⁸ Główną zaletą tego stowa-

6 Por. S. Kunikowski, *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku...*, s. 21-26; *Historia nauki polskiej*, T. I, Wrocław 1970, s. 235-236.

7 *Historia nauki polskiej*, T. I, Wrocław 1970, s. 235-236.

8 Szerzej: A. Jedlicz, *Konrad Celtis na tle wczesnego renesansu w Polsce*, Biblioteka Meandra, Warszawa 1956, s. 20-40. Także: S. Kunikowski, *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku...*, s. 22-26; Także Z. P. Kruszewski, *Towarzystwa Naukowe Płockie podmiot życia publicznego*, Warszawa 2013, s. 52-82.

rzyszenia było organizowanie sympozjów, podczas których podejmowano dyskusję obejmującą m.in. nauki filozoficzne, prawnicze i przyrodnicze.

Do najbardziej prężnych ośrodków mających istotny wpływ na rozwój nauki na ziemiach polskich zaliczany był Gdańsk, miasto które ze względu na swoje położenie geograficzne, a także potencjał ekonomiczny i intelektualny dorównywało wielu podobnym ośrodkom w Europie Zachodniej. Dużą zasługą w tym dostosowaniu Gdańska do wymogów ówczesnej Europy spoczywała na wyjątkowej hojności kolejnych królów Polski: Władysława IV, Jana Kazimierza i Jana III Sobieskiego.

W ośrodku gdańskim, podobnie jak w wielu miastach Europy Zachodniej, najbardziej rozwijały się nauki humanistyczne, matematyczno-przyrodnicze i lekarskie. Warto podkreślić, że w Gdańsku, na wzór europejski, przywiązywano wyjątkową rolę do gromadzenia zbiorów archiwalnych, bibliotecznych numizmatycznych i przyrodniczych m.in. poprzez zakładanie gabinetów, ogrodów botanicznych i obserwatoriów astronomicznych, do których zaliczane było słynne obserwatorium astronomiczne Jana Heweliusza, założone w 1640 r. oraz nie mniej znany ogród botaniczny Jakuba Teodora Kleina, założony w 1719 r.⁹

Wśród pierwszych towarzystw naukowych, które przejawiało wyjątkową aktywność naukową było utworzone w 1640 r. w Gdańsku Collegium Medicum uznawane, jak podaje Zygmunt Brocki, pierwszym w Polsce towarzystwem naukowym o charakterze medycznym.¹⁰

Wśród wielu towarzystw naukowych Gdańska na szczególne wyróżnienie i wyjątkową aktywność naukową i naukowo-badawczą zasługują: Societas Cuius Symbolum Virtutis et Scientiarum Incrementa założone w 1720 r., Societas Physicae Experimentalis powstała w 1742 r. oraz Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku zorganizowane w 1922 r., przekształcone w 1956 r. w Gdańskie Towarzystwo Naukowe.¹¹ Na podkreślenie zasługuje fakt, iż Towarzystwu Societas Physicae Experimentalis Król August III nadał w 1756 r. tytuł Królewskiego Towarzystwa Naukowego. Pojawiła się nawet koncepcja przekształcenia go w Akademię Nauk, jako korporacja naukowa o zasięgu ogólnopolskim. Królewskie Towarzystwo Naukowe odegrało istotną i znaczącą rolę w dziejach nauki polskiej. Swoją działalnością z jednej strony przyczyniło się do wzmocnienia polskości na tych ziemiach, z drugiej dało podwaliny organizacyjne pod przyszłe towarzystwa naukowe powstałe w okresie zaborów. Te i inne inicjatywy podejmowane przez towarzystwa naukowe Gdańska świadczą także o ich wyjątkowej roli jaką odegrały na rzecz kształcenia przyszłych kadr zawodowych, a także prowadzenia badań naukowych, które powinny wypełniać swoją treścią uczelnie wyższe. Tak więc działalność tych,

9 Szerzej: Z. Brocki, Towarzystwa naukowe dawnego Gdańska, „Problemy”, 1952, nr 1/70/, s. 445-446.

10 Tamże.

11 Szerzej: J. Błażejewski, 100 lat Gdańskiego Towarzystwa Naukowego kontynuatora tradycji Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku, Gdańsk 2022; Także: Siedemdziesiąt pięć lat Gdańskiego Towarzystwa Naukowego 1922 – 1997, pod red. Marka Latoszka, Gdańsk 1998; Także: J. Błażejewski, 100-lecie powstania Towarzystwa Nauki i Sztuki w Gdańsku oraz tradycji Gdańskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuki 300-lecie historii towarzystw naukowych w Gdańsku, w: „Rocznik Gdański Gdańskiego Towarzystwa Naukowego”, T. LXXXI, Gdańsk 2021.

jak i pozostałych towarzystw naukowych potwierdza tezę, że wypełniały one ważną rolę i stanowiły substytut nieistniejących jeszcze licznych wyższych uczelni, w tym także uniwersytetów.

Także w innych ośrodkach Rzeczypospolitej zaczęły rozwijać się i powstawać kolejne towarzystwa naukowe, które podobnie jak w Gdańsku wypełniały istotną rolę integrującą poszczególne środowiska miłośników i popularyzatorów nauki. W czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego wśród warszawskich intelektualistów rodziły się plany powołania m.in. akademii literatury, akademii architektury i sztuk pięknych, rolnictwa i medycyny. Podjęto także próbę utworzenia w 1767 r. Warszawskiego Towarzystwa Fizyczno-Chemicznego, którego celem było m.in. udzielanie niezbędnych instrukcji dotyczących rozwoju przemysłu i rolnictwa na ziemiach polskich. Jak wiadomo, znaczącą rolę w integrowaniu różnych środowisk inteligencji w Polsce odegrała Komisja Edukacji Narodowej, a także podległe jej Towarzystwo Książ Elementarnych powstałe w 1775 r.¹² Utworzone w Europie Zachodniej akademie, a w Polsce towarzystwa o charakterze naukowym, znacznie wpłynęły na wyjątkową ich aktywność na rzecz nowocześniejszych metod uprawiania nauki niż czyniły to poszczególne uniwersytety. Odegrały one wybitną rolę w rozwijaniu wielu dziedzin nauki, które z czasem stanowiły podwaliny pod przyszłe uczelnie wyższe i uniwersytety zarówno w Polsce, jak i w całej Europie.

Odrębnym zagadnieniem mającym również niebagatelny wpływ na rozwój szkół wyższych jest działalność stowarzyszeń o charakterze naukowym w okresie zaborów, które z biegiem lat stały się jedynymi instytucjami, w których oprócz rozwijania nauki i prowadzenia badań, zajmowały się także kultywowaniem polskiego języka i tradycji narodowych. Działalność poszczególnych towarzystw naukowych w okresie zaborów przyczyniła się do krystalizowania działań zmierzających do nadania podejmowanym badaniom naukowym charakteru uniwersyteckiego. Przyszłe uczelnie wyższe, które powstały w okresie zaborów, siłą rzeczy, czerpały zarówno doświadczenia naukowo-badawcze z działających w tym czasie towarzystw naukowych, jak i mogły mieć możliwość pozyskiwać kadrę naukową i dydaktyczną wśród członków działających w tychże towarzystwach naukowych.

Spółeczny ruch naukowy na rzecz tworzenia szkolnictwa wyższego w Polsce

Specyficzną datą dla społecznego ruchu naukowego było utworzenie w 1800 roku Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. Było ono pierwszym zinstytucjonalizowanym towarzystwem naukowym, które zaczęło się wykazywać konkretnym dobrem naukowym.¹³ Postanowiono utworzyć 5 wydziałów: nauk wyzwolonych,

12 Por. Historia nauki polskiej, t. II, s. 315-316; Także: J. Michalski, Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Warszawa 1953; W. Smoleński, Towarzystwa naukowe i literackie w Polsce wieku XVIII, t. III, Warszawa 1887; S. Kunikowski, Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku..., s. 24-26.

13 Szerzej: S. Kunikowski, Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku..., s. 28 i następane.

historii i starożytności, prawa, nauk fizycznych, nauk matematycznych. Niestety Towarzystwo Warszawskie, razem z założonym w 1816 r. Uniwersytetem Warszawskim, po upadku powstania listopadowego, podzieliło w 1832 roku, w wyniku represji carskich, los wielu organizacji, w tym także o charakterze naukowym (m.in. Towarzystwo Naukowe Płockie). Wraz z likwidacją Towarzystwa Warszawskiego nastąpiło zahamowanie działalności społecznego ruchu naukowego. Dopiero wydarzenia związane z powstaniem styczniowym umożliwiły środowiskom naukowym na nowo myśleć o idei zrzeszenia się ludzi nauki w organizacje społeczne. Istotną rolę w tym okresie odegrała, działająca w latach 1862 – 1869 Szkoła Główna Warszawska, której wykładowcy, m.in. członkowie rozwiązanego przez zaborcę Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki, organizowali koła zainteresowań obejmujące różne dziedziny nauki.¹⁴

Po 1905 r., kiedy władze carskie złagodziły restrykcje polityczne i ograniczyły ingerencje cenzury, nastąpiło ożywienie społecznego ruchu naukowego. Utworzono w 1907 r. Towarzystwo Naukowe Warszawskie, a także reaktywowano wiele innych stowarzyszeń naukowych i organizacji regionalnych. Z czasem Towarzystwo Naukowe Warszawskie, dzięki utworzonym wydziałom naukowym, komisjom, pracownikom i gabinetom naukowym, otrzymało rangę największego w Królestwie Polskim stowarzyszenia naukowego o zasięgu ogólnopolskim. Członkowie Towarzystwa zasilili wiele uczelni państwowych powstałych w 1915 r. m.in. Uniwersytetu i Politechniki Warszawskiej, a także innych uczelni, które zaczęły powstawać w okresie II Rzeczypospolitej.

Istotnym segmentem, powstałych w okresie zaboru, towarzystw naukowych, podobnie jak we wspomnianych wyżej akademiach i towarzystwach naukowych w Europie Zachodniej, stały się biblioteki naukowe, a niekiedy także i zbiory muzealne. Prawie każde stowarzyszenie naukowe posiadało i posiada nadal w swoich zapisach statutowych potrzebę gromadzenia dla swojej biblioteki zbiorów bibliotecznych i to nie tylko w dużych ośrodkach miejskich, takich jak Warszawa, Gdańsk, Poznań, Wrocław, Toruń, ale także w mniejszych środowiskach, w których działają towarzystwa naukowe. Przykładem mogą być takie towarzystwa naukowe jak: Towarzystwo Naukowe Płockie, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemysłu, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk czy też Włocławskie Towarzystwo Naukowe. Wszystkie gromadzone zbiory zaczęły służyć także tworzącym się uczelniom wyższym w okresie międzywojennym, jak również po 1945 r. Przykładem jest Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, której kadra i studenci korzystali i korzystają nadal z Książnicy im. Mikołaja Kopernika, której zbiory są własnością Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Podobny cel przyświecał gromadzonym przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk zbiorom bibliotecznym na rzecz powołałego w 1919 r. Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Również gromadzone z takim pietyzmem zbiory biblioteczne Towarzystwa Naukowego Płockiego służą naukowcom, nauczycielom akademickim, a także studentom z całej niemal Polski, w szczególności uczelniom miasta Płocka. Należy podkreślić, że zbiory biblioteczne towarzystw naukowych w Poznaniu i Płocku należą do jednych z największych w Polsce, biorąc szczególnie pod uwagę ich wartość historyczną. W podobnej sytuacji znalazły się

14 Tamże, s. 34.

w Warszawie Uniwersytet i Politechnika, które w początkowym okresie korzystały ze zbiorów m.in. biblioteki Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, zwanej również biblioteką centralną, gromadzącą obok dzieł ogólnych, także wydawnictwa specjalistyczne. W okresie międzywojennym podobny cel przyświecał bibliotece naukowej Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, a także zbiorom bibliotecznym Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej we Lwowie, przekształconego w Towarzystwo Naukowe we Lwowie. Stowarzyszenia te udostępniały swoje księgozbiory kadrze dydaktycznej i studentom uniwersytetów: Batorego w Wilnie i Jana Kazimierze we Lwowie.¹⁵

W okresie zaborów, a w szczególności w zaborze austriackim, miała miejsce wyjątkowa symbioza w działalności Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, utworzonego w 1815 r., i Uniwersytetu Krakowskiego. W odróżnieniu od Towarzystw Naukowych działających na ziemiach polskich, Towarzystwo Naukowe Krakowskie było nierozdzielnie związane z Uniwersytetem. Rektor uczelni stawał się automatycznie prezesem Towarzystwa. Niestety ten wzajemny układ, który wydawał się dobrym rozwiązaniem spowodował, że Towarzystwo Naukowe Krakowskie było jedynie „przybudówką” uczelni bez własnych koncepcji rozwojowych. Niemniej jednak po 1856 r. zarysował się widoczny podział kompetencji pomiędzy towarzystwem a uczelnią. Uczelnia swoją działalność skupiła na prowadzeniu pracy dydaktycznej, podczas gdy Towarzystwo zaczęło zajmować się wszechstronną pracą badawczą, a przede wszystkim wydawniczą.¹⁶ Z chwilą przekształcenia Towarzystwa Naukowego Krakowskiego w Akademię Umiejętności w 1872 r., wzrosły oczekiwania członków tejże Akademii co do objęcia opieką naukową wszystkich towarzystw naukowych na terenie trzech zaborów.¹⁷

W okresie I wojny światowej większość towarzystw naukowcy nie zaniechała działalności. Już w 1915 r., kiedy w Warszawie utworzone zostały Uniwersytet i Politechnika, kadra dydaktyczna i naukowa tychże uczelni wywodziła się w większości z członków Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Dzięki Towarzystwu i jej członkom, powstało wiele instytucji państwowych i instytutów naukowych, szczególnie z chwilą odzyskania przez Polskę niepodległości. Znakomitym przykładem aktywności członków towarzystwa na rzecz utworzenia wyższych uczelni w Polsce była determinacja środowisk naukowych Poznania i Wilna, w których doszło do utworzenia uniwersytetów: Adama Mickiewicza w Poznaniu i Batorego w Wilnie (1919 r.). Nie powiodło się natomiast działaczom Towarzystwa Naukowego w Toruniu, którzy zabiegali o utworzenie uniwersytetu tuż po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r.

15 Szerzej: S. Kunikowski, *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku...*, s. 36-38; 125 lat Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, pod red. A. Gąsiorowskiego, Warszawa 1982; L. Żytkowicz, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie 1907-1940*, w: *Z dziejów nauki polskiej*, Warszawa 1975, s. 49-75; J. Serczyk, *Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Krótki zarys dziejów*, Warszawa 1974.

16 Szerzej: Z. Jabłoński, *Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (1815 – 1872)*, Kraków 1967; W. Rolbiecki, *Towarzystwa naukowe w Polsce...*; S. Czarniecki, J. Wiltowski, *W stulecie utworzenia Akademii Umiejętności*, Warszawa 1972; S. Kunikowski, *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku...*, s. 51-63.

17 Szerzej: S. Czarniecki, J. Wiltowski, *W stulecie utworzenia Akademii Umiejętności...*, s.34.

W okresie II Rzeczypospolitej towarzystwa naukowe, o charakterze akademickim, działające w Poznaniu, Warszawie czy Wilnie swoją uwagę skupiały przede wszystkim na wspieraniu utworzonych z ich udziałem uniwersytetów. Jak wykazano wyżej, obok przekazywanych uczelniom bibliotek, zbiorów i pracowni, towarzystwa „oddawały” niejednokrotnie „kwiat” swoich pracowników nauki, którzy z chwilą utworzenia uczelni wyższych na stałe się z nimi związaali. Można dopowiedzieć, że towarzystwa naukowe, szczególnie o charakterze akademickim, cały swój potencjał intelektualny podporządkowały rozwojowi uczelni wyższych. Towarzystwa te stały się organizacjami uzupełniającymi działalność badawczą, a nawet wydawniczą uniwersytetów. Do grona tychże towarzystw dołączyło, w okresie międzywojennym, także Towarzystwo Naukowe we Lwowie, które od 1935 r. miało swoją siedzibę w Uniwersytecie Jana Kazimierza.

W okresie międzywojennym, jako że III Kongres odbywa się w Gdańsku, podejmowano kilkakrotnie próby utworzenia uczelni wyższej. Postulat taki został złożony między innymi przez działaczy i naukowców instytutu Bałtyckiego, jednostki założonej w 1925 roku w Toruniu, która zajmowała się przede wszystkim szeroko pojętą historią, stosunkami międzynarodowymi i gospodarczymi na polskim Pomorzu i w obrębie Morza Bałtyckiego. W 1931 r. Instytut Bałtycki utworzył filię w Gdyni, a w 1937 r. ostatecznie przeniósł się do Gdańska. Niestety, pomimo wielu prób dopiero w 1970 r. ziściły się wcześniejsze plany dotyczące utworzenia Uniwersytetu. Należy zauważyć, że Instytut Bałtycki działał i działa jako stowarzyszenie tak jak inne towarzystwa naukowe. Obecnie ma swoją siedzibę przy Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego.¹⁸ Podobnie jak w Gdańsku, również w innych miastach w Polsce, gdzie powstawały uniwersytety po 1945 r., udział towarzystw naukowych był bezsporny, o czym się często zapomina, gdy mowa o powstaniu i historii uczelni wyższych po 1945 r.

Osobnym zagadnieniem jest tworzenie uczelni wyższych niepaństwowych w oparciu o regulacje prawne zapisane w ustawie z 1990 roku. Powstające uczelnie niepaństwowe, szczególnie w mniejszych miejscowościach, w których brak było tradycji szkolnictwa wyższego, przyczyniły się do zwiększenia, i to w sposób znaczący, stopnia skolaryzacji na poziomie wyższym. Dużą rolę odegrały niejednokrotnie stowarzyszenia lokalne, jak w przypadku tworzenia państwowych wyższych szkół zawodowych, których jest obecnie ponad 30. W powstanie uczelni wyższych, zarówno państwowych jak i niepaństwowych, włączyły się również stowarzyszenia naukowe. Temat ten jest bardzo szeroki i wymaga wielu analiz, które nie sposób w tym artykule przedstawić dogłębnie.

Reprezentując Włocławskie Towarzystwo Naukowe, które jako pierwsze w województwie kujawsko-pomorskim utworzyło społeczną uczelnię wyższą pod nazwą Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku. Towarzystwo jest założycielem i organem prowadzącym szkoły już od 27 lat. Uczelnia przysparza nam wiele splendoru, ale niekiedy także i problemów na styku Zarząd Towarzystwa a władze Uczelni. Także inne towarzystwa, w tym i naukowe, włączyły się w tworzenie społecznych uczelni

18 Słownik Polskich Towarzystw Naukowych, T. I, red. naukowy B. Sordylowa, Warszawa 2004, s. 37-41.

wyższych, jak chociażby Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Związek Nauczycielstwa Polskiego, czy Towarzystwo Wiedzy Powszechnej.

Jako przykład stowarzyszenia, które doprowadziło do utworzenia państwowej uczelni wyższej jest Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, które pomimo sprzeciwu innych uczelni państwowych, w tym Uniwersytetu w Poznaniu, doprowadziło do utworzenia w 1999 r. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, dziś Akademii Kaliskiej.¹⁹ Wiele uczelni powstałych po 1990 roku wspieranych jest przez społeczny ruch naukowy, który poza swoimi członkami, którzy znajdują zatrudnienie w tych szkołach, udostępniają swoje zbiory biblioteczne i pracownie naukowe. Przykładem takim może być tutaj Towarzystwo Naukowe Płockie.

Zamiast zakończenia

- Towarzystwa naukowe odegrały na przestrzeni wieków istotną rolę w rozwoju nauki i jej popularyzacji na ziemiach polskich.
- Towarzystwa Naukowe w okresie zaborów były ewenementem w dziejach całego ruchu naukowego w Polsce. Spełniały one rolę substytucyjną w nauce polskiej, niespotykaną w innych krajach Europy.
- Społeczny ruch naukowy był przekąźnikiem nowoczesnych idei, poglądów i trendów nurtujących środowiska naukowe Europy Zachodniej.
- Towarzystwa naukowe jako społeczna forma życia naukowego stanowi istotne dopełnienie przedsięwzięć naukowych i organizacyjnych instytucji państwowych
- Społeczny ruch naukowy przyczyniał się i przyczynia do powstawania i rozwoju wielu uczelni wyższych w Polsce, przekazując niekiedy zarówno swoje kadry naukowe, jak również biblioteki, zakłady i pracownie naukowe.
- Towarzystwa Naukowe odgrywają znaczącą rolę w aktywizowaniu środowisk naukowych w aspekcie regionalnym, także na rzecz szkolnictwa wyższego.

Bibliografia

- Błażejewski J., 100 lat Gdańskiego Towarzystwa Naukowego kontynuatora tradycji Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku, Gdańsk 2022;
- Czarnecki S., Wiltowski J., W stulecie utworzenia Akademii Umiejętności, Warszawa 1972;
- Hałoń E., Towarzystwa naukowe ogólne i specjalistyczne (humanistyczne) w Polsce. Rozważania o czasie przeszłym i perspektywach w: Heureka. Problemy Społecznego Ruchu Naukowego, Warszawa 2004/2005;
- Hałoń E., Towarzystwa naukowe w Polsce. Przeszłość i terażniejszość, Warszawa 2003;

¹⁹ Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1987-2017, pod red. K. Walczaka, Kalisz 2020, s. 15-18.

- Historia nauki polskiej, T. I, Wrocław 1970;
- Jabłoński Z., Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (1815 – 1872), Kraków 1967;
- Kunikowski S., Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku, Włocławek 1999;
- Perspektywy regionalnych towarzystw naukowych w Polsce, red. naukowa Z. P. Kruszewski, Warszawa 2015;
- Rolbiecki W., Towarzystwa naukowe w Polsce, Warszawa 1972;
- Słownik Polskich Towarzystw Naukowych, T. I, red. naukowy B. Sordylowa, Warszawa 2004;
- Społeczny ruch naukowy w Polsce. Historia i przyszłość, red.: Z. Kruszewski, S. Kunikowski, A. Kansy, T. Majsterkiewicz, Warszawa 2014;
- Suchodołski B., Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce, Warszawa 1951;
- Towarzystwa Naukowe w Polsce, dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie, red. naukowa Z. P. Kruszewski, T. 1, T. 2, Warszawa 2013.

Magdalena Musiał-Karg

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych

Arkadiusz Żukowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych

„Drapieżna” nauka / „drapieżne” publikacje i ich skutki dla dyscyplin naukowych w Polsce. Przykład nauk o polityce i administracji

Wprowadzenie i kwestie terminologiczne

Termin „drapieżna” nauka (*predatory science*) jest stosunkowo nowy, bowiem funkcjonuje od niecałych dwóch dekad. W szczególności dotyczy on „drapieżnych” czasopism, a także „drapieżnych” wydawnictw¹. Ponadto obejmuje on też problem „drapieżnych” konferencji², a w mniejszym stopniu odnosi się do recenzji³. W Polsce określenie to najczęściej kojarzone jest z publikacjami w czasopismach i zyskało „popularność” w kontekście ministerialnych wymogów ewaluacji dyscyplin naukowych.

-
- 1 Agnes Grudniewicz, David Moher, Kelly D. Cobey, Manoj M Lalu, et al, Predatory journals: No definition, no defence, “Nature” 2019, t. 576, s. 210-212; Jaspreet Johal, Robert Ward, Jerzy Gielecki, Jerzy Walocha, Kostantinos Natsis, r. Shane Tubbs, Marios Loukas, Beware of the predatory science journal: A potential threat to the integrity of medical research, “Clinical Anatomy” 2017, t. 30, s. 767–773; Brady D. Lund, Ting Wang, An Analysis of Spam from Predatory Publications in Library and Information Science, “Journal of Scholarly Publishing” 2020, t. 52, nr 1, s. 35-45; Jamie Trapp, Predatory publishing, hijacking of legitimate journals and impersonation of researchers via special issue announcements: a warning for editors and authors about a new scam, “Australasian Physical & Engineering Sciences in Medicine” 2019, t. 43, s. 9-10.
 - 2 Matthieu Chartier, Predatory science conferences are on the rise. Beware!, “Feature Post” 19 September, 2022, <https://www.zmescience.com/other/feature-post/predatory-science-conferences/>; Ruairi J. Mackenzie, Inside a “Fake” Conference: A Journey Into Predatory Science, “Technology Networks” 11 July, 2019, <https://www.technologynetworks.com/tn/articles/inside-a-fake-conference-a-journey-into-predatory-science-321619>.
 - 3 Anna Severin, Michaela Strinzel, Matthias Egger, Marc Domingo, Tiago Barros, Characteristics of scholars who review for predatory and legitimate journals: linkage study of Cabells Scholarly Analytics and Publons data, “BMJ Open” 2021, t. 11, <https://bmjopen.bmj.com/content/11/7/e050270>.

Do „drapieżnych” wydawców czasopism (*predatory journals publishers*) zaliczani są ci wydawcy, którzy wykorzystują tzw. model złoty (*Gold Open Access*) dla uzyskania szybkich i znaczących zysków. Pobierają od autorów opłatę za publikację artykułu, nie dbając dostatecznie o merytoryczną stronę czasopism, które wydają.

Termin ten został po raz pierwszy wprowadzony w 2010 roku przez amerykańskiego bibliotekarza Jeffrey’a Bealla, który do 2017 roku, na swoim blogu Scholarly Open Access, publikował listę „drapieżnych” wydawców i „drapieżnych” czasopism⁴.

Stworzona przez Jeffrey’a Bealla pierwsza lista „drapieżnych” czasopism i wydawców (*Predatory Journals and Publishers*) to lista takich podmiotów, co do których zachodziło podejrzenie, że nie zachowują odpowiedniego poziomu naukowego podczas procesu recenzyjnego artykułów i prac zgłaszanych do publikacji.

Artykuły publikowane w „drapieżnych” czasopismach nie podlegają ocenie eksperckiej lub wykonana jest ona w oparciu o bardzo niskie standardy, wynikiem czego zgłaszane do tych wydawnictw prace naukowe publikowane są bardzo szybko od momentu wysłania. Redakcje określane mianem *predatory journals* pobierają ponadto za publikację nadesłanych do nich tekstów wysokie opłaty (kwoty zwykle nie są podawane na stronach internetowych), a prócz tego pozyskują autorów pisząc maile z zaproszeniem do publikowania, powołując się na artykuły opublikowane już przez konkretne osoby.

„Drapieżnymi” czasopismami i wydawcami określa się te, które spełniają następujące kryteria:

1. Dają pierwszeństwo własnym interesom kosztem nauki.
2. Posługują się fałszywymi lub wprowadzającymi w błąd informacjami.
3. Odstępują od najlepszych praktyk redakcyjnych i publikacyjnych.
4. Nie zapewniają transparentnych procedur selekcji tekstów (i/lub).
5. Stosują agresywne, masowe i niewybredne praktyki zabiegania o publikację⁵.

Trzy pierwsze kryteria i przynajmniej jedno z dwóch ostatnich są konieczne i wystarczające, aby zaklasyfikować periodyk bądź wydawcę jako drapieżne.

Zauważyć przy tym należy, że periodyki o tym charakterze często zaznaczają swoją multidyscyplinarność – nie są bowiem poświęcone konkretnej dyscyplinie czy tematyce naukowej, ale mają charakter ogólny.

Pamiętajmy, że słynna lista Jeffrey’a Bealla i inne listy dotyczące „potencjalnie drapieżnych” czasopism i wydawnictw spotykały się najczęściej z pozytywnym odbiorem badaczy, ale i poddawane były krytyce.

Skala zjawiska może być znacząca, gdyż według Bazy Cabells, „drapieżnych” czasopism (*Predatory Journals*) jest około 15 tys. W odniesieniu do Polski stwierdza się, że na około 31 tys. tytułów czasopism na liście ministerialnej około 400 są to „drapieżne” czasopisma, tzn., że odsetek takich tytułów wynosi 1,3%.

4 Jeffrey Beall, *Predatory Journals and the Breakdown of Research Cultures*, „Information Development” 2015, t. 31(5), s. 473–476.

5 Agnes Grudniewicz, David Moher, Kelly D. Cobey, Manoj M Lalu, et al, op. cit., s. 211–212.

Abstrahując od kategorii „drapieżnych” czy „potencjalnie drapieżnych” czasopism należy odnotować bardzo dużą popularność, stosunkowo młodych jeżeli chodzi o okres wydawania, wysokopunktowanych czasopism zagranicznych.

Dane liczbowe potwierdzają, że w 2020, 2021 i 2022 roku znacznie wzrosła liczba artykułów publikowanych w zagranicznych wysokopunktowanych czasopi-smach, które wymagały opłaty. Dla przykładu, w czasopiśmie „International Journal of Molecular Sciences” w 2021 roku opublikowano 13 690 artykułów, a rok później 16 238 artykułów, co w ostatnim przypadku oznacza wydawanie miesięcz- nie ponad 1 350 artykułów.

Poza tym, znacznie wzrosła liczba autorów z Europy Środkowej i Wschodniej, a także z Polski, publikujących w tych czasopismach. Dla przykładu, w periodyku „Energies” w 2020 roku opublikowano ponad 6,5 tys. artykułów, a badacze z Pol- ski byli redaktorami 70 numerów specjalnych.

Na świecie istnieje bardzo bogata literatura przedmiotu dotycząca zjawiska „dra- pieżnej” nauki. W Polsce problematyka ta miała swoje odzwierciedlenie głównie w publikacjach popularnonaukowych głównie na łamach „Forum Akademickie- go”⁶, a także w nielicznych opracowaniach naukowych⁷.

Cel

W artykule termin „drapieżne” czasopisma nie jest stosowane wprost. Uważamy, że odpowiedniejszym terminem jest określenie „potencjalne drapieżne” czasopisma czy „agresywne” lub „wątpliwe” czasopisma.

Celem artykułu jest przede wszystkim troska o jakość nauki, jakość badań i publi- kacji, zwłaszcza w odniesieniu do dyscypliny nauki o polityce i administracji. Dalecy jesteśmy od krytykowania czy wręcz stygmatyzowania badaczy, którzy publikowa- li w ww. czasopismach. Nie jest to celem artykułu. Ma on wskazać potencjalne uwarunkowania i przyczyny, które spowodowały tak duże zainteresowanie badaczy publikowaniem w „potencjalnie drapieżnych” czasopismach. Artykuł ma zwracać

-
- 6 Np. Jolanta Szczepaniak, Potencjalnie drapieżne w wykazie czasopism, „Forum Akademi- ckie” 2021, nr 4; Piotr Dominiak, Drapieżne czasopisma, opr. Paulina Mozolewska, „Forum Akademickie” 16.02.2021, <https://forumakademickie.pl/blogosfera/drapiezne-czasopisma/>; Adam Sulich, Nierzetelny proces recenzyjny a drapieżne czasopisma, „Forum Akademickie” 3.01.2022, <https://forumakademickie.pl/sprawy-nauki/nierzetelny-proces-recenzyjny-a-dra- piezne-czasopisma/>; Tomasz Burdzik, Publikacyjne eldorado, „Forum Akademickie” 2021, nr 4; Drapieżne czasopisma w ministerialnym wykazie, „Życie Uczelni” 3.11.2021, nr 158; Polska naukowym mistrzem Polski: klęska reformy Gowina, <https://www.salon24.pl/u/chlo- pekonomia/1150827.polska-naukowym-mistrzem-polski-klaska-reformy-gowina.2>.
 - 7 Np. Piotr Sorokowski, Emanuel Kulczycki, Agnieszka Sorokowska, Katarzyna Pisanski, Pre- datory journals recruit fake editor, „Nature” 2017, t. 543, nr 7646, s. 481–483; Tomasz Burdzik, Drapieżne czasopisma jako przykład nieetycznego publikowania, „Filozofia i Na- uka” 2017, t. 5, s. 131-149; Natalia Białka, Kradzież tożsamości czasopism naukowych, „Studia Informacyjne” 2020, t. 58, nr 2(116), s. 81-95; Piotr Krajewski, Mirosława Mo- drzewska, Ciemna strona Open Access – naukowcy w szponach drapieżnych wydawców, „Forum Bibliotek Medycznych” 2015, t. 8(2), nr 16, s. 213-227, <http://cybra.lodz.pl/ dlibra/publication/17487/edition/14554/content>.

uwagę na zjawisko określane jako „drapieżna” nauka, które związane jest z funkcjonowaniem „drapieżnych” czasopism”, w dużo mniejszym stopniu „drapieżnych” wydawnictw”. Ma on też stanowić platformę przedstawienia wyników wstępnych badań dotyczących publikacji polskich politologów w czasopismach określanych jako „potencjalnie drapieżne”. Treść artykułu w zamierzeniach autorów ma skłonić do refleksji nad tytułowym problemem i rozpocząć merytoryczny dyskurs, nie tylko wśród politologów, ale także przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, na temat zagrożeń i wyzwań związanych z tzw. drapieżną nauką, a w szczególności nad publikowaniem w „potencjalnie drapieżnych” czasopismach.

Uwarunkowania i motywacje wzrostu zainteresowania czasopismami stosującymi drapieżne praktyki

W naszym przekonaniu – okoliczności, które związane były ze wzrostem zainteresowania czasopismami uznanymi za drapieżne, wątpliwe czy agresywne – dotyczyły reformy szkolnictwa wyższego w Polsce, a precyzyjniej – jednego z kryteriów procesu ewaluacji nauki w Polsce – czyli publikowania.

Warto przypomnieć, że ewaluacja działalności naukowej w Polsce za lata 2017-2021 została oparta na zupełnie nowych kryteriach w porównaniu do poprzednich systemów oceny. Za priorytet nowego procesu ewaluacji przyjęto większe umiędzynarodowienie polskiej nauki i zwiększenie poziomu naukowej działalności badawczej i publikacyjnej. W przeciwieństwie do poprzednich parametryzacji ewaluacji polegał na ocenie poszczególnych dyscyplin naukowych (wcześniej oceniano jednostki organizacyjne uczelni wyższych, czyli wydziały). Wykaz dyscyplin został określony na mocy Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. Według nowych kryteriów dyscypliny naukowe zgłaszane przez uczelnie do ewaluacji przyznawane mają kategorie naukowe: A+, A, B+, B albo C. Kategorie naukowe przekładają się na posiadanie uprawnień do nadawania stopni doktora i doktora habilitowanego, prowadzenia szkół doktorskich (A+, A, B+), a także wysokość przyznawanych środków finansowych z budżetu państwa. Uzyskanie kategorii B ma negatywne konsekwencje nie tylko w obszarze „prestżu”, ale także w zakresie finansowym. Przypomnieć należy, że w ramach ewaluacji uwzględniane są trzy kryteria: poziom naukowy prowadzonej działalności; efekty finansowe badań naukowych i prac rozwojowych; wpływ działalności naukowej na funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki⁸.

W kontekście kryterium pierwszego w ocenie poziomu naukowej prowadzonej działalności uwzględniane są artykuły opublikowane w czasopismach naukowych i recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych, zamieszczonych w wykazach opublikowanych przez MEiN; monografie naukowe wydane przez wydawnictwa zamieszczone w wykazie wydawnictw sporządzonym przez MEiN, rozdziały w takich monografiach i ich redakcje; artykuły i monografie naukowe (także

8 Ocena Skutków Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej, 2018, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//506/12314505/12525429/12525430/dokument352544.pdf>.

rozdziały w monografiach i ich redakcje) niezamieszczone w wykazach; przyznane patenty na wynalazki prawa ochronne na wzory użytkowe. W procesie ewaluacji jest to kryterium najważniejsze, a jego waga w naukach społecznych wynosi 70% końcowego wyniku oceny. Punkty za publikacje przyznawane są w oparciu o tzw. listę czasopism ustalony przez ministra odpowiedniego ds. nauki.

Warto przypomnieć, że najważniejszą kategorię publikacji naukowej stanowią artykuły naukowe publikowane w czasopismach. Punktacja dla tej kategorii została stworzona zgodnie z zastosowaniem zasady dziedziczenia prestiżu czasopisma, głównie (choć nie tylko) w oparciu o bazy Scopus oraz Web of Science. Za artykuł naukowy można otrzymać następującą liczbę punktów: 20, 40, 70, 100, 140 lub 200⁹, natomiast za publikację w czasopiśmie spoza listy – 5 punktów.

Warto odnotować, że każdy pracownik zgłoszony w ramach ewaluowanej dyscypliny naukowej mógł przedstawić nie więcej niż 4 pełne udziały jednostkowe w publikacjach¹⁰.

Podsumowując zasady oceny jakości publikacji naukowych, można stwierdzić, że Polski system ewaluacji sprowadza kryteria oceny do systemu ilościowego, przyświeca jemu idea „nadganiań centrum”. Nowe zasady ewaluacji wpłynęły na mechanizmy publikowania artykułów naukowych przez polskich badaczy. Było to związane z ogłoszeniem najpierw w 2019 r.¹¹, a potem w 2021 r.¹² wykazów czasopism naukowych i materiałów z konferencji międzynarodowych z przypisaną liczbą punktów, jakie można otrzymać za publikację artykułu naukowego w danym tytule.

Przypomnieć należy, że w pierwszym wykazie ogłoszonym w grudniu 2019 r. - powołani przez ministerstwo eksperci reprezentujący nauki o polityce i administrację, a pracujący przy ustalaniu wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych, zdecydowali, że w zasadzie wszystkie krajowe czasopisma politologiczne otrzymają tę samą liczbę punktów, a mianowicie 20 punktów¹³.

9 Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 grudnia 2019 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych, <https://www.gov.pl/attachment/b7499796-d90d-4d90-b58e-df163458c653>; Załącznik do komunikatu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 grudnia 2019 r., <https://www.gov.pl/attachment/18cceb47-a74e-4593-9866-a8062e5f3d74>.

10 W przypadku decyzji o przynależności do dwóch dyscyplin, w proporcjach które zostały określone w oświadczeniu. Każda dyscyplina mogła zgłosić 3N publikacji naukowych.

11 Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 grudnia 2019 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych, <https://www.gov.pl/attachment/b7499796-d90d-4d90-b58e-df163458c653>.

12 Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 21 grudnia 2021 r. o zmianie i sprostowaniu komunikatu w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/komunikat-ministra-edukacji-i-nauki-z-dnia-21-grudnia-2021-r-o-zmianie-i-sprostowaniu-komunikatu-w-sprawie-wykazu-czasopism-naukowych-i-recenzowanych-materialow-z-konferencji-miedzynarodowych>

13 Po dwukrotnym wprowadzeniu nowych rozszerzonych ministerialnych wykazów czasopism w 2021 roku, gdzie punktacja wielu periodyków krajowych zdecydowanie została podwyższona z 20 na 40, 70, 100, a nawet 140 punktów rola tej determinanty uległa znacznemu osłabieniu.

Taka punktacja w sposób oczywisty powodowała, że wypełnienie tzw. slotów czyli publikacji artykułów, które pozytywnie wpłynęłyby na otrzymanie przez daną jednostkę przynajmniej kategorii B+, mogłoby być możliwe jedynie poprzez publikowanie tych artykułów w wysokopunktowanych czasopismach zagranicznych. Pojawił się przy tym dylemat, który został wkrótce szybko rozwiązany. Czy próbować publikować w uznanych i prestiżowych zachodnich periodykach o punktacji 40, 70 czy 100 lub 140 punktów, gdzie okres od złożenia artykułu do jego opublikowania wynosi czasami nawet dwa lata, a odsetek zaakceptowanych artykułów do druku kształtuje się w niektórych przypadkach na poziomie zaledwie kilka procent? Czy też zdecydować się na płatne czasopisma zagraniczne za 100 czy 140 punktów, znajdujące się na ministerialnej liście, ze wskaźnikami naukowometrycznymi (min. indeksowane w bazie Scopus czy Web of Science) i mieć prawie pewność, że nawet w ciągu kilku miesięcy (a nawet tygodni) od wysłania artykułu do redakcji czasopisma będzie on opublikowany? Wybór z wielu powodów wydawał się oczywisty – ze wskazaniem na to drugie rozwiązanie.

Warto zwrócić uwagę, że w wykazie MEiN wśród około 35 tys. czasopism (32701) i publikacji pokonferencyjnych (1701) wydawanych w Polsce i zagranicą, znaleźć można wiele tytułów, które budzą wątpliwości w zakresie zachowania odpowiednich standardów etycznych i wydawniczych.

Jolanta Szczepaniak w nr 4/2021 „Forum Akademickiego” w artykule „Potencjalnie drapieżne w wykazie czasopism” pełną listę czasopism naukowych (31.433 pozycje) porównała ministerialny wykaz czasopism z bezpłatnie dostępnymi w internecie zestawieniami czasopism podejrzanych o drapieżne praktyki: Stop Predatory Journals (predatoryjournals.com), Grey OA 2012-2016, Beall’s List of Potential Predatory Journals and Publishers wraz z aktualizacją (beallslist.net), a także inne źródła. Na podstawie tych list wyodrębniła czasopisma, których tytuły były zbieżne z wykazem MEiN. Wyniki tych porównań przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Porównanie baz czasopism podejrzanych o drapieżne praktyki z wykazem MEiN

Baza czasopism	Liczba czasopism	Tytuły zbieżne z wykazem MEiN
Stop Predatory Journals	1317	54
Grey OA 2012-2016	18908	322
Beall’s List of Potential Predatory Journals and Publishers wraz z aktualizacją (beallslist.net)	1500	66
Inne źródła	1475	16

Źródło: Jolanta Szczepaniak, Potencjalnie drapieżne w wykazie czasopism, „Forum Akademickie” 2021, nr 4, <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-4-2021/potencjalnie-drapiezne-w-wykazie-czasopism/>.

Według wyliczeń Szczepaniak w wykazie MEiN ujęto 458 czasopism, które również znajdują się w bazach i zestawieniach drapieżnych czasopism lub które można znaleźć w portfolio wydawców uznawanych za drapieżnych czy agresywnych.

Autorka uwzględniła także 248 czasopism, które zostały wykluczone z bazy Scopus (za ich potencjalnie drapieżny charakter) oraz 155 tytułów, które z uwagi na podejrzenia o nieetyczne praktyki wydawnicze) zostały usunięte z katalogu DOAJ. W rezultacie na dzień 9 lutego 2021 r. na tzw. polskiej liście spośród 31433 czasopism punktowanych znalazło się 413 czasopism (czyli około 1,31%), które uznane mogą być za potencjalnie drapieżne.

Niepokojącym jest fakt, iż po ogłoszeniu nowych zasad punktacji czasopism i w związku z tym, że w jego ramach znalazły się czasopisma podejrzane o drapieżne praktyki – wśród polskich badaczy odnotowano wzmożone zainteresowanie czasopismami o wątpliwych praktykach publikacyjnych. W ten sposób o wiele łatwiej było bowiem opublikować artykuł zagranicą i w bardzo szybkim czasie. Ale jest jeszcze jeden niezwykle ważny czynnik, który jeszcze bardziej wzmożił zainteresowanie publikowaniem w tego rodzaju periodykach. W związku z tym, że niektóre wątpliwe czasopisma w wykazie MEiN otrzymały wysoką punktację (100 czy 140 punktów), okazało się, że wielu badaczy z Polski – dążąc do uzyskania jak największej liczby punktów w jak najszybszym czasie decydowało się opublikować swoje prace w czasopismach podejrzanych o drapieżne praktyki – często uiszczając wysokie opłaty za publikację oraz łamiąc etyczne zasady atrybucji autorstwa.

Kierowano się przede wszystkim zasadą „cel uświęca środki” (*the end justifies the means*), a w wymiarze publikacyjnym „publikuj albo przepadnij/zgiń/znikaj” (*publish or perish*). Zasada ta dotyczyła zarówno władz uczelni, wydziałów, rad naukowych dyscyplin jak i samych pracowników. Podlegali oni ocenie ewaluacji, a przeciw od jej wyników, tzn. jakości pracy naukowej uczelni, konkretnej dyscypliny i poszczególnych naukowców uzależniona była wysokość przyznanej subwencji lub możliwość prowadzenia kierunków studiów. Przyznana kategoria (co najmniej B+) decydowała o utrzymaniu lub uzyskaniu uprawnień do nadawania stopnia doktora i doktora habilitowanego. Dla pracowników wiązała się też z pozytywną oceną okresową, która dawała stabilność zatrudnienia.

Działał także inny czynnik, a mianowicie wymóg spełnienia postulatu „umieędzynarodowienia” badań i publikowania ich wyników. Publikacje zagraniczne, a zwłaszcza w tzw. wysokopunktowanych czasopismach wpisywały się też w powszechnie ogarniające polską naukę zjawisko tzw. punktozy¹⁴.

Innym aspektem oddziaływującym na decyzje o publikowaniu w ww. czasopismach była polityka władz uczelni, władz wydziałów czy rad naukowych i instytutów. Finansowano tłumaczenie tekstów, a następnie dokonywano opłaty za możliwość opublikowania tych tekstów (opłaty wynosiły najczęściej 500-1 tys. czy 2 tys. i więcej euro lub też były pobierane w tej samej wysokości, ale we frankach szwajcarskich). Zdarzały się przypadki, że osoby publikujące w takich zagranicznych czasopismach (za 100 i 140 punktów) były stawiane za wzór do naśladowania i otrzymywały nagrody pieniężne, co zachęcało innych pracowników do podobnych działań publikacyjnych.

14 Emanuel Kulczycki, Punktoza jako strategia w grze parametrycznej w Polsce, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2017, t. 1(49), s. 63-78.

Niektórzy decydenci (władze rektorskie) podpisywali specjalne umowy z „potencjalnie drapieżnymi” czasopismami/wydawnictwami, aby ułatwić swoim pracownikom publikowanie tamże. Podpisanie takich umów wiązało się z transferem pieniędzy z uczelni do redakcji tych czasopism/wydawnictw.

Przytoczone uwarunkowania i motywacje odnosiły się nie tylko do procesu publikowania przedstawicieli nauk społecznych, ale także innych dziedzin nauki.

Wpisują się one z konstatacjami polskich politologów, którzy na podstawie analizy światowej literatury przedmiotu wskazali na następujące przyczyny publikowania w „potencjalnie drapieżnych” czasopismach¹⁵:

- niezadowolenie z tradycyjnych czasopism naukowych.
- brak świadomości polityki wydawnictwa.
- chęć korzystania z publikacji o niskim poziomie barier.
- wzorowanie się szczególnie młodych badaczy na przykładzie naukowców, którzy szybko osiągnęli awans przy pomocy tych czasopism.
- zagrożenie tożsamości społecznej, nieświadomość, presja i brak biegłości badawczej.
- niższy wskaźnik odrzuceń, szybsza i gwarantowana publikacja w zamian za opłatę.
- strach przed utratą pracy, jeżeli badacz nie wykaże się odpowiednią liczbą publikacji.

* * *

Wydaje się więc, że jednym z głównych powodów publikowania w „potencjalnie drapieżnych” czasopismach był tak, a nie inaczej skonstruowany model ewaluacji jakości działalności naukowej podmiotów nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce. Oprócz wyżej wymienionych determinant, występować też mógł stan „niewiedzy” dotyczący tytułu czasopisma i brak świadomości, że może być on zaliczany do periodyków „potencjalnie drapieżnych”.

Trzeba mocno podkreślić, że nie wszystkie periodyki zagraniczne, abstrahując od uznanych i prestiżowych, które pobierają opłaty, można zaliczyć do „potencjalnie drapieżnych”. Muszą one ściśle spełnić powyżej wymienione kryteria. Poza tym, publikacja w „potencjalnie drapieżnym” czasopiśmie nie oznacza, że artykuł nie reprezentuje wysokiego poziomu naukowego.

15 Magdalena Musiał-Karg, Maciej Hartliński, Paweł Laidler, Joanna Rak, Piotr Sula, Łukasz Tomczak, Łukasz Zamecki, Rola czasopism drapieżnych/wątpliwych w procesie ewaluacji nauki w Polsce. Przykład nauk o polityce i administracji, Referat na V Ogólnopolskim Kongresie Politologii, Uniwersytet Wrocławski, Komitet Nauk Politycznych PAN, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Wrocław 21-23.09.2022.

Czy wysoka punktacja „potencjalnie drapieżnych” czasopism z wykazu MEiN przekłada się na strategie publikacyjne polskich politologów?

W niemniejszej części chcielibyśmy zaprezentować fragment wstępnych badań realizowanych przez zespół badawczy w składzie Magdalena Musiał-Karg, Maciej Hartliński, Paweł Laidler, Joanna Rak, Piotr Sula, Łukasz Tomczak, Łukasz Zamęcki, którzy podjęli się zbadania kilku czasopism podejrzewanych o drapieżne praktyki w kontekście obecności w nich artykułów publikowanych przez politologów z Polski.

W niniejszej części chcemy tylko zaprezentować niewielką część tych badań, pokazując dane liczbowe dotyczące jednego z badanych czasopism. W związku z tym, że naszą intencją nie jest ani stygmatyzowanie autorów w nim publikujących, ani dyskredytowanie czasopisma i jego wydawców – zdecydowaliśmy, by nie podawać ani nazwy czasopisma, ani afiliacji czy nazwisk autorów. Naszym celem jest tylko pokazanie, że w przypadku akurat tego periodyku skala zjawiska jest olbrzymia, a skutkiem wysokiej punktacji jest nie tylko wzrost liczby publikacji polskich badaczy (z wielu ośrodków naukowych), ale także skala wydanych pieniędzy publicznych na tego wydawcę może znacząca.

Przywołane czasopismo jest czasopismem płatnym (*Article Processing Charges* wynosi 650 euro), a skrajnym przykładem agresywnych praktyk jest podawanie fałszywych informacji na temat pozycji w bazach danych (na stronach www czasopisma podana jest informacja o posiadaniu Impact Factor, mimo że zostało ono wyłączone z bazy Scopus w 2018 r.). Co więcej, czasopismo nastawione jest na zysk, czego dowodem jest systematyczny wzrost liczby numerów w roku. Periodyk jest kwartalnikiem, publikującym nawet 12 numerów w roku. Czasopismo ponadto przypisane jest do dyscyplin ekonomia i finanse oraz nauki o zarządzaniu i jakości, jednak jego „pojemny” tytuł pozwala na publikowanie także w innych dyscyplinach naukowych (prawo, nauki o polityce i administracji, socjologia, pedagogika itp.), co też jest praktykowane.

Dokonując jedynie bardzo ogólnej analizy danych liczbowych w niniejszej tabeli można zauważyć następujące prawidłowości:

1. W roku, w którym nie obowiązywały nowe reguły punktacji czasopism (w 2018 r.) – liczba autorów w Polsce (w tym polskich politologów) jest równa 0;
2. W roku 2019 – czyli w roku ogłoszenia nowego wykazu czasopism – o ile nie publikowano żadnych prac autorstwa/współautorstwa politologów, to już w dwóch ostatnich numerach czasopisma widoczny jest wzrost liczby artykułów, gdzie autorami lub współautorami byli badacze z Polski, reprezentujący inne dyscypliny naukowe;
3. W dwóch ostatnich latach ewaluacji – w roku 2020-2021 – widoczny jest wzrost liczby artykułów, w których autorami/współautorami są polscy naukowcy. Ta sama prawidłowość widoczna jest w przypadku przedstawicieli nauk o polityce i administracji. Łącznie w czasopiśmie opublikowało 41 politologów (8 w roku 2020 i 33 w roku 2021). Warto zaznaczyć, że największy przyrost liczby Polaków publikujących w periodyku odnotowano w roku 2021.

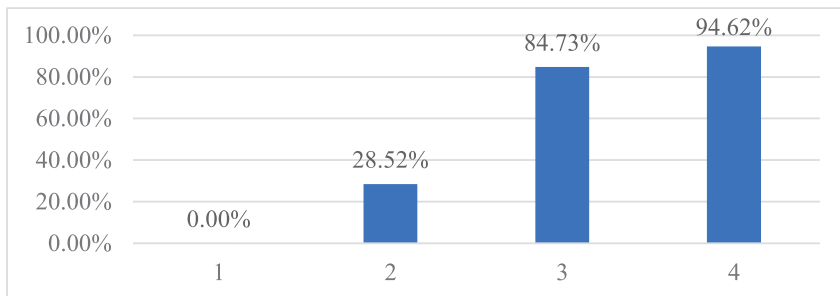
Tabela 2. Zestawienie danych publikacyjnych w jednym ze 100-punktowych czasopism pojeźrzanych o drapieżne praktyki

Liczba numerów	Liczba artykułów	Liczba autorów	Liczba artykułów z autorami z Polski	Liczba autorów z Polski	Artykuły autorstwa/współautorstwa politologów z Polski	Liczba politologów wśród autorów z Polski
7	477	1438	0	0	0	0
4	108	256	36	73	0	0
7	403	969	343	821	5	8
12	858	1913	838	1810	27	33
	1846	4576	1217	2704	32	41

Źródło: Magdalena Musiał-Karg, Maciej Hartliński, Paweł Laidler, Joanna Rak, Piotr Sula, Łukasz Tomczak, Łukasz Zamęcki, Rola czasopism drapieżnych/wątpliwych w procesie ewaluacji nauki w Polsce. Przykład nauk o polityce i administracji, Referat na V Ogólnopolskim Kongresie Politologii, Uniwersytet Wrocławski, Komitet Nauk Politycznych PAN, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Wrocław 21-23.09.2022.

- Interesujący zjawiskiem jest duża liczba numerów czasopisma w ostatnim roku ewaluacji. Czasopismo funkcjonujące jako kwartalnik naukowy w polskim okresie ewaluacyjnym opublikowało łącznie 30 numerów czasopisma (teoretycznie powinno być łącznie 16), z czego 14 stanowiły numery specjalne (z czego 8 w roku 2021).
- Znamiennym jest zapewne fakt, że w analizowanym czasopiśmie (wydanym zagranicą) w okresie czterech lat 69,29% autorów reprezentowało polskie uczelnie wyższe. O ile w roku 2018 – udział procentowy Polaków wyniósł 0, to już w roku 2019 – 28,52%, w roku 2020 – 84,73%, a w roku 2021 – aż 94,62% wszystkich autorów stanowili Polacy.
- Tak duży wzrost liczby opublikowanych przez Polaków artykułów wskazuje na to, że z pieniędzy publicznych (pozostających w dyspozycji uczelni wyższych) wydano co najmniej 791 050 euro (licząc koszt jednego tekstu po 650 euro).

Przedstawione powyżej dane jednego z analizowanych czasopism, które uznawane jest za czasopismo drapieżne, wskazują, że strategie publikacyjne polskich badaczy, w tym także przedstawicieli dyscypliny nauki o polityce i administracji – zmieniły się w istotny sposób. Polscy badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe publikują w czasopiśmie bardzo często (także w tekstach wieloautorskich), co pozwalało im na szybkie i wysokopunktowane wypełnienie tzw. slotów ewaluacyjnych. Podsumowując, zaznaczyć należy, iż w przypadku politologów - pod

Wykres 1. Udział polskich autorów wśród wszystkich autorów czasopisma
 Źródło: Magdalena Musiał-Karg, Maciej Hartliński, Paweł Laidler, Joanna Rak, Piotr Sula, Łukasz Tomczak, Łukasz Zamęcki, Rola czasopism drapieżnych/wątpliwych w procesie ewaluacji nauki w Polsce. Przykład nauk o polityce i administracji. Referat na V Ogólnopolskim Kongresie Politologii, Uniwersytet Wrocławski, Komitet Nauk Politycznych PAN, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Wrocław 21-23.09.2022.

względem liczby tekstów prym wiodą badacze reprezentujący głównie mniejsze ośrodki politologiczne, szczególnie jeśli chodzi o artykuły wieloautorskie i wielodyscyplinowe.

Zaznaczyć należy przy tym, że porównanie publikacji polskich politologów w czasopismach wątpliwych z publikacjami w podobnie punktowanych, ale prestiżowych, renomowanych czasopismach renomowanych pozwala odnotować, że w czasopismach prestiżowych, ze względu na bardzo wysokie wymogi merytoryczne i standardy wydawnicze, publikuje o wiele mniejsza liczba Polaków, w tym badaczy reprezentujących dyscyplinę nauk o polityce i administracji.

Wstępne wnioski i rekomendacje

Kwestie „drapieżnej” nauki, a zwłaszcza publikowania w „potencjalnie drapieżnych” czasopismach wymagają w Polsce pogłębionych badań, a także debaty akademickiej. Warto bowiem, nie tylko uczulić środowiska naukowe na niebezpieczeństwa związane z zagrożeniami jakie niesie „drapieżna” nauka, ale także wskazać na znaczenie etyki w nauce, a w szczególności w odniesieniu do publikowania wyników badań w formie monografii i artykułów.

Ważnym jest zajęcie oficjalnych stanowisk przez gremia naukowe wobec „drapieżnej” nauki. W przypadku dyscypliny nauk o polityce i administracji było to „Stanowisko Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych w sprawie tzw. „drapieżnych czasopism” (*predatory journals*) przyjęte w dniu 10 lutego 2022 r.”¹⁶, które zostało poparte przez Komitet Nauk Politycznych PAN oraz Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej. Dyskusję nad tym problemem podjął

16 Stanowisko Zarządu Głównego ws. „drapieżnych czasopism”, <http://www.ptnp.org.pl/index.php/pl/aktualnosci/zg-ptnp/1176-stanowisko-zarzadu-glownego-ws-drapieznych-czasopism>.

Komitet Nauk Prawnych PAN. List w podobnym tonie został opublikowany przez dyrektora Narodowego Centrum Nauki już we wrześniu 2018 r.¹⁷.

Krokiem w dobrym kierunku byłyby opracowywanie przewodników dobrych praktyk (przykład broszury informacyjnej Biblioteki Uniwersyteckiej w Białymstoku)¹⁸ i ich rozpropagowanie w środowisku naukowym¹⁹, w naszym przypadku politologicznym.

W formie bardziej praktycznej, można byłoby na stronach internetowych towarzystw naukowych i uczelni, wprowadzić czy też bardziej wyeksponować zakładki pt. „Etyka badań” czy też „Drapieżna nauka” i zamieścić w nich materiały na ten temat. Pozytywnym przykładem jest Uniwersytet Morski w Gdyni, gdzie w zakładce „Drapieżni wydawcy” można w sposób bardzo syntetyczny dowiedzieć się o istocie problemu, a co najważniejsze w jaki sposób wybrać wiarygodne czasopismo (<https://umg.edu.pl/drapiezni-wydawcy>).

Przed wysłaniem artykułu do czasopisma warto szczegółowo przeanalizować informacje na jego stronie internetowej (dotyczące składu redakcji – członkowie zespołu redakcyjnego powinni pochodzić z uznanych ośrodków naukowych oraz mieć rozpoznawalny dorobek naukowy w danej dziedzinie; opisu systemu recenzowania (*single-blind review*, *double-blind review*, *peer-review review* lub też inny); wskaźników bibliometrycznych i obecności tych periodyków w uznanych bazach międzynarodowych).

W kontekście Komisji Ewaluacji Nauki można byłoby zgłosić postulat aktualizowania wykazu czasopism naukowych pod kątem „potencjalnie drapieżnych” czasopism i wydawnictw.

Zapewne krokiem w dobrym kierunku byłoby przyjęcie stanowiska przez Radę Doskonałości Naukowej, co „wyczułałoby” kandydatów do postępowania awansowych na publikacje w tego typu czasopismach.

Niezwykle ważnym zadaniem jest również uświadamianie młodych adeptów nauki na temat publikowania w renomowanych czasopismach i jednoczesnego wyszukiwania takich periodyków.

Zjawisko „drapieżnej” nauki jest niestety wciąż aktualne, zarówno w wymiarze międzynarodowym jak i polskim i dzieje się to zgodnie z zasadą ekonomiczną „jest popyt, to jest podaż”. Dlatego warta podkreślenia jest potrzeba nie tylko dyskursu naukowego, ale i działań uświadamiających zagrożenia tej formy nauki oraz popularyzowanie ważności podnoszenia jakości badań i publikacji naukowych.

17 List dyrektora NCN ws. „drapieżnych czasopism” (predatory journals), 21.09.2018, Narodowe Centrum Nauki, https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/2018_09_18_list_dyrektora_ncn_ws_predatory_journals.pdf.

18 Jak nie dać się pozrec „drapieżnej nauce”? <https://old.uwb.edu.pl/nawosci/aktualnosci/jak-nie-dac-sie-pozrec-drapieznej-nauce/d6e7780e>.

19 Np. Elżbieta Gołata, Dobre praktyki publikacyjne, <https://ue.poznan.pl/pl/badania-naukowe-uep.c458/informacje-dla-pracownikow-uep.c26/komunikaty-dzialu-badan-naukowych.c479/dobre-praktyki-publicacyjne.a99887.html>; Dariusz Jemieliński, Jak publikować w dobrych czasopismach naukowych?, „Forum Akademickie” 25.11.2021.

Bibliografia

- Beall Jeffrey, Predatory Journals and the Breakdown of Research Cultures, “Information Development” 2015, t. 31(5), s. 473–476.
- Białka Natalia, Kradzież tożsamości czasopism naukowych, „Studia Informacyjne” 2020, t. 58, nr 2(116), s. 81-95.
- Burdzik Tomasz, Publikacyjne eldorado, „Forum Akademickie” 2021, nr 4.
- Burdzik Tomasz, Drapieżne czasopisma jako przykład nieetycznego publikowania, „Filozofia i Nauka” 2017, t. 5, s. 131-149.
- Chartier Matthieu, Predatory science conferences are on the rise. Beware!, “Feature Post” 19 September, 2022, <https://www.zmescience.com/other/feature-post/predatory-science-conferences/>.
- Dominiak Piotr, Drapieżne czasopisma, opr. Paulina Mozolewska, „Forum Akademickie” 16.02.2021, <https://forumakademickie.pl/blogosfera/drapiezne-czasopisma/>.
- Drapieżne czasopisma w ministerialnym wykazie, „Życie Uczelni” 3.11.2021, nr 158.
- Gołata Elżbieta, Dobre praktyki publikacyjne, <https://ue.poznan.pl/pl/badania-naukowe-uep,c458/informacje-dla-pracownikow-uep,c26/komunikaty-dzialu-badan-naukowych,c479/dobre-praktyki-publikacyjne,a99887.html>
- Grudniewicz Agnes, Moher David, Cobey Kelly D., Lalu Manoj M., et al, Predatory journals: No definition, no defence, “Nature” 2019, t. 576, s. 210-212.
- Jak nie dać się pożyć „drapieżnej nauce”?, <https://old.uwb.edu.pl/nowosci/aktualnosci/jak-nie-dac-sie-pozrec-drapieznej-nauce/d6e7780e>.
- Jemielniak Dariusz, Jak publikować w dobrych czasopismach naukowych?, „Forum Akademickie” 25.11.2021.
- Johal Jaspreet, Ward Robert, Gielecki Jerzy, Walocha Jerzy, Natsis Kostantinos, Tubbs r. Shane, Loukas Marios, Beware of the predatory science journal: A potential threat to the integrity of medical research, “Clinical Anatomy” 2017, t. 30, s. 767–773
- Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 grudnia 2019 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych, <https://www.gov.pl/attachment/b7499796-d90d-4d-90-b58e-df163458c653>.
- Krajewski Piotr, Modrzewska Mirosława, Ciemna strona Open Access – naukowcy w szponach drapieżnych wydawców, „Forum Bibliotek Medycznych” 2015, t. 8(2), nr 16, s. 213-227, <http://cybra.lodz.pl/dlibra/publication/17487/edition/14554/content>.
- Kulczycki Emanuel, Punktoza jako strategia w grze parametrycznej w Polsce, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2017, t. 1(49), s. 63-78.
- List dyrektora NCN ws. „drapieżnych czasopism” (predatory journals), 21.09.2018, Narodowe Centrum Nauki, https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/2018_09_18_list_dyrektora_ncn_ws_predatory_journals.pdf.
- Lund Brady D., Wang Ting, An Analysis of Spam from Predatory Publications in Library and Information Science, “Journal of Scholarly Publishing” 2020, t. 52, nr 1, s. 35-45.

- Mackenzie Ruairi J., Inside a "Fake" Conference: A Journey Into Predatory Science, "Technology Networks" 11 July, 2019, <https://www.technologynetworks.com/tn/articles/inside-a-fake-conference-a-journey-into-predatory-science-321619>.
- Musiał-Karg Magdalena, Hartliński Maciej, Laidler Paweł, Rak Joanna, Sula Piotr, Tomczak Łukasz, Zamecki Łukasz, Rola czasopism drapieżnych/wątpliwych w procesie ewaluacji nauki w Polsce. Przykład nauk o polityce i administracji, Referat na V Ogólnopolskim Kongresie Politologii, Uniwersytet Wrocławski, Komitet Nauk Politycznych PAN, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Wrocław 21-23.09.2022.
- Ocena Skutków Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej, 2018, <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//506/12314505/12525429/12525430/dokument352544.pdf>.
- Polska naukowym mistrzem Polski: klęska reformy Gowina, <https://www.salon24.pl/u/chlopekonomia/1150827,polska-naukowym-mistrzem-polski-kleska-reformy-gowina,2>.
- Severin Anna, Strinzel Michaela, Egger Matthias, Domingo Marc, Barros Tiago, Characteristics of scholars who review for predatory and legitimate journals: linkage study of Cabells Scholarly Analytics and Publons data, "BMJ Open" 2021, t. 11, <https://bmjopen.bmj.com/content/11/7/e050270>.
- Sorokowski Piotr, Kulczycki Emanuel, Sorokowska Agnieszka, Pisanski Katarzyna, Predatory journals recruit fake editor, „Nature” 2017, t. 543, nr 7646, s. 481–483.
- Stanowisko Zarządu Głównego ws. „drapieżnych czasopism”, <http://www.ptnp.org.pl/index.php/pl/aktualnosci/zg-ptnp/1176-stanowisko-zarzadu-glownego-ws-drapieznych-czasopism>.
- Sulich Adam, Nierzetelny proces recenzyjny a drapieżne czasopisma, „Forum Akademickie” 3.01.2022, <https://forumakademickie.pl/sprawy-nauki/nierzetelny-proces-recenzyjny-a-drapiezne-czasopisma/>.
- Szczepaniak Jolanta, Potencjalnie drapieżne w wykazie czasopism, „Forum Akademickie” 2021, nr 4, <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-4-2021/potencjalnie-drapiezne-w-wykazie-czasopism/>.
- Trapp Jamie, Predatory publishing, hijacking of legitimate journals and impersonation of researchers via special issue announcements: a warning for editors and authors about a new scam, "Australasian Physical & Engineering Sciences in Medicine" 2019, t. 43, s. 9-10.
- Załącznik do komunikatu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 grudnia 2019 r., <https://www.gov.pl/attachment/18cceb47-a74e-4593-9866-a8062e5f3d74>.

Andrzej Kansy
Akademia Mazowiecka w Płocku

Sytuacja towarzystw naukowych w Polsce w drugiej dekadzie XXI w.

„Społeczny ruch naukowy posiada uznane w świecie miejsce w rozwoju cywilizacyjnym i kulturowym”¹. Słowa Włodzimierza S. Ostrowskiego, wiceprezesa Polskiej Akademii Nauk w latach 1996–2002, wskazują, że towarzystwa naukowe są istotnym czynnikiem postępu, a także, iż odgrywają ważną rolę kulturotwórczą i naukotwórczą. Pomimo braku uregulowań prawnych dotyczących społecznego ruchu naukowego pozostaje on żywotnym elementem systemu nauki w Polsce². Dlatego dokumentowanie działalności poszczególnych stowarzyszeń naukowych oraz badania nad społecznym ruchem naukowym są mechanizmem zachowania ich dziedzictwa i punktem wyjścia do dyskusji o ich przyszłości.

W ramach działań Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk w 2022 r. przeprowadzono badanie społecznego ruchu naukowego, które miało na celu określenie jego aktualnej sytuacji i występujących problemów. Było ono kontynuacją badań przeprowadzonych w 2013 r. przez Stanisława Kunikowskiego, Zbigniewa Kruszewskiego, Andrzeja Kansę i Tadeusza Majsterkiewicza na zlecenie PAN. Szczegółowy opis i wyniki zawarte zostały w publikacji pt. *Społeczny ruch naukowy. Historia i przyszłość*³.

W 2022 r. badanie przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego, a jako narzędzia użyto kwestionariusza ankiety. Skierowano go w wersji elektronicznej do 312 organizacji⁴. Odpowiedzi udzieliło 67 towarzystw (w 2013 r. 118). Na potrzeby obliczeń przyjęto, że jedna odpowiedź odpowiada jednemu towarzystwu. Nie brano pod uwagę ankiet złożonej przez Federację Stowarzyszeń Naukowo-Tech-

1 W.S. Ostrowski, *Słowo wstępne*, w: E. Hałoń, *Towarzystwa naukowe w Polsce. Przeszłość i teraźniejszość*, Warszawa 2003, s. 7.

2 I. Hofman, *Status prawny funkcjonowania społecznego ruchu naukowego w świetle ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 2018 r.*, <https://rtn.pan.pl/pl/publikacje/przyszlosc-towarzystw-naukowych-w-swietle-ustawy-prawo-o-szkolnictwie-wyzszym-i-nauce/122-status-prawny-funkcjonowania-spolecznego-ruchu-naukowego>, dostęp: 6.11.2022; I. Hofman, *Społeczny ruch naukowy w Polsce w polityce naukowej państwa*, w: *Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany*, pod red. I. Hofmana i Z. Kruszewskiego, Warszawa 2021, s. 9-20.

3 S. Kunikowski, Z. Kruszewski, A. Kansa, T. Majsterkiewicz, *Społeczny ruch naukowy. Historia i przyszłość*, Warszawa 2014.

4 Liczba towarzystw działających w Polsce za: Z. Kruszewski, *Towarzystwo Naukowe Płockie podmiot – życia publicznego*, Warszawa 2011, s. 61. Za wysłanie i zebranie kwestionariuszy dziękuję p. mgr. inż. Tadeuszowi Majsterkiewiczowi, Sekretarzowi RTN PAN.

nicznych NOT, ponieważ forma federacji oznacza, że zrzesza ona wiele organizacji (40), w tym także te, które przysłały ankiety dotyczące ich działalności.

Kwestionariusz ankiety, podobnie jak w 2013 r., skonstruowano w oparciu o następujące zagadnienia: podstawowe informacje o towarzystwie, informacje o prowadzonej działalności, ocena własnej działalności. Pytania dotyczyły stanu na dzień 31 grudnia 2021 r. W niektórych pytaniach odnoszono się do średniej z trzech lat. Kwestionariusz ankiety zamieszczono w aneksie.

Podczas badania w 2013 r. przyjęto następujący podział towarzystw naukowych: 1) towarzystwa naukowe ogólne, 2) towarzystwa naukowe specjalistyczne, 3) stowarzyszenia naukowo-techniczne⁵. Jednak ze względu na nieczytelność kryteriów wyodrębnienia stowarzyszeń naukowo-technicznych podczas badań prowadzonych w 2022 r. włączono je do towarzystw naukowych specjalistycznych. Posłużono się podziałem towarzystw naukowych przyjętym Uchwałą Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN z 16 czerwca 2014 r. w sprawie określenia kryteriów uznania towarzystwa za naukowe. Wskazano tu podstawę prawną tworzenia towarzystw naukowych oraz wymieniono dwie formuły funkcjonowania: „Towarzystwo naukowe, stowarzyszenie naukowe lub stowarzyszenie naukowo-techniczne, zwane dalej towarzystwem naukowym, tworzy się w oparciu przepisów ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku – Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. Nr 79 poz. 855 z 2001 roku z późniejszymi zmianami). [...] Towarzystwo naukowe może funkcjonować jako:

1) towarzystwo naukowe regionalne ogólne czyli towarzystwo, którego członkowie reprezentują różne dziedziny nauki i dyscypliny naukowe, ale zasięg działania takiego towarzystwa jest regionalny lub ogólnokrajowy,

2) towarzystwo naukowe specjalistyczne czyli towarzystwo, którego członkowie reprezentują określoną dziedzinę nauki lub dyscyplinę naukową, a zasięg działania takiego towarzystwa obejmuje terytorium kraju lub jego części”⁶.

Podobny podział zaproponowano w projekcie Ustawy o towarzystwach naukowych. Stowarzyszenia naukowo-techniczne nie zostały tu wyodrębnione. Wymieniono towarzystwa naukowe regionalne ogólne i towarzystwa naukowe specjalistyczne: „4. Towarzystwem naukowym regionalnym ogólnym jest towarzystwo, którego członkowie reprezentują różne dziedziny nauki i dyscypliny naukowe, ale zasięg działania takiego towarzystwa jest lokalny. 5. Towarzystwem naukowym specjalistycznym jest towarzystwo, którego członkowie reprezentują określoną dziedzinę nauki lub dyscyplinę naukową, ale zasięg działania jest ponadlokalny”⁷.

Zrezygnowano ponadto z, obecnego w literaturze, podziału towarzystw naukowych specjalistycznych w oparciu o historyczne już klasyfikacje dziedzin i dyscyplin naukowych w Polsce⁸.

Ankiety otrzymano od 14 towarzystw naukowych regionalnych ogólnych i 53 towarzystw naukowych specjalistycznych:

5 S. Kunikowski, Z. Kruszewski, A. Kansy, T. Majsterkiewicz, dz. cyt., s. 39.

6 Uchwała Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN z dnia 16 czerwca 2014 roku w sprawie określenia kryteriów uznania towarzystwa za naukowe.

7 Projekt Ustawy o towarzystwach naukowych, <https://rtn.pan.pl/images/stories/2009.01.13Ustawatekstkonc.pdf>, dostęp: 6.11.2022.

8 S. Kunikowski, Z. Kruszewski, A. Kansy, T. Majsterkiewicz, dz. cyt., s. 40-43.

Towarzystwa naukowe regionalne ogólne

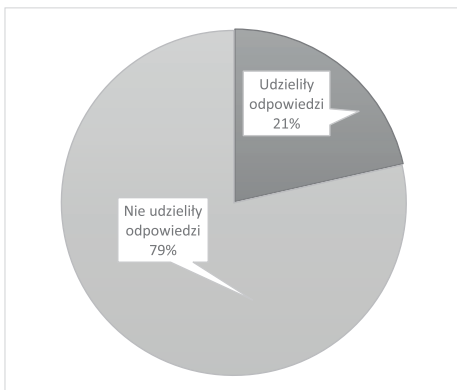
1. Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe
2. Gdańskie Towarzystwo Naukowe
3. Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
4. Lubelskie Towarzystwo Naukowe
5. Lubuskie Towarzystwo Naukowe
6. Łódzkie Towarzystwo Naukowe
7. Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. A. Chętnika
8. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
9. Siedleckie Towarzystwo Naukowe
10. Stowarzyszenie - Towarzystwo Naukowe Płockie
11. Towarzystwo Naukowe Warszawskie
12. Towarzystwo Ziemi Kozielskiej
13. Włocławskie Towarzystwo Naukowe
14. Wrocławskie Towarzystwo Naukowe

Towarzystwa naukowe specjalistyczne

1. Akademia Inżynierska w Polsce
2. Polskie Towarzystwo Badania Bólu
3. Polskie Towarzystwo Medycyny Morskiej, Tropikalnej i Podróży
4. Polskie Towarzystwo Agrofizyczne
5. Polskie Towarzystwo Agronomiczne
6. Polskie Towarzystwo Antropologiczne
7. Polskie Towarzystwo Astronomiczne
8. Polskie Towarzystwo Badań nad Filmem i Mediami
9. Polskie Towarzystwo Badań Układu Nerwowego
10. Polskie Towarzystwo Biofizyczne
11. Polskie Towarzystwo Botaniczne
12. Polskie Towarzystwo Dietetyki
13. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
14. Polskie Towarzystwo Ergonomiczne
15. Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne
16. Polskie Towarzystwo Fizyczne
17. Polskie Towarzystwo Gastroenterologiczne
18. Polskie Towarzystwo Genetyczne
19. Polskie Towarzystwo Geograficzne
20. Polskie Towarzystwo Historii Prawa
21. Polskie Towarzystwo Informatyki i Naukowej
22. Polskie Towarzystwo Językoznawcze
23. Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej
24. Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej
25. Polskie Towarzystwo Leśne
26. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze
27. Polskie Towarzystwo Mechaniki Teoretycznej i Stosowanej
28. Polskie Towarzystwo Mikrobiologów
29. Polskie Towarzystwo Mykologiczne

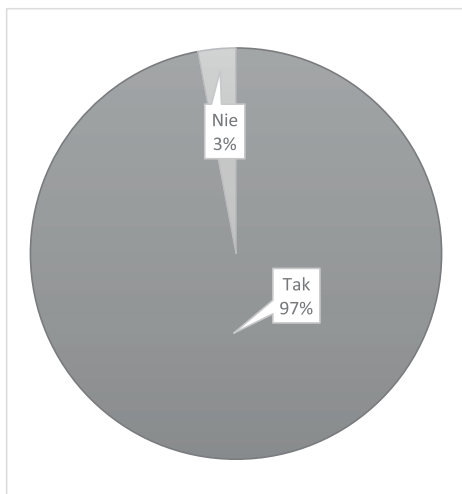
30. Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych
31. Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych
32. Polskie Towarzystwo Nauk Weterynaryjnych
33. Polskie Towarzystwo Nauk Żywnościowych
34. Polskie Towarzystwo Nautologiczne
35. Polskie Towarzystwo Neurochirurgów
36. Polskie Towarzystwo Okulistyczne
37. Polskie Towarzystwo Ortodontyczne
38. Polskie Towarzystwo Ortopedyczne i Traumatologiczne
39. Polskie Towarzystwo Parazytologiczne
40. Polskie Towarzystwo Pedagogiczne
41. Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej
42. Polskie Towarzystwo Przyrodników im. M. Kopernika
43. Polskie Towarzystwo Socjologiczne
44. Polskie Towarzystwo Technologów Żywności
45. Stowarzyszenie Elektryków Polskich
46. Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Pożarnictwa
47. Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych
48. Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich
49. Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich
50. Towarzystwo Chirurgów Polskich
51. Towarzystwo Kultury Języka
52. Towarzystwo Naukowe Prakseologii
53. Towarzystwo Pedagogiki Filozoficznej

Z zestawienia wynika, że odpowiedzi udzieliło 21% organizacji, co przedstawiono na wykresie 1. Zdecydowana większość towarzystw nie odesłała kwestionariusza. Dlaczego? Odpowiedź na to pytanie staje się jednym z najważniejszych problemów badawczych dla zajmujących się społecznym ruchem naukowym. Odpowiedzi wymagają rodzące się pytania szczegółowe: Czy zawiesiły działalność? Czy pandemiczne okoliczności doprowadziły do ich hibernacji? Czy może struktura demograficzna organizacji hamuje ich działalność? Być może ankiety nie miał kto wypełnić.

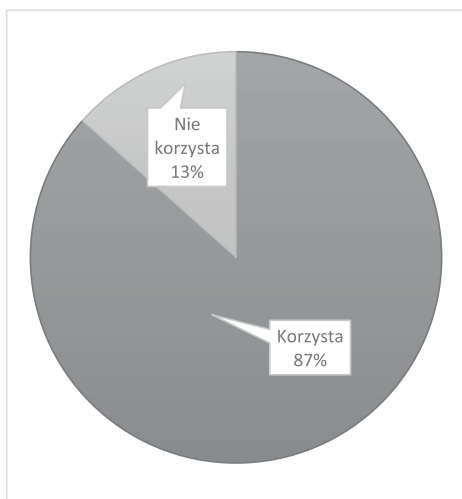

Wykr. 1. Zwrot ankiet
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Jak wynika z udzielonych odpowiedzi, strona internetowa jest jednym z najważniejszych elementów strategii komunikacyjnej polskich towarzystw naukowych. Prawie wszystkie organizacje, 97%, wykorzystują ją do realizacji funkcji informacyjnej (Wykr. 2). Większość towarzystw, 87%, do komunikacji używa telefonu (Wykr. 3). W badaniu przeprowadzonym w roku 2013 było to 96%, co oznacza spadek o 9%.

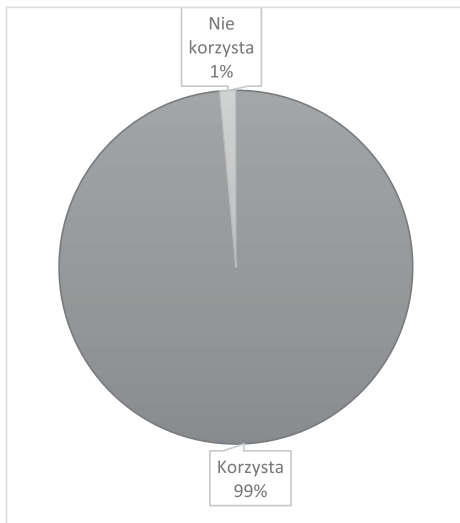

Wykr. 2. Wykorzystywanie strony internetowej przez towarzystwa naukowe
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

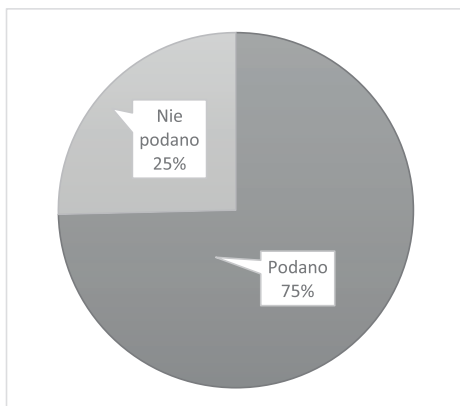
Wykres 3. Wykorzystywanie telefonu przez towarzystwa naukowe
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Z uzyskanych danych wynika, że 99% wykorzystuje e-mail do komunikacji. W porównaniu do poprzedniego badania wartość ta wzrosła o 7%.

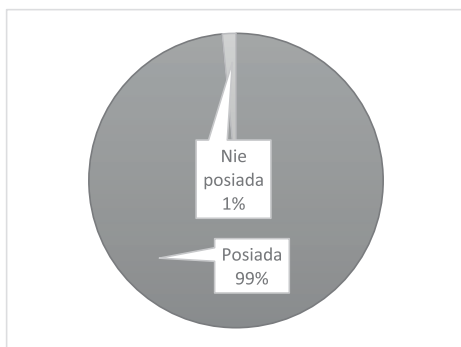
Wykres 4. Wykorzystywanie e-maila przez towarzystwa naukowe
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Najstarszą z badanych organizacji jest Stowarzyszenie - Towarzystwo Naukowe Płockie założone w 1820 r. Jak wykazało badanie, nie wszystkie osoby wypełniające ankiety umiały podać rok założenia macierzystego towarzystwa. Dotyczy to aż jednej czwartej stowarzyszeń, co pokazano na wykresie 5.

Wykres 5. Rok powstania organizacji
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Numer Identyfikacji Podatkowej (NIP) posiada 99% towarzystw naukowych (Wykres 6). Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że 98% organizacji figuruje w Krajowym Rejestrze Urzędowym Podmiotów Gospodarki Narodowej i posiada numer identyfikacyjny REGON. Wszystkie towarzystwa posługują się kontem bankowym. Do organizacji pożytku publicznego należy 36% badanych stowarzyszeń. W badaniu przeprowadzonym w 2013 r. liczba ta wynosiła 18%.

Wykr. 6. NIP

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Grupa badanych 67 towarzystw zadeklarowała, że w ich szeregach działa 56669 członków (Tab. 1). W tym w Stowarzyszeniu Elektryków Polskich 19000.

Tab. 1 Liczba towarzystw wraz z liczbą członków

Grupa towarzystw	Liczba towarzystw	Liczba członków
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	14	4472
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	52	51931
OGÓŁEM	66	56403

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Według stanu na 31 grudnia 2021 r. towarzystwa naukowe zatrudniały pracowników na prawie 135 etatach. Największą liczbę etatów zadeklarowało Stowarzyszenie Elektryków Polskich, 65. Należy zauważyć, że 43 organizacje nie zatrudniają żadnych pracowników. Szczegóły przedstawiono w tabeli 2.

Tab. 2 Pracownicy towarzystw naukowych

Grupa towarzystw	Pracownicy [w etatach]
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	26,35
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	108,5
OGÓŁEM	134,85

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Na podstawie badań ustalono, że działalność gospodarczą prowadzi 14% towarzystw naukowych (Tab. 3). W porównaniu z badaniem z 2013 r. liczba ta

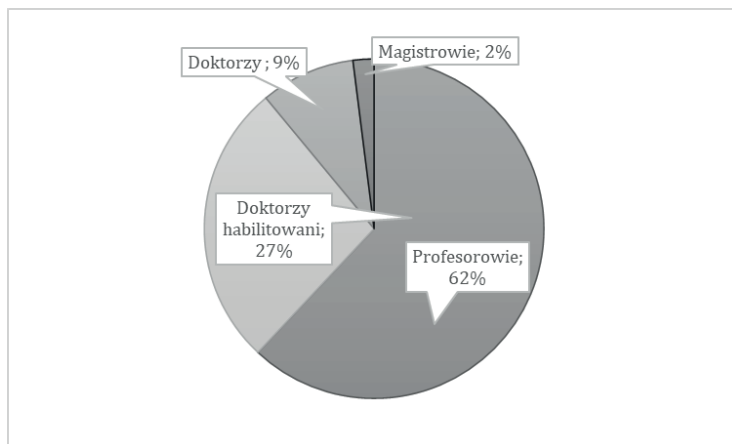
zmniejszyła się o 7%. Przykładowe formy działalności gospodarczej to: wynajem nieruchomości, sprzedaż wydawnictw, usługi marketingowe, szkolenia i egzaminy związane z uzyskiwaniem uprawnień.

Tab. 3 Działalność gospodarcza towarzystw naukowych

Grupa towarzystw	Działalność gospodarcza
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	21%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	12%
OGÓŁEM	14%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

W działalność społecznego ruchu naukowego zaangażowani są najbardziej znaczący przedstawiciele dyscyplin naukowych. Są oni związani z najważniejszymi placówkami naukowymi i dydaktycznymi w Polsce. Wśród prezesów towarzystw naukowych najwięcej jest osób z tytułem profesora, 62%, doktorzy habilitowani stanowią 27%, doktorzy 9% a magistrowie 2% (Wykr. 7).

Wykr. 7. Tytuły i stopnie naukowe prezesów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Towarzystwa naukowe w ramach realizacji swoich celów statutowych współpracują z różnymi organizacjami i instytucjami. W wyniku badania ustalono, że z innymi organizacjami współpracuje 83% towarzystw, z samorządem 48%, z grupami nieformalnymi 29%. Prawie połowa towarzystw naukowych, 47%, prowadzi współpracę z uczelniami wyższymi (Tab. 4).

Tab. 4 Współpraca towarzystw naukowych

Grupa towarzystw	Współpraca			
	z innymi organizacjami	z samorządami	z grupami nieformalnymi	z uczelniami
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	86%	86%	43%	71%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	88%	38%	25%	40%
OGÓŁEM	83%	48%	29%	47%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Nie jest możliwe prowadzenie działalności organizacji bez generowania kosztów. Z przeprowadzonych badań wynika, że towarzystwa naukowe uzyskują środki finansowe z różnych źródeł, głównie ze składek członkowskich, 91%. Drugim istotnym źródłem finansowania działalności są sponsorzy, 30%. Niemalże tyle samo organizacji wskazało na dotacje i granty z innych źródeł, w tym z Ministerstwa Edukacji i Nauki, 29%. Najmniejszy udział w finansowaniu działalności towarzystw naukowych mają dotacje pochodzące od gmin i powiatów, 8%. Wartości w odniesieniu do poszczególnych grup towarzystw wskazano w tabeli 5.

Tab. 5 Główne źródła przychodów towarzystw naukowych

Grupa towarzystw	Główne źródło przychodów			
	składki członkowskie	dotacje z gminy/powiatu	dotacje i granty z innych źródeł w tym z MEiN	sponsorzy
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	71%	21%	21%	29%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	96%	4%	31%	31%
OGÓŁEM	91%	8%	29%	30%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Większość towarzystw naukowych prowadzi działalność w użyczonych lokalach, 62% (2013, 65%). Na brak lokalu wskazało 27% organizacji (2013, 14%). Własny lokal posiada 15% towarzystw (2013, 21%). Szczegółowe wyniki podano w tabeli 6.

Tab. 6 Zasoby towarzystw naukowych

Grupa towarzystw	Posiadane zasoby		
	własny lokal	lokal użyczony	brak lokalu
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	29%	57%	29%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	11%	63%	27%
OGÓŁEM	15%	62%	27%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Towarzystwa naukowe mogą powoływać dodatkowe jednostki do realizacji celów statutowych. Są to m.in. archiwa, biblioteki, czy muzea.

Tab. 7 Jednostki prowadzone przez towarzystwa naukowe

Grupa towarzystw	Prowadzone jednostki				
	biblioteka (w tym naukowa i posiadająca narodowy zasób biblioteczny)	biblioteka naukowa	biblioteka posiadająca narodowy zasób bibl.	muzeum	izba pamięci
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	29%	64%	7%	14%	0%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	12%	8%	0%	2%	2%
OGÓŁEM	15%	20%	2%	5%	2%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Podczas badań stwierdzono, że 15% towarzystw naukowych prowadzi biblioteki (2013, 27%). Biblioteki naukowe stanowią 13% z nich (2013, 15%). Narodowy zasób biblioteczny posiada 2% tych bibliotek (2013, 1%). Do najstarszych i największych bibliotek towarzystw naukowych należą Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego. Wyniki zestawiono w tabeli 7. Nieliczne stowarzyszenia prowadzą muzea, 5% i izby pamięci, 2%.

Niewielka liczba towarzystw naukowych deklaruje założenie innych organizacji, np. fundacji, szkół. Z badań wynika, że z możliwości tej korzystają jedynie trzy towarzystwa, co stanowi 5% badanych (2013, 14%). Szczegółowe wyniki podano w tabeli 8.

Tab. 8 Towarzystwa jako założyciele innych organizacji

Grupa towarzystw	Czy towarzystwo jest założycielem innej organizacji (np. fundacji, szkoły dla młodzieży, dorosłych)?
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	7%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	4%
OGÓŁEM	5%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Jedną z form upowszechniania wyników badań naukowych i popularyzowania nauki jest działalność wydawnicza, która polega na publikowaniu książek i czasopism. Z informacji zawartych w ankietach wynika, że organizacje wydają średnio 61 682 arkusze wydawniczych rocznie (2013, 10 096). W przeliczeniu na jedną organizację dawałoby to aż 942 arkusze wydawnicze rocznie (2013, 85). Wyniki te muszą wzbudzać wątpliwości, zwłaszcza w porównaniu z badaniem przeprowadzonym w 2013 r. W 2022 r. ankietę wypełniło 67 organizacji, podczas gdy w 2013 r. 118. Na wynik ten znacząco wpłynęła odpowiedź Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Pożarnictwa, które podało, że wydaje średnio w roku 60 000 arkuszy wydawniczych. Z danych uzyskanych podczas poprzedniego badania wynika, że wszystkie stowarzyszenia afiliowane przy NOT wydawały rocznie 479 arkuszy wydawniczych. Dane na ten temat zestawiono w tabeli 9.

Tab. 9 Działalność wydawnicza towarzystw naukowych

Grupa towarzystw	Działalność wydawnicza Liczba arkuszy wydawniczych (średnia z ostatnich 3 lat)
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	1383
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	61682
OGÓŁEM	63065

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

W tabeli 10 przedstawiono działalność wydawniczą towarzystw naukowych z wyłączeniem danych podanych przez Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Pożarnictwa. Z tych danych wynika, że na jedną organizację przypada 46 arkuszy wydawniczych rocznie, co wydaje się bardziej prawdopodobne.

Tab. 10 Działalność wydawnicza towarzystw naukowych z wyłączeniem Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Pożarnictwa

Grupa towarzystw	Działalność wydawnicza Liczba arkuszy wydawniczych (średnia z ostatnich 3 lat)
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	1383
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	1682
OGÓŁEM	3065

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Innym świadectwem aktywności badanych organizacji było prowadzenie prac naukowo-badawczych. Badania prowadzi 76% wszystkich towarzystw naukowych. Należy zauważyć, że wszystkie towarzystwa naukowe regionalne ogólne prowadzą badania, w grupie towarzystw naukowych specjalistycznych wartość ta wynosi 67%. Większość z prac naukowo-badawczych realizowana jest społecznie, tylko niektóre są finansowane. Dane na ten temat zawiera tabela 11.

Tab. 11 Prace naukowo-badawcze realizowane przez towarzystwa naukowe

Grupa towarzystw	Prace naukowo-badawcze		
	realizowane społecznie	finansowane	Razem
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	64%	36%	100%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	46%	21%	67%
OGÓŁEM	52%	24%	76%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Towarzystwa naukowe mają wśród członków licznych specjalistów. Mogą oni wykonywać ekspertyzy i opracowania, m.in. na potrzeby lokalne. Z badań wynika, że towarzystwa naukowe wykonują 3324 ekspertyz rocznie. Samo tylko Polskie Towarzystwo Ekonomiczne w ankiecie wykazało wykonanie 3225 ekspertyz (Tab. 12). Z danych uzyskanych w 2013 r. wynika, że 118 towarzystw naukowych wykonało 43 ekspertyzy.

Tab. 12 Ekspertyzy i opracowania realizowane przez towarzystwa naukowe

Grupa towarzystw	Ekspertyzy, opracowania, w tym na rzecz regionu
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	14
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	3310
OGÓŁEM	3324

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Podobnie jak w badaniu przeprowadzonym w 2013 r. najczęściej stosowaną przez organizacje formą realizowanych przedsięwzięć naukowych były odczyty, średnio rocznie zorganizowano ich 1486 (2013, 5233). Towarzystwa organizują też średnio 602 konferencje i sesje naukowe rocznie (2013, 1214) oraz 88 wystaw (2013, 555). W porównaniu z poprzednim badaniem wzrosła liczba przedsięwzięć realizowanych w innych formach, np. promocji książek, konkursów, szkoleń, warsztatów, było ich 285 (2013, 67). Przedsięwzięcia towarzystw naukowych miały zasięg lokalny, regionalny, ogólnopolski i międzynarodowy. Szczegółowe dane na ten temat zamieszczono w tabeli 13.

Tab. 13 Przedsięwzięcia naukowe realizowane przez towarzystwa naukowe

Grupa towarzystw	Liczba (średnio w roku)			
	konferencji i sesji naukowych	odczytów naukowych	wystaw	inne
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	64	194	47	55
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	558	1235	41	230
OGÓŁEM	602	1486	88	285

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Najczęściej wymieniane problemy, z którymi zmagają się towarzystwa naukowe ukazano w tabeli 14. Podobnie jak podczas badania przeprowadzonego w 2013 r., także i w 2022 r. najpoważniejszym problemem dla organizacji były trudności ze zdobywaniem funduszy na prowadzenie działalności. Zwróciło na to uwagę 76% towarzystw naukowych (2013, 75%). Niską aktywność członków odnotowała 39% organizacji. Wskazywano także na skomplikowane formalności związane z korzystaniem ze środków grantodawców, stwierdziło je 36% towarzystw. Skomplikowo-

wane przepisy dotyczące organizacji pozarządowych i trudności w przygotowywaniu wniosków o dotacje wymieniło po 29% towarzystw. Inne problemy stanowiły 12%.

Tab. 14 Problemy towarzystw naukowych

Problemy towarzystw naukowych													
Grupa towarzystw	Trudności w zdobywaniu funduszy na prowadzenie działalności	Skomplikowane formalności związane z korzystaniem ze środków grantodawców	Skomplikowane przepisy dotyczące organizacji pozarządowych	Brak własnego lokalu	Niekorzystny wizerunek organizacji w mediach	Trudności w utrzymaniu bazy materialnej	Niska aktywność członków	Trudności w przygotowywaniu wniosków o dotacje	Biurokracja administracji publicznej	Brak dostępu do ważnych dla organizacji informacji	Brak zainteresowania mediów działalnością organizacji	Trudności w utrzymaniu pracowników	
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	86%	57%	29%	21%	0%	29%	50%	21%	14%	0%	21%	43%	
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	73%	31%	29%	15%	0%	8%	56%	31%	31%	10%	23%	8%	
OGÓŁEM	76%	36%	29%	17%	0%	12%	39%	29%	27%	8%	23%	15%	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

Ocenę własnej działalności towarzystw naukowych przedstawiono w tabeli 15. Aktywność członków została oceniona bardzo dobrze i dobrze przez 41% organizacji, średnio oceniło ją 45%, zaś 11% jako złą. W przypadku żadnego z badanych towarzystw nie określono działalności członków jako bardzo złej. Ponad 80% to-

warzystw oceniło jakość swoich usług jako bardzo dobrą i dobrą. Średnio oceniło ją 9% organizacji. Nie wskazano ocen złych i bardzo złych.

Tab. 15 Ocena własna aktywności członków i jakości świadczonych usług

Grupa towarzystw	Ocena									
	aktywności członków					jakości świadczonych usług				
	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	0%	36%	43%	14%	0%	21%	57%	14%	0%	0%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	10%	33%	46%	10%	0%	48%	37%	8%	0%	0%
OGÓŁEM	8%	33%	45%	11%	0%	42%	41%	9%	0%	0%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

Ponad połowa towarzystw naukowych swoją sytuację finansową określiła jako średnią, 55% (2013, 48%). Jako dobrą 18% (2013, 23%), a bardzo dobrą 6% (2013, 0%). Za złą uznało swoją sytuację finansową 17% organizacji (2013, 22%), za bardzo złą 3% towarzystw (2013, 3%). Szczegółowe dane dotyczące oceny sytuacji finansowej przedstawiono w tabeli 16. Zawiera ona także ocenę współ-

Tab. 16 Ocena własna sytuacji finansowej i współpracy z samorządem

Grupa towarzystw	Ocena									
	sytuacji finansowej					współpracy z samorządem				
	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle
Towarzystwa naukowe regionalne ogólne	0%	21%	43%	29%	7%	0%	71%	29%	0%	0%
Towarzystwa naukowe specjalistyczne	8%	17%	58%	13%	2%	2%	25%	23%	6%	15%
OGÓŁEM	6%	18%	55%	17%	3%	2%	35%	24%	5%	12%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych zawartych w ankietach

pracy z samorządami. Najczęściej uznawano ją za dobrą, 35% (2013, 17%). Jako średnią określiło ją 24% badanych stowarzyszeń (2013, 38%), jako bardzo złą 12% (2013, 6%), jako złą 5% (2013, 9%). Bardzo dobrze oceniło ją tylko 2% stowarzyszeń (2013, 3%).

Analiza uzyskanych wyników pozwala na przedstawienie wniosków. Wiele z nich nie odbiega od sformułowanych na podstawie badania przeprowadzonego w 2013 r.

1. Społeczny ruch naukowy jest elementem systemu nauki polskiej, co oznacza, że powinien uzyskać systemowe i dedykowane wsparcie państwa.
2. Członkowie towarzystw naukowych, bez pobierania wynagrodzenia, pracują na rzecz polskiej nauki, m.in. prowadząc badania naukowe i upowszechniając ich wyniki. Warto zwrócić uwagę, że niektóre tematy badawcze o dużym znaczeniu zasadniczo nie są realizowane poza towarzystwami naukowymi, np. badania regionalne. W działalność społecznego ruchu naukowego zaangażowani są najbardziej zasłużeni polscy uczeni.
3. Większość, 64%, badanych towarzystw naukowych nie zatrudnia pracowników do realizacji zadań.
4. Jedna trzecia towarzystw naukowych należy do organizacji pożytku publicznego. Działalność gospodarczą prowadzi jedna siódma wszystkich towarzystw naukowych.
5. Towarzystwa naukowe do osiągania swych celów wykorzystują różne strategie komunikacyjne i wykorzystują dostępne narzędzia, także media społecznościowe.
6. Zdecydowana większość towarzystw naukowych współpracuje z innymi stowarzyszeniami, prawie połowa współpracuje z samorządami, tyle samo z uczelniami wyższymi.
7. Głównym źródłem przychodów towarzystw naukowych są składki członkowskie. Dotacje od gmin i powiatów mają w budżetach organizacji niewielki udział.
8. Większość towarzystw naukowych nie ma własnego lokalu, posiada go jedna siódma organizacji. Większość towarzystw korzysta z lokali użyczonych.
9. Niewiele towarzystw naukowych prowadzi inne instytucje, najczęściej są to biblioteki, w tym naukowe. Nieliczne towarzystwa naukowe są założycielami uczelni wyższych, np. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku założona przez Włocławskie Towarzystwo Naukowe.
10. Towarzystwa naukowe prowadzą działalność wydawniczą. Wydają monografie i czasopisma popularnonaukowe i naukowe w języku polskim i angielskim. Wiele z nich posiada ugruntowaną pozycję naukową. Niektóre z czasopism wydawanych przez towarzystwa naukowe są obecne w bazach bibliograficznych Scopus i Web of Science.
11. W ramach społecznego ruchu naukowego realizowane są prace naukowo-badawcze i ekspertyzy. Większość z nich wykonywana jest bezpłatnie. Jedna czwarta organizacji nie wykazała działań naukowo-badawczych.
12. Towarzystwa naukowe realizują rocznie prawie 2500 przedsięwzięć naukowych, najczęściej odczytów naukowych, sesji, konferencji. Organizują też promocje książek, szkolenia i warsztaty, kursy, konkursy oraz wystawy.

13. Najczęściej wskazywanym przez towarzystwa naukowe problemem były trudności ze zdobywaniem funduszy na prowadzenie działalności. Prawie 40% organizacji odnotowało niską aktywność członków. Istotnym problemem są też skomplikowane formalności związane z korzystaniem ze środków grantodawców.
14. Prawie połowa towarzystw naukowych określa aktywność członków jako średnią. Jakość świadczonych przez siebie usług oceniano bardzo dobrze i dobrze, ponad 80%. Jedna czwarta towarzystw naukowych swoją sytuację finansową ocenia jako bardzo dobrą i dobrą, ponad połowa jako średnią. Dobrze lub średnio oceniano współpracę z samorządem.
15. W badaniu wzięła udział jedna piąta wszystkich towarzystw naukowych, co uniemożliwia pełną refleksję. Dane wykazane przez niektóre organizacje wzbudzają wątpliwości. Niektórzy odpowiadający mają niską wiedzę o własnej organizacji. Jedna czwarta ankiet nie zawierała odpowiedzi na pytanie o rok powstania towarzystwa.

Większość pracowników nauki w Polsce deklaruje przynależność do jednego lub kilku towarzystw naukowych. Ma to jednak niewielki wpływ na pozycję społecznego ruchu naukowego w systemie nauki w Polsce. Utożsamiany jest on z działalnością amatorów oderwanych od głównego nurtu nauki i zanurzonych w historii. Nie jest to prawdą, kolejne kongresy organizowane przez Radę Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN oraz kolejne badania pokazują potencjał ponad 300 społecznych organizacji naukowych, które zrzeszają około pół miliona członków. Wykazują oni wysoką aktywność naukową, rozwiązując ważne problemy społeczne, a prowadzone przez nich badania w wielu przypadkach mają światowe znaczenie.

Bibliografia

- Hałoń E., *Towarzystwa naukowe w Polsce. Przeszłość i terażniejszość*, Warszawa 2003.
- Hofman I., *Status prawny funkcjonowania społecznego ruchu naukowego w świetle ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 2018 r.*, <https://rtn.pan.pl/pl/publikacje/przyszlosc-towarzystw-naukowych-w-swietle-ustawy-prawo-o-szkolnictwie-wyzszym-i-nauce/122-status-prawny-funkcjonowania-spoecznego-ruchu-naukowego>, dostęp: 6.11.2022.
- Kruszewski Z., *Towarzystwo Naukowe Płockie podmiot – życia publicznego*, Warszawa 2011.
- Kunikowski S., Kruszewski Z., Kansy A., Majsterkiewicz T., *Społeczny ruch naukowy. Historia i przyszłość*, Warszawa 2014.
- Społeczny ruch naukowy w procesie zmiany*, pod red. I. Hofman i Z. Kruszewskiego, Warszawa 2021.
- Uchwała Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN z dnia 16 czerwca 2014 roku w sprawie określenia kryteriów uznania towarzystwa za naukowe.
- Projekt Ustawy o towarzystwach naukowych, <https://rtn.pan.pl/images/stories/2009.01.13Ustawatekstkonc.pdf>, dostęp: 6.11.2022.

Aneks

ANKIETA

Część informacyjna

NAZWA ORGANIZACJI: ARES:..... STRONA INTERNETOWA: TELEFON: E-MAIL:					
ROK POWSTANIA/WPISANIA DO REJESTRU:					
CZY ORGANIZACJA POSIADA: (wpisać x przy właściwej pozycji)		NIP	REGON	KONTO BANKO- WE	CZY JEST ORGANIZACJĄ POŻYTKU PU- BLICZNEGO
LICZBA ⁹	Członków:		Pracowników (etaty)		
		
FUNKCJE, STOPNIE LUB TYTUŁY NAUKOWE, IMIONA I NAZWISKA CZŁONKÓW ZARZĄDU:					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					

Czy organizacja prowadzi działalność gospodarczą? (wpisać x przy właściwej pozycji) tak ☐ nie ☐ Formy działalności gospodarczej:		
Czy organizacja współpracuje z: (wpisać tak lub nie)	z innymi organizacjami:	
	z samorządem:	
	z grupami nieformalnymi:	
	z innymi instytucjami, jeśli tak, to z jakimi?	
Główne źródło przychodów (zaznaczyć max 2 odpowiedzi)	składki członkowskie	
	dotacje z gminy/powiatu	
	dotacje i granty z innych źródeł w tym z MEiN	
	sponsory	
	inne – podać:	
Posiadane zasoby (wpisać x w odpowiednim wierszu)	☐ własny lokal	☐ brak lokalu
	☐ lokal użyczony	

Działalność merytoryczna

Jednostki prowadzone przez organizację (wpisać x w odpowiednim wierszu – podać charakterystyczną liczbę np.: w przypadku biblioteki liczbę woluminów, w przypadku muzeum liczbę obiektów)	☐ biblioteka	
	☐ biblioteka naukowa	
	☐ biblioteka posiadająca narodowy zasób biblioteczny	
	☐ muzeum	
	☐ izba pamięci	
	
	

Czy towarzystwo jest założycielem innej organizacji, np.: Fundacji, Szkoły dla młodzieży, dorosłych itp. (wpisać x)	Tak:	Nie:
Działalność wydawnicza:	Liczba arkuszy wydawniczych (średnia z ostatnich 3 lat)	
	Tytuły wydawanych czasopism (przy punktowanych podać liczbę punktów MEiN)	
	Obecność czasopism w bazach bibliograficznych (podać liczbę)	Scopus:
	Czy towarzystwo prowadzi wydawnictwo znajdujące się w wykazie wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe (wpisać tak lub nie)	Web of Science:
Prace naukowo-badawcze, realizowane: (wpisać x)	społecznie	
	finansowane (podać przybliżoną wartość)	
Ekspertyzy, opracowania, w tym na rzecz regionu	Liczba, zakres...	
Liczba konferencji i sesji naukowych (średnia z ostatnich 3 lat):	

Liczba odczytów naukowych (średnia z ostatnich 3 lat):	
Liczba wystaw (średnia z ostatnich 3 lat):	
Inne formy (wpisać jakie?)	

Ocena własna organizacji

Jakie problemy napotyka Państwa organizacja w swojej działalności?
(zaznaczyć max 5 odpowiedzi)

☐ Trudności w zdobywaniu funduszy na prowadzenie działalności	☐ Niska aktywność członków
☐ Skomplikowane formalności związane z korzystaniem ze środków grantodawców	☐ Trudności w przygotowywaniu wniosków o dotacje
☐ Skomplikowane przepisy dotyczące organizacji pozarządowych	☐ Biurokracja administracji publicznej
☐ Brak własnego lokalu	☐ Brak dostępu do ważnych dla organizacji informacji
☐ Niekorzystny wizerunek organizacji w mediach	☐ Brak zainteresowania mediów działalnością organizacji
☐ Trudności w utrzymaniu bazy materialnej	☐ Trudności w utrzymaniu pracowników
☐ inne	☐ inne

Ocena aktywności własnej organizacji

- aktywność członków

bardzo dobrze dobrze średnio źle bardzo źle

- jakość usług świadczonych przez organizację

bardzo dobrze dobrze średnio źle bardzo źle

- sytuację finansową organizacji

bardzo dobrze dobrze średnio źle bardzo źle

- poziom współpracy pomiędzy Państwa organizacją a samorządem

bardzo dobrze dobrze średnio źle bardzo źle

Zgodnie z ustawą z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1781) przekazuję dane osobowe oraz inne dane, dotyczące organizacji pozarządowej do bazy danych o towarzystwach naukowych w Polsce i wyrażam zgodę na ich przetwarzanie i publikowanie przez Radę Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN z zastrzeżeniem uregulowań w/w ustawy.

..... Data	Pieczęć organizacji Podpis osoby upoważnionej do składania oświadczeń woli w imieniu organizacji
---------------	---------------------	---

Janusz Andres
Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum w Krakowie
Polskie Towarzystwo Anestezjologii i Intensywnej Terapii
Fundacja Bezpieczny Pacjent

Interdyscyplinarne bezpieczeństwo pacjenta

Bezpieczeństwo jest dzisiaj najwyższym priorytetem dla każdego człowieka, nie tylko pacjenta. W odniesieniu do pacjenta, najlepiej zdefiniować bezpieczeństwo jako proces leczniczy, który zapewni skuteczną prewencję, unikanie bądź minimalizowanie szkód związanych z opieką zdrowotną. Jest to jednak niezwykle trudnym do osiągnięcia celem nawet w najbardziej rozwiniętych systemach ochrony zdrowia. Optymalizacja leczenia to indywidualnie ukierunkowana na pacjenta praktyka kliniczna oparta na sprawdzonych dowodach naukowych. W tym aspekcie każda dyscyplina medyczna ma duże pole do określonego merytorycznego wkładu w skuteczność leczenia i bezpieczeństwo pacjenta. Kluczem do sukcesu jest jednak poprawa ogólnego bezpieczeństwa pacjenta, która głównie zależy od efektywności interdyscyplinarności działania. Bezpieczeństwo w medycynie nabrało ogólnoświatowego znaczenia wraz z publikacją przez *Institute of Medicine* książki p.t.: *To err is human* w roku 1999 (1). Publikacja ta uświadomiła nam skalę problemu szkód, jakich doznaje pacjent w związku z ochroną zdrowia. W rejestrach śmiertelności w USA, zdarzenia niepożądane to aktualnie 3 przyczyna zgonów po chorobach sercowo-naczyniowych i nowotworach i jedynie pandemia Covid-19 w roku 2021 wyprzedziła w tym kraju umieralność z powodu zdarzeń niepożądanych. Nawet jeżeli specyfika systemu ochrony zdrowia w USA, który różni się znacznie od systemów w innych krajach, jest powodem tak wysokiej pozycji zdarzeń niepożądanych w rejestrze śmiertelności, problem ten budzi nasz najwyższy niepokój i powinien być w przyszłości rozwiązany. Powstała ponad 35 lat temu *Anaesthesia Patient Safety Foundation* była pierwszą na świecie organizacją, która skupiła się na bezpieczeństwie pacjenta w anestezjologii i jest do dziś liderem w promocji problemu bezpieczeństwa pacjenta w USA i wzorem tego typu działalności dla innych krajów.

Ogólnoświatowe zainteresowanie koncepcją zapewnienia bezpieczeństwa pacjenta w okresie okołoperacyjnym spowodowało podpisanie i opublikowanie (również przez Polskie Towarzystwo Anestezjologii i Intensywnej Terapii - PTaiIT) w roku 2010 Deklaracji Helsińskiej o Bezpieczeństwie Pacjenta w Anestezjologii (De-HeBePA),(2). Deklaracja ta ma na celu eliminację potencjalnych błędów poprzez wprowadzenie procedur i list kontrolnych w obszarach o największym prawdopodobieństwie wystąpienia powikłań oraz wychwytywania i analizę powikłań (w celu ich eliminacji w przyszłości) w oparciu o analizę przyczynową (*Root cause analysis*). Obrazowo porównuje się tę koncepcję do modelu wielu warstw sera szwajcarskiego –

plasteki sera nie mogą układać się w taki sposób, aby dziury stanowiły wolną przestrzeń dla wystąpienia powikłania – raczej każda następna warstwa powinna stanowić barierę przed wystąpieniem powikłania. Każde powikłanie i zdarzenie niepożądane powinno być dobrowolnie zgłaszane i analizowane, a wnioski powinny stanowić podstawę do systemowych działań poprawiających bezpieczeństwo. Nie powinno się karać ani prowadzić postępowania w celu uznania za przestępstwo dobrowolnie zgłoszonego, nieświadomie i bez intencji zaszkodzenia popełnionego błędu, który najczęściej jest błędem ludzkim, któremu zazwyczaj towarzyszy błąd systemowy. Implementacja tej koncepcji jest podstawową, najbardziej rozwiniętą i szeroko praktykowaną w ochronie zdrowia metodą zapewnienia bezpieczeństwa pacjentowi i nosi nazwę Bezpieczeństwo I. W roku 2015 koncepcja bezpieczeństwa została rozszerzona o tzw. Bezpieczeństwo II, zwanym także uczeniem się od sprawnie działającego systemu oraz najlepszych przykładów (*Learning from excellence*), co może istotnie przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa pacjenta (3). Należy zdawać sobie sprawę, że nie zawsze planowany i zamierzony efekt działania (*Work as imagine*) jest równoznaczny rzeczywistym efektem wykonanej prawidłowo, bądź nieprawidłowo pracy (*Work as done*). Należy też podkreślić, że formuła Bezpieczeństwa II jest rozszerzeniem, a nie zmianą podstawowej koncepcji Bezpieczeństwa. Jedynie połączenie obu tych teorii może poprawić całościowo rozumiane bezpieczeństwo pacjenta i personelu medycznego w ochronie zdrowia. Występowanie błędów, nawet, gdy zdarza się bardzo rzadko, jest prawdopodobnie nieuniknione, co nie znaczy, że błędy mogą być akceptowane. Podstawowe zasady, które składają się na instytucjonalną kulturę bezpieczeństwa (*Just culture*) obejmują właściwe przywództwo i przykład postępowania, odpowiednią komunikację, pracę zespołową, dobrowolne raportowanie i rejestr zdarzeń niepożądanych oraz omawianie przypadków powikłań (*Debriefing*), informację zwrotną (*Speaking up*), kontrolę jakości, odpowiednie zatrudnienie, zapobieganie wypaleniu zawodowemu, a także strategię nie szukania winnych/obwinianych (*No blame*). W roku 2003 *Institute of Medicine* opublikował książkę p.t.: *Health professions education – a bridge to quality* (4), w której opisane zostały podstawowe i zarazem uniwersalne zasady edukacji w celu poprawy bezpieczeństwa pacjenta. Na pięć podstawowych zasad składa się: właściwa, zindywidualizowana i ciągła opieka nad pacjentem z udziałem interdyscyplinarnego zespołu (najważniejszy element) oraz praktykę kliniczną opartą na sprawdzonych dowodach naukowych, a także jednoczesną kontrolą jakości oraz informatyzację. Centralnym punktem zainteresowania i działania jest zawsze pacjent, którego leczenie musi przebiegać zgodnie z jego wolą i preferencjami. Pacjent powinien też być źródłem kontroli jakości procesu leczenia. Wolny (*Free*) przepływ wiedzy, systemowa kultura bezpieczeństwa oraz transparentność to ważne elementy szeroko pojętej edukacji w zakresie kultury bezpieczeństwa, podobnie jak wcześniejsze określenie potrzeb zdrowotnych oraz zrównoważony rozwój (*sustainability*), a także redukcja odpadów (*no waste*).

W dniach 16-17 września 2022 r. Polskie Towarzystwo Anestezjologii i Intensywnej Terapii zorganizowało w Krakowie Interdyscyplinarne Forum Bezpieczeństwa Pacjenta. Kulminacyjnym punktem Forum była prezentacja i podpisanie Interdyscyplinarnej Deklaracji Bezpieczeństwa Pacjenta z okazji Światowego Dnia Bezpieczeństwa Pacjenta WHO (5,6), w którym niżej podpisani Sygnatariusze Interdyscyplinarnej Deklaracji Bezpieczeństwa Pacjenta działając na rzecz promocji

(Fotografia – śp Jerzy Sawicz) Od lewej: Jan Duława - Prezes Towarzystwa Internistów Polskich, Grzegorz Wrona – Sekretarz Naczelnej Rady Lekarskiej, Radosław Owczuk – Prezes-Elekt PTAiIT, Janusz Andres – Prezes PTAiIT, Stanisław Maćkowiak – Prezes Federacji Pacjentów Polskich, Janusz Pokorski – Polskie Towarzystwo Ergonomiczne, Marzena Wojewódzka-Żelazniakowicz – Polskie Towarzystwo Medycyny Ratunkowej, Barbara Kutryba - Towarzystwo Promocji Jakości Opieki Zdrowotnej w Polsce, Aleksander Konturek – Towarzystwo Chirurgów Polskich, Jarosław Woron – Polskie Towarzystwo Badania Bólu.

bezpieczeństwa pacjenta, jako podstawowego i niezbędnego fundamentu systemu ochrony zdrowia, popierając treści zawarte w dokumentach: *Globalne działania na rzecz bezpieczeństwa pacjenta* (7), *Rola polityków i liderów ochrony zdrowia w implementacji działań na rzecz bezpieczeństwa pacjenta* (8), apelujemy do władz Rzeczypospolitej Polskiej o podjęcie wszelkich aktywności umożliwiających realizację celów zawartych w *Globalnym planie działań na rzecz bezpieczeństwa pacjenta na lata 2021-2030* (9) Światowej Organizacji Zdrowia oraz w *Deklaracji Helsińskiej o bezpieczeństwie pacjenta w anestezjologii* (10, 2), niniejszym deklarujemy interdyscyplinarną współpracę na rzecz Bezpieczeństwa Pacjenta.

Inicjatywa ta jest kontynuacją zapoczątkowanej przez PTAiIT w roku 2010 kampanii Bezpieczeństwa Pacjenta w Anestezjologii (DeHeBePA). Tym razem jednak ma ona służyć wszystkim zainteresowanym – stąd nazwa Interdyscyplinarna Deklaracja Bezpieczeństwa oraz powołanie Fundacji Bezpieczny Pacjent (www.bezpiecznypacjent.pl), której motto brzmi: zapewnienie właściwej opieki każdemu pacjentowi, w każdej chwili i w każdym miejscu. Można to osiągnąć tylko poprzez jak najszerszą interdyscyplinarną współpracę w oparciu o indywidualnie ukierunkowaną na pacjenta praktykę kliniczną w oparciu o sprawdzoną wiedzę naukową oraz ciągłą kontrolę jakości z wykorzystaniem cyfryzacji i informatyzacji w ochronie zdrowia. Zapraszamy do zaangażowania się i szerokiego wsparcia działalności Fundacji przez wszystkie Towarzystwa naukowe i podmioty zainteresowane interdyscyplinarnym bezpieczeństwem pacjenta w Polsce.

Piśmiennictwo

To err is human National Academies Press 2000 ISBN-10: 0309261740 ISBN 13: 978-0309261746

<https://www.bezpiecznypacjent.pl/deklaracja/5-DeHeBePA.pdf>

Hollnagel E. From Safety-I to Safety II: A White Paper. Technical Report 2015

Health Professions Education: A Bridge to Quality Institute of Medicine (US) Committee on the Health Professions Education Summit; Editors: Ann C. Greiner and Elisa Knebel. Washington (DC): National Academies Press (US); 2003 ISBN-10: 0-309-08723-6 ISBN-10: 0-309-51678-1

<https://www.bezpiecznypacjent.pl/deklaracja/DeklaracjaBezpieczenstwaKra-kow2022.pdf>

<https://www.bezpiecznypacjent.pl/deklaracja/1-OgloszenieSwiatowyDzienBezpiec-zenstwa.pdf>

<https://www.bezpiecznypacjent.pl/deklaracja/2-DeklaracjaZgromadzenieZdrowia.pdf>

<https://www.bezpiecznypacjent.pl/deklaracja/3-Rolapolitykowiliderow.pdf>

<https://www.bezpiecznypacjent.pl/deklaracja/4-GlobalActionPlan2021-2030.pdf>

https://www.bezpiecznypacjent.pl/deklaracja/6-EJA_12latDeklaracjiHelsinskiej.pdf

Agata Bachórz
Uniwersytet Gdański
Polskie Towarzystwo Socjologiczne

Zbigniew Rykowski
Polskie Towarzystwo Socjologiczne

Pandemia COVID-19 a efektywność upowszechniania wiedzy socjologicznej przez Polskie Towarzystwo Socjologiczne

Abstrakt

Utrzymanie liczby odbiorców działań Polskiego Towarzystwa Socjologicznego w 2020 r. przy mniejszej liczbie spotkań i wzrost frekwencji przy wyrównaniu liczby spotkań w kolejnym roku świadczą o tym, że pandemia była także impulsem rozwojowym, a nie wyłącznie okresem stagnacji i „zawieszenia normalności”. Towarzystwu pomogło wieloletnie doświadczenie w prowadzeniu debaty naukowej także w Internecie. Zorganizowane ze względu na pandemię cykle spotkań ze zdalnym udziałem uczestników i prelegentów są kontynuowane, a gdy powrócono do tradycyjnych – są one transmitowane lub nagrywane i publikowane w Internecie. Rozwiązania te mogą okazać się użyteczne również w perspektywie kryzysu ekonomicznego, ponieważ umożliwiają udział, który jest mniej kosztowny dla zainteresowanych.

Motto

Czyż socjologia od chwili swych niedawnych narodzin (...) robiła cokolwiek innego prócz przebywania kryzysów? Czyż nie wyobrażano jej sobie często jako dostarczycielki środków rozwiązywania wielkich i małych kryzysów rzeczywistości społecznej? Georges Gurvitch¹

1 Cyt. za „Czy kryzys socjologii?”, wybór i wstępem opatrzył Jerzy Szacki, Warszawa: Czytelnik, 1977.

Wstęp

III Kongres Towarzystw Naukowych odbywał się po zakończeniu XVIII² Zjazdu Socjologicznego w Warszawie. Poprzedni w 2019 r. – równoległe z XVII Zjazdem we Wrocławiu. Zjazdy są najważniejszymi wydarzeniami w życiu Towarzystwa (kamieniami milowymi). Ostatnie dwa wyznaczają ramy czasowe referatu, który dotyczy lat 2019-2021. Okres ten obejmuje czas borykania się z pandemią COVID-19. Jest jednak pewnym paradoksem, że dla PTS³ było to okazją do powiększenia liczby odbiorców upowszechniania wiedzy socjologicznej. Obok sukcesu frekwencyjnego warte odnotowania są zmiany o charakterze jakościowym, o których jest także mowa w dalszej części artykułu.

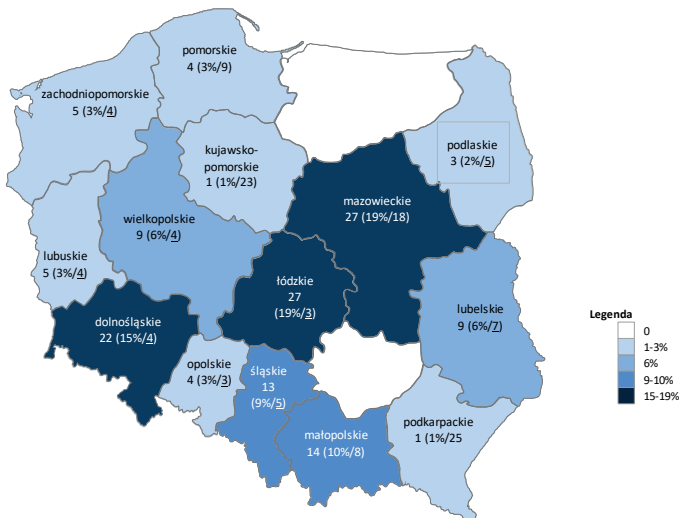
Punkt wyjścia czyli sytuacja PTS w 2019 r.

Najważniejszym wydarzeniem tego roku był zjazd. O jego skali świadczą koszty organizacji wynoszące ponad 888 tys. złotych. Udział wzięło 1301 osób (w tym 1002 uczestników, którzy wnieśli opłaty zjazdowe, zaproszeni goście, organizatorzy i wolontariusze). Zjazd był także okazją do umacniania międzynarodowej współpracy PTS, które jest aktywnym zbiorowym członkiem *International Sociological Association* i *European Sociological Association*.⁴ We Wrocławiu odbyła się tak zwana sesja prezydencka z udziałem przewodniczących towarzystw socjologicznych pod hasłem *Role of Sociology in the Changing World*. Trzy lata później zorganizowana została debata przewodniczących trzech stowarzyszeń socjologicznych ESA, ISA i PTS *Toward more sophisticated and meaningful approaches to research evaluation*.

Poza zjazdem w 2019 r. odbyły się 154 spotkania naukowe, popularyzacyjne i konferencje z udziałem ponad 6 tysięcy 200 osób. Warto zauważyć w tym miejscu, bo będzie to istotne w kontekście ewolucji upowszechniania wiedzy przez PTS w trakcie pandemii, że zbierano się głównie w pomieszczeniach szkół wyższych. Zarządy oddziałów i sekcji współpracowały przy organizacji spotkań z 14 uczelniami, 52 uczelnianymi jednostkami organizacyjnymi. Wśród nich były 2 wydziały socjologii, 19 instytutów socjologii i 4 katedry socjologii. W 2019 r. PTS współpracowało również z 11 pozauczelnianymi instytucjami naukowo-badawczymi, 6 kołami naukowymi i 10 instytucjami kultury. Miejscami spotkań były także klubokawiarnia oraz pub⁵.

- 2 Numeracja zapoczątkowana w okresie międzywojennym. Pierwsza konferencja socjologów polskich odbyła się w 1931 roku w Poznaniu i w 1935 roku miał miejsce II Zjazd Socjologów Polskich w Warszawie.
- 3 Polskie Towarzystwo Socjologiczne powstało najpierw w 1931 r. i po II wojnie światowej nie wznowiło działalności. Obecne PTS zostało założone w 1957 r. 31 grudnia 2021 r. należało do niego 1 tys. 88 osób. Zrzeszają się w 14 oddziałach terenowych oraz w 30 sekcjach specjalistycznych.
- 4 W Radzie Towarzystw Narodowych ISA PTS jest reprezentowane przez Kol. Kają Gadowską z Zarządu Głównego, która w kadencji 2019-2021 pełniła także funkcję wiceprezydenta ESA i pełni ją również po wyborze na kolejną kadencję 2021-2023.
- 5 Dane ze sprawozdawczości sekcji i oddziałów PTS.

Przestrzenne zróżnicowanie aktywności PTS w 2019 r. przedstawione na mapie⁶ potwierdza pośrednio, jak bardzo pomocna jest w upowszechnianiu wiedzy infrastruktura akademicka. Wskazują na to zaznaczone najciemniejszym kolorem województwa, w których (w zasadzie w ich stolicach) realizowanych było procentowo najwięcej działań⁷.

Mapa

Kalendarz spotkań organizowanych przez PTS w 2019 r. odbijał z kolei rytm roku akademickiego. Najwięcej odbyło się w maju i listopadzie (po 16%). Dużo było także w kwietniu (14%), grudniu (13%), październiku (11%) i w marcu (10%), natomiast znikoma część z nich w lipcu i wrześniu, zaś w ogóle nie były organizowane w sierpniu.

Skupienie działalności w dużych ośrodkach i w budynkach szkół wyższych świadczy oczywiście do pewnego stopnia o ograniczonej dostępności podejmowanych działań. Nawet jeśli otwarte, spotkania tego typu przyciągają uczestników z określonymi zasobami (czasowymi), przyzwyczajeniami i takimi, którzy znajdują się w bliskości przestrzennej ośrodków.

6 Mapa pochodzi ze sprawozdania ZG PTS za 2019 r. i została opracowana na podstawie danych ze sprawozdań oddziałów PTS.

7 Obok procentu podana została liczba członków właściwego oddziału przypadająca na jedno z takich działań, a poza nawiasem – liczba przedsięwzięć PTS w województwie.

Podsumowanie

PTS przed pandemią to towarzystwo naukowe zdolne do organizowania nawet bardzo dużych konferencji z udziałem uczestników nie tylko z Polski. Jego codzienna aktywność na rzecz upowszechniania wiedzy socjologicznej adresowana była głównie do środowiska akademickiego i wykorzystywała będące w jego dyspozycji zasoby lokalowe i zwyczajowe dla niego formy kontaktów, głównie bezpośrednich.

Problemy PTS związane z pandemią COVID-19 w 2020 r.

Rok 2020 był trudny, co oddają poniższe cytaty ze sprawozdań oddziałów i sekcji PTS.

Oddział Opolski: „został przygotowany harmonogram działań na cały rok, który w związku z pandemią nie został zrealizowany”. Oddział Poznański: „lockdown w pierwszej oraz drugiej połowie roku (...) skutecznie uniemożliwił realizację wielu, planowanych inicjatyw”. Oddział Zielonogórski: „w związku z sytuacją epidemiczną nie udało się zrealizować badań (...) *Lubuska młodzież u progu nowych lat dwudziestych: plany, oczekiwania, niepokoje.*” Oddział Łódzki: Pandemia „pokrzyżowała (...) bogate plany spotkań naukowych. (...) Podczas izolacji społecznej nie (było) spotkań ze względu na konieczność szybkiego przystosowania się do nowych warunków pracy na uczelni”. Oddział Warszawski: „adaptacja działań (...) do nowych warunków funkcjonowania w okresie pojawiania się kolejnych ostrych dotyczących przemieszczania się okazała się w dużym stopniu utrudniona. Wpierw zarząd musiał przesunąć spotkania zaplanowane na początek 2020 r. ze względu na terminarz prelegentów a następnie je odwołać ze względu na wprowadzenie w marcu zasad izolacji społecznej”. Sekcja Socjologii Jakościowej i Symbolicznego Interakcjonizmu: „miała wystąpić i uczestniczyć w wielu wydarzeniach w kraju i za granicą – jednakże zostały one odwołane lub przeniesione na bliżej nieokreślony czas (...). Kilka spotkań zostało odwołanych w ostatniej chwili z powodu zmieniających się reżimów sanitarnych (...) lub w ogóle nie doszły do skutku”. W ten sposób lockdown „pokrzyżował plany organizacyjne”. Sekcja Antropologii Społecznej: „odstąpiła od organizacji zaplanowanego na rok 2020 sympozjum naukowego”. Sekcja Relacji Międzygatunkowych: „zawieszenie konferencji, która miała się odbyć w październiku 2020 r.”. Sekcja Socjologii Religii: „przełożenie corocznej konferencji (a przecież) jednym z najważniejszych wydarzeń w życiu Sekcji od kilkudziesięciu lat są właśnie te coroczne spotkania”.

To tylko przykładowe, a jednocześnie reprezentatywne, cytaty ze sprawozdań za rok 2020. Nie ma potrzeby przytaczać wszystkich, bo dotyczą sytuacji, które dobrze można sobie wyobrazić, odnosząc się do własnych doświadczeń. Podobnie jak w wielu innych obszarach rzeczywistości, Polskie Towarzystwo Socjologiczne doświadczyło czegoś w rodzaju „zawału”. Związane z pandemią trudności spowodowały, że osłabła działalność PTS polegająca na organizacji tradycyjnych: odczytów, zebrań dyskusyjnych, konferencji, seminariów i warsztatów. W 2020 r. odbyło się 78 imprez naukowych lub popularnonaukowych (mniej niż w poprzednich latach). Na podkreślenie zasługuje jednak, że aktywność PTS zamarła tylko latem, a więc zwyczajowo w okresie wakacji akademickich. Po jakimś czasie okazało się, że zawieszono czy odwołano wydarzenia to tylko część obrazu PTS w pandemii. Spośród 25

cykli spotkań (imprez) kontynuowanych było 20 (w sumie odbyły się 42 spotkania cykliczne i jedna impreza cykliczna – konkurs fotograficzny).

Dość szybko poszczególne oddziały i sekcje zaczęły wychodzić z inicjatywą spotkań zapośredniczonych. Do przeniesienia się debaty naukowej do Internetu dostosowały swoją działalność m.in. Sekcja Badań Biograficznych, Sekcja Socjologii Płci, Sekcji Socjologii Wsi i Rolnictwa, Sekcja Relacji Międzygatunkowych, Sekcja Socjologii Sportu. Również zarząd Oddziału Wrocławskiego postanowił od października do grudnia organizować spotkania w trybie zdalnym, zarząd Oddziału Katowickiego wznowił „w formie telekonferencyjnej” cykl swoich spotkań *Socjo-Kato*, zarząd Oddziału Łódzkiego zorganizował w listopadzie i grudniu dwa spotkania na platformie Zoom itd.

Zapośredniczona forma spotkań ujawniła nowe możliwości, o czym świadczą kolejne cytaty ze sprawozdań. Oddział Zielonogórski: „Udało się zrealizować jedno bezpośrednie spotkanie we wrześniu (...). Kolejne odbywały się już online, dzięki udostępnianiu przez PTS platformy Zoom. Spotkania online pozwoliły na zwiększenie zasięgu działań realizowanych przez Oddział, z zasięgu głównie o charakterze regionalnym na zasięg ogólnopolski”. Oddział Poznański: „Największym osiągnięciem (...) wydaje się być – dużo większe niż dotychczas – wykorzystanie narzędzi wideokonferencyjnych oraz aplikacji wspierających organizowanie i partycypowanie w zdalnych przedsięwzięciach. Choć częściowo utrzymanie tego trendu w roku 2021 i kolejnych może pomóc dotrzeć do nowych kategorii odbiorców”. Sekcja Socjologii Ciąła: „Spotkania w formie zdalnej zostały wymuszone sytuacją epidemiczną, jednak okazały się dobrym rozwiązaniem, ponieważ umożliwiają spotkania naukowców i doktorantów z różnych ośrodków bez ponoszenia przez nich kosztów dojazdów, co zwiększa frekwencję”.

Przytoczone cytaty odzwierciedlają podobną dynamikę do obserwowanej w innych przestrzeniach społecznych np. aktywności i konsumpcji kulturalnej lub czysto towarzyskiej, przy jednoczesnym ujawnieniu zarówno dobrze znanych zalet, jak i wad tego nowego modelu.

Podsumowanie

Pandemia nie pozwoliła na realizację wielu zamierzeń. Konieczne były zmiany w harmonogramach. W pandemii działalność PTS osłabła, ale zwyczajowe formy kontaktów zostały podtrzymane, pozwalając na kontynuowanie aktywności na rzecz upowszechniania wiedzy socjologicznej. Pomogło szybkie skorzystanie z możliwości zapośredniczonych form kontaktu przez Internet. Pozwoliło to na łatwiejszy (także tańszy) udział w spotkaniach, zwiększenie ich zasięgu i docieranie do nowych odbiorców, przy jednoczesnej zmianie modelu zaangażowania (np. stopniowanie zaangażowania poprzez wybór, rezygnację z przekazu wizualnego).

Dlaczego PTS sobie poradził z pandemią w 2020 r.?

Za świadectwo poradzenia sobie z pandemią można uznać to, że nawet przy wyraźnie mniejszej liczbie zrealizowanych inicjatyw nie ubyło w podobnym stopniu ich uczestników. Rok 2020 r. nie był więc tym, w którym najmniej osób wzięło

w nich udział. Stosunkowo dużą frekwencję zawdzięczaliśmy formule online. Jedno spotkanie organizowane w tym trybie gromadziło bowiem przeciętnie więcej osób (71) niż spotkanie stacjonarne (44). Większość (48) spośród 78 spotkań odbyło się przy tym online.

We Wrocławiu zareagowano na pandemię proaktywnie dzięki temu, że już wcześniej tamtejszy oddział wykorzystywał na co dzień elektroniczne formy komunikacji. „Od 1 stycznia do 31 grudnia 2020 roku odbyły się 4 spotkania w ramach cyklu *SocjoPercepcja w Receptji*. (...) Było to możliwe przede wszystkim dzięki sukcesywnie aktualizowanemu profilowi oddziału na Facebooku oraz informacjom przesyłanym drogą mailową.” Proaktywne podejście do pandemii ułatwiło wykorzystywanie od wielu lat Internetu przez cały PTS. Już w 2017 r. w sprawozdaniu Zarządu Głównego odnotowano, że „obecność oddziałów i sekcji w Internecie (...) stała się po prostu nieodłączna i trudno sobie działalności naszego Towarzystwa bez niej wyobrazić”. Główną promotorką wykorzystania Internetu była ówczesna przewodnicząca Oddziału Warszawskiego Kol. Katarzyna M. Wyrzykowską (<http://wyrzykowska.net/>), z której rąk pałeczkę przejęła Kol. Agata Rozalska. Duża część piętnastoosobowego Zarządu wspiera ją w tej sferze.⁸ W działalności PTS przywiązuje się generalnie duże znaczenie do wymiany informacji już od lat osiemdziesiątych – w miarę możliwości z otwarciem na nowe technologie. Świadczy o tym zastąpienie rozsyłanym na adresy poczty elektronicznej Biuletynem PTS, wydawanej wcześniej Informacji Bieżącej rozsyłanej pocztą tradycyjną⁹.

Naprzeciw nowej sytuacji wyszedł Zarząd Główny, który we wrześniu 2020 r. podjął decyzję o zakupie licencji umożliwiającej organizowanie spotkań na platformie ZOOM. Narzędzie do zdalnej organizacji zebrań przyczyniło się do ponownego ożywienia spotkaniowej działalności PTS w trzecim kwartale 2020 r. Z racji dużego zainteresowania potrzebna okazała się koordynacja wykorzystywania platformy.¹⁰ Jej użytkownicy dostrzegli też dodatkowe atuty w porównaniu do tradycyjnej formy spotkań.

Oddział Łódzki: „Pierwsze spotkanie miało formułę rozmowy z autorem, a następnie były pytania do autora; drugie spotkanie to panel dyskusyjny, gdzie paneliści i panelistka dyskutowali w kontakcie bezpośrednim, ich dyskusja była pokazywana na Zoomie, a następnie uczestnicy spotkania na Zoomie zadawali pytania.” Sekcja Relacji Międzyzgatunkowych wskazała na „regularność spotkań i ustanowienie regularnych, tematycznych seminariów na platformie Zoom”. Oddział Wrocławski informował, że „cykl w formie zdalnej spotkał się z rosnącym zainteresowaniem, o czym świadczy coraz większa frekwencja na kolejnych organizowanych spotkaniach (...) Formuła online pozwoliła również na zwiększenie zasięgu wydarzeń – dzięki temu w dyskusjach brały udział osoby z różnych części Polski. W związku

8 Kol. Agata Bachórz, Kol. Joanna Bielecką-Prus, Kol. Marek Nowak, wiceprzewodniczący ZG Kol. Mikołaj Pawlak i Kol. Żaneta Stasieniuk.

9 Pomysłodawcą oraz pierwszym redaktorem IB był Jerzy Jedlicki jako członek Zarządu Głównego PTS. In memoriam: Jerzy Jedlicki (4 VI 1930 – 31 I 2018), *Kwartalnik Historyczny* nr 4 (2019) <https://rcin.org.pl/publication/144582>

10 Koordynacją zajmują się w Zarządzie Głównym dwie osoby: Kol. Marek Nowak oraz Kol. Agata Bachórz prowadząca kalendarium spotkań sekcji i oddziałów uzupełniane w miarę napływu informacji.

z tym – w sytuacji, kiedy uda (...) się wrócić do spotkań stacjonarnych planujemy streamowanie spotkań na (...) profilu FB. Dzięki temu nowe grono naszych odbiorców i odbiorczyń będzie mogło brać udział w wydarzeniach zdalnie”. Sekcja Socjologii Etniczności z kolei zauważyła, że: „zainteresowanie spotkaniami online nie maleje i stąd (sekcja planuje) organizację spotkań online w formule hybrydowej”.

Podsumowanie

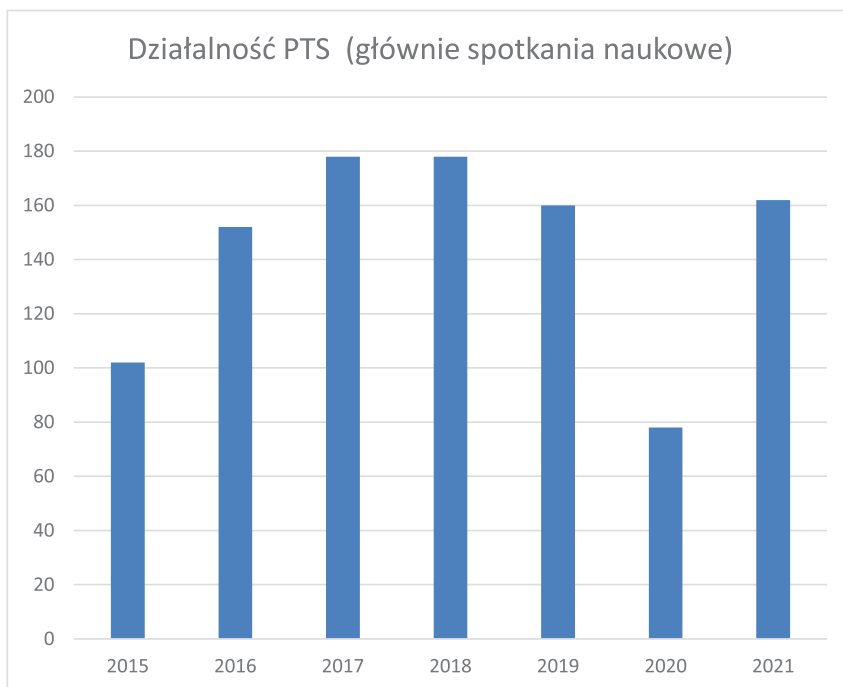
Organizacja spotkań w formule online pozwoliła w 2020 r. w skali PTS na utrzymanie frekwencji na spotkaniach. Przenoszenie ich do Internetu ułatwiło wieloletnie doświadczenia PTS w wykorzystywaniu tego medium. Wynikało to z tradycyjnego doceniania w Towarzystwie wagi komunikacji. W związku z pandemią PTS zakupiło licencję platformy internetowej umożliwiającej organizację spotkań ze zdalnym udziałem. Zaczęła być intensywnie wykorzystywana, pozwalając na prelekcje, zadawanie pytań, dyskusje oraz umożliwiając uczestnictwo z różnych lokalizacji. Dostrzeżenie walorów formuły online spowodowało jej utrzymanie wówczas, kiedy spotkania z bezpośrednim udziałem były znowu możliwe (formuła hybrydowa).

2021 rokiem powrotu do normalności, ale „po nowemu”

Łączna liczba spotkań naukowych/popularnonaukowych PTS w 2021 r. (162) dorównała liczbie zebrań przed pandemią (w 2019 r. było ich 160), co widać na wykresie 1. Utrwalona przy tym została dobra praktyka z okresu pandemii i 85% spotkań odbyło się z wykorzystywaniem formuły online (137). Jej powszechne wykorzystywanie spowodowało, że do ich organizacji wykorzystywano nie tylko opłaconą przez PTS licencję Zoom, ale także platformę Teams, Facebook lub YouTube. Dalszych 11 spotkań zorganizowano w formule hybrydowej czy zarówno online jak i stacjonarnie (5 w Warszawie, 4 we Wrocławiu i 2 w Szczecinie). Wyłącznie w formule stacjonarnej odbyły się tylko 4 spotkania, kiedy pozwoliło na to złagodzenie pandemicznych ograniczeń.

Wyraźnie widać, że udział w inicjatywach PTS za pośrednictwem Internetu przyczynił się do bardzo znacznego wzrostu liczby uczestników. Było ich ponad 13 tys. 700 w 2021 r. To nie tylko dużo więcej niż w okresie pandemii w 2020 r., kiedy było ich ponad 4 tys. 200 w 2020 r. To także dwukrotnie więcej niż w 2019 r. przed pandemią COVID-19 (ponad 6 tys. 200). Zmiany od 2015 r. przedstawione są na wykresie 2.

Wy tłumaczeniem tak dużego wzrostu frekwencji jest większa łatwość udziału online, który nie wymaga dotarcia na miejsce i jest możliwy z różnych lokalizacji na całym świecie. Nie można wykluczyć również, że różne spotkania są „odwiedzane” przez tych samych uczestników, co wpływa na statystyki frekwencji. Poza tym, z przebiegiem spotkania można się zapoznać także po jego zakończeniu, jeżeli transmisja miała miejsce dzięki Facebookowi lub zostało ono zarejestrowane i łącznie do nagrania jest dostępne w Internecie. Najlepszym przykładem są Wykłady Mistrzowskie organizowane przez Sekcję Socjologii Prawa z Instytutem Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Interdyscyplinarnym Centrum Analiz Społeczno-

Wykres 1

-Prawnych UJ¹¹. Ich nagrania są dostępne poprzez kanał YouTube *Instytut Socjologii UJ - YouTube* w zakładce „Wideo”). Wiele osób słucha ich i komentuje w czasie rzeczywistym, ale zazwyczaj jeszcze więcej sięga do nich później¹².

11 W 2023 r. ma ukazać się publikacja książkowa w formie ebooka: *A Sociological Agora. Master Lectures from Poland* Edited by Kaja Gadowska Jagiellonian University Press. Obok tej informacji na stronie: <http://cup.columbia.edu/book/a-sociological-agera/9788323350101> można znaleźć następujący syntetyczny opis projektu, który warto przytoczyć ponieważ daje wgląd w problematykę tego artykułu: *In the midst of a pandemic, the Jagiellonian University's Institute of Sociology (in collaboration with its Interdisciplinary Center for Socio-Legal Analyses as well as the Polish Sociological Association) organized a series of Master Lectures. Presented virtually and open to the general public, these meetings with eminent Polish scholars addressed the most crucial and tenacious issues of our times. Active in their homeland as well as globally, the speakers are recognized specialists in sociology, jurisprudence, history, social work, and political science. The format encompassed a lecture followed by an online discussion with all interested attendees; the texts found herein comprise the fruits of those encounters. Disregarding geographic, temporal, and physical divides, this cyberagora created a space in which masters could find themselves amidst colleagues and students, sharing ideas, views, and experiences drawn from various academic disciplines and social milieux.*

12 Według sprawozdania Sekcji Socjologii Prawa: 28 stycznia 2021 r. - 137 osób śledziło wykład online i następnie było 551 wyświetleń wykładu na YouTube; 18 lutego - 99 online

Wykres 2

Wyciągnięciem wniosków z doświadczeń z okresu pandemii jest szczególna dbałość o obecność w Internecie XVIII Zjazdu Socjologicznego.¹³ Od 2021 r. uzupełniane na bieżąco informacje o zjeździe można było śledzić dzięki profilowi facebookowemu.¹⁴ Strona internetowa pozostanie tym razem – czego nie udało się przeprowadzić w poprzednich latach – jako jego dokumentacja¹⁵.

Podsumowanie

Wzrost liczby odbiorców działalności PTS w zakresie upowszechniania wiedzy socjologicznej to rezultat dobrych praktyk z okresu pandemii. To przede wszystkim skutek wykorzystywania formuł online lub hybrydowej które sprzyjają większej frekwencji. Częściowe przeniesienie debaty naukowej do Internetu wymaga zapewnienia możliwości udziału w niej potencjalnym uczestnikom i trwałości jej efektów, co w PTS także zostało dostrzeżone.

i 140 YouTube; 25 marca - 127 online i 219 YouTube; 22 kwietnia - 79 online i 69 YouTube; 20 maja - 66 online i 129 YouTube; 26 czerwca - 187 i 5023 (ponad pięć tysięcy) YouTube; 28 października - 141 online i 118 YouTube; 18 listopada - 149 online i 131 YouTube; 9 grudnia - 110 online i 131 YouTube. Do tej chwili liczba wyświetleń jeszcze wzrosła.

13 Tym aspektem wydarzenia zajął się wiceprzewodniczący ZG PTS Kol. Mikołaj Pawlak.

14 Adres <https://www.facebook.com/ZjazdPTS>

15 Adres <https://zjazdpts.pl/>

Zakończenie

Dla socjologii pandemia COVID-19 i jej skutki są – i pewnie dość długo jeszcze będą – ciekawym tematem badań i analiz. Poświęcono im co najmniej 19 spotkań organizowanych w PTS w 2020 r. Poniżej wskazujemy wybrane przykłady.

Oddział Poznański z Sekcją Socjologii Miasta wspólnie zorganizowali seminarium pt. *Korona-miasto*. Również Oddział Poznański przygotował prezentację projektu badawczego *Życie codzienne Polaków w czasie pandemii wirusa SARS-CO-2 i po jej zakończeniu. Przeobrażenia praktyk i społecznych oczekiwań*. Oddział Lubelski uczynił tematem XXXVIII Dni Praw Człowieka *Prawa człowieka w czasie pandemii*. Oddział Opolski przeprowadził dyskusję: *Metodologiczne aspekty badań socjologicznych w sytuacji pandemii*. Z kolei Oddział Krakowski wraz z Sekcją Socjologii Miasta zaproponował odbiorcom debatę ekspercką pt. *Turystyka miejska w czasie i po pandemii?*

Oddział Krakowski gościł zdalną debatę naukowoekspertką *O edukacji w pandemii i nie tylko*. Tenże Oddział Krakowski z Sekcją Socjologii Niepełnosprawności podjął temat *Wirtualizacji codzienności osób z niepełnosprawnościami w dobie epidemii*. Oddział Wrocławski uczynił tematem 14. spotkania z cyklu *SocjoPercepcja Społeczne wytwarzanie pandemii: w jaki sposób współkreujemy koronawirusa*. Sekcja Socjologii Miasta zorganizowała konkurs fotograficzny *Puste Miasta*. Sekcja Socjologicznych Problemów Bezpieczeństwa Narodowego z Oddziałem Wrocławskim zaprosili na spotkanie *Socjologia grup dyspozycyjnych wobec pandemii COVID-19*.

Odpowiadając na inicjatywy badawcze Zarząd Główny PTS pomyślał o katalogowaniu i udostępnianiu na stronie PTS informacji o badaniach dotyczących COVID-19¹⁶. Objął on również patronatem PTS konkurs „Pamiętniki z pandemii” zainicjowany przez doktorantów Szkoły Nauk Społecznych przy IFIS PAN oraz Wydział Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Dyskurs publiczny interpretuje najczęściej pandemię jako okres stagnacji i „zawieszenia normalności”. Przypadek Polskiego Towarzystwa Socjologicznego jako jednej z organizacji, które dość szybko zaadaptowały się do trudnej sytuacji, pokazuje, że pandemia była także w jakimś sensie impulsem rozwojowym. Miarą tego rozwoju jest powiększenie liczby odbiorców działań PTS (przy mniejszej lub podobnej liczbie spotkań). Pandemia spowodowała wykorzystanie nowoczesnych (wcześniej rzadko lub wcale niewykorzystywanych) form upowszechniania wiedzy socjologicznej. Ponieważ sprawdziły się, więc sięganie do nich okazało się nie tylko tymczasowe. Wystarczającym powodem był wpływ na frekwencję (jedno spotkanie online – 71 osób wobec 44 stacjonarnie).

PTS mogło zachować się elastycznie, ponieważ jest organizacją okrzepłą, zdolną do współorganizowania debaty naukowej na dużą skalę i ponad granicami. Tradycyjnie doceniana w Towarzystwie komunikacja już na wiele lat przed pandemią prowadzona była także w Internecie. Decyzja Zarządu Głównego o zakupie licencji platformy umożliwiającej organizację spotkań ze zdalnym udziałem była kolejnym krokiem w tym kierunku. Skorzystanie z nowego narzędzia pozwoliło na zwiększenie liczby odbiorców poszczególnych spotkań. Przełożyło się to na utrzymanie sumy uczestników spotkań PTS w trudnym 2020 r. w porównaniu do okresu sprzed

16 W zakładce <https://pts.org.pl/badania/>

pandemii. Jej kontekst sprzyjał aktywności członków Towarzystwa ponieważ sama w sobie jest na tyle interesującym przedmiotem badań dla socjologów, że sprzyjało to rozwojowi debaty naukowej i upowszechnianiu następnie jej wyników.

Formuła online lub formuła hybrydowa okazały się na tyle użyteczne, że zostały zachowane także po ustąpieniu powodów rezygnacji z tradycyjnych form spotkań naukowych. Kontynuowane były cykle spotkań pomyślane jako odbywające się ze zdalnym udziałem uczestników i prelegentów. Po powrocie do tradycyjnych spotkań były one transmitowane lub nagrywane i publikowane w Internecie. W rezultacie w 2021 r. odnotowany został wzrost liczby odbiorców działalności PTS w zakresie upowszechniania wiedzy socjologicznej.

Doświadczenia z przeniesieniem części debaty organizowanej przez Towarzystwo do Internetu mogą okazać się użyteczne również w perspektywie kryzysu ekonomicznego, ponieważ umożliwiają mniej kosztochłonne uczestnictwo (rezygnacja z dojazdów). Ułatwiają sieciowanie w większej skali, w tym międzynarodowej (choćby łatwiejsze zapraszanie gości z zagranicy). Ogólnie rzecz biorąc, działalność zdalna ma niewątpliwie potencjał demokratyzujący. Jednocześnie, wciąż na ocenę czeka jakościowy aspekt zaangażowania publiczności. Takich badań póki co w Polskim Towarzystwie Socjologicznym nie prowadzono. Biorąc pod uwagę szerszą dyskusję na temat zapośredniczenia życia społecznego w czasie pandemii, zapewne należałoby w nich uwzględnić pytania dotyczące deficytu uwagi i inflacji wydarzeń, zmęczenia formułą zdalną (tzw. *zoom fatigue*) i tęsknoty za możliwością rozmowy *face to face*, sposobów budowania hierarchii zaangażowania w uczestnictwo, czy wreszcie – różnic w dynamice przebiegu wydarzeń w obu formułach (bez wskazywania na wyższość/nizszość).

Jerzy Barglik
Politechnika Śląska
e-mail: jerzy.barglik@polsl.pl

Dariusz Świsulski
Politechnika Gdańska,
e-mail: dariusz.swisulski@pg.edu.pl

Akademia Inżynierska w Polsce jako kontynuatorka tradycji przedwojennej Akademii Nauk Technicznych

1. Pierwsze polskie stowarzyszenia techniczne

Za pierwsze polskie stowarzyszenie techniczne powszechnie uważa się Towarzystwo Politechniczne Polskie założone 15 marca 1835 roku w Paryżu przez generała Józefa Bema. Działalność Towarzystwa umożliwiła organizację pomocy emigrantom przybywającym do Francji po upadku powstania listopadowego. Ułatwiano im pracę w przemyśle oraz podjęcie studiów na uczelniach francuskich. Dodatkowo dostarczano do Polski literaturę naukową i techniczną. Ze względu na trudności finansowe Towarzystwo działało dwa lata kończąc swoją pracę na początku 1837 roku¹.

Na ziemiach polskich działalność stowarzyszeń technicznych rozpoczęła się dopiero ponad trzydzieści lat później. Było to możliwe wyłącznie na części ziem polskich zaboru austriackiego. W 1876 roku grupa 22 inżynierów powołała we Lwowie Towarzystwo Ukończonych Techników. Towarzystwo to związane było z tamtejszą Akademią Techniczną. Wydawało we Lwowie własne czasopismo o nazwie *Dźwignia*². Po przekształceniu uczelni w 1877 roku w Szkołę Politechniczną, zmieniło

1 Piłatowicz J., Ruch stowarzyszeniowy inżynierów i techników polskich do 1939 r. T. II. Słownik polskich stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych do 1939 r., Naczelna Organizacja Techniczna, Warszawa 2005. Świsulski D., Wesołowski M., Historia polskich stowarzyszeń elektrotechnicznych w rocznicę 60-lecia Polskiego Towarzystwa Elektrotechniki Teoretycznej i Stosowanej, Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki PG, Nr 72/2021, ISSN 2353-1290, s. 7-12.

2 Repozytorium Politechniki Krakowskiej, *Dźwignia*: organ Towarzystwa Ukończonych Techników we Lwowie, <https://repozytorium.biblos.pk.edu.pl/resources/36554>, data dostępu 28.11.2022.

nazwę na Towarzystwo Politechniczne we Lwowie. W 1913 roku członkowie narodowości ukraińskiej założyli własną organizację, a Towarzystwo Politechniczne we Lwowie po raz kolejny zmieniło nazwę na Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie. Od samego początku w ramach Towarzystwa działały dwie Sekcje: Mechaniczna i Elektromechaniczna. Potem cztery koła: Mechaników, Naukowej Organizacji Pracy, Architektów, Elektrotechników. Towarzystwo należało do powstałej w 1922 roku z jego inicjatywy Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, w 1924 roku przekształconej w Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych. Towarzystwo zakończyło działalność w 1939 roku [1, 2].

Swobodna działalność polskich stowarzyszeń technicznych w zaborze rosyjskim nie była możliwa. Technicy mogli działać wyłącznie w ramach Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Oddział Warszawski tego Towarzystwa powstał w roku 1884. Składał się z 8 sekcji, wśród których jedną z najaktywniejszych była Sekcja Górniczo-Hutnicza. Sekcja ta, założona w czerwcu 1896 roku, była podzielona na dwie tzw. delegacje: Okręgu Zachodniego w Dąbrowie Górniczej oraz Okręgu Wschodniego w Bzinie (dziś dzielnica Skarżyska-Kamiennej)³. Od 1911 roku przez dwa lata w ramach Sekcji Górniczo-Hutniczej działało Koło Elektrotechników w Sosnowcu⁴. Od 24 czerwca tego roku Koło Elektrotechników weszło w skład nowego Stowarzyszenia Techników w Sosnowcu [3].

2. Powołanie i działalność Akademii Nauk Technicznych

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości dotkliwie odczuwano brak ogólnopolskiego towarzystwa naukowego o charakterze akademii reprezentującego nauki techniczne. Akademia Umiejętności (od 1919 roku Polska Akademia Umiejętności) reprezentowała nauki filologiczne, historyczno-filozoficzne i matematyczno-przyrodnicze. W 1920 roku z inicjatywy naukowców związanych ze środowiskiem politechnicznym powołano w Warszawie Akademię Nauk Technicznych, której celem był rozwój nauk technicznych i matematyczno-fizycznych [4, 5]. Ciekawy był sposób wyłonienia pierwszych członków Akademii. Profesorowie Politechniki Warszawskiej wskazali sześciu naukowców z Politechniki Lwowskiej. Byli to: fizyk Tadeusz Godlewski, mechanicy Edwin Hauswald i Maksymilian Huber, elektrochemik Ignacy Mościcki, chemik Stefan Niementowski, mechanik (budowa mostów) Maksymilian Thullie. Kolejnych sześciu członków-założycieli spośród profesorów Politechniki Warszawskiej wskazali profesorowie z Politechniki Lwowskiej. Byli to: architekt Józef Dziekoński, mechanik Henryk Mierzejewski, inżynier transportu Aleksander Wasiutyński, mechanik (lotnictwo) Czesław Witoszyński, fizykochemik Jan Zawadzki, elektrotechnik Konstanty Żórawski. Na posiedzeniu organizacyjnym 26 listopada 1920 roku dokooptowano dwunastu kolejnych profesorów: metalurga Witolda Broniewskiego, mechanika Wiesława Chrzanowskiego, metrologa Henryka

3 Barglik J., Skowrońska T.: 99 lat Oddziału Zagłębia Węglowego SEP Śląskie Wiadomości Elektryczne, nr 4 (120), 2018, s. 61-65.

4 Pełna nazwa koła: Koło Elektrotechników przy Delegacji Dąbrowskiej Sekcji Górniczo-Hutniczej Warszawskiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu.

Czopowskiego, mechanika (budowa okrętów) Stefana Drzewieckiego, mechanika i historyka nauki Feliksa Kucharzewskiego, chemika Józefa Mikułowskiego-Pomorskiego, energetyka Gabriela Narutowicza, elektrotechnika Aleksandra Rotherta, inżyniera budowy kolei Karola Skibińskiego, chemika Wiktora Syniewskiego, agrotechnika Edmunda Załęskiego i matematyka Kazimierza Żórawskiego. W dniach 27-28 listopada 1920 roku Akademia ukonstytuowała się wybierając władze: prezesa Gabriela Narutowicza, wiceprezesa Maksymiliana Thulliego i sekretarza generalnego Jana Zawidzkiego. Powołano cztery wydziały: Nauk Matematyczno-Fizycznych (przewodniczący Stefan Niementowski, sekretarz Henryk Czopowski), Nauk Inżynierskich (przewodniczący Karol Skibiński, sekretarz Aleksander Wasiutyński), Nauk Mechanicznych (przewodniczący Wiesław Chranowski, sekretarz Aleksander Rothert), Nauk Technologicznych (przewodniczący Ignacy Mościcki, sekretarz Henryk Mierzejewski). Kolejne Walne Zgromadzenie Akademii Nauk Technicznych odbyło się 21 marca 1923 roku. Po zabójstwie Gabriela Narutowicza na funkcję prezesa wybrano Maksymiliana Thulliego, wiceprezesem został Henryk Czopowski, a sekretarzem generalnym Czesław Witoszyński. Zgodnie ze Statutem Akademia Nauk Technicznych składała się z członków czynnych, korespondentów i honorowych. Członkami czynnymi mogły być osoby narodowości polskiej, członkami korespondentami osoby narodowości polskiej i cudzoziemcy. W każdym wydziale liczba członków czynnych wynosiła co najmniej 6, ale nie więcej niż 20, liczba członków korespondentów także co najmniej 6, ale nie więcej niż 40. Członkami honorowymi mogli zostać Polacy i cudzoziemcy, którzy wnieśli wybitne zasługi do nauki lub w dziedzinie techniki. Liczba członków honorowych w każdym wydziale nie mogła przekraczać 4. Na Walnym Zgromadzeniu 27 września 1923 roku uzupełniono skład Akademii przez wybór 24 członków czynnych oraz 13 członków korespondentów. W celu opracowania terminologii technicznej powołano Komisję Słownictwa. Utworzono Komisję Lwowską. Od 31 stycznia 1928 roku prezesem Akademii był Maksymilian Huber, a sekretarzem generalnym Witold Broniewski. Od 13 grudnia 1930 roku prezesem był hydrolog Maksymilian Matakiewicz, a wiceprezesem Aleksander Wasiutyński. W 1931 roku Akademia Nauk Technicznych otrzymała własny lokal w Pałacu Staszica (rys. 1) przenosząc się na nowe miejsce z Politechniki Warszawskiej. Od kolejnego roku była finansowana z budżetu państwa⁵.

Wraz z innymi polskimi instytucjami naukowymi o charakterze akademickim (Polska Akademia Umiejętności w Krakowie, Warszawskie Towarzystwo Naukowe, Towarzystwo Naukowe we Lwowie) Akademia Nauk Technicznych utworzyła Komitet Porozumiewawczy, który występował w sprawie zadań i potrzeb nauki polskiej⁶.

Liczba członków ciągle rosła. W 1932 roku Akademia Nauk Technicznych liczyła 36 członków czynnych i 11 korespondentów, a 1937 roku 52 członków czynnych, 26 korespondentów krajowych, 32 korespondentów zagranicznych i 1 członka honorowego (członkiem honorowym był prezydent Ignacy Mościcki, rys. 2)⁷.

5 Akademia Nauk Technicznych 1920-1932, Nakładem Akademii Nauk Technicznych, Warszawa 1932.

6 Akademia Nauk Technicznych 1920-1932, op. cit.

7 Różewicz J., Akademia Nauk Technicznych 1920-1939 i 1946-1949, Rocznik Polskiego Towarzystwa Historii Techniki, r. V (2005), Warszawa 2006, s. 7-30.

Rys. 1. Pałac Staszica przed 1939 rokiem, fot. Henryk Poddębski⁸

Rys. 2. Prezydent Ignacy Mościcki, założyciel i członek honorowy Akademii Nauk Technicznych⁹

8 Warszawa stolica Polski, Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy, wyd. II, Warszawa 1949, s. 34.

9 Akademia Nauk Technicznych 1920-1932, op. cit.

W latach 1933-1939 funkcję prezesa pełnił Aleksander Wasiutyński. Witold Bro-niewski był sekretarzem generalnym do 1936 roku, w latach 1936-1939 rolę tę pełnił botanik Kazimierz Bassalik¹⁰.

3. Polska Akademii Nauk Technicznych

1 czerwca 1939 roku weszła w życie ustawa z 25 maja 1939 roku, na mocy której została utworzona Polska Akademia Nauk Technicznych w Warszawie¹¹. Zgodnie z art. 9 tej ustawy przestała istnieć Akademia Nauk Technicznych, a jej członkowie stali się automatycznie członkami Polskiej Akademii Nauk Technicznych [6]. Jednak rychły wybuch II wojny światowej uniemożliwił formalne rozpoczęcie działalności Polskiej Akademii Nauk Technicznych. W czasie wojny życie straciło 35 członków, a majątek Akademii został utracony. Po wojnie na zebraniu odbytym w Warszawie 14 listopada 1946 roku podjęto próbę wznowienia działalności. Minister Oświaty powołał 29 listopada 1946 roku Komitet Organizacyjny, którego przewodniczącym został Kazimierz Bassalik. Na 21 grudnia 1946 roku zwołano Walne Zebranie, na którym uchwalono nowy statut, o treści uzgodnionej z Ministerstwem Oświaty oraz wybrano władze: Kazimierz Bassalik (prezes), Józef Zawadzki (wiceprezes), elektronik Janusz Groszkowski (sekretarz generalny), mechanik Witold Wierzbiński (zastępca sekretarza generalnego)¹². Mimo starań władz Polskiej Akademii Nauk Technicznych, przez dwa lata uchwalony statut nie został zatwierdzony, uniemożliwiając prowadzenie działalności. W sytuacji przeciągającego się braku decyzji, 18 lutego 1948 roku wysłano do Ministerstwa Oświaty pismo z apelem o pilne podjęcie decyzji w sprawie rejestracji statutu. Poniżej pełny tekst tego listu z zachowaniem oryginalnej pisowni:¹³

W dniu 1 czerwca 1939 r., tj. w dniu ogłoszenia w Dzienniku Urz. R. P. (Nr 49 poz. 313, str. 817 i 818) Ustawy z dn. 25 maja 1939 r. o Polskiej Akademii Nauk Technicznych, przestała istnieć Akademia Nauk Technicznych, założona i działająca na podstawie swego statutu, zaś jej członkowie stali się członkami Polskiej Akademii Nauk Technicznych. Z powodu wypadków wojennych do wykonania Ustawy przystąpiono dopiero w roku 1946, gdy na skutek polecenia ówczesnego Ministra Oświaty ob. C. Wycecha zostało zwołane w dniu 21 grudnia Walne Zebranie Organizacyjne, na którym został uchwalony – Zgodnie z art. 7 Ustawy – nowy statut Polskiej Akademii Nauk Technicznych, uzgodniony uprzednio z Ministerstwem co do treści i formy. Statut ten został przesłany w końcu grudnia 1946 r. do Ministerstwa do zatwierdzenia – zgodnie znów z art. 7 tej samej Ustawy. Na tym samym zebraniu wybrano władze Akademii w osobach: prof. dr Kazimierz Bassalik – pre-

10 Różewicz J., op. cit.

11 Ustawa z dnia 25 maja 1939 r. o Polskiej Akademii Nauk Technicznych, Dz.U. 1939.49.313, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/polska-akademia-nauk-technicznych-16832934>, data dostępu 28.11.2022.

12 Różewicz J., op. cit.

13 Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej, Pismo do Ministerstwa Oświaty z 16 lutego 1948 r., http://delibra.bg.polsl.pl/Content/32346/BCPS_36243_1949_Korespondencja-z-Pol.pdf, data dostępu 28.11.2022.

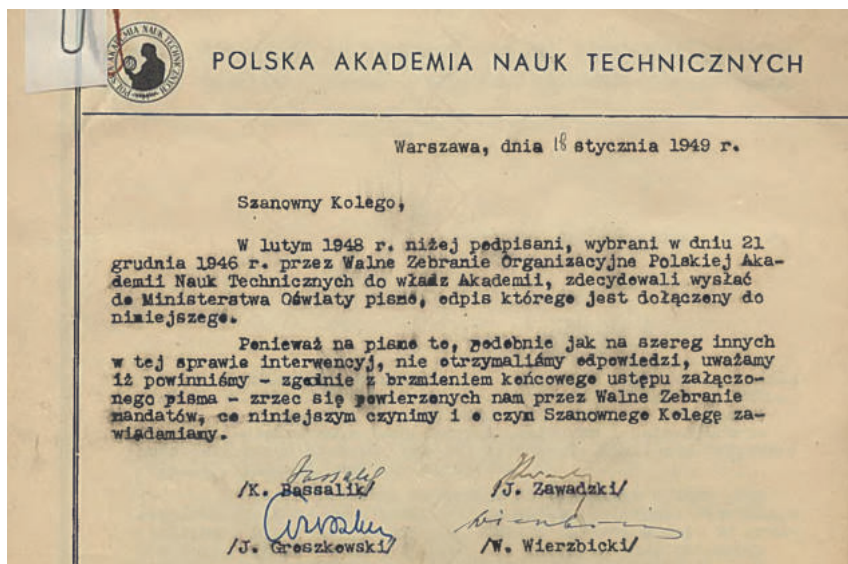
zes, prof. dr Józef Zawadzki – wiceprezes, prof. dr Janusz Groszkowski – sekretarz generalny, prof. dr Witold Wierzbicki – zast. sekr. general. Dotychczas, po upływie z górą roku, pomimo częstych zabiegów ze strony Akademii, statut nie został zatwierdzony, ani też żadna konkretna odpowiedź na częste nasze zapytania nie została udzielona. Brak zatwierdzenia statutu wytwarza stan prawny uniemożliwiający Akademii rozpoczęcie jakiegokolwiek działalności, a zwłaszcza zorganizowania wydziałów, na które zgłoszono już liczne prace naukowe, oczekujące od szeregu miesięcy ich przedstawienia i ogłoszenia drukiem w roczniku Akademii. Wywiera to wrażenie, że polska nauka techniczna w tak ważnym okresie odbudowy gospodarczej kraju zupełnie zaniemówiła. Równocześnie tego rodzaju stan rzeczy stawia – wybrane na zebraniu organizacyjnym – prezydium Akademii w trudne położenie w stosunku do swych członków, wobec których nie jest ono w stanie wywiązać się z przyjętych na siebie obowiązków. W przypadku, jeśli stan niezatwierdzenia statutu miał się jeszcze z jakichś względów przeciągnąć na dłuższy okres czasu, dla znalezienia choć częściowego wyjścia z tej sytuacji proponujemy prowizoryczne upoważnienie przez Ministerstwo Oświaty Prezydium P. A. N. T. do uruchomienia agend Akademii, związanych wyłącznie z wydawaniem rocznika Akademii przez utworzenie spośród członków, według stanu z d. 21 grudnia 1946 r., sześciu Komisji Redakcyjnych, odpowiadających 6-ciu Wydziałom Akademii, które będą kwalifikowały do druku prace członków lub prace przedstawione przez członków. Równocześnie utworzony zostanie Komitet Redakcyjny Roczника, który zajmie się stroną techniczną wydawnictwa. Koordynacja prac sześciu Komisji oraz Komitetu Redakcyjnego pozostawały w rękach Prezydium Akademii w składzie Prezesa, Wiceprezesa, Sekretarza Generalnego i zastępcy Sekretarza Generalnego. Koszty prowadzenia tej działalności w roku 1948, która wyrazi się wydaniem tomu VIII Roczника o objętości ok. 300 str. druku formatu A4, wyniosą zł. 3 500 000.- W razie przychylnego ustosunkowania się Ministerstwa do naszej propozycji jesteśmy gotowi do przedstawienia dokładniejszych danych i udzielenia wszelkich informacji. Gdyby odpowiedź na niniejsze pismo nie nadeszła w najbliższym czasie, musielibyśmy to rozumieć w ten sposób, że Ministerstwo Oświaty nie uważa dziś za potrzebne prowadzenie akcji przez nas proponowanej. W tym przypadku poinformujemy członków Akademii o istniejącym stanie rzeczy i zrzekniemy się powierzonych nam, chociaż jeszcze nie zatwierdzonych, mandatów.

Sekretarz Generalny /-/ Prof. dr inż. J. Groszkowski
Prezes /-/ Prof. dr K. Bassalik

W odpowiedzi na ten list dyrektor Departamentu Szkolnictwa Wyższego i Nauki w Ministerstwie Oświaty Włodzimierz Michajłow pismem z 26 lutego 1948 roku zapowiedział powołanie „specjalnego zespołu do zbadania i zaopiniowania sprawy”. Zespół został utworzony przez Prezydium Rady Głównej do spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego 11 marca 1948 roku, doprowadzając do akceptacji zmian w statucie Akademii. Dalsze prace zostały jednak zablokowane przez podsekretarza stanu w Ministerstwie Przemysłu i Handlu Henryka Golańskiego¹⁴ [7]. Ostatecznie

14 Hübner P., Akademia Nauk Technicznych, Forum Akademickie, nr 12/2011, <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2011/12/akademia-nauk-technicznych/>; data dostępu 28.11.2022.

18 stycznia 1949 roku władze Akademii przesały do członków pismo (rys. 3), w którym poinformowano o zrzeczeniu się powierzonych funkcji. Działalność Polskiej Akademii Nauk Technicznych formalnie się zakończyła.

Rys. 3. Pismo w sprawie zrzeczenia mandatów¹⁵

4. Akademia Inżynierska w Polsce

Ze względu na uniemożliwienie działania Polskiej Akademii Nauk Technicznych po II wojnie światowej, polscy naukowcy odczuwali brak akademickiego towarzystwa naukowego, reprezentującego nauki inżynieryjno-techniczne. Sytuacja zmieniła się 24 stycznia 1992 roku, gdy z inicjatywy członków Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych FSNT NOT została powołana w oparciu o prawo o stowarzyszeniach Akademia Inżynierska w Polsce¹⁶. Misją Akademii jest wspieranie rozwoju nowoczesnych technologii i przedsiębiorczości innowacyjnej oraz transferu technologii do praktyki gospodarczej, szerzenie kultury technicznej w dostosowaniu do strategii zrównoważonego rozwoju oraz promocja polskiej innowacyjności w kraju i za granicą¹⁷. Misja ta jest w pełni zgodna z celami zagranicznych akademii inżynierskich zrzeszonych w działającej od 1978 roku w Waszyngtonie Radzie Akademii Nauk

15 Biblioteka Cyfrowa Politechniki Śląskiej, op. cit., Pismo z 18 stycznia 1949 r.

16 Barglik J., Świsulski D., Gabriel Narutowicz patronem Akademii Inżynierskiej w Polsce. Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej, nr 74, Gdańsk 2022, s. 263-266.

17 Goworowska K., 20 lat Akademii Inżynierskiej w Polsce 1992-2012. Warszawa 2012.

Inżynierskich i Technologicznych (ang. CAETS International Council of Academies of Engineering and Technological Sciences)¹⁸.

Patronem Akademii Inżynierskiej w Polsce jest pierwszy prezes Akademii Nauk Technicznych prof. Gabriel Narutowicz¹⁹ [8]. W 2002 roku, w związku z 80-tą rocznicą wyboru Gabriela Narutowicza na pierwszego Prezydenta Rzeczypospolitej oraz odsłonięciem jego pomnika – popiersia na placu Narutowicza w Warszawie, postanowiono ustanowić Medal Honorowy Jego imienia (rys.4). Medal nadawany jest przez Prezesa AIP na wniosek Kapituły osobom szczególnie zasłużonym dla rozwoju techniki polskiej²⁰ [9, 10].

Rys. 4. Medal Akademii Inżynierskiej w Polsce²¹ [11]

Statut ogranicza liczbę członków Akademii Inżynierskiej w Polsce do 300 osób. Aktualnie (stan na 28.11.2022) liczba członków wynosi 248 osób, w tym 5 członków zagranicznych i 2 członków honorowych. Od 2013 roku Akademia Inżynierska w Polsce ma status organizacji pożytku publicznego. W przeciwieństwie do swej przedwojennej poprzedniczki nie jest finansowana z budżetu państwa.

Rok 2022 był rokiem szczególnym dla Akademii Inżynierskiej w Polsce. Jubileusz 30-lecia uczczono sesją jubileuszową, która odbyła się 26 kwietnia 2022 roku w Auli Głównej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (rys. 5).

Sesja objęta była patronatem honorowym Polskiej Akademii Nauk, Konferencji Rektorów Polskich Uczelni Technicznych oraz Federacji Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych NOT. W części naukowej wygłoszono trzy referaty. Dziekan Wydziału Nauk Technicznych PAN prof. dr hab. inż. Antoni Rogalski wygłosił referat „De-

18 International Council of Academies of Engineering and Technological Sciences, <https://www.newcaets.org/>, data dostępu 28.11.2022.

19 Vademecum członkostwa AIP. Akademia Inżynierska w Polsce, Warszawa 2001.

20 Barglik J., Świsulski D., op. cit.

21 Świsulski D., Polska elektryka w medalierstwie i filatelistyce. Stowarzyszenie Elektryków Polskich. Centralny Ośrodek Szkolenia i Wydawnictwo, Warszawa 2018.

Rys. 5. Uczestnicy sesji jubileuszowej, fot. M. Talar

tektory podczerwieni w Polsce”. Kolejne referaty wygłosili członkowie Akademii Inżynierskiej w Polsce. Prof. dr hab. inż. Ryszard Tadeusiewicz (AGH) przedstawił kierunki i perspektywy rozwoju sztucznej inteligencji. Prof. dr hab. inż. Piotr Wołański (Sieć Badawcza Łukasiewicz Instytut Lotnictwa) wygłosił referat pt. „Pierwszy w świecie lot rakiety napędzanej silnikiem detonacyjnym”. Odbyła się też sesja studenckich kół naukowych krakowskich uczelni technicznych. Prezentacje referatów oraz relacje z sesji zamieszczono na stronie internetowej Akademii Inżynierskiej w Polsce²².

5. Podsumowanie

W artykule przypomniano dokonania Akademii Nauk Technicznych działającej przed II wojną światową. Licząca 30 lat Akademia Inżynierska w Polsce nawiązuje do tradycji swej przedwojennej poprzedniczki. Patronem Akademii Inżynierskiej w Polsce jest prof. Gabriel Narutowicz, inicjator i pierwszy prezes Akademii Nauk Technicznych.

²² Akademia Inżynierska w Polsce. Sesja jubileuszowa AIP, <https://akademiiinzynierska.pl/index.php/2022/01/27/sesja-jubileuszowa-aip/>, data dostępu 28.11.2022.

Literatura

1. Piłatowicz J., Ruch stowarzyszeniowy inżynierów i techników polskich do 1939 r. T. II. Słownik polskich stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych do 1939 r., Naczelna Organizacja Techniczna, Warszawa 2005
2. Świsulski D., Wesołowski M., Historia polskich stowarzyszeń elektrotechnicznych w rocznicę 60-lecia Polskiego Towarzystwa Elektrotechniki Teoretycznej i Stosowanej, Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki PG, Nr 72/2021, ISSN 2353-1290, s. 7-12
3. Barglik J., Skowrońska T.: 99 lat OZW SEP w pigułce - ludzie i wydarzenia, Śląskie Wiadomości Elektryczne, nr 4 (120), 2018, s. 61-65.
4. Akademia Nauk Technicznych 1920-1932, Nakładem Akademii Nauk Technicznych, Warszawa 1932.
5. Różewicz J., Akademia Nauk Technicznych 1920-1939 i 1946-1949, Rocznik Polskiego Towarzystwa Historii Techniki, r. V (2005), Warszawa 2006, s. 7-30.
6. Ustawa z dnia 25 maja 1939 r. o Polskiej Akademii Nauk Technicznych, Dz.U. 1939.49.313, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/polska-akademia-nauk-technicznych-16832934>, data dostępu 28.11.2022.
7. Hübner P., Akademia Nauk Technicznych, Forum Akademickie, nr 12/2011, <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2011/12/akademia-nauk-technicznych/>, data dostępu 28.11.2022.
8. Barglik J., Świsulski D., Gabriel Narutowicz patronem Akademii Inżynierskiej w Polsce. Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej, nr 74, Gdańsk 2022, s. 263-266.
9. Goworowska K., 20 lat Akademii Inżynierskiej w Polsce 1992-2012. Warszawa 2012.
10. Vademecum członkostwa AIP. Akademia Inżynierska w Polsce, Warszawa 2001.
11. Świsulski D., Polska elektryka w medalierstwie i filatelistyce. Stowarzyszenie Elektryków Polskich, Centralny Ośrodek Szkolenia i Wydawnictw, Warszawa 2018.

Tadeusz Berliński
Towarzystwo Naukowe Prakseologii

Prakseologiczne aspekty wykluczenia społecznego

Towarzystwo Naukowe Prakseologii skupia się na rozwijaniu i upowszechnianiu prakseologii i dyscyplin pokrewnych. W ponad 30 letniej działalności może się poszczycić pewnym dorobkiem, jest to przede wszystkim konsekwencja skutecznego współdziałania z takimi instytucjami jak IFiS PAN, SGH, ALK, ale także z instytucjami o profilu biznesowym, jednocześnie zainteresowanymi naukowym podejściem do realizacji własnych zadań. Przykładem może tu być dobra współpraca z Konferencją Przedsiębiorstw Finansowych.

Prakseologia jako nauka o sprawnym działaniu bada uwarunkowania efektywności świadomych i celowych czynności ludzkich z punktu widzenia skuteczności. Obszarem jej zainteresowań i badań jest ludzkie działanie w ujęciu sprawnościowym. Łączy ona racjonalność zasad i wzorce działania. Umożliwia rozwiązywanie problemów praktycznych rozważając racjonalne wyznaczanie celów i kryteriów działania oraz dobór środków i warunków działania. Polskim prekursorem prakseologii był Tadeusz Kotarbiński. Jego zdaniem zadaniem tej dyscypliny jest analiza ludzkich działań przez pryzmat pytania o to, jak dobrze służą one realizacji postawionego sobie celu.

Sprawność jest pojęciem wieloznacznym. W odniesieniu do działań człowieka oznacza jego zdolność do wykonywania powierzonych mu czynności jak również zdolność osiągania zamierzonych celów własnych. Sprawność to wykorzystywanie w życiu człowieka pojawiających się szans. Obiektem badań sprawności człowieka może być przeprowadzenie sprawności psychofizycznej wśród różnych grup zawodowych lub osób starszych.

Skuteczność to umiejętność wykonania wyznaczonych odpowiednich celów. Działanie skuteczne to takie, które w jakimś stopniu prowadzi do osiągnięcia zamierzonego celu. Z punktu widzenia społecznego (grup, organizacji, społeczeństw) skuteczność to zakres zaspokajania przez organizację potrzeb i oczekiwań wszystkich grup, a także stopień realizacji wyborczych obietnic przez polityków.

Efektywność to miara skuteczności i sprawności, rozumiana jako miara tego, w jakim stopniu osiąga się wyznaczone cele.

Według diagnozy społecznej zespołu prof. Janusza Czapińskiego Polaków cechuje szczególna niechęć do współpracy i współdziałania. Pewną rolę odgrywają tutaj obszary wykluczenia społecznego - sytuacji, w której nie wszyscy mają równy dostęp do możliwości i usług, które pozwoliłyby im wieść godne, szczęśliwe życie. Zjawisko wykluczenia jest synonimem trwałej marginalizacji - pozostawiania na uboczu spraw, którymi żyje ogół; jego widocznymi przejawami są: wyklucze-

nie z rynku pracy (długotrwałe bezrobocie), nieuczestniczenie w życiu publicznym (czego wskaźnikiem jest absencja wyborcza), izolacja kulturowa i deprivacja materialna - fakt bycia ubogim.

Pojęcie „wykluczenia społecznego” rozumiane jest jako brak dostępu do określonych dóbr niezbędnych do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie.

Wykluczenie jest konsekwencją zróżnicowania ekonomicznego; może dotyczyć pracy, konsumpcji, uczestnictwa w kulturze, życiu społeczności lokalnych i w polityce. Jednostka jest wykluczona, gdy nie uczestniczy w procesie wymiany dóbr i usług. Wykluczenie przez społeczeństwo może mieć miejsce z różnych powodów, niepełnosprawności, bezrobocia, uzależnień, bezdomności, ubóstwa, ale także z powodów takich jak samotność, niezależność, wysoka indywidualność osoby, charakterystyczne upodobania lub zwyczaje. Osoby niepełnosprawne są często wykluczane ze społeczeństwa z powodu podstawowych braków udogodnień w infrastrukturze, takich jak budynki bez wind lub ramp.

Wpływ nowych technologii na sprawność i efektywność życia społecznego.

Upowszechnienie Internetu spowodowało przeniesienie wielu form życia społecznego do przestrzeni cyfrowej. Jesteśmy świadkami kształtowania się społeczeństwa informacyjnego, czyli takiego, które potrafi wykorzystywać nowoczesne technologie w celu poprawy jakości życia. Internet stał się wszechstronnym narzędziem, służącym do sprawnego i skutecznego poruszania się w przestrzeni społecznej. Dostęp do Internetu stanowi obecnie nie tylko ułatwienie, ale niekiedy wręcz warunek konieczny pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, kulturalnym i zawodowym.

Przez wykluczenie cyfrowe można rozumieć ograniczenie lub brak możliwości skorzystania z nowoczesnych form komunikacji i wiąże się zarówno z fizycznym dostępem do Internetu, jak również całą gamą przesłanek natury psychologicznej. Czynnikiem natury obiektywnej czyli technologicznej są dostęp do infrastruktury, sprzętu i oprogramowania, ale także jakość tego sprzętu. Przyczynami subiektywnymi (psychologicznymi), są obawy związane z korzystaniem z Internetu, motywacja, umiejętności oraz ich poziom.

W grupie internautów przeważają osoby aktywne zawodowo. Do kategorii osób zagrożonych wykluczeniem cyfrowym należą przede wszystkim osoby starsze, słabiej wykształcone, o gorszej sytuacji materialnej oraz, w mniejszym stopniu, zamieszkałe na terenach wiejskich i na terenach o słabo rozwiniętej infrastrukturze.

O e-wykluczeniu zdecydowanie częściej decydują przyczyny natury psychologicznej, niż technicznej. Dla większości użytkowników Internet jest środkiem komunikacji i metodą spędzania wolnego czasu. Największą popularnością cieszy się poczta elektroniczna, poszukiwanie w Internecie informacji o towarach i produktach oraz aktywność na forach społecznościowych. Dużym powodzeniem cieszą się również zakupy przez Internet. W znacznym stopniu przyczyniła się do tego pandemia COVID 19¹.

Dla bezrobotnych najbardziej istotny jest brak środków na zakup sprzętu, natomiast pracujący jako barierę wskazują potrzebę bezpieczeństwa w sieci, a w dalszej

1 Wykluczenie społeczno-cyfrowe w Polsce. Stan zjawiska, trendy, rekomendacje. Wpływ pandemii COVID-19 na wykluczenie cyfrowe. Raport powstał z inspiracji Orange Polska i Fundacji Orange. 2021.

kolejności brak kompetencji. Kwestie materialne nie odgrywają wśród pracujących dużej roli. W badaniach GUS znaczny odsetek respondentów wskazał na „brak potrzeby” używania Internetu. Dotyczy to szczególnie pracujących, którzy nie są zainteresowani podnoszeniem swoich kompetencji cyfrowych, w związku z czym sami pozbawiają się szans na rozwój zawodowy i poprawę swojej sytuacji na rynku pracy. Natomiast bezrobotni, którzy częściej zdają sobie sprawę z potrzeby podnoszenia swoich umiejętności, napotykać barierę materialną, zarówno w zakresie posiadania sprzętu jak i jego jakości.

Wykluczeniu cyfrowemu często podlegają grupy społeczne najbardziej zagrożone bezrobociem, czyli osoby starsze i o niskim poziomie wykształcenia. Osoby pracujące, które nie zdają sobie sprawy z konieczności nabywania umiejętności posługiwania się Internetem są szczególnie narażone na ten rodzaj wykluczenia. Równie niepokojące dane dotyczą korzystania z e-administracji.

Nowoczesne państwo to państwo, które ułatwia swoim obywatelom dostęp do informacji i swoich instytucji przez Internet, pozwala na załatwianie spraw bez zbędnej biurokracji, marnowania czasu, szybko i skutecznie. E-administracja to stosowanie technologii informatycznych w administracji publicznej w celu zwiększania efektywności jej działania w zakresie świadczenia usług. Korzystanie z niej zapewnia oszczędność czasu poprzez możliwość wypełniania i odsyłania dokumentów drogą elektroniczną.

Dla większości użytkowników Internetu jego rolą jest dostarczanie rozrywki i wypełnianie wolnego czasu. Rozpatrując zjawisko wykluczenia cyfrowego można powiedzieć, że e-wykluczenie na rynku pracy lub w obszarze e-administracji przewyższa to, które wynika z braku dostępu do Internetu. Na zakres zjawiska wykluczenia cyfrowego wpływa nie tylko możliwość korzystania z Internetu, ale również sposób jego wykorzystania (liczba osób zagrożonych tym wykluczeniem stanowi znaczny odsetek polskiego społeczeństwa).

Wobec szybko rozwijającej się informatyzacji wszystkich dziedzin życia oraz złożoności zjawiska wykluczenia cyfrowego dużym wyzwaniem dla administracji rządowej, samorządów i organizacji społecznych jest włączenie grup zagrożonych wykluczeniem do grona osób korzystających w pełni z możliwości jakie daje Internet poprzez likwidację barier, zarówno technologicznych jak i psychologicznych.

Decydująca jest tu rola państwa, które powinno informować, inspirować i wspomagać inne podmioty, takie jak jednostki samorządowe czy organizacje społeczne.

Stworzenie nowoczesnego społeczeństwa cyfrowego jest jednym z kluczowych zadań jakie stawia przed sobą Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. Cel ten realizowany jest poprzez: budowę internetowych sieci szerokopasmowych, rozwój e-administracji, czyli umożliwianie załatwiania spraw drogą elektroniczną, dostosowywanie prawa do zmian w dziedzinie technologii cyfrowych. Znaczący wkład w likwidowanie barier kompetencyjnych mają działania podejmowane przez różne instytucje i organizacje pozarządowe. M.in. poprzez udział w debatach publicznych dotyczących spraw istotnych dla przeciwdziałania e-wykluczeniu w Polsce oraz inicjowanie dyskusji na ten temat.

Pojęcie wykluczenia ewoluowało pozostając wciąż płynne. Słowo wykluczenie konkurowało na rynku oznaczania problemów społecznych z takimi pojęciami jak nieprzystosowanie, wielka bieda, ubóstwo itp. Kontury pojęcia stały się tak płynne, że bardzo często niemożliwe wydaje się dokładne rozpoznanie, o czym jest mowa.

Georg Simmel głosił, że biedny, podobnie jak i obcy, nie znajduje się na zewnątrz społeczeństwa, ale zajmuje w nim określone miejsce. Definicja wykluczenia, tak jak i biedy czy oddzielenia populacji wykluczony i niewykluczonych jest zawsze arbitralna.

Pojęcia „wykluczenie” i „wykluczony” rozumiane relacyjnie są reakcją społeczną zmieniającą się w czasie i przestrzeni. Wszystko jest zwyczajowo sprawą definicji i ustalenia granic². Realia w świecie cyfrowym zmieniają się zbyt szybko stwarzając pośrednio stan wykluczenia. Praktycznie brak aktualizacji aplikacji czy programów starszych generacji jak również niekompatybilność sprzętu stwarza sytuację braku kompetencji do funkcjonowania w świecie wirtualnym. Dawniej urządzano i tworzone na większą chwałę Boga, obecnie dla zapewnienia zysków rządzącym (urządzącym jakiś porządek) i twórcom. Dochody tych grup rosną współmiernie do liczby wytworów i wprowadzanych reform.

Płynna nowoczesność sprawia, że wciąż trzeba szukać nowych i adekwatnych do czasu rozwiązań (form rzeczywistości). W ten sposób powstaje pewien nadmiar, który nie wszyscy potrafią przyswoić. Ze względu na duży bagaż doświadczeń w pewnym momencie następuje przesilenie, zmęczenie materiału, przesył informacyjny, który nie sposób zasymilować. Wiadomości śmieci, procedury informacyjne osłabiają naszą zdolność krytycznego myślenia. Brak czasu na odpoczynek, „terrorizm” informacyjny, wielość źródeł informacji sprawiają, że w pewnym momencie blokujemy dopływ informacji razem z szumem informacyjnym. Rzadko której osobie udaje się żyć w reżimie dyscypliny informacyjnej i natłoku rzeczy. Z reguły regulują to posiadane środki finansowe i pozycja społeczna konkretnej osoby. Wymaga to zastanowienia - Kto tworzy standardy społecznego przystosowania? Liderzy polityczni? Klasa średnia?

„Zrozumienie wymaga przemyśleń, a przemyślenia – czasu”. Przytaczam tu myśl Ryszarda Kapuścińskiego zawartą w książce Artura Domosławskiego „Kapuściński non fiction”.

Wykluczenie cyfrowe jest zjawiskiem wielowymiarowym. E-wykluczenia w Polsce nie da się opisać wyłącznie poprzez dane dotyczące liczby użytkowników; wynika ono znacznie częściej ze świadomej rezygnacji, co jest skutkiem braku wiedzy co do możliwości jakie daje użytkownikom to narzędzie oraz obaw wiążących się z poznawaniem nowych technologii, powiązane jest z brakiem kompetencji. Pokonanie bariery mentalnej, skłonienie obywateli do sięgnięcia po to narzędzie nie tylko w celu dostarczenia sobie rozrywki, ale aktywnego wpływania na swoje życie i stania się pełnoprawnym członkiem społeczeństwa informacyjnego staje się nowym wyzwaniem. Do najważniejszych zaliczymy zapewnienie wykluczonym możliwości podnoszenia swoich kwalifikacji oraz skuteczne dostarczenie informacji o korzyściach wynikających z użytkowania Internetu. Tak, aby program pomocy był dostosowany do potrzeb i możliwości beneficjentów. Najskuteczniejsze w identyfikowaniu przyczyn, wskazywaniu osób i określaniu ich potrzeb są lokalne instytucje i organizacje³.

2 Julien Damon, Wykluczenie. Oficyna Naukowa. Warszawa 2012, s. 28.

3 Biuro Analiz i Dokumentacji, Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych, „Opracowania tematyczne OT-637. Wykluczenie cyfrowe w Polsce”. Kancelaria Senatu. Grudzień 2015.

Istotnym warunkiem tworzenia społeczeństwa informacyjnego jest budowa sieci szerokopasmowych umożliwiających dostęp do Internetu i jakość tego dostępu, a kluczową rolę odgrywa identyfikacja osób zagrożonych wykluczeniem oraz szczegółowa analiza ich potrzeb i umiejętności, w celu optymalnego dostosowania programów pomocy dla beneficjentów. Największym wyzwaniem wydaje się być przekonanie ich o korzyściach płynących z wszechstronnego wykorzystania Internetu.

Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu wymaga skoordynowanych działań wielu podmiotów oraz skutecznej komunikacji pomiędzy organami administracji państwowej a organizacjami i instytucjami prowadzącymi działania edukacyjne dotyczące; z jednej strony pomocy merytorycznej i możliwości pozyskania środków na szkolenia, z drugiej zaś – sprecyzowania potrzeb. Praktyka pokazuje, że największą szansę na sukces mają działania oddolne, prowadzone na najniższych poziomach administracji samorządowej, będącej ogniwem pośredniczącym pomiędzy potrzebującymi a administracją rządową.

We współczesnym państwie spełnienie wzajemnych oczekiwań (państwa i jego administracji wobec obywateli, jak i obywateli wobec państwa) wymaga permanentnego rozwoju - począwszy od przyjęcia przez państwo roli sponsora i moderatora rozwoju, po bierność i brak wsparcia. Siła państwa mierzona jest bogactwem jego obywateli - wymaga to uwzględnienia takich walorów prakseologicznych jak efektywność, skuteczność, ekonomiczność działań jego obywateli niezależnie od zajmowanej pozycji w hierarchii społecznej.

Ks. Daniel Brzeziński
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Towarzystwo Naukowe Płockie

Zbiory specjalne Towarzystwa Naukowego Płockiego

1. Wprowadzenie

Jubileusz dwusetlecia Towarzystwa Naukowego Płockiego (TNP), przypadający w 2020 roku, stał się wyjątkową okazją, aby przypomnieć znamienitą przeszłość, ale ukazać też bogatą terażniejszość tego najstarszego – wśród obecnie działających – towarzystwa naukowego na ziemiach polskich¹.

Każde towarzystwo naukowe to – rzecz jasna – przede wszystkim ludzie, ich pasje, intelekt, umiłowanie prawdy, inicjatywy i konkretne działania służące dobru wspólnemu². Ta oczywista konstatacja w całej pełni dotyczy *Societas Scientiarum Plocensis*. Jednak Towarzystwo Naukowe Płockie to także materialne dobra nauki i kultury, jakie udało się zgromadzić i przechować w ciągu dwustu lat jego istnienia.

W niniejszym opracowaniu pragniemy przedstawić zbiory specjalne Towarzystwa Naukowego w Płocku, koncentrując się głównie – z uwagi na ogrom archiwaliów – na najstarszych i najcenniejszych manuskryptach i inkunabułach. Na ich przykładzie ukażemy wkład TNP w gromadzenie, przechowywanie i ochronę dziedzictwa narodowego zarówno w wymiarze regionalnym, jak i ogólnopolskim.

2. „Zbiory specjalne” TNP: próba określenia i zdefiniowania

Jeszcze kilka lat temu jako „zbiory specjalne” w Towarzystwie Naukowym Płockim najczęściej określano zespół zabytkowych obiektów wydzielony z ogólnych zbiorów Biblioteki im. Zielińskich TNP. Taka klasyfikacja, a w konsekwencji i nazewnictwo wynikały z odrębnych cech formalnych owych jednostek, odpowiedniego ich magazynowania, szczególnego sposobu opracowywania i ściśle określonych zasad udostępniania, głównie dla celów badawczych. Nie ulega jednak wątpliwości,

1 Zob. *Jubileusz 200-lecia Towarzystwa Naukowego Płockiego (1820-2020)*, red. G. Gołębiewski - Z. Kruszewski, Płock 2021.

2 Zob. *Ludzie TNP. Słownik biograficzny (1820-1920)*, red. M. Kamińska, Płock 2019.

że na miano zbiorów specjalnych zasługuje także cały szereg innych, wyjątkowych obiektów będących w posiadaniu Towarzystwa.

Zdecydowana większość zbiorów, które są przedmiotem niniejszego opracowania, to oczywiście zbiory specjalne Biblioteki im. Zielińskich TNP w ich dotychczasowym rozumieniu, z bezcennym księgozbiorem zawierającym ponad 13 000 starodruków, z czego 93 obiekty to inkunabuły. Wśród skarbów tej placówki znajduje się również ponad 2 000 jednostek manuskryptów, w tym średniowieczne, pergaminowe karty pochodzące z ksiąg liturgicznych, najróżniejsze dokumenty – przeważnie królewskie, sądowe i kościelne – oraz listy i autografy wielu wybitnych postaci. Najstarszy rękopis sięga IX wieku.

Zbiory specjalne to również dawne i współczesne dzieła malarskie należące do Towarzystwa (wśród nich obrazy Jana Cybisa i Leona Śliwińskiego), rzeźby (między innymi Alfonsa Karnego), rytownictwo (z unikatowym, kompletnym cyklem 80 grafik *Los Caprichos* autorstwa Francisca Goi, wchodzących w skład pierwszego wydania z 1799 roku), bogata kolekcja muzykaliów, a także obiekty z dziedziny kartografii, sfragistyki, numizmatyki oraz medalierstwa.

Do obiektów specjalnych nie można nie zaliczyć najstarszych i najbardziej charakterystycznych elementów umeblowania i wyposażenia zabytkowych wnętrz w siedzibach Towarzystwa: gotyckiej kanonii zbudowanej w XV wieku wraz z jej XIX-wieczną oficyną, oraz Domu „Pod Opatrznością”, wzniesionego w stylu klasy-cystycznym w latach 1828-1832.

Ze względu na upływ czasu i specyfikę cennej kolekcji, zbiorami specjalnymi należałoby już dzisiaj nazywać także historyczną prasę plocką i ogólnopolską, przechowywaną w Bibliotece im. Zielińskich oraz różne zespoły archiwaliów TNP. Bardzo wiele z nich nigdy dotąd nie było publikowanych.

Do wymienionych zasobów można by jeszcze dodać ponad 10 000 eksponatów muzealnych odebranych w 1949 roku Muzeum Mazowsza Płockiego należącemu do Towarzystwa Naukowego Płockiego. Przejęte wówczas przez państwo obiekty można obecnie oglądać w Muzeum Mazowieckim w Płocku, gdzie są pieczołowicie przechowywane.

W 2019 roku, podczas bezpośrednich przygotowań do obchodów jubileuszu dwusetlecia Towarzystwa Naukowego Płockiego, zainicjowano wielotomowe wydawnictwo, w którym na kolejne lata zaplanowano sukcesywne przedstawianie zbiorów należących do *Societas Scientiarum Plocensis*. Ukazał się wówczas pierwszy tom serii zatytułowany „Najstarsze manuskrypty (IX-XVIII w.) i inkunabuły”³. Regularne prace nad kolejnymi tomami opóźniła pandemia koronawirusa. Na 2023 rok przewidziane jest wydanie tomu poświęconego zabytkowym budowlom stanowiącym plockie siedziby Towarzystwa i ich wyposażeniu.

Następnie, zgodnie z planem wydawniczym, mają ukazać się woluminy chronologicznie poświęcone starodrukowi z XVI, XVII i XVIII wieku. Wśród starych druków z XVI stulecia należy wspomnieć chociażby pergaminowy egzemplarz *Commune*

3 *Zbiory specjalne Towarzystwa Naukowego Płockiego*, red. Z. Kruszewski - D. Brzeziński, t. 1: *Najstarsze manuskrypty (IX-XVIII w.) i inkunabuły*, oprac. D. Brzeziński - G. Szumliska-Rychlik, Płock 2019. Na podstawie obszernych fragmentów tej publikacji przygotowano niniejsze opracowanie.

Poloniae Regni privilegium (czyli Statutów) Jana Łaskiego z 1506 roku, *Chronica Polonorum* Macieja Miechowity z 1521 roku (z najstarszą drukowaną podobizną Bolesława Krzywoustego) czy też pierwsze, norymberskie wydanie *De revolutionibus orbium coelestium* Mikołaja Kopernika z 1543 roku.

W dalszej perspektywie przedstawione zostaną: kolekcja malarstwa, rzeźb i grafik, kolekcja muzykaliów oraz zbiory kartograficzne, sfragistyczne, numizmatyczne i medalierskie. Nie zabraknie też miejsca dla zaprezentowania setek manuskryptów i autografów sławnych osobistości życia społecznego, kulturalnego, naukowego i politycznego, pochodzących z XIX, XX i XXI wieku.

Wypada dodać, że znajdujący się w zbiorach kartograficznych TNP rękopiśmienny atlas z 1781 roku *Mappy Hrabstwa Białskiego* został wpisany w roku 2021 na Listę Krajową Programu UNESCO *Pamięć Świata*⁴.

Wielotomowa publikacja o zbiorach specjalnych TNP będzie pierwszą – w tak szerokim zakresie – sumaryczną prezentacją dziedzictwa Towarzystwa Naukowego Płockiego. Jego historyczna, kulturowa, naukowa i artystyczna wartość jest nie do przecenienia. Nowa seria wydawnicza w zamyśle jej pomysłodawców i redaktorów ma przyczynić się do lepszego poznania wyjątkowych zbiorów przechowywanych w stołecznym i książęcym Płocku, stając się inspiracją do podejmowania pogłębiionych badań naukowych nad nimi.

Z dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego

„Towarzystwo Naukowe Płockie, założone w 1820 roku – jak czytamy w preambule do Statutu – wyrasta z potrzeby nieustannego poszukiwania prawdy i upowszechniania wiedzy jako źródła postępu. Jednoczy ludzi działających dla dobra wspólnego w duchu wzajemnego szacunku i tolerancji. Zobowiązani szlachetnym przykładem przodków, aby przekazywać przyszłym pokoleniom kulturowe dziedzictwo Europy, Polski, Północnego Mazowsza oraz Płocka, pragniemy stać na straży najszczytniejszych ideałów, narodowych wartości oraz dóbr kultury będących miarą ludzkiej cywilizacji”⁵.

- 4 Atlas ten, zwany „Atlasem Radziwiłłowskim”, jest uważany za obiekt najbogatszy w treść i najdoskonalszy technicznie spośród wszystkich polskich map i planów majątkowych z drugiej połowy XVIII wieku. Mapy ręcznie narysował i pokolorował w latach 1777-1782 Leonard Targoński, komornik ziemi łomżyńskiej i geometra królewski. Stworzył piękne i okazałe dzieło, stanowiące źródło bezcennych informacji geograficznych i historycznych o mieście Białą, tamtejszym – nieistniejącym już – zamku i zamkowym folwarku oraz rozległych przyległościach należących do hrabstwa białskiego w dobrach rodu Radziwiłłów. Leonard Targoński swoje geodezyjno-inżynierskie prace przyozdobił miniaturowymi rysunkami znaczących budowli: pałaców, kościołów, cerkwi, a także mostów i młynów. Atlas daje możliwość odzworowania ówczesnych układów urbanistycznych, kształtu wsi, zespołów parkowo-pałacowych, szlaków komunikacyjnych, cieków wodnych, a nawet przydrożnych krzyży południowego Podlasia.
- 5 Statut Towarzystwa Naukowego Płockiego uchwalony przez Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie 17 czerwca 2019 roku, w: *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2019*, Płock 2019, s. 199.

Choć Towarzystwo Naukowe Płockie oficjalnie zostało powołane do istnienia 3 czerwca 1820 roku, a więc już w XIX stuleciu, to jednak powstało na gruncie idei oświeceniowych. Utworzono je przy ówczesnej Szkole Wojewódzkiej Płockiej. Pierwszym prezesem Towarzystwa został biskup płocki Adam Prażmowski, członek Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, sekretarzem zaś Kajetan Morykoni, rektor Szkoły⁶. K. Morykoni w 1821 roku uzyskał zgodę na prowadzenie biblioteki pod nazwą Biblioteka Publiczna i Szkolna Województwa Płockiego (obecnie Biblioteka im. Zielińskich TNP) oraz na gromadzenie zbiorów w ramach Muzeum Publicznego i Szkolnego Województwa Płockiego, jednej z pierwszych tego typu placówek w Królestwie Polskim (obecnie Muzeum Mazowieckie w Płocku).

Opiekunami nowo powstałego Towarzystwa zostały wybitne osobistości polskiego nurtu oświeceniowego, jak: Stanisław Kostka Potocki, ks. Stanisław Staszic, Julian Ursyn Niemcewicz, Samuel Bogumił Linde czy ks. Wojciech Anzelm Szweykowski, kapłan Diecezji Płockiej i pierwszy rektor Uniwersytetu Warszawskiego⁷. Niestety, po dziesięciu latach na skutek represji po Powstaniu Listopadowym Towarzystwo Naukowe Płockie *de facto* zaprzestało aktywności, choć nigdy nie zostało formalnie rozwiązane.

Pomyślny obrót wydarzeń przyniósł Towarzystwu początek XX wieku. Nowa sytuacja społeczno-polityczna w Rosji, a w konsekwencji także i w Królestwie Polskim, ale również determinacja wybitnych płocczan z doktorem Aleksandrem Macieszą na czele spowodowały odrodzenie Towarzystwa Naukowego Płockiego po 77 latach. Stało się to na pierwszym zebraniu organizacyjnym członków reaktywowanego Towarzystwa, które odbyło się 23 marca 1907 roku⁸. Podczas kolejnego posiedzenia 2 kwietnia 1907 roku ukonstytuował się Zarząd TNP. Na prezesa wybrano Aleksandra Macieszę, syna zesłańców syberyjskich, lekarza, wybitnego społecznika, późniejszego przewodniczącego Rady Miasta i prezydenta Płocka, który funkcję prezesa TNP sprawował przez 38 lat, aż do śmierci w 1945 roku. Pierwszym wiceprezesem został ks. Antoni Julian Nowowiejski, mianowany wkrótce biskupem płockim, późniejszy arcybiskup tytularny Silyum, błogosławiony męczennik II wojny światowej. Na drugiego wiceprezesa powołano nauczyciela Stefana Rutskiego, na sekretarza – dziennikarza Stefana Grabowskiego, zaś na członków Zarządu – Bo-

6 Dzieje Towarzystwa Naukowego Płockiego obszernie przedstawił Z. Kruszewski, *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce*, Płock 2018; tenże, *Towarzystwo Naukowe Płockie – podmiot życia publicznego*, Warszawa 2011, tenże, *Towarzystwa naukowe – niedoceniane organizacje*, Płock 2020, s. 291-378; zob. też: A. M. Stogowska, *Rola intelektualna i kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820-1830, 1907-1939*, Płock 1994; M. M. Grzybowski, *Ludzie i skarby Towarzystwa Naukowego Płockiego*, „Notatki Płockie” 205(2005) n. 4, s. 11-14; Z. Kruszewski - J. Stefański, *Mała Encyklopedia Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 2011; A. Kansy, *Tradycja i współczesność Towarzystwa Naukowego Płockiego*, w: *Towarzystwa Naukowe w Polsce. Dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. Z. Kruszewski, t. 1, Warszawa 2013, s. 250-261.

7 Zob. M. M. Grzybowski, *Duchowieństwo Diecezji Płockiej*, t. 5, Płock 2016, s. 231-235.

8 Społecznicy skupieni wokół Aleksandra Macieży statut Towarzystwa Naukowego Płockiego zgłosili już 28 grudnia 1906 roku i pod taką datą został zarejestrowany przez płocką komisję gubernialną. Jako założyciele Towarzystwa wystąpili wówczas: lekarz Aleksander Macieszka, ks. Tomasz Kowalewski, pedagog Adam Grabowski oraz lekarz Aleksander Załeski.

lesława Zdziarskiego, działacza społecznego oraz Józefa Szczepańskiego, dyrektora I Gimnazjum Polskiego.

Jednak chyba do reaktywacji Towarzystwa najbardziej przyczyniła się zaistniała na początku XX wieku potrzeba przejęcia i zabezpieczenia księgozbioru po Gustawie Zielińskim ze Skępego i jego synu Józefie. Dzisiaj, z perspektywy czasu możemy wyraźnie dostrzec, w jak przedziwny sposób dzieje księgozbioru Towarzystwa wpłynęły na historię samego Towarzystwa. Wskreszenie działalności Towarzystwa Naukowego dawało gwarancję zabezpieczenia cennych skępskich zbiorów, które stały się podwaliną i główną częścią zbiorów specjalnych TNP.

Dynamiczna działalność stowarzyszenia w zakresie zabezpieczania, powiększania i promowania niematerialnego i materialnego dziedzictwa nauki i kultury została ponownie przerwana w czasie II wojny światowej. Szczęśliwie zbiory TNP prawie nie ucierpiały, gdyż Niemcy planowali utworzenie na ich bazie ośrodka kultury niemieckiej w Płocku.

Kolejny raz funkcjonowanie TNP zostało zawieszono po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego w 1981 roku. Taka sytuacja trwała do lipca 1983 roku. Od tego czasu Towarzystwo Naukowe Płockie działa nieprzerwanie, kontynuując wcześniejsze założenia i stawiane sobie cele, w tym krzewienie i upowszechnianie nauki i kultury metodami i środkami właściwymi dla organizacji społecznych. Oczywiście, do roku 1989 działalność ta była ściśle kontrolowana przez ówczesne władze PRL. Pomimo jednak wielu trudności i represji, jakie dotyczyły kolejne zarządy i członków TNP, zwłaszcza w pierwszych latach po II wojnie światowej, Towarzystwo nie tylko zdołało ocalić swoją tożsamość, ale też dynamicznie i wszechstronnie się rozwijało i wciąż rozwija jako społeczny ruch naukowy z bogatym zapleczem intelektualnym i unikatową bazą historyczną i materialną.

4. Z historii zbiorów Towarzystwa Naukowego Płockiego

Najstarsze manuskrypty i inkunabuły stanowiące własność Towarzystwa „tradycyjnie” przynależą do zbiorów specjalnych Biblioteki im. Zielińskich, placówki kultury i nauki bardzo zasłużonej dla Płocka, Mazowsza i dla Polski, stanowiącej „od zawsze” integralną część Towarzystwa Naukowego Płockiego⁹.

Obecna Biblioteka im. Zielińskich TNP to jedna z najstarszych w kraju i największych księżnic na Mazowszu. Jej losy od samego początku związane są z historią Towarzystwa. Po zatwierdzeniu przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Królestwa Polskiego, biblioteka oficjalnie zaczęła działać

9 Zob. W. Kaczanowska, *Skarby Biblioteki im. Zielińskich TNP*, Płock 1995; A. M. Stogowska, *Dzieje i funkcje Biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego (1820-1985)*, Płock 1994; I. Nyczkowska, *Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego - jej geneza, zbiory i perspektywy rozwojowe*, „Notatki Płockie” 109(1981) n. 4, s. 47-51; W. Kaczanowska, *Zabytkowy charakter Biblioteki im. Zielińskich TNP*, „Notatki Płockie” 156(1993) n. 3, s. 9-12; A. J. Papierowski, *Geneza Biblioteki im. Zielińskich TNP (w świetle dokumentów Towarzystwa)*, „Notatki Płockie” 177(1998) n. 4, s. 17-26; G. Szumlicka-Rychlik, *Tendencje rozwojowe Biblioteki im. Zielińskich TNP w zmieniającej się rzeczywistości (lata 2000-2005)*, „Notatki Płockie” 208(2006) n. 3, s. 48-50.

w rok po utworzeniu Towarzystwa. Powstała w wyniku połączenia zbiorów Biblioteki Szkoły Wojewódzkiej w Płocku i zbiorów Towarzystwa Naukowego Płockiego. Już wówczas jej zasoby można było uznać za bardzo cenne, choćby ze względu na księgozbiory przejęte po zlikwidowanych płockich klasztorach jezuitów i dominikanów oraz spuścizny po biskupach płockich: Erazmie Ciołku i Andrzeju Załuskim, oraz po biskupie poznańskim Wawrzyńcu Goślickim.

Biblioteka Towarzystwa funkcjonowała do roku 1831, kiedy to na skutek represji po Powstaniu Listopadowym Towarzystwo zaprzestało aktywności. Za zakończenie pierwszego okresu działalności TNP zwykło się przyjmować rok 1830¹⁰.

Jak już nadmieniliśmy, bezpośrednim impulsem, aby w roku 1907 wskrziesić Towarzystwo Naukowe Płockie była konieczność uratowania księgozbioru po Gustawie Zielińskim ze Skępego i jego synu Józefie¹¹. W roku 1902 Józef Zieliński, będąc zagrożony licytacją majątku i pragnąc ochronić przed całkowitym rozproszeniem niezwykle cenne zbiory gromadzone przez swego ojca, postanowił je przekazać „po wieczne czasy” społeczeństwu miasta Płocka. Ogromna biblioteka, zgodnie z wolą ofiarodawcy miała nosić imię Zielińskich (co też się stało w roku 1909 i trwa do dziś), zaś jej opiekunem miało zostać Towarzystwo Rolnicze w Płocku, a gdyby ono z jakichś racji nie podjęło się tego zadania i zbiorom groziłoby wywiezienie z Płocka, wtedy Józef Zieliński sukcesorem ustanawiał Kapitułę Katedralną Płocką.

Ze względu na obowiązujące wówczas prawo, a także obiektywne trudności lokalowe i finansowe, Towarzystwo Rolnicze nie mogło przyjąć daru. Również Kapi-

10 Zbiory biblioteczne jednak przetrwały w księgozbiornie szkolnym niemalże do końca XIX stulecia. Niepomyślny dla nich okazał się rok 1898, gdy ze względu na potrzebę powiększenia bursy szkolnej, 668 książek przekazano Uniwersytetowi Warszawskiemu. Badania fragmentów tych zbiorów (przechowywanych obecnie w Bibliotece UW) wykazały, że znajduje się wśród nich: 7 inkunabułów, 76 starodruków z XVI wieku, 52 starodruki z XVII wieku, 163 starodruki z XVIII wieku i 147 druków z XIX stulecia. Pozostałe książki, w liczbie ponad 3 000 egzemplarzy, wywieziono do Petersburskiej Akademii Nauk. Na szczęście w okresie międzywojennym powróciły one z Petersburga do Płocka jako mienie rewindykowane; por. A. M. Stogowska, *Biblioteka Towarzystwa Naukowego Płockiego*, w: *Studia o bibliotekach i zbiorach polskich*, red. B. Ryszewski, t. 6, Toruń 1994, s. 93-97.

11 Gustaw Zieliński to polski pisarz i poeta okresu romantyzmu, uczestnik powstania listopadowego, zesłaniec syberyjski, który po powrocie z Syberii do Polski odziedziczył duży majątek Skępe i zaczął gromadzić książki oraz inne cenne zbiory. Wzniósł nawet dla nich specjalny budynek, ozdobiony dziełami sztuki i nazywany „Belwederem Skępskim”. Znajdowało się w nim po śmierci Gustawa Zielińskiego w 1881 roku ponad 19 000 tomów książek, prawie 1500 map, 21 atlasów, archiwum rodzinne złożone z ponad 400 tomów dokumentów, akt i korespondencji, oraz nieznaną bliżej ilość rycin i manuskryptów. Gustaw Zieliński zapisał w testamencie bibliotekę, zbiory numizmatyczne i archeologiczne, przedmioty sztuki, rękopisy i archiwum rodzinne najstarszemu synowi Józefowi, a majątek Skępe – drugiemu synowi Władysławowi. Taki podział przyniósł wiele kłopotów nowemu właścicielowi zbiorów, który nie posiadał odpowiedniego dla nich pomieszczenia w swoim majątku w Łążynie i musiał pozostawić je w Skępem. Z czasem część kolekcji trafiła do Łążyna, część uległa rozproszeniu, ale większość wciąż pozostawała w Skępem i była pozbawiona należytej opieki; zob. H. Kostanecka, *50 inkunabułów w Bibliotece imienia Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 1985, s. 6-7; A. M. Stogowska, *Biblioteka Towarzystwa Naukowego Płockiego...*, s. 97-102.

tuła Katedralna Płocka w świetle restrykcyjnych przepisów antykościelnych była pozbawiona osobowości prawnej. Stąd odnośny akt notarialny fikcyjnej sprzedaży spuścizny sporządzono w 1904 roku na nazwisko ks. Tomasza Kowalewskiego, kustosa Kapituły, bibliotekarza kapitulnego i założyciela Muzeum Diecezjalnego w Płocku. Jednak po pewnym czasie, już po śmierci Józefa Zielińskiego w 1905 roku, gdy narastały problemy związane z przekazywaniem zbiorów, przechowywaniem ich w odpowiednich warunkach oraz utrzymaniem bibliotekarza (którym pragnął być syn Józefa, noszący po dziadku imię Gustaw, również zamiłowany bibliofil, późniejszy dożywotni członek protektor TNP), zdecydowano, że skępski księgozbiór przejmie – także na podstawie aktu fikcyjnej sprzedaży – odrodzone Towarzystwo Naukowe Płockie jako instytucja, która miała zagwarantowane prawo do posiadania biblioteki i do zakładania bibliotek na terenie całej guberni. Stąd na posiedzeniu TNP 25 kwietnia 1907 roku kwestia biblioteki stała się głównym punktem porządku obrad¹².

Otrzymana od Józefa Zielińskiego kolekcja – według ostatecznych ustaleń A. Macieszy z 1908 roku – liczyła około 15 000 tomów, z czego najcenniejszych było 38 inkunabułów. Z daru Józefa Zielińskiego pochodzą prawie wszystkie starodruki, którymi dzisiaj dysponuje TNP, bardzo wiele druków XIX-wiecznych oraz archiwalna prasa przechowywana w Bibliotece im. Zielińskich¹³.

Palący problem przechowywania zbiorów Towarzystwo Naukowe Płockie bardzo szybko rozwiązało. Już w 1908 roku udało się mu nabyć XV-wieczny budynek dawnej kanonii, gdzie umieszczono zbiory biblioteczne. Z kolei w roku 1930 zakupiono neoklasycystyczny Dom „Pod Opatrznością”, w którym utworzono Muzeum Mazowsza Płockiego TNP z eksponatami archeologicznymi, etnograficznymi i przyrodniczymi. Od roku 1976 również i ten obiekt służy Bibliotece Towarzystwa, która od czasów reaktywacji na początku XX stulecia znacząco powiększyła swoje zasoby o wiele zakupów i cennych darowizn, zarówno od różnych instytucji, jak i od prywatnych darczyńców.

Biblioteka TNP, która szczęśliwie przetrwała przez okres rusyfikacji i odrodziła się na początku XX wieku, właściwie bez większych szkód przeżyła również trzy wojny, mimo że inne płockie placówki, jak choćby Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, w okresie drugiej wojny światowej poniosły niepowetowane straty¹⁴.

O współczesnej wartości zbiorów Biblioteki im. Zielińskich świadczyć może fakt, iż zostają one włączone do Narodowego Zasobu Bibliotecznego, a placówka posiada status biblioteki naukowej. Zasób liczący obecnie ponad 400 000 jednostek

12 Zob. T. Kowalewski, *Sprawa biblioteki Zielińskich. Sprawozdanie*, Płock 1905, w: Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego, sygn. G 9151.

13 Nie wszystkie jednak obiekty do Płocka dotarły. Część z nich pozostała w Skępem i w Łążyńcu. Część przeznaczonych dla Płocka rękopisów, książek, mebli i innych cennych przedmiotów sprzedano na licytacji majątku Zielińskich. Część być może uległa zagubieniu podczas transportu. W Płocku skępskie zbiory – zanim przejęło je TNP – składowano w różnych, czasem mało odpowiednich miejscach. Nie zawsze miano też możliwości, aby przewożoną przez kilka lat spuściznę po rodzinie Zielińskich od razu rozpakować, zidentyfikować i skatalogować.

14 Zob. M. M. Grzybowski, *Mądrość zbudował sobie dom. 75-lecie Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku (1928-2003)*, Płock 2004.

bibliotecznych stanowią manuskrypty, stare druki, archiwalia, kartografia, ikonografia, zbiory XIX-wieczne i XX-wieczne, czasopisma, książki, mikrofilmy oraz obiekty zdigitalizowane. Biblioteka im. Zielińskich posiada największe zbiory dotyczące Płocka i Mazowsza Płockiego.

5. Najstarsze manuskrypty w zbiorach TNP

Biblioteka Towarzystwa Naukowego Płockiego, niestety, nie może poszczycić się kompletnymi egzemplarzami średniowiecznych kodeksów. Przechowywane są w niej jedynie pojedyncze karty pergaminowe. Najstarsza z nich, z fragmentem starotestamentalnej Księgi Mądrości może pochodzić – jak oceniał prof. Karol Górski – nawet z IX wieku. Na XIII-XIV stulecie datowana jest iluminowana karta mszału z fragmentem formularza liturgicznego na pierwszą niedzielę po uroczystości Zesłania Ducha Świętego. W zbiorach specjalnych TNP przechowywane są też dwie, obustronnie zapisane karty pergaminowe wyjęte z antyfonarza brewiarzowego (z części *De sanctis*), powstałego najprawdopodobniej na przełomie XIV i XV wieku. Towarzystwo posiada również obustronnie zapisaną kartę pergaminową z XV-wiecznego antyfonarza (bądź kancjonału) oraz kartę z mszału z obustronnym zapisem nutowym (z hymnem *Gloria in excelsis Deo* i z wielkanocną antyfoną maryjną *Regina coeli*) z XV lub początku XVI stulecia.

Część z tych obiektów, jak choćby najstarsza w zbiorach karta pergaminowa, została odzyskana bądź też – używając naukowego żargonu – „wypreparowana” z opraw ksiąg w wyniku prac konserwatorskich nad starodrukami należącymi do Towarzystwa. W ten sposób dawna „makulatura introligatorska”, jakże w obecnych czasach cenna, zyskała nowe życie¹⁵.

Oczywiście, podana wyżej datacja mogła być ustalona jedynie w przybliżeniu, na podstawie takich kryteriów, jak: styl pisma, sposób zapisu nutowego, zastosowany materiał piśmienniczy czy treść euchologii. Ze względu na fragmentaryczność materiału badawczego, w bardzo ograniczonym zakresie możliwa jest tutaj jakakolwiek analiza ikonograficzna czy heortologiczna.

Inaczej rzecz się ma z pozostałymi, Nieliturgicznymi rękopisami ze skarbca TNP, które stanowią absolutną większość zbiorów i zawierają datę i miejsce powstania dokumentu oraz podpis, a w przypadku pism oficjalnych również i pieczęć autora bądź prawodawcy. Mowa tutaj o bardzo różnych dokumentach, *nota bene* świadczących o wybitnie kolekcjonerskim charakterze zbiorów Towarzystwa: aktach sprzedaży, potwierdzeniach darowizny, wyrokach sądowych, przywilejach, nadaniach, zezwoleniach, zrzeczeniach, pokwitowaniach, nominacjach i listach. Niektóre są bardzo obszerne. Najwcześniejsze pochodzą z początków XIV wieku. Imponuje wśród nich ilość dokumentów królewskich podpisanych przez samego monarchę (Zygmunta I Starego, Zygmunta II Augusta, Stefana Batorego, Zygmunta III Wazę, Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego, Jana III Sobieskiego, Augusta

15 W podobny sposób TNP weszło w posiadanie XV-wiecznego unikatowego czeskiego kalendarza użytego jako makulatura w wyklejce oprawy dzieła Jakuba de Voragine *Legenda aurea*, inkunabułu z 1490 roku.

II Sasa, Augusta III Sasa, Stanisława Augusta Poniatowskiego). Wiele manuskryptów, zwłaszcza tych najstarszych, wciąż czeka na gruntowne badania w zakresie dyplomatyki i paleografii.

Najwięcej rękopisów w zasobach Towarzystwa Naukowego Płockiego stanowią dokumenty sporządzone w języku polskim i łacińskim, a wśród nowszych archiwaliów – ze względu na uwarunkowania historyczno-polityczne – także w języku rosyjskim. Zdarzają się również manuskrypty niemieckie i francuskie.

6. Inkunabuły w zbiorach TNP

Druga grupa obiektów, którą pragniemy zaprezentować to inkunabuły, czyli najwcześniejsze wytwory sztuki drukarskiej, dzieła drukowane od chwili wynalezienia druku w Europie do końca roku 1500, stanowiące próbę łączenia zdobnictwa średniowiecznego rękopisu z drukiem okresu Jana Gutenberga.

W zbiorach Biblioteki im. Zielińskich TNP znajdują się obecnie 93 inkunabuły¹⁶, spośród nich, 38 inkunabułów – jak już wspomniano – przywieziono z Biblioteki Skępskiej Gustawa i Józefa Zielińskich, pozostałe zaś to nabytki późniejsze. Jak w większości polskich bibliotek, wśród inkunabułów należących do *Societas Scientiarum Plocensis* przeważają dzieła drukowane na terenie Niemiec i Italii. Powstały głównie w języku łacińskim, a tylko pojedyncze napisano po niemiecku czy też po włosku.

Gustaw Zieliński posiadał 39 inkunabułów. Większa ich część pochodziła najprawdopodobniej z kolekcji warszawskiego bibliofila Ignacego Wilczewskiego, który pomagał Zielińskiemu w kompletowaniu zbiorów. Niestety, I. Wilczewski nie podpisywał swoich książek i nie posiadał pieczęci ani ekslibrisu, stąd trudno dziś wskazać, które inkunabuły stanowiły jego własność, a które zostały nabyte przez G. Zielińskiego gdzie indziej¹⁷.

Jak ustaliła H. Kostanecka, piętnaście z tych inkunabułów posiada znaki proveniencyjne biblioteki G. Zielińskiego. Z pozostałych dwudziestu trzech, większość znajdowała się przedtem w bibliotekach klasztornych, z czego cztery należały do bernardynów w Skępem i osiem do bernardynów w Łowiczu. W pięciu woluminach nie można odnaleźć śladów proveniencji¹⁸.

16 Rozbieżności w podawaniu liczby inkunabułów należących do TNP wynikają z faktu istnienia jednostek współopranych: Towarzystwo posiada 93 inkunabuły zamieszczone w 86 woluminach, obejmujących 100 tytułów.

17 Zob. H. Kostanecka, *50 inkunabułów...*, s. 7.

18 W Bibliotece im. Zielińskich TNP zachowała się niewielka część katalogów opracowanych w Skępem, zawierająca między innymi katalogi inkunabułów. Dysponujemy także rękopisem autorstwa Józefa Bruzdowicza, jednego z bibliotekarzy skępskich, pt. *Wykaz znakomitszych i cenniejszych książek znajdujących się w księgozbiornie zwanym Biblioteka Gustawa Zielińskiego w Skępem*. W opracowaniu tym, sporządzonym –przynajmniej częściowo – już po śmierci G. Zielińskiego, jest jednak mowa jedynie o 31 inkunabułach przechowywanych w Skępem. Różnica w określeniu ilości inkunabułów powstała na skutek nie uwzględnienia wszystkich jednostek znajdujących się w klockach. Poza tym, dwa z nich

Do lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia Towarzystwu przybyły trzy inkunabuły. Dwa egzemplarze w jednym klocku ofiarował w 1908 roku dr Władysław Cholewiński z Rypina, trzeci zaś przekazany został w roku 1918 przez Ludwika Kun-
kla, warszawskiego przemysłowca i kolekcjonera. Był to egzemplarz *Boskiej Komedii* Dantego Alighieri z 1487 roku, rzadki okaz bibliofilski między innymi z powodu szaty graficznej.

W latach 1978-1984, dzięki staraniom ówczesnego prezesa Towarzystwa Naukowego Płockiego dr. inż. Jakuba Chojnackiego, zakupiono dziewięć kolejnych egzemplarzy, aby w ten sposób osiągnąć liczbę pięćdziesięciu. „Symboliczny”, pięćdziesiąty inkunabuł został nabyty 29 października 1984 roku i przekazany do zbiorów Biblioteki im. Zielińskich na uroczystym posiedzeniu Zarządu TNP 10 listopada 1984 roku. Było to dzieło *Sermones Thesauri novi de tempore* (Strassburg, Martinus Flach, 1478)¹⁹.

Wśród tych nabytków zwraca uwagę egzemplarz pierwszej części *Biblii* (*cum postillis Hugonis de Sancto Charo*), którą wydał Joannes (Johann) Amerbach (Amorbach) w latach 1498-1499 w Bazylei. Na karcie tytułowej znajduje się czarna pieczęć z napisem: „I. A. ZALVSKI”. Chodzi tutaj o biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego, założyciela Biblioteki Załuskich w Warszawie²⁰.

Na wspomnianym posiedzeniu Zarządu TNP w dniu 10 listopada 1984 roku postanowiono w ciągu dwudziestu pięciu lat powiększyć liczbę inkunabułów dwukrotnie. Stało się to możliwe dzięki zakupom dokonywanym w kolejnych latach zarówno w polskich antykwariatach, na aukcjach, jak i bezpośrednio u osób prywatnych. Rekordowy w tym względzie okazał się rok 1996, w który pozyskano aż osiem paleotypów.

W 1985 roku Towarzystwo zakupiło kompletny egzemplarz dzieła Joannesa de Turrecremata (Juana de Torquemada) *Expositio super toto Psalterio* (Kraków, Caspar Straube, ok. 1475) ze 151 kartami. W kolofonie zamieszczonym na ostatniej z nich znajduje się nazwisko autora dzieła, tytuł i miejsce druku: *Cracis Impressa*. Jest to pierwszy polski druk, na którym wskazano miejsce wydania: krakowską oficynę Kaspra Straubego, nazywanego niekiedy „drukarszem Turrecrematy”. O aktualnej wartości dzieła może świadczyć fakt, że w świecie odnotowanych jest obecnie tylko kilka jego egzemplarzy i to w różnym stanie ich zachowania²¹.

wyjęto dopiero w Płocku ze zniszczonych opraw inkunabułów pochodzących ze Skępego; zob. tamże, s. 7-8.

19 Zob. H. Kostanecka, *50 inkunabułów...*, s. 9. Wszystkie pięćdziesiąt inkunabułów zostało szczegółowo opisanych w cytowanym opracowaniu H. Kostaneckiej.

20 Zob. tamże.

21 Zob. B. Cwikała, *Cztery nowe inkunabuły w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego zakupione w roku 1985*, „Notatki Płockie” 127(1986) n. 2, s. 58. Dzieło Turrecrematy posiadał w swoich zbiorach Józef Zieliński. Jednak najprawdopodobniej zaginęło ono jeszcze przed przewiezieniem skępskiego księgozbioru do Płocka, kiedy to część biblioteki ze Skępego bezpowrotnie uległa rozproszeniu. Z opisu J. Bruzdowicza wynika, że choć wolumin był zdefektowany (zawierał jedynie 139 kart, z czego pierwsza była uszkodzona, a dziesiątej, jedenastej i ostatniej brakowało), to na podstawie kryteriów wewnętrznych można było ustalić jego krakowskie pochodzenie. Informację o inkunabule podają wszystkie katalogi skępskie. Wspominał go również sam Józef Zieliński; zob.

Ostatni inkunabuł udało się nabyć w roku 2005, już za prezesury prof. Zbigniewa Kruszewskiego. Osiągnięto tym samym – razem z adlegatami – liczbę stu tytułów w osiemdziesięciu sześciu woluminach, przy posiadaniu dziewięćdziesięciu trzech inkunabułów²².

Kolekcja paleotypów Towarzystwa Naukowego Płockiego zawiera wiele dzieł o wyjątkowej pozycji i wysokiej wartości historycznej. Są wśród nich inkunabuły mogące się poszczycić wczesną metryką z lat siedemdziesiątych XV stulecia. Są również i takie, które zachowały się na ziemiach polskich tylko w jednym egzemplarzu, przechowywanym właśnie w Towarzystwie Naukowym Płockim. Cytowana już H. Kostanecka wśród tych ostatnich wskazała: *Breviarium Romanum* (Wenezja 1478); *Corpus iuris civilis* (Padova 1479); Joannes (Johann) de Breitenbach, *Disputatio de immaculata conceptione Virginis Mariae* (Leipzig 1489); Joannes Andreae (Giovanni d'Andrea), *Super arboribus consanguinitatis* (Memmingen, ok. 1490); Lucretius, *De rerum natura* (Wenezja 1495); Girolamo Savonarola, *Expositio in Psalmum XXX* (Augsburg 1500)²³.

Z kolei W. Kaczanowska do płockich unikatów będących obecnie w posiadaniu TNP również zaliczyła wspomniany już egzemplarz J. Turrecrematy (jako najstarszy polski druk tłoczony w Krakowie) oraz *Kronikę Świata* Wenera Rolewincka z 1492 roku²⁴. Natomiast jako nie zarejestrowane w Centralnym Katalogu inkunabułów w bibliotekach polskich B. Ćwikła zidentyfikowała dzieło *Compendium memorandorum vires naturales [et] commoda co[m]prehendes a Plinio data* Roberta de Valle Rothomagensis, stanowiące skrót *Historii naturalnej* Pliniusza, wydane w Paryżu w 1500 roku, będące również własnością Towarzystwa Naukowego Płockiego²⁵.

Paleotypy Towarzystwa Naukowego Płockiego sukcesywnie są poddawane konserwacji. Większość z nich zdigitalizowano w celu lepszego udostępnienia, a plat-

J. Zieliński, *O Bibliotece Zielińskich w Skępem i o jej założycielu*, „Echa Płockie i Łomżyńskie” 49(1902) s. 50; H. Kostanecka, *50 inkunabułów...*, s. 8.

22 Okoliczności nabywania kolejnych paleotypów, wraz z opisem zakupionych egzemplarzy, były sukcesywnie przedstawiane w następujących publikacjach: B. Ćwikła, *Cztery nowe inkunabuły w Bibliotece im. Zielińskich...*, s. 57-60; W. Kaczanowska, *Nowe inkunabuły w Bibliotece im. Zielińskich TNP zakupione w latach 1986-1987*, „Notatki Płockie” 135(1988) n. 2, s. 53-54; W. Kaczanowska, *Cztery nowe inkunabuły w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego zakupione w latach 1988-1989*, „Notatki Płockie” 141(1989) n. 4, s. 49; W. Kaczanowska, *Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego posiada już 70 inkunabułów*, „Notatki Płockie” 161(1994) n. 4, s. 16-19; W. Kaczanowska, *5 nowych inkunabułów w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego zakupionych w 1995 roku*, „Notatki Płockie” 165(1995) n. 4, s. 16-18; W. Kaczanowska, *Inkunabuły w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego (stan w dniu 31 grudnia 1996 r.)*, „Notatki Płockie” 169(1996) n. 4, s. 21-22; W. Kaczanowska, *Inkunabuły w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego (stan w dniu 31 grudnia 1998 r.)*, „Notatki Płockie” 177(1998) n. 4, s. 27-28.

23 Por. H. Kostanecka, *50 inkunabułów...*, s. 10-11; *Inkunabuły w bibliotekach polskich. Centralny katalog*, red. A. Kawecka-Gryczowa, oprac. M. Bohonos - E. Szandorowska, t. 1: A-L, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. XXXVI-XLIII.

24 W. Kaczanowska, *Zabytkowy charakter Biblioteki im. Zielińskich...*, s. 155.

25 Zob. B. Ćwikła, *Cztery nowe inkunabuły...*, s. 59-60.

forma cyfrowa TNP została włączona do ogólnopolskiej sieci Federacji Bibliotek Cyfrowych, należącej do europejskiej biblioteki cyfrowej *Europeana*²⁶.

Zakończenie

Towarzystwo Naukowe Płockie od ponad dwustu lat stara się ofiarnie służyć każdemu człowiekowi i dobru wspólnemu. Czyni to między innymi poprzez gromadzenie, przechowywanie, zabezpieczanie, opracowywanie i popularyzowanie materialnego dziedzictwa Europy, Polski, północnego Mazowsza i Płocka.

Nie sposób wyliczyć setek inicjatyw i przedsięwzięć, dzięki którym realizowano w przeszłości i wciąż realizuje się owe szczytne i ważne cele. W roku jubileuszu dwusetlecia TNP – pomimo restrykcji i drastycznych ograniczeń związanych z pandemią – wśród sesji, wernisaży, promocji, spotkań, publikacji i prezentacji, Towarzystwu Naukowemu Płockiemu we współpracy z Muzeum Mazowieckim w Płocku udało się zorganizować i otworzyć wystawę „Dwieście artefaktów na dwusetlecie Towarzystwa Naukowego Płockiego”. Autor i kurator ekspozycji, prof. Arkadiusz Wagner, historyk sztuki i bibliolog z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu wybrał z zasobów TNP, krytycznie opracował i przedstawił dwieście obiektów dziedzictwa kulturowego, reprezentatywnych dla poszczególnych kategorii zbiorów specjalnych Towarzystwa.

We wprowadzeniu do obszernego katalogu wystawy A. Wagner napisał: „Biblioteka Towarzystwa Naukowego Płockiego należy do tych historycznych księżnic Rzeszywospolitej, które znajdując się poza głównymi metropoliami są omijane przez większość badaczy i bibliofilów. W konsekwencji jej zbiory – mimo starań lokalnych bibliotekarzy – nigdy nie zostały dostatecznie rozpoznane i spopularyzowane, sankcjonując stan ich marginalizacji w dyskursie naukowym i świadomości społecznej. W rzeczywistości zaś w owej placówce przechowywana jest niezwykle bogata kolekcja zabytkowych ksiąg i innych artefaktów od średniowiecza do współczesności, spośród których wiele zasługuje na miano cymeliów w wymiarze nie tylko polskim, ale i światowym”²⁷.

Miejmy nadzieję, że to „nie tylko polskie, ale i światowe dziedzictwo” będzie – tak, jak dotąd – pozostawało w służbie społecznej przez kolejne stulecia, owocnie i twórczo przyczyniając się zarówno do zdobywania wiedzy, jak i kształtowania historycznej i kulturowej świadomości tych, którzy się z nim zetkną i zechcą je poznać.

26 W 2003 roku Biblioteka im. Zielińskich TNP zajęła drugie miejsce, po Bibliotece Sejmowej i przed Biblioteką Narodową, pod względem liczby skonwertowanych jednostek.

27 *Dwieście artefaktów na dwusetlecie Towarzystwa Naukowego Płockiego. Katalog wystawy*, oprac. A. Wagner, Płock 2020, s. 23.

Monika Bugno-Poniewierska
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Naukowy i społeczny wymiar badań genetycznych – Polskie Towarzystwo Genetyczne

Pierwsze wzmianki dotyczące Polskiego Towarzystwa Genetycznego sięgają 1963 roku, kiedy to w Poznaniu (19-21 listopada) na II Ogólnopolskim Sympozjum na temat genetyki człowieka, zwierząt, roślin i mikroorganizmów z inicjatywy prof. dr hab. Stefana Barbackiego powołano KOMITET ORGANIZACYJNY POLSKIEGO TOWARZYSTWA GENETYCZNEGO. Niespełna trzy lata później, 24 października 1966 roku w Warszawie stowarzyszenie pod nazwą: POLSKIE TOWARZYSTWO GENETYCZNE zostaje wpisane do rejestru Warszawskiego Urzędu Spraw Wewnętrznych pod numerem – 876.

Jednym z głównych statutowych działań Towarzystwa jest krzewienie wiedzy w zakresie szeroko pojętej genetyki. Problematyka obejmuje 4 grupy tematyczne: genetykę człowieka, genetykę zwierząt, genetykę roślin i genetykę mikroorganizmów. Obecnie trwają prace nad rozszerzeniem zakresu działalności o tematykę genetyki sądowej.

Do Polskiego Towarzystwa Genetycznego należy 451 aktywnych członków, działających w 12 Oddziałach: Białostockim, Gdańskim, Krakowskim, Lubelskim, Łódzkim, Olsztyńskim, Poznańskim, Szczecińskim, Śląskim, Warszawskim, Wrocławskim. Członkami PTG są medycy, biolodzy, mikrobiolodzy, biotechnolodzy, zootechnicy, lekarze weterynarii oraz studenci i doktoranci.

Poszczególne oddziały organizują wiele posiedzeń na których prezentowane są referaty wygłaszane stacjonarnie lub w formie webinarium. Inną platformą wymiany doświadczeń naukowych są kongresy naukowe Polskiego Towarzystwa Genetycznego, organizowane początkowo co 3 a obecnie co 4 lata, podczas których prezentowane są wyniki i najważniejsze odkrycia naukowe z zakresu genetyki, genomiki, epigenetyki czy też transkryptomiki oraz nowoczesne techniki badawcze. Wymiana wiedzy pomiędzy naukowcami reprezentującymi różne grupy tematyczne wykazała, iż dzięki zaawansowanym narzędziom, jakimi są wysokoprzepustowe techniki badawcze, coraz lepiej rozumiane są mechanizmy na poziomie komórki, przy ogromnej złożoności tych procesów, ale również prowadzona jest nowoczesna selekcja roślin czy zwierząt. W medycynie oraz medycynie weterynaryjnej, rozwój genetyki oraz biologii molekularnej jest istotny dla każdej specjalności. Leży u podstaw medycyny spersonalizowanej, zarówno w chorobach dziedzicznych, jak i nabytych. Szereg problemów medycznych rozwiązywanych jest dzięki wiedzy

i narzędziom genetyki. Ostatnie dwa lata pokazały jak ważna jest wiedza w dziedzinie genetyki mikroorganizmów. Natomiast rozwój genetyki zwierząt i roślin, poza znaczeniem poznawczym, ma istotny wpływ na dynamiczny progres rolnictwa oraz hodowli zwierząt jak i roślin, mając niebagatelny wpływ na kształtowanie globalnych procesów społecznych, ekonomicznych i politycznych. Wdrażanie wiedzy genetycznej do praktyki, wiąże się również z kontrowersjami natury etycznej, poczynając od genetycznie zmodyfikowanych roślin, poprzez genetycznie uwarunkowaną oporność mikroorganizmów na antybiotyki, techniki wspomaganego rozrodu w medycynie czy też granice selekcji zwierząt w świetle zachowania ich dobrostanu.

Nasze środowiska mają poczucie odpowiedzialności za kształtowanie debaty społecznej w tym zakresie na odpowiednim, merytorycznym poziomie. Efektem tego było zorganizowanie otwartej sesji w formie debaty z udziałem dziennikarzy, podczas VI Polskiego Kongresu Genetyki (Kraków, 28-30.06.2022), zatytułowanej genetyka a społeczeństwo. Dziennikarze oraz uczestnicy mogli zadawać pytania najwybitniejszym polskim genetykom, wśród których byli: Prof. Olga Haus z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (genetyka człowieka), Prof. Monika Rakoczy-Trojanowska z SGGW w Warszawie (genetyka roślin), Prof. Wojciech Branicki z Uniwersytetu Jagiellońskiego (genetyka sądowa), Prof. Stanisław Kamiński z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (genetyka zwierząt), Prof. dr hab. Krzysztof Pyrc z Uniwersytetu Jagiellońskiego (wirusologia, biotechnologia), Prof. Grzegorz Węgrzyn, z Uniwersytetu Gdańskiego (genetyka mikroorganizmów) oraz Prof. dr hab. Michał Witt z Instytutu Genetyki Człowieka PAN w Poznaniu (genetyka człowieka). Podczas niezwykle ciekawego i inspirującego spotkania debatowano między innymi na temat ochrony danych genetycznych w Polsce. Niewiele osób zdaje sobie dziś sprawę z tego, że zapisane w naszych genach informacje, są znacznie cenniejsze niż jakiegokolwiek inne dane i powinny być chronione bardziej niż hasło do rachunku bankowego. Ekspert genetyki sądowej poruszył zagadnienia związane z wykorzystaniem baz danych DNA w kryminalistyce, ich zalet i zagrożeń. Rozwiane zostały również mity na temat zmutowanych roślin uprawnych (w tym GMO). Wśród poruszanych zagadnień były również kwestie etyczne dotyczące granic selekcji zwierząt w świetle zachowania ich dobrostanu, a także tematy dotyczące genetycznych przyczyn oporności mikroorganizmów na antybiotyki. Interesująca dyskusja podczas debaty, oraz wywiady z prowadzącymi sesję panelistami, pokazała iż taka forma debaty jest potrzebna szerszemu społeczeństwu, ale również naukowcom na co dzień zajmującym się szeroko pojętą genetyką.

Bogumiła Celer
Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych Akademii
Kaliskiej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

Biografistyka w działalności regionalnych towarzystw naukowych. Przegląd inicjatyw

Streszczenie

Autorka dokona wstępnej analizy działalności wydawniczej regionalnych towarzystw naukowych pod kątem zarówno różnego rodzaju wydawnictw słownikowo-encyklopedycznych ludzi nieżyjących, bądź żyjących (słowników biograficznych wielu specjalności zawodowych, słowników regionalnych), jak też monografii biograficznych (biografie sensu stricto) przedstawiających/ jedną lub więcej osób (biografie zbiorowe czy grupowe). Przedstawiony zostanie także projekt pn. „Biografistyka w perspektywie regionalnej”, który realizowany jest przez Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki „Nauka dla Społeczeństwa” w obszarze „Humanistyka-Społeczeństwo-Tożsamość”. Autorka zasygnalizuje główne założenia projektu oraz stan prac.

Wprowadzenie

Przedmiotem artykułu jest wstępna analiza działalności regionalnych ogólnych towarzystw naukowych pod kątem zarówno różnego rodzaju wydawanych przez nie publikacji biograficznych, jak i innych inicjatyw służących popularyzowaniu w społeczeństwie biografii wybitnych ludzi. Wskazane przez autorkę konkretne przykładowe inicjatywy będą wynikiem subiektywnego wyboru. Pewne zjawiska z uwagi na charakter artykułu zostaną jedynie zasygnalizowane i mogą stać się przedmiotem dalszych rozważań i dokładniejszych analiz. Nie sposób wyliczyć, ile biograficznych publikacji powstało wskutek inicjatyw działaczy regionalnych, można jednak stwierdzić, że z pewnością wpływają one wszystkie na kształtowanie się świadomości regionalnej.

Wstępna analiza wydawnictw biograficznych regionalnych towarzystw naukowych

Inicjatywy wydawnicze są rozwijane w działalności regionalnych towarzystw naukowych od wieków i stały się przedmiotem wielu opracowań. Wśród tych inicjatyw biografistyka zajmuje ważną pozycję. Stała się bardzo popularnym gatunkiem pisarstwa. O nieustającej potrzebie utrwalenia pamięci o konkretnych osobach,

które w jakiś sposób zapisały się w dziejach Polski, danego regionu czy społeczności świadczy niemała liczba różnego rodzaju słowników biograficznych i leksykonów dziedzinowych i specjalistycznych, które w ostatnich dziesięcioleciach pojawiają się na polskim rynku wydawniczym¹.

Choć współcześnie biografistykę wprowadzają w zakres swoich zainteresowań różne dyscypliny naukowe: filozofia, socjologia, pedagogika, politologia, to jednak najbardziej jest ona związana z historią. Mimo to, jak podkreśla Mirosław Krajewski: „w historiografii jest ona różnie postrzegana. Jedni zwracają uwagę na jej ważną rolę, także dla całej humanistyki, inni wprost negują jej znaczenie dla badań historycznych, przedkładając badania nad dziejami pojedynczych ludzi badania nad społeczeństwem i grupami ludzkimi *sensu largo*.”² Wybitny historyk, socjolog i etnograf, profesor bibliotekoznawstwa, członek-korespondent PAU, redaktor „Polskiego słownika biograficznego”, Wiesław J. Bieńkowski (1926-1999), podkreślał wyjątkowe znaczenie biografistyki, która poprzez „różnorodność dostarczanych przez tę gałąź informacji, niesie z sobą doniosłe wartości poznawcze”³. Natomiast współczesna badaczka Katarzyna Grysińska-Jarmuła zauważa, że „biografistyka polska rozwija się w dwóch głównych nurtach: jako samodzielne opracowania monograficzne oraz w postaci biogramów, tj. zwięzłych form faktograficzno-kronikarskich zamieszczanych w różnych encyklopediach, słownikach, biografiach zbiorowych”⁴.

Podejmując się analizy tematyki działalności wydawniczej prowadzonej przez regionalne towarzystwa naukowe w zakresie biografistyki, należy dokonać na wstępie pewnej systematyzacji. Wśród wydawnictw biograficznych wymienić należy:

- słowniki biograficzne specjalistyczne, tj. obejmujące swoim zasięgiem określoną grupę społeczną, czy zawodową w ujęciu ogólnopolskim i regionalnym,
- słowniki biograficzne o zasięgu regionalnym,
- słowniki biograficzne zawierające biogramy postaci związanych z danym miastem, miejscowością.

1 Katarzyna Grysińska-Jarmuła, *Tendencje rozwojowe polskiej biografistyki od końca XIX do początków XXI wieku*, „Ukrains'ka Biografistika” 2016, nr 13, s. 63.

2 Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej. T. 1, A-L, s. 8

3 Anna Gruca, „Historię tworzą ludzie” – biografistyka w badaniach Wiesława Bieńkowskiego, w: „Biblioteki, informacja, książka: interdyscyplinarne badania i praktyka w XXI wieku”, Kraków 2010, s. 151-152; Por. Tadeusz Łepkowski, *Biografistyka: żywotność, tradycjonalizm, nowoczesność*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, z. 1., s. 12; Emanuel Rostworowski, *Biografia, biogram, historia grup i pokoleń*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, z. 2, s. 356; tegoż, *Biografistyka dziejów najnowszych*, „Dzieje Najnowsze” 1973, nr 3, s. 153-158; Władysław Zajewski, *Biografistyka jako gatunek twórczości historiograficznej*, „Czasy Nowożytnie” 2000, t. 8, s. 7-18.

4 Szerzej: Katarzyna Grysińska-Jarmuła, *Tendencje rozwojowe polskiej biografistyki od końca XIX do początków XXI wieku*, „Ukrains'ka Biografistika”, 2016, nr 13, s. 51-74; Tadeusz Łepkowski, *Kilka uwag o historycznej biografistyce*, „Kwartalnik Historyczny” 1964, R. 71, z. 3, s. 711; Tadeusz Kulak, *Uwagi nad biografistyką polską XIX wieku*, w: „Stan i perspektywy rozwoju biografistyki polskiej”, red. L. Kuberski, Opole 1998, s. 97; Wiesław Bieńkowski, *Biografistyka w badaniach nad książką*, w: „Książka polska w okresie zaborów”, red. M. Kocójowa, Kraków 1991, s. 51.

- słowniki biograficzne w ujęciu chronologicznym, poświęcone osobom związanym z konkretnym wydarzeniem historycznym, czy z konkretnym towarzystwem,
- biografie zbiorowe,
- biograficzne serie wydawnicze,
- monografie biograficzne,
- ego-dokumenty,
- biografie publikowane w czasopiśmie wydawanych przez towarzystwa⁵.

Wśród słowników biograficznych specjalistycznych, tj. obejmujących swoim zasięgiem określoną grupę społeczną, czy zawodową w ujęciu ogólnopolskim wymienić należy wydawany w latach 1994-2009 „Słownik badaczy literatury polskiej” pod red. Jerzego Starnawskiego. Słownik wydawany przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe tzw. metodą holenderską (od A do Z w miarę napływania haseł) obejmuje dziesięć tomów. Równocześnie wydany został indeks haseł i ich autorów w tomach VI-X; analogiczny indeks do tomów I-V został wydany z tomem V. Tom X ukazał się w 15 lat po pierwszym. Innym przykładem słownika specjalistycznego w ujęciu ogólnopolskim jest słownik, który ukazał się w 2002 r. w wydawnictwie Lubelskiego Towarzystwa Naukowego pt. „Probabiliści, statystycy matematycy, ekonometrycy i biometrycy : od starożytności do 2000 r.” w opracowaniu Wiktora Oktaba.

W ujęciu regionalnym wśród słowników biograficznych specjalistycznych należy wymienić wydany w 2019 r. przez Towarzystwo Naukowe w Toruniu słownik „Męczeństwo – służba – walka: duchowieństwo diecezji chełmińskiej w latach drugiej wojny światowej (1939-1945)”. Opracowania publikacji podjął się prof. Jan Sziling. Ostatnie lata przyniosły także rozwój biografistyki „naukowej”, czyli ludzi świata nauki. Przykładem jest tu słownik „Uczni Gdańska: laureaci Nagrody im. Jana Heweliusza za lata 2003-2007 wydany w 2008 r., za lata 2008-2012 wydany w 2013 r. oraz za lata 2013-2017 wydany w 2018 r. pod auspicjami Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. Redakcji naukowej pierwszych dwóch tomów słownika podjęła się Maria Babnis, wieloletnia pracownica Biblioteki Gdańskiej PAN, autorka wielu książek i publikacji historycznych i naukowych. Natomiast redakcją trzeciego tomu zajęła się Anna Świtalska-Jopek.

Prace nad słownikami specjalistycznymi inicjują także inne towarzystwa. W 2007 r. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe wydało słownik „Historia towarzystw lekarskich regionu kujawsko-pomorskiego: patroni szpitali bydgoskich : praca zbiorowa” pod red. Zygmunta Mackiewicza. W dwa lata później ukazał się „Słownik biograficzny naukowców bydgoskich” również pod auspicjami Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego, autorstwa Krystyny Kwaśniewskiej i Jacka Woźnego. Ten niewątpliwie przydatny słownik daje obraz stanu osobowego ówczesnej bydgoskiej nauki, która w latach 2000-2010 przeżyła ogromny rozwój. Powstały dwa uniwersytety, poszerzyła się znacząco baza, jak i liczba uczelni oraz studentów. Zdaniem autorów słownik stanowić może punkt wyjścia dla przyszłych studiów socjologicznych.

Nowością wydawniczą jest natomiast słownik przygotowany w Ostrołęckim Towarzystwie Naukowym im. Adama Chętnika, przez Jerzego Kijowskiego pt. „Bio-

5 Por. Katarzyna Grysińska-Jarmuła, dz. cyt., s. 63-64.

gramy wybranych działaczy społecznych z miasta i powiatu Ostrołęka” (2022). Słownik zawiera blisko 50 postaci związanych z miastem i regionem.

Kolejną grupą słowników wydawanych przez regionalne towarzystwa naukowe są ogólne słowniki biograficzne o zasięgu regionalnym. Tutaj na uwagę zasługują: „Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej (ziemi kaliskiej)”, wydawany przez Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, czy też „Słownik biograficzny Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza”⁶ wydany pod auspicjami Siedleckiego Towarzystwa Naukowego. Pierwszy tom wspomnianego słownika ukazał się w 2009 r. z inicjatywy i pod redakcją prof. Arkadiusza Kołodziejczyka. Patronowały mu wówczas: Siedleckie Towarzystwo Naukowe i Instytut Historii Akademii Podlaskiej (obecnie Instytut Historii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach). Obie te placówki postanowiły, po zawarciu odpowiedniej umowy w 2018 r., kolejne tomy wydawać już samodzielnie. Redakcja wyłoniona przez ówczesny Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych kontynuuje zasady sformułowane przez prof. A. Kołodziejczyka we *Wstępie* tomu pierwszego, przede wszystkim jeśli chodzi o zakres terytorialny obejmujący „terytorium byłych województw białkopodlaskiego i siedleckiego”. W 2020 r. ukazał się tom V słownika. Każdy tom ma strukturę alfabetyczną i jest wyposażony w wykaz skrótów oraz spis biogramów w dotychczas opublikowanych tomach z zaznaczeniem numeru tomu, w którym biogram ukazał się, a biogramy z bieżącego tomu są wyłuszczone. Wewnętrzny układ biogramów i zapis bibliografii wzorowany jest na Polskim Słowniku Biograficznym.

Wspomnieć wypada także o wydanym w 2014 r. przez Dobrzyńskie Towarzystwo Naukowe „Nowym słowniku biograficznym ziemi dobrzyńskiej T. 1, A-L” opracowanym przez Mirosława Krajewskiego. W ogłoszonych w 1986 r. „Materiałach do bibliografii historycznej ziemi dobrzyńskiej” wydzielono osobny rozdział zatytułowany „Biografie”, w którym zawarto ponad 1300 pozycji bibliograficznych traktujących o poszczególnych osobach – wybitnych jednostkach tej ziemi. Wykaz ten spotkał się z dużym zainteresowaniem społecznym, a jego ogłoszenie zbiegło się z podjęciem badań na temat wybitnych obywateli ziemi dobrzyńskiej. W ten sposób zrodziła się potrzeba sfinalizowania prac nad „Słownikiem biograficznym ziemi dobrzyńskiej” (Lipno 1992), jak się okazało po kilku latach „małym słownikiem biograficznym ziemi dobrzyńskiej”. W 2002 r. ukazał się rozszerzony „Dobrzyński słownik biograficzny. Ludzie europejskiego regionu” (Włocławek 2002), zawierający ok. 1400 biogramów⁷. Obydwa wydania okazały się niewystarczające, głównie wobec rosnącego zainteresowania biografistyką, ale także znacznego postępu badawczego. „Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej” jak czytamy we *wstępie*: „podobnie jak ogólne i specjalistyczne słowniki biograficzne, jest encyklopedycznym zbiorem wiadomości o ludziach wyróżniających się swą działalnością w różnych dziedzinach życia. Za podstawę umieszczenia danej osoby w słowni-

6 *Słownik biograficzny Południowego Podlasia i Wschodniego Mazowsza. T. 1-4*, pod red. Arkadiusza Kołodziejczyka; przy współpr. Wiesława Charczuka i Dariusza Grzegorzczuka, Siedlce 2009.

7 Piotr Gałkowski ; Anna Maria Stogowska, *Dobrzyński słownik biograficzny* – recenzja, „Zeszyty Naukowe WSHE” 2003, t. 13, s. 235-243.

ku przyjęto fakt przekroczenia przez nią tzw. progu przeciętności, stosując przy tym kryterium reprezentatywności, odzwierciedlającej rzeczywisty proces historyczny⁸.

W kolejnej grupie można wskazać na słowniki zawierające biogramy postaci związanych z danym miastem, miejscowością. Poszczególne środowiska odkrywają postaci ważne dla danego obszaru, regionu, miasta. W każdej społeczności odgrywają ważną rolę nie tylko osoby piastujące zaszczytne i odpowiedzialne stanowiska, ale także te, którym biografistyka nie zawsze poświęcała należytą uwagę. Wśród nich są często postaci, dzięki którym ich rodzinne miejscowości zyskiwały na znaczeniu, umacniały swoją pozycję polityczną, społeczną, kulturalną czy gospodarczą. Warto tutaj zwrócić uwagę na ideę wydania „Przemyskiego Słownika Biograficznego”⁹, która narodziła się w Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Przemysłu pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku. Jednak zadanie to okazało się wówczas niemożliwe do zrealizowania. Powrócono do niego dopiero na początku kolejnego stulecia, w związku ze zbliżającymi się w 2009 r. obchodami stulecia Towarzystwa. Zdecydowano się przyjąć bardzo szeroką koncepcję publikacji. Nie ograniczono się bowiem jedynie do tych, którzy urodzili się, zmarli, lub jedynie czasowo zamieszkiwali w grodzie nad Sanem, ale także umieszczono w słowniku osoby, dla których Przemysł był niejako „przystankiem” na ich życiowej drodze. Świadomie przyjęto również otwartą formułę Słownika (każdy tom rozpoczyna się od litery A, kończy zaś na Ż), aby w ten sposób umożliwić umieszczanie w kolejnych tomach osób pominiętych w tomie poprzednim. Autorzy zamieszczanych w kolejnych tomach biogramów reprezentują różne strony Polski oraz różne środowiska naukowe.

W 1991 r. Włocławskie Towarzystwo Naukowe podjęło pierwsze próby opracowania biogramów osób szczególnie zasłużonych dla Włocławka, wydając z okazji 650. rocznicy tego miasta publikację „Zasłużeni dla Włocławka”, pod redakcją Mieczysława Wojciechowskiego. Natomiast w 25. rocznicę utworzenia Włocławskiego Towarzystwa Naukowego, w 2004 r. ukazał się pierwszy tom „Włocławskiego słownika biograficznego”. Częstotliwość ukazywania się poszczególnych tomów uzależniona była od pozyskania odpowiednich środków finansowych. Do tej pory wyszło osiem tomów (I-2004; II-2005; III-2005; IV-2006; V-2008; VI-2011; VII-2018; VIII-2020). Redaktorem naczelnym słownika jest Stanisław Kuniowski, natomiast nad całością prac badawczych opiekę sprawują Rada Naczelna pod przewodnictwem prof. dr. hab. Mieczysława Wojciechowskiego. W słowniku zastosowano system „holenderski”. Do umieszczenia w słowniku kwalifikowane są biogramy osób, które działając we Włocławku, przyczyniły się do rozwoju miasta w danym okresie jego dziejów oraz te, które urodziły się w nim, ale opuściły miasto i wyróżniły się w pracy zawodowej, społecznej, twórczej w Polsce i za granicą. Dopuszczono także możliwość publikowania biogramów osób, które nie urodziły się we Włocławku, krótko w nim przebywały, ale po opuszczeniu miasta zapewniły sobie ważne miejsce w życiu społecznym, gospodarczym, politycznym, naukowym bądź kulturalnym¹⁰.

8 Tamże.

9 *Przemyski słownik biograficzny*. T. 4, pod redakcją Ewy Grin-Piszczyk, Tomasza Pudłockiego, Przemysł 2021.

10 Henryk Witczak, *Henryk Włocławski słownik biograficzny – recenzja*, „Ateneum Kapłańskie” 2020, T. 175, z. 3, s. 615-617.

Podobny pod względem metodologicznym jest słownik „Łączanie wielkiego serca, zasług, pasji twórczej i społecznej działalności 1945-1990”, wydany w trzech tomach przez Mazurskie Towarzystwo Naukowe.

Nurt badań nad biografistyką regionalną reprezentuje również „Wieluński słownik biograficzny” przygotowany pod redakcją Zbigniewa Szczerbika i Zdzisława Włodarczyka. Cztery tomy słownika opublikowane zostały pod auspicjami Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego. Pracował nad nimi zespół złożony z kilkunastu autorów, którzy wywodzą się z różnych środowisk, nie tylko akademickich, lecz także w znacznej części ze środowiska lokalnego, wieluńskiego. Redaktorzy zamieścili w publikacji oprócz imiennej listy również podstawowe, identyfikujące dane wskazujące na działalność zawodową autorów biogramów. Niemniej, jak zaznaczają redaktorzy słownika, udział przedstawicielei lokalnej społeczności, która przechowuje w zbiorowej pamięci wiele faktów z życia nieżyjących już wieluńian, okazuje się wciąż niewystarczający¹¹.

W 2007 r. Towarzystwo Naukowe Płockie wydało słownik „Płocczanie znani i nieznanymi : słownik biograficzny. T. 2” (oprac. Andrzej Jerzy Papierowski, Jerzy Stefański), natomiast Lubelskie Towarzystwo Naukowe opublikowało „Słownik biograficzny nauczycieli miasta Lublina w latach 1918-1939” przygotowany przez Jerzego Doroszewskiego.

Dobrze reprezentowana jest także grupa słowników biograficznych w ujęciu chronologicznym, poświęconych osobom związanym z konkretnym wydarzeniem historycznym, czy z konkretnym towarzystwem. Za przykład mogą tu posłużyć: wydana w 2015 r. przez Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemysłu publikacja „Zapomniani obrońcy granic południowo-wschodnich II Rzeczypospolitej 1922-1939: słownik biograficzny oficerów, strażników oraz pracowników kontraktowych straży celnej i straży granicznej”, czy też wydane przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe dwa słowniki: „Prezesi Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łodzi w latach 1936-1946 i Łódzkiego Towarzystwa Naukowego w latach 1946-2006” oraz „Słownik członków Łódzkiego Towarzystwa Naukowego 2010-2015”. Natomiast w 2019 r. Towarzystwo Naukowe Płockie wydało publikację „Ludzie TNP: słownik biograficzny (1820-2020)” pod redakcją naukową Małgorzaty Kamińskiej. Publikacja powstała dla uczczenia 200. rocznicy założenia Towarzystwa Naukowego Płockiego w 1820 r. i przypomnienia losów osób, które swoim życiem oraz działalnością zwłaszcza naukową i społeczną, zapisały się na kartach historii stowarzyszenia. Słownik zawiera 44 noty biograficzne, w większości opatrzone bibliografią i fotografiami. Bohaterami opracowania są nieżyjący członkowie i sympatycy TNP – osoby reprezentujące różne profesje i dziedziny życia. Biogramy opracowało 26 autorów.

Ostatnią grupę słowników stanowią biografie zbiorowe. Tutaj wymienić można słownik „Badacze i historiografia regionu łomżyńskiego” opracowany w Łomżyńskim Towarzystwie Naukowym im. Wągów. Tom składa się z dwóch części. W pierwszej znalazły się biogramy zbiorowe, poczynając od ks. Krzysztofa Kluka

11 Renata Bizior, *Wieluński słownik biograficzny, t. 1 i t. 2, pod red. Zbigniewa Szczerbika i Zdzisława Włodarczyka, Wieluń 2014, ss. 288 – recenzja, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2015, t. 2, s. 194-200.*

i jego kontynuatorów, poprzez m.in. braci Wagów, badaczy drobnej szlachty i Kurpi, jako dwóch społeczności wielce charakterystycznych dla Mazowsza Północno-Wschodniego. Cennym uzupełnieniem artykułów historycznych jest tekst o prof. Witoldzie Doroszewskim i jego uczniach.

Powyżej przytoczono zaledwie przykłady konkretnych słowników, które dodatkowo według zaproponowanej systematyzacji można zaszeregować do więcej niż jednej grupy obrazującej dany typ. Słownik może mieć zasięg regionalny i jednocześnie ograniczać się do ujęcia przedstawicieli jednej grupy zawodowej, a dodatkowo jeszcze w obrębie tej grupy do konkretnego okresu historycznego. W ostatnich latach daje się zauważyć wzrost zainteresowania biografistyką. Powstaje wiele nowych prac biograficznych o zasięgu regionalnym, a nawet lokalnym, zarówno o charakterze monograficznym, jak i słownikowym. Władze lokalne często przejmują na siebie kwestie finansowe związane z przygotowaniem publikacji. Książki piszą nie tylko naukowcy, ale także pasjonaci historii, zwłaszcza regionalnej.

Na uwagę w działalności wydawniczej regionalnych towarzystw naukowych zasługują także biograficzne serie wydawnicze. Doskonałym przykładem może być tutaj inicjatywa wydawania książeczek z serii „Kaliszanie” powstała w 2010 r. w Kaliskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk. Pomysłodawcą jest prezes towarzystwa, regionalista prof. Krzysztof Walczak. Do inicjatywy dołączyli kolejni badacze kaliscy i tak zaczęły powstawać kolejne tomiki. Wszystkie książki z serii powstają z myślą o pasjonatach, regionalistach, ale przede wszystkim z myślą o młodych kaliszaniech, dlatego mają charakter popularny oraz interesującą szatę graficzną. Seria posiada jednolity kształt, zmieniają się jedynie kolory okładki i wizerunki postaci. Na okładce nie mogło zabraknąć elementu typowo kaliskiego, którym jest panorama miasta autorstwa artysty grafika Władysława Kościelniaka. Każda książka z serii prezentuje inną postać, znaną lub mniej znaną lecz ważną dla miasta. Publikacje pokazują nie tylko samą biografię, ale także działalność zawodową, społeczną oraz obraz środowiska, w którym dana osoba działała. Dotychczas w kręgu zainteresowań autorów serii znalazło się 20 postaci.

Innym przykładem jest seria „**Życiorysy Łomżyńiaków**” zainicjowana w 1991 r. przez Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów. Powołując serię, jak czytamy w jednej z recenzji kierowano się następującymi przesłankami: „wyrzucić uznanie dla ludzi zasłużonych dla regionu, „uczyć jak należy pracować” i zachować wierność swoim ideałom, z jednoczesnym utrzymaniem szacunku dla innych poglądów, pomóc w lepszym poznaniu dziejów Łomżyńskiego”. Jako pierwsza zaprezentowana została postać Piotra Bańkowskiego. Zdecydował o tym niejako względ praktyczny, tomik ten jest podziękowaniem pośmiertnym za przekazanie Łomżyńskiemu Towarzystwu Naukowemu im. Wagów Gabinetu Naukowego imienia Janiny i Piotra Bańkowskich¹².

Wspomnieć wypada także o seriach biograficznych zainicjowanych przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Dążąc do integracji łódzkiego środowiska naukowego poprzez informowanie o różnych aspektach działalności badawczej i eksponowanie

12 Adam Dobroński, Piotr Bańkowski (1885-1976), Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów i Wydawnictwo „Rewers”, Białystok – Łomża 1991, s. 72 – recenzja, „Studia Łomżyńskie, 1993, nr 4, s. 294-495.

dokonań wybitnych uczonych, zapoczątkowano w latach 90. wydawanie nowych serii. Należą do nich przede wszystkim: „Sylwetki łódzkich uczonych” i „Moja droga do nauki”. Prezentację wyróżniających się łódzkich profesorów wyższych uczelni rozpoczęto w 1991 r. Do listopada 2012 r. ukazało się 108 zeszytów. Seria wydawnicza „Moja droga do nauki” ma charakter biograficzny. Wybitni łódzcy uczeni, należący do ŁTN, w zróżnicowany sposób ukazują swoje życie.

Nie sposób szerzej omówić monografii czy kompendiów biograficznych wydanych przez towarzystwa naukowe. W latach 1982-1989 ukazały się trzy kompendia biograficzne wydane przez Towarzystwo Naukowe w Toruniu w serii „Prace popularnonaukowe”. Prace nad biografiami podjęto w związku z przypadającą w 1983 roku 750-tą rocznicą nadania Toruniowi praw miejskich. Książki te miały duże znaczenie w wypełnieniu luk w wiedzy mieszkańców Torunia o postaciach, które przyczyniły się do rozwoju miasta. Są to publikacje:

- **„Wybitni ludzie dawnego Torunia” pod redakcją Mariana Biskupa (Prace popularnonaukowe nr 39, Toruń 1982)**. Kompendium zawiera 54 szkice biograficzne, poświęcone osobom odznaczającym się na polu nauki i kultury, działaczom społeczno-politycznym i narodowym, literatom, publicystom, redaktorom prasy regionalnej, drukarzom, wydawcom, architektom, bibliofilom, ludziom teatru i muzykom;
- **„Artyści w dawnym Toruniu” pod redakcją Józefa Poklewskiego (Prace popularnonaukowe nr 43, Toruń 1985)**. Zbiór zawiera 30 szkiców biograficznych poświęconych artystom reprezentującym najróżniejsze specjalności. Są wśród nich architekci, malarze, rzeźbiarze, graficy, złotnicy, snycerze tworzący w Toruniu do 1939 r. Wśród szkiców znalazły się również trzy hasła zbiorowe – poświęcone pomnikom Kopernika, Konfraterni Artystów i scenografom teatralnym.
- Ostatnie kompendium **„Toruńscy twórcy nauki i kultury” (1945-1985) pod redakcją Mariana Biskupa i Andrzeja Gizińskiego (Prace popularnonaukowe nr 50 Toruń 1989)** przedstawia sylwetki 53 zasłużonych toruńian. Są to przede wszystkim ludzie nauki – pierwsi wykładowcy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W książce odnajdziemy również biogramy ludzi pióra, teatru, fotografików i muzyków.

Kolejną ważną kategorią wydawniczych inicjatyw biograficznych są ego-dokumenty. W piśmiennictwie polskim, zwłaszcza z zakresu historii i historii literatury, najczęściej na określenie źródeł, które są związane z historiami osobistymi i mają charakter biograficzny, używa się pojęcia literatura pamiętnikarska, przekazy pamiętnikarskie, dokumenty pamiętnikarskie lub literatura dokumentu osobistego. W ostatnich czasach, zwłaszcza w literaturze holenderskiej i niemieckiej, na oznaczenie tego rodzaju źródeł zaczęto posługiwać się terminem „ego-dokument”¹³. Władysława Szulakiewicz definiuje Ełego-dokumenty jako „źródła, które zawierają autopercepcję i prezentację historycznego wydarzenia, osoby/osób, instytucji, obiektu. Są to teksty powstające

13 Terminu ego-dokument jako pierwszy użył Jacques Presser (1899–1970) holenderski historyk, pisarz i poeta. Szerzej: Władysława Szulakiewicz, *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2013, nr 16, Vol. 1, s. 65-84.

jako efekt dobrowolnego lub przymusowego oświadczenia, raportu, sprawozdania, czyli dokumenty będące rezultatem przedstawienia osobistego świadectwa na temat siebie i innych osób oraz wydarzeń”¹⁴. Do klasycznych ego-dokumentów zalicza się: życiorysy, wspomnienia, dzienniki, pamiętniki, autobiografie, listy. Wspólną cechą materiałów źródłowych zwanych ego-dokumentami jest ich charakter biograficzny. Dlatego są one ważne szczególnie dla tych badaczy, dla których głównym przedmiotem badań jest biografistyka. Za przykład niech posłuży choćby ostatnio wydana przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk książka „Z wielkopolskiej wsi na fronty Wielkiej Wojny” (Poznań 2022). Przygotowany do edycji przez Władysława Schwarza zespół listów z okresu pierwszej wojny światowej jest – jak czytamy w recenzji prof. dr. hab. Macieja Franza – „nie tylko wprowadzeniem do obiegu historycznego nieznanego dotąd zespołu korespondencji, ale również oddaniem głosu jednemu z tych wielu uczestników pierwszej wojny światowej, którzy jej kolejne wydarzenia widzieli i opisywali z poziomu okopów. Nawet jeśli te listy pisała osoba słabo wykształcona i niemająca bardzo szerokiego horyzontu spojrzenia na wydarzenia, których stała się uczestnikiem, to przecież właśnie takimi osobami była większość żołnierzy pierwszej wojny światowej, także tych narodowości polskiej, z Wielkopolski, które wcielono do armii niemieckiej”.

Wiele informacji biograficznych zawierają ponadto wspomnienia pośmiertne drukowane w czasopismach wydawanych przez towarzystwa regionalne. Prezentowany wyżej wybór publikacji w istotnym stopniu wzbogaca polską biografistykę, w szczególności tę jej część, której orientacja badawcza ma charakter regionalny.

Inne inicjatywy biograficzne podejmowane przez regionalne towarzystwa naukowe

Zauważyć należy, że towarzystwa naukowe oprócz działalności wydawniczej realizują również wiele innych inicjatyw biograficznych. Organizowane są historyczne wystawy czasowe o tematyce biograficznej, wykłady, prelekcje, odczyty, projekty, a także konferencje poświęcone poszczególnym postaciom, jak i stanowiące refleksję nad różnymi aspektami w biografistyce. Przywołać należy chociażby konferencję, na którą w dniach 25-26 października br. zaprasza Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk pt. „Roman Pollak (1886-1972) – nowe spojrzenia. Sesja naukowa w 50. rocznicę śmierci”. W zakresie projektów o charakterze biograficznym warto przytoczyć projekt zrealizowany w 2018 r. przez Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Przedmiotem projektu była inwentaryzacja i digitalizacja spuścizny Adama Chodyńskiego przechowywanej w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. W rezultacie zinwentaryzowano i zdigitalizowano cenne XIX-wieczne materiały, uzyskując liczbę ponad 16 000 wykonanych skanów. Dokumenty zostały zapisane w formacie TIFF. Zdigitalizowane materiały są dostępne bezpłatnie w Bibliotece Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Realizacja projektu wpłynęła na wzrost świadomości społecznej w zakresie roli i wartości dziedzictwa kulturowego, jakim jest spuścizna wybitnego kaliskiego historyka.

14 Tamże, 67.

„Biografistyka w perspektywie regionalnej” – projekt Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk

Na zakończenie kilka słów na temat kolejnego projektu realizowanego przez Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk pod nazwą „Biografistyka w perspektywie regionalnej”. Projekt finansowany jest w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki „Nauka dla Społeczeństwa” w obszarze „Humanistyka-Społeczeństwo-Tożsamość”. Celem projektu jest popularyzacja oraz rozwój badań interdyscyplinarnych w obszarze humanistyki; przede wszystkim upamiętnienie aktywności osób, które odegrały znaczącą rolę w dziejach regionu Wielkopolski południowo-wschodniej, bądź też całego kraju oraz za granicą, a pochodzą z tego rejonu i przez to przyczyniły się do zainteresowania historią naszego regionu oraz jego rolą w dziejach narodu i państwa.

Zadanie zakłada wydanie czwartego tomu „Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej”. W projekt zaangażowanych zostało już ponad 70 badaczy (autorów biografów), którzy uzupełnią swoimi badaniami dotychczas wydane trzy tomy słownika (w których opublikowano ponad 1000 biografów) o kolejne ok. 500 haseł biograficznych.

W ramach projektu zaplanowane zostały ponadto dwie konferencje. Pierwsza konferencja pt. „Spuścizny w zbiorach archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych bazą źródłową w badaniach biograficznych”, która dedykowana była prof. Akademii Kaliskiej dr hab. Krzysztofowi Walczakowi w 50-lecie jubileuszu pracy naukowej i zawodowej, odbyła się w dniach 22-23 września 2022 r. Celem konferencji było stworzenie przestrzeni dla prezentacji wyników badań naukowych oraz wymiany poglądów przedstawicieli różnych środowisk zajmujących się problematyką spuścizn. W konferencji wzięło udział ponad 70 uczestników, (naukowców, archiwistów, bibliotekarzy, muzealników, przedstawicieli uczelni i instytucji naukowych z Lwowa, Zduńskiej Woli, Konina, Leszna, Piotrkowa Trybunalskiego, Krakowa, Warszawy, Poznania, Wrocławia, Torunia, Łodzi i Kalisza). Podczas konferencji poruszano zagadnienia zarówno teoretyczno-prawne, jak i praktyczne związane z różnymi aspektami gromadzenia, przechowywania, opracowywania i popularyzowania spuścizn. Program obejmował 7 sesji, podczas których wygłoszono 35 referatów.

Przedmiotem rozważań podczas drugiej konferencji pt. „Biografistyka w perspektywie regionalnej”, którą planujemy zorganizować w czerwcu 2023 r., w 25-lecie wydania pierwszego tomu „Słownika biograficznego Wielkopolski południowo-wschodniej” (wyd. 1998), będą tendencje rozwojowe w biografistyce regionalnej począwszy od wieku XIX – do XXI wieku. Chcielibyśmy, aby wygłoszone referaty wskazały najważniejsze kierunki rozwoju polskiej biografistyki w ostatnich dwóch stuleciach. Efektem obu konferencji będzie publikacja materiałów konferencyjnych.

Zakończenie

Celem inicjatyw biograficznych podejmowanych przez regionalne towarzystwa naukowe jest zainteresowanie lokalnej społeczności historią małych ojczyzn. Biografistyka to dziedzina wiedzy z pogranicza historii i literatury wpływającą znacząco

na rozwój nauk humanistycznych. Badania biograficzne podejmowane przez towarzystwa naukowe mogą być wykorzystywane do rozwoju także innych obszarów nauki, również kultury, edukacji, gospodarki i społeczeństwa. Po przeanalizowaniu wydawnictw towarzystw naukowych dotyczących biografistyki można sformułować ogólną opinię na ten temat. Otóż, należy stwierdzić, że jest to biografistyka ukazująca różne sfery życia społecznego, gospodarczego, politycznego, naukowego i oświatowego.

Bibliografia

- Bieńkowski Wiesław, *Biografistyka w badaniach nad książką*, w: „Książka polska w okresie zaborów”, red. M. Kocójowa, Kraków 1991, s. 51.
- Bizior Renata, *Wieluński słownik biograficzny, t. 1 i t. 2*, pod red. Zbigniewa Szczerbika i Zdzisława Włodarczyka, *Wieluń 2014*, ss. 288 – recenzja, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2015, t. 2, s. 194-200.
- Dobroński Adam, *Piotr Bańkowski (1885-1976)*, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów i Wydawnictwo „Rewers”, Białystok – Łomża 1991, s. 72 – recenzja, „Studia Łomżyńskie, 1993, nr 4, s. 294-495.
- Gałkowski Piotr, Stogowska Anna Maria, *Dobrzyński słownik biograficzny* – recenzja, „Zeszyty Naukowe WSHE” 2003, t. 13, s. 235-243.
- Grysińska-Jarmuła Katarzyna, *Tendencje rozwojowe polskiej biografistyki od końca XIX do początków XXI wieku*, „Ukraïns'ka Biografistika” 2016, nr 13, s. 63.
- Gruca Anna, *„Historię tworzą ludzie” – biografistyka w badaniach Wiesława Bieńkowskiego*, w: „Biblioteki, informacja, książka: interdyscyplinarne badania i praktyka w XXI wieku”, Kraków 2010, s. 151-152.
- Kulak Tadeusz, *Uwagi nad biografistyką polską XIX wieku*, w: „Stan i perspektywy rozwoju biografistyki polskiej”, red. L. Kuberski, Opole 1998, s. 97.
- Łepkowski Tadeusz, *Biografistyka: żywotność, tradycjonalizm, nowoczesność*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, z. 1., s. 12.
- Łepkowski Tadeusz, *Kilka uwag o historycznej biografistyce*, „Kwartalnik Historyczny” 1964, R. 71, z. 3, s. 711.
- Rostworowski Emanuel, *Biografia, biogram, historia grup i pokoleń*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, z. 2, s. 356.
- Rostworowski Emanuel, *Biografistyka dziejów najnowszych*, „Dzieje Najnowsze” 1973, nr 3, s. 153-158.
- Szulakiewicz Władysław, *Ego-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2013, nr 16, Vol. 1, s. 65-84.
- Witczak Henryk, *Henryk Włocławski słownik biograficzny – recenzja*, „Ateneum Kapańskie” 2020, T. 175, z. 3, s. 615-617.
- Zajewski Władysław, *Biografistyka jako gatunek twórczości historiograficznej*, „Czasy Nowożytne” 2000, t. 8, s. 7-18.

Ks. Michał Drożdż
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej

Rola Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej w rozwoju i upowszechnianiu nauki

Celem artykułu jest pokazanie niektórych aspektów roli Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej w rozwoju i upowszechnianiu nauki na przykładzie konsolidacji środowiska badaczy komunikacji społecznej i mediów w ramach jednej dyscypliny naukowej integrującej wiele subdyscyplin w naukach o komunikacji społecznej i mediach: nauk o mediach, bibliologii, informatologii oraz nauk o poznaniu i komunikacji społecznej. Referat jest także próbą pokazania inicjatyw, projektów, konferencji i przedsięwzięć naukowych z perspektywy wyzwań badawczych nowych technologii komunikacyjno-medialnych oraz spojrzeniem w przyszłość upowszechniania tych badań w praktyce komunikacji społecznej i rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

1. Synergia nauki i jej upowszechniania

Prof. Michał Kleiber, były Prezes Polskiej Akademii Nauk, mówiąc o perspektywie rozwoju polskiej nauki w społeczeństwie informacyjnym wskazuje na potrzebę **odwagi do marzeń i konsekwencji w ich realizacji**. Jest on przekonany, że termin: „społeczeństwo wiedzy, umiejętności i przedsiębiorczości” nie jest sloganem, jak chciałoby wielu programowych pesymistów, a absolutnie realnym celem. To społeczeństwo, w którym dominuje przekonanie, że właśnie wiedza i zdolność do jej wykorzystywania przez mądrych i kompetentnych obywateli jest zasadniczym czynnikiem rozwoju cywilizacyjnego i jedynym gwarantem stabilnego wzrostu gospodarczego. Podstawową i niezastąpioną rolę w tym procesie mają odgrywać i odgrywają uniwersytety, które prowadzą zarówno pracę badawczą, jak i dydaktyczną, **jak również towarzystwa naukowe integrujące naukowców i upowszechniające naukę**. Upowszechnianie nauki może być realizowane na kilku równorzędnych polach i kierunkach:

- upowszechnianie nauki w ścisłym tego słowa znaczeniu, czyli promocja idei i inwencji naukowych oraz wdrażanie innowacji naukowych,
- upowszechnianie i popularyzacja wiedzy według potrzeb i możliwości recepcji społecznej dla podniesienia ogólnego poziomu wiedzy w społeczeństwie informacyjnym,

- upowszechnianie wartościowych idei humanistycznych, koncepcji społecznych oraz rozwiązań technik i technologii, które są wynikiem przetwarzania odkryć i innowacji i zastosowania ich w praktyce życia gospodarczego, społecznego i intelektualnego.

Upowszechnianie i popularyzacja nauki wymaga kompetencji informacyjnych i komunikacyjnych. Kompetencje informacyjne pozwalają człowiekowi przekształcać zdobywane informacje w wiedzę, natomiast kompetencje komunikacyjne pozwalają obiektywizować zdobytą wiedzę w przestrzeni interpersonalnej i społecznej. W ten sposób uniwersytet staje się elitarną kuźnią kompetencji naukowych. Elitarność uniwersytetu płynie z jego dostojeństwa jako sługi prawdy i dobra dla człowieka i nie jest tak, jak się często uważa, że to dostojeństwo uniwersytetu płynie z jego elitarności. Warto przypomnieć w tym momencie, że już w referacie *O dostojeństwie uniwersytetu*, wygłoszonym przez polskiego uczonego Kazimierza Twardowskiego w roku 1930 z okazji przyznania mu tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego, wybitny filozof powiedział: „uniwersytet (...) niesie ludzkości światło czystej wiedzy, wzbogaca i pogłębia naukę, zdobywa coraz to nowe prawdy i prawdopodobieństwa – tworzy jednym słowem najwyższe wartości intelektualne, które przyspaść mogą człowiekowi w udziale”¹. Chodzi więc nie tylko o chęć indywidualnego uczestniczenia, rozwijania i pogłębiania wiedzy, **ale i także o zdobywanie kompetencji informacyjnych i komunikacyjnych, pozwalających budować i kształtować społeczeństwo informacyjne oparte na innowacyjnej wiedzy.**

2. Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej jako środowisko wspierające komunikację nauki ze społeczeństwem

Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej zostało powołane 22 kwietnia 2007 r. we Wrocławiu. Celem Towarzystwa jest przede wszystkim integracja środowiska badaczy i praktyków komunikowania, uporządkowanie obszaru studiów nad komunikowaniem społecznym i mediami w Polsce, podniesienie ich rangi i poziomu oraz współpracę z podobnymi towarzystwami krajowymi i zagranicznymi, popularyzacja badań naukowych o komunikacji społecznej i mediach poprzez m.in. publikacje, konferencje naukowe, kongresy etc. W ostatnich trzech latach środowisko PTKS podjęło starania na rzecz utworzenia Komitetu Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach przy Polskiej Akademii Nauk. Aktywne wsparcie środowiska dla pełnych zaangażowania działań Pani Prezes PTKS prof. dr hab. Iwony Hofman, zaowocowało powołaniem Komitetu 19 stycznia 2021 roku oraz powołaniem Pani prof. Iwony Hofman na stanowisko przewodniczącej Komitetu. W ramach działań naukowych i transferu tej wiedzy do społeczeństwa Komitet podjął się w latach 2021-2022 realizacji następujących zadań:

- opracowanie raportu - bilansu otwarcia dla nowego paradygmatu dyscypliny nauk o komunikacji społecznej i mediach (ewolucja przedmiotu badań,

1 K. Twardowski, *O dostojeństwie uniwersytetu*, „Zagadnienia Naukoznawstwa”, 103 (1990), nr 3, s. 371.

mapa sieci badawczych krajowych i zagranicznych, pozycjonowanie czasopism naukowych, kierunki badań i dydaktyki, współpraca z towarzystwami naukowymi).

- przygotowanie analizy wartości informacji jako problemu edukacji medialnej (świadomego uczestnictwa w procesach komunikacji społecznej, kształcenia kompetencji odbiorczych w zakresie bezpieczeństwa informacyjnego),
- przeprowadzenie oceny zmian w systemie medialnym w Polsce w płaszczyznach: prawa i etyki mediów, teorii systemów medialnych, polityzacji mediów, deprofesjonalizacji dziennikarstwa),
- przygotowanie rekomendacji w zakresie wykorzystania mediów cyfrowych w badaniach i komunikacji naukowej oraz edukacji.

W dniach 22-24 września 2022 roku w Gdańsku odbył się VI Kongres PTKS pod hasłem *Media i społeczeństwo w erze platform, algorytmów i danych*. Wzięło w nim udział 250 prelegentów z Polski i zagranicy, którzy przedstawili swoje najnowsze wyniki badań w zakresie nauk o komunikacji społecznej i mediach w czasie 54 naukowych sesji tematycznych oraz 2 sesji plenarnych z udziałem wybitnych *keynote speakerów*, profesorów Grahama Murdocka i Görana Bolina. Spotkania kongresowe, które są platformą wymiany doświadczeń naukowych, integracji środowiska, stanowią także przestrzeń popularyzacji wiedzy i jej transferu do społeczeństwa poprzez media i inne formy komunikacji naukowej.

3. Wyzwania i potrzeba nowej promocji nauki

W dobie technologicznego postępu towarzystwa i instytucje naukowe stają naszymi wobec wyzwań promocji nauki nowymi narzędziami i w nowych kontekstach. Działania promocji i upowszechniania nauki w szerokim środowisku społeczno-gospodarczym są nie tylko potrzebą, ale koniecznością. Działania te obejmują przede wszystkim:

- transfer wiedzy do otoczenia społeczno-gospodarczego, umożliwiający i wspierający cywilizacyjne procesy społeczne i rozwój gospodarki, oparte na innowacjach i wiedzy; działania upowszechniające wiedzę kierowane do odbiorców zewnętrznych są inne niż publikowanie wyników badań naukowych dla środowiska naukowego,
- promocja nauki, która służy tworzeniu korzystnego wizerunku instytucji i naukowców, wspiera marketing produktów naukowych oraz służy promocji i popularyzacji nauki poprzez wystąpienia ludzi nauki w opiniotwórczych mediach, kanałach naukowych, prezentacje podczas festiwali nauki czy promocja w komunikacji sieciowej,
- szybkie procesy wykorzystania, zastosowania i wdrażania wyników badań naukowych w środowisku społeczno-gospodarczym poprzez ścisłą współpracę instytucji naukowych z biznesem, gospodarką i instytucjami życia społecznego,
- wykorzystanie narzędzi, technik i strategii marketingowych i public relations w profesjonalnych działaniach komunikacyjno-wizerunkowych upowszech-

niających naukę w społeczno-gospodarczych grupach targetowych poszczególnych dziedzin i dyscyplin nauki; informowania o wynikach badań oraz ich promocji, których celem jest akumulacja wiedzy w społeczeństwie,

- rozwój kompetencji w zakresie komunikacji naukowej obejmujący: media relations, organizowanie konferencji prasowych i regularne wysyłanie informacji o działaniach instytucji do wybranych dziennikarzy i redakcji, kompetentna dystrybucja naukowych materiałów informacyjnych, organizacja wystaw, konkursów, konferencji naukowych i specjalistycznych pokazów na festiwalach nauki, informowania społeczeństwa o wynikach prac naukowców i jednostek badawczych wg zasady: naukowcy nie-naukowcom,
- udostępnianie wyników badań naukowych w trybie *open access*, usprawnienie wymiany myśli i rozwoju współpracy między uczonymi, przełamywanie barier między dyscyplinami etc., działania w zakresie identyfikacji wiedzy naukowej i rozumienia „naukowości” w ogóle, umożliwiające dostęp do autentycznych i prawdziwych wyników badań naukowych.
- dowartościowanie aspektów organizacyjnych i społecznych nauki poprzez efektywne, aktualne i społecznie potrzebne granty i konkursy naukowe, wsparcie towarzystw naukowych, wzmacnianie działań w tworzeniu się i konsolidacji wspólnot uczonych, jednostek i grup badawczych w skali krajowej i międzynarodowej, wyzwalania i moderowania procesami wyłaniania się prawdziwych autorytetów naukowych etc.

Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej przyjmuje te zasady jako podstawę do działań upowszechniających naukę w kontekście nowych możliwości komunikacyjnych i informacyjnych, uznając, że te działania są nie tylko szansą dla towarzystw naukowych, uniwersytetów i samej nauki, ale i koniecznością uwarunkowaną społecznie.

4. Pozycjonowanie nauk o komunikacji społecznej i mediach jako zadanie społeczne Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej

Pozycjonowanie dyscypliny rozumiem na obecnym etapie jej rozwoju w trzech perspektywach:

1. **Integralność dyscypliny:** łączy ona 4 dotychczasowe dyscypliny: nauki o mediach, bibliologię, informatologię oraz nauki o poznaniu i komunikacji społecznej. W tym zakresie warto przywołać następujące zadania:
 - w dyskursie nad tożsamością dyscypliny istnieje potrzeba szerokiego konsensusu dla uznania nauk o mediach i komunikacji społecznej jako dziedziny badań interdyscyplinarnych, opartej na empirycznie zorientowanych naukach społecznych oraz zakorzenionej w humanistycznej refleksji aksjologicznej, językowej, etycznej, antropologicznej, kulturoznawczej itd.,
 - integracja osób i ośrodków naukowych jako zadanie całego środowiska,
 - współpraca towarzystw naukowych związanych z poszerzoną dyscypliną,

- integracja pokoleniowa badaczy mediów, bardzo duży postęp w tej dziedzinie,
- wsparcie młodych badaczy mediów na poziome awansów naukowych, jak również w zakresie udziału w konferencjach i publikacjach,
- działania w zakresie budowania tożsamości i wizerunku dyscypliny na poziomie instytucjonalnym: MEIN, PAN, PAU, towarzystwa naukowe.

2. Interdyscyplinarność badań:

- komunikacja społeczna i media stały się kluczowymi pojęciami i obszarami badań łączącymi w jeden kompleks zagadnień problematykę dotyczącą społeczeństwa, człowieka, techniki, kultury, historii itp., współtworząc w ten sposób nową przestrzeń życia człowieka: mediosferę, której cechy stają się wyznacznikiem zmian struktur nowego społeczeństwa informacyjnego,
- wielowymiarowość zagadnień oraz różnorodność przestrzeni badawczych wskazuje na interdyscyplinarny charakter badań mediów i komunikacji społecznej,
- interdyscyplinarność badań medialnych ukazała i zdynamizowała potrzebę metodologicznego porządkowania różnych płaszczyzn analiz komunikacji społecznej i mediów,
- tożsamość dyscypliny w ramach interdyscyplinarności subdyscyplin,
- wzmocnienie dynamiki sekcji badawczych, np. PTKS w zakresie doprecyzowania przedmiotu badań subdyscyplin i stosowanych w nich metodologii,
- zadanie wzmocnienia tożsamości dyscypliny poprzez dookreślenia statusu i roli badań subdyscyplinarnych w ramach dyscypliny, zarówno w pracach kwalifikacyjnych, jak i innych publikacjach.

3. Transdyscyplinarność metod:

- potrzeba dyskusji w zakresie precyzyjnego określenia, opisu teoretycznego i pragmatyki badawczej metod wykorzystywanych w subdyscyplinach,
- przezwyciężania tendencji monopolistycznych w zakresie wykorzystywania metod klasycznych dyscyplin, np. socjologii, politologii, językoznawstwa itd.,
- wzmocnienie badań i edukacji w zakresie stosowanych metod w naszych badaniach w ramach subdyscyplin naukowych,
- rozwój umiejętności i kompetencji wykorzystania metod różnych nauk, np. w historii mediów, aksjologii komunikowania, nowych mediów itp.

4. Rola sekcji badawczych PTKS w rozwoju nauki

Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej działa i upowszechnia naukę poprzez sekcje badawcze. Obecnie istnieje 20 sekcji badawczych PTKS, oraz Forum Młodych Medjoznawców i Komunikologów: Aksjologia Komunikowania, Edukacja Medialna, Ekonomia Mediów i Zarządzanie w Mediach, Filozofia i Antropologia Komunikacji, Historia Mediów, Język w Mediach, Komunikacja Międzykulturowa

i Komunikowanie Międzynarodowe, Komunikowanie Masowe, Komunikowanie Religijne, Komunikowanie Wizualne i Kultura Popularna, Komunikacja Zdrowotna, Komunikowanie Polityczne, Komunikowanie Wizualne i Kultura Popularna, Media i Komunikowanie Lokalne, Nowe Media, Polityka Medialna i Prawo Mediów, Public Relations, Radio, Reklama, Studia nad Dziennikarstwem.

W ramach sekcji prowadzone są między innymi seminaria, konsultacje oraz sympozja naukowe ukazujące problem interdyscyplinarności prowadzonych przez członków badań naukowych. Członkowie sekcji biorą czynny udział z referatami tematycznymi sekcji w konferencjach naukowych, krajowych i zagranicznych. Pokłosiem aktywności członków sekcji są już opublikowane lub znajdujące się w druku książki i artykuły naukowe.

Dorobek Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej pokazuje wieloraką funkcjonalność sekcji badawczych:

- funkcję porządkującą obszary badawcze i stosowaną metodologię w dyscyplinie nauk o komunikacji społecznej i mediach,
- funkcję orientującą zainteresowania i pola badawcze aktualnych i potencjalnych członków naszego Towarzystwa,
- funkcję integrującą środowisko badaczy mediów i komunikacji społecznej wokół określonych problemów i zagadnień,
- funkcję poznawczą w zakresie problematyki i metodologii badań mediów i komunikowania społecznego dla organizacji kierunków studiów medialno-dziennikarskich i dyscypliny nauk o komunikacji społecznej i mediach.

Taka funkcjonalność sekcji dowodzi, że problematyka mediów i komunikacji społecznej ma charakter interdyscyplinarny, a więc także intersekcyjny, transsekcyjny czy crosssekcyjny. Większość członków PTKS deklaruje pracę w jednej sekcji wiodącej, ale także zgłasza akces do pracy w sekcji dodatkowej. Ten stan rzeczy implikuje również specyfikę sekcji i charakter ich pracy.

Konferencje naukowe krajowe i zagraniczne, które organizujemy i w których uczestniczymy, publikacje naukowe, które przygotowujemy odzwierciedlają problematykę poszczególnych sekcji i dają możliwość spotkań i wymiany doświadczeń naukowych i integracji osób, które specjalizują się w określonym obszarze badań mediów i komunikacji społecznej, i pomimo tego, że może członkowie poszczególnych sekcji nie spotykają się formalnie się w formule sekcyjnej, to jednak integrują się wokół podobnych problemów i tematów badawczych, i tym samym konsolidują środowisko badaczy mediów i komunikowania społecznego poszczególnych sekcji.

Praca w sekcjach badawczych Polskiego Towarzystwa Komunikacji łączy badaczy różnych pokoleń od najmłodszych do najstarszych, różnych środowisk naukowych i struktur organizacyjnych, i w ten sposób integruje środowisko nauk o komunikacji społecznej i mediach wokół określonych problemów i zagadnień stanowiących rdzeń tematycznych poszczególnych sekcji. I to jest ta wartość dodana naszego Towarzystwa, które stanowi i powinno stanowić płaszczyznę i przestrzeń integralnego rozwoju badań mediów i komunikowania społecznego, ale także stanowi i powinno stanowić płaszczyznę i przestrzeń integrującą, łączącą nasze środowisko i wspierającą pomysły, idee badawcze i rozwój naukowy poszczególnych osób.

5. Etos nauki jako integralny element jej rozwoju i promocji w społeczeństwie

Dialog nauki ze społeczeństwem ukazuje obie te rzeczywistości na fundamencie określonego świata wartości i przez ten świat wartości regulowany, oraz jako pewne struktury porządku, posiadające określony *logos* i *ethos*. Naukowa *praxis* jest przestrzenią *ethosu*, który wymaga zarówno racjonalnego podejścia analitycznego, jak i sensowności, celowości i „etyczności” ludzkich działań w tym obszarze. W tym zakresie koniecznym stają się m.in. następujące zadania, stanowiące niezbędne warunki promocji nauki w społeczeństwie:

- rozwój etycznych kompetencji naukowców i dziennikarzy naukowych niezbędnych do popularyzacji rzetelnej wiedzy naukowej,
- powinność odpowiedzialności ekspertów naukowych w mediach,
- samokrytycyzm i obiektywizm w zaangażowaniu światopoglądowym lub politycznym badaczy i pracowników mediów w kontekście rzetelnego przekazywania informacji naukowych; odpowiedzialna obecność naukowców w sferze publicznej (blogi naukowców, podręczniki, prasa popularnonaukowa, itp.),
- rozwój kanałów komunikacji między środowiskami naukowymi a mediami,
- troska o etyczne aspekty upowszechniania nauki,
- odpowiedzialność naukowców i przedstawicieli mediów za treści upowszechniające naukę; umacnianie zaufania społecznego do nauki w kontekście dezinformacji naukowej,
- diagnoza etycznych aspektów udostępniania w przestrzeni publicznej wyników badań naukowych i powstawania zniekształceń wiedzy naukowej w odbiorze społecznym,
- wypracowanie propozycji rozwiązań etycznych, które mogłyby zapobiegać zniekształcaniu i błędnemu rozumieniu wiedzy naukowej w odbiorze społecznym.

W podsumowaniu należy powiedzieć, że uniwersytet szeroko rozumiany, także reprezentujący towarzystwa naukowe, ma ze swej natury przede wszystkim „oblicze” aksjologiczne. Ta funkcja aksjologiczno-formująca przejawia się w tym, że zdobyta wiedza i doświadczenie badawcze uzyskiwane w przestrzeni nauki winny być przez społeczeństwo wykorzystane do postępu cywilizacyjnego, rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, do poprawy warunków życia, i to nie tylko pod względem materialnym, co jest dość oczywiste, ale również społeczno-moralnym. **Prawda i jej poznanie, które są misją nauki, są także dobrem dla człowieka, pozwalającym mu na budowanie własnego życia oraz struktur życia społecznego. Przez to ma ona wymiar nie tylko wiążący, ale i powinnościowy: należy do prawdy dążyć dlatego, żeby człowiek stawał się „bardziej człowiekiem”. W tym tkwi podstawowa funkcja nauki i edukacji w społeczeństwie.**

Igor Gościński
Towarzystwo Lekarskie Krakowskie

Adam Wiernikowski
Towarzystwo Lekarskie Krakowskie

Jarosław Zawiliński
Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum w Krakowie

Działalność społeczna Towarzystwa Lekarskiego Krakowskiego w latach 2003 – 2022

W czasie ostatniego dwudziestolecia i prezesowania prof. Igora Gościńskiego, Towarzystwo Lekarskie Krakowskie (TLK) organizowało rocznie 30-34 otwartych zebrań, tradycyjnie w środy. Wyjątkiem był czas pandemii COVID 19, w czasie której ograniczono się do wykładów on-line.

Na posiedzeniach lekarskich przedstawiano tematy związane z postępem medycyny w różnych dziedzinach. Niektóre zebrania poświęcone były problemom społecznym, m.in. problemom uzależnień we współpracy z Anonimowymi Alkoholikami Grupa Galicja, występom Teatru Semafor; propagowaniu twórczości artystycznej lekarzy – prozy i poezji oraz malarstwa i fotografii przez organizowanie wystaw; współpracy z Muzeum Narodowym, Muzeum Miasta Krakowa i Teatrem Stu odnośnie propagowania twórczości Stanisława Wyspiańskiego autora wnętr, mebli i witrażu Apollo Spętany, unikatowych artefaktów polskiego modernizmu zdobiącego siedzibę Towarzystwa. Wpisują się tutaj dzieło M. Rejsa – mural, który od tego roku zdoła ślepią ścianę Domu Lekarskiego.

TLK samodzielnie i we współpracy z Wydawnictwem Medycyna Praktyczna propaguje artykuły publikowane w Przeglądzie Lekarskim „Auschwitz” redagowanych przez 30 lat przez zespół pod kierownictwem prof. Józefa Bogusza. Organizowane są coroczne międzynarodowe konferencje, tłumaczenie artykułów na język angielski i ich digitalizacja. Wpisują się tutaj również wydawnictwa książkowe w języku polskim, angielskim i japońskim.

Osobną dziedziną działalności była współpraca z lekarskimi towarzystwami polonijnymi w Republice Czeskiej, w Ukrainie, szczególnie we Lwowie, Mołdawii i Białorusi. Była to rzeczowa pomoc w formie przekazywania wydawnictw Medycyny Praktycznej, wzajemnego uczestniczenia w zebraniach i okazjonalnych uroczystościach. We współpracy z Okręgową Izbą Lekarską w Krakowie współpracowano w szkoleniach lekarzy z Białorusi i Ukrainy.

Wszechstronna działalność TLK została uhonorowana przyznaniem w 2017 r. przez Radę Miasta Krakowa Brązowego Medalu „Cracoviae Merenti”.

Filip Kaczmarek
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

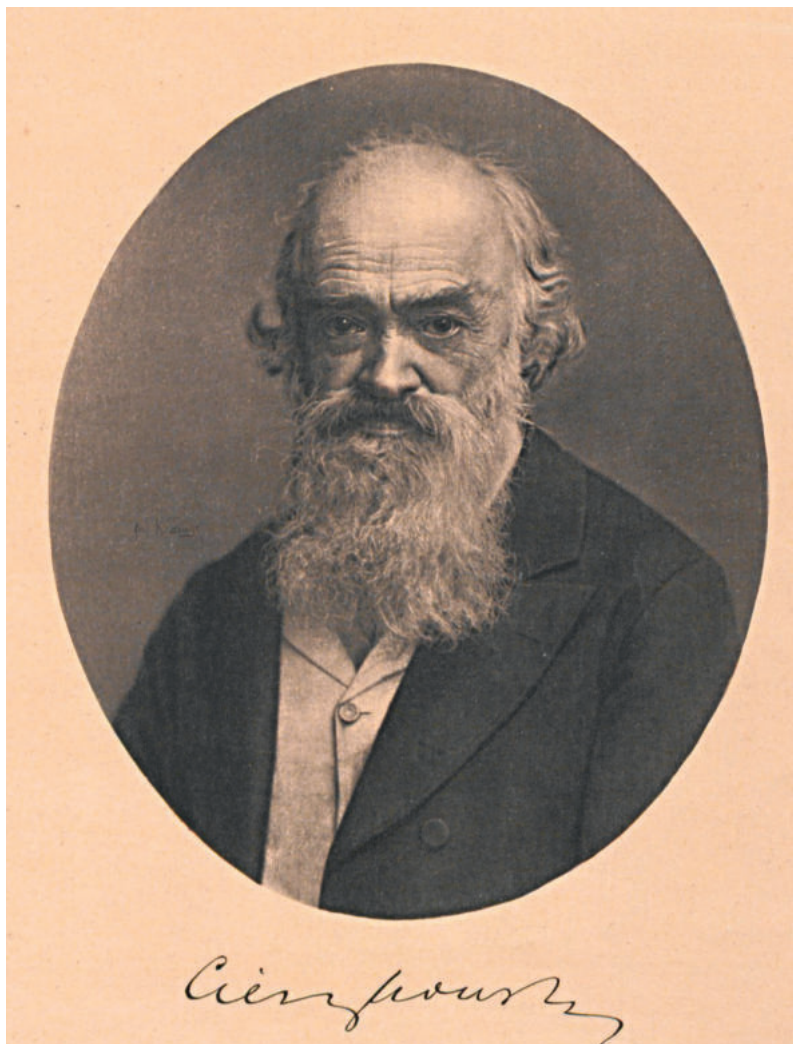
165 lat działalności społecznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk

Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (PTPN) jest jednym z najstarszych towarzystw naukowych w Polsce. Dzięki temu jego historia i działalność stanowią ciekawy przedmiot badawczy. Celem badań, których wyniki przedstawiono w niniejszym tekście, było określenie jak ewoluowała działalność społeczna PTPN. Sformułowano hipotezę badawczą, że PTPN od początku swego istnienia pełniło funkcje społeczne. Zastosowano metodą badawczą, polegającą na analizie działalności Towarzystwa w kontekście celów, które stawiało sobie stowarzyszenie. Dla porządku należy wyjaśnić jedną kwestię terminologiczną. PTPN jest nazwą stosowaną powszechnie, choć pierwotna nazwa organizacji miała brzmienie Towarzystwo Przyjaciół Nauk Poznańskie. W 1907 roku wprowadzono nazwę Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu, a w 1921 roku przyjęto nazwę PTPN. W niniejszym tekście zastosowano zasadę - zaproponowaną przez Witolda Molika - by aktualną nazwę stosować (z wyjątkiem cytatów) w odniesieniu do całych dziejów Towarzystwa¹. Styl pracy Towarzystwa, w tym społecznego zaangażowania jego członków, ukształtował się w początkowym okresie jego działalności. Późniejsze pokolenia aktywnych członków wielokrotnie odwoływały się do wartości, które przyświecały założycielom i tym działaczom, którzy współtworzyli PTPN w okresie zaborów. Dlatego nieproporcjonalnie dużą część tekstu poświęcono początkom Towarzystwa.

Brak ośrodka akademickiego osłabiał możliwości rozwoju XIX-wiecznej Wielkopolski. Władze pruskie, mimo licznych prób, nie godziły się na utworzenie w Poznaniu uczelni wyższej². Już w 1843 roku August Cieszkowski postulował, aby „w celu utworzenia ogniska dla życia umysłowego w Wielkim Księstwie Poznańskim oraz powiększenia działalności i skuteczności usiłowań do **wszecznego postępu ducha** przyczynić się mogących, życzyć by należało, aby zawiązało się w Poznaniu Towarzystwo Przyjaciół Postępu”³ [podkreśl. FK]. Rok później pisał: „Czas już zaiste zamknąć raz krytyczną erę rewolucji, aby wejść w erę ewolucji organicznych”⁴. Światli Wielkopolanie podejmowali działania w podobnym kierunku jeszcze wcze-

-
- 1 *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk a towarzystwa naukowe na ziemiach polskich w XIX i na początkach XX wieku*, red. W. Molik i A. Hinc, Poznań 2012, s. 7.
 - 2 *Por. Starania o polski uniwersytet w Poznaniu. Augusta hr. Cieszkowskiego wnioski składane w sejmie pruskim 1851-1855*, red. A. Pihan-Kijasowa, Poznań 2009.
 - 3 A. Cieszkowski, *O skojarzeniu dążeń i prac umysłowych w Wielkim Księstwie Poznańskim*, w: J. Hellwig, *Cieszkowski*, Warszawa 1979, s. 187.
 - 4 A. Cieszkowski, *O izbie wyższej i arystokracji w naszych czasach*, Poznań 1908, s. 128.

śniej. Najczęściej były to inicjatywy indywidualne, bazujące na tradycyjnym mecenacie ówczesnej elity finansowej (arystokracji). Często były to konkretne pomysły, co - z jednej strony - ułatwiało ich realizację i świadczyło o racjonalnym podejściu inicjatorów. Z drugiej jednak strony - pozbawiało te przedsięwzięcia wszechstronności, o której pisał Cieszkowski. Działania te pokazały, że osiągnięcie sukcesów w podejmowanych obszarach jest możliwe. Najbardziej znane z tych inicjatyw to Biblioteka Kórnicka (1826), Biblioteka Raczyńskich (1829) i Kasyno Gostyńskie (1835-1846).

August Cieszkowski. Ryt. Kazimierz Szmyt na podst. fot. Rivoli.
Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

W Wielkopolsce zdawano sobie sprawę z siły wspólnego działania i jego znaczenia dla efektywności podejmowanych projektów. Dlatego powstawały organizacje zajmujące się różnymi dziedzinami życia społecznego i gospodarczego – Ziemstwo Kredytowe (1821), spółka Bazar Poznański (1838), Towarzystwo Naukowej Pomocy (1841), Towarzystwo Zbieraczyw Starożytności Krajowych (1841), Opieka Teatralna (1843). Podjęto też próbę powołania towarzystwa wspierającego rozwój rolnictwa, przemysłu i oświaty (1828-1830). Zakończyła się ona niepowodzeniem. Działania wspólne zyskały na znaczeniu po Wiośnie Ludów i przekształceniu Wielkiego Księstwa Poznańskiego w Prowincję Poznańską. Jan Koźmian, analizując w 1848 roku sytuację Wielkopolski po Wiośnie Ludów, stwierdził: „Konstytucyjne Prusy podają nam sposobność rozwijania się wewnątrznie, wszystkich się swobód uchwyćmy, wszystkich użyjmy do naszego wielkiego celu. Zgodni w chęciach łączmy się w pracy. Popierajmy każde uczciwe usiłowanie, każdemu pojednaniu, każdej wspólności drogę torujemy”⁵. Ową wspólną pracę określał mianem „robót organicznych”, które stały się szybko podstawą - emblematyczną dla Wielkopolski - idei pracy organicznej. Koncepcja ta wywarła m.in. duży wpływ na animatorów PTPN i nadal jest konceptem bardzo popularnym wśród elit opiniotwórczych regionu.

Charakterystyczną cechą PTPN zawsze było to, że, realizowało ono zadania publiczne przy użyciu zasobów prywatnych różnego typu. Same przygotowania do założenia organizacji odbywały się w przestrzeni prywatnej. Idea powołania do życia towarzystwa naukowego została przedstawiona publicznie latem 1856 roku przez dr Kazimierza Szulca na „herbacie” u Hipolita Cegielskiego. W wydarzeniu tym uczestniczyło kilkadziesiąt osób⁶. Spotkania przygotowawcze organizowano w prywatnych mieszkaniach Władysława Niegolewskiego, Tytusa Działyńskiego i Rogera Raczyńskiego. Zebranie konstytuujące, w którym uczestniczyły 42 osoby, odbyło się 12 stycznia 1857 roku w mieszkaniu Władysława Niegolewskiego przy ul. Młyńskiej⁷. Pierwsze walne zebranie członków miało miejsce 13 lutego w prywatnym mieszkaniu Rogera Raczyńskiego w Bibliotece Raczyńskich, które stało się zresztą pierwszą siedzibą Towarzystwa. Z kolei Działyński długo używczali Sali Czerwonej swojego pałacu przy Starym Rynku na odczyty organizowane przez PTPN. Jeszcze w 1887 roku Heliodor Świećicki prosił hrabinę Działyńską o użyczenie tej sali⁸. W 1870 roku, gdy Towarzystwo - w skutek nacisków ze strony niemieckiego kuratorium Biblioteki - utraciło swą siedzibę w Bibliotece Raczyńskich, Jan Działyński wyraził zgodę na ulokowanie siedziby i zbiorów Towarzystwa w Pałacu Działyńskich. Ostatecznie PTPN zdecydował się skorzystać z sześciu pomieszczeń pozyskanych bezpłatnie w Bazarze. Inni zamożni członkowie też wspierali Towarzystwo w zakresie lokalowym. Za drugiej prezesury A. Cieszkowskiego (1861-1868) posiedzenia zarządu niejednokrotnie odbywały się w jego dworcu w Wierzenicy. Część zbiorów, które nie mieściły się w Bazarze, pozostały w pałacu S. Mielżyńskiego w Miłostawiu.

5 J. Koźmian, *Stan rzeczy w Wielkim Księstwie Poznańskim*, w: J. Koźmian, *Dwa bałwochwaltwa. Wybór pism*, Kraków 2007, s. 208.

6 A. Wojtkowski, *Historja Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu*, Poznań 1928, s. 34.

7 Obecnie to ul. Seweryna Mielżyńskiego, przy której mieści się siedziba Towarzystwa.

8 E. Bątkiewicz-Szymanowska, „»Służymy pocziwej sławie, aż do upadku«, Aktywność Tytusa Działyńskiego w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk na podstawie wybranych źródeł ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej, „Kronika Miasta Poznania” 2017, nr 1, s. 32.

W pierwszym statucie (1857) cel Towarzystwa określono w sposób jednoznaczny: „pielęgnowanie nauk i umiejętności w języku polskim”. Podstawowy cel działalności wynikał bezpośrednio z kontekstu historycznego i ukształtowanego wówczas przekonania, że naród może istnieć bez państwa, a „jego cechą zasadniczą jest język”⁹. Zagrożenie dla trwałości języka było realne, gdyż w 1832 roku wraz z ograniczeniem autonomii Wielkiego Księstwa Poznańskiego zlikwidowano równouprawnienie języka polskiego. Językiem urzędowym został język niemiecki. Jednocześnie ograniczono stosowanie języka polskiego w szkołach średnich. Warto przypomnieć, że okresie gdy Towarzystwo powstawało, ludność polska stanowiła mniej więcej 54% populacji Prowincji Poznańskiej¹⁰. Kwestia języka i kultury były dla założycieli Towarzystwa ważne. Dwaj spośród nich - K. Szulc i ks. Franciszek Malinowski - byli językoznawcami.

Deklarowany cel działalności był celem rzeczywistym Towarzystwa. W pierwszym opublikowanym sprawozdaniu z działalności (w pierwszym tomie *Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*, 1860) pisano: „Pielęgnowanie nauk i umiejętności w języku polskim, przyjęliśmy za główny cel usiłowań naszych”¹¹. Cel miał być realizowany m.in. poprzez „zbieranie i wydawanie źródeł i materiałów do dziejów, piśmiennictwa i starożytności polskich”¹². Z góry zakładano, że zbiory będą pochodziły z darów od osób prywatnych. Planowano, że „rękopisma, dzieła i przedmioty starożytności przez członków Towarzystwa lub z inąd złożone”¹³ trafią do archiwum Towarzystwa. I rzeczywiście - zbiory powiększały się w szybkim tempie. We wspomnianym I tomie *Roczników* opublikowano listę darów, które trafiły do Towarzystwa do 1 stycznia 1860 roku. Obejmuje ona 155¹⁴ osób i instytucji, które podarowały pojedyncze obiekty lub kolekcje. W grupie pierwszych darczyńców znalazło się wiele znanych postaci i wielu członków PTPN, a wśród nich m.in. Adam Czartoryski, Władysław Kwilecki, Seweryn Mielżyński, Marceli Motty, Władysław i Kazimierz Niegolewscy, abp Leon Przyłuski, Konstanty Tyszkiewicz, Władysław Zamoyski, Jan Konstanty Żupański. Gustaw Potworowski, założyciel Kasyna Gostyńskiego, podarował PTPN cenny księgozbiór kasyna rozwiązanego przez władze w 1846 roku.

Do PTPN sukcesywnie trafiły również księgozbiory ofiarowane przez spadkobierców ich właścicieli m.in. Jędrzeja Moraczewskiego (założyciel Towarzystwa Zbieraczyw Starożytności Krajowych), Seweryna Elżanowskiego, Jana Koźmiana, Wiktora Heltmana, a także zbiory współzałożycieli Towarzystwa - Kazimierza Szul-

9 L. Trzeciakowski, *W dobie rozbiorowej*, w: *Veritate et scientia. Księga pamiątkowa w 125-lecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1982, s. 11.

10 Według Witolda Jakóbczyka w 1861 roku Polacy stanowili 54,6% ludności (W. Jakóbczyk, *Wieś wielkopolska po uwłaszczeniu (1865-1918)*, w: *Dzieje wsi wielkopolskiej*, red. W. Rusiński, Poznań 1959, s. 169.)

11 *Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego do dnia 1go Stycznia 1860*, „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1860, t. 1, s. 586.

12 *Statuty Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1856-2006*, Poznań 2007, s. 35.

13 *Statuty*, s. 38.

14 Liczba darczyńców była niższa niż 155, gdyż niektóre osoby powtarzają się na liście dwu-, a nawet trzykrotnie. Są to m.in. Władysław i Kazimierz Niegolewscy, Seweryn Mielżyński. Dwóch darczyńców było anonimowych.

ca i Franciszka Malinowskiego. Czasami jeden dar angażował więcej niż jednego członka Towarzystwa. Po śmierci wybitnego lekarza i członka PTPN Ludwika Gąsiorowskiego, jego bibliotekę zakupił i przekazał Towarzystwu, Edward Grabowski. Życie przynosi nieoczekiwane zmiany. Po kilku latach, gdy E. Grabowski musiał wyprzedać część swojej kolekcji, S. Mielżyński kupił sześć pochodzących z niej obrazów olejnych i podarował Towarzystwu. Ranga i znaczenie darów, pochodzących od członków była zróżnicowana. Zdarzały się wśród nich dary niezwykle, jak - podarowany w 1891 roku przez Leona Władysława Wituskiego - pierwodruk *De revolutionibus orbium coelestium* Mikołaja Kopernika z 1543 roku. Przekazywanie książek lub księgozbiorów do biblioteki PTPN ma miejsce również współcześnie. Dla przykładu dary takie przekazali m.in. prof. Krzysztof Kwaśniewski, prof. Artur Kijas, profesorowie Irena i Andrzej Kwileccy¹⁵. Do Towarzystwa trafiała spuścizna prof. Floriana Znanięckiego, prof. Lecha Trzeciakowskiego oraz kilkanaście woluminów z księgozbioru prof. Michała Witkowskiego.

Finansowanie działalności PTPN w całości pochodziło ze źródeł prywatnych. Podstawą przychodów miały być (i w początkowym okresie były) składki członkowskie. Symptomatyczny był fakt, że w przepisach wewnętrznych Towarzystwa wysokość składki określono w złotych polskich, a nie urzędowej walucie Prus czyli talarach. Zaproponowana w statucie forma opłacania składek miała zachęcać do uiszczania ich z wyprzedzeniem. Składka roczna – 24 złote, dożywotnia – 1200 złotych jednorazowo lub w sześciu równych ratach po 200 złotych. Zachęta do wpłacania składek dożywotnich została sformułowana w §36 statutu, który stanowił: „Osoby, które 1200 złp. jednorazowo lub w sześciu ratach zapłaciły, odbierają pod tymi warunkami wszystkie pisma Towarzystwa przez cały ciąg życia swego”¹⁶. W 1857 roku członkami „dożywotnimi” zostali m.in. Leon i Seweryn Mielżyńscy, Tytus Działyński, Władysław Niegolewski, Edward Grabowski, Roger Raczyński. Współcześnie składki członkowskie stanowią nieznaczną część przychodów Towarzystwa. W 2019 roku, który był bardzo dobry pod względem ściągальności składek, przyniosły one zaledwie 1,26% przychodów PTPN¹⁷. Wobec niskiego znaczenia składek dla budżetu Towarzystwa, zarząd od lat nie korzysta z możliwości, która wynika z §16 ust. 1 statutu: „Członek zwyczajny lub wspierający może być skreślony z listy członków uchwałą Zarządu, jeżeli nie płaci składek przez okres dwóch lat”¹⁸.

Oprócz wysokich składek członkowskich niektórzy członkowie dodatkowo finansowali wydatki Towarzystwa. Dobry przykład dał pierwszy prezes A. Cieszkowski, który w lipcu 1857 roku przeznaczył 1000 talarów na rozpisanie otwartego konkursu na opracowanie „Historii włości i stosunków ekonomicznych w dawnej Polsce.” Gdy w 1858 roku walne zebranie zgodziło się na finansowanie wydatków biurowych, a zarząd przeznaczył na ten cel 100 talarów rocznie, ówczesny prezes Tytus Działyński uznał tę kwotę za zbyt niską. Do swej śmierci (1861) dokładał na ten cel z własnej kieszeni 150 talarów rocznie¹⁹. Dodatkowo w 1860 roku zobowiązał się do wyłożenia

15 Sprawozdanie zarządu z działalności Towarzystwa nr 8: za lata 2002-2004, Poznań 2005, s. 42.
16 Statuty, s. 38.

17 Sprawozdanie zarządu z działalności Towarzystwa nr 13 za okres 28.06.2017-23.06.2020, Poznań 2020, s. 53.

18 Statuty, s. 252.

19 A. Wojkowski, *Historja*, s. 60.

500 talarów na wydanie popularnej pracy o grzybach, aby zmniejszyć liczbę zatruc²⁰. Z kolei pierwszy skarbnik Towarzystwa Heliodor Skórzewski ofiarował w 1858 roku kwotę 200 złotych na nagrodę w konkursie na najlepszą satyrę na grę w karty. Wspomniany wyżej E. Grabowski zobowiązał się przekazywać 25 talarów rocznie na powiększanie księgozbioru Towarzystwa²¹. W. Niegolewski opłacił koszt papieru i druku pierwszego numeru *Roczników*. Członkowie ustanawiali też zapisy testamentowe na rzecz PTPN, np. dzięki zapisowi zmarłego w 1902 roku Bronisława Gąsiorowskiego Towarzystwo pozyskało 30 tysięcy marek. Znaczących darczyńców wyróżniano członkostwem honorowym. Godność taką otrzymał w 1903 roku berliński przemysłowiec Roman Plewkiewicz, który rok wcześniej ofiarował na budowę nowego gmachu Towarzystwa 100 tysięcy marek. W 1915 roku członkiem honorowym został Adam Czartoryski z Sieniawy, który podarował wcześniej PTPN 40 tysięcy marek²².

Niebywałą szczodrością wykazał się Seweryn Mielżyński. W listopadzie 1871 roku przekazał Towarzystwu kolekcję, którą kupił od Edwarda Rastawieckiego. Obejmowała ona m.in. 262 obrazy artystów polskich, 4 tysiące szkiców, ponad 4 tysiące monet i medali. Wartość kolekcji wyceniano wówczas na 200 tysięcy talarów²³. Tego samego dnia S. Mielżyński podarował PTPN nieruchomość, na której powstała pierwsza siedziba Towarzystwa. Mielżyński współfinansował też budowę, a w testamencie, spisany wraz z żoną Franciszką, ustanowił roczną rentę dla Towarzystwa i muzeum w wysokości 2 tysięcy talarów. To były największe darowizny w historii organizacji. Nieprzypadkowo uczczenie 150. rocznicy śmierci S. Mielżyńskiego (17 grudnia 2022 roku) zamykało obchody jubileuszowego, 165-ego roku działalności PTPN.

Członkowie Towarzystwa poświęcali też inne prywatne zasoby – swój czas, wiedzę, pozycję społeczną i kontakty osobiste. Działo się tak od początku działalności. Jeszcze przed formalnym powstaniem PTPN, w sierpniu 1856 roku, dwóch inicjatorów ks. Franciszek Malinowski i dr K. Szulc odwiedziło w Kórniku Tytusa Działyńskiego, przekonując go do poparcia idei i oferując objęcie prezesury nowej organizacji. T. Działyński zareagował entuzjastycznie. Założyciele nie angażowali się w projekt towarzystwa dla osobistej sławy czy jakiś innych korzyści. Zaangażowanie w sprawy społeczne, publiczne w przypadku wielu ziemian wnikało z ich postrzegania etosu „stanu heraldycznego”. Według T. Działyńskiego przynależność do tego stanu oznaczała „swoista służbę (...) na polu publicznym – kulturalnym, społecznym bądź politycznym”²⁴. F. Malinowski wspominał później to spotkanie z T. Działyńskim: „Kiedyśmy go prosili, ażeby zechciał objąć prezesostwo założyciel mającego towarzystwa, wręcz nam odmówił i zamiast siebie polecił nam, jak się wyrażał, daleko światlejszego i zdolniejszego męża w osobie hr. A[ugusta] Ciesz-

20 A. Marciniak, *Rola Tytusa i Jana Działyńskich w rozwoju ośrodka naukowego w Wielkopolsce*, Warszawa -Poznań, 1980, s. 129.

21 J. Pietrowicz, *Donatorzy Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, „Kronika Miasta Poznania” 2017, nr 1, s. 225.

22 *Sprawozdanie z walnego zebrania „Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. 43, 1916, s. 263 i 273.

23 A. Wojtkowski, *Stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, w: *Księga pamiątkowa w stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, „Roczniki Historyczne”, 1957, t. 23, s. 332.

24 E. Bątkiewicz-Szymanowska, *Służymy*, s. 26.

Seweryn hr. Mielżyński. Grafika Jan Styfi [1873]. Biblioteka Narodowa, Syg. G.253201. Domena publiczna.

kowskiego. Przynależ jednakże popierać wszelkimi siłami doprowadzenia naszego zamiaru do skutku, (...)”²⁵. Obietnicy dotrzymał, gdyż już trzy dni później napisał list do A. Cieszkowskiego z rekomendacją dla pomysłodawców założenia towarzystwa. Kilka dni później K. Szulc wraz z dr Zygmuntem Szufdrzyńskim i syndykiem spółki Bazaru Poznańskiego, Leonem Wegnerem udali się do Wierzenicy, aby pozyskać dla inicjatywy oficjalne wsparcie A. Cieszkowskiego.

Niektóre ze spotkań przygotowawczych trwały długo i miały intensywny przebieg. Na przykład pierwsza dyskusja nad projektem statutu w grudniu 1856 roku trwała od godz. 18 do 2 w nocy. Tradycja długich obrad - w chwilach tego wymagających - przetrwała w Towarzystwie do czasów współczesnych. Podczas prezesury Andrzeja Gulczyńskiego (2014-2020) zdarzało się, że posiedzenia zarządu PTPN

25 Za: A. Wojkowski, *Historja*, s. 34-35.

trwały ponad cztery godziny (np. spotkania poświęcone przedyskutowaniu proponowanych zmian statutowych).

Zdolność do poświęcania czasu na rzecz Towarzystwa i gotowość do działania na rzecz dobra wspólnego były istotnymi wartościami, gdyż od początku pojawiały się poważne problemy, mogące zagrozić istnieniu organizacji. Pierwszym z nich była nieprzychylność władz wobec przynależności do PTPN profesorów gimnazjalnych. W 1858 roku walne zebranie wybrało prezesem T. Działyńskiego i podjęło decyzję o ubieganiu się o protektorat króla, co – w intencji członków - miało zagwarantować bezpieczeństwo profesorom gimnazjalnym, chcącym działać w Towarzystwie. Nowemu prezesowi koncept ten się nie podobał, ale przygotował specjalny adres do króla i pojechał do Berlina, gdzie spotkał się z księciem Fryderykiem Wilhelmem²⁶, synem regenta²⁷ i marszałkiem dworu. Sprawy nie udało się załatwić zgodnie z wolą walnego zebrania. Rok później prezes dwukrotnie, bezskutecznie wnioskował do ministra kultu i oświecenia o wrazenie zgody na przynależność profesorów. Nie pomogło też osobiste spotkanie prezesa z ministrem²⁸ w maju 1860 roku.

Sytuacja Towarzystwa i kontekst, w którym funkcjonowało zmieniły się zasadniczo po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Imperatyw moralny, skłaniający do podejmowania pracy społecznej na rzecz dobra wspólnego, uległ istotnej zmianie. Punktem odniesienia nie było już wrogie państwo pruskie/niemieckie, nie tylko nie wspierające podejmowanych przez PTPN działań, ale wręcz próbujące je utrudniać czy uniemożliwiać. W Wielkopolsce powstały instytucje publiczne, finansowane przez budżet państwa, które profesjonalnie realizowały zadania, będące wcześniej domeną Towarzystwa. Członkowie i władze PTPN aktywnie uczestniczyli w organizacji lub w wyposażeniu tych nowych podmiotów – uniwersytetu, Muzeum Wielkopolskiego. Nie odbyło się to bez napięć wewnątrz PTPN i w relacjach między Towarzystwem a podmiotami państwowymi. „Przyznanie pomocy finansowej na konserwację zbiorów było uzależnione od przeniesienia części z nich do Muzeum Wielkopolskiego”²⁹. Samo Towarzystwo przechodziło stopniową akademizację. W rezultacie rola „przyjaciół nauk”, którzy nie byli naukowcami znacznie się zmniejszyła.

Zmiana uwarunkowań politycznych, społecznych, ekonomicznych i prawnych nie oznaczała, że członkowie Towarzystwa zaprzestali wspierania PTPN w różnych formach. Witold Kosiński w 1920 roku podarował Towarzystwu rodzinny księgozbiór, który po jego śmierci, trafił do Biblioteki PTPN (1929). Dzięki zaangażowaniu członków zarządu Towarzystwo pozyskiwało wsparcie od podmiotów gospodarczych³⁰. Jednak zapisów testamentowych czy bezpośrednich darowizn gotówkowych było bardzo niewiele. Zygmunt Lisowski odnotował w okresie międzywo-

26 Późniejszy cesarz Fryderyk III.

27 Król Fryderyk Wilhelm IV zachował w czerwcu 1857 roku. Jego brat Fryderyk Wilhelm Ludwik zastępował go od października 1857 roku.

28 Ministrem odpowiedzialnym za oświatę był wówczas Moritz August von Bethmann-Hollweg.

29 A. Jagielska-Burduk, W. Szafranski, M.A. Górska, *Wirtualna Galeria im. Mielżyńskich. Historia – Idea – Prawo*, Poznań 2013, s. 27.

30 Z. Lisowski wymienia w tym kontekście darowizny od Lubońskiej Fabryki Drożdży w 1927 – 300 zł, w 1931 – 500 zł; Poznańskiego Ziemstwa Kredytowego w 1928 –

jennym tylko jeden zapis gotówkowy od członka Towarzystwa. Jego autorem był Krzysztof Mielżyński, który zapisał Towarzystwu w testamencie 20 tysięcy dolarów amerykańskich³¹. Z. Lisowski wymienił też cztery darowizny – dwa razy po 600 zł (1929 i 1930) od Teodora Filipowicza oraz po 100 zł od Stanisława Krysiewicza i Jana Karchowskiego (1928). To widoczne zmniejszenie ofiarności niesłusznie tłumaczyło się „kryzysem i ciężkimi warunkami gospodarczymi”³². Przyczyny były znacznie głębsze i miały charakter strukturalny. Trudności, które opisywał Z. Lisowski nie przeszkodziły jednak Towarzystwu w pozyskaniu kamienicy czynszowej (ul. Mielżyńskiego 25, sąsiadującej z siedzibą PTPN). Podarował ją w 1920 roku Bronisław Schwanitz-Szwantowski. Współcześnie podobne gesty należą do rzadkości, ale zdarzają się. W 2020 roku prof. Adam Labuda przekazał PTPN 20 tysięcy złotych, które przeznaczono na zakup książek do biblioteki w ramach „Funduszu prof. Gerarda Labudy”³³. Nieco wcześniej, prof. Antoni Gąsiorowski (prezes w latach 1987-1996) podarował Towarzystwu 10 tysięcy złotych.

Zmiany w działalności Towarzystwa, wprowadzone po II wojnie światowej, oznaczały prawie zupełną akademizację. Z oczywistych względów podstawowym miejscem aktywności członków były uczelnie i instytuty, w których byli oni zatrudnieni. PTPN stało się zatem przestrzenią pracy dodatkowej i społecznej oraz częścią społecznego ruchu naukowego. Potwierdza to aktualny Statut z 2006 roku, a w szczególności trzy przedstawione niżej zapisy:

- „Celem Towarzystwa jest pielęgnowanie nauki, literatury i sztuki” (§ 1).
- „Wszystkie wybieralne funkcje członkowie Towarzystwa pełnią nieodpłatnie” (§ 18).
- „Dochody Towarzystwa przeznaczone są w całości na jego cel statutowy” (§ 52).

Statut z 2006 roku zniósł - istniejącą wcześniej możliwość - wynagradzania członków zarządu (sekretarza generalnego i redaktora głównego wydawnictw)³⁴. Nawet sporadyczne wypłacanie członkom honorariów z grantów pozyskanych ze źródeł zewnętrznych budzi opór części rygorystycznych pod tym względem osób.

Członkowie angażujący się w działalność Towarzystwa mogą liczyć jedynie na symboliczne nagrodzenie ich pracy. Prof. Stanisław Jakóbczyk wspominał, że gdy w 1990 roku prof. Alicja Karłowska-Kamzowa, namawiała go do objęcia funkcji sekretarza generalnego, użyła następującego argumentu: „Napiszemy panu wspianą nekrolog; każdy funkcyjny członek taki dostaje, a sekretarz generalny –

800 zł, w 1935 – 750 zł i Bank Ziemstwa w 1927 – 300 zł i w 1935 – 250 zł (Z. Lisowski, *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w latach 1927-1947*, Poznań 1947, s. 14-15).

31 Z. Lisowski, *Poznańskie*, s. 15. Do wybuchu wojny wykonawcy testamentu, zmarłego w 1927 roku K. Mielżyńskiego, spłacili pierwszą i część drugiej z pięciu zaplanowanych rat (razem 5 tysięcy dolarów).

32 Z. Lisowski, *Poznańskie*, s. 15.

33 *Sprawozdanie zarządu z działalności Towarzystwa nr 13 za okres 28.06.2017-23.06.2020*, Poznań 2020, s. 49.

34 A. Pihan-Kijasowa, R. Marciniak, D. Gucia, *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1857-2011. Zarys dziejów*, Poznań 2011, s. 36.

najlepszy”³⁵. Towarzystwo korzysta też z innych form wyróżnienia wybitnych członków. Najważniejszą i najstarszą z nich jest członkostwo honorowe, choć początkowo było ono przeznaczone dla osób niebędących członkami zwyczajnymi Towarzystwa. Z czasem zaczęto je przyznawać również najznamienitszym członkom PTPN. W 2022 roku zarząd Towarzystwa reaktywował medal *Bene Merentibus*³⁶, przeznaczony dla członków zasłużonych dla organizacji. Towarzystwo dwukrotnie w swej historii przyznało też godność honorowego prezesa – abp. L. Przyłuskiemu (1857) i S. Mielżyńskiemu (1872). To wyróżnienie nigdy nie miało umocowania formalnego. W aktualnym statucie również nie ma zapisu o honorowej prezesurze.

Aktywność ponad 1000 członków i ich społecznie zaangażowanie w prace komisji i wydziałów PTPN jest jednak niższe niż oczekiwania władz Towarzystwa³⁷. Młodszy członkowie realizują się badawczo na uczelniach albo szukają dodatkowych aktywności, ale o charakterze zarobkowym. Stąd sytuację, w których mimo deklarowania wykonania określonych zadań *pro bono*, nie są one wykonywane. To zachowanie otwarcie sprzeczne z wartościami przypisywanymi wielkopolskiemu etosowi pracy organicznej. Z kolei starsi członkowie Towarzystwa często nie mają wystarczających sił do podejmowania się prac społecznych. W rezultacie prace organizacyjne podejmują, przede wszystkim, członkowie władz Towarzystwa, którzy postrzegają się do odpowiedzialności za imponujący dorobek PTPN i starają się podołać dziedzictwu chwalebnej przeszłości. Trafnie ujął to Andrzej Gulczyński (prezes w latach 2014-2020): „W przypadku Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk dziedzictwo poprzedników przytłacza. Ich pomysłowość, dostrzeganie ducha czasu, poświęcenie i skuteczność stanowią wyzwanie i wielki obowiązek dla kolejnych pokoleń, szczególnie zaś dla Zarządów”³⁸. Wcześniej też tak bywało. S. Jakóbczyk pisał o prof. Jacku Wiesiołowskim (prezes w latach 2005-2011): „Towarzystwu był naprawdę całkowicie oddany; my, pracownicy, widzieliśmy, że poświęcał korporacji najwięcej czasu ze wszystkich prezesów, których znaliśmy”³⁹.

Obecnie ważnym elementem motywacji tych członków Towarzystwa, którzy są aktywni, jest poczucie odpowiedzialności. Zbliża ich to do pierwszego pokolenia działaczy PTPN, inspirujących się ideą pracy organicznej w duchu narodowego solidaryzmu i nastawienia na efekty długoterminowe. Towarzystwo pozostaje „swoistym pomnikiem organicznikowskiej myśli, ale i organicznikowskiego czynu”⁴⁰. Imperatyw, którym kierują się aktywni członkowie, jest opisany w preambule aktualnego statutu Towarzystwa: „utrzymanie pięknej tradycji Towarzystwa jest

35 S. Jakóbczyk, *Dwadzieścia lat w dobrym Towarzystwie*, „Kronika Miasta Poznania” 2017, nr 1, s. 207.

36 Medal został ustanowiony w 2011 r.

37 A. Gulczyński, *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – tradycja i nowe wyzwania*, w: *Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej*, red. A. Gulczyński, Z. Kruszewski, Poznań 2019, s. 89-90.

38 A. Gulczyński, *PTPN 2017. Potencjał interdyscyplinarności*, „Kronika Miasta Poznania” 2017, nr 1, s. 347.

39 S. Jakóbczyk, *Dwadzieścia*, s. 217.

40 P. Matusik, *Cieszkowski a początki pracy organicznej w Poznaniu*, w: *August Cieszkowski in memoriam 1814-2014*, red. K. Meller, Poznań 2015, s. 68.

punktem honoru jego członków”⁴¹. Aktywizm ten wyraża się poprzez poświęcanie swojego czasu, wiedzy czy kontaktów osobistych dla realizacji celów Towarzystwa, „która musi być godna pamięci naszych poprzedników”⁴². Towarzystwo przez lata angażowało się w ochronę i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego tak intensywnie, że samo stało się jego częścią⁴³. Nie oznacza to, że nie nastąpiły zmiany w sposobie realizacji statutowych celów. Dzisiejsi członkowie Towarzystwa nie mają możliwości pokrywania kosztów utrzymywania i udostępniania zbiorów PTPN czy finansowania innych wydatków organizacji ze środków indywidualnych, prywatnych. Współcześni naukowcy - w przeciwieństwie do XIX-wiecznego ziemiaństwa Wielkopolski - nie należą bowiem do elity finansowej. Według *Strategii rozwoju Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk na lata 2017-2027* wizją organizacji jest to, aby „w kolejnym roku jubileuszowym, w roku obchodów 170-lecia powstania Towarzystwa, będzie ono jednym z najbardziej prestiżowych towarzystw naukowych w Polsce, do którego chcą należeć najlepsi naukowcy”⁴⁴. To czy uda się ten ambitny cel zrealizować, w dużym stopniu zależy od społecznej pracy i zaangażowania członków Towarzystwa.

Bibliografia

- Bątkiewicz-Szymanowska E., „*»Służymy pocziwej sławie, aż do upadku«*. Aktywność Tytusa Działyńskiego w Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk na podstawie wybranych źródeł ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej, „*Kronika Miasta Poznania*” 2017, nr 1, s. 25-32.
- Cieszkowski A., *O izbie wyższej i arystokracji w naszych czasach*, Poznań 1908.
- Cieszkowski A., *O skojarzeniu dążeń i prac umysłowych w Wielkim Księstwie Poznańskim*, w: J. Hellwig, Cieszkowski, Warszawa 1979, s. 187-198.
- Gulczyński A., *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – tradycja i nowe wyzwania*, w: *Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej*, red. A. Gulczyński, Z. Kruszewski, Poznań 2019.
- Gulczyński A., *PTPN 2017. Potencjał interdyscyplinarności*, „*Kronika Miasta Poznania*” 2017, nr 1, s. 347-361.
- Jagielska-Burduk A., Szafranski W., Górska M.A., *Wirtualna Galeria im. Mielżyńskich. Historia – Idea – Prawo*, Poznań 2013.
- Jakóbczyk S., *Dwadzieścia lat w dobrym Towarzystwie*, „*Kronika Miasta Poznania*” 2017, nr 1, s. 207-218.
- Jakóbczyk W., *Wieś wielkopolska po uwłaszczeniu (1865-1918)*, w: *Dzieje wsi wielkopolskiej*, red. W. Rusiński, Poznań 1959, s. 167-199.

41 *Statuty*, s. 250.

42 *Statuty*, s. 250.

43 Por. F. Kaczmarek, *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk jako centrum dziedzictwa kulturowego*, „*Museion Poloniae Maioris. Rocznik Naukowy Fundacji Muzeów Wielkopolskich*”, 2021, t. VIII, s. 91-104.

44 *Strategia rozwoju Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk na lata 2017-2027*.

- Kaczmarek F., *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk jako centrum dziedzictwa kulturowego*, „*Museion Poloniae Maioris. Rocznik Naukowy Fundacji Muzeów Wielkopolskich*”, 2021, t. VIII, s. 91-104.
- Koźmian J., *Stan rzeczy w Wielkim Księstwie Poznańskim*, w: J. Koźmian, *Dwa bałwochwalstwa. Wybór pism*, Kraków 2007.
- Lisowski Z., *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w latach 1927-1947*, Poznań 1947.
- Marciniak A., *Rola Tytusa i Jana Działyńskich w rozwoju ośrodka naukowego w Wielkopolsce*, Warszawa -Poznań, 1980.
- Matusik P., *Cieszkowski a początki pracy organicznej w Poznańskim*, w: *August Cieszkowski in memoriam 1814-2014*, red. K. Meller, Poznań 2015, s. 49-68.
- Pietrowicz J., *Donatorzy Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, „*Kronika Miasta Poznania*” 2017, nr 1, s. 223-233.
- Pihan-Kijasowa A., Marciniak R., Gucia D., *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1857-2011. Zarys dziejów*, Poznań 2011.
- Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk a towarzystwa naukowe na ziemiach polskich w XIX i na początkach XX wieku*, red. W. Molik i A. Hinc, Poznań 2012.
- Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego do dnia 1go Stycznia 1860*, „*Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*”, 1860.
- Sprawozdanie z walnego zebrania „Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”*, „*Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego*”, t. 43, 1916, s. 259-273.
- Sprawozdanie zarządu z działalności Towarzystwa nr 13 za okres 28.06.2017-23.06.2020*, Poznań 2020.
- Sprawozdanie zarządu z działalności Towarzystwa nr 8: za lata 2002-2004*, Poznań 2005.
- Starania o polski uniwersytet w Poznaniu. Augusta hr. Cieszkowskiego wnioski składane w sejmie pruskim 1851-1855*, red. A. Pihan-Kijasowa, Poznań 2009.
- Statuty Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1856-2006*, Poznań 2007.
- Strategia rozwoju Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk na lata 2017-2027*. Maszynopis.
- Trzeciakowski L., *W dobie rozbiorowej*, w: *Veritate et scientia. Księga pamiątkowa w 125-lecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, red. A. Gąsiorowski, Poznań 1982.
- Wojtkowski A., *Historja Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu*, Poznań 1928.
- Wojtkowski A., *Stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, w: *Księga pamiątkowa w stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, „*Roczniki Historyczne*”, 1957, t. 23, s. 311-351.

Zbigniew Kaźmierczyk

Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Oddział Gdański
Uniwersytet Gdański

e-mail: zbigniew.kazmierczyk@ug.edu.pl

Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza w Polsce i Gdańsku

Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza jest jedną z najstarszych społecznych organizacji naukowych w Polsce. Akt jego założenia został ogłoszony 8 maja 1886 roku w biurze Macierzy Szkolnej w Pałacu Sejmowym we Lwowie. Wśród dziewięciu sygnatariuszy aktu znaleźli się jego inicjatorzy filolog Józef Tretiak i poeta Władysław Bełza. Pierwszym prezesem Towarzystwa został profesor Roman Piłat. Towarzystwo założone pod zaborem austriackim cieszyło się ciągłością oficjalnego istnienia do zajęcia Lwowa przez Armię Czerwoną we wrześniu 1939 roku. Niezgoda władz sowieckich na wznowienie prac Towarzystwa – w realiach terroru NKWD – przerwała jego działalność. Dwa lata po wkroczeniu do Lwowa Niemców, wiosną roku 1943 aktywność organizacji za zgodą Juliusza Kleiner (prezesa w latach 1934–1946) odnowiona została w konspiracji. Oddział Warszawski Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza działalność podziemną wznowił zimą 1941–1942 pod kierunkiem profesora Juliana Krzyżanowskiego. Druga przerwa w pracach Towarzystwa nastąpiła po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku.

Historia Towarzystwa jako przyczynek do dziejów literatury polskiej pozwala stwierdzić odmiennosc opresyjnej polityki zaborców wobec Adama Mickiewicza. W zaborze rosyjskim było miejsce dla stowarzyszeń zrzeszających przedstawicieli zawodów praktycznych. Carska Rosja dopuszczała istnienie towarzystw lekarskich, farmaceutycznych, ogrodniczych itp. Nie wyrażała zgody na istnienie społecznych organizacji krzewiących humanistykę, a zwłaszcza wiedzę historyczno-literacką. Po upadku powstania listopadowego zamknięte zostały Uniwersytet Stefana Batorego, przemianowany na Imperatorski Uniwersytet Wileński, Uniwersytet Warszawski (zał. w 1816), Liceum Krzemienieckie (zał. 1805), Towarzystwo Przyjaciół Nauk i wiele innych instytucji i organizacji nauki i kultury. Ta polityka została jeszcze zaostrzona po upadku powstania styczniowego w 1864 roku. Nazwisko Mickiewicza, jako zesłańca i uciekiniera politycznego z Rosji oraz jej najwnikliwszego w romantyzmie znawcy (Czesław Miłosz zestawia z nim jedynie Astolphe'a de Custine'a jako autora *Listów z Rosji* 1839), nie mogło być w nazwie żadnej organizacji społecznej, a co dopiero poświęconej jego twórczości. *Kodeks karzący dla Królestwa Polskiego* z 1830 umożliwiaił wymierzanie kar do trzech lat więzienia za sprowadzanie i upowszechnianie dzieł takich jak III cz. *Dziadów*, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, *Reduta Orzona*, *Konrad Wallenrod*, prelekcje

paryskie i inne. Obowiązujący od 1847 roku *Kodeks kar głównych i poprawczych* pozwalał aparatowi państwa zaborczego na więcej:

Za sporządzanie lub rozpowszechnianie pism <<w zamiarze wzbudzania nieuszanowania dla Najwyższej Władzy lub osobistych przymiotów albo rządów Cesarza>> i jego rodziny groziła kara pozbawienia wszelkich praw i zesłania na ciężkie roboty na kres od 10 do 12 lat. Samo sporządzenie takich pism karano 2–4 latami twierdzy, ich posiadanie zaś – aresztem od 7 dni do 3 miesięcy, a potem oddaniem pod dozór policyjny. Za niedoniesienie władzy o tych przestępstwach trafiało się do aresztu na okres od 3 tygodni do 3 miesięcy. *Kodeks kar głównych i poprawczych* zawierał poza tym szereg artykułów mówiących o pismach i drukach nawołujących do rokосу i sprzeciwiania się władzy, rozgłaszących <<kłamliwe wieści>> itp. Groziły za to kary pozbawienia wszelkich praw i zesłania na osiedlenie na Syberii lub na ciężkie roboty – na okres do 10 lat¹.

W zaborze pruskim powstanie towarzystwa mickiewiczowskiego nie było możliwe ze względu na stary antyslawizm niemiecki, który tężał po zwycięstwie Prus nad Francją pod Sedanem w 1870 roku w utworzonej w wyniku tego II Rzeszy. Bolesław Prus nie miał złudzeń co do antypolonizmu *Kulturkampf*: „Obok walki z religią katolicką biurokracja toczyła jeszcze zacieklejszy bój z narodowością i patriotyzmem polskim”, gdyż „Patriotyzm jest specjalną formą uczuć społecznych, które ludzi spajają ze sobą, każą im zapomnieć o własnym egoizmie, czasem popychają do poświęceń, a w każdym wypadku nieco hamują dzikość i okrucieństwo człowieka, nieco wynoszą go ponad ciasny zakres jego osobistych interesów” („Kronika Tygodniowa”, 3 marca 1906 r.). Ta wypowiedź wyjaśnia, dlaczego dla organizacji społecznej, której patronowałby Mickiewicz, „patron, wódz i nauczyciel, wcielenie najszlachetniejszych dążeń narodu w niewoli”², nie było miejsca w Prusach Bismarcka i Wilhelma II. Według Edwarda Mühlęgo ich antyslawizm ujawniał motywację szowinistyczną. Otto von Bismarck jako pruski poseł w Petersburgu już w 1861 roku wzywał Niemców: „Bijcie Polaków tak, aby stracili nadzieję na życie; współczuję im ich położenia, ale jeśli chcemy przetrwać, nie mamy innego wyjścia, jak tylko ich wytepić”³. Zdaniem niemieckiego badacza przykładów uprzedzeń antysłowiańskich dostarczają wypowiedzi nie tylko pruskich polityków, ale również elit intelektualnych, artystycznych i zawodowych, na przykład prawnika Johanna Friedricha Reitemeiera o „nieczystości Słowian od najdawniejszych czasów”, Augusta Wilhelma Schlegla o tym, że Słowianie „wszędzie i w każdym warunkach przeznaczeni są do niewolnictwa”⁴. Fryderyk Engels oświadczył w „Nowej Gazecie Reńskiej” (15 lutego 1949 r.), że „każdy niemiecki podbój terenów słowiańskich leży w <<interesie cywilizacji>>, ponieważ Niemcy przynoszą po-

1 K. Kopczyński, *Mickiewicz w systemie carskich zakazów. 1831– 1855. Cenzura, prawo i próby ich oficjalnego omijania*, „Pamiętnik Literacki” 1992, z. 3, s. 157.

2 St. Fita, D. Świerczyńska, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza 1886–2006*, Wrocław 2006, s. 11.

3 E. Mühle, *Słowianie. Rzeczywistość i fikcja wspólnoty. VI–XV wiek*, Warszawa 2020, s. 34.

4 Tamże, s. 31.

stęp, natomiast Słowianie, <<te małe, karłowate, bezsilne narodki>>, reprezentują <<barbarzyński Wschód>>⁵. Orientalista z Getyngi, Paul de Lagarde, głosił program kolonizacji nie za morzem, odległych krain, ale „w bezpośrednim sąsiedztwie” Prus, gdyż Słowianie, „są tylko ciężarem dla Europy: im szybciej zginą, tym lepiej dla nas i dla nich”⁶. Wezwania te znalazły się na sztandarach wpływowych organizacji politycznych – jak Związek Wszechniemiecki i Hakata (które wzywały do nieuniknionego starcia z „rasą słowiańską”) i w wypowiedziach przywódców państwowych. Cesarz Wilhelm II przygotowywał II Rzeszę na nieuniknioną „walkę między Słowianami a Germanami”, dlatego generał Helmulth von Moltke szykował armię do wojny „między słowiańskością a germańskością”⁷. Jak widzimy, w zaborze pruskim antyslawizm ujawniał podłoże rasistowskie i przechodził w fazę wojenną. Realia polityczne państwa pretotalitarnego uniemożliwiały założenie społecznej organizacji naukowej imienia twórcy romantyzmu polskiego i historyka literatur słowiańskich, przywódcy duchowego podbitych ludów. W sytuacji napięć wojny kulturowej nie było miejsca dla poety, który prorokował powrót Rzeczypospolitej na mapę Europy w wyniku wojny powszechnej ludów.

W zaborze austriackim po wiośnie ludów 1848 – zakończonej na Węgrzech interwencją rosyjską i pacyfikacją – nastąpiła liberalizacja i utworzenie w jej wyniku Austro-Węgier. Obok towarzystw prawniczych, lekarskich, farmaceutycznych, ogrodniczych, rybackich, leśnych od połowy lat osiemdziesiątych wieku XIX rejestrowane są stowarzyszenia humanistyczne. W roku 1886 obok Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza powołane zostało Towarzystwo Historyczne, a po kilku latach – Towarzystwo Filologiczne (1893), Towarzystwo Ludoznawcze (1895), Towarzystwo Filozoficzne (1904). W genezie Towarzystwa im. Mickiewicza istotną rolę odegrała tradycja oficjalnych obchodów dnia jego urodzin oraz śmierci 26 listopada 1855 roku, łączona z rocznicami wybuchu powstania 29 listopada roku 1830. W organizacji rocznic zasłużyły się działające w latach sześćdziesiątych XIX wieku Czytelnie Akademickie we Lwowie i w Krakowie. Rocznicę śmierci Mickiewicza obchodzono w ratuszu lwowskim i były one otwarte dla szerokiej publiczności. W Krakowie obchody ku jego czci inicjowały różne stowarzyszenia i szkoły, m.in. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Uroczystości te były oficjalne mimo nasycenia ich uczuciowością i myślą patriotyczną, mimo siły uniesień pozwalających uczestnikowi – jak powiedział Prus – „zapominać o własnym egoizmie” i wzorem romantyków przekraczać „ciasny zakres jego osobistych interesów”. Według Stanisława Fity wydarzenia te były przejawem trwania romantyzmu, „solidarności z hasłami romantyków, wierności ideałom walki o wolność, kultu bohaterów powstań 1830 i 1863 r.”. Ich uczestnicy odrzucali idee i programy podległości Polski, pogodzenia z utratą tożsamości narodowej w wyniku rusyfikacji i germanizacji – jak romantycy – widzieli zagrożenia bytu narodowego w ugodowości i legalizmie, i dlatego nie zgadzali się z programami „warszawskich <<pozytywistów>> i krakowskich <<stańczyków>>”⁸.

5 Tamże, s. 32.

6 Tamże, s. 35.

7 Tamże, s. 36.

8 St. Fita, tamże, s. 11.

Zainteresowania mickiewiczologiczne lwowskich profesorów nadały kierunek działalności Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. Podczas I Zjazdu Literatów i Artystów Polskich w Krakowie zorganizowanego w 1883 roku przez Koło Literacko-Artystyczne ksiądz Jan Siemieński wygłosił referaty, których tematy zawierały wytyczne jego działalności naukowej i edytorskiej: *O kwestiach spornych, wątpliwych lub mylnie podawanych w życiorysie Adama Mickiewicza* i *O potrzebie nowego poprawionego wydania dzieł Mickiewicza*⁹. Tak więc przekonanie o pilności zadań bio-bibliograficznych w mickiewiczologii oraz zamiary popularyzatorskie skłoniły uczonych, nauczycieli i twórców do powołania społecznej organizacji naukowej. Motywy jej powołania zawarte zostały w statucie. Zamiar gromadzenia bibliografii podmiotowej i przedmiotowej rozszerzono na „cały ruch umysłowy”¹⁰ romantyzmu, prezentacje wiedzy z Mickiewiczu powiązano z „rozzaśnianiem tych pism i tego żywota”¹¹, czyli z pracą opisową, analityczną i interpretacyjną, lecz w ujęciu intertekstualnym, pokazującym Mickiewicza na tle epok literatury polskiej i powszechnej, po trzecie: wytycznej popularyzacji romantyka nadano funkcję „krzewienia czci dla niego i jego poezji”¹². Formą tego upowszechniania miały być periodyczne wykłady, odczyty i dyskusje. Realizacji celów badawczych, edytorskich i edukacyjnych służyć miał „Pamiętnik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”. Postulaty założycielskie pozostały głównymi punktami programowymi w działalności Towarzystwa po dzień dzisiejszy – przy jego otwarciu się na historię literatury i literaturoznawstwo w ogóle. Od samego początku statutowe cele określały skład Towarzystwa. Pod jego nazwą mogli się stowarzyszać historycy literatury legitymizujący się tytułami i stopniami naukowymi (przypadał im status członków czynnych), pracownicy na polu historyczno-literackim (przeważnie nauczyciele) oraz po prostu miłośnicy literatury ojczystej cieszyli się statusem członków wspierających. Obok stałego organu władzy, zwanego Wydziałem (dziś Zarządem Głównym), władzę sprawowało Walne Zgromadzenie zwoływane co trzy lata (dziś Zjazd Delegatów Oddziałów Towarzystwa). Od początku – jak podkreślał Juliusz Kleiner – priorytetem w działalności Towarzystwa była naukowość, która upodabniała je do „Mickiewiczowskiego seminarium uniwersyteckiego”¹³. O jego poziomie pojęcie daje wydawany od roku 1887 „Pamiętnik”, który fachowo omawiał źródła i prace już istniejące i mickiewiczologię wzbogacające. W Kongresówce z powodu zapisów cenzury „Pamiętnik” nie mógł się ukazywać i niedopuszczalne były jego omówienia. Aparatu carskiego nie uspakajały naukowe cele Towarzystwa i jego periodyku stroniącego od polityki literaturoznawczej. Gorliwych urzędników paraliżował strach przed nazwiskiem Mickiewicza i nie wdawali się w rozważania na temat filologicznego charakteru prac i artykułów publikowanych w „Pamiętniku”. Ich czujność wzmagala decyzja Wydziału podjęta w roku 1888 o rozpoczęciu prac nad krytycznym wydaniem wszystkich dzieł Mickiewicza (w dwunastu tomach). Zgodnie z założeniami statutowymi wielki rozmach nadano w 1898 obchodom stulecia urodzin poety. Wtedy podjęto decyzję o odsłonięciu we Lwowie pomnika Mickie-

9 Zob. tamże, s. 12.

10 Tamże, s. 15

11 Tamże.

12 Tamże.

13 Cyt. za: S. Fita, tamże, s. 18.

wicza (imponująca kolumna z wieszczem i muzą poezji nad nim ukazała się światu w roku 1904). Przedtem w roku 1901 nastąpiły w Towarzystwie zmiany statutowe, które na nowo definiowały profil Towarzystwa. Celem jego działań stało się teraz „umiejętne badanie dziejów piśmiennictwa polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Adama Mickiewicza”¹⁴. Miało ono odtąd budzić zamiłowanie do literatury polskiej wszystkich epok i dawać świadectwa należnej czci wybitnym dokonaniom. Członkiem zwyczajnym Towarzystwa mógł być nie tylko miłośnik twórczości Mickiewicza, ale literatury polskiej w ogóle. Regulacje te okazały się trwałe i obowiązują do dnia dzisiejszego. Nowa tematyka miała być publikowana na łamach powołanego w 1902 roku kwartalnika naukowego, wydawanego do dnia dzisiejszego, „Pamiętnika Literackiego”. W związku z dużą szczelnością cenzury do zaboru rosyjskiego egzemplarze kwartalnika przenikały nielegalnie – jak do PRL-u – numery paryskiej „Kultury”. Towarzystwo zainicjowało także edycję prac jego członków do „Biblioteki <<Pamiętnika Literackiego>>”, ale nie rozwinęło jej na skalę Instytutu Literackiego w Paryżu.

W roku 1901 nastąpiło uruchomienie w Tarnowie pierwszej filii Towarzystwa otwierające epokę pomnożenia jego oddziałów do trzydziestu dwóch w kadencji Juliana Krzyżanowskiego 1946–1976. Numer XXXV „Pamiętnika Literackiego” ukazał się w roku 1938. Istotnym osiągnięciem było wydanie numeru XXXVI pod koniec roku 1946. Na jego łamach w „Kronice żałobnej” znalazło się sześćdziesiąt sylwetek badaczy dziejów literatury polskiej, krytyków literackich, miłośników literatury polskiej między tymi datami zamordowanych, zmarłych lub zaginionych bez wieści. Ten rocznik ukazał się bez czekania na zalegalizowanie Towarzystwa w realiach Polski Ludowej i zawierał program – jak zauważył Fita – „nawiązujący do kilkudziesięcioletniej tradycji”¹⁵ organizacji i jej periodyku. W latach stalinowskich „Pamiętnik Literacki” został przejęty przez powołany do życia Instytut Badań Literackich, na którego czele stał Stanisław Żółkiewski, który zapowiedział linię ideologiczną periodyku i stosowne do niej zmiany personalne. Odrzucona została propozycja Kleiner’a pozostawienia w gestii Towarzystwu 1/3 artykułów w danym numerze – nawet wtedy, gdyby IBL zgłaszała sprzeciw. Na Walnym Zjeździe Towarzystwa w roku 1950 zdecydowano o jego umasowieniu poprzez werbowanie „mas polonistów” (w 1950 było 434, a w 1951 było już 1272 członków Towarzystwa). Bezpośrednią kontrolę nad Zarządem Głównym poprzez wejście w jego skład uzyskał marksistowski ideolog i agitator, propagandzista „walki o marksistowską wiedzę o literaturze”, Stanisław Żółkiewski. W „Pamiętniku Literackim” ogłosił on program marksizmu w nauce: „Wzorem jest dla nas nauka radziecka – najbardziej dziś twórcza i przodująca”¹⁶. Pismo stało się najpierw organem IBL-u, a od 1952 PAN-u, co spowodowało odejście z organizacji wielu członków. Skutkiem utraty „Pamiętnika” jest ukazywanie się od 1965 roku „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, który w 2007 roku zmienił tytuł: „Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”. Działalność odczytową Towarzystwa podporządkowano programom szkoły

14 Tamże, s. 32.

15 Tamże, s. 76.

16 S. Żółkiewski, *Na marginesie Zjazdu Polonistów 8–12 maja 1950 r.*, „Pamiętnik Literacki”, 1950, s. 311.

socjalistycznej. W celu usankcjonowania zewnętrznej kontroli nad Zarządami Oddziałów zobowiązano je do dokooptowania w ich skład przedstawicieli sekcji języka polskiego wojewódzkich i powiatowych ośrodków doskonalenia kadr oświatowych (WODKO, PODKO). Akcją odczytową obarczono przede wszystkim członków Zarządu Głównego. Odczyty podlegały cenzurze IBL-u. Przed upublicznieniem musiały być przygotowane pisemnie i przesłane do oceny w Instytucie. Samodzielna praca naukowa i edytorska Towarzystwa została zakazana. Za główny cel jego istnienia uznana została akcja odczytowa. Pewną cezurę stanowiła tzw. odwilż roku 1956, po której – w warunkach cenzury PRL-u w ogóle – wznowiono w Towarzystwie prace naukowe i wydawnicze. Ćwierć wieku później doświadczenia ideologicznego zniewolenia Towarzystwa zostały wyartykułowane w solidarnościowym postulatcie „pełnej samorządności” stowarzyszeń oraz stwarzania materialnych warunków ich działania. Walny Zjazd Delegatów Oddziałów w Płocku 19–21 września 1980 roku w *Rezolucji* wyartykułował także postulaty zmian polityki wydawniczej, programów kształcenia na wszystkich szczeblach nauczania, m.in. przedłużenia studiów polonistycznych do lat pięciu, zmiany statusu polonisty w szkole, ograniczenia praw cenzury do ingerencji w wypadkach zagrożenia tajemnic wojskowych i gospodarczych państwa. Po zniesieniu (w maju 1982 r.) zakazu działania stowarzyszeń naukowych i kulturalnych na mocy dekretu o stanie wojennym z 13 grudnia 1981 roku, Towarzystwo (Komisja Dydaktyczna) zgłaszała do Ministerstwa Oświaty i Wychowania postulaty dotyczące programu nauczania języka polskiego oraz poprawy warunków pracy polonisty w szkole i zachęcało członków do aktywności odczytowej. Wyrazem aktywności naukowej i edytorskiej były kolejne książki w serii Biblioteka Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza oraz postęp prac nad nowym wydaniem *Dzieł* Adama Mickiewicza pod kierunkiem komitetu redakcyjnego w składzie: Zbigniew Jerzy Nowak, Stanisław Makowski, Zofia Stefanowska, Czesław Zgorzelski. Ostatni XVII tom *Dzieł*, Wydania Rocznicowego 1798–1998 pod Wysokim Patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i Towarzystwa, ukazał się w roku 2005. Ze skalą tego udziału porównać się daje jedynie wcześniejszy patronat nad wydaniem *Dzieł* Juliusza Słowackiego. Zgodnie z zapisami statutowymi stulecie działalności Towarzystwa przyniosło konferencje, sesje i odczyty poświęcone patronowi i dziejom literatury polskiej. Jubileuszowy Wrocławski Zjazd Delegatów reprezentował 1800 członków Towarzystwa zrzeszonych w trzydziestu pięciu Oddziałach. Nie sposób wymienić z tego grona wielu osób bardzo zasłużonych, dlatego wymienimy przynajmniej prezesów i ich kadencje: Roman Piłat 1886–1900, Wilhelm Bruchnalski 1900–1905, Ludomił German 1905–1908, Józef Kallenbach 1908–1918, Wilhelm Bruchnalski 1918–1934, Juliusz Kleiner 1934–1939, Julian Krzyżanowski 1946–1976, Mieczysław Klimowicz 1976–1983, Zdzisław Libera 1983–1998, Teresa Kostkiewiczowa 1998–2004. Kadencja aktualnej prezes, Grażyny Borkowskiej, trwa od 2004 roku.

Powojenną dynamikę Towarzystwa jak w soczewce – na zasadzie *pars pro toto* – odzwierciedla historia Oddziału Gdańskiego¹⁷. Jego zawiązanie zapisane jest w po-

17 Ten fragment artykułu jest zmienioną i dopracowaną wersją noty mego autorstwa pt. *Adam Mickiewicz w Towarzystwie*, opublikowanej w wydaniu specjalnym *Adama Mickiewicza jubileusz i rocznica* (pod red. K. Wojan) „Gazety Uniwersyteckiej: Czasopisma Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Gdańskiego”, s. 30–31.

wojennej karcie tychże dziejów. Z inicjatywą jego powołania wystąpili: Marian Des Loges, Jan Trzcieniecki i Kazimierz Mężyński. Uczonym sprzyjała centralna polityka egalitaryzacji całego Towarzystwa, trafiająca w Gdańsku na grunt bogatych tradycji stowarzyszeń artystycznych oraz popularności Mickiewicza na Pomorzu. Dlatego obok sopockiego Klubu Literatów (1945), Gdańskiego Bractwa Literackiego (1945), Oddziału Gdańskiego Związku Literatów Polskich (1946) 26 marca 1947 roku powołany został w Sopocie, jako trzeci w powojennej Polsce, Oddział Gdański Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza – w środowisku polonistycznym otwartej rok wcześniej Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Można dziś stwierdzić, że Towarzystwo od samego początku wzbogacało gdańskie środowisko badaczy literatury i rozwijało się wraz z nim, zwłaszcza gdy na bazie zakładów historii literatury i historii języka polskiego w 1953 roku utworzono katedry polonistyczne, przekształcone w 1970 roku w Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego. Zanim to nastąpiło, Zarząd Oddziału Gdańskiego zorganizował ponad 120 odczytów, które głosili także najwybitniejsi znawcy historii literatury z całego kraju. Wiele z nich planowano tematycznie. Na przykład cykl *Kultura polskiego renesansu* (1953) przyciągnął – jak podają kronikarze – uwagę łącznie „trzech tysięcy osób”¹⁸ i był w skali ogólnopolskiej modelowym „cyklem prelekcji poświęconych kulturze polskiej”¹⁹, a cykl (jakże na czasie w realiach propagandy socrealistycznej) *10 lat walki o nowy obraz dziejów literatury polskiej* – półtora tysiąca. O liczbie słuchaczy wykładów na temat *Mickiewicz i jego epoka* (1955–1956) kroniki milczą. Największym przedsięwzięciem logistycznym tamtego okresu było zorganizowanie Zjazdu Delegatów Oddziałów Towarzystwa (tych oddziałów było wtedy dwadzieścia dwa) w Gdańsku i Będominie w marcu roku 1966. Okazał się on sprawdzianem możliwości intelektualnych środowiska (sesja na temat polskich tradycji literackich Pomorza Gdańskiego) oraz jego możliwości organizacyjnych.

Nie będzie przesadą stwierdzenie, że Oddział Gdański Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza w procesie narodzin Uniwersytetu Gdańskiego wniósł tradycję badań literaturoznawczych szczytującą się dziewiętnastowiecznymi początkami i tradycję sprawnej ich popularyzacji.

W drugim roku istnienia Uniwersytetu Gdańskiego, w ramach zainteresowań regionalnych zorganizowano sesję marynistyczną (w 1972 roku), natomiast dla uczczenia trzydziestolecia Oddziału Gdańskiego w marcu 1977 roku, niosącą się prasowym echem, sesję pomorzoznawczą *Literatura Gdańska i Ziemi Gdańskiej w latach 1945–1975*. Towarzyszyła jej wystawa dorobku twórców i badaczy literatury związanych z regionem. W osiągnięciach Oddziału Gdańskiego niemałą zasługę mieli pierwsi prezesi. Marian Des Loges kierował nim w latach 1947–1953. Andrzej Bukowski przewodniczył mu w okresie 1953–1989.

W nowej siedzibie na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Gdańskiego ilość odczytów osobnych przekroczyła liczbę 300. Natomiast w ramach wykładów cyklicznych dla maturzystów Oddział Gdański zorganizował ponad 200 wykładów. Razem około pół tysiąca wykładów! Dzięki poprawie warunków lokalowych nierzadko

18 K. Chruściński, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Gdański 1947–1972. 25 lat w służbie ojczystej literatury i regionu*, „Rocznik Gdański, t. XXXI, 1971, z. 2, s. 2019.

19 Fita, s. 90.

słuchało ich kilkaset osób. Ścisłe edukacyjna działalność, czyli wykłady dla licealistów uzupełniła naukową ofertę Oddziału Gdańskiego w czasie, gdy jego prezesem był Jan Data (1989–2001). We wrześniu 1992 roku na Uniwersytecie Gdańskim ponownie odbył się Zjazd Delegatów Oddziałów Towarzystwa połączony z wykładami na temat małej ojczyzny w ujęciu historycznym oraz w praktyce kaszubskiej, a także z jednodniową wyprawą na Kaszuby. W reakcji na dynamiczne zmiany w szkolnictwie wyższym w Gdańsku zorganizowana została sesja *Kształcenie polonistów w perspektywie przemian edukacji* (1999). Novum w działaniu Towarzystwa stały się wyprawy śladami Mickiewicza na Białoruś i Litwę. Liczny udział członków Oddziału Gdańskiego w konferencji grodzieńskiej (1997) pozwolił na jej częściową replikę zatytułowaną *Adam Mickiewicz – w dwusetną rocznicę urodzin* (Uniwersytet Gdański, 28–29 kwietnia 1998 roku).

Działalność naukową i popularnonaukową Oddziału Gdańskiego uzupełnia organizowanie promocji książek, jubileuszy, wystaw i festiwali. Teatrolologiczne nachylenie tym poczynaniom nadał prezes Jan Ciechowicz, który kierował jego działaniami w latach 2001–2016. Zaslugą Oddziału Gdańskiego była m.in. organizacja wystawy „*Dziady*” Mickiewicza. *Pamięć tekstu* towarzysząca sesji naukowej na Uniwersytecie Gdańskim *Mickiewicz w Gdańsku 2005*, dostępna od listopada roku 2005 do marca 2006. W maju 2018 roku Oddział Gdański, którego prezesem jest piszący te słowa, w porozumieniu z Instytutem Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego zorganizował Międzynarodową Konferencję Naukową *Adam Mickiewicz i Rosjanie*.

Stanisław Knutelski
Uniwersytet Jagielloński
Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika

Elżbieta Pyza
Uniwersytet Jagielloński
Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika

Upowszechnianie osiągnięć nauk przyrodniczych przez Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika dawniej i obecnie

Wstęp

Upowszechnianie i promocja nauki na wysokim poziomie merytorycznym mają w Polsce długoletnią tradycję. Warto więc takie działania kontynuować, docierając do społeczeństwa z rzetelną wiedzą i przystępnymi dla niespecjalistów informacjami dotyczącymi osiągnięć badań naukowych. Jest to szczególnie potrzebne obecnie w obliczu gwałtownego szturmu pseudonauki i zalewu nieprawdziwych informacji oraz nonsensownych opinii, zwłaszcza w mediach społecznościowych (Pyza 2019).

Znaczenie udziału towarzystw naukowych w kształtowaniu świadomości społecznej oraz ich roli w rozwoju i upowszechnianiu nauki, kultury, jak również gospodarki, jest w Polsce nie do przecenienia. Jednym z najstarszych (istnieje już 147 lat) krajowych towarzystw naukowych upowszechniających osiągnięcia nauk przyrodniczych jest Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika (PTP im. Kopernika). Obecnie PTP im. Kopernika (Ryc. 1) jest organizacją typu „non profit” (Art. 3. ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w Polsce) promującą w różny sposób nauki przyrodnicze (strona internetowa Towarzystwa: <http://www.ptpk.org>). Towarzystwo wydaje dwa czasopisma: naukowe „Kosmos” (od 1876 r.) i popularnonaukowe „Wszechświat” (od 1882 r.). Upowszechnia także wiedzę przyrodniczą poprzez odczyty oraz wycieczki przyrodnicze i warsztaty dla uczniów w swoich oddziałach krajowych. Obecnie działają 4 oddziały terenowe w: Krakowie, Szczecinie, Lublinie i Rzeszowie. Istnieją również trzy sekcje przedmiotowe: Sekcja Speleologiczna, Sekcja Dydaktyki Biologii i Sekcja Nauk o Człowieku (Sekcja Biologii Człowieka), które upowszechniają wiedzę w zakresie swoich specjalności. Ponadto, PTP im. Kopernika organizuje

konferencje naukowe, m.in. coroczny „Tydzień Mózgu” w Krakowie i Szczecinie, konkurs neurobiologiczny dla uczniów szkół średnich „Brain Bee”, a także sympozja Sekcji Speleologicznej i Sekcji Dydaktyki Biologii. W 2018 roku PTP im. Kopernika było organizatorem międzynarodowej konferencji naukowej „Neurofly”. Ponadto Towarzystwo organizuje coroczny konkurs olimpiady biologicznej dla uczniów szkół średnich poprzez Komitet Główny Olimpiady Biologicznej i Komitety Okręgowe. Towarzystwo współpracuje także z uczelniami i innymi towarzystwami naukowymi w Polsce i za granicą.

Niniejsze opracowanie przedstawia wkład PTP im. Kopernika w upowszechnianiu nauk przyrodniczych i oddziaływaniu na społeczeństwo polskie od początków istnienia do chwili obecnej.

Początki i dalsze dzieje

Uroczystości jubileuszowe 400-lecia urodzin Mikołaja Kopernika 19 lutego 1873 roku dały grupie nauczycieli akademickich uczelni lwowskich impuls do powołania stowarzyszenia o nazwie Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika (PTP im. Kopernika). Projekt statutu, którego sygnatariuszami byli: Teofil Ciesielski (botanik), Feliks (Szczęsny) Kreutz (mineralog), Eugeniusz Janota (ksiądz, przyrodnik), Bronisław Radziszewski (chemik), Tomasz Stanecki (fizyk), Henryk Strzelecki (dyrektor Szkoły Lasowej), Edward Tangl (botanik austriacki) i Władysław Tyniecki (botanik, leśnik) został do zatwierdzenia złożony w Namiestnictwie jesienią 1873 r. Rok później, 22 grudnia 1874 r., statut został zalegalizowany, 17 stycznia 1875 r. powołano zarząd tymczasowy, a 19 lutego 1875 r. na walnym zebraniu wybrano stały zarząd, na którego czele stanął profesor Kreutz - pierwszy prezes Towarzystwa. W zebraniu konstytucyjnym uczestniczyli ponadto: Emil Godlewski senior (botanik), Marceli Nencki (lekarz, chemik, fizjolog), Marian Łomnicki (geolog, zoolog), Józef Rostafiński (botanik) oraz Szymon Syrski (zoolog). Choć PTP im. Kopernika formalnie istnieje od 22 grudnia 1874 r., to zgodnie z wymogami ustawy przyjmuje się 19 lutego 1875 r., jako datę założycielską Towarzystwa (Wójcik 1996). Warto dodać, że do połowy XX wieku zwoływano uroczyste posiedzenia Towarzystwa zawsze właśnie w dniu 19 lutego. Zatem, PTP im. Kopernika jest najstarszą (1875 – 2022, 147 lat) współcześnie działającą polską organizacją przyrodników, od 1873 r. funkcjonującą na obszarze Galicji, a od 1918 r. na terenie całej Polski (Ryc. 2). W porównaniu z wiekiem innych stowarzyszeń o charakterze przyrodniczym funkcjonujących na świecie, jest kilka starszych od PTP im. Kopernika, np.: The Royal Society (1660), L`Académie des sciences (1666), The Royal Society of Edinburgh (1783), czy amerykańska National Academy of Sciences (1863), ale też są młodsze, jak np. National Geographic Society (1888).

Zatwierdzony 22 grudnia 1874 r. statut Towarzystwa pt. „Ustawy Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika we Lwowie” obejmował 16 paragrafów (Wójcik 1996). Spójrzmy tylko na sześć pierwszych paragrafów oddających główny zakres i cel działalności.

§ I. Siedziba. Siedzibą towarzystwa jest miasto Lwów.

§ II. Cel. Badanie wszechstronne przyrody kraju ojczystego, wspieranie się wzajemne w pracach naukowych i obeznawanie się z postępem nauk przyrodniczych, staranie się o ich rozwój i rozpowszechnianie.

§ III. Środki. Odczyty na posiedzeniach, wykłady publiczne, biblioteka i muzeum towarzystwa, wydawanie i wspieranie pism odpowiednich, wycieczki naukowe połączone z posiedzeniami zamiejscowymi.

§ IV. Fundusz. Wkładki członków zwyczajnych i nadzwyczajnych, dochody z wykładów publicznych i ze sprzedaży pism towarzystwa, dobrowolne datki.

§ V. Członkowie. Towarzystwo składa się z członków zwyczajnych i nadzwyczajnych, korespondentów i honorowych.

§ VI. Przyjmowanie członków. Członkiem zwyczajnym może zostać każdy pracujący samodzielnie na polu nauk przyrodniczych; członkiem nadzwyczajnym może być każdy zajmujący się w jakikolwiek sposób naukami przyrodniczymi. Tak członków zwyczajnych, jak i nadzwyczajnych przyjmuje towarzystwo na posiedzeniach bezwzględną większością głosów, jeżeli na własne żądanie zostaną przez dwóch członków zwyczajnych poleceni. Na wniosek wydziału mianuje towarzystwo bezwzględną większością głosów na wszelkich posiedzeniach członków korespondentów, którzy mu będą pomocni w zbieraniu materiałów naukowych, tudzież na zgromadzeniach walnych członków honorowych dla uznania ich zasług w dziedzinie nauk przyrodniczych lub w sprawach towarzystwa.

Pomimo że w nazwie, PTP im. Kopernika jest słowo „polskie” nie było ono nigdy organizacją narodową, choć w większości należeli do niego Polacy. Dla przykładu, jednym z wybitnych działaczy Towarzystwa przez dziesięciolecia był np. Rusin, Julian Niedźwiecki, geolog, niezmordowany kolporter czasopisma „Kosmos”. W 1875 r. na ogólną liczbę 82 członków, 4 zamieszkiwało w Królestwie Polskim, zaś w 1899 r. członkami Towarzystwa było 10 przyrodników zamieszkałych w Rosji, a 3 w Niemczech. W latach późniejszych w czasopismach Towarzystwa publikowali swoje artykuły przyrodniczy z wielu różnych krajów, zawsze traktując to jako wyróżnienie. W umiędzynarodowieniu Towarzystwa sprzyjał również ostatni z paragrafów Statutu, który formalnie nie zabraniał powoływania na członków przyrodników z innych zaborów niż Galicja, czy też z innych krajów. Korzystając z tego już na pierwszym walnym zebraniu członkami honorowymi mianowano: Adriana Baranieckiego (lekarz) z Krakowa, Jana Baranowskiego (astronom, tłumacz i wydawca dzieł Kopernika) z Warszawy, Ignacego Domeykę (geolog, mineralog) z Santiago de Chile, Jana Kantego Działyńskiego (wydawca z Paryża) i Włodzimierza Dzeduszyckiego (przyrodnik, mecenas nauki) ze Lwowa. Na początku PTP im. Kopernika było tak ubogie, że nie stać go było na druk własnego czasopisma. Dlatego statut oraz sprawozdanie z pierwszego walnego zgromadzenia zostały opublikowane w czasopiśmie Towarzystwa Aptekarskiego, redagowanego wówczas przez B. Radziszewskiego. W początkowym okresie działalności Towarzystwo poświęcało więcej uwagi badaniom przyrody, głównie z zakresu geologii, mineralogii, petrografii, botaniki, zoologii i fizjografii Polski południowej, zwłaszcza na obszarze Karpat. Prowadzono głównie prace dotyczące inwentaryzacji i zabezpieczenia zabytków przyrody oraz ich ochrony. Choć z czasem działalność ulegała pewnym zmianom, to zasadniczo nie odbiegała od pierwotnego statutu.

W latach 1914-18 działalność Towarzystwa uległa zawieszeniu ze względu na działania wojenne, a po uzyskaniu niepodległości została wznowiona. W nowych warunkach życia naukowego w Polsce, PTP im. Kopernika zmieniło charakter swej działalności, koncentrując się przede wszystkim na upowszechnianiu wiedzy przyrodniczej, głównie na łamach wydawanych przez siebie czasopism: „Kosmosu”

i „Wszechświata” (więcej o tym w dalszej części), co *de facto* było niemal od początku istnienia Towarzystwa i obecnie jest kontynuowane (<http://ptpk.org/statut>). Rozszerzył się także zakres działań na teren całego kraju, który początkowo ograniczał się tylko do okręgu lwowskiego i krakowskiego. Stało się to możliwe dzięki utworzeniu licznych oddziałów terenowych. W 1926 r. PTP im. Kopernika było najliczniejszym polskim towarzystwem przyrodniczym zrzeszającym 828 członków. Wówczas rozwinęła się także trwająca do dziś działalność odczytowa, prowadzona najaktywniej w oddziałach krakowskim i lwowskim. W 1927 r. powołano do życia nowy „Kosmos - seria B”, a w 1930 r. wznowiono wydawanie „Wszechświata”, które w 1914 r. zostało zawieszona z powodu I wojny światowej. Gromadzono także księgozbiór, który do teraz jest wzbogacany o nowe pozycje w ramach Biblioteki PTP im. Kopernika.

W czasie II wojny światowej Towarzystwo przeniosiło swoją działalność poza terytoryjny Polski. Powstały oddziały PTP im. Kopernika w Wielkiej Brytanii i Palestynie. Utworzony w 1941 r. w Tel-Awivie oddział zorganizował ciąg czteroletniej działalności kilkadziesiąt posiedzeń naukowych z odczytami, a także uruchomił pracownię biologiczną i chemiczną oraz bibliotekę z czytelnią. Ponadto organizował liczne wycieczki przyrodnicze oraz prowadził działalność wydawniczą, np. publikując prace zbiorowe o M. Koperniku i M. Skłodowskiej-Curie, a w latach 1942-1944 także 3 tomy prac zawierających po kilkanaście artykułów przyrodniczych. Na wzór pierwotnych tytułów nadano im nazwy „Kosmos” (1942 r.), „Wszechświat” (1943 r.) oraz „Przyroda” (1944 r.). Podobną działalność prowadzili przyrodnicy w Londynie i Edynburgu.

Po II wojnie światowej, na początku 1945 r. PTP im. Kopernika wznowiło swoją działalność w Krakowie. W wielu miastach kraju powstały nowe oddziały terenowe, osiągając w 1975 r. rekord - było ich 18. Organizowały systematyczne posiedzenia naukowe z odczytami, referatami i komunikatami oraz wycieczki terenowe, a także liczne ogólnopolskie sesje naukowe. Cieszące się dużym powodzeniem referaty wygłaszane na tych posiedzeniach i konferencjach były wydawane drukiem jako „Zeszyty Problemowe Kosmosu”. W latach 1964-75 działała także Sekcja Kopernikowska, która w związku z 500-setną rocznicą urodzin Mikołaja Kopernika - patrona Towarzystwa, popularyzował postać wielkiego i najślawniejszego polskiego astronoma. Kiedyś oddziałów było więcej, teraz działają tylko 4: krakowski, lubelski, rzeszowski i szczeciński.

Czasopisma Towarzystwa

Prawie od samego początku swego istnienia PTP im. Kopernika wydaje dwa czasopisma upowszechniające wiedzę przyrodniczą: „Kosmos. Problemy Nauk Biologicznych” (ukazuje się od 1876 r.) i „Wszechświat. Pismo Przyrodnicze” (od 1882 r.). Zarówno „Kosmos” oraz „Wszechświat” publikują oryginalne artykuły w języku polskim z abstraktami lub streszczeniami w j. angielskim i prezentują wysoki poziom merytoryczny. Oba są w Polsce najstarszymi czasopismami i gdyby nie brak państwowości na początku istnienia Towarzystwa, a później wojen światowych oraz permanentnych trudności finansowych, być może mogłyby być w po-

dobnej sytuacji jak obecnie dwa najstarsze światowe czasopisma przyrodnicze: brytyjski „Nature” (od 1869 r.) i amerykański „Science” (od 1880 r.), które zostały założone w podobnym czasie. Na łamach „Kosmosu” oraz „Wszelchświata” publikowali swoje artykuły najznamienitsi przedstawiciele nauki polskiej od kilku pokoleń. Mają one też historyczne zasługi w umacnianiu polskości i poczucia więzi narodowej, zarówno w trudnych czasach zaborów, jak i w okresach obu wojen światowych, okupacji oraz komunizmu, które przetrwały. Od momentu powstania do odzyskania niepodległości przez Polskę świadomie pełniły rolę łącznika pomiędzy uczonymi polskimi we wszystkich zaborach oraz tymi spoza ich granic. Wydawały artykuły wielu wybitnych polskich naukowców, m.in.: Marii Skłodowskiej-Curie, Benedykta Dybowskiego, Marceliego Nenckiego, Jana Sztolcmana i innych, którzy prowadzili badania poza granicami dawnych terenów Polski, odnotowując skrupulatnie ich osiągnięcia. Szczególnie promowały prace archeologiczne prowadzone na terenach dawnej Rzeczypospolitej. Dogłębnie opisywały także wyniki polskich badaczy zesłanych na Sybir, podkreślając wyraźnie wkład polskich badaczy przyrody syberyjskiej dla nauki światowej.

„Kosmos” (Ryc. 3) i „Wszelchświat” (Ryc. 4) odegrały również ważną rolę w propagowaniu nazewnictwa polskiego nazw naukowych organizmów oraz terminów biologicznych. Miało to istotne znaczenie zwłaszcza bezpośrednio po okresie zaborów, kiedy koniecznym było ujednoczenie terminologii przyrodniczej w całej Polsce. Problemy stosowania jednolitej terminologii i nazewnictwa są ważne także obecnie (Knutelski et al. 2017a, 2017b).

Oprócz popularyzacji naukowej wiedzy przyrodniczej w społeczeństwie oraz informowaniu o interesujących książkach (recenzje), spotkaniach, inicjatywach, konferencjach, olimpiadzie biologicznej oraz innych wydarzeniach, celem „Kosmosu” i „Wszelchświata” jest udostępnianie swoich łam studentom, doktorantom oraz młodym pracownikom naukowym, którzy publikują swoje pierwsze artykuły popularnonaukowe. Warto więc, nie tylko utrzymywać, ale także chronić to wspańiałe dziedzictwo polskiej nauki i kultury, nie tylko z powodu wysokiego poziomu merytorycznego oraz doniosłych zasług historycznych, ale głównie dlatego, żeby wszystkim Polakom, a szczególnie uczniom i nauczycielom szkół oraz studentom umożliwić dostęp do rzetelnej wiedzy przyrodniczej napisanej poprawną polszczyzną. Ze względu na nieocenione znaczenie i zasługi obu czasopism Towarzystwa w upowszechnianiu nauk przyrodniczych oraz krzewieniu polskości, każdemu z nich poświęcono specjalną uwagę.

„KOSMOS”

Na posiedzeniu zarządu PTP im. Kopernika 8 listopada 1875 r. uchwalono wydawanie pisma o nazwie „Kosmos”. Szczegółowy prospekt został opublikowany przez Bronisława Radziszewskiego, pierwszego redaktora, 10 stycznia 1876 r. Pomimo tego postanowienia, warunki dla zapewnienia pomyślnego wydawania czasopisma nie były na początku sprzyjające ze względu na skromne środki wewnętrzne oraz braku finansowania z zewnątrz, a nawet zachęty. Dla przykładu, Komisja Fizjograficzna Akademii Umiejętności nie tylko nie przywitała powstania PTP, ale starała się nawet odwieść od tego pomysłu dwóch członków zarządu - Strzeleckiego i Dzieduszyckiego, nawet wtedy, gdy po zapadłej już uchwale Towarzystwa,

pojawił się prospekt i przygotowywano do druku pierwszy zeszyt Kosmosu. Pierwszy rocznik „Kosmosu” otworzyła rozprawa Feliksa (Szczęsnego) Kreutza - prezesa PTP im. Kopernika, geologa, pt. „Rzecz o trzęsieniach ziemi oraz opis trzęsienia ziemi w Galicji wschodniej w 1875 r.” Kolejny artykuł „O trawieniu kiszkowym” został nadesłany przez Marcelego Nenckiego ze Szwajcarii. W pierwszym roczniku można znaleźć także studium Dominika Zbrożka o Koperniku. Całość interesujących i różnorodnych materiałów „Kosmosu” drukowano w kilku działach: 1 — rozprawy naukowe, 2 — kronika naukowa, 3 — kronika towarzystw naukowych (w tym także dane o organizacjach działających za granicą), 4 — artykuły okolicznościowe, 5 — piśmiennictwo, 6 — wiadomości bieżące. W zasadzie taki podział utrzymano także w następnych latach, co w dużym stopniu zadecydowało o atrakcyjności tego miesięcznika, a później kwartalnika.

Czasopismo w swojej wieloletniej historii przechodziło różne napięcia. Były chwile, kiedy groziło zamknięcie z powodu braku materiałów, ale był też czas, kiedy z największą trudnością można było zgromadzić środki na publikacje. Jednakże były też okresy świetności, gdy i napływ materiałów naukowych był tak obfity, że tylko niedostateczne środki finansowe Towarzystwa nie pozwalały na podwojenie, czy nawet potrojenie publikacji. „Kosmos” nie ograniczał się wyłącznie do problematyki fizjograficznej. Drukowano w nim także rozprawy matematyczne, fizyczne, chemiczne, a nawet archeologiczne i etnograficzne, o ile oczywiście miały jakiś związek z aspektami przyrodniczymi kraju. Napływały też liczne rozprawy od członków Akademii Umiejętności zamieszkałych w Krakowie. Okresy swej świetności „Kosmos” zawdzięcza również innym okolicznościom, głównie uczestnictwu członków Towarzystwa w rozwoju podstaw naukowych rodzącego się przemysłu wydobywczego i obróbki ropy naftowej. Skłoniło to też władze Galicji do subwencjonowania czasopisma, które względnie szybko publikowało rozprawy dotyczące geologii pokładów ropy naftowej oraz geochemii oleju skalnego. Z czasem zmieniano formę przekazu „Kosmosu”. W okresie międzywojennym, od 1928 r. wydawano dwie serie o identycznych numerach poszczególnych roczników: Kosmos. Seria A. Rozprawy (drukowała niemal wyłącznie rozprawy naukowe) i Kosmos Seria B. Przegląd Zagadnień Naukowych. Wyłączając okresy wojen i powojennej destabilizacji, praktycznie nie było większych przerw w wydawaniu „Kosmosu”, a jego atrakcyjność jako czasopisma naukowego i jednocześnie upowszechniającego wiadomości przyrodnicze sprawiła, że nawet byli zesłańcy, którzy podczas drugiej wojny światowej znaleźli się w oddziałach polskich w Palestynie, podjęli skuteczne działania na rzecz reaktywowania PTP im. Kopernika, publikując w „Kosmosie” wyniki swoich obserwacji przyrodniczych. Od początku wysoki poziom naukowy czasopismo zawdzięcza wielu wybitnym redaktorom, którymi byli zawsze profesorowie wyższych uczelni, a jednym, który w historii PTP im. Kopernika odegrał szczególną rolę był prof. Dezydery Szymkiewicz (botanik). Był niestrudzonym długoletnim członkiem i prezesem Zarządu Głównego Towarzystwa oraz redaktorem jego wydawnictw. Dzięki jego staraniom utworzono „Kosmos B. Przegląd Zagadnień Naukowych” w okresie międzywojennym, który redagował, co dało niesamowity impuls do wspaniałego rozkwitu Towarzystwa. Zapewniał też ramy „Kosmosu” i „Wszecchświata” własnymi artykułami i notatkami lub inicjował opracowywanie artykułów zbiorowych na aktualne tematy jako redaktor. Warto także dodać, że dzięki jego zabiegom w „Kosmosie” ukazały się między innymi wykłady habilitacyjne zoologa Zygmunta Grodzińskiego (1927 r.) i fizyka Leopolda Infelda

(1931 r.). Profesor Szafer powiedział o nim: „Można też powiedzieć bez przesady, że na tle całego czasu istnienia Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika nie było osobistości bardziej niż On zasłużonych dla jego rozwoju”.

Obecnie „Kosmos” popularyzuje naukę poprzez publikowanie artykułów przeglądowych lub monograficznych autorstwa uznanych polskich naukowców, które są oparte na wynikach ich własnych badań oraz najaktualniejszej literaturze światowej w danej dziedzinie. Od 1983 r. czasopismo wydaje zeszyty problemowe, organizowane i redagowane przez zaproszonych zewnętrznych redaktorów, specjalistów rekrutujących się z najlepszych krajowych ośrodków badawczych. Publikacje te o charakterze monograficznych mini podręczników, z bogato cytowaną literaturą źródłową przedmiotu, są często stosowane przez instytucje naukowo-dydaktyczne lub dydaktyczne.

Przełomowym etapem w historii czasopisma „Kosmos” był 2002 r., kiedy zaczęto publikować kolejne zeszyty w wersji cyfrowej i zamieszczać je na portalu Wirtualnej Biblioteki Nauk Przyrodniczych Międzywydziałowego Centrum Modelowania Matematycznego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM). Wówczas liczby plików (w formacie pdf) artykułów pobieranych/miesiąc wahały się od 25 do 40 tysięcy, a w 2015 r. z archiwalnych zeszytów czasopisma z lat 2002–2014 pobrano łącznie ponad 340 tys. plików obejmujących artykuły polskojęzyczne i streszczenia w j. angielskim. Od 2004 r. w każdym roczniku pisma pojawia się wybór cytatów z archiwalnych zeszytów, które ilustrują to czym zajmował się „Kosmos” 50 i 100 lat temu. Tradycją stało się też zapraszanie autorytetów naukowych do przedstawiania osiągnięć nauki w określonych dziedzinach, które w danym roku zostały wyróżnione Nagrodami Nobla. Obecnie czasopismo zawdzięcza swoje uznanie, nie tylko z powodu łatwej dostępności online. Jest cenione przez czytelników i autorów głównie za wysoki poziom publikacji przeglądowych, których twórcami są naukowcy najlepszych uniwersytetów oraz innych krajowych uczelni i instytucji badawczych. Wskazuje na to też duża liczba zewnętrznych redaktorów zeszytów tematycznych oraz teczka redakcyjna wypchana manuskryptami zakwalifikowanymi do publikacji w kolejnych numerach i tomach. W obecnym 2022 r. ukazał się już 71 tom czasopisma „Kosmos. Problemy nauk biologicznych”, które jest nadal głównie czasopismem biologów. Jednakże Redakcja dokłada wszelkich starań o znaczne wzbogacenie profilu prezentowanej problematyki. W okresie 164 lat (1876–2022) istnienia „Kosmosu” zasadniczy cel został osiągnięty, gdyż członkowie i sympatycy PTP im. Kopernika, właśnie za pośrednictwem tego czasopisma, znacznie przyczynili się do współczesnego rozkwitu nauk przyrodniczych nie tylko w Polsce.

„WSZECHŚWIAT”

Po „Kosmosie” najstarszym istniejącym polskim czasopismem popularnonaukowym poświęconym naukom przyrodniczym jest „Wszecchświat”, którego wydawanie, początkowo jako dwutygodnika, rozpoczęto 3 kwietnia 1882 r. w Warszawie. Inicjatorami powstania tego czasopisma były osoby z kadry i absolwenci rozwiązanej wówczas Szkoły Głównej. Pierwszym i długoletnim (1882–1914) redaktorem był profesor Bronisław Znatowicz, chemik, piastujący to stanowisko aż do wybuchu I wojny światowej, kiedy pismo zostało zamknięte. Wydawanie „Wszecchświata”, jako miesięcznika, reaktywowano w 1927 r. W 1929 r. redaktorem naczelnym

został prof. Jan Dembowski, zoolopsycholog, który kierował pismem do wybuchu II wojny światowej. W 1930 r. doprowadził do przejścia czasopisma przez PTP im. Kopernika i przeniesienia redakcji do Wilna. W czasie wojny nie wydawano pisma w Polsce, choć artykuły przyrodnicze były od 1943 r. publikowane w czasopiśmie o nazwie „Wszechświat” w oddziale palestyńskim Towarzystwa. W 1945 r. prof. Zygmunt Grodziński, zoolog i prof. Kazimierz Maślankiewicz, geolog, reaktywali ponownie „Wszechświat”, tym razem w Krakowie. Ostatni z nich był jednym z najznamienitszych i najbardziej zasłużonych, wieloletnich redaktorów „Wszechświata”, a zarazem prezesów zarządu głównego Towarzystwa (lata 1959–1981). W 1947 r. (pismo Ministra Oświaty nr IV/Oc-2734/47) czasopismo zostało zalecane do bibliotek nauczycielskich i licealnych. W 1952 r. zlikwidowano redakcję, która po okupacji reaktywowała „Wszechświat”. Ale już cztery lata później, w 1956 r. krakowskiej profesurze udało się odbić redakcję z rąk niesławnego Związku Przyrodników-Marksistów. W zakresie nauk przyrodniczych profesorowie nigdy nie poddali się naciskom politycznym, dzięki czemu krakowscy studenci biologii niewiele albo w ogóle nie słyszeli o „osiągnięciach łysenkistów” i „radzieckiej biologii”. Kolejnym zasłużonym i długoletnim (lata 1981–2002) redaktorem czasopisma był prof. Jerzy Vetulani, neurobiolog. W okresie stanu wojennego (1981-1983) wydawanie „Wszechświata” zostało ponownie zawieszona, a lokal redakcji stał się pierwszym miejscem zebrań Komisji Solidarności przy Oddziale Krakowskim PTP im. Kopernika i placówkach PAN w Krakowie.

„Wszechświat”, w początku dwutygodnik, potem długo miesięcznik, a obecnie kwartalnik (ze względu na trudności finansowe), jest jednym z najważniejszych czasopism polskojęzycznych lansującym najnowsze osiągnięcia szeroko rozumianych nauk przyrodniczych, przedstawiając ich współczesne osiągnięcia. Od początku do teraz czasopismo funkcjonuje dzięki zaangażowaniu i wysiłkom wielu polskich przyrodników, dla których popularyzacja wiedzy naukowej jest pewnego rodzaju misją. Dotychczas (14 września 2022) wydano już 123 tomy pisma, w tym 117 tomów w wersji drukowanej, a od 2016 r. następne 6 tomów już w wersji cyfrowej (<https://wszechswiat.ptpk.org/index.php/wszechswiat/issue/archive>). „Wszechświat” jest też jedynym polskim wydawnictwem, cytującym najciekawsze wydarzenia z przeszłości ukazujące rozwój nauki. W obecnym kształcie czasopismo publikuje dłuższe artykuły naukowe, recenzowane przez najlepszych specjalistów z danej dziedziny. Ponadto, stałymi pozycjami pisma są krótsze formy, recenzje książek, kronika życia naukowego, wspomnienia z podróży oraz drobiazgi przyrodnicze. Są też ogłoszenia różnych konkursów, np. dla doktorantów o nagrodę prezesa PTP im. Kopernika za najlepszy artykuł popularnonaukowy, czy konkursy fotograficzne. Czasopismo współpracuje także z Komitetami Olimpiady Biologicznej oraz uczestniczy w corocznym „Tygodniu Mózgu”, publikując wykłady z tego wydarzenia. Szczególne miejsce zajmuje w piśmie rubryka „Wszechświat przed 100 laty”, prezentująca najciekawsze artykuły i wiadomości opublikowane przed wiekiem. Jej ideą jest pokazanie znakomych, choć zapomnianych, tradycji polskiego życia naukowego w trudnych okresach zaborów i wojen oraz przekazanie młodzieży niektórych niesłychanie interesujących, a wciąż aktualnych rozważań wskazujących, że opublikowane sto lat temu podstawy naukowego myślenia nie uległy zmianie. Każde wydawnictwo jest bogato ilustrowane, często unikatowymi zdjęciami. Wartość popularyzatorska i wydawnicza czasopisma zostały niedawno docenione, gdyż „Wszechświat” został fina-

listą konkursu „Popularyzator Nauki 2021” zorganizowanego przez portal Nauka w Polsce Fundacji Polskiej Agencji Prasowej, przy wsparciu Ministerstwa Edukacji i Nauki. Warto więc czytać „Wszczęświat” i pisać do niego artykuły.

Obecne działania i problemy

Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika przetrwało zabory, dwie wojny światowe oraz okres komunizmu i nadal funkcjonuje, chociaż z coraz większymi trudnościami. Pomimo to stara się realizować statutowe cele i zadania (<http://ptpk.org/statut>) oraz wyznaczać nowe, aby dotrzeć do jak największego grona odbiorców. Towarzystwo ma obecnie 4 oddziały terenowe: krakowski, szczeciński, lubelski i rzeszowski, które prowadzą głównie ożywioną działalność odczytową oraz organizują wycieczki i warsztaty przyrodnicze. Ponadto działają trzy sekcje przedmiotowe: Speleologiczna (w Krakowie), Dydaktyki Biologii (w Kielcach) oraz Nauk o Człowieku (Biologii Człowieka) (w Szczecinie). W latach 1964-1975 funkcjonowała również Sekcja Kopernikowska, której głównym celem było popularyzowanie postaci wielkiego polskiego astronoma i patrona Towarzystwa, Mikołaja Kopernika, w związku z pięćsetną rocznicą jego urodzin.

Sekcja Dydaktyki Biologii ma na celu zaznajamianie biologów, a w szczególności nauczycieli biologii z problemami dydaktyki biologii, a także inicjowanie badań w tym zakresie. Sekcja ta okresowo organizuje Ogólnopolskie Konferencje Dydaktyki Biologii.

Istniejąca od 1964 r. Sekcja Speleologiczna zrzesza specjalistów reprezentujących różne nauki przyrodnicze (geologia, geomorfologia, paleontologia, speleologia fizyczna, biosepeleologia oraz archeologia), a także i inne nauki humanistyczno-artystyczne. Zrzesza również grotofazów prowadzących praktyczną działalność dokumentacyjną oraz inwentaryzacyjną w jaskiniach i antropogenicznych pustkach podziemnych (<http://www.speleo.ptpk.org/>). Szczegóły powstania i historii rozwoju tej sekcji są przedstawione na jej stronie internetowej (<http://www.speleo.ptpk.org/historia.html>). Sekcja Speleologiczna organizuje w różnych miejscach kraju coroczne Sympozja Speleologiczne o zasięgu krajowym oraz wydaje Materiały Sympozjalne zawierające abstrakty referatów i przewodniki sesji terenowych. Dba także o wysoki poziom artykułów naukowych z zakresu szeroko pojętych nauk geologicznych w ramach konkursu o nagrodę i medal Marii Markowicz-Łohinowicz.

Członkowie powołanej w 2010 r. Sekcji Nauk o Człowieku rozwijają interdyscyplinarną aktywność naukową i popularyzatorską.

Jedną z bardziej znanych obecnie konferencji organizowanych przez PTP im. Kopernika jest „Tydzień Mózgu”, będący międzynarodową akcją krzewienia wiedzy o mózgu pod patronatem The European Dana Alliance for the Brain. Od 1999 r. konferencja ta jest corocznie organizowana także w Krakowie. Od 2013 r. odbywa się również konferencja „Tydzień Mózgu w Szczecinie”, której częścią jest konkurs biologiczny dla uczniów szkół zachodniopomorskich. Od 2014 r. odbywają się również inne konferencje organizowane w obrębie Towarzystwa: coroczna konferencja „Choroby rzadkie nie tylko w programie nauczania” (sesje w Szczecinie i we Wrocławiu).

wiu) oraz w cyklu dwuletnim międzynarodowa konferencja „Ekologia człowieka” (<http://ptpk.org/konferencje.html>).

W obrębie PTP im. Kopernika działa od przeszło trzydziestu lat „Olimpiada Biologiczna”, której Komitet Główny wraz z Komitetami Okręgowymi organizuje co-rocennie ogólnopolskie konkursy olimpiady biologicznej dla uczniów szkół średnich zainteresowanych biologią (<http://www.olimpbiol.pl/>).

Organizowane są także konkursy wiedzy neurobiologicznej „Brain Bee” dla uczniów szkół średnich, których celem jest motywowanie uczniów do studiowania, a potem kontynuowania kariery zawodowej w obszarach nauk podstawowych i klinicznych neuronauk. Towarzystwo organizuje także inne, mniej jeszcze znane konkursy, jak np.: konkurs na najlepszy artykuł popularnonaukowy z neurobiologii, na najlepszą fotografię (ostatnio drzewa), na najlepszy artykuł napisany przez magistrantów i doktorantów (we „Wszechświecie”), „Dzień Mózgu” dla młodzieży szkolnej, a nawet programy dla uczniów i przedszkolaków.

Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika jest stowarzyszeniem pożytku publicznego organizującym wiele imprez o charakterze edukacyjnym i upowszechniającym wiedzę przyrodniczą, które są bezpłatne dla uczestników. Zarówno osoby tworzące Zarząd Główny Towarzystwa oraz zarządy Oddziałów, jak również Sekcji i redakcje „Kosmosu” i „Wszechświata” pracują dla Towarzystwa na zasadach wolonariatu. Jednak koszt organizacji imprez, konferencji i konkursów oraz przygotowania do publikacji kolejnych zeszytów obu czasopism naukowych, a także prace administracyjne wymagają środków finansowych. Towarzystwo boryka się ogromne trudności finansowe z powodu braku lub uzyskiwania niewystarczających dotacji z Ministerstwa Edukacji i Nauki na organizację poszczególnych form działalności, głównie konferencji popularnonaukowych „Tydzień Mózgu w Krakowie i konkursu neurobiologicznego „Brain Bee”, a w szczególności wydawania czasopism. Bardzo więc potrzebujemy wsparcia finansowego na naszą działalność. Jeśli redakcje „Kosmosu” i „Wszechświata” nie znajdą wystarczającego wsparcia finansowe, czasopi-
sma te mogą zniknąć z rynku wydawniczego. Warto chronić to co zostało stworzone w Polsce, ma dłużej historię i wysoki poziom merytoryczny oraz odgrywa ważną rolę w upowszechnianiu nauki i kultury w Polsce.

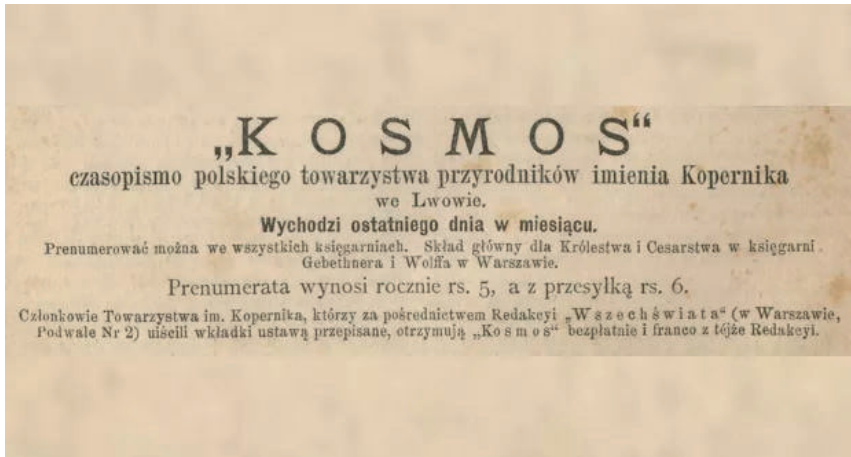

Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika od 1875

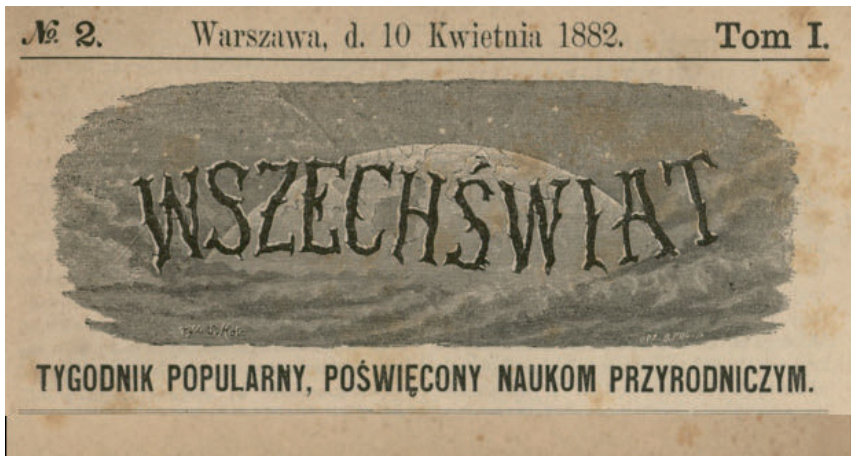
Rycina 1. Logo Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika

Rycina 2. Członkowie PTP im. Kopernika na wspólnym zdjęciu (ok. 1910 r.),
widoczni m.in.: Henryk Kadyi (siedzi pierwszy od lewej), Stanisław Sokołowski
(siedzi drugi od lewej), Eugeniusz Romer (siedzi drugi od prawej), Marian Łonicki
(siedzi pierwszy od prawej), Marian Smoluchowski (stoi drugi od prawej),
Ignacy Zakrzewski, Stanisław Tołłoczko

Rycina 3. Zdjęcie reklamujące „Kosmos” wydawany we Lwowie w 1882 r.

Rycina 4. Nagłówek drugiego numeru „Wszechświata” z 1882 r., numer pierwszy nie posiadał jeszcze loga

Bibliografia

- Knutelski S., Wiorek M., Knutelska E. 2017a. Problemy z nazewnictwem organizmów. II. Nazewnictwo wernakularne. *Wszechświat*, 118(4–6): 95-102.
- Knutelski S., Wiorek M., Knutelska E. 2017b. Problemy z nazewnictwem organizmów. I. Nazewnictwo naukowe. *Wszechświat*, 118(10–12): 243-255.
- Pyza E. 2019. Upowszechnianie nauki – długa polska tradycja. *PAUza Akademicka*, 467: 2. www.pauza.krakow.pl.
- Wójcik Z. 1996. *Kosmos* organ Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika 1876-1996. *Kosmos*, 45 (1): 3-9.

Źródła internetowe:

- <http://www.ptpk.org>
<http://ptpk.org/statut>
<https://wszechswiat.ptpk.org/index.php/wszechswiat/issue/archive>
<http://www.speleo.ptpk.org>
<http://www.speleo.ptpk.org/historia.html>
<http://ptpk.org/konferencje.html>
<http://www.olimpbiol.pl>

Piotr Kostyło
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Robert Sarnecki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Nauka i wspólnota. Doświadczenie Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego

Polskie Towarzystwo Pedagogiczne zostało utworzone w 1981 roku na bazie przemian demokratycznych w kraju zapoczątkowanych rok wcześniej powstaniem związku zawodowego i jednocześnie ogólnokrajowego ruchu społecznego „Solidarność”. Założycielami PTP byli wybitni polscy uczeni, ówczesni członkowie Polskiej Akademii Nauk, Bogdan Suchodolski oraz Wincenty Okoń. Polskie Towarzystwo Pedagogiczne nawiązuje w swojej działalności do bogatej tradycji ruchu pedagogicznego, rozwijanego na ziemiach polskich już w XIX wieku. Warto zauważyć, że pojawianie się kolejnych inicjatyw społecznych zorientowanych na tworzenie towarzystw pedagogicznych było związane z sytuacją polityczną w kraju. Było tak między innymi w przypadku powstania i działalności Towarzystwa Pedagogicznego w Poznaniu oraz Towarzystwa Pedagogicznego we Lwowie¹. Oba towarzystwa stawiały sobie za cel, obok propagowania osiągnięć nauk pedagogicznych, również wzmacnianie wspólnoty narodowej w okresie zaborów. Polskie Towarzystwo Pedagogiczne niesie w sobie także społeczną wrażliwość ukierunkowaną na wzmacnianie wartości liberalno-demokratycznych w społeczeństwie.

W paragrafach 10 oraz 11 Statutu Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego jest mowa o celach PTP oraz o środkach, które do tych celów prowadzą. W obu paragrafach rzeczownik „nauka” lub przymiotnik „naukowy” pojawiają się w sumie czternaście razy. Kiedy mowa o celach, wskazuje się, że „[c]elem Towarzystwa jest udział w rozwoju nauk pedagogicznych i popularyzacja ich osiągnięć w kraju i za granicą”, a także „prowadzenie, wspieranie i propagowanie badań w zakresie nauk pedagogicznych oraz popularyzacja ich wyników”². Udział w rozwoju nauki może przybierać różne formy – podmiot, który się tym zajmuje, niekoniecznie sam musi prowadzić badania. Dlatego ustęp 1 paragrafu 10 jest uzupełniony ustępem 2, w którym podkreśla się, że w ramach rozwijania nauk pedagogicznych kluczowe miejsce zajmuje ich prowadzenie. Zatem członkowie towarzystwa naukowego nie tylko są świadomi wagi rozpowszechniania naukowego obrazu świata, ale także mają kompetencje do podejmowania i prowadzenia własnych badań.

1 Por. stosowne prezentacja na stronie [www. Historia | Polskie Towarzystwo Pedagogiczne \(ptp-pl.org\)](http://www.historia.ptp-pl.org), dostęp 20.12.2022 r.

2 Por. Statut PTP: [statut_9-02-2021.pdf \(ptp-pl.org\)](http://statut_9-02-2021.pdf), dostęp 20 12 2022 r.

Kiedy mowa o środkach, które prowadzą do osiągnięcia powyższych celów, wskazuje się w 16 punktach paragrafu 11 ustęp 1 liczne działania, których wspólną cechą jest ich naukowość, będąca jednocześnie podstawą do integrowania i wzmacniania środowiska naukowego w wymiarze krajowym i międzynarodowym. Temu celowi służy inspirowanie i organizowanie badań naukowych, wzajemny udział w pracach naukowych i organizacyjnych, a także wymiana osób i myśli intelektualnej z członkami międzynarodowych towarzystw naukowych, organizowanie zjazdów Towarzystwa, konferencji, seminariów, sesji i zebrań o charakterze naukowym lub popularno-naukowym, współdziałanie z władzami państwowymi i samorządowymi, komitetami naukowymi PAN, stowarzyszeniami i organizacjami naukowymi, szkołami wyższymi, instytutami resortowymi i organizacjami działającymi na rzecz rozwoju edukacji, udzielanie pomocy członkom Towarzystwa podejmującym wysiłki na rzecz implementacji teorii pedagogicznych do praktyki edukacyjnej, działania mające na celu podnoszenie kwalifikacji naukowych członków Towarzystwa, udzielanie pomocy w publikowaniu opracowań naukowych członków Towarzystwa, w tym wydawanie i współwydawanie czasopism naukowych, prowadzenie placówek doradztwa naukowo-badawczego, obejmowanie patronatem inicjatyw realizujących cele statutowe Towarzystwa przez jego oddziały i inne podmioty, w szczególności w formie naukowych konferencji, wydarzeń, publikacji książkowych.

Nacisk kładziony na naukę w kontekście działalności Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego jest czymś oczywistym, podobnie dzieje się to w obszarach działalności innych towarzystw naukowych. Nauka jest tym, co integruje członków towarzystwa naukowego, analogicznie do religii w przypadku instytucji religijnych oraz do ideologii, gdy rzecz dotyczy na przykład partii politycznych. Nauka, podobnie jak religia i ideologia, jest siłą integrującą określoną społeczność, energią budującą wspólnotę uznających podobne wartości jednostek. Spośród tych trzech, nauka w dzisiejszym tego słowa rozumieniu pojawiła się najpóźniej, rozwijała się najdłużej i z największym trudem zdobywała należne dla siebie miejsce w społeczeństwie. Działo się tak zapewne dlatego, że wielu ludziom łatwiej przychodzi podążanie za religią lub ideologią niż za nauką. Religia i ideologia przedstawiają prostszy obraz świata, nie stawiają wysokich wymagań poznawczych, a także niosą ze sobą jednoznaczne rozstrzygnięcia odnośnie do dobra i zła. Pod tymi względami nauka jest o wiele trudniejsza – przedstawiany przez nią obraz świata jest coraz bardziej skomplikowany i z wielu punktów widzenia coraz bardziej niepewny, kompetencje poznawcze uczonych wymagają zazwyczaj wiedzy eksperckiej i są nieosiągalne dla przeciętnej jednostki, natomiast rozstrzygnięcia moralne okazują się przedmiotem rywalizujących ze sobą teorii etycznych. Uznanie naukowej interpretacji świata jako podstawy rozumienia rzeczywistości w ogóle, a własnego życia w szczególności wymaga wysiłku i zarazem zgody na brak kompleksowych i ostatecznych odpowiedzi³.

Jonathan Turner dokonał użytecznego rozróżnienia czterech rodzajów wiedzy: logicznej, religijnej, ideologicznej oraz naukowej. Za kryteria odróżniające przyjął empiryczny charakter wiedzy oraz zawartą w niej cechę ewaluacyjności. Otóż,

3 O konfrontacji naukowego i religijnego obrazu świata interesująco pisze John Searle, por. tenże, *Umysł, język, społeczeństwo*, tłum. D. Cieśla, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 1999, s. 62-67.

pośród czterech rodzajów wiedzy jedynie nauka jest zarazem empiryczna oraz nieewaluacyjna⁴. Oznacza to, że wiedza naukowa jest oparta na doświadczeniu, zaś rezultaty tego doświadczenia są traktowane jako neutralne i obiektywne zarazem. W tym kontekście nauka i logika jawią się także jako dwa rodzaje wiedzy autotelelicznej, wystarczającej samej sobie, wolnej co do zasady od instrumentalizacji⁵. Na tle tej wiedzy zarówno wiedza religijna, jak i ideologiczna przedstawiają się jako narzędzia do osiągnięcia innych celów w życiu człowieka: w przypadku wiedzy religijnej – duchowego wyzwolenia i zjednoczenia z Bogiem, natomiast w przypadku wiedzy ideologicznej – stworzenia szczęśliwszego świata. Cele takie nie wpisują się w wiedzę naukową, choć nie można zaprzeczyć, że rozwijanie lub rozpowszechnianie tej wiedzy może łączyć się z pewnego rodzaju poczuciem wyzwolenia po stronie uczonych, a także świadomością, że takie przedsięwzięcia przyczyniają się do budowy lepszego świata. Warto również zauważyć, że w odróżnieniu od twórców oraz propagatorów wiedzy religijnej i ideologicznej, uczeni rozwijający wiedzę naukową charakteryzują się w swojej działalności o wiele mniejszym zaangażowaniem emocjonalnym. Wszelkiego rodzaju entuzjazm, bez którego trudno wyobrazić sobie czy to religię, czy ideologię, w przypadku nauki jest nie od dzisiaj uznawany za niewskazany. W związku z tym wspólnota tworzona przez uczonych różni się od wspólnot religijnych i ideologicznych, do uznawanych przez nią wartości i głoszonych poglądów podchodzi się z większą ostrożnością, zakłada się możliwość pomyłki oraz nie nadaje się im charakteru ostatecznego.

Jest jeszcze jedna ważna kwestia, która odróżnia wspólnotę towarzystw naukowych od wspólnot religijnych i politycznych. Kwestię tę można nazwać krytycznym podejściem do autorytetów. O ile w przypadku wspólnoty religijnej i politycznej autorytet władzy sprawującej kontrolę nad wspólnotą ma charakter deontyczny i musi być uznawany przez wszystkich członków wspólnoty, o tyle w przypadku towarzystwa naukowego autorytety mają przede wszystkim charakter epistemiczny i są kreowane przez samo środowisko naukowe⁶. Co więcej, aby środowisko to mogło normalnie się rozwijać, krytyczne podejście do istniejących autorytetów jest konieczne – nie w celu ich programowego obalania, ale przekraczania. Tym samym towarzystwa naukowe nie mogą działać jak wspólnoty wyznawców lub apologetów, czy ślepo oddanych swoim przywódcom zwolenników. Jest to tym bardziej oczywiste, gdy weźmie się pod uwagę ogromne zróżnicowanie problematyki naukowej i podejść metodologicznych nawet w obszarze jednej dyscypliny, a także potrzebę ciągłego poszukiwania nowych ujęć interdyscyplinarnych. Towarzystwo naukowe jest tym bardziej żywotne, im bardziej jest zróżnicowane i gotowe

4 Logika jest nieempiryczna i nieewaluacyjna, religia jest nieempiryczna i ewaluacyjna, natomiast ideologia jest empiryczna i ewaluacyjna, por. J. H. Turner, *struktura teorii socjologicznej*, tłum. A. Manterys i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 1-4.

5 Nie oznacza to, że wiedza ta w żadnym przypadku nie jest instrumentalizowana, a jedynie to, że instrumentalizacja nie należy do jej istoty.

6 Na temat różnicy między autorytetem deontycznym a autorytetem epistemicznym pisał Józef. M. Bocheński, por. tenże, *Co to jest autorytet?*, tłum. J. Parys, [w:] tenże, *Logika i filozofia*, tłum. T. Baszniak i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 187-324. Propozycja ujęcia tego zagadnienia przez Bocheńskiego jest wciąż szeroko dyskutowana w środowisku logików i filozofów nauki.

do przekraczania dotychczasowych ujęć przedmiotu swoich badań. Wyniki, jakie uczeni osiągają w swojej pracy nie są ostateczne i nie przynoszą odpowiedzi na problemy jednostek i społeczeństw w takim sensie, w jakim przynoszą je religia i ideologia.

Trwanie i rozwój towarzystw naukowych leży w interesie społeczeństwa obywatelskiego. Wszędzie tam, gdzie jednostki muszą podejmować decyzje odnośnie do własnego życia, a także władzy politycznej, która będzie organizowała życie społeczne, określając prawa i obowiązki ciążyące na wszystkich członkach wspólnoty, wiedza naukowa oferowana przez instytucje niezależne od rządu będzie ułatwiała podjęcie decyzji jak najkorzystniejszej dla jednostki. Podstawy takiego podejścia do władzy politycznej oraz sposobów jej wyłaniania można znaleźć już w pismach Johna Locke'a, zwłaszcza w jego Dwóch traktatach o rządzie z 1689 roku. W jednym ze swoich listów Locke pisał: „Prawdziwa polityka, tak jak ja ją widzę, jest częścią filozofii moralnej, a ta nie jest niczym innym, jak sztuką zachowywania uprawnień człowieka w społeczeństwie i wspierania wspólnoty wśród bliźnich”⁷. Kontakt jednostki z wiedzą naukową, kształtującą poglądy i przekonania człowieka na bazie obiektywnego doświadczenia, okazuje się często kluczowy w uchronieniu się przed agresywnym oddziaływaniem ideologii. Autorytet nauki jest wciąż podnoszony przez jednostki jako uzasadnienie sprzeciwu wobec rozstrzygnięć rządzących.

Émile Durkheim na przełomie XIX i XX wieku postulował, że pomiędzy państwem a jednostkami potrzebne są liczne wspólnoty, organizacje i stowarzyszenia, do których będą mogły przynależeć jednostki i które zapewnią jednostkom względną autonomię w stosunkach z państwem. Durkheim nie był przeciwnikiem państwa, niemniej uważał, że tam, gdzie między państwem a jednostkami nie ma instytucji pośrednich, państwo bardzo łatwo będzie mogło zdominować i podporządkować sobie każdą jednostkę. Interesujące jest, że francuski myśliciel zakładał, że w taki sposób działa państwo jako takie, niezależnie od jego ustroju. Tak działała francuska monarchia przed Rewolucją, ale również w ten sposób działało państwo rewolucyjne. Odnosząc się do indywidualistycznego ducha Francuzów, pisał: „Mamy w sobie wyraźną skłonność do nieokiełzanego indywidualizmu, który sprawia, że obowiązki wynikające z każdego życia wspólnotowego wydają się nam nieznośne, i który przeszkadza nam w cieszeniu się tym życiem. Wydaje się nam, że możemy stać się częścią społeczeństwa, jedynie zniewalając i umniejszając siebie; to właśnie dlatego wkraczamy w życie społeczne z niechęcią i w jak najmniejszym stopniu”⁸. Przynależność do wspólnot pośrednich, a w wśród nich do związków zawodowych, towarzystw i kongresów naukowych oraz organizacji studenckich⁹, jest według Durkheima korzystne ze względu na ukierunkowanie myślenia i działanie jednostek na rzecz wartości społecznych.

7 Fragment listu Johna Locke'a do lady Peterborough, wrzesień-październik 1697, *Correspondence*, t. VI, list 2320, s. 215 (na podstawie J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992, wstęp autorstwa Z. Raua, s. LIX, przypis 239).

8 É. Durkheim, *Wychowanie moralne*, tłum. P. Kostyło, D. Rybicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2016, s. 286-287.

9 Tamże, s. 292.

Sensem obecności w strukturach towarzystwa jest budowanie, kształtowanie i rozwijanie wspólnoty, która koncentruje się na cechach i przeżyciach, które mimo swojej różnorodności odnoszą się do obszaru kształtowania szeroko rozumianej osobowości człowieka. Istotę bycia we wspólnocie stanowi spoiwość, wzajemność, synergia, które przybliżają do realizacji stawianych i osiągniętych celów. Wspólnota opiera się na planowaniu, realizacji i osiąganiu celów, które określone pozostają w Polskim Towarzystwie Pedagogicznym w cyklicznie realizowanych spotkaniach, konkursach, wyróżnieniach.

Naukowość wyraża się w sposób szczególny w tekstach i publikacjach, które stanowią trwałe zapisy zgromadzonych informacji, wiedzy i wynikających z niej wniosków. Istotnym dla Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego spoiwem jest zainicjowany w 2017 roku konkurs na wybitną monografię. W § 1 Regulaminu dorocznego wyróżnienia PTP za wybitną monografię naukową z zakresu nauk pedagogicznych lub nauk pokrewnych czytamy: „Ustanawia się doroczne Wyróżnienie Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego za wybitną monografię z zakresu nauk pedagogicznych lub nauk pokrewnych, mającą istotny wpływ na rozwój polskiej myśli pedagogicznej”¹⁰. Laureatki i Laureaci konkursu wyróżniają szczególne podejście do przedmiotu badań, podejmowana tematyka dzieła lub oryginalność metodologiczna. Kapituła konkursu docenia nowatorskie podejście do badanej i prezentowanej w treści dzieła rzeczywistości.

Kolejną formę budowania wspólnoty myśli stanowi Konkurs PTP na wyróżniającą się rozprawę doktorską. Wartością istotnie dodaną wielu środowisk, w tym towarzystw naukowych powinna być międzypokoleniowa relacja. Podmiotami edukacyjnego dialogu są luminarze i młodzi adepci nauki. Bogactwo wiedzy i doświadczenia w zestawieniu ze spontaniczną odkrywczością i bogatą różnorodnością spojrzeń, przekracza granice teraźniejszości, wybiegając w przyszłość. Polskie Towarzystwo Pedagogiczne ogłasza corocznie konkurs na wyróżniającą się rozprawę doktorską z zakresu pedagogiki i/lub nauk z nią współpracujących. W konkursie mogą wziąć udział rozprawy doktorskie obronione w roku poprzedzającym ogłoszenie konkursu.

Na konkurs można zgłaszać wyłącznie rozprawy, które zostały wyróżnione przez organ uczelni lub radę naukową PAN lub rady naukowe jednostek nadających stopień naukowy doktora. To jedyny cykliczny konkurs PTP, w którym ufundowana została nagroda pieniężna. Ofiarodawczynią, dzięki której możliwe stało się przyznawanie laureatkom i laureatom nagród pieniężnych w konkursie jest Profesor Maria Czerepaniak-Walczak, wieloletnia wiceprzewodnicząca PTP i członkini Zarządu Głównego PTP w minionych kadencjach. Ufundowana nagroda jest wyrazem wsparcia, zachęty i uhonorowania dla oryginalności rozprawy i wysiłku uwieńczonego uzyskaniem pierwszego stopnia naukowego.

Potrzeba budowania relacji dialogu oraz pomostów przerzucanych między pokoleniami uwidacznia się w Polskim Towarzystwie Pedagogicznym na gruncie Koła Młodych Naukowców i Akademii Młodych Naukowców, których pomysłodawczynią jest Profesor Joanna Madalińska-Michalak, przewodnicząca PTP minionych kadencji. Jest to kolejna inicjatywa skierowana do badaczek i badaczy poszukujących

10 Por. [www.regulamin.pdf\(ftp-pl.org\)](http://www.regulamin.pdf(ftp-pl.org)), dostęp 20.12.2022 r.

inspiracji, dialogu i kontaktu międzypokoleniowego, który wzmocni posiadane doświadczenie i pozwoli otworzyć nowe horyzonty.

Głos wspólnoty pedagogicznego środowiska akademickiego wybrzmiewa w kolejnej z inicjatyw, do jakiej zaliczyć należy trwający od 2017 roku cykl zatytułowany: „Wykłady otwarte wybitnych Profesorów”, zainicjowany przez Profesor Joannę Madalińską-Michalak. Cykl ten stanowi pretekst do uczestnictwa w wykładach, których autorkami i autorami są polscy ale i zagraniczni uczeni, luminarze nauki, uznane autorytety w swoich dziedzinach. Wspólnotowość domaga się i potrzebuje kontaktu z mistrzami, których głos wybrzmiewa nie tylko na kartach dzieł przez nich pisanych.

Wspólnota potrzebuje liderów, którzy stanowią inspirację oraz budzą podziw środowiska. Najwyższym z wyróżnień przyznawanym w głosowaniu Prezydium oraz Zarządu Głównego PTP jest Medal Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. W Statucie Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego znajduje się zapis, iż Zarząd Główny PTP może przyznać honorowy medal zasłużonym członkom Towarzystwa i współpracującym z nim osobom i instytucjom. Medal ten jest przyznawany w dowód uznania szczególnych zasług na rzecz rozwijania nauk pedagogicznych oraz popularyzacji ich osiągnięć w kraju i za granicą. Na liście nagrodzonych znajduje się w tej chwili kilkanaście osób oraz dwie instytucje. Inicjatorem wręczenia medalu za wybitne zasługi był Profesor Andrzej Ćwikliński (UAM), który podczas Zjazdu Delegatów PTP w 2014 roku złożył formalny wniosek o honorowanie wybitnych i zasłużonych osób dla polskiej pedagogiki. Inicjatywę tę powierzono wyłoniionemu wówczas Zarządowi. Pierwszym, który został uhonorowany Medalem PTP (2016 r.), był Profesor Zbigniew Kwieciński, niekwestionowany autorytet w dziedzinie edukacji.

Wspólnota Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego nie ogranicza swojej działalności do środowiska akademików. Konstruowanie teorii i praktyki pedagogicznej odbywa się w ścisłej i wzajemnej współpracy ze środowiskiem oświatowym. Praca nauczycieli, funkcjonowanie placówek oświatowych, podmiotowość ucznia stanowią waży obszar aktywności Towarzystwa. Wyrazem integracji i chęci zacieśnienia współpracy środowiska akademickiego i oświatowego był jubileuszowy konkurs z okazji 40-lecia. PTP, zorganizowany wraz ze Związkiem Nauczycielstwa Polskiego pt. „Co zmieniło się w polskiej szkole (1981-2021)? Spojrzenie przez pryzmat osobistych doświadczeń”. Zaproszenie do udziału w konkursie skierowane zostało do nauczycielek i nauczycieli reprezentujących instytucje edukacyjne wszystkich szczebli i typów, czynnych zawodowo i emerytowanych. W ten sposób celebrowano obchody 40-lecia PTP. Spośród nadesłanych prac jury konkursowe nagrodziło trzy oraz wyróżniło dwa eseje. W konkursie nagrody finansowe ufundował Prezes Związku Nauczycielstwa Polskiego, Sławomir Broniarz. Kapituła Konkursu obradowała pod przewodnictwem Profesor Elżbiety Górnikowskiej-Zwolak.

Polskie Towarzystwo Pedagogiczne współpracę ze środowiskiem nauczycielek i nauczycieli postrzega jako źródło inspiracji dla prowadzonych badań i dociekań naukowych. Pedagogiczna teoria bywa wielokrotnie wskazaniem do modyfikacji metodycznego warsztatu pracy nauczyciela.

Wspólnotowość środowiska PTP przejawia się również w bardziej formalnych inicjatywach. Wynikają one z zapisów Statutu PTP, jak choćby organizacja Ogólnopolskiego Zjazdu Delegatów. Stanowi okazję do podsumowania dotychczas prowadzonej działalności oraz jest próbą nakreślenia kierunku dalszych działań

w perspektywie co najmniej trzech lat kadencji wyłonionego z zachowaniem demokratycznych reguł Zarządu.

Wspólnotowość i tradycja obecne są podczas organizowanych cyklicznie od 1993 roku Ogólnopolskich Zjazdów Pedagogicznych, które stanowią dokumentację osiągnięć badaczek i badaczy pedagogicznej rzeczywistości. Jest to najbardziej doniosłe wydarzenie, organizowane z reguły co trzy lata w wybranym ośrodku akademickim, którego naukowa pozycja stanowić ma wsparcie dla podjętej inicjatywy Zjazdu. Organizacji każdego Zjazdu towarzyszy hasło – myśl przewodnia, która skierowana jest do uczestników jako inspiracja badawcza na gruncie teraźniejszej i przyszłej edukacji. Tematami obrad w poszczególnych latach były: „Ewolucja tożsamości pedagogiki”, (Rembertów pod Warszawą 1993); „Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie”, (Toruń 1995); „Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności”, (Poznań 1998); „Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie” (Olsztyn 2001); „Przetrwanie i rozwój – niezbywalne powinności wychowania”, (Wrocław 2004); „Edukacja – moralność – sfera publiczna”, (Lublin 2007); „Po życie sięgać nowe... Teoria a praktyka edukacyjna”, (Toruń 2010); „Różnice – edukacja – inkluzja”, (Gdańsk 2013); „Ku życiu wartościowemu. Idee – koncepcje – praktyki”, (Białystok 2016); „Pedagogika i edukacja wobec kryzysu zaufania, wspólnotowości i autonomii”, (Warszawa 2019); „Budujmy lepszy świat w sobie i pomiędzy nami”, (Poznań 2022). Organizacja kolejnego, XII Ogólnopolski Zjazd Pedagogiczny planowana jest we wrześniu 2025 roku w Olsztynie. Wspólnota budowana wokół aktualnych problemów i przyszłych wyzwań stanowi punkt orientacyjny współczesnej pedagogiki. Ujawnia potencjał środowiska polskich i zagranicznych pedagogów. Formuła Zjazdu skupiała w różnych okresach przeszło 600 uczestników z kraju i zagranicy.

Przejawem wspólnoty myśli naukowej jest umiędzynarodowienie działalności Towarzystwa, które podejmuje współpracę z tożsamymi organizacjami pedagogicznymi poza granicami kraju. Wymienić należy członkostwo w European Educational Research Association (EERA) od 2009 roku, a także w World Education Research Association (WERA) od 2014 roku. W ten sposób realizowane są w zaangażowanej praktyce przytaczane już zapisy Statutu PTP w ich 10 oraz 11 paragrafie.

Funkcjonowanie i działalność Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego to wspólnotowość w edukacji, skoncentrowana na działaniach prowadzących do budowania edukacji dla wspólnoty. W złożoności poglądów i różnorodności perspektyw jest istotną wartością demokratycznego społeczeństwa, które dąży do uspołecznienia edukacji i oświaty¹¹.

Wspólnotowość i towarzyskość, stanowi istotny element uspołeczniania środowiska¹² i orientacji ku różnorodnym obszarom współczesnej myśli pedagogicznej. W społecznym rozproszeniu, jakiego doświadczamy, mozaikowości i niestałości

11 W. Segiet, *Wokół wspólnotowości. Od inspiracji nowoczesności do pedagogicznych odniesień* (w:) A. Cybal – Michalska, A. Gromkowska – Melosik, K. Kuszak, M. Piorunek, W. Segiet (red.), *Tożsamość współczesnej pedagogiki. Wydanie jubileuszowe z okazji XXV-lecia Wydziału Studiów Edukacyjnych UAM 1993-2018*, s. 252-256., Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2022.

12 Por. K. Stachura, *Towarzyskość jako forma uspołecznienia w epoce cyfrowej*, Gdańsk 2018, s. 34-37.

otaczającej nas rzeczywistości, przynależność do organizacji – stowarzyszenia naukowego, które funkcjonuje i rozwija się w pokoleniowej sztafecie, stanowi źródło ważnej identyfikacji indywidualnej jak i społecznej. Istota, przejawy i efekty towarzyskości oraz wspólnoty w nauce stanowią od lat ważny filar rozwoju działalności Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego¹³.

Bibliografia

- Bocheński J. M., Logika i filozofia, tłum. T. Baszniak i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- Durkheim É., Wychowanie moralne, tłum. P. Kostyło, D. Rybicka, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2016.
- Locke J., Dwa traktaty o rządzie, tłum. Z. Rau, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992
- Searle J., Umysł, język, społeczeństwo, tłum. D. Cieśla, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 1999.
- Stachura K., Towarzystwo jako forma uspołecznienia w epoce cyfrowej, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2018.
- Turner J. H. Turner, struktura teorii socjologicznej, tłum. A. Manterys i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

13 Parafraza tytułu wykładu Marii Czerepaniak-Walczak, pt: *Towarzystwo w nauce: istota, przejawy, efekty*, wygłoszonego podczas sesji plenarnej z okazji 35-lecia Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, „Tożsamość pedagogiki. Towarzystwo – etyczność – wspólnotowość”, 11 maja 2016 r. w Warszawie.

Małgorzata Łosiewicz
Uniwersytet Gdański
Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej

Zaangażowanie towarzystw naukowych w rozwój młodych badaczy. Praktyki i doświadczenia Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej

Rola towarzystw naukowych w rozwoju karier pracowników nauki jest szczegól-
na. Dlatego towarzystwa powinny modelować swe oferty współpracy w odniesie-
niu do naukowców reprezentujących różne etapy aktywności zawodowej. Angażo-
wanie w działalność młodych pracowników nauki staje się rodzajem reprodukcji,
rozumianej jako odtwarzanie zasobów, które przyczyniają się do kontynuacji wy-
znaczonej misji. Doświadczenia Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej sta-
nowią w tym zakresie przykład służący identyfikacji praktyk współdziałania między
doświadczonymi naukowcami a młodymi adeptami nauki rozpoczynającymi swe
zawodowe drogi.

Specyfika towarzystw naukowych¹

Towarzystwa naukowe to dobrowolne, samorządne i trwałe zrzeszenia funkcyj-
nujące w prawnej formule stowarzyszeń, których działalność podlega przepisom
*Prawa o stowarzyszeniach*². Swą aktywność statutową realizują w odniesieniu do roz-
woju działalności naukowej i upowszechniania nauki. Skupione w towarzystwach
społeczności tworzą wspólnoty intelektualne. Ich zadania koncentrują się na inte-
gracji środowisk badaczy, upowszechnianiu i popularyzacji wiedzy, nawiązywaniu
międzyinstytucjonalnych kontaktów i współpracy w ramach dyscyplin czy dziedzin
naukowych³. Budowa relacji z otoczeniem, wykorzystanie pojawiających się okazji

-
- 1 Liczba towarzystw naukowych w Polsce wynosi ok. 330 tego typu organizacji, które zrzeszają ponad 500 tys. naukowców. Szerzej: PAN (2020), Sprawozdanie z działalności Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w 2019 roku, http://www.rtn.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=130&Itemid=230&lang=pl, data dostępu: 18.10.2022r.
 - 2 *Dz.U.2020.2261* t.j. Akt obowiązujący Wersja od: 16 grudnia 2020 r. Prawo o stowarzyszeniach. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r.
 - 3 Podobne definicje formułują, W. Rolbiecki według którego „Towarzystwa naukowe to dobrowolne, niezarobkowe, samorządne stowarzyszenia osób, z których przynajmniej

mogących przyczynić się do rozwoju towarzystwa lub unikanie zagrożeń to tylko część zadań uzależnionych od aktywności członków towarzystw, którzy pracują, generują i wdrażają nowe pomysły. Wyniki badań Hamlyn z zespołem, Rainie, Funk i Anderson⁴ potwierdzają zaangażowanie naukowców w życie i funkcjonowanie społeczeństwa. Na szczególną uwagę zasługuje intensyfikacja komunikacji naukowej, która jest prowadzona z wykorzystaniem różnorodnych kanałów⁵ przy wsparciu m.in. uczelni i towarzystw naukowych⁶.

Wspólnoty intelektualne towarzystw naukowych są rozumiane jako typ społeczności epistemicznej złożonej z sieci „profesjonalistów o uznanej wiedzy fachowej i kompetencjach w określonej dziedzinie”⁷, skonsolidowanej dzięki powszechnej wiedzy lub przekonaniom i podobnych wzorcach myślowych. Społeczność epistemiczna to swoisty autorytet intelektualny, który swoimi pomysłami może próbować wpływać m.in. na politykę publiczną. Badania P.M. Haas⁸ wykazały, że zaangażowanie społeczności epistemicznych może zmienić postrzeganie przez społeczeństwo różnych kwestii, np. takich jak ochrona środowiska. Towarzystwa bowiem umożliwiają przekazywanie rzetelnej i prawdziwej narracji dzięki temu, że stanowią kompetentne i wiarygodne źródła informacji dla społeczeństwa.

część uprawia działalność naukowo-badawczą, zawiązywane i utrzymywane w zamiarze przyczyniania się do rozwoju nauki. Rolbiecki W. (1986), *Towarzystwa naukowe*. [w:] K. Wojciechowski (red.), *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*, Wyd. Ossolineum, Wrocław, s. 337–340 czy Rada Towarzystw Naukowych, w myśl której „za towarzystwa naukowe uważa się dobrowolne, samorządne stowarzyszenia pracowników nauki, ludzi uprawiających działalność naukową niezawodowo i tzw. przyjaciół nauki (mecenasów, sponsorów, działaczy kulturalnych), zakładane w celu wspólnego prowadzenia działalności naukowej różnego typu (badań, dyskusji naukowych, konferencji itd.), popierania nauki przez stworzenie warunków jej rozwoju, publikowania i upowszechniania jej wyników oraz reprezentowania jej interesów wobec władz i opinii publicznej” PAN (2020), *Sprawozdanie z działalności Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w 2019 roku*, http://www.rtn.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=130&Itemid=230&lang=pl, data dostępu: 18.10.2022r.

- 4 Hamlyn, B., Shanahan, M., Lewis, H., O'Donoghue, E., Hanson, T., & Burchell, K. (2015). Factors affecting public engagement by researchers: A study on behalf of a consortium of UK public research funders. <https://wellcome.ac.uk/news/what-are-barriers-uk-researchers-engaging-public>, data dostępu: 19.10.2022, Rainie, L., Funk, C., & Anderson, M. (2015). How scientists engage the public. Pew Research Center: Retrieved from / <http://www.pewinternet.org/2015/2002/2015/how-scientists-engage-public/>, data dostępu: 19.10.2022.
- 5 Besley, J. C., & Dudo, A. (2017). Scientists' views about public engagement and science communication in the context of climate change. *Oxford Research Encyclopedia of Climate Change Communication*. <http://climatescience.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228620.001.0001/acrefore-9780190228620-e-380>, data dostępu: 19.10.2022.
- 6 Holt, R. D. (2015). Why science? Why AAAS? *Science*, 347, 807–807.
- 7 Haas, P. M. (1992). Introduction: Epistemic communities and international policy coordination. *International organization*, 46(1), 1–35.
- 8 Haas, P. M. (2015). *Epistemic communities, constructivism, and international environmental politics*. London: Routledge.

Zróżnicowanie struktur członkowskich

Rola towarzystw naukowych w rozwoju karier naukowców jest niebagatelna i obejmuje pięć głównych obszarów aktywności zawodowej, świadomość zaangażowania publicznego, wspieranie rozwoju zawodowego, dzielenie się wiedzą, budowanie relacji, samorealizację. Oddziaływanie towarzystw często polega na pomaganiu członkom w zwiększaniu ich świadomości w obszarze zaangażowania publicznego. Zrozumienie ról, jakie społeczeństwa odgrywają w ukierunkowanym na naukę zaangażowaniu publicznym, może pomóc w odkryciu wspólnych mocnych stron, unikalnych różnic i przyczynić się do poprawy działania towarzystw. Oprócz wspierania rozwoju zawodowego m.in. poprzez organizowanie konferencji, sympozjów czy szkoleń towarzystwa naukowe zapewniają również platformę do dzielenia się nową wiedzą i budowy relacji z członkami spoza społeczności naukowej. Jednym z istotnych motywów podejmowania pracy w towarzystwach naukowych jest samorealizacja, co oznacza, że liderzy powinni umożliwić członkom rozwój oraz zapewnić równe i sprawiedliwe traktowanie.

Osoby podejmujące decyzje o przystąpieniu do prac w towarzystwie naukowym oczekują, że poszerzą wiedzę, rozwiną umiejętności i nawiążą relacje zawodowe potrzebne do rozwoju kariery. Badania przeprowadzone w 2021 roku na grupie 337 respondentów⁹ pokazują, że lista spodziewanych przed przystąpieniem do towarzystwa benefitów obejmuje 9 kategorii korzyści¹⁰. Są to:

1. kontakty towarzyskie/zawodowe,
2. możliwość dzielenia się posiadaną wiedzą i doświadczeniem,
3. prestiż, korzystny wpływ na karierę zawodową/naukową,
4. zdobycie nowej wiedzy i doświadczeń, dostęp do publikacji,
5. organizacje wydarzeń (konferencje, konkursy itp.),
6. dodatkowa działalność zarobkowa, np. odpłatne wykonywanie ekspertyz,
7. uzyskanie certyfikatów,
8. wpływ na kształtowanie norm lub/i przepisów prawa,
9. zniżki w zakupie publikacji i/lub w opłatach konferencyjnych.

Interesujące jest, że wraz z przystąpieniem i podjęciem działalności w towarzystwie wymienione oczekiwania zasadniczo nie ulegają zmianie. Mimo to największym zagrożeniem dla płynnego i aktywnego działania towarzystw są „kłopoty z pozyskiwaniem nowych członków, zwłaszcza tych w młodym wieku”¹¹. Również Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w Sprawozdaniu z działalności

9 W badaniu przeprowadzonym przez Przemysława Jatkiewicza wzięło udział ogółem 337 respondentów – 212 członków Polskiego Towarzystwa Informatycznego oraz 125 osób, które spełniają warunki, aby zostać takim członkami. Więcej na ten temat: Przemysław Jatkiewicz, Perspektywy krajowych stowarzyszeń naukowych na przykładzie Polskiego Towarzystwa Informatycznego, Przegląd Organizacji, Nr 9(980), 2021, s. 18-26.

10 Przemysław Jatkiewicz, Perspektywy krajowych, op.cit., s. 22.

11 Ibidem, s. 19.

za 2021 rok wskazuje, że „zagrożeniem dla przyszłości towarzystw jest coraz mniejszy udział młodego pokolenia w działalności społecznej w towarzystwach”¹².

Struktura wieku członków towarzystw pokazuje, że dominują dłużej, doświadczeni naukowcy, czasem legitymujący się 30., 40. czy 50-letnim stażem pracy na rzecz społecznego ruchu naukowego¹³, a zainteresowanie przynależnością osób poniżej 30. roku życia jest najmniejsze. Obecnie w pracach towarzystw biorą udział przedstawiciele czterech generacji, pokolenia Baby Boomers¹⁴, pokolenia X¹⁵, pokolenia Y (millenialsów)¹⁶ i pokolenia Z¹⁷. Świadomość występujących między generacjami różnic i dostosowanie działania w towarzystwach do istniejących wśród członków potrzeb, z pewnością przekłada się na efekty ich działalności, a co za tym idzie – na rozwój towarzystw. Taki stan rzeczy ma swoje zalety i wady. Dłużej członkowie są bardziej przywiązani do towarzystwa, wykazują większą odpowiedzialność za wyniki pracy, większą skłonność do przetrwania w okresach kryzysowych. Jednak wymienionym, pozytywnym zjawiskom związanym z rosnącym stażem pracy towarzyszą okoliczności mniej korzystne, np. popadanie w rutynę, brak pomysłów, wypalenie w działalności społecznej. Jeśli weźmiemy pod uwagę również fluktuację zasobów ludzkich spowodowaną czynnikami o charakterze obiektywnym (np. urlopy zdrowotne, osiągnięcie wieku emerytalnego) to rotacja członków i wymiana pokoleniowa są zjawiskami nieuniknionymi. Ponadto, badania pokazują, że istotnymi barierami są również, brak informacji (71%), brak odczuwalnych korzyści z członkostwa (16%) czy konieczność opłacania składki (6%)¹⁸.

-
- 12 Sprawozdanie z działalności Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w 2021 roku <https://rtn.pan.pl/pl/dzialalnosc-rtn/dzialalnosc-rady-towarzystw-naukowych-w-2021-roku>, data dostępu: 10.01.2023
 - 13 Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2021, Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock 2022, s.15.
 - 14 Najstarsze pokolenie osób aktywnych zawodowo, urodzonych między 1946 a 1964 rokiem. Cechą charakterystyczną przedstawicieli tej grupy jest duża aktywność, wytrwałość, pracowitość i samodzielność. Duże doświadczenie sprawia, że w podejmowaniu decyzji kierują się rozsądkiem rozsądkiem, spokojem i umiejętnością analitycznego myślenia. Z dystansem podchodzą do znajomości nowych technologii jednak starają się z nich korzystać zachowując zdrowy rozsądek. Szerzej: Zhang T. (2019). Eight types of “baby boomer” entrepreneurs. *Australian Journal of Career Development* 61–72.
 - 15 Osoby urodzone w latach 1965-1980 charakteryzujące się dużym doświadczeniem zawodowym, które cenią możliwość rozwoju zarówno w sferze zawodowej i prywatnej. Szerzej: Anna. n.d. “Generation X - Generation of Lost Potential or of New Opportunities? The Polish Case.” *Humanities and Social Sciences* 7–17. Data dostępu: 10.01.2023.
 - 16 Narodziny przedstawicieli generacji Y datuje się na lata 1981-1990. To osoby dobrze wykształcone, znające języki obce, wychowane w erze dynamicznego rozwoju technologii cyfrowych, które swobodnie się nimi posługują. Szerzej: Barrow David. 2017. “Millennials: A Prophetic Generation?” *Zadok Perspectives* N137 (201712): 22-25.
 - 17 Najmłodsze pokolenie na rynku pracy osób urodzonych po 1990 lub jak podają inne źródła 1995 roku. Grupa ludzi ambitnych, określanych mianem cyfrowych tubylców (ang. Digital natives), w sposób naturalny i bezproblemowy korzystająca z aplikacji mobilnych Szerzej: Maas M.Sc Rüdiger. 2023. *Generation Z Für Personalmanagement Und Führung Ergebnisse Der Generation-Thinking-Studie 2*. Aktualisierte und erweiterte Auflage ed. München: Hanser Carl.
 - 18 Przemysław Jatkiewicz, *Perspektywy krajowych ...*, op.cit., s. 24.

Warto by wymienione specyfiki były uwzględniane w strategiach promocyjnych towarzystw, a one same powinny modelować oferty współpracy w odniesieniu do naukowców reprezentujących różne etapy aktywności zawodowej.

Zaangażowanie towarzystw w rozwój młodych badaczy wpisuje się w dyskurs o jakości pracy towarzystw, korelacje między środowiskami młodych i dojrzałych badaczy z perspektywy doświadczeń i historycznych inspiracji. Te korelacje stanowią także przyczynę do poszukiwania wspólnych płaszczyzn działalności. „Niewielki dopływ nowych członków, a w szczególności młodych wiekowo, nie sprzyja kształtowaniu nowych idei i pomysłów”¹⁹. A przecież mnogość poglądów, interesów i różnic może stać się trwałym fundamentem dla budowy struktur towarzystw naukowych, które odgrywają ważną rolę w rozwoju dyscyplin i naukowców, zapewniając rodzaj przywództwa w sprawach naukowych, tworząc kodeksy etyczne i formując bardziej profesjonalne i szczegółowe normy. Profesor Zbigniew Kruszewski upatruje roli towarzystw naukowych w szerszym oddziaływaniu na otoczenie społeczne poprzez zmiany w myśleniu i kształtowaniu kultury umysłowej. Nowe sposoby postrzegania i oceny otaczającej rzeczywistości stają się ze strony społecznego ruchu naukowego impulsami do rozwoju społeczeństwa wiedzy i struktur społeczeństwa obywatelskiego²⁰. Dlatego kontynuacja pracy towarzystw naukowych, które >> żyją dzięki ludziom i przez ludzi <<²¹ staje się nie tylko istotnym elementem rozwoju nauki, ale ma znaczący wpływ na rozwój kulturalny i społeczno-gospodarczy kraju.

Działalność Forum Młodych Medioznawców i Komunikologów PTKS

Za przykład identyfikacji praktyk w zakresie współdziałania między dojrzałymi naukowcami a młodymi adeptami nauki rozpoczynającymi swe zawodowe drogi mogą służyć doświadczenia Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej.

Forum Młodych Medioznawców i Komunikologów (FMMiK) PTKS to projekt, który wart jest zainteresowania ze względu na swój kompleksowy charakter. Analiza tej inicjatywy środowiska medioznawczo-komunikologicznego pozwala na przybliżenie kontekstu ważnego etapu kształtowania się zaangażowania w pracę towarzystwa najmłodszych adeptów nauki, ale przede wszystkim daje możliwość odtworzenia ciekawych pomysłów na współpracę. Działania członków Forum podzielić można na pięć głównych obszarów: wydarzenia naukowe, programy naukowe, komunikacja zewnętrzna, komunikacja wewnętrzna oraz wspieranie inicjatyw młodych medioznawców.

Jednym z najważniejszych cyklicznych wydarzeń organizowanych przez Forum są **Seminaria Młodych Medioznawców i Komunikologów**, które odbywają się

19 Ibidem, s. 25.

20 Zbigniew Kruszewski, Rola społecznego ruchu naukowego w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, https://rtn.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=120&catid=44&Itemid=229&lang=pl, data dostępu: 8.01.2023.

21 Ibidem. Cyt. za A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1974.

od 2013 roku, co 2 lata, w różnych ośrodkach naukowych w Polsce²². W 2021 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim zorganizowano V edycję, która ze względu na obostrzenia związane z pandemią COVID-19 miała formułę zdalną.

Seminaria są adresowane do adeptów nauk o komunikacji społecznej i mediach z całej Polski. „Idea przyświecającą organizacji seminarium było odwrócenie tradycyjnej formuły konferencyjnej i stworzenie przestrzeni wymiany myśli dla młodych badaczy”²³. Innowacyjność pomysłu polega na tym, że od uczestników nie wymaga się przedstawienia gotowych prac czy przygotowania prezentacji multimedialnych. Kilka miesięcy przed terminem Seminarium chętni zgłaszają organizatorom drafty prac, bądź prace niedokończone: artykuły (*working papers*), plany rozpraw, wstępne projekty badawcze, robocze wersje raportów czy pomysły na badania w fazie realizacji, które wymagają namysłu, przedyskutowania i dopracowania. Na podstawie selekcji nadsyłanych materiałów tworzy się grupy robocze (Tab.1), w skład których wchodzi osoby o podobnych zainteresowaniach naukowych.

Tabela 1. Wykaz warsztatów przeprowadzonych w ramach pięciu edycji Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów PTKS

Edycja	Grupy robocze
I Seminarium (2013 rok)	Media, kultura, dyskurs Media, lokalność, sfera publiczna Gender, emocje, stereotypy Public relations
II Seminarium (2015 rok)	Komunikacja i media
III Seminarium (2017 rok)	Człowiek w zdigitalizowanym świecie – teorie, koncepcje, metody i praktyki badawcze Digitalizacja przestrzeni społeczno-kulturowej, politycznej, medialnej i edukacyjnej Nowe trendy w badaniach (np. big data, digital methods, new tools)
IV Seminarium (2019 rok)	Czy Google i Facebook muszą upaść? Media audialne Media pod lupą Groźnawstwo

22 I Seminarium 2013 rok – Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu; II Seminarium 2015 rok – Wojewódzka i Miejska Biblioteka im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wielkopolskim; III Seminarium 2017 rok – Collegium Da Vinci w Poznaniu; IV Seminarium - 2019 rok - Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy; V Seminarium - 2021 rok - Uniwersytet Jagielloński (zdalnie); VI edycja Seminarium, obędzie się w 2023 roku w Lublinie.

23 K. Kopecka-Piech, A. Ludzis-Todorov, Sprawozdanie z Ogólnopolskiego Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów „Komunikacja i Media”, Wrocław, 15 listopada 2013 roku, Studia Medioznawcze numer 1 (56) 2014, s.200.

Edycja	Grupy robocze
V Seminarium (2021 rok)	Nowe i (nie)nowe kanały komunikowania politycznego Komunikacja i public relations Polski system medialny w procesie zmian Język w mediach

Źródło: Opracowanie na podstawie: Sprawozdań z poszczególnych edycji Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów PTKS. Sprawozdanie z I Ogólnopolskiego Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów „Komunikacja i Media”, Wrocław, 15 listopada 2013 roku (with Agata Ludzis-Todorov) | Katarzyna Kopecka-Piech and Agata Ludzis-Todorov - Academia.edu; Sprawozdanie z Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów „Komunikacja i media”, Gorzów Wielkopolski, 4 grudnia 2015 | Studia Medioznawcze; III seminarium młodych medioznawców i komunikologów | Collegium Da Vinci Poznań (cdv.pl); Sprawozdanie z IV Ogólnopolskiego Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów - Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej (ptks.pl); Sprawozdanie z V Ogólnopolskiego Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów - Com.press - czasopismo naukowe. Komunikacja i nauki o mediach (compress.edu.pl)

Pracami grup kierują zaproszeni eksperci, doświadczeni naukowcy, którzy biorą udział w bezpośrednim spotkaniu. Wszyscy członkowie zespołu roboczego zapoznają się z wcześniej udostępnionymi pracami. Ciekawą praktyką jest nadsyłanie przez autorów prac sformułowanych w stosunku do eksperta i współuczestników oczekiwań. Ich lista dostarczana jest przed rozpoczęciem Seminarium. Jak podają organizatorzy, najczęstsze oczekiwania uczestników dotyczą wsparcia ich prac w warstwie metodologicznej czy językowej, interpretacji wyników badań, krytycznego ustosunkowania się do proponowanej terminologii, pomocy w doprecyzowaniu problemu badawczego²⁴. Tak zdefiniowana i przeprowadzona część warsztatowa stanowi dla młodych naukowców płaszczyznę wymiany myśli i doświadczeń. Interdyscyplinarne i zróżnicowane pod względem tradycji badawczych środowisko reprezentowane jest przez przedstawicieli kilkunastu ośrodków naukowych. Poza częścią warsztatową organizowane są wykłady dotyczące aktualnej problematyki z obszaru komunikacji społecznej i mediów. W ciągu pięciu dotychczasowych edycji zorganizowano 16 warsztatów o różnorodnej tematyce pozostającej w obszarze zainteresowań młodych adeptów nauki.

Inną cykliczną inicjatywą Forum jest **Program Mentoringowy FMMiK PTKS**. Uruchomienie w 2019 roku edycji pilotażowej poprzedziły szerokie konsultacje środowiskowe i akceptacja przez Zarząd Towarzystwa. Program jest kierowany do zaangażowanych naukowo studentów studiów II i III stopnia, zainteresowanych problematyką szeroko pojętych mediów i komunikacji społecznej, którzy dzięki uczestnictwie mają możliwość indywidualnej współpracy z wybranym²⁵ mentorem.

24 Szerzej: Ibidem, s.200-202.

25 W trzech początkowych edycjach mentorów rekrutowano z grupy przewodniczących sekcji PTKS lub osób przez nich rekomendowanych. Od IV edycji wprowadzono zmianę w Regulaminie, która pozwala na udział w grupie mentorów także samodzielnym pracownikom naukowym będącym członkami PTKS lub członkom PTKS niebędącym samodzielnym pracownikiem naukowym, ale rekomendowanym przez przewodniczącą sekcji.

Jasno sformułowane cele dotyczą rozpoznania potencjału, wsparcia i ukierunkowania młodych badaczy przez doświadczonych naukowców, analizy i oceny rezultatów pracy młodych badaczy, budowaniu i wzmacnianiu relacji partnerskich mistrz-uczeń, co pozwala na kształtowanie dobrych praktyk w nauce i tworzenie platformy sprzyjającej międzypokoleniowemu dialogowi naukowemu²⁶.

W początkowej fazie uczestnicy pod okiem mentorów tworzą program, który staje się podstawą współpracy. Jej efektem jest przygotowanie publikacji lub wystąpienia konferencyjnego. Uzyskane wyniki są prezentowane w czasie spotkania podsumowującego, gdzie omawia się etapy kooperacji między mentorami a uczestnikami. Pozytywne ukończenie programu zostaje potwierdzone certyfikatem. Dotychczas zorganizowano cztery edycje zwyczajne i jedną specjalną dla młodych naukowców z Ukrainy.

Tabela 2. Liczba zgłoszeń, uczestników i laureatów dotychczasowych edycji Programu Mentoringowego FMMiK PTKS

edycja	zgłoszenia	uczestnicy	laureaci
2019	7	7	5
2020	17 (w tym 3 z zagranicy)	16	7
2021	10 (w tym 1 osoba z zagranicy)	10	9
2022	27 (w tym 4 z zagranicy)	18	bd*
Specjalna „Dla Ukrainy”	2	1	bd*

*bd – brak danych. Na moment składania artykułu edycje 2022 i „Dla Ukrainy” nie zostały jeszcze zakończone

Źródło: Opracowanie na podstawie: Sprawozdań z działalności Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej.

Warty odnotowania jest fakt wzrostu liczby uczestników programu w stosunku do pierwszej edycji. Dotychczas przyjęto 63 zgłoszenia, w tym (uwzględniając edycję specjalną) 10 zgłoszeń z zagranicy, co świadczy o umiędzynarodowieniu programu i uruchomieniu edycji dwujęzycznych. Aby zwiększyć w kolejnych latach liczbę uczestników spoza Polski członkowie Forum zintensyfikowali działania promocyjno-komunikacyjne poprzez publikacje informacji nt. Programu na stronie internetowej ECREA, w newsletterze ECREA WEEKLY DIGEST oraz rozsyłanie informacji do międzynarodowej bazy e-mailowej kół naukowych, instytutów dziennikarstwa i szkół doktorskich²⁷.

26 Regulamin Program Mentoringowy Forum Młodych Medioznawców i Komunikologów PTKS, REGULAMIN.pdf (ptks.pl), data dostępu: 8.10.2022.

27 Sprawozdanie z działania sekcji Forum Młodych Medioznawców i Komunikologów

Kolejnym obszarem aktywności grupy młodych członków PTKS jest **komunikacja zewnętrzna**, która obejmuje przede wszystkim komunikację internetową i akcje plakatowe w najważniejszych ośrodkach medioznawczych w Polsce. Od początku istnienia FMMiK jego członkowie prowadzą oficjalne, publiczne konto Forum (fanpage) na Facebooku, które jest obecnie (stan na 17.10.2022) obserwowane przez 494 użytkowników i polubione przez 463 użytkowników²⁸. Fanpage jest głównym kanałem informacyjnym o działalności Forum. Łączne zasięgi konta za rok (17.10.2021 – do 17.10.2022) wynoszą – 10 038, a łączną liczbę odwiedzin w tym samym czasie szacuje się na ponad 1000.

Największy zasięg, w okresie od 17.10.21 do 17.10.22 wygenerowały posty, które obejmowały swą inicjatywą opisy aktywności młodych członków PTKS. Ponad 2 tysiące unikalnych użytkowników wygenerował post nt. wręczenia podczas VI Kongresu PTKS nagród w konkursie DOKTORAT. Kolejny wpis z zasięgiem na poziomie 1454 użytkowników dotyczył Gali wręczenia nagród w Konkursie na Najlepszą Pracę Magisterską z Wiedzy o Mediach Medi@stery. Na trzecim miejscu (1343) znalazł się post podsumowujący V edycję Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów. Te same posty znalazły się w rankingu pięciu postów o największej liczbie polubień i były najczęściej udostępniane.

W 2019 roku opracowano nową strategię komunikacyjną Forum oraz przygotowano nowe treści, w tym multimedialne, głównie promujące działalność PTKS, FMMiK oraz wydarzenia dedykowane młodym medioznawcom. Strategia została wdrożona i jest konsekwentnie realizowana.

Komunikacja wewnętrzna Forum obejmuje utworzoną w 2016 roku moderowaną grupę zamkniętą na Facebooku oraz mailing, którym od 2021 roku przekazywane są członkom kluczowe informacje. Podczas zebrania Forum, które odbyło się we wrześniu 2022 roku dyskutowano nad organizacją nieformalnych spotkań członków, organizacją cyklicznych webinarów Forum oraz redakcją cyklicznego newslettera Forum.

Wdrożonym w 2022 roku pomysłem było uruchomienie webinarów FMMiK PTKS. Pierwsze spotkanie w formule online odbyło się już w listopadzie 2022 roku. Duże zainteresowanie i pozytywne recenzje tego wydarzenia sprawiły, że organizatorzy planują dla webinarów kwartalny harmonogram spotkań.

Istotnym obszarem działalności Forum jest również **Wspieranie inicjatyw młodych medioznawców** i wszelkich form współpracy. Wzrasta też znaczenie nowych aktywności o charakterze integrującym i sieciującym młodych członków PTKS. Jedną z takich inicjatyw jest tworzenie wewnętrznej bazy danych zawierającej informacje nt. możliwych pól współpracy między młodymi naukowcami.

Ponadto, od 2019 roku Forum promuje działania, których celem jest współpraca z redakcją czasopisma „Com.press” w zakresie aktywności publikacyjnej młodych medioznawców i komunikologów. Com.press jest platformą publikacyjną do wymiany spostrzeżeń, dyskusji naukowej i prezentacji wyników badań w formule otwartego dostępu. Czasopismo realizuje strategię wzrostu rozpoznawalności i cytowalności dorobku młodych naukowców. Forum w ramach działań komunikacji wewnętrznej zachęca na swoim facebookowym profilu członków do publikacji na

28 Dane na dzień 17.10.2022.

łamach czasopisma. Inną formą wsparcia jest współuczestnictwo i współorganizacja konferencji, sesji, paneli dyskusyjnych. Ważnym obszarem aktywności są patronaty nad wydarzeniami kierowanymi do młodych komunikologów i medioznawców, m.in. seminaria czy warsztaty dot. najlepszych praktyk publikacyjnych w zagranicznych wydawnictwach i czasopismach.

Podsumowanie

Zaprezentowane studium przypadku może posłużyć jako zbiór dobrych praktyk w budowaniu i realizacji strategii mających na celu realizację misji i strategii przez różnorodne zespoły. Wzrost poziomu integracji członków, lepsze dopasowanie celów indywidualnych z celami towarzystw prowadzą do efektywniejszego wykorzystania indywidualnych możliwości poszczególnych grup członków i powodują, że wartość kapitału ludzkiego jest znacznie większa.

Brak dopływu do struktur towarzystw młodych naukowców powoduje zastój idei i nowych pomysłów oraz wstrzymanie innowacyjnych projektów i badań. Dlatego towarzystwa powinny podejmować działania na otwarcie współpracy z młodymi naukowcami, dedykować im specjalne programy, integrować wokół misji, angażować w różnorodne formy współpracy, korzystać z przewagi kompetencyjnej młodych członków w zakresie umiejętności wykorzystywania mobilnych technologii internetowych, a przede wszystkim skutecznie komunikować, by dotrzeć z informacją o działalności towarzystw do kanałów, w których są skupieni młodzi adepci nauki.

Towarzystwa w sposób otwarty i systemowy powinny wzmacniać poczucie wspólnoty, podkreślając korzyści z różnorodności i integracji. Stworzenie przyjaznego klimatu i warunków odpowiadających dokładnie zdiagnozowanym potrzebom kandydatów na członków może spowodować ich zainteresowanie. Angażowanie w działalność młodych pracowników nauki staje się rodzajem reprodukcji, rozumianej jako odtwarzanie zasobów, które przyczyniają się do kontynuacji wyznaczonej misji. Dlatego rozwiązania zaproponowane przez FMMiK PTKS wydają się interesujące i inspirujące dla rozwoju współczesnego ruchu naukowego w Polsce.

Bibliografia

- Anna. n.d. "Generation X - Generation of Lost Potential or of New Opportunities? The Polish Case." *Humanities and Social Sciences*.
- Barrow David. 2017. "Millennials: A Prophetic Generation?" *Zadok Perspectives* N137 (201712): 22-25.
- Besley, J. C., & Dudo, A. (2017). Scientists' views about public engagement and science communication in the context of climate change. *Oxford Research Encyclopedia of Climate Change Communication*. <http://climatescience.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228620.001.0001/acrefore-9780190228620-e-380>
- Dz.U.2020.2261, Prawo o stowarzyszeniach. Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r.

- Haas, P. M. (1992). Introduction: Epistemic communities and international policy coordination. *International organization*, 46(1).
- Haas, P. M. (2015). *Epistemic communities, constructivism, and international environmental politics*. London: Routledge.
- Hamlyn, B., Shanahan, M., Lewis, H., O'Donoghue, E., Hanson, T., & Burchell, K. (2015). Factors affecting public engagement by researchers: A study on behalf of a consortium of UK public research funders. <https://wellcome.ac.uk/news/what-are-barriers-uk-researchers-engaging-public>
- Holt, R. D. (2015). Why science? Why AAAS? *Science*, 347. <https://rtn.pan.pl/pl/dzialalnosc-rtn/dzialalnosc-rady-towarzystw-naukowych-w-2021-roku>
- Jatkiewicz P., Perspektywy krajowych stowarzyszeń naukowych na przykładzie Polskiego Towarzystwa Informatycznego. *Przegląd Organizacji*, Nr 9(980), 2021.
- Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej*. Warszawa 1974.
- Kopecka-Piech K., Ludzis-Todorov A., Sprawozdanie z Ogólnopolskiego Seminarium Młodych Medioznawców i Komunikologów „Komunikacja i Media”, Wrocław, 15 listopada 2013 roku, *Studia Medioznawcze numer 1 (56) 2014*.
- Kruszewski Z., Rola społecznego ruchu naukowego w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. https://rtn.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=120&catid=44&Itemid=229&lang=pl,
- Maas M.Sc Rüdiger. 2023. *Generation Z Für Personalmanagement Und Führung Ergebnisse Der Generation-Thinking-Studie 2*. Aktualisierte und erweiterte Auflage ed. München: Hanser Carl.
- PAN (2020), Sprawozdanie z działalności Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w 2019 roku, http://www.rtn.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=130&Itemid=230&lang=pl,
- Rainie, L., Funk, C., & Anderson, M. (2015). How scientists engage the public. Pew Research Center: Retrieved from / <http://www.pewinternet.org/2015/2002/2015/how-scientists-engage-public/>
- Regulamin Program Mentoringowy Forum Młodych Medioznawców i Komunikologów PTKS, REGULAMIN.pdf (ptks.pl)
- Rolbiecki W. (1986), *Towarzystwa naukowe*. [w:] K. Wojciechowski (red.), *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*, Wyd. Ossolineum, Wrocław.
- Sprawozdanie z działalności Rady Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN w 2021 roku
- Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2021, Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock 2022.
- Zhang T. (2019). Eight types of “baby boomer” entrepreneurs. *Australian Journal of Career Development*.

Jan Łukaszewicz
Polskie Towarzystwo Leśne
Instytut Badawczy Leśnictwa
J.Lukaszewicz@ibles.waw.pl

Wojciech Gil
Polskie Towarzystwo Leśne
Instytut Badawczy Leśnictwa

Społeczny wymiar 140 lat działalności Polskiego Towarzystwa Leśnego

Abstrakt

Towarzystwo powstało w 1882 roku we Lwowie, jako Galicyjskie Towarzystwo Leśne, a od 1925 roku działa pod obecną nazwą - Polskie Towarzystwo Leśne. W czasie 140-letniej działalności w zmieniających się uwarunkowaniach historycznych i społecznych, zawsze wspierało najnowszą wiedzą i doświadczeniem swoich członków, władze i lokalne społeczności. Było i jest prężnym i efektywnym narzędziem osiągnięć nauk leśnych do praktyki i popularyzacji wielofunkcyjnego leśnictwa w społeczeństwie.

Wstęp

Czynnikiem inicjującym powstanie Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego, prekursora Polskiego Towarzystwa Leśnego, była potrzeba kształcenia leśników. W 1882 roku, 140 lat temu, odbył się I Walny Zjazd Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego. Jednym z inicjatorów powołania Towarzystwa był Henryk Strzelecki, dyrektor utworzonej w 1874 r. we Lwowie Krajowej Szkoły Gospodarstwa Lasowego. Pierwszym prezesem został hrabia Roman Potocki^{1,2}. Pod nazwą obecną Towarzystwo istnieje od 1925 roku.

Członkami Towarzystwa byli początkowo głównie właściciele lasów prywatnych, leśnicy pracujący w lasach i naukowcy zajmujący się leśnictwem. Cele działalności

-
- 1 Broda J. 2000. Historia i dokonania Polskiego Towarzystwa Leśnego. W: Polskie Towarzystwo Leśne w służbie lasów i społeczeństwa. Red. Andrzej Grzywacz. Polskie Towarzystwo Leśne, Poznań, s. 7-22.
 - 2 Grzywacz A. 2000. Polskie Towarzystwo Leśne w służbie lasów i społeczeństwa. W: Polskie Towarzystwo Leśne w służbie lasów i społeczeństwa. Red. Andrzej Grzywacz. Polskie Towarzystwo Leśne, Poznań, s. 41-58.

wyznaczał Statut, w którym zapisano, że „Celem Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego jest wpływanie na rozwój gospodarstwa leśnego w kraju, popieranie interesów leśnictwa i wzajemne kształcenie się w zawodzie leśniczym”^{3,4}.

Po II wojnie światowej reaktywowano Towarzystwo w 1946 r., organizując 17 oddziałów terenowych i Oddział Stołeczny w Warszawie. Pomimo zmian społecznych, gospodarczych i politycznych, cele i zadania Towarzystwa zapisane w jego pierwszym statucie, pozostają nadal aktualne.

Są to, zgodnie z obecnym statutem, którego nową wersję dopasowaną do aktualnych wyzwań stawianych leśnictwu, uchwalono na Zjeździe Delegatów Oddziałów w Katowicach we wrześniu 2021 r.:

- ochrona dobra narodowego, jakim jest środowisko naturalne, krajobraz i lasy,
- rozwój nauk leśnych i pokrewnych, krzewienie ich dorobku oraz współdziałanie we wdrażaniu ich osiągnięć do praktyki,
- propagowanie modelu wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej,
- edukacja ekologiczna i leśna społeczeństwa,
- upowszechnienie tradycji i kultury leśnej,
- działanie na rzecz integracji i współpracy międzynarodowej w zakresie leśnictwa oraz nauk leśnych i pokrewnych – rozwijanie w tym zakresie kontaktów i wymiany doświadczeń,
- reprezentowanie środowiska leśników w społeczeństwie,
- reprezentowanie interesów zbiorowych swych członków wobec organów władzy publicznej.

Cele te osiągnane są m. in. poprzez realizację następujących zadań, które składają się na pełen społeczny wymiar działalności Towarzystwa:

- redagowanie i wydawanie czasopisma „Sylvan”, będącego organem Towarzystwa oraz wydawanie innych publikacji i prowadzenie biblioteki,
- organizowanie konferencji naukowych,
- organizowanie przedsięwzięć popularyzujących wiedzę o lasach, leśnictwie oraz naukach leśnych i pokrewnych,
- współpraca z organizacjami i instytucjami naukowymi w kraju i zagranicą,
- kultywowanie kultury leśnej i dbanie o miejsca pamięci,
- sporządzanie opinii i ekspertyz.

Obecnie (2022) PTL liczy obecnie 5001 członków, w tym: 869 kobiet, 531 emerytów, 201 uczniów i studentów i 200 pracowników naukowych. Działa poprzez: Zarząd Główny, 19 oddziałów terenowych i koła terenowe podporządkowane oddziałom oraz 8 komisji problemowych i 4 komisje funkcjonalne⁵.

3 Kasprzyk S. 1984. Dzieje Polskiego Towarzystwa Leśnego 1882-1982. Warszawa, 1 – 279.

4 Grzywacz A., Łukaszewicz J. 2004. Polskie Towarzystwo Leśne. Rozdział w „Słownik polskich towarzystw naukowych”. PAN. Warszawa.

5 Łukaszewicz J. 2018. Sprawozdanie Zarządu Głównego z działalności Polskiego Towarzystwa Leśnego od 9 września 2016 roku do 8 września 2017 roku. Sylvan. R. CLXII, nr 1, s. 49-88.

Działalność wydawnicza

W 1883 roku Towarzystwo rozpoczęło wydawanie czasopisma „Sylvan”, traktowanego jako kontynuacja działalności periodyku leśnego, ukazującego się od 1820 roku. Wychodzący od 202 lat miesięcznik „Sylvan” – organ PTL, zaliczany jest do najstarszych czasopism leśnych na świecie. Pismo powstało jako półoficjalny organ Królewskiego Korpusu Leśnego, a inicjatorami byli: generalny dyrektor lasów hrabia Ludwik Plater-Broel i nadleśny jeneralny Juliusz Brincken. W pierwszych latach w piśmie zamieszczano artykuły naukowe oraz informacje dotyczące administracji leśnej. Pierwsze roczniki „Sylwana” stanowiły kompendium ówczesnej światowej wiedzy dotyczącej prowadzenia gospodarstwa leśnego. Od początku pismo charakteryzowało się wysokim poziomem merytorycznym zamieszczanych w nim artykułów, monografii i rozpraw. Publikacje obejmowały wszystkie dziedziny leśnictwa, biorąc wzorce z dorobku leśników głównie niemieckich, np. Heinricha Cotty, Geoga Ludwiga Hartiga, Friedricha W. L. Pfeila^{6,7,8,9}. Po powstaniu listopadowym, wskutek braku poparcia władz Królestwa, „Sylvan” ukazywał się bardzo nieregularnie do roku 1858. Przy różnego rodzaju trudnościach finansowych i organizacyjnych nastąpiła najdłuższa przerwa wydawnicza w historii pisma, wynosząca aż 27 lat^{10,11}, aż do wspomnianego 1883 roku. Już w drugim roku po utworzeniu Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego ukazuje się kolejny numer „Sylwana”. W nowej edycji drukowano artykuły dotyczące fachowych i często bardzo technicznych problemów, nurtujących ówczesnych leśników, takich jak: przyrodniczych podstaw leśnictwa i hodowli lasu, ekonomiki i polityki leśnej, zagadnień urzędzeniowych i dendrometrycznych, ochrony lasu, ochrony przyrody oraz użytkowania i transportu w lesie. Po uzyskaniu niepodległości, od roku 1919 „Sylvan” był przez krótki czas organem Małopolskiego Towarzystwa Leśnego, a od 1925 - Polskiego Towarzystwa Leśnego, z siedzibą we Lwowie, z zasięgiem na cały kraj. W okresie międzywojennym czasopismo kontynuowało zadania wytyczone w poprzednim okresie i przyczyniło się do rozwoju leśnictwa w niepodległym kraju. Od roku 1936 ukazywało się w dwóch seriach: A - rozprawy naukowe i B - artykuły i sprawy Towarzystwa.

-
- 6 Zarzyński P. 2001. 180 lat historii Sylwana - najstarszego polskiego czasopisma leśnego. *Sylvan*, R. 145, nr 9, s. 75-84.
 - 7 Grzywacz A. 2010. Sto dziewięćdziesiąta rocznica wydania pierwszego zeszytu Sylwana (1820-2010) najstarszego leśnego czasopisma naukowego w Polsce. W: *Leśnictwo Bieszczadów. Wczoraj, dziś jutro*. Red. Andrzej Grzywacz. Polskie Towarzystwo Leśne, Polańczyk, s. 229-237
 - 8 Łukaszewicz J. 2017. „Sylvan” – czasopismo naukowe Polskiego Towarzystwa Leśnego – 196 lat w służbie lasów, leśnictwa i ochrony ekosystemów leśnych. Rozdział w monografii „Czasopisma towarzystw naukowych w Polsce”. Redakcja Andrzej Kansy. Polska Akademia Nauk. Warszawa. s. 171-180.
 - 9 Zachara T., Gil W. 2020. Zagadnienia hodowli lasu na łamach „Sylwana” w latach 1820–2020. *Sylvan* 164 (12): 996–1010. DOI: <https://doi.org/10.26202/sylvan.2020119>.
 - 10 Krajski W. 1971. „Sylvan” – pomnik polskiej kultury i polskiego leśnictwa. *Sylvan*, R. 115, nr 7, s. 12-31.
 - 11 Broda J. 2000. Historia i dokonania Polskiego Towarzystwa Leśnego. W: *Polskie Towarzystwo Leśne w służbie lasów i spofeczeństwa*. Red. Andrzej Grzywacz. Polskie Towarzystwo Leśne, Poznań, s. 7-22.

II wojna światowa przerwała działalność wydawniczą na siedem lat. Pierwszy zeszyt powojenny ukazał się w 1947 roku w Krakowie jako kwartalnik Polskiego Towarzystwa Leśnego. Od 1955 roku *Sylvan* był wydawany jako miesięcznik Wydziału Nauk Rolniczych PAN i Polskiego Towarzystwa Leśnego^{12,13}. Obecnie wydawcą jest przez Polskie Towarzystwo Leśne. Od 2022 roku „*Sylvan*” ukazuje się w języku angielskim. Obecnie (2022) w ocenie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „*Sylvan*” otrzymał 70 punktów, a impact factor (IF) wynosi 0,654. Nakład „*Sylwana*” wynosi 1200 egzemplarzy. Dzięki prenumeracie przez Lasy Państwowe, czasopismo dociera do wszystkich nadleśnictw w kraju. Wysyłany jest też do 63 ośrodków i bibliotek naukowych w 34 krajach, także poza Europą. „*Sylvan*” wpisany jest na listę filadelfijską, jest indeksowany przez: Science Citation Index Expanded (SciSearch), Journal Citation Reports/Science Edition, CAB International oraz Polish Scientific Journal Contents, IndexCopernicus Journal Master List.

Oprócz wydawania miesięcznika „*Sylvan*”, Polskie Towarzystwo Leśne prowadzi obszerną działalność wydawniczą. Poniżej podano przykładowe publikacje z ostatnich pięciu lat: Św. Jan Gwalbert (995?-1073) patron pracowników leśnych. J. Wiśniewski (2017), Dzieje Oddziału Wielkopolskiego Polskiego Towarzystwa Leśnego w Poznaniu w latach 1866-2017. red. W. Chałupka (2017), Dąbrowy krotoszyńskie - monografia przyrodniczo-gospodarcza. red. W. Danielewicz (2017), Nadleśniczy i nie tylko... B. Ważyński II, wyd. (2018), Leśnicy dla Niepodległej. Biogramy 28 leśników, ich rodzin i bliskich. red. T. Chrzanowski (2018), Kronika PTL 1882-2019. P. Zarzyński (2019), Z wielkopolskiego raptularza leśnego. Wł. Chałupka i współautorzy (2019), Służba służby leśnej. Ks. Wiktor Ojrzyński (2020), Reprint pierwszego rocznika *Sylwana* z 1820 r. (2020), Reprint pierwszego numeru *Sylwana* z 1820 r. (2020), Reprint „Podręcznik Leśnictwa ułożony staraniem Centralnego Towarzystwa Rolniczego w Wielkim Ks. Poznańskim” z 1869 roku (2020), Pamięci Adama Kozłowieckiego, seniora. prac. zbiorowa (2020), Leśnicy dla Niepodległej, t. II, 24 biogramy. red. T. Chrzanowski (2021), Lasy Niepodległej w 1923 r. Bohdan Ważyński (2021), Urban Forest. Las w sąsiedztwie miast. (2021), Współtwórca i pierwszy Prezes Warszawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Leśnego Zygmunt hr. Broël Plater. Ks. Wiktor Ojrzyński (2022), Leśnicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919. Słownik Biograficzny. W. Chałupka (2022), Wspomnienia. Eugeniusz Bernadzki (2022).

W bibliotece PTL zgromadzono książki w liczbie 2266 tomów, w tym 11 starodruków. Gromadzone są też czasopisma – 78 tytułów w 2297 rocznikach, głównie z zakresu nauk leśnych w Polsce i na świecie (stan na koniec grudnia 2021 r.).

12 Grzywacz A. 2010. Sto dziewięćdziesiąta rocznica wydania pierwszego zeszytu *Sylwana* (1820-2010) najstarszego leśnego czasopisma naukowego w Polsce. W: Leśnictwo Bieszczadów. Wczoraj, dziś jutro. Red. Andrzej Grzywacz. Polskie Towarzystwo Leśne, Polańczyk, s. 229-237.

13 Łukaszewicz J. 2017. „*Sylvan*” – czasopismo naukowe Polskiego Towarzystwa Leśnego – 196 lat w służbie lasów, leśnictwa i ochrony ekosystemów leśnych. Rozdział w monografii „Czasopisma towarzystw naukowych w Polsce”. Redakcja Andrzej Kansy. Polska Akademia Nauk. Warszawa. s. 171-180.

Konferencje naukowe

PTL było inicjatorem i organizatorem pierwszego ogólnopolskiego Zjazdu Leśników w Krakowie w 1907 r., z okazji 25-lecia Towarzystwa. Zjazd zgromadził leśników polskich z trzech zaborów. Do II wojny światowej odbyły się cztery takie zjazdy, a w sumie do tej pory (2022) zorganizowano 121 zjazdów - najwięcej odbyło się we Lwowie (23), Warszawie (11) i Krakowie (8). Spotkania nie odbywały się jedynie w latach I i II wojny światowej, a także z powodu innych ważnych przyczyn: epidemie cholery i grypy, pożar w Stryju, wielki kryzys ekonomiczny. Towarzystwo, będąc mandatariuszem poprzednich zjazdów i nawiązując do ich tradycji, po wielu latach wysiłków organizacyjnych doprowadziło do V zjazdu, nazywając go Kongresem Leśników Polskich. Kongres odbył się w 1997 r. w Warszawie, a obrady sześciu sekcji tematycznych – w Jedlni, Biłgoraju, Białowieży, Olsztynie, Spale i Toruniu. Dokumentami końcowymi Kongresu były: uchwały, apel do parlamentu i rządu RP, deklaracja warszawska, pismo do XI Światowego Kongresu Leśnego w Antalyi (Turcja) oraz 3 tomy materiałów i dokumentów zawierających m.in. prawie 200 referatów z wszystkich dziedzin szeroko rozumianego leśnictwa¹⁴.

Tematyka sesji towarzyszących dorocznym zjazdom zawsze odzwierciedla aktualne problemy polskiego leśnictwa. Przykładowe tematy z ostatnich 10 lat, to:

- Wizja rozwoju przyszłości polskich lasów i leśnictwa do 2030 r. (Spała, 2012),
- Leśnictwo wielofunkcyjne współczesną formą ochrony przyrody (Wańcz, 2013),
- Perspektywy rozwoju techniki leśnej (Mostki k. Świebodzina, 2014),
- Znaczenie lasów w obronności kraju. Udział leśników w obronie ojczyzny (Toruń, 2015), Komunikacja społeczna w leśnictwie (Cetniewo k. Władysławowa, 2016),
- Gospodarka i ochrona przyrody w lasach w oczekiwaniach społecznych (Gniezno, 2017),
- Gospodarka leśna na gruntach porolnych (Supraśl, 2018),
- Wielofunkcyjne gospodarka leśna wobec oczekiwań przemysłu drzewnego i ochrony przyrody (Darlówko, 2019),
- Sylwan - dwa wieki historii leśnego czasopisma naukowego. Wyzwania dla gospodarki leśnej w warunkach globalnych zmian w środowisku (Katowice, 2021),
- Leśnictwo przyszłości (Stare Jabłonki, 2022).

Komisje problemowe i oddziały terenowe organizują ponadto konferencje naukowe i terenowe (20 - 35 rocznie), często wspólnie z regionalnymi dyrekcjami Lasów Państwowych, nadleśnictwami lub innymi towarzystwami naukowymi. Zebrania komisji lub oddziałów często połączone są z referatami i odczytami (ogółem 30-40 referatów rocznie).

14 Kongres leśników polskich. Las – człowiek – przyszłość. Materiały i dokumenty. Tom – I – III.

Edukacja leśna i promocja leśnictwa

W poczuciu troski i odpowiedzialności za stan polskiej przyrody i lasów Towarzystwo upowszechnia wiedzę leśną - nie tylko wśród leśników, ale prowadzi też edukację leśną skierowaną do różnych grup wiekowych i zawodowych społeczeństwa, nie związanych bezpośrednio z leśnictwem. Towarzystwo organizuje seminaria, konferencje, wyjazdy terenowe, spotkania szkolenia z dziećmi w przedszkolach, młodzieżą szkół podstawowych, gimnazjalnych i licealnych, studentami różnorodnych kierunków kształcenia, nauczycielami, władzami samorządowymi gminnymi, powiatowymi, w sejmikach wojewódzkich, przedstawicielami Sejmu i Senatu, różnymi grupami zawodowymi: strażakami, lekarzami, prawnikami, naukowcami oraz z seniorami, w ramach zajęć Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Różnorodność form aktywności PTL w upowszechnianiu wiedzy leśnej widoczna jest na kartach dorocznych sprawozdań z działalności Towarzystwa¹⁵.

W upowszechnianiu wiedzy leśnej wśród społeczeństwa wykorzystywane są również niekonwencjonalne metody. Można do nich zaliczyć: różnego rodzaju akcje sportowe, akcje sprzątania lasów i rzek leśnych, konkursy dla dzieci i młodzieży, sadzenie lasu, akcje pomocy dla niepełnosprawnych i dla dzieci z domów dziecka, upamiętnianie miejsc pamięci w lasach, porządkowanie zaniedbanych cmentarzy leśnych, happeningi leśne, organizowanie stoisk Towarzystwa z promocją lasów i leśnictwa na imprezach gminnych, powiatowych, wojewódzkich i ogólnokrajowych. Wszystkie te działania przybliżają wiedzę leśną ich uczestnikom i stanowią forum wymiany poglądów dyskusji i przekazywania informacji.

Członkowie Towarzystwa wygłaszają prelekcje dla szkół i różnych kręgów społeczeństwa (30-200 rocznie). Szczegółowe dane co do tematyki i miejsca wygłoszonych odczytów popularyzujących wiedzę o lasach i leśnictwie zawierają coroczne sprawozdania ZG PTL.

Współpraca międzynarodowa

Współpraca z pokrewnymi towarzystwami leśnymi w krajach europejskich koordynowana jest przez Komisję Współpracy z Zagranicą. Od 2021 roku realizuje ona projekt „Edukacja przyrodniczo-leśna dorosłych w Europie, na przykładzie wybranych europejskich towarzystw leśnych”, finansowany z programu „Erasmus +”. Członkowie komisji doprowadzili również do przyłączenia się Polskiego Towarzystwa do organizacji ProSilva Europa.

W roku 2022 ważną kartą w działalności społecznej PTL była pomoc leśnikom ukraińskim. Realizując zapisy porozumienia o współpracy na rzecz niesienia pomocy międzynarodowej środowisku leśników w Ukrainie, z dnia 18 marca 2022 r., zawartego między Polskim Towarzystwem Leśnym a Dyrekcją Generalną Lasów Państwowych, z wpłat zadeklarowanych przez nadleśnictwa LP, na pomoc dla leśników

15 Łukaszewicz J. 2018. Sprawozdanie Zarządu Głównego z działalności Polskiego Towarzystwa Leśnego od 9 września 2016 roku do 8 września 2017 roku. Sylwan. R. CLXII, nr 1, s. 49-88.

ukraińskich, na konto Towarzystwa wpłacono do dnia 14.07. 2022 r. kwotę ponad 600 tys. zł. Z tej kwoty opłacono faktury za kupione m.in.: generatory prądu, pul-sary Axion 2 LRF XQ 35, walizki hermetyczne, powerbanki, plecaki, buty terenowe, różne rozmiary i ubrania, farmaceutyki, artykuły spożywcze. Zakupem i przygo-towaniem darów do przekazania leśnikom ukraińskim na teren Ukrainy czynnie włączyli się członkowie Oddziałów PTL: w Krośnie, Lublinie, Łodzi, Nadnoteckiego, w Toruniu, Warszawie, Wielkopolskiego. Paczki z darami zostały przekazane dla leśników z:

- Lwowskiego Obwodowego Zarządu Gospodarki Leśnej i Łowiectwa;
- Narodowego Uniwersytetu Leśnictwa we Lwowie;
- Przedsiębiorstwa Maniewickie Gospodarstwo Leśne w Maniewiczach;
- Leśników okręgu lwowskiego.

Kultura leśnictwa i upamiętnianie historii

Długoletnie dążenia Towarzystwa do utworzenia muzeum leśnego zostały za-kończone sukcesem w postaci powołanego przez Lasy Państwowe, Ośrodka Kultury Leśnej (1976) i Muzeum Leśnictwa w Gołuchowie (1986). Towarzystwo organizuje centralne imprezy związane z rocznicami historycznymi, państwowymi, dziejami PTL. Fundowane są pomniki, tablice i kamienie pamiątkowe związane z leśnictwem i leśnikami np.: Pomnik Leśnika w Spale, tablica pamiątkowa w Rogowie ku czci prof. Franciszka Krzysika, tablica w Knyszynie w 430 rocznicę wydania Ustawy leśnej z 1567 r. przez króla Zygmunta Augusta, tablice pamiątkowe z okazji pobytu papieża Jana Pawła II w Ojczyźnie, pomnik na mogile 49 Powstańców Styczniowych w Gaśnie (Nadleśnictwo Gostynin), rzeźba św. Franciszka z Asyżu – patrona leśników w Kaplicy w Lucieniu; tablica pamiątkowa obok pomnika przyrody – dębu „Bartka” w Zagnańsku; pomniki pierwszego dyrektora Lasów Państwowych, Adama Loreta w Jaśle i w Warszawie; kamień w Kórniku poświęcony trzem wybitnym leśnikom: H. Trąpczyński, A. Rivoli, K. Wojczyński. Towarzystwo ma swój udział w budowie pomnika upamiętniającego „Golgotę Wschodu” przy Centrum Edukacji Leśnej w Nadleśnictwie Celestynów oraz Kaplicy Leśników Polskich w Sanktuarium Królowej Bolesnej Polski – Matki Ziemi Świętokrzyskiej w Kałkowie-Godowie. Z okazji 100. lecia odzyskania niepodległości Polski, PTL wykonało działania polegające na tworzeniu pojedynczych miejsc, szpalerów, alei oraz powierzchniowych form nasadzeń o pomnikowym i pamiątkowym charakterze, na terenie całej Polski.

Opinie i ekspertyzy

Towarzystwo od początku swojej działalności wydaje opinie na temat najważniejszych aktów prawnych dotyczących leśnictwa i ochrony przyrody oraz opracowuje ekspertyzy i opinie na temat ich wpływu na funkcjonowanie leśnictwa w Polsce. Od 2000 roku wydano następujące memoriały: Stanowisko PTL w sprawie aktualnej sytuacji średniego szkolnictwa leśnego (2000), Stanowisko w sprawie objęcia całej Puszczy Białowieskiej statusem Międzynarodowego Rezerwatu

Biosfery (2000), Stanowisko w sprawie projektu ustawy o finansach publicznych oraz nowych rozwiązań podatkowych w stosunku do właścicieli i zarządców gospodarstw leśnych (2003), Stanowisko w sprawie europejskiej sieci ekologicznej NATURA 2000 (2003), Stanowisko 105 Zjazdu Delegatów Oddziałów PTL dotyczące uczestnictwa przedstawicieli leśników w seminariach biogeograficznych organizowanych przez Komisję Europejską poświęconych wyznaczaniu na terenie naszego kraju obszarów do sieci Natura 2000 (2005), Deklaracja Krakowska Polskiego Towarzystwa Leśnego (2007), Stanowisko Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Leśnego w sprawie nadzwyczajnych wpłat z zasobów finansowych Lasów Państwowych do budżetu państwa (2014), Stanowisko Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Leśnego w obronie bogactwa przyrodniczego Puszczy Białowieskiej (2016), Stanowisko organizacji pozarządowych działających w Polsce w zakresie ochrony przyrody, ochrony środowiska i leśnictwa nt. „Uzasadnionej opinii – uchybienia nr 2016/2072 skierowanej do Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie art. 258 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej” (2017), Stanowisko Prezydium Zarządu Głównego PTL w sprawie zmiany w resortowej przynależności leśnictwa (2020), Apel PTL i SITLiD o aktywne uczestnictwo Polski w dalszych pracach UE nad „Unijną strategią na rzecz bioróżnorodności 2030”, uwzględniające specyfikę, dorobek i dotychczasowe osiągnięcia leśnictwa polskiego w ochronie bioróżnorodności (2021).

Posumowanie

Pierwsze dziesięciolecia działalności Towarzystwa służyły głównie upowszechnianiu wiedzy leśnej wśród leśników i właścicieli lasów prywatnych. Konieczna była wymiana poglądów, doświadczeń i zdobytej wiedzy, a także upowszechnianie zdobyczy nauk leśnych. W kolejnych dziesięcioleciach działalności Polskiego Towarzystwa Leśnego, a szczególnie w ostatnich latach, oprócz doskonalenia i rozwijania wiedzy leśnej wśród leśników, wystąpiło zapotrzebowanie na edukację leśną skierowaną do wszystkich warstw wiekowych i społecznych mieszkańców Polski. Polskie Towarzystwo Leśne przekazuje wiedzę o lesie i ekosystemach leśnych promując zrównoważony rozwój i leśnictwo wielofunkcyjne, zwracając uwagę na zalety ochrony przyrody realizowanej poprzez odpowiedzialne i racjonalne zagospodarowanie lasu. Obecnie działalność członków Polskiego Towarzystwa Leśnego kreśli szeroki zakres prowadzonych prac na szczeblu lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym. Troska o: przyszłość lasów, właściwe relacje pomiędzy leśnikami i społeczeństwem, edukację leśną społeczeństwa, a szczególnie młodzieży, popularyzację wiedzy przyrodniczej i leśnej, popularyzację najnowszych osiągnięć nauk leśnych, to również wyzwania dla Towarzystwa na najbliższe lata.

Katarzyna Majbroda
Uniwersytet Wrocławski
Polskie Towarzystwo Ludoznawcze
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5638-4240>

Kreowanie kultury publicznej i wyobraźni społecznej w działalności Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego

Celem tekstu jest przedstawienie kilku aspektów szeroko zakrojonej działalności Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego ze szczególnym uwzględnieniem strategii i praktyk, które stanowią istotny komponent kultury publicznej oraz życia społeczno-kulturowego. Towarzystwo działa bowiem nie tylko w przestrzeni nauki, lecz także na jej społecznych i kulturowych pograniczach, rozwijając zarówno praktyki w zakresie ochrony i promowania dziedzictwa kulturowego, popularyzacji wiedzy o kulturach tradycyjnych i współczesnych, jak i w zakresie edukacji regionalnej, równościowej i otwierającej. Współpracuje przy tym z instytucjami kultury, organizacjami pozarządowymi oraz społecznościami lokalnymi. Towarzystwo ma do zaoferowania nie tylko badanie i wyjaśnianie zjawisk społeczno-kulturowych, popularyzowanie wiedzy o nich, słowem – reagowanie na to, co zastane. Do istotnych strategii działalności PTL należy również zabieranie głosu w przestrzeni publicznej w sprawach istotnych społecznie oraz antycypowanie i prognozowanie różnych zjawisk w najbliższej przyszłości. Wiąże się z tym zasilanie i kreowanie debaty publicznej oraz kształtowanie wyobraźni społecznej – nadawanie rytmu kulturze publicznej. W tak zarysowanym kontekście lokowania towarzystwa naukowego w domenę publicznego warto postawić pytania o warunki i możliwości rozwijania społecznie odpowiedzialnej nauki. Istotnym wątkiem wydaje się także refleksja na temat kapitału społecznego Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, którego zasoby pozwalają na współkształtowanie wyobraźni społecznej oraz kompetencji kulturowych w sferze nieprofesjonalnej, pozaakademickiej codzienności.

Między Akademią, a III sektorem

W Polsce, podobnie jak w innych krajach europejskich, zadania publiczne dotyczące wielu domen życia społecznego są realizowane przez organizacje pozarządowe funkcjonujące w postaci różnego rodzaju instytucji dobroczynnych, klubów, fundacji, stowarzyszeń, bractw, organizacji filantropijnych i towarzystw (zob. Leś 1999), których działalność w znacznym stopniu kierowana jest do określonych grup społecznych i społeczności lokalnych. Praktyce tej towarzyszy długa i bogata tradycja działalności stowarzyszeń i organizacji zarówno o profilu społecznym, jak

i naukowym, która sięga XV wieku, kiedy to ok. 1489 r. założono stowarzyszenie naukowo-filozoficzne Sodalitas Litteraria Vistulana (Nadwiślańskie Towarzystwo Literackie) z siedzibą w Krakowie (Kruszewski 2013: 11). Rozkwit towarzystw lokuje się zwykle na początku XIX wieku, łącząc ten stan z realizacją nośnych wówczas tzw. społecznikowskich i wspólnotowych haseł pozytywistycznych, w których przeżywały swój renesans oświeceniowe idee popularyzacji nauki. W takiej aurze intelektualnej, w kręgu naukowców związanych z Uniwersytetem im. Jana Kazimierza oraz z Zakładem im. Ossolińskich we Lwowie, z inicjatywy Jana Karłowicza, Zygmunta Wasilewskiego, Iwana Franki oraz Antoniego Kaliny, w 1985 roku powstało Towarzystwo Ludoznawcze, o którego powołanie zabiegano już kilka lat wcześniej w Krakowie.¹ Początkowo współtworzyli je naukowcy prezentujący nauki filologiczne, historyczne, a także studenci filozofii i prawa, nauczyciele pracujący w szkołach, duchowni, redaktorzy oraz tzw. pasjonaci kultury ludowej. Towarzystwo rozwijało swoją działalność we współpracy z organizacjami naukowymi, instytucjami, muzeami, szkołami oraz administracją państwową (zob. Michalska 2018: 106-107). Od początku jego działalność miała charakter popularyzatorski, a z czasem coraz wyraźniej naukowy, co wiązało się z prowadzeniem biblioteki, organizowaniem seminariów, odczytów, wydawaniem czasopisma „Lud” oraz „Prac Etnograficznych”.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego profil organizacji stawał się coraz bardziej naukowy, co niewątpliwie wiązało się z powstawaniem w tym czasie katedr i instytutów etnografii oraz etnologii (Kopczyńska-Jaworska 1997: 8). Obecna nazwa Polskie Towarzystwo Ludoznawcze została przyjęta podczas XXII Walnego Zgromadzenia, które obradowało w dniach 24-25 stycznia 1947 roku w Lublinie. Początki działalności PTL w Polsce przypadają na trudny okres po zakończeniu II wojny światowej, który charakteryzował się upadkiem wielu polskich organizacji i instytucji społecznych, których majątki nacjonalizowano, a działalność poddano ścisłej kontroli państwa mimo zadeklarowanej w art. 22 Konstytucji z 1952 roku wolności zrzeszania się (Tarkowska, Tarkowski 1991). Zbiory Biblioteki i Archiwum Towarzystwa zostały przywiezione do Polski po II wojnie światowej i były udostępniane do 1951 roku w Lublinie, a następnie do 1953 w Poznaniu. Od 1953 roku na zaproszenie rektora Uniwersytetu Wrocławskiego – prof. Jana Mydlarskiego – członka PTL, znajdują się we Wrocławiu. Aktualna siedziba Zarządu Głównego, Biblioteki i Archiwum PTL mieści się w nowym gmachu Biblioteki Uniwersyteckiej.

Współcześnie towarzystwa i stowarzyszenia naukowe, stanowiące istotne ogniwo społecznego ruchu naukowego, posiadają w Polsce status organizacji należących do tzw. III sektora i funkcjonują w tej samej ramie legislacyjnej, co wszystkie organizacje pozarządowe². W konsekwencji ich struktura, zasady działalności oraz tryb ich finansowania są najczęściej zbliżone do profilu wielu NGO-sów, mimo że specyfika ich działalności jest odmienna, podobnie jak ich cele i strategie działania (zob. Etzioni 1973). W powszechnej świadomości społecznej towarzystwa naukowe koncentrują

1 Sprawy Towarzystwa, „Lud” 1895, R. 1, s. 29.

2 Towarzystwa i stowarzyszenia naukowe funkcjonują w ramach ustanowionych przez *Ustawę z dnia 7 IV 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach*, która nie uwzględnia specyfiki towarzystw naukowych. Zgodnie z *Ustawą z dnia 30 kwietnia 2010 r. o zasadach finansowania nauki*, towarzystwa mogą ubiegać się jedynie o granty z Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na działalność upowszechniającą naukę.

się na działaniach związanych z rozwijaniem i popularyzacją wiedzy z zakresu określonych dyscyplin naukowych. PTL popularyzuje i wzmacnia wiedzę z zakresu etnografii, etnologii, antropologii społecznej i kulturowej, folklorystyki oraz dyscyplin pokrewnych. Podejmuje przy tym współpracę z ośrodkami akademickimi, prowadzi badania, popularyzując ich wyniki, rozwija i digitalizuje Archiwum (w którego zasobach znajdują się m.in. rękopisy Wincentego Pola, Adama Fischera, Stanisława Poniatowskiego i in.)³, prowadzi Bibliotekę im. Jana Czekanowskiego (na którą składa się ponad 50 tys. woluminów) oraz działalność wydawniczą w seriach takich jak „Archiwum Etnograficzne”, „Atlas Polskich Strojów Ludowych”, „Biblioteka Literatury Ludowej”, „Prace i Materiały Etnograficzne”, „Dziedzictwo Kulturowe”, „Biblioteka Zeszańca” „Biblioteka Zeszańca. Świadectwa XX Wieku.” PTL jest również wydawcą czterech czasopism naukowych – „Ludu”, który ukazuje się od 1895 roku, „Literatury Ludowej”, „Łódzkich Studiów Etnograficznych” oraz „Zbioru do Wiadomości Antropologii Muzealnej”. Od 1968 roku w Łodzi, w ramach Towarzystwa funkcjonuje Ośrodek Dokumentacji i Informacji Etnograficznej powołany z inicjatywy prof. Kazimierzy Zawistowicz-Adamskiej, która była jego pierwszą kierowniczką. Głównym celem Ośrodka było gromadzenie informacji na temat polskiego ruchu naukowego, działalności folklorystycznej oraz piśmiennictwa z zakresu etnografii, etnologii, antropologii kulturowej, folklorystyki oraz nauk pokrewnych.

Również poza działalnością ODIe istotną praktyką Towarzystwa jest „wietrzenie archiwów”, digitalizacja, przywracanie społecznej pamięci oraz wiedzy naukowej dorobku etnografek i etnografów, co znajduje swój wyraz w realizowanych projektach badawczych finansowanych w ramach grantów NCN, NPRH i MEiN: *Leksykon folkloru polskiego (2022-2027)*, którego celem jest stworzenie publikacji w formie drukowanej oraz elektronicznej zawierającej informacje na temat najważniejszych form i zjawisk polskiego folkloru. Leksykon kierowany jest zarówno do specjalistów z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, jak i do szerokiego grona odbiorców spoza kręgów akademickich (regionaliści, nauczyciele, uczniowie, artyści, animatorzy kultury). W ramach projektu *Słownik terminologiczny polskich strojów ludowych (2019-2025)* planowana jest publikacja zawierająca opisy zagadnień związanych z procesem wytwarzania ubrań i dodatków oraz wszystkich elementów, z jakich składał się strój kobiecy, męski i dziecięcy z uwzględnieniem podziału na codzienny, świąteczny i obrzędowy. Istotnym aspektem projektu jest uzupełnienie o kolejne typy strojów działającej platformy internetowej – *strojeludowe.net*.⁴ Kolejny aktualnie realizowany projekt to *ETNOznawcy. Budowa portalu wiedzy oraz promocja i upowszechnienie dorobku polskiej etnografii (2022-2024)*. Rezultatem projektu będzie portal internetowy *ETNOznawcy.pl* ze zintegrowaną zaawansowaną wyszukiwarką oraz publikacja VII tomu słownika pt.: *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*. Realizacji projektu będzie towarzyszyła konferencja naukowa na temat roli biografistyki w nauce, cykl filmów i webinarów oraz działań w przestrzeni publicznej.

W ramach upowszechniania informacji o swojej działalności Towarzystwo przystąpiło do ogólnopolskiej inicjatywy podjętej przez środowisko etnologów i antro-

3 Archiwum PTL Historia i charakterystyka zbiorów (ptl.info.pl)

4 Strona projektu: <https://sloownikstrojow.wordpress.com>

pologów kulturowych pod nazwą #EtnoWiki. Celem przedsięwzięcia jest popularyzacja wiedzy z zakresu etnologii i antropologii kulturowej w postaci profesjonalnych haseł umieszczanych w serwisie Wikipedia. W ramach tego w grudniu 2017 roku z PTL O/Poznań zorganizowane zostały warsztaty „Etnografowie w Wikipedii”, podczas których uczestniczki i uczestnicy przygotowali lub uzupełnili kilkanaście biogramów osób związanych z Towarzystwem⁵; zasoby te są aktualnie uzupełniane o kolejne hasła, również te związane bezpośrednio z funkcjonowaniem i strukturą Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego.

Działalność Towarzystwa w zakresie popularyzacji wiedzy z zakresu etnologii i antropologii społeczno-kulturowej manifestuje się również w organizowaniu konferencji, zjazdów naukowych, seminariów i paneli dyskusyjnych. Każdego roku Walnemu Zjazdowi Delegatów i Delegatów PTL towarzyszy konferencja naukowa, której problematyka koresponduje z profilem naukowo-badawczym Towarzystwa. Konferencje naukowe oraz seminaria organizowane są również przez oddziały terenowe Towarzystwa oraz działające w nim sekcje tematyczne. Członkinie i członkowie współpracują z instytucjami naukowo-badawczymi i uczelniami, przygotowują opracowania naukowe materiałów terenowych i archiwalnych oraz ekspertyzy zamawiane przez MKiDN, instytucje kultury i społeczności lokalne. Tym samym Towarzystwo aktywnie uczestniczy w transferze wiedzy naukowej w ścisłych relacjach z wieloma uniwersytetami i instytucjami badawczymi w Polsce i zagranicą. Jednak wspomniana działalność, choć stanowiąca rdzeń funkcjonowania tej organizacji i zapewniająca jej widoczność w naukowych obiegach wiedzy oraz w społecznych przestrzeniach jej recepcji i popularyzacji, nie wyczerpuje aktywności osób w niej stowarzyszonych.

Poza Akademię – w stronę kultury publicznej i społecznych obiegów wiedzy

Towarzystwa naukowe usytuowane są na przecięciu akademii i organizacji pozarządowych, co czyni z nich byty hybrydowe funkcjonujące w zmiennych rytmach życia naukowego i codzienności trzeciego sektora. W konsekwencji pytania dotyczące kondycji towarzystw, ich statusu oraz możliwości wykorzystania posiadanego przezeń kapitału społecznego i symbolicznego poza sferą nauki stawiane są coraz częściej w powiązaniu z dyskusją na temat kondycji współczesnego uniwersytetu i jego ulokowania na przecięciu tego, co społeczne, kulturowe, polityczne i ekonomiczne. Jednocześnie jednym z najważniejszych wyzwań stawianych aktualnie przed towarzystwami naukowymi jest ich obecne i przyszłe funkcjonowanie nie tylko we współpracy z Akademią, lecz także poza jej granicami – w przestrzeni publicznej. Poza wzmiankowanymi powyżej działaniami Towarzystwa rozciąga się rozległa sfera praktyk, których rezultatem jest współtworzenie sfery przekonań, postaw i wartości humanistycznych zgodnych z etosem antropologicznym, a także wypracowywanie ram refleksyjnych i teoretycznych, które pozwalają na otwarte

5 Więcej na temat przebiegu warsztatów: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Etnografowie_w_Wikipedii

i uważne przyglądanie się zjawiskom kulturowym i społecznym oraz inicjowanie lub uczestniczenie w zaangażowanych publicznie/społecznie projektach badawczych i edukacyjnych. Polskie Towarzystwo Naukowe zgodnie z zapisem *Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku. Prawo o stowarzyszeniach* formalnie przynależy do III sektora, a zatem jego funkcjonowanie jest regulowane rozporządzeniami legislacyjnymi dotyczącymi organizacji pozarządowych, co wiąże się z szeregiem konsekwencji, m.in. z faktem, iż zgodnie z Ustawą konieczna jest współpraca międzysektorowa, a zatem współdziałanie z administracją państwową. W przypadku Towarzystwa wyraźną przestrzenią takiej współpracy jest działalność doradcza, konsultacyjna i ekspercka w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. W 2011 roku Polska ratyfikowała *Konwencję UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, a już rok później Towarzystwo uzyskało akredytację wydaną przez Zgromadzenie Ogólne Państw-Stron Konwencji UNESCO ds. ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako organizacja pozarządowa współpracująca z UNESCO. Towarzystwo odgrywa ważną rolę w podtrzymywaniu praktyk i dokumentowaniu dziedzictwa kultur tradycyjnych oraz wiedzy o nich, a także w popularyzacji kultur współczesnych. Członkinie i członkowie PTL zasiadają w radach funkcjonujących przy muzeach, są zapraszani w roli ekspertów i członków jury do różnych konkursów związanych z kulturami tradycyjnymi, sztuką ludową, rzemiosłem, rękodziełem, materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym. W 2013 roku decyzją Ministra KiDN powołana została Rada ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego⁶, w której składach kolejnych kadencji znajdują się członkowie Towarzystwa, w tym osoby z Zarządu Głównego PTL. Jednym z istotniejszych działań przedstawicieli PTL w tym gremium jest prowadzenie konsultacji społecznych ze środowiskami zaangażowanymi w ochronę tych dziedzin, które są przedmiotem Konwencji. Współpraca ze środowiskami lokalnymi odbywa się zgodnie z zaleceniami zawartymi w Artykułach 11⁷ i 15 Konwencji⁸, które podkreślają rolę wspólnot, grup oraz właściwych organizacji pozarządowych w procesie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Zgodnie z ich wykładnią rolę badaczek i badaczy funkcjonujących w Towarzystwie jest wspieranie lokalnych depozytariuszy w ich decyzjach i staraniach na rzecz przygotowywania wniosków o wpis na *Krajową listę zjawisk niematerialnego dziedzictwa kulturowego* oraz merytoryczna pomoc w reali-

6 Szerzej o okolicznościach powstania Rady ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego w: A. W. Brzezińska, *Reifikacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, s. 113-115.

7 *Konwencja...*, Artykuł 11, *Rola Państw – Stron*, b) w zakresie środków ochrony, o których mowa w Artykule 2 ustęp 3, określić i zdefiniować różne elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium, korzystając przy tym z pomocy wspólnot, grup oraz właściwych organizacji pozarządowych, źródło: http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Tekst%20Konwencji%20o%20ochronie%20dziedzictwa%20niematerialnego/

8 *Konwencja...*, Artykuł 15, *Udział wspólnot, grup i jednostek*. W ramach działań z zakresu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego każde Państwo – Strona dąży do zapewnienia jak najszerszego udziału wspólnot, grup oraz, gdy to właściwe, jednostek które tworzą, zachowują i przekazują następnym pokoleniom takie dziedzictwo, a także do aktywnego włączania ich w zarządzanie nim, źródło: http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Tekst%20Konwencji%20o%20ochronie%20dziedzictwa%20niematerialnego/.

zacji tych przedsięwzięć. Ważnym celem PTL jest również opracowywanie strategii upowszechniania wiedzy i informacji o niematerialnym dziedzictwie kulturowym w społecznościach lokalnych, a także rekomendowanie określonych działań organom państwa odpowiedzialnym za politykę kulturalną, dostarczając informacji wspomagających projektowanie komplementarnych polityk w zakresie ochrony i popularyzacji dziedzictwa.

Struktura PTL umożliwiająca splatanie działań i rozwijanie przestrzeni współpracy

Jeśli, podążając za empiryczną wskazówką Roberta Putnama, uznamy, że miarą posiadanego kapitału społecznego organizacji miałyby być liczba działających w jej ramach oddziałów (Putnam 1995), to można by powiedzieć, że Polskie Towarzystwo Ludoznawcze funkcjonując w rozległej sieci swoich, aktualnie czternastu, lokalnych oddziałów działających w całej Polsce⁹, posiada znaczny kapitał społeczny. Niewątpliwie wzmacniają go członkinie i członkowie Towarzystwa, których wciąż przybywa¹⁰, co z jednej strony, pokazuje potrzebę zrzeszania się ludzi nauki i kultury w organizacji o profilu etnograficznym, etnologicznym i antropologicznym o mocnych i uznanych tradycjach; a z drugiej strony, dowodzi, że Towarzystwo cieszy się uznaniem i zaufaniem społecznym. Jest to jeden z głównych czynników wpływających pozytywnie na działalność towarzystw naukowych, wzmacniający współpracę osób stowarzyszonych i poczucie ich sprawczości, prowadząc do akumulacji kapitału społecznego, który może być następnie wykorzystywany w rozmaitych przedsięwzięciach Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego.

Kumulacji kapitału społecznego sprzyja wewnętrzna struktura tej organizacji, której podstawę stanowi Zarząd Główny, wspomniane już oddziały, a istotnymi elementami są sekcje tematyczne, których tradycja sięga roku powstania Towarzystwa. W 1985 roku powołano sekcję geograficzną, przemysłową, antropologiczną, muzyczną i językową; a z czasem powstała sekcja archeologiczna, socjologiczna oraz przyrodoznawstwa ludowego. Zdaniem Zbigniewa Jasiewicza, pojawienie się w strukturze Towarzystwa sekcji wyznaczyło nowe obszary jego funkcjonowania, stawiając przed organizacją cele znacznie przekraczające te, które realizowane były pod sztandarem XIX-wiecznego ludoznawstwa, otwierając drogę do nowoczesnego myślenia o roli Towarzystwa w życiu naukowym i społecznym (Jasiewicz 2011: 210-211). Po II wojnie światowej rozpoczęła swoją działalność Sekcja Amerykanistyczna w Poznaniu oraz Koło Miłośników Folkloru Robotniczego Łodzi, a także Koła Kultury Ormian w Krakowie i w Warszawie (Michalska 2013). Aktualnie w ramach Towarzystwa działa 8 sekcji tematycznych: Sekcja Stroju Ludowego, Sekcja Antropologii Jedzenia, Sekcja Studiów nad Dziedzictwem i Pamięcią Kulturową, Sekcja Ukrainoznawcza, Sekcja Studiów Azjatyckich, Sekcja Metodologiczna, Sekcja

9 Oddziały Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego: Gdańsk, Toruń, Łódź, Warszawa, Ciechanów, Lublin, Poznań, Wrocław, Opole, Bytom, Cieszyn, Kraków, Mszana Dolna, Rzeszów. Źródło: <http://ptl.info.pl/o-ptl/struktura/oddzialy/>.

10 W czasie, kiedy powstawał ten tekst Towarzystwo liczyło 765 osób stowarzyszonych.

Muzeologiczna oraz Sekcja Folklorystyczna; w latach 2015-2019 działała również Sekcja Antropologii Historii¹¹. W ramach przedsięwzięć realizowanych przez sekcje prowadzone są projekty badawcze, kwerendy, organizowane są odczyty, panele dyskusyjne oraz konferencje naukowe, które mają na celu nie tylko popularyzowanie wiedzy zgodnie z profilem tematycznym sekcji, lecz także jej pogłębianie w toku badań empirycznych. Sekcje działające przy Zarządzie Głównym konsolidują osoby zainteresowane ich profilem, które wywodzą się nie tylko z Akademii, lecz także z muzeów, skansenów, instytucji kultury. Część spośród nich to pasjonaci, lokalni działacze, animatorzy kultury mocno osadzeni w rzeczywistości konkretnych społeczności. Tym samym przedsięwzięcia realizowane w ramach sekcji wykorzystują bardzo często doświadczenia i wiedzę osób, które działają w terenie we współpracy z lokalnymi ośrodkami kultury i mieszkańcami określonych regionów. W konsekwencji transfer wiedzy o szeroko pojętej kulturze nie oznacza tu przepływu z „centrum” do „peryferii”, przyjmując postać splotową i cyrkularną.

Edukacja otwierająca

Istotnym obszarem działalności Towarzystwa jest szeroko rozumiana edukacja nie tylko w zakresie wiedzy o kulturach tradycyjnych i współczesnych, lecz także wzmacniająca wartości i postawy otwartego społeczeństwa obywatelskiego, co znalazło swój wyraz w powstaniu Pracowni Edukacji Otwierającej. Pomysł stworzenia Pracowni pojawił się w Polskim Towarzystwie Ludoznawczym w 2017 roku wraz z myślą o reaktywacji inicjatywy Profesor Zofii Sokolewicz, która podkreślała wagę edukacji otwartej, inicjując powstanie Studium Kształcenia Otwartego na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego, którym Profesor kierowała do roku 1996. Uchwałą Zarządu Głównego PTL z 2017 roku powołująca Pracownię, stanowiła w znacznej mierze odpowiedź członkiń i członków Towarzystwa na diagnozę wskazującą na coraz wyraźniejsze postawy ksenofobii, antysemityzmu, islamofobii, homofobii oraz szerzącą się mowę nienawiści w przestrzeni publicznej (Majbroda 2020). Wiązała się z tym świadomość, że akademia i domena publicznego to prawdopodobnie najważniejsze przestrzenie społeczne, w których dokonuje się legitymizacja dyskursów, które mają szansę na współkształtowanie wyobraźni społecznej. Środowisko antropologiczne i etnologiczne z dużym niepokojem obserwowało, iż zarówno w mediach, różnego rodzaju oficjalnych debatach, jak i w codziennej komunikacji toczącej się w miejscach publicznych, na ulicach polskich miast nasilały się postawy zamknięcia i wrogości wobec rozmaicie definiowanej Inności. W zdecydowanym geście sprzeciwu i dezaprobaty dla tego, co działo się w przestrzeni publicznej, w różnych obszarach życia społecznego, środowisko antropologiczne zorganizowało w 2016 roku Nadzwyczajny Zjazd Etnologów i Antropologów Polskich w Poznaniu.¹² W ramach Zjazdu podczas prelekcji, wystąpień i w czasie dyskusji

11 Źródło: <http://ptl.info.pl/o-ptl/struktura/sekcje/>

12 Idea Zjazdu, Manifest Etnologów i Antropologów Polskich oraz odczyty przedstawicieli i przedstawicieli różnych ośrodków akademickich i instytucji kultury biorących udział w tym wydarzeniu zostały opublikowane w czasopiśmie „Lud” tom 101, 2017. Tom 101

kuluarowych, mówiono bardzo wyraźnie o tym, że nasilające się akty nienawiści, przemocy, wykluczeń, dyskryminacji ze względu na różne wybrane cechy jednostek i społeczności wymagają zdecydowanej krytyki i interwencji. Co ważne, mimo długiej tradycji badań w działaniu, akademickich praktyk rzeczniczych i rozmaitych form angażowania się antropologii społecznej i kulturowej w problemy życia społecznego (zob. Kościańska 2004) pojawiło się wówczas wyraźne poczucie bezradności wobec negatywnych i sprzecznych z etosem antropologicznym postaw, dyskursów i praktyk obserwowanych zarówno w kraju, jak i w wymiarze europejskim oraz globalnym. Z drugiej jednak strony, silne okazało się przekonanie, iż antropologia posiada kapitał społeczny i symboliczny, dzięki którym od dekad wpływa na kształtowanie wyobraźni społecznej w różnych zakresach i aspektach życia społecznego (por. Brocki 2013).

Na fali nastrojów dominujących podczas Zjazdu w dyskusjach Towarzystwa klarowała się potrzeba rozwijania edukacji, która mogłaby stanowić przeciwwagę dla sprzecznych z etosem antropologicznym, i szerzej – humanistycznym – postaw i praktyk społecznych wynikających z niewiedzy, negatywnych stereotypów oraz niechęci wobec odmienności. W odpowiedzi Towarzystwo postanowiło rozwijać edukację otwierającą, a zatem równościową, wytrącającą społeczeństwo z ksenofobii, rasizmu, nacjonalizmu, antysemityzmu i homofobii, która stanowi istotną część tzw. społecznego otoczenia nauki i ważny komponent kultury publicznej oraz życia społecznego. Osoby zrzeszone w Towarzystwie są zwolennikami mówienia o różnych przemilczeniach, krzyżujących się wykluczeniach i nadużyciach, jakie wpisane są w praktyki i treści edukacyjne a dotyczą mniejszości etnicznych, narodowych, religijnych, genderowych, a także innych grup i społeczności, które są marginalizowane i dyskryminowane w dyskursach i praktykach edukacyjnych oraz w innych sferach życia społecznego ze względu na swoje wybrane cechy. Istotnym aspektem działalności Towarzystwa jest tworzenie i popularyzacja rzetelnej wiedzy na temat tych mniejszości i społeczności, a tym samym konstruowanie kontr-narracji dla wykluczających, dyskryminujących dyskursów, które wpływają na wyobraźnię społeczną oraz tłumaczenie mechanizmów i kontekstów ich powstawania. Pracownia ma na celu rozwijanie edukacji, która stanowi istotną część tzw. społecznego otoczenia nauki i ważny komponent kultury publicznej oraz życia społecznego. Kierunki działalności Pracowni to: 1. Edukacja równościowa przeciwko dyskryminacji i wykluczeniom. 2. Edukacja regionalna w zakresie kultur tradycyjnych i dziedzictwa kulturowego. 3. Działania animacyjne w celu wzmocnienia twórczego potencjału oraz sprawczości społeczności lokalnych. Wypełnienie luki rzetelnej oferty edukacyjnej w zakresie szeroko rozumianej kultury tradycyjnej, poruszającej m.in. zagadnienia obrzędowości, tradycji lokalnych/regionalnych, zwyczajów oraz praktyk społeczno-kulturowych, które wypełniają życie społeczne. Otwartość edukacji polega również na tym, że umożliwi jej uzupełnianie o nowe, ważne społecznie i kulturowo treści, których rozumienie i popularyzacja przeciwdziałają zamkniętości społeczeństwa. Do istotnych strategii działalności Towarzystwa należy również zabieranie głosu w przestrzeni publicznej w sprawach istotnych społecznie, doty-

czących m.in. mniejszości etnicznych, narodowych, religijnych oraz genderowych, co znalazło swój wyraz we współorganizowaniu przez PTL Nadzwyczajnego Zjazdu Etnologów i Antropologów Polskich, który odbył się w Poznaniu, w 2016 roku; w zdecydowanym sprzeciwie wobec dyskryminacji, homofobii, ksenofobii, islamofobii, antysemityzmu i mowie nienawiści; w zdecydowanym potępieniu brutalnej agresji Rosji na Ukrainę; w solidaryzowaniu się ze społeczeństwem ukraińskim (Wszyscy jesteśmy Ukrainą).

Inne formy wspierania i popularyzacji działań na rzecz kultury i społeczeństwa

Towarzystwo będąc najstarszą organizacją zrzeszającą rodzime środowisko etnografek i etnografów, etnologów, antropolożek i antropologów społeczno-kulturowych, współtworzy międzynarodową sieć organizacji działających na rzecz konsolidacji tych środowisk w przedsięwzięciach o wymiarze światowym. Towarzystwo jest organizacją członkowską The World Council of Anthropological Associations (WCAA) – sieci krajowych i międzynarodowych stowarzyszeń rozwijających, i promujących współpracę oraz ogólnoświatową komunikację w dziedzinie antropologii. Jako organizacja ekspercka i doradcza w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego do 2025 roku posiada akredytację jako organ doradczy przy UNESCO. Towarzystwo współtworzy również Forum Organizacji Pozarządowych (ICH NGO FORUM – Intangible Cultural Heritage and Civil Society Forum) będące platformą komunikacji, tworzenia sieci, wymiany i współpracy dla organizacji pozarządowych akredytowanych przez UNESCO w celu świadczenia usług doradczych na rzecz Komitetu Międzyrządowego w ramach *Konwencji UNESCO z 2003 r. o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Reprezentantka Zarządu Głównego bierze udział w pracach The Ad Hoc Committee on Regulatory Instruments przy the ICH NGO Forum. Komitet został powołany do opracowania statutu dla Komitetu Sterującego.

Polskie Towarzystwo Ludoznawcze promuje działania związane z badaniem różnych zjawisk kulturowych i społecznych oraz upowszechnianiem wiedzy z zakresu etnologii i antropologii kulturowej. Czyni to m.in. w formie otwartych konkursów adresowanych do różnych podmiotów i instytucji. W 2022 r. odbyła się III edycja *Konkursu im. Antoniego Kaliny* w trzech kategoriach: I. książka o szczególnym znaczeniu dla etnologii, antropologii społeczno-kulturowej; II. wystawa o szczególnym znaczeniu dla etnologii, antropologii społeczno-kulturowej; III. wydarzenie o szczególnym znaczeniu dla etnologii, antropologii społeczno-kulturowej. Do każdej z edycji konkursu zgłaszane są liczne przedsięwzięcia zaświadczone o intensywnej działalności w zakresach wspomnianych kategorii.

W 2020 roku, w rezultacie współpracy PTL, Komitetu Nauk Etnologicznych PAN, Polskiego Instytutu Antropologii oraz Komisji Etnograficznej Polskiej Akademii Umiejętności ogłoszono program *Młoda Antropologia*, którego celem jest wspieranie młodych antropolożek i młodych antropologów w ich przedsięwzięciach naukowo-badawczych. Pod sztandarem MA organizowany jest *Konkurs im. Zofii Sokolewicz* w II kategoriach: na najlepszą pracę magisterską z zakresu etnologii i antropologii kulturowej oraz na najlepszą pracę doktorską z zakresu nauk etnolo-

gicznych. W 2022 r. odbyła się II edycja konkursu, którego celem jest wyłonienie najlepszych prac młodych adeptów etnologii i antropologii, a także popularyzacja ich badań i osiągnięć naukowych.

Uchwałą Zarządu Głównego PTL w dniu 26 października 2019 roku ustanowiono, że 9 lutego będzie Ogólnopolskim Dniem Etnografii, Etnologii i Antropologii Kulturowej. W tym dniu Towarzystwo świętuje fakt, iż 9 lutego w 1895 roku, w sali ratusza we Lwowie z inicjatywy prof. dra Antoniego Kaliny powołano Towarzystwo Ludoznawcze, którego spadkobiercą i kontynuatorem jest Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Uroczyste obchody tego święta rozpoczęły się w 2020 roku pod hasłem: Wielkie czytanie Kolberga. Uroczystym obchodom w 2021 roku towarzyszyło hasło: Wielka mi Rzecz. Hasłem przewodnim obchodów w 2023 r. będzie ETNObiblioteka. Wydarzenia towarzyszące świętowaniu dnia powstania Towarzystwa, a zarazem ustanowionego dnia dyscypliny konsolidują działania przedstawicieli i przedstawicieli różnych środowisk, również pozaakademickich, osób o rozmaitych profesjach, ludzi sztuki i kultury, pasjonatów kultury, którzy organizują spotkania, nagrywają filmiki udostępniane na kanale YouTube.pl i w mediach społecznościowych, robią coś wspólnie zgodnie z hasłem przewodnim świętowania.

Poszerzanie pola dyskursywności, współtworzenie kultury publicznej

Towarzystwo rozwija praktyki wspierające lokalne społeczności w przedsięwzięciach mających na celu wzmacnianie wspólnot, umacnianie ich poczucia tożsamości, rozwijanie i wydobywanie ich sprawstwa w działaniach społecznych, a także ich aktywności artystycznych i działań twórczych. Działania animacyjne mają również na celu odkrywanie i wzmacnianie doświadczeń mieszkanki i mieszkańców konkretnych miejsc, tak, by wydobyć wartość tych przestrzeni oraz wzmocnić lokalny kapitał symboliczny, kulturowy i kognitywny. Strategie i działania PTL, które wpływają na kształtowanie współczesnej wyobraźni społecznej, mają na celu zrozumienie i popularyzację uhistorycznionych już zjawisk, ale przede wszystkim poznawcze i badawcze reagowanie na wyzwania płynące ze świata życia konkretnych ludzi w określonych środowiskach (przyrodniczych, cywilizacyjnych, technologicznych) i powiązanych z nimi kulturach. Ważnym celem organizacji jest wychodzenie naprzeciw inicjatyw społecznych w zakresie rekonfiguracji przestrzeni publicznej oraz relacji społeczeństwa z otoczeniem kulturowym i naturalnym. Towarzyszy temu kreowanie wyobraźni społecznej w taki sposób, by przekraczać dychotomię natura/kultura na rzecz myślenia relacyjnego i otwartości również na świat więcej-niż-społeczny i rzeczywistość poza-ludzką, co znalazło wyraz w nowym brzmieniu Statutu Towarzystwa.¹³

Dlatego też ważnym wyzwaniem stojącym przed Towarzystwem jest włączenie działań kulturalnych do szerszej agendy zrównoważonego rozwoju (Agenda 2030) obejmującym takie cele, jak podkreślenie instrumentalnej roli kultury w zapew-

13 Statut Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego: Statut Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (ptl.info.pl)

nianiu możliwości godnej pracy, redukcji ubóstwa, odporności społecznej, równości płci i innych aspektów życia społecznego. Członkinie i członkowie Towarzystwa prowadzą intensywne działania w terenie i rozwijają najlepsze praktyki edukacyjne na rzecz tworzenia społeczeństwa otwartego, przedstawiając perspektywy dotyczące ważnej roli kultury w tworzeniu społeczeństwa demokratycznego. Głęboko wierzymy, że etnologia i antropologia społeczno-kulturowa mogą wiele wnieść do dyskusji o zrównoważonym rozwoju i działaniach równościowych, badając różne przebiegi i znaczenia „zmiany środowiskowej” i „zmiany kulturowej”, co rzuca nowe światło na relacje człowiek-środowisko-kultura w świecie, który podlega przyspieszonym zmianom. Celem PTL jest nie tylko nadążanie za dynamiczną rzeczywistością, ale także mobilizowanie świata, nazywanie jego procesów i zjawisk, wyjaśnianie jego obecnych kształtów i jednocześnie przygotowywanie społeczeństwa do funkcjonowania w rzeczywistości wzmożonej mobilności ludzi, przepływów idei, między- i wielokulturowych spotkań oraz wielogatunkowego sąsiedztwa. W pewnym stopniu działalność Towarzystwa przyczynia się do współtworzenia klimatu społecznego sprzyjającego umacnianiu demokracji liberalnej tworzonej, mówiąc za Martha Nussbaum, przez „obywateli, którzy myślą krytycznie, potrafią zachować pewien dystans wobec zmieniającej się rzeczywistości, a jednocześnie potrafią >>myśleć uczuciami<<, także w polityce, oraz przyjmować punkt widzenia drugiego człowieka, z którym żyją wspólnie w wielokulturowym i pełnym sprzecznych opinii społeczeństwie” (Nussbaum 2016: 11). Filozofka w różnych miejscach swojej publikacji podkreśla również istotną rolę nauk humanistycznych w kształtowaniu debaty publicznej opartej na wzajemnym szacunku, otwartości i zaciekawieniu rezonującymi w niej głosami, co sprowadzane bywa niekiedy do rozpoznania, iż najważniejszym czynnikiem legitymizującym ważność humanistyki jest jej niezbywalność w funkcjonowaniu sfery publicznej i istotny wkład w poszerzaniu pola dyskursywności. W rodzimej humanistyce ten właśnie aspekt humanistyki powtórzył i wyostrzył np. Michał P. Markowski, który przekonuje, iż humanistyka, z której, dodajmy, czerpie obficie antropologia społeczno-kulturowa, „jest polityczna w tym sensie, że zajmuje się, przejmując językami, dyskursami, którymi mówi się w sferze publicznej. W tym sensie poszerzanie pola egzystencji oznacza poszerzanie repertuaru dyskursów, za pomocą których jednostki i grupy definiują swoją tożsamość (Markowski 2012: 39-40). Przymienny głos jest jednym z wielu w trwającej nieprzerwanie dyskusji nie tylko na temat roli, jaką mają do odegrania uniwersytety w XXI wieku, lecz także towarzystwa naukowe, w której wyraźnie wyostrza się pytanie o transfer wiedzy naukowej do przestrzeni nieprofesjonalnych i strategię sprzyjające wspomnianemu poszerzaniu pola dyskursywności w pozaakademickiej rzeczywistości społecznej. Zwykle w dyskusji o roli współczesnych ruchów naukowych i ich wpływie na otoczenie społeczne, co zostało zintensyfikowane w ramach najnowszej ewaluacji i wprowadzenia tzw. trzeciego kryterium określającego wpływ społeczny nauki¹⁴, podkreśla się, że oprócz prowadzenia dydaktyki i badań naukowych, uniwersytety a wraz z nimi dyscypliny akademickie

14 Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego zmieniające rozporządzenie w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej – projekt z dnia 29 kwietnia 2020 roku. <https://legislacja.gov.pl/docs//506/12333258/12684124/12684125/dokument446353.pdf>

mają do spełnienia „trzecią misję”, która obejmuje transfer wiedzy do społeczności nieakademickich (Olmos-Peñuela, Castro-Martínez i D'Este 2014).

W strategiach i praktykach Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oddziaływanie na rzeczywistość społeczną jest rozumiane znacznie szerzej aniżeli tylko w kategoriach aplikowania wiedzy eksperckiej do różnych domen życia społecznego, z czym wiąże się pytanie o rozliczne praktyki, które można by określić jako mobilizowanie społeczeństwa do określonych przekonań, postaw i zachowań. Rolą Towarzystwa, które współtworzy społeczny ruch naukowy w ścisłej współpracy z Akademią, jest nie tylko troska o obecność antropologicznych perspektyw, diagnoz oraz eksperckich dyskursów w przestrzeni publicznej, gdyż nie idzie tylko o to, by popularyzować wiedzę z zakresu szeroko rozumianej kultury, np. dziedzictwa kulturowego, co skądinąd jest bardzo ważnym jej zadaniem. Istotnym celem Towarzystwa jest branie udziału w stanowieniu domeny publicznej, kreowanie wyobraźni społecznej oraz nadawanie rytmu kulturze publicznej. Oznacza to uważną, wnikliwą obserwację praktyk, procesów, postaw i wartości, które spletają się w życiu społecznym, ale również gotowość jego członkiń i członków do interwencji w określone działania oraz dyskursy, do reagowania w sytuacji uprzedzeń, niewiedzy, arogancji kumulujących się w ksenofobii, antysemityzmie, islamofobii, homofobii, w mowie nienawiści. Wspomniane interwencje postrzegane są zwykle jako zdecydowane wyrazy sprzeciwu wobec tych zjawisk, przybierając postać zawiązywania sojuszy z określonymi grupami i społecznościami oraz rozmaitych form rzecznictwa. Społeczne oddziaływanie Towarzystwa wiąże się również ze zdolnością do umacniania w życiu społecznym tzw. miękkich kompetencji kulturowych, takich jak otwartość, akceptacja, szacunek, empatia, troska, uważność i wrażliwość społeczna, krytyczna dociekliwość, a także dyspozycji takich jak sprawczość, postawa partycypacji, współdziałanie i współpraca.

Idea społecznej wyobraźni konceptualizowanej jako symboliczna matryca, w której ludzie wyobrażają sobie obrazy rzeczywistości i procesy ją współtworzące, działając jako światotwórcze zbiorowe podmioty, znalazła swoje wyraźne rozwinięcie w refleksji Corneliusa Castoriadis przedstawionej w *The Imaginary Institution of Society* (1987). Warto przypomnieć, iż w ujęciu badacza, wyobraźnia społeczna nie stanowi statycznego obrazu, ale funkcjonuje jako „nieustanne i zasadniczo nieokreślone (społeczno-historyczne i psychiczne) tworzenie figur/form/obrazów”, na podstawie których możliwe jest formułowanie pytań o różne aspekty świata; zaś „rzeczywistość i racjonalność stanowią rezultaty pracy tej wyobraźni” (Castoriadis 1987: 4). W dzianach podejmowanych przez Towarzystwo idzie zatem nie tylko o to, by komunikować coś społeczeństwu w formie eksperckiego antropologicznego monologu, ale przede wszystkim o to, by ze społeczeństwem (konkretnymi ludźmi, grupami i społecznościami lokalnymi) rozmawiać, dyskutować, a także, co stanowi rzecz jasna otwarte na dyskusję założenie, by krytycznie i refleksyjnie przyglądać się aktualnym politykom kulturalnym, sposobom zarządzania dziedzictwem, instytucjami kultury, politykom migracyjnym, edukacyjnym, by trzymać rękę na pulsie i reagować na dostrzegane nadużycia, wykluczenia, ideologiczne manipulacje. Istotną jest przy tym świadomość słusznego rozpoznania antropolożki Nancy Schepher-Hughes, która ponad dekadę temu przypominała, że zadaniem antropologii jest nie tylko reagowanie na sprawy publiczne, ale także ich stanowienie (Schepher-Hughes 2010), co znajduje swój wyraz m.in. w aranżowaniu publicznych debat

na aktualne, ważne dla społeczeństwa tematy, w wielokontekstowym oświetleniu zjawisk współczesnego świata, takich jak np. zmiany klimatyczne, kryzysy ekologiczne, nierówności ekonomiczne, ubóstwo, różne formy defaworyzacji i ekskluzji społecznej, mobilność, uchodźstwo, konflikty zbrojne.

Bibliografia

- Archiwum PTL Historia i charakterystyka zbiorów (ptl.info.pl)
- Brzezińska A. W. (2013), *Reifikacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, „Nauka”, nr 1, s. 109-127.
- Brzezińska A. W. (2019), *Działalność Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w latach 2011-2018*, [w:] Gulczyński, A., Kruszewski, Z. (red.) *Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej*, Poznań: PTPN 2019, s. 217-224.
- Brocki M. (2013). *Antropologia społeczna i kulturowa w przestrzeni publicznej. Problemy, dylematy, kontrowersje*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Castoriadis, C. (1987). *The Imaginary Institution of Society*, Cambridge: MIT University Press.
- Etzioni E. (1973). *The Third Sector and Domestic Missions*, „Public Administration Review” 33 (4), p. 314-323.
- Jasiewicz Z. (2011). *Początki polskiej etnologii i antropologii kulturowej (od końca XVIII wieku do roku 1918)*, Poznań: Wydawnictwo UAM, s. 210–211.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, źródło: http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Tekst%20Konwencji%20o%20ochronie%20dziedzictwa%20niematerialnego/
- Kopczyńska-Jaworska B. (1997). *Przedmowa*. W: Z. Kłodnicki (red.), *Kronika Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (1895–1995)*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 7-9.
- Kościańska A. (2004) *Zwrot odpowiedzialności. Etnologia w Polsce*, „Op.cit”., <http://opcit.pl/teksty/ku-odpowiedzialnosc-etnologia-w-polsce/>.
- Kruszewski Z. (2013). *Wprowadzenie*. W: Z. Kruszewski (red.) *Towarzystwa Naukowe w Polsce: dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, T.1, Warszawa, s. 11-24.
- Leś E. (1999), *Działalność dobroczynna w Europie i Ameryce. Tradycje i współczesność*, Centrum Informacji dla Organizacji Pozarządowych BORDO, Warszawa.
- Majbroda, K. (2020). *Edukacja otwierająca jako strategia demokratyzacji wiedzy i współtworzenia wyobraźni społecznej*, „Łódzkie Studia Etnograficzne” 59, s. 9-31.
- Markowski M.P. (2012). *Humanistyka, literatura, egzystencja*. W: R. Nycz (red.), *Teoria, literatura, życie. Praktykowanie teorii w humanistyce współczesnej*, Warszawa: IBL PAN, s. 39-40.
- Michalska M. (2013). *Polskie Towarzystwo Ludoznawcze. Przeszłość i teraźniejszość*. W: Z. Kruszewski (red.), *Towarzystwa Naukowe w Polsce – dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, t. 2, s. 93-103.
- Michalska M. (2018). *Działalność Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie w latach I wojny światowej i dwudziestolecia międzywojennego*, „Lud” t. 102, s. 101-122.

- Nussbaum M. (2016). *Nie dla zysku. Dlaczego demokracja potrzebuje humanistów*, przeł. Ł. Pawłowski, J. Kuisz, Warszawa: Krytyka Polityczna.
- Olmos-Peñuela J., Castro-Martínez E., D'Este P. (2014). *Knowledge transfer activities in social sciences and humanities: Explaining the interactions of research groups with non-academic agents*, "Research Policy" vol. 43 (4), p. 696-706.
- Putnam R. (1995). *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Warszawa: Wydawnictwo Znak.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego zmieniające rozporządzenie w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej – projekt z dnia 29 kwietnia 2020 roku. <https://legislacja.gov.pl/docs//506/12333258/12684124/12684125/dokument446353.pdf>
- Scheper-Hughes N. (2010). *Prymat etyki. Perspektywa walczącej antropologii*. W: H. Červinková, B.D. Gołębiak (red.), *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane*, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, s. 403-428.
- Sprawy Towarzystwa, „Lud” 1895, R. 1, s. 29.
- Strona projektu: <https://slownikstrojow.wordpress.com>
- Tarkowska E., Tarkowski, J. (1991). *Social Disintegration in Poland. Civil Society or Amoral Familism?*, "Telos", nr. 89, s. 103-111.
- Tom 101 (2017) | LUD. Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych PAN (umk.pl).

Beata Majecka
Polskie Towarzystwo Ekonomiczne

Upowszechnianie wiedzy i szerzenie kultury ekonomicznej jako statutowe zadania Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego

Streszczenie: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne w swoich zadaniach statutowych przyjęło, że jednym z jego najważniejszych zadań jest upowszechnianie wiedzy ekonomicznej i szerzenie kultury ekonomicznej w społeczeństwie. Obserwacja aktualnych problemów systemów społeczno-gospodarczych, które w dużej mierze mają podłoże lub konsekwencje ekonomiczne, potwierdza istotną rolę edukacji i kultury ekonomicznej. Zadanie to jest realizowane między innymi przez PTE poprzez organizację Olimpiady Wiedzy Ekonomicznej. Rok 2022 to już XXXVI edycja tej olimpiady. Najważniejsze inne aktywności PTE służące realizacji omawianego celu statutowego to Kongresy Ekonomistów Polskich oraz publikacje.

Ekonomia jest nauką o wykorzystywaniu ograniczonych zasobów do zaspokajania nieograniczonych potrzeb ludzi, a podstawowym jej celem jest takie gospodarowanie tymi zasobami, aby zapewnić ludziom dobrostan. Jest ona zatem ważną nauką, która pozwala na opis i tłumaczenie zjawisk mających miejsce we współczesnych systemach społeczno-gospodarczych. Z drugiej strony, wiedza oferowana przez ekonomię powinna dawać podstawy do rozstrzygania licznych dylematów, które rodzą się w kontekście uczestnictwa człowieka w owym systemie społeczno-gospodarczym. Jak pokazuje rzeczywistość, znajomość praw ekonomii jest niezbędna, aby funkcjonować w dowolnym obszarze spraw społecznych i gospodarczych. Każda organizacja, nawet jeżeli nie prowadzi działalności gospodarczej nadal jest w dużym stopniu uzależniona od posiadanych zasobów. Każdy człowiek, niezależnie od zainteresowań, posiadanego wykształcenia i podejmowanej aktywności zawodowej, jest zawsze uczestnikiem rynku i potrzebuje zasobów finansowych do tego, aby nabywać niezbędne mu dobra, czy usługi. Każdy też jest obywatelem jakiegoś państwa, które pobiera podatki, prowadzi politykę gospodarczą, w mniejszym lub większym stopniu wpływa na jego warunki życia. Zatem znajomość kwestii ekonomicznych w społeczeństwie powinna być powszechna, aby z jednej strony zrozumieć otaczający świat, z drugiej – umiejętnie i korzystnie podejmować swoje aktywności.

Ekonomiczna perspektywa oglądu współczesnego świata nie jest oczywiście jedyną użyteczną, ale niezajomość praw ekonomicznych niestety często wpływa na powodzenie w różnorodnych dziedzinach życia, nawet odległych (pozornie) od świata ekonomii. Edukacja ekonomiczna i upowszechnianie kultury ekonomicznej

jest zatem zadaniem istotnym, które powinno dotyczyć właściwie całego społeczeństwa. Jak uważają eksperci z BNP Paribas Bank Polska, już kilkuletnie dzieci powinny otrzymywać własne środki finansowe (tzw. kieszonkowe) i nimi dysponować według swoich indywidualnych potrzeb, bowiem jest to najtańsza lekcja zarządzania finansami oraz budowanie umiejętności, które przydadzą się w dorosłym życiu¹. Z kolei jedne z badań, które prowadzono kilka lat temu w grupie dzieci i młodzieży w wieku 11-16 lat wskazują na dość niską znajomość przez te osoby pojęć ekonomicznych². Z kolei badania przeprowadzane przez NBP na reprezentatywnej próbie obejmującej ludność Polski w wieku 15+ w 2020 roku (porównywane do wyników poprzednich edycji z 2012 i 2015 roku) wskazują, że wiedza ekonomiczna Polaków wzrasta, ale wysoką wiedzę dysponuje około połowa naszych współobywateli, jedynie 7% ma wiedzę bardzo wysoką, a 14% Polaków ma wiedzę niską i bardzo niską. Do grupy o niższej wiedzy ekonomicznej zaliczają się przede wszystkim osoby poniżej 24. roku życia i powyżej 55. roku życia³. Z przytaczanego raportu warto jeszcze podać dane dotyczące tego, czy wiedza z zakresu ekonomii, finansów i gospodarki jest przydatna w codziennym życiu (70% respondentów odpowiedziało, że tak i raczej tak), interesująca (jedynie 44% respondentów uważa, że tak i raczej tak), natomiast zaledwie 28 % respondentów odpowiedziało tak i raczej tak na pytanie, czy ta wiedza jest łatwa do zrozumienia.

Powyższe badania wskazują, że o ile Polacy mają świadomość (coraz większą) istotności wiedzy ekonomicznej, o tyle jest jeszcze dużo do zrobienia przed wszystkimi, którzy upowszechniają tę wiedzę, jak i próbują „oswajać” społeczeństwo z tymi zagadnieniami.

Jednym z podmiotów, które doceniają wartość ekonomii, zarówno w jej wymiarze teoretycznym, jak i praktycznym, jest Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, które od prawie osiemdziesięciu lat w sposób nieprzerwany realizuje swoje zadania statutowe (rok założenia to 1945 – *de facto* była to reaktywacja przedwojennego ruchu ekonomicznego na ziemiach polskich, ale przyjmuje się, że historia współczesna PTE zaczyna się właśnie po II wojnie światowej).

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne jest stowarzyszeniem gromadzącym w swoich szeregach zarówno teoretyków, jak i praktyków poświęcających swoją działalność na rzecz szeroko rozumianej gospodarki. Jest to organizacja realizująca szereg zadań, których istotnym elementem jest koncentrowanie się na upowszechnianiu wiedzy ekonomicznej, a także szerzenie kultury ekonomicznej w polskim społeczeń-

1 *Misja Kieszonkowe 2022*, <https://www.bnpparibas.pl/misjasamodzielnosc/strefa-rodzica/kieszonkowe/>. Dostęp: 30.11.2022.

2 S. Kołodziej, *Edukacja ekonomiczna dzieci i młodzieży w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Polityka społeczna wobec przemian demograficznych” z 2014, nr 167, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, ss.87-105.

3 *Prezentacja wyników „Badania świadomości i wiedzy ekonomicznej Polaków”*, NBP, Warszawa 2020, Projekt badawczy zrealizowany na zlecenie Narodowego Banku Polskiego przez konsorcjum IBC Group Oraz Centrum Badań Marketingowych INDICATOR techniką CAPI oraz metodami zdalnymi w czasie epidemii, na reprezentatywnej próbie N=2001 mieszkańców Polski wieku 15+, 2022, <https://nbp.pl/edukacja/badania-wiedzy-ekonomicznej/>. Dostęp: 30.11.2022.

czeństwie. Podstawowe cele Towarzystwa formułuje statut, w którym zapisano, że są nimi⁴:

- krzewienie myśli społeczno-ekonomicznej oraz współtworzenie warunków rozwoju nauk ekonomicznych i prezentowanie ich dorobku,
- podnoszenie kwalifikacji zawodowych ekonomistów,
- kształcenie nauczycieli przedmiotów ekonomicznych,
- inspirowanie oraz wspieranie działań zmierzających do zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju,
- upowszechnianie wiedzy ekonomicznej i szerzenie kultury ekonomicznej w społeczeństwie,
- ochrona interesów zawodowych ekonomistów,
- integrowanie środowiska ekonomistów reprezentujących zarówno naukę, jak i działalność gospodarczą,
- upowszechnianie wiedzy niezbędnej do prowadzenia działalności gospodarczej,
- tworzenie korzystnych warunków dla rozwoju przedsiębiorczości.

PTE (poprzez Zarząd Krajowy) swoje cele realizuje poprzez wykonywanie szczegółowych zadań zarówno na szczeblu krajowym, jak i lokalnym, poprzez działalność oddziałów Towarzystwa. Statut określa te zadania w następujący sposób⁵:

- organizowanie i współorganizowanie kongresów, zjazdów, konferencji, sympozjów, seminariów, konwersatoriów, odczytów, wykładów, konsultacji, konkursów,
- prowadzenie działalności szkoleniowej obejmującej kształcenie, doskonalenie zawodowe w zakresie wiedzy społeczno-ekonomicznej,
- wydawanie, współwydawanie i wspieranie w innej formie publikacji z zakresu nauk ekonomicznych i innych nauk społecznych, w tym czasopisma „Ekonomista”, oraz publikacji zawodowych, a także propagowanie wiedzy społeczno-ekonomicznej za pośrednictwem środków masowego przekazu,
- organizowanie Olimpiady Wiedzy Ekonomicznej,
- opracowywanie ocen i ekspertyz ekonomicznych oraz prowadzenie działalności informacyjnej w zakresie problematyki społeczno-gospodarczej,
- inicjowanie i prowadzenie badań naukowych w zakresie nauk ekonomicznych i innych nauk społecznych,
- przyznawanie nagród za wybitne osiągnięcia w naukach ekonomicznych oraz we wdrażaniu efektywnych metod gospodarowania,
- zakładanie i prowadzenie szkół oraz placówek naukowo-badawczych o profilu społecznoekonomicznym,
- uczestniczenie w opracowywaniu, unowocześnianiu oraz upowszechnianiu programów nauczania i szkoleń w zakresie problematyki społeczno-ekonomicznej,

4 Statut Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, https://cms.pte.pl/uploads/Statut_PTE_uchwalony_16marca2018_wpisany_do_KRS_867108af6b.pdf. (stan na 2022 rok).

5 Statut Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, https://cms.pte.pl/uploads/Statut_PTE_uchwalony_16marca2018_wpisany_do_KRS_867108af6b.pdf. (stan na 2022 rok).

- upowszechnianie zasad etyki zawodowej i dbanie o jej przestrzeganie,
- zakładanie i prowadzenie domów pracy twórczej, klubów, bibliotek i czytelni oraz portali internetowych,
- współdziałanie z organami administracji państwowej i samorządowej,
- współpracę z krajowymi i zagranicznymi stowarzyszeniami oraz innymi podmiotami.

Jak wynika z powyższych zapisów na temat celów Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego oraz sposobów ich realizacji, zakres działalności jest szeroki – uwzględniając zarówno działalność na poziomie centralnym (Zarządu Krajowego), jak i lokalnym, poprzez Oddziały Towarzystwa. Do tego warto dodać aktywność konkretnych osób (bardzo często pracowników uczelni wyższych, ale nie tylko), które prowadząc swoją działalność naukowo-dydaktyczną, afiliując się przy PTE, stanowią dodatkowe narzędzie służące propagowaniu wiedzy i szerzeniu kultury ekonomicznej opartej na autorytecie specjalistów.

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne podejmuje wiele inicjatyw służących celom edukacyjnym, koncentrując się zawsze na aktualnych problemach społeczno-gospodarczych, a tematyka jest najczęściej opracowywana na podstawie zainteresowań poszczególnych członków Towarzystwa, którzy będąc pasjonatami ekonomii i działając społecznie zgłaszają liczne inicjatywy, które ich samych zajmują, lub które uważają za na tyle ważne w danym momencie, aby o nich dyskutować. W ramach tych działań organizowane są kongresy, konferencje, seminaria i spotkania dyskusyjne. Z kolei *stricte* do młodzieży skierowana jest inicjatywa Olimpiady Wiedzy Ekonomicznej. Uzupełnieniem, niezwykle istotnym z punktu widzenia krzewienia kultury ekonomicznej w społeczeństwie jest działalność wydawnicza PTE. Dla zilustrowania statutowych powinności Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego wobec społeczeństwa zostaną opisane Kongresy Ekonomistów Polskich, Olimpiada Wiedzy Ekonomicznej oraz wybrana działalność publikacyjna.

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne od lat 50. XX wieku jest organizatorem Kongresów Ekonomistów Polskich, w których biorą udział polscy ekonomiści, zarówno pracujący w kraju, jak i za granicą. Na spotkania (zazwyczaj dwudniowe) zapraszani są też naukowcy z innych dyscyplin (np. socjologii, czy prawa), w myśl założenia, że ekonomia powinna uwzględniać w swoim dorobku zagadnienia, które zazębiają się z innymi obszarami nauki – tylko wyjaśnienia interdyscyplinarne złożonych zagadnień współczesnego świata dają bowiem jakąś nadzieję na rozwiązanie współczesnych problemów. W ramach kongresów ważne są dyskusje w gronie naukowców, ale też przy współdziałaniu praktyków gospodarczych i osób, które reprezentują politykę gospodarczą. Do tej pory (2022) odbyło się dziesięć takich kongresów. W ramach obecnej kadencji władz (2021-2026) Polskie Towarzystwo Ekonomiczne przygotowuje się do jedenastego kongresu, który będzie połączony z obchodami jubileuszu 80-lecia PTE. Tematyka była zawsze i jest zbieżna z aktualnymi wyzwaniami stojącymi przed teorią i praktyką ekonomii: I Kongres Ekonomistów Polskich – 1950; II Kongres Ekonomistów Polskich – 1956; III Kongres Ekonomistów Polskich – 1971; IV Kongres Ekonomistów Polskich – 1981; V Kongres Ekonomistów Polskich *Polska gospodarka – wyzwania rozwojowe końca XX wieku* – 1987; VI Kongres Ekonomistów Polskich *Jak zdynamizować polską gospodarkę?* – 1993; VII Kongres Ekonomistów Polskich *Ekonomia w epoce cywilizacji informacyjnej* – 2001;

VIII Kongres Ekonomistów Polskich *Polska w gospodarce światowej – szanse i zagrożenia rozwoju* – 2007; IX Kongres Ekonomistów Polskich *Ekonomia dla przyszłości. Odkrywać naturę i przyczyny zjawisk gospodarczych* – 2013; X Kongres Ekonomistów Polskich *Ekonomiści dla rozwoju* – 2019. Hasło przewodnie kolejnego kongresu nie jest jeszcze ostatecznie wybrane, ale już obecnie organizowane seminaria, konferencje i odczyty mają w swoim podtekście przygotowanie tematyczne do kongresu – można oczekiwać, że w ramach kolejnych spotkań wypracowany zostanie temat aktualny, ważny i odpowiadający na istotne wyzwania współczesności.

Kolejną, sztandarową inicjatywą w zakresie edukacji ekonomicznej jest Olimpiada Wiedzy Ekonomicznej. Od 1987 roku Polskie Towarzystwo Ekonomiczne organizuje jako zadanie zlecone przez Ministerstwo Edukacji i Nauki rokrocznie ową olimpiadę dla uczniów szkół ponadpodstawowych; do 2021 odbyło się 35 edycji tej olimpiady, z udziałem ponad 330 tys. uczestników. W roku szkolnym 2021/2022 organizowana jest już XXXVI OWE pod hasłem *W świecie rosnącej inflacji. Wymiar mikro- i makroekonomiczny*. Każda edycja podporządkowana jest wybranej myśli przewodniej, a jej temat związany jest z aktualnymi problemami ekonomicznymi i społecznymi Polski. Jest to zatem inicjatywa edukacyjna wpisująca się w konkretne problemy, z którymi boryka się gospodarka. Przygotowania do kolejnych edycji zajmują kilka miesięcy, a uczestnicy mają do dyspozycji wykłady specjalistyczne oraz zawsze podaną adekwatną literaturę do samodzielnego przerobienia. Nawet jeżeli ktoś nie zostaje laureatem, to otrzymuje dawkę solidnej wiedzy ekonomicznej – co samo w sobie jest sukcesem inicjatywy olimpijskiej PTE. Hasła przewodnie OWE, które w kolejnych latach odnosiły się do ówczesnie ważnych kwestii społecznych i gospodarczych: *Polska reforma gospodarza 1982 r.* (1987/88); *Pieniądz i rynek* (1988/89); *Nowy ład społeczno-gospodarczy* (1989/90); *Przedsiębiorczość i efektywność gospodarowania* (1990/91); *Restrukturyzacja i wzrost gospodarczy* (1991/92); *Pieniądz, kredyt i rynek kapitałowy* (1992/1993); *Przedsiębiorczość i inwestowanie* (1993/94); *Praca i zarządzanie* (1994/95); *Polska w procesie integracji europejskiej: współpraca – konkurencyjność* (1995/96); *Polityka finansowa w rozwoju gospodarczym* (1996/97); *Badania rynkowe i marketing* (1997/98); *Globalizacja gospodarki* (1998/99); *Decentralizacja finansów publicznych* (1999/2000); *Rola rynku kapitałowego w rozwoju gospodarczym Polski* (2000/01); *Rynek pracy w epoce cywilizacji informacyjnej* (2001/2002); *Gospodarka Polski wobec integracji z Unią Europejską* (2002/03); *Przedsiębiorstwo w warunkach globalizacji* (2003/04); *Polityka regionalna i fundusze strukturalne Unii Europejskiej* (2004/05); *Ryzyko w działalności gospodarczej* (2005/06); *Kapitał ludzki i innowacyjność w gospodarce polskiej* (2006/07); *Gospodarstwo domowe – wymiar społeczno-ekonomiczny* (2007/08); *Środowisko naturalne w procesie gospodarowania* (2008/09); *Wahania koniunktury a rozwój gospodarki* (2009/10); *Człowiek w świecie pieniądza* (2010/11); *W poszukiwaniu nowego ładu ekonomicznego* (2011/12); *Nierównowagi w gospodarce. Przyczyny i skutki* (2012/13); *Strefa euro – szansa czy zagrożenie?* (2013/14); *Polska droga do wolności gospodarczej. 25 lat transformacji* (2014/15); *Nierówności społeczne a rozwój gospodarczy* (2015/16); *Państwo a gospodarka* (2016/17); *Wyzwania współczesnego rynku pracy* (2017/18); *Gospodarka światowa – wolny handel czy protekcyjizm?* (2018/19); *Ekonomia wobec kryzysów. Gospodarcze i społeczne skutki pandemii* (2020/21); *Rola giełd w rozwoju społeczno-gospodarczym* (2021/22). Jak wynika z przedstawionych haseł

przewodnych poszczególnych edycji OWE, zagadnienia, które musieli zgłębiać zainteresowani uczniowie piszą swoją historię gospodarczą Polski, ze szczególnym uwzględnieniem problemów, z którymi przyszło się mierzyć polskiej gospodarce w konkretnym momencie. Jak bardzo Olimpiada przystaje do życia społeczno-gospodarczego może też świadczyć fakt, że laureaci zajmowali i zajmują często bardzo eksponowane stanowiska – są wśród nich dyrektorzy finansowi wielkich przedsiębiorstw, eksperci w międzynarodowych bankach, członkowie Rady Polityki Pieniężnej, profesorowie o uznanej pozycji w środowisku naukowym, prezesi i wiceprezesi towarzystw naukowych, w tym również Polskiego Towarzystwa Naukowego.

Jeszcze jeden obszar aktywności PTE, który bezpośrednio służy edukacji ekonomicznej i krzewieniu kultury ekonomicznej to działalność publikacyjna, opierająca się na publikacjach ciągłych (czasopismach), ale też na monografiach zarówno polskich, jak i światowych ekonomistów.

Podstawowym czasopismem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (wydawnictwem ciągłym wydawanym na poziomie Zarządu Krajowego) jest „*Ekonomista*” (na początku wydawany jako tygodnik, w latach 1995-2021 jako dwumiesięcznik, a od końca 2021 jest to czasopismo w formie kwartalnika) – redaktorami naczelnymi byli i są aktualni prezesi PTE. I tak redaktorami byli: prof. Edward Lipiński, prof. Zdzisław Sadowski, prof. Elżbieta Mączyńska, a od 2021 roku funkcję tę sprawuje obecny prezes Towarzystwa – prof. Marian Gorynia. Kolejnym istotnym dla rozpowszechniania wiedzy ekonomicznej czasopismem jest „*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*” – od 2006 roku wszystkie wydania są dostępne w formie pdf na stronie internetowej Towarzystwa. Tym samym uzyskano nieograniczony dostęp do przedstawiania aktywności Towarzystwa oraz propagowania wiedzy (poprzez omówienia i recenzje książek i innych opracowań ekonomicznych). Wszyscy zainteresowani mogą też poczytać o najważniejszych wydarzeniach (rocznicach, konferencjach, seminariach itp.), które mają miejsce w PTE.

W ramach działalności publikacyjnej Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego warto wymienić następujące serie wydawnicze i przykładowe publikacje: Nobliści z ekonomii (J.E.Stiglitz, *Freefall. Jazda bez trzymanki*, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2010; R.J.Shiller, G.A.Acerlof, *Złović frajera. Ekonomia manipulacji i oszustwa*, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2017; W.Nordhaus, *Kasyno klimatyczne. Ryzyko, niepewność i ekonomia globalnego ocieplenia*, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2022); Społeczna Gospodarka Rynekowa (L.Erhard, *Dobrobyt dla wszystkich*, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2011; *Społeczna Gospodarka Rynekowa w dobie pandemii i postpandemii*, pod red. E.Mączyńskiej i P.Pysza, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2021; *Społeczna Gospodarka Rynekowa – ustrojowa przyszłość*, pod red. E. Mączyńskiej i P. Pysza, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2022); monografie pokongresowe związane tematycznie z poszczególnymi obszarami ekonomii wyszczególnionymi w ramach kolejnych Kongresów Ekonomistów Polskich (publikacje z X Kongresu: *Nauki ekonomiczne i wyzwania współczesności. Fundamentalne problemy w teorii i praktyce*, pod red. B.Fiedora, M.Goryni i E.Mączyńskiej, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2020; *Jednorodność czy pluralizm. Rozważania nad naturą nauk ekonomicznych i gospodarki*, pod red. B.Fiedora, M.Goryni i Ł.Hardta, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2021; *Sfera realna i regulacyjna gospodarki*, pod red. S.Owsiaka, J.Wilkina i M.Zaleskiej, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2022; *Gospodarka a megatrendy rozwoju współczesnego świata*,

pod red. E.Kwiatkowskiego, B.Majeckiej i E.Minskiej-Struzik, Tom I i II, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2022).

Przedstawione informacje na temat celów oraz zadań, które realizuje Polskie Towarzystwo Ekonomiczne w kontekście rozwoju edukacji ekonomicznej i krzewienia kultury ekonomicznej w społeczeństwie polskim z pewnością nie wyczerpują wszystkich aktywności Towarzystwa związanych z tym obszarem, ale ukazują różnorodność i rangę inicjatyw, które są podejmowane na szczeblu centralnym. Do tego dochodzi szereg inicjatyw, które realizują oddziały Towarzystwa w całej Polsce. Najważniejsze co wynika z tej lokalnej aktywności, to dopasowanie jej do lokalnych problemów lub lokalnej perspektywy problemów ogólnopolskich.

Źródła

- Kołodziej S., *Edukacja ekonomiczna dzieci i młodzieży w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Polityka społeczna wobec przemian demograficznych” z 2014, nr 167, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, ss.87-105.
- Misja Kieszonkowe 2022*, <https://www.bnpparibas.pl/misjasamodzielosc/strefa-rodzica/kieszonkowe/>.
- Prezentacja wyników „*Badania świadomości i wiedzy ekonomicznej Polaków*”, NBP, Warszawa 2020, Projekt badawczy zrealizowany na zlecenie Narodowego Banku Polskiego przez konsorcjum IBC Group Oraz Centrum Badań Marketingowych INDICATOR techniką CAPI oraz metodami zdalnymi w czasie epidemii, na reprezentatywnej próbie N=2001 mieszkańców Polski wieku 15+, 2022, <https://www.nbp.pl/edukacja/badania/wiedza-ekonomiczna-polakow.pdf>.
- PTE i jego oddziały. Siedem dekad*, „Biuletyn Ekonomiczny” 2018, nr 1(80).
- Sadowski Z., *Przez ciekawe czasy. Rozmowy z Pawłem Kozłowskim o życiu, ludziach i zdarzeniach*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Instytut Nauk Ekonomicznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2011.
- Sprawozdania z działalności PTE. <https://www.pte.pl/o-pte/sprawozdania>.
- Statut Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*, https://cms.ptc.pl/uploads/Statut_PTE_uchwalony_16marca2018_wpisany_do_KRS_867108af6b.pdf. (stan na 2022 rok).
- Strona internetowa Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, <https://www.ptc.pl/>.

Małgorzata Mańka
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Małgorzata Jędryczka
Instytut Genetyki Roślin Polskiej Akademii Nauk w Poznaniu

Dorota Szopińska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Naukowy i społeczny wymiar działalności Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego (1971-2022)

Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne (PTFit) powstało w 1971 roku. Pierwsze zebranie 31 członków-założycieli PTFit odbyło się w Poznaniu 11 listopada 1971 roku. Wybrano na nim Tymczasowy Zarząd Główny i przyjęto projekt statutu Towarzystwa. W wyniku dalszych starań Zarządu uzyskano decyzję Urzędu Spraw Wewnętrznych Prezydium Rady Narodowej m. Poznania o »wpisaniu do rejestru stowarzyszeń i związków tut. Urzędu w dniu 25 maja 1972 r. stowarzyszenia p.n. „Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne”, pod Nr 230«.

Skład Tymczasowego Zarządu Głównego, podany w piśmie (L.dz. 13/72) skierowanym dnia 30 VIII 1972 roku do wymienionego Urzędu, był następujący: „przewodniczący – prof. dr Karol Mańka, sekretarz – dr habil. Maria Gierczak, członkowie: prof. dr Józef Kochman (Warszawa), prof. dr Wanda Truszkowska (Wrocław), prof. dr Władysław Błaszczak (Poznań), doc. dr habil. Antoni Golenia (Poznań) i doc. dr Tadeusz Glaser (Poznań), wszyscy bezpartyjni”. W tym czasie chęć przystąpienia do PTFit zadeklarowało 169 osób, których oficjalne przyjęcie nastąpiło podczas Walnego Zgromadzenia w Poznaniu 28 listopada 1972 roku (Mańka i Mańka 1996).

Pierwszym powołanym do życia oddziałem Towarzystwa był Oddział we Wrocławiu, utworzony 19 lipca 1972 roku (20 członków). Następnie powstały oddziały w Poznaniu (55 członków), Warszawie (58 członków) i Krakowie (36 członków). W początkowej fazie Towarzystwo liczyło zatem 169 członków, zgodnie z deklaracjami wstępnymi. W kolejności powołano oddziały w Olsztynie (1977), Lublinie (1978), Bydgoszczy (1978) oraz Szczecinie (1983). Liczba członków Towarzystwa zmienia się z roku na rok; w roku 2019 Towarzystwo liczyło 273 członków, w 2020 - 266, w 2021 - 283. W roku 2021 przyjęliśmy aż 16 nowych członków, natomiast w 2022 roku przyjęliśmy kolejnych 9 nowych członków. Na koniec 2022 roku Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne miało 294 członków, a liczebność członków w poszczególnych Oddziałach kształtowała się następująco (w kolejności malejącej): Poznań – 82,

Warszawa – 60, Wrocław – 36, Kraków – 32, Lublin – 26, Bydgoszcz – 20, Olsztyn – 19, Szczecin – 19. Od 1973 roku Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne jest członkiem International Society for Plant Pathology (ISPP), a od 1990 roku – członkiem-założycielem European Foundation for Plant Pathology. W 1994 roku w Poznaniu zorganizowano 3. Konferencję EFPP w związku z polską prezydencją European Foundation for Plant Pathology. Ponownie taką konferencję zorganizowano dwadzieścia lat później – w 2014 roku, była to 11. Konferencja EFPP w Krakowie. Konferencja ta była połączona z XV Zwyczajnym Walnym Zgromadzeniem Delegatów PTFit.

Członkowie Towarzystwa reprezentują uczelnie akademickie, instytuty PAN, instytuty resortowe (jednostki badawczo-rozwojowe) i jednostki wdrożeniowe. Członkowie towarzystwa to także przedstawiciele służb państwowych, w tym Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa (PIORiN), Zespołów Ochrony Lasów (ZOL), Ośrodków Doradztwa Rolniczego (ODR), hodowcy roślin i przedstawiciele firm działających w zakresie szeroko rozumianego agrobiznesu.

Zgodnie ze Statutem (§ 6) Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne ma następujące cele: 1) przyczynianie się do podnoszenia poziomu nauki o chorobach roślin w Polsce, 2) działanie na rzecz współpracy nauki z praktyką ochrony roślin przed chorobami w trosce o podnoszenie poziomu produkcji roślinnej, przy uwzględnieniu wymogów ochrony przyrodniczego środowiska człowieka, 3) krzewienie idei łączności i współpracy między fitopatologami z różnych ośrodków i instytucji badawczych w kraju i zagranicą. Osiąganie przyjętych celów ma być realizowane (§ 7) przede wszystkim przez: 1) systematyczne i planowe urządzenie posiedzeń naukowych połączonych z dyskusją, 2) wydawanie czasopisma Towarzystwa, i innych publikacji naukowych, 3) dokonywanie oceny stanu fitopatologii polskiej i wpływanie na jej perspektywiczne kierunki rozwoju, 4) prowadzenie działalności popularyzującej fitopatologię przez publikacje, odczyty, kursy, wycieczki itp., 5) nawiązywanie i utrzymywanie w interesie polskiej fitopatologii kontaktów z zagranicznymi Towarzystwami fitopatologicznymi i centrami nauki o chorobach roślin.

Jedną z głównych form działalności PTFit są organizowane co trzy lata zwyczajne walne zgromadzenia delegatów oraz towarzyszące im sympozja i konferencje naukowe (ostatnio także w formie zdalnej), a także nadzwyczajne walne zgromadzenia. Od 1972 do 2021 roku odbyło się łącznie siedemnaście zwyczajnych i trzy nadzwyczajne walne zgromadzenia (Mańka 2021). Tematyka towarzyszących im spotkań naukowych obejmowała odporność roślin na choroby, systemy ochrony roślin przed chorobami (w tym chemiczną ochronę roślin i jej wpływ na środowisko), zagrożenie chorobowe roślin w biotycznym środowisku uprawnym, bioróżnorodność w fitopatologii europejskiej na przełomie wieków, fitopatologię polską w Europie, choroby roślin na tle zmian klimatycznych, zależność między zdrowiem roślin a zdrowiem ludzi (*Healthy plants – healthy people*) oraz aktualne problemy i nowe kierunki w fitopatologii. Nasze Towarzystwo współpracuje z towarzystwami zajmującymi się pokrewnymi badaniami. Jednym z najnowszych przykładów takiej współpracy jest konferencja naukowa na 10-lecie Polskiego Towarzystwa Mykologicznego, która odbyła się w 2022 roku, na której przybliżono mykologom wiedzę o chorobach i ochronie roślin oraz szkodliwości grzybów chorobotwórczych względem roślin rolniczych, ogrodniczych, sadowniczych, pastwiskowych i leśnych.

Plon sympozjów i konferencji organizowanych przez PTFit był publikowany początkowo w „Zeszytach Problemowych Postępów Nauk Rolniczych” z podtytułem „Phytopathologia Polonica” i kolejnym rzymskim numerem (I-X), następnie w dwóch kolejnych zeszytach (XI i XII), wydanych przez Towarzystwo jako odrębne czasopismo. Od 1991 roku Towarzystwo zaczęło wydawać w języku angielskim nowy półrocznik naukowy, stanowiący kontynuację tej samej inicjatywy wydawniczej, pod tytułem „Phytopathologia Polonica”, którego numeracja nawiązywała w latach 1991-1995 do „Zeszytów Problemowych PNR”. Od 2002 roku „Phytopathologia Polonica” stała się kwartalnikiem, a w latach 2009-2012 czasopismo nosiło tytuł „Phytopathologia”. Jest dostępne w wersji elektronicznej na stronie internetowej Towarzystwa www1.up.poznan.pl/ptfit. Czasopismo było indeksowane w bazach danych: CAB ABSTRACTS i AGRO LIBREX.

Od początku istnienia Towarzystwo prowadziło również działalność w sekcjach, które powoływano zależnie od potrzeb i inicjatywy członków. Obecnie działa w Towarzystwie dziewięć sekcji (w układzie alfabetycznym): Sekcja Bakteryjnych Chorób Roślin, Sekcja Biologicznej Ochrony Roślin przed Chorobami, Sekcja Chorób Roślin Drzewiastych, Sekcja Nazewnictwa Fitopatologicznego, Sekcja Genetyki i Biochemii Patogenów Roślin, Sekcja Mykologii i Mykotoksyn, Sekcja Nowych Patogenów i Chorób Roślin, Sekcja Patologii Nasion oraz Sekcja Wirusologiczna. Działalność sekcji opiera się głównie na organizacji specjalistycznych konferencji, sympozjów i szkoleń. Współorganizatorami tych spotkań są często uznane krajowe i międzynarodowe instytucje naukowe, m.in. Komitet Nauk Agronomicznych PAN, Komitet Ochrony Roślin PAN, Instytut Ogrodnictwa PIB, Instytut Badawczy Leśnictwa, Instytut Ochrony Roślin PIB, Instytut Genetyki Roślin PAN, Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin PIB, Komitet Zdrowotności Nasion Międzynarodowego Związku Oceny Nasion (ISTA), jak również liczne Uniwersytety branżowe. Do niewątpliwych osiągnięć sekcji należy także działalność publikacyjna. Jednym z pierwszych wydawnictw, opracowanym głównie staraniem nieistniejącej obecnie Sekcji Historii Fitopatologii w Polsce, była książka „Twórcy polskiej fitopatologii” (1978), zawierająca życiorysy Wincentego Siemaszki, Józefa Trzebińskiego, Ludwika Garbowskiego i Karola Zaleskiego – „ojców fitopatologii polskiej”. Spośród najważniejszych dokonań publikacyjnych warto natomiast wymienić plon wieloletniej pracy Sekcji Nazewnictwa Chorób Roślin, opracowanie „Polskie nazwy chorób roślin uprawnych” (1996, 2017 – wydanie drugie uzupełnione). Ten wykaz, zawierający ponad 1500 nazw chorób roślin i ich czynników sprawczych, jest ogólnie dostępny w formie elektronicznej na stronie internetowej Towarzystwa i stanowi cenne źródło wiedzy dla wszystkich osób zajmujących się fitopatologią, a szczególnie młodych adeptów nauki – studentów i doktorantów. Bogate kompendium wiedzy z zakresu chorób roślin stanowią również materiały z organizowanych przez sekcje konferencji, sympozjów i warsztatów. Przybierają one często formę książkową, a regularność tych spotkań naukowych (np. konferencji Sekcji Biologicznej Ochrony Roślin przed Chorobami, Sekcji Mykologii i Mykotoksyn, czy Sekcji Nowych Patogenów i Chorób Roślin) sprawia, że stanowią one swoiste serie wydawnicze.

Od 2008 roku Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne przyznaje Odznaki Honorowe (ryc. 1), którymi wyróżnienia osoby szczególnie zasłużone dla rozwoju i upowszechniania nauki o chorobach roślin oraz dla działalności Towarzystwa. Ponadto PTFit nadaje swym zasłużonym członkom godność członka honorowego, przyzna-

waną uchwałą Walnego Zgromadzenia Delegatów. Pierwsze tytuły członka honorowego przyznano w 1974 roku, a najnowszy w 2021 roku. Do tej pory członkostwo honorowe nadano 23 naukowcom.

W 2017 roku Zarząd Główny PTFit ustanowił „Nagrodę Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego za dorobek publikacyjny polskiego naukowca – członka Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego. Zgodnie z regulaminem nagroda ta przyznawana jest za oryginalne osiągnięcie badawcze naukowca, które zostało opublikowane w ciągu trzech lat poprzedzających przyznanie. Wyfoniono sześćoosobową Kapitułę Nagrody oraz jej przewodniczącego i od 2018 roku corocznie przyznawane są trzy nagrody. Laureaci tych nagród pochodzili z różnych ośrodków naukowych w Polsce, w tym z Instytutu Ogrodnictwa-PIB w Skierniewicach (4 nagrody), Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie (3 osoby), Instytutu Ochrony Roślin – PIB w Poznaniu (2 osoby), Instytutu Genetyki Roślin PAN w Poznaniu (2 nagrody) oraz Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu oraz z Instytutu Badawczego Leśnictwa w Sękocinie.

Siedmioro fitopatologów, członków PTFit, zostało uhonorowanych Medalem im. Michała Oczapowskiego. Medal ten jest najwyższym wyróżnieniem przyznawanym obecnie przez Wydział Nauk Biologicznych i Rolniczych PAN za wybitny wkład w rozwój nauk rolniczych i stosowanych nauk biologicznych. Wielu członków naszego Towarzystwa uzyskało również inne cenne nagrody krajowe i zagraniczne.

Po wybuchu pandemii, w 2020 roku zebrania naukowe PTFit przybrały postać webinarium organizowanych co miesiąc przez kolejne oddziały Towarzystwa. Cieszą się one dużym zainteresowaniem członków Towarzystwa oraz osób nie będących członkami Towarzystwa, lecz zainteresowanych tematyką poszczególnych spotkań. W spotkaniach tych zazwyczaj bierze udział około 60 osób, najniższa frekwencja wynosiła 46 osób a najwyższa 112 osób. Prelegentami na webinarium są wybitni naukowcy-fitopatologowie z polski i zagranicy, a poruszana tematyka dotyczy zagadnień ogólnych a także zagadnień szczegółowych, związanych z wirusologią, bakteriologią, mykologią i szeroko pojętą ochroną roślin. Każdy z ośmiu oddziałów Towarzystwa organizuje co najmniej jedno webinarium w roku. Dotychczas odbyło się 19 webinarium. Paradoksalnie, webinaria organizowane w czasie pandemii, kiedy nie można było spotykać się osobiście, spowodowały większą integrację środowiska fitopatologów na poziomie krajowym. Do czasu pandemii, spotkania naukowe odbywały się w Oddziałach a członkowie różnych Oddziałów spotykali się głównie podczas konferencji naukowych towarzyszących Walnym Zgromadzeniom Delegatów Towarzystwa, a zatem co 3 lata. Obecnie członkowie Towarzystwa spotykają się raz w miesiącu, z pominięciem okresu wakacji letnich, co bardzo konsoliduje Towarzystwo. Webinaria niewątpliwie wejdą do stałego programu działania Towarzystwa nawet po ustaniu pandemii, zgodnie z życzeniem wyrażanym przez ich uczestników. Prężne działanie Towarzystwa powoduje, iż nie maleje zainteresowanie członkostwem. W okresie pandemii do Towarzystwa wstąpiło 26 nowych członków, w tym pięciu profesorów, jedenastu doktorów nauk, ośmiu doktorantów oraz trzech przedstawicieli agrobiznesu, realizujących jednocześnie prace doktorskie. Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne, zgodnie ze swoim statutem, umożliwiła i rozwija głównie pasje naukowe swoich członków związane z szeroko rozumianymi chorobami roślin. Wzrost poznawczy i szkoleniowy webinarium znalazł uznanie

w gronie wielu służb państwowych, których obowiązkiem jest stałe podnoszenie kwalifikacji. W dobie pandemii COVID-19 możliwość poszerzania swojej wiedzy na konferencjach i spotkaniach naukowych była ograniczona ze względu na konieczność izolacji. Odbывające się regularnie raz w miesiącu webinaria stały się okazją do zwiększania kwalifikacji w zakresie fitopatologii i ochrony roślin. Pracownikom Inspektoratów Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa Towarzystwo wystawiło aż 97 zaświadczeń o udziale w webinarach. Zainteresowanie spotkaniami naukowymi (webinarium) jest również pokłosiem licznych działań promocyjnych podejmowanych przez Towarzystwo.

Od ponad 20 lat aktywnie działa strona internetowa PTFit (<https://www1.up.poznan.pl/ptfit/>), a w roku 2021 Towarzystwo zaistniało również w mediach społecznościowych, otwierając konto na FB (<https://www.facebook.com/people/Polskie-Towarzystwo-Fitopatologiczne>). Umożliwia to szybkie przekazywanie informacji o bieżącej działalności Towarzystwa oraz upowszechnianie wiedzy fitopatologicznej, wśród szerokiej rzeszy odbiorców (stronę PTFit na Facebooku obserwuje około 500 osób). Poza informacjami i linkami do bieżących spotkań, na FB znajdują się także krótkie filmy i wywiady. Formą promocji Towarzystwa były również artykuły o charakterze poradnikowym, redagowane przez członków PTFit i oznaczone logo Towarzystwa (ryc. 2), które ukazywały się w czasopiśmie „Mój piękny ogród” w latach 2018-2020. Zawierały zdjęcia objawów określonej choroby rośliny i krótki opis jej rozwoju oraz możliwości ochrony przed chorobą.

Jednym z celów Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego jest krzewienie idei łączności i współpracy między fitopatologami z różnych ośrodków i instytucji badawczych w kraju i za granicą. W obliczu agresji Rosji na Ukrainę, trwającej nieprzerwanie od 24 lutego 2022 roku do czasu pisania niniejszego artykułu w listopadzie tegoż roku, Prezydium i Zarząd Towarzystwa zdecydowały o wspieraniu współpracy naukowej z Ukrainą w formie staży naukowych udzielanych na wnioski naukowców-uchodźców przebywających w Polsce i zainteresowanych taką współpracą. Intensywne prace przygotowawcze w tym kierunku rozpoczęto w marcu 2022 roku; polegały one na opracowaniu koncepcji, procedury oraz dokumentów wymaganych do złożenia przez zainteresowanych naukowców. Inspiracją dla pomysłu był kontakt z International Society for Plant Pathology, międzynarodowym stowarzyszeniem, którego członkiem jest nasze Towarzystwo, a które zaoferowało wsparcie finansowe w formie dotacji celowych. Ustalono, iż w pierwszej kolejności pozytywnie będą rozpatrywane wnioski fitopatologów pragnących nadal prowadzić badania naukowe w laboratoriach zajmujących się chorobami roślin, pod warunkiem znalezienia opiekuna naukowego oraz akceptacji dyrektora tej instytucji. W drugiej kolejności postanowiono rozpatrywać wnioski fitopatologów chcących poszerzyć zasób swojej wiedzy o dziedziny pokrewne, a przydatne w pracy fitopatologa. W kolejności pozytywne rozpatrzenie wniosków przewidziano dla naukowców nie zajmujących się fitopatologią, lecz chcących uzyskać nowe umiejętności związane z tą dziedziną wiedzy. Procedurę, przykładowy wniosek wraz z listą załączników oraz wzór umowy raportu końcowego przygotowano w językach polskim, ukraińskim i angielskim umieszczono na stronie internetowej i Facebook'u Towarzystwa. Ponadto kilkakrotnie rozpropagowano je wśród członków i sympatyków Towarzystwa, a także w innych gremiach, by informacja o możliwościach odbycia staży naukowych dotarła do jak największej liczby naukowców z Ukrainy

przebywających w Polsce. Ze względu na ograniczone fundusze, staże są przyznawane jedynie uchodźcom już znajdującym się w Polsce, a pozbawionym pracy lub wykonującym zajęcia nie związane z zawodem naukowca. Wymogiem formalnym jest praca naukowa lub realizacja pracy doktorskiej w placówce naukowej na Ukrainie w dniu rozpoczęcia wojny przez Rosję. Ponadto z pomocą prawnika opracowano wzór trójstronnej umowy stażowej nawiązywanej między Towarzystwem, naukowcem-uchodźcą a instytucją przyjmującą, w której zatrudniony jest opiekun naukowy stażysty. Wnioski rozpatrywane są przez członków powołanej do tego celu Komisji ds. Współpracy Naukowej (5 osób) i zatwierdzane przez Zarząd Główny Towarzystwa (18 osób). Decyzje podejmowane są w głosowaniach tajnych, bezwzględną większością głosów. Staże cieszyły się dużym zainteresowaniem i przez osiem miesięcy działania przyznano osiem stypendiów miesięcznych a kolejne wnioski są w trakcie rozpatrywania. Naukowcy z Ukrainy uzyskali opiekę naukową w następujących jednostkach: Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii PAN w Łodzi, Instytut Biochemii i Biofizyki PAN w Warszawie, Instytut Genetyki Roślin PAN w Poznaniu i Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Wszyscy stypendyści przedstawili wyniki swoich prac badawczych podczas Konferencji Naukowej „Nowoczesne spojrzenie na fitopatologię”, która odbyła się online w dniach 7-8 września 2022 roku (współautorstwo prezentacji ustnych i plakatowych). W ramach sprawozdania z pracy naukowej prowadzonej w Polsce, w comiesięcznym wydaniu *ISPP Newsletter*, stypendyści pokrótce opisują badania prowadzone przez siebie w polskich placówkach naukowych. Jest to zatem także forma prezentacji prowadzonych przez nas badań, z korzyścią nie tylko dla stypendysty, ale też jednostki naukowej i Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego. Analiza losów stypendystów wskazuje na niezwykle ważną rolę staży opłacanych przez ISPP za pośrednictwem PTFit. Zazwyczaj jest ona zaczątkiem dalszej współpracy z opiekunem naukowym i instytucją naukową prowadzącą w Polsce badania nad chorobami roślin. Towarzystwo utrzymuje dzięki stypendiom kontakt z naukowcami z Ukrainy, a także kontakt z Zarządem (Executive Committee) ISPP (naukowcy Afryki Południowej, Australii, Francji, Libanu i USA) oraz z całym środowiskiem fitopatologów na świecie.

W 2022 roku, a zatem 50 lat po rejestracji, Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne jest w dobrej kondycji pod względem merytorycznym i organizacyjno-finansowym. Nie tylko Prezydium i Zarząd Główny, ale także Przewodniczący i Zarządy poszczególnych Oddziałów PTFit działają aktywnie a członkowie i sympatycy Towarzystwa uczestniczą w licznych webinarjach i spotkaniach naukowych organizowanych przez Towarzystwo. Do PTFit zapisują się nowi członkowie i są to zarówno osoby o znacznym doświadczeniu w pracy naukowej jak też młodzi pracownicy naukowci i doktoranci. Dobrze rokuje to na przyszłość, bowiem w bliskim już czasie Zarząd Towarzystwa powinien przejść w młode ręce.

Ryc. 1. Odznaka Honorowa Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego

Ryc. 2. Logo Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego

Literatura

Mańska K., Mańska M., 1996. 25-lecie Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego. W: Nowe kierunki w fitopatologii. Materiały z Sympozjum. Kraków 11-13 września 1996. Red. Kowalski S. i Kowalik M. Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne oraz Katedra Ochrony Roślin i Katedra Fitopatologii Leśnej Akademii Rolniczej w Krakowie, Kraków: 13-20.

Mańska M., 2021. Pięćdziesiąt lat Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego. W: 50 lat Polskiego Towarzystwa Fitopatologicznego. Polskie Towarzystwo Fitopatologiczne, Poznań: 7-27.

Anna Mikuła

Polskie Towarzystwo Botaniczne

Polska Akademia Nauk Ogród Botaniczny - Centrum Zachowania

Różnorodności Biologicznej w Powsinie

Polskie Towarzystwo Botaniczne – retrospekcja i spojrzenie w przyszłość

Wstęp

Botanika, będąca jedną z najstarszych dziedzin naukowego poznania, to dział biologii zajmujący się roślinami i związanymi z nimi zjawiskami i procesami. Obecnie jest reprezentowana przez liczne dyscypliny specjalistyczne, które wyewoluowały dzięki rozwojowi badań na każdym poziomie organizacji świata roślin (od zbiorowisk roślinnych, poprzez tkanki i komórki, po geny), jak również poznawaniu roślin z poziomu klasyfikacji, struktury i zasad funkcjonowania. Efektem wykorzystania dotychczas nabytej wiedzy botanicznej są ściśle związki z naukami stosowanymi, takimi jak ogrodnictwo, rolnictwo, leśnictwo, medycyna, biotechnologia i ochrona środowiska.

Za twórcę botaniki uważany jest Teofrast z Eresos (ok. 370-287 p.n.e.), uczeń Arystotelesa, autor dzieł zawierających załączki systematyki, geografii i ekologii roślin, zaś najbardziej znaną postacią jest Karol Linneusz (1707-1778), który poprzez ujednolicenie opisu, klasyfikacji i nazewnictwa organizmów sprawił, że przyrodnicy na całym świecie zaczęli posługiwać się wspólnym językiem. Początkowy rozwój botaniki w Polsce, przypadający na przełom XVII/XVIII wieku, był związany głównie z tworzeniem zielników i ogrodów botanicznych. Pionierskie badania Michała Szuberta (1787-1860), do prowadzenia których sprowadził z Paryża mikroskop, pozwoliły na pogłębienie wiedzy botanicznej w naszym kraju. Pierwszym Polakiem, który dokonał ważnego dla światowej nauki odkrycia był Michał Hieronim hr. Leszczycki-Sumiński (1820-1898). Dzięki połączeniu naukowej pasji i umiejętności rysunkowych jako pierwszy odkrył i opisał cykl rozwojowy paproci pozostawiając jego wierne graficzne przedstawienie. Józef Warszewicz (1812-1866), samotny podróżnik po Ameryce Środkowej i Południowej, był jednym z pierwszych zbieraczy tropikalnych storczyków. Antoni Rehman (1840-1917) należał do pionierów badań roślinności Afryki Południowej. Na rozwój botaniki w Polsce duży wpływ miała wybitna aktywność Edwarda Strasburgera (1844-1912), wychowanka Szkoły Głównej Warszawskiej, botanika światowej sławy, twórcy podstaw współczesnej cytologii roślin. Terminy wprowadzone przez niego do nauki dotyczą podstawowych procesów i struktur komórkowych (np. cytoplazma, mitoz, mejoza, kariokineza,

chromosom, haploidalna i diploidalna liczba chromosomów). Mimo, że większość swojego życia spędził poza granicami Polski, to utrzymywał ścisły kontakt z botanikami w kraju, wspierał ich działalność naukową i wspomagał rozwój polskich wydawnictw. W jego Instytucie w Jenie doksztalić się dwa pokolenia polskich botaników, m.in. Emil Godlewski senior (1847-1930) – twórca polskiej szkoły fizjologii roślin, Józef Rostafiński (1850–1928) – historyk botaniki, autor pierwszej monografii śluzowców, Aleksander Zalewski (1854-1906) – mykolog i florysta czy Marian Raciborski (1863-1917) – jeden z najwybitniejszych botaników przełomu XIX/XX wieku, pionier idei ochrony przyrody w Polsce, zapalony badacz, gorący patriota i działacz społeczny. Opisał on około 560 nowych dla nauki współczesnych i kopalnych taksonów z Europy i Jawy oraz wykształcił cieszącą się uznaniem w kraju i na świecie następców (takich jak: Władysław Szafer, Kazimierz Roupert, Antoni Wróblewski, Adam Wodiczko, Szymon Wierdak czy Stanisław Kulczyński), którzy dali podwaliny Polskiemu Towarzystwu Botanicznemu (PTB).

Powstanie Polskiego Towarzystwa Botanicznego

W kwietniu 1920 r., w murach Uniwersytetu Warszawskiego, odbył się I Zjazd Nauki Polskiej zwołany przez Kasę im. Józefa Mianowskiego – Fundację Popierania Nauki (utworzoną w 1881 r., reaktywowaną w 1991 r.). W ostatnim dniu Zjazdu, uczestniczący w nim botanicy powołali Komisję Organizacyjną PTB. W jej skład weszło 13 botaników ze Lwowa, Krakowa, Poznania, Warszawy i Wilna. Warto nadmienić, że w grupie założycielskiej znalazło się 4 przyszłych prezesów Towarzystwa: Bolesław Hryniewiecki (1875-1963), Zygmunt Wóycicki (1871-1941), Seweryn Krzemieniewski (1871-1945) oraz Kazimierz Bassalik (1879-1960), jak również pierwszy przewodniczący Rady Towarzystw Naukowych działającej przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, Stanisław Kulczyński (1895-1975). Działania tego grona, w połączeniu z aktywnym poparciem naukowego środowiska botanicznego całej ówczesnej Polski, doprowadziły do formalnego powołania PTB dwa lata później, podczas I Zjazdu PTB, który odbył się w dniach 9-10 kwietnia 1922 roku. Pierwszymi członkami honorowymi zostali wybitni botanicy Emil Godlewski senior i Józef Rostafiński, najstarsi wiekiem i doświadczeniem członkowie Komisji Organizacyjnej PTB.

Celem Towarzystwa od początku jego utworzenia jest przyczynianie się do rozwoju nauk botanicznych i upowszechniania wiedzy botanicznej oraz do stałego podnoszenia poziomu naukowego jego członków, a także powiązania ich działalności z potrzebami kultury i gospodarki narodowej. Jest on realizowany poprzez prowadzenie działalności: 1) wydawniczej, 2) bibliotecznej oraz 3) wspierającej i popularyzującej naukę. Warto zwrócić uwagę, że aktywność pierwszych pokoleń członków PTB przyczyniła się znacząco do odbudowania struktur państwa polskiego w sferze nauki, edukacji i ochrony przyrody najpierw po okresie zaborów, a potem po katastrofalnych zniszczeniach II wojny światowej. Działalność wydawnicza została zapoczątkowana w 1923 r. opublikowaniem czterech zeszytów kwartalnika *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* (ASBP). Czasopiśmo to zainicjowało budowanie własnego księgozbioru Towarzystwa, który początkowo mieścił się w szafach ustawionych na wspólnym korytarzu dwóch katedr Uniwersytetu Warszawskiego (UW):

Katedry Botaniki Ogólnej kierowanej przez prof. Z. Wóycickiego i Katedry Fizjologii Roślin kierowanej przez prof. K. Bassalika. Z czasem księgozbiór przeniesiono do Ogrodu Botanicznego UW, dzięki czemu redakcja czasopism PTB i biblioteka znalazły się w jednym miejscu. Trzeci nurt aktywności jest realizowany m.in. poprzez organizowanie zjazdów PTB, które początkowo odbywały się co roku, w latach 1961-1977 co dwa lata, a obecnie organizowane są co 3 lata. Ponadto PTB organizuje konferencje, sesje terenowe i warsztaty naukowe, które skupiają pracowników naukowych reprezentujących różne specjalności botaniki. W okresie międzywojennym oraz we wczesnych latach powojennych Towarzystwo delegowało pracowników naukowych na staże zagraniczne (np. do Fitosocjologicznej Stacji Badawczej w Montpellier utworzonej w 1930 r. przez Joasiasa Braun-Blanqueta) pokrywając koszty ich dojazdu i pobytu, uczestniczyło w podnoszeniu wiedzy i kształceniu nauczycieli, jak również organizowaniu podstaw ochrony przyrody w Polsce. Z inicjatywy członków PTB powstało w naszym kraju wiele rezerwatów przyrody i ogrodów botanicznych.

Towarzystwo rozpoczęło swoją działalność od powołania w 1922 r. czterech Oddziałów: Lwowskiego, Krakowskiego, Warszawskiego i Wileńskiego. Przed II wojną światową powstał jeszcze piąty Oddział – Poznański (1930 r.). Od roku 1950 w strukturze PTB zaczęły pojawiać się także sekcje specjalistyczne. Aktywność w tym zakresie zapoczątkowała Sekcja Dendrologiczna. Ostatnia, piętnasta z kolei Sekcja Taksonomii Roślin, powstała w 2014 r.

Polskie Towarzystwo Botaniczne w nowym tysiącleciu

Współcześnie PTB skupia około 1000 osób i działa w 15 oddziałach terenowych oraz 15 sekcjach specjalistycznych. Dzięki takiej strukturze, aktywność członków Towarzystwa pokrywa swoim zasięgiem całą Polskę i obejmuje popularyzacją wszystkie działy szeroko rozumianej botaniki (w tym taksony, które z czasem zostały wyłączone z królestwa roślin, np. (grzyby i śluzowce).

Działalność wydawnicza

Sprzyjająca polityka finansowa państwa polskiego w latach 50. XX wieku spowodowała dynamiczny rozwój wydawnictw PTB i istotne poszerzenie aktywności w tym zakresie. W 1951 r. zaczął ukazywać się *Rocznik Sekcji Dendrologicznej PTB*, a 2 lata później *Acta Agrobotanica* (AA), *Monographiae Botanicae* (MB), *Fragmenta Floristica et Geobotanica* oraz *Biuletyn Ogrodów Botanicznych, Muzeów i Zbiorów*. W 1957 r. uzyskano pozwolenie i fundusze na wydawanie *Wiadomości Botanicznych* (WB), a 8 lat później *Acta Mycologica* (AM). W latach 1990–1998 Towarzystwo wydawało jeszcze jeden periodyk – *Erica. Rocznik Roślin Wrzosowatych*. Obecnie PTB wydaje 4 czasopisma ciągłe (ASBP, AA, AM i WB) oraz 1 zwarte o charakterze monograficznym (MB) (Ryc. 1). W ciągu 100 lat swojej działalności, PTB wydawało 9 różnych tytułów czasopism. W sumie ukazały się 473 tomy czasopism, 978 zeszytów i 8 570 artykułów. Ponadto od 2016 r. wydawany jest Newsletter PTB, wewnętrzny biuletyn elektroniczny, którego celem jest integracja środowiska polskich botaników.

PTB jest także wydawcą książek, które ukazują się jako materiały pokonferencyjne, wydawnictwa okolicznościowe o charakterze historycznym, a także wydawnictwa będące pokłosiem podejmowanych przez botaników wspólnych przedsięwzięć badawczych. Przykłady tych wydawnictw przedstawiono na Ryc. 1.

Ryc. 1. Działalność wydawnicza PTB – wybrane przykłady.

PTB, podążając za światowymi trendami, od 2010 r. modernizuje proces wydawniczy. Wyraża się to wdrożeniem oprogramowania do przyjmowania i recenzowania manuskryptów oraz udostępniania artykułów, opracowaniem zasad etycznego postępowania, implementowaniem systemu do analizy zapożyczeń, wprowadzeniem nowej szaty graficznej, opracowaniem i wdrożeniem charakterystycznych logotypów. W 2012 r. wprowadzono zeszyty tematyczne, które ukazują się regularnie co 2 lata. Czasopisma od kilku lat wydawane są wyłącznie elektronicznie, na platformie wydawniczej, w trybie open access. Są one obecne w najważniejszych światowych bazach indeksujących, a PTB jako wydawca należy do międzynarodowych organizacji takich jak Open Access Scholarly Publisher Association oraz Committee on Publication Ethics. Za spełnianie wysokich standardów wydawniczych, wydawnictwa PTB zostały wyróżnione w 2020 r. odznaką DOAJ Seal.

Działalność biblioteczna

Biorąc pod uwagę globalne zmiany zachodzące w procesie wydawniczym czasopism naukowych oraz potrzebę zwiększenia ich dostępności w skali światowej, na znaczeniu straciło udostępnianie zbiorów bibliotecznych w tradycyjny sposób.

W związku z tym, Towarzystwo w latach 2011–2017 scyfrzyowało wszystkie wydawnictwa własne i udostępniło je online. Biblioteka, która przez dziesięciolecia spełniała się w zakresie pięciu podstawowych działań: gromadzenia, opracowywania i udostępniania księgozbioru oraz wymiany i dystrybucji czasopism, dzisiaj jest otwierana tylko na specjalne życzenie osób zainteresowanych zgromadzonym w niej księgozbiorem botanicznym. Udostępnianie wydawnictw i zbiorów archiwalnych PTB jest obecnie realizowane przede wszystkim za pomocą cyfrowego repozytorium.

Działalność wspierająca i popularyzująca naukę

Szczególną formą działalności PTB jest organizacja ogólnopolskich zjazdów naukowych, których nadrzędnym celem jest integracja środowiska botaników poprzez wymianę doświadczeń oraz myśli naukowej. Specyfiką zjazdów są sesje terenowe, które pozwalają botanikom na poznawanie najpiękniejszych i najciekawszych przyrodniczo zakątków Polski i krajów ościennych obrazujących jednocześnie przemiany i zjawiska zachodzące w szacie roślinnej. Skalę oddziaływania zjazdów dobrze podsumowują liczby: dotychczas zorganizowanych zostało 58 zjazdów, w 38 udział wzięło 13 660 osób; podczas 50 z nich przedstawiono w sumie 6 852 wystąpienia naukowe (Mostowska i wsp. 2022).

Ze względu na różnorodność aktywności podejmowanych przez poszczególne Oddziały i Sekcje (np. konferencje, warsztaty, sesje terenowe, seminaria, posiedzenia naukowe, wykłady, prelekcje, pogadanki) oraz niejednokrotnie brak kompletnych danych, trudno jest dzisiaj podsumować ilościowo stuletnią działalność Towarzystwa. Tabela 1 jest więc tylko przykładem tejże aktywności, która została zrealizowana w okresie 2016-2022. W ciągu tych 6 lat członkowie PTB zorganizowali 479 wydarzeń wspierających naukę i ją popularyzujących. Wydarzenia te skupiły w sumie 42 514 uczestników, którzy wysłuchali 1 297 wykładów i obejrżeli 974 postery. Wśród wymienionych w tabeli aktywności na szczególną uwagę zasługują webinaria, w których uczestniczyło 33 303 osoby (średnio 3 300 w jednym). Z uwagi na fakt, że webinaria są dostępne online w sposób ciągły, liczba słuchaczy stale poszerza się.

Na działalność wydawniczą, biblioteczną i wspierającą naukę Towarzystwo pozyskuje środki zewnętrznie, najczęściej w postaci (początkowo) subwencji, a obecnie z projektów na działalność upowszechniającą naukę. W latach 1995-2022 (po denominacji złotego) PTB pozyskało w sumie 5 110 837 zł. Z tej puli działalność wydawnicza pochłonęła 60,6% (Mostowska i wsp. 2022).

Wyróżnianie wybitnych osiągnięć naukowych i działalności w zakresie upowszechniania wiedzy botanicznej

Ważnym elementem aktywności PTB jest wyróżnianie wybitnych osiągnięć naukowych i działalności na polu upowszechniania wiedzy botanicznej. Działania w tym zakresie Towarzystwo rozpoczęło od zjazdu założycielskiego, kiedy to po raz pierwszy nadało godność członka honorowego. Dotychczas wyróżnienie to, przyznawane za wybitne zasługi na polu botaniki i istotny wkład w działalność

Tabela 1. Aktywność PTB wspierająca i popularyzująca naukę realizowana w latach 2016-2022.

Organizowane wydarzenia	Liczba			
	zdarzeń	uczestników	wykładów	posterów
Zjazdy	3	1 369	526	651
Konferencje	48	1 141	315	323
Posiedzenia naukowe	418	7 700	445	-
Webinaria (I-X 2022)	10*	33 304	10*	-
Suma:	479	42 514	1 297	974

* - łącznie od stycznia do grudnia 2022 r. zaplanowano 12 wykładów

i rozwój Towarzystwa, otrzymało 115 botaników polskich i 68 zagranicznych. Kolejne wyróżnienia były wprowadzane sukcesywnie od 1989 r. (Ryc. 2). Umożliwiają one nagradzanie botaników za wybitne osiągnięcia naukowe (Medal im. Prof. W. Szafera), za monografie geobotaniczne (Medal im. Prof. Z. Czubińskiego) oraz za szczególną aktywność na polu upowszechniania wiedzy i ochrony przyrody (Medal im. Prof. B. Hryniewieckiego). Medale wręczane są co 3 lata, w trakcie uroczystego otwarcia Zjazdu PTB: ich laureatami zostało do dziś 116 botaników.

Wyróżnienia

Godność członka honorowego (od 1922 r.) za wybitne zasługi na polu botaniki i nauk pokrewnych
(183 osoby)

Medal im. Prof. Władysława Szafera (od 1989 r.) za wybitne osiągnięcia naukowe w dziedzinie botaniki
(37 laureatów)

Medal im. Prof. Bolesława Hryniewieckiego (od 1995 r.) za upowszechnianie wiedzy i ochronę przyrody
(57 laureatów)

Medal im. Prof. Zygmunta Czubińskiego (od 2001 r.) za wybitne prace naukowe, mające charakter regionalnych monografií geobotanicznych
(22 laureatów)

Nagroda PTB dla Młodych Badaczy (od 2013 r.) za publikacje o wybitnych walorach naukowych
(13 laureatów)

Ryc. 2. Wyróżnienia przyznawane przez PTB.

Od 2013 r. Towarzystwo nagradza również młodych naukowców „Nagrodą PTB dla Młodych Badaczy” za publikacje odznaczające się wybitnymi walorami naukowymi. Laureatami tej nagrody zostało 13 młodych botaników.

Podsumowanie

Polskie Towarzystwo Botaniczne, liczące obecnie niemal 1000 członków, stale aktywnie działa na różnych polach wspierania i popularyzowania nauk botanicznych, dostosowując formę i sposób funkcjonowania do oczekiwań społecznych i możliwości technologicznych. Ma długą i ważną społecznie tradycję, a jego członkowie po obchodach jubileuszowych są bogatsi o nowe doświadczenia, silniej zjednoczeni i bardziej świadomi osiągnięć i misji Towarzystwa.

Stojąc u progu jubileuszu stulecia i planując sposoby jego celebracji, przyjęto szereg założeń, z których znakomitą większość udało się zrealizować. Dzięki ogromnej motywacji członków PTB, Senat Rzeczypospolitej Polskiej ogłosił rok 2022 Rokiem Botaniki, a obchody jubileuszowe odbyły się pod patronatem Narodowym Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy. Trzeba było również ogromnej wiary, siły i determinacji, by znaleźć i sprowadzić do Warszawy ważyący ponad 10 ton głaz narzutowy, a następnie uczynić z niego pomnik poświęcony Założycielom Towarzystwa. Pomnik stanął w Ogrodzie Botanicznym Polskiej Akademii Nauk, o którego utworzenie zabiegali członkowie PTB w okresie przed i po II wojnie światowej. Można go podziwiać w miejscu nazwanym „Skwerem 100-lecia Polskiego Towarzystwa Botanicznego”, które wzbogacone o tablice wystawiennicze z czasem stanie się źródłem wiedzy o historii polskiej botaniki. Trwałym pokłosiem obchodów 100-lecia PTB jest także ufundowana przez polskich botaników tablica dedykowana J. Braun-Blanquetowi, twórcy francusko-szwajcarskiej szkoły fitosocjologicznej, odsłonięta na ścianie Instytutu Botaniki Uniwersytetu Opolskiego. Dzięki temu badaczowi i stażom, na które przyjmował do siebie polskich botaników, także u nas rozwinął się nowy dział botaniki zwany fitosocjologią. Z okazji obchodów jubileuszowych powstały ważne wydawnictwa takie jak: „Polskie Towarzystwo Botaniczne w setną rocznicę powstania (1922-2022)” oraz „Śladami Mistrzów – fascynacje przyrodnicze prekursorów polskiej geobotaniki”. Na łamach *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* botanicy reprezentujący różne specjalności podsumowali największe odkrycia naukowe minionego stulecia. W ciągu 2022 roku, pod patronatem PTB, odbyło się w całej Polsce ponad 40 różnych wydarzeń botanicznych. Ogólnopolski zasięg miał ogłoszony przez PTB konkurs fotograficzny, którego laureaci zostali wyłonieni podczas gali finałowej Roku Botaniki, w dniu 3 grudnia 2022 r. Niezwykle ważnym elementem obchodów był cykl 12 webinarów, które PTB zorganizowało we współpracy z Uniwersytem Otwartym Uniwersytetu Warszawskiego. Ten sposób popularyzacji nauki okazał się być najbardziej skuteczny, trafia bowiem do wyjątkowo szerokiej grupy społeczeństwa, dostarczając rzetelnej wiedzy opartej na filarze odkryć naukowych.

Jest jednak druga, nie tak optymistyczna strona w działalności PTB, która jest wspólnym problemem większości towarzystw naukowych. Naukowcy, poddani

presji punktozy, grantozy i slotozy oraz rosnącej biurokratyzacji, dysponują coraz mniejszą ilością czasu i sił na aktywność społeczną. Często tracą również wiarę w skuteczność popularyzacji nauki realizowanej za pośrednictwem ruchu społecznego skupionego w towarzystwach. Problem ten pogłębił się istotnie w ciągu ostatnich dwóch dziesięcioleci w wyniku niestabilnych zasad dofinansowania działalności upowszechniającej naukę, a także w wyniku przejmowania tej aktywności przez uczelnie wyższe (których liczba od 1990 r. wzrosła 5-krotnie) oraz centra nauki i interaktywne wystawy. Szczególnie intensywny w ostatnich latach rozwój centrów nauki i dynamiczny wzrost ich liczby wskazują, że popularyzacja nauki stała się pożądaną społecznie dziedziną, a przez to czymś w rodzaju show-biznesu, który ma zachwycać, bawić i wypełniać wolny czas w sposób opłacalny ekonomicznie dla realizującego tę działalność podmiotu. Na tym tle wyraźnie rysuje się rola towarzystw naukowych, które niezachwianie powinny podtrzymywać szeroki transfer rzetelnej wiedzy opartej na najnowszych osiągnięciach badań naukowych. Powinny informować społeczeństwo o najważniejszych odkryciach i wskazywać możliwości ich praktycznego wykorzystania. Niezaprzeczalnym atutem towarzystw jest szeroka znajomość środowiska naukowego i oddziaływanie z pominięciem podległości wynikającej z relacji służbowych i uwarunkowań rynkowych czy politycznych.

Innym, również ważnym problemem jest utrzymanie przez towarzystwa naukowe działalności wydawniczej. Działalność ta, podobnie jak popularyzacja nauki, stała się w ostatnich czasach atrakcyjnym źródłem zarobkowania. Powstały korporacje wydawnicze, które ściągnęły pod swoje skrzydła liczne tytuły czasopism i obecnie dyktują wielokrotnie zawyżone warunki cenowe za publikowanie naszych wyników badań. Utrzymanie przez towarzystwa działalności wydawniczej z zachowaniem wysokich standardów i zasadnych opłat za publikowane w systemie open access artykuły, może w przyszłości ustabilizować światowy rynek wydawniczy na realnym poziomie finansowym. Już dzisiaj zaczynają nam bowiem doskwierać ograniczenia ze strony niedofinansowanych uczelni/instytutów naukowych, których władze intensywnie szukają oszczędności.

Wydaje się, że w dobie komercjalizacji i biurokratyzacji nauki skutkujących między innymi zapaścią 1000-letniej tradycji uniwersyteckiej, społeczny charakter PTB, oparty na dobrowolności zrzeszania i wewnętrznej motywacji jego członków do podejmowania działalności na rzecz rozwoju i upowszechniania nauk botanicznych stanowi szczególnie cenny atrybut i jednocześnie ogromny potencjał, który mamy nadzieję dobrze wykorzystać w drugim stuleciu istnienia Towarzystwa.

Bibliografia

Mostowska A., Rostański A., Mikuła A. (red.) 2022. Polskie Towarzystwo Botaniczne w setną rocznicę powstania (1922–2022). Polskie Towarzystwo Botaniczne, Warszawa. str. 1-633. DOI: <https://doi.org/10.5586/978-83-963503-1-2>

Edward Nycz
Uniwersytet Opolski
ORCID:0000-0002-3182-0728

Patrycja Kaszubska-Dziergas
Uniwersytet Opolski
ORCID: 0000-0002-3335-0432

Animacyjna działalność Towarzystwa Ziemi Kozielskiej w kształtowaniu kapitałów miejskich (1963–2022)

Streszczenie

Artykuł ukazuje działalność towarzystwa regionalnego w mieście przemysłowym (Kędzierzyn-Koźle) w kształtowaniu (animowaniu) kapitałów miejskich (ludzkiego, kreatywnego, kulturowego i społecznego) na przestrzeni ostatnich sześćdziesięciu lat. Miasto nie posiadało po wojnie wielu instytucji kulturotwórczych i oświatowych mogącej kształtować świadomość społeczną mieszkańców o różnych korzeniach tożsamościowych. Od lat 60. XX w. taką rolę zaczęło spełniać towarzystwo regionalne o silnych w działaniu aspiracjach naukowych, badawczych, kulturotwórczych. Efektem jego działalności są publikacje naukowe i popularnonaukowe, cykliczne seminaria naukowe prezentujące wyniki badań dotyczące miasta i jego mieszkańców. Ważną rolą była i jest działalność kulturalno-oświatowa, która doprowadziła do powołania muzeum miejskiego.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Ziemi Kozielskie, Kędzierzyn-Koźle, animacja, pogranicze etniczne i kulturowe, kapitał miejski.

The animation-related activity of the Society of Koźle Land in forming urban capitals (1963–2022)

Summary

The study presents the activity of a regional society in an industrial city (Kędzierzyn-Koźle) in the process of formation (animation) of urban capitals (human, creative, cultural and social) over the span of the last sixty years. After the war, the city did not possess many culture-creative or educational institutions capable of shaping social consciousness of the inhabitants with different identity

roots. Since the 1960's this role has been performed by the regional society which displays strong scientific, research and culture-forming aspirations in its activity, the effect of which are scientific and popular-scientific publications, cyclical scientific seminars presenting results of studies dealing with the city and its residents. Also, an important part of its functioning was and still is the cultural-educational activity which has led to the establishment of the city museum.

Keywords: Society of Koźle Land, Kędzierzyn-Koźle, animation, ethnic and cultural frontier, urban capital

Poniższy artykuł¹ jest opisem i analizą oddziaływania towarzystwa regionalnego w przestrzeni miasta przemysłowego na pograniczu etniczno-kulturowym. Podstawą spojrzenia jest perspektywa tzw. „długiego i „krótkiego” trwania zbiorowości miejskiej”². Powstała zbiorowość miejska została poddana różnym zjawiskom społecznym tworząc kontinuum – od sytuacji antagonizmu (utajonego konfliktu) po integrację funkcjonalną i normatywną. Relacje międzygrupowe i międzyludzkie kształtowały się dynamicznie przy próbach ich animowania w działalności m.in. stowarzyszeń i organizacji. Celem działań stowarzyszenia regionalnego było uruchomienie mechanizmów tworzących kapitał kulturowy i kapitał społeczny (ludzki) mogący kształtować kapitał kreatywny miasta (po)przemysłowego³.

Miasto w historii i współczesne jego oblicze

W XX wieku dynamika i siła miastotwórcza przemysłu wchłonęła okoliczne „wiekowe” miejscowości. Kędzierzyn-Koźle, to bardzo ciekawe laboratorium terenowe, które powstało w wyniku historycznego „zrastania się” sąsiadujących ze sobą miejscowości. Współczesne miasto składa się z części historycznej – pełniącej na przestrzeni wieków funkcje militarno-administracyjne (Koźle⁴) oraz z części tworzącej moder-

- 1 Autorzy są pracownikami Instytutu Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego oraz członkami Towarzystwa Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu.
- 2 Nawiązano tu do określenia „długiego trwania” Fernanda Braudela. W tym wypadku termin ten odnosi się do części historycznej osad tworzących miasto, a „krótkie trwanie” od czasu powstania Kędzierzyna-Koźla (1975 r.). Miasto powstające w perspektywie Braudelowskiego „długiego trwania” jest więc zjawiskiem zmiennym, wielokształtnym, wielofunkcyjnym, palimpsestycznym – ujawniającym się szczególnie w problemach społecznych w krótszym okresie czasu. Zob. E. Nycz, *Kędzierzyn-Koźle – dziedzictwo przeszłości w kulturze miasta przemysłowego na pograniczu etniczno-kulturowym*, „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, vol. 18, 2021, nr 5 (74), s. 109–124.
- 3 Por. J. Wróblewska-Jachna, E. Nycz, *Uwarunkowania kapitałów w miastach średniej wielkości. Przykład Kędzierzyna-Koźla i Raciborza*, [w:] *Aktywizacja kapitału ludzkiego – dylematy teorii a praktyka małych i średnich miast*, red. A. Bartoszek, K. Czekaj, Katowice 2010, s. 157–181.
- 4 To typ tzw. miasta tradycyjnego, które powstało w mrokach wieków średnich (przed 1104 r.) i było wielokrotnie niszczone ze względu na położenie militarne (gród, zamek, twierdza), parokrotnie strawione przez pożary. Pomimo to stanowiło zawsze typ ośrodka ponadlokalnego, gospodarczego, militarnego, z instytucjami władzy świeckiej.

nistyczne miasto przemysłowe (Kędzierzyn⁵). Wykreowane „nowe” miasto wchłonęło również w swój obręb okolice osiedla miejskie i wsie (w sumie 123 km²).

Po roku 1945 w Kędzierzynie i Koźlu spotkały się różne grupy regionalne i etniczne, co w konsekwencji wiązało się z operatywnymi procesami adaptacji, integracji, ale i konfliktu społecznego. Klimat społeczny tamtych lat został opisany w kilku pracach naukowych o zasięgu ogólnopolskim⁶. W latach osiemdziesiątych XX w. miasto liczyło prawie siedemdziesiąt dwa tysiące mieszkańców, a obecnie liczy (2021 r.) już tylko 54873 osób. Widoczna jest znaczna tendencja depopulacyjna w ostatniej dekadzie. Miasto, w którym przez ponad pięćdziesiąt lat dominowała monokultura chemiczna, znajduje się obecnie w procesie poszukiwania swego nowego miejskiego oblicza⁷. Obecnie Kędzierzyn-Koźle jest w literaturze przedmiotu określane klasycznym miastem zlepieńcem, tzw. konglomeratem miejskim złożonym z kilku miejscowości o miejskim lub wiejskim charakterem, o zróżnicowanej wielkości i randze, zwykle z dwoma ośrodkami dominującymi⁸.

W propagandzie Polski Ludowej – Kędzierzyn okrzyknięty został stolicą polskiej chemii. Miasto miało stanowić w myśl tamtejszych planów rozwoju spełniać dwie funkcje: silnego ośrodka miejskiego stanowiącego zaplecze dla rozwijającego się przemysłu (tylko Zakłady Azotowe zatrudniały wtedy prawie 8000 osób), gwarantującego stabilną załogę. Sam Kędzierzyn miał stać się stolicą kulturalno-usługową podregionu przemysłowego dolnej Odry. Ambitne plany urbanistyczne z tamtych lat nigdy nie doczekały się realizacji.

Cechą demograficzno-społeczną powstającego w 1975 r. konglomeratu była wieloetniczność i wielokulturowość jego mieszkańców (miasto pogranicza)⁹. Proces ten zauważyć można przed II wojną światową oraz w czasie wojny (wielonarodowi jeńcy). Po roku 1945 zaistniała w tym regionie wieloetniczność i wielokulturowość „bis”. Przybycie na te ziemie (zamieszkałe przez Ślązaków, Ślązaków polskiej opcji, Ślązaków opcji niemieckiej oraz Morawian i Niemców) osadników z Polski centralnej, repatriantów z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej, reemigrantów

5 E. Nycz, „Narodziny miasta” – fotografia socjokulturowa dawnego Kędzierzyna z fabryką w tle, [w:] *Zakład – miasto – ludzie. Fakty i wspomnienia. 60 lat ZAK S.A.*, red. E. Nycz, S. Senft, Opole-Kędzierzyn-Koźle 2009, s. 41–87.

6 S. Nowakowski *Adaptacja ludności na Śląsku Opolskim*, Poznań 1957; tenże, *Narodziny miasta*, Warszawa 1967.

7 Zob. *Kędzierzyn-Koźle – 40 lat. Priorytety miasta i mieszkańców na początku XXI wieku*, red. E. Nycz, Opole 2016.

8 Zob. R. Szmytkie, *Miasta-zlepieńce na Śląsku Dolnym i Opolskim*, Wrocław 2009, s. 25.

9 Ks. dr Emil Szramek wskazywał przed II wojną światową, odnosząc to do Śląska, że region pogranicza etniczno-kulturowego nie musi być ulokowany w pobliżu współczesnych granic politycznych i administracyjnych, co więcej może być od tych granic oddalony. Tereny te zmieniały bowiem przynależność państwową i administracyjną w ciągu wieków. Znajdowały się w kręgu oddziaływania rozmaitych systemów polityczno-administracyjnych oraz gospodarczych, co wyciskało na nich swoje piętno. W rezultacie zamieszkującą je ludność cechują niejednoznaczne i zróżnicowane opcje etniczne, a narodowy indyferentyzm (obojętność, brak zainteresowania) i labilność (chwiejność) nie są tu zjawiskiem marginalnym. Zob. E. Szramek, *Śląsk jako problem socjologiczny. Próba analizy*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 1934, t. IV, s. 35, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/66074/edition/62296/content> (10.08.2021).

z Rumunii, Westfalii, Francji, Belgii spowodowało powstanie swoistego tygla regionalno-narodowościowego. Różnice narodowościowe były starannie zacierane przez politykę ówczesnej władzy. Proces konfrontacji grup społecznych przebiegał od adaptacji do środowiska geograficzno-gospodarczego, poprzez adaptację społeczno-kulturalną pomiędzy grupami (kontakt kulturowy, adaptacja kulturowa, konflikt kulturowy, dyfuzja kulturowa) po integrację społeczno-kulturową, która nie była jednak często autentyczna. Ostatnie lata zarysowały *quasi*-ponowną dezintegrację społeczno-kulturową grup etnicznych¹⁰.

Kontakt kulturowy ostatnich ponad 70 lat uzmysłowił dawnym i obecnym mieszkańcom lokalnej sceny (ruchy migracyjne), że różnicuje ich, nie tylko jeszcze do niedawna przemilczana (w socjalizmie) narodowość i etniczność, ale i jej wyznaczniki – język (niemiecki, polski, gwara śląska), prezentowane wzory zachowania (styl życia, obyczaje i zwyczaje) każdej z grup regionalnych, nakładający się na styl wiejski i *quasi*-miejski), wartości kultury (stosunek do własności, stosunek do pracy, prawa, wychowania, sfery *sacrum* i *profanum*...).

Urbanistycznie, społecznie i kulturowo Kędzierzyn-Koźle jest miastem niejednolitym, wielowymiarowym, w którym wydarzenia historyczne stanowią mimo wszystko podstawę jego współczesnego funkcjonowania. Mieszkańcy są przekonani, że rozwój jest związany z przemysłem, drugie miejsce zajmuje obecnie sport i rekreacja. Branże kreatywne mają mniejsze znaczenie. Największym zakładem pracy są i powinny być, w przekonaniu mieszkańców, zakłady związane z przemysłem chemicznym¹¹. Nie udało się w mieście w ostatnich latach powołać do życia szkoły wyższej (pojawiające się i znikające czasowe punkty konsultacyjne uczelni wyższych nie spełniają tej roli). Budowane kombinaty chemiczne potrzebowały dużych zastępów klasy robotniczej, która napłynęła do kędzierzyńsko-kozielskich miejscowości¹². Polityczne władze lokalne powiązane z przemysłem nigdy nie miały szerszych wizji rozwoju urbanistycznego miasta¹³. Dopiero transformacja lat dziewięćdziesiątych XX w. stworzyła potencjalność *sensu largo* dyskusji nad istotą i obecnymi kwestiami miejskimi.

Miejscami owej refleksji stały się municypalne Kędzierzyńsko-Kozielskie Seminarium Naukowe (dalej K-KSN; od 1994 roku odbyło się ich 27¹⁴) oraz teksty i polemiki w lokalnych mediach papierowych i elektronicznych. Władza samorządowa składająca się z osób różnych opcji politycznych i postaw obywatelskich również inaczej

10 Zob. R. Pacułt, *Problemy narodowościowe i regionalne miasta i powiatu kozielskiego (1848–1950)*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” VII, Opole 2000, s. 30–44; E. Nycz, *Polak – Ślązak – Niemiec. Identyfikacje mieszkańców Śląska Opolskiego na początku XXI wieku*, [w:] *Odmianny tożsamości*, red. R. Szwed, L. Dyczewski, J. Szulich-Kałuża, Lublin 2010, s. 53–70.

11 Zob. *Problemy mieszkańców. Dylematy władzy. W poszukiwaniu lokalnego partnerstwa*, red. E. Nycz, Opole 2006 (CD z multiprezentacją badań miejskich).

12 Wskazują na to trendy wykształcenia mieszkańców. Wykształcenie podstawowe i zawodowe ujęte w ramach spisów powszechnych w roku 1970, 1978, 1988 posiadało (w kolejności) – 73,6%, 68,6% i 65,4% mieszkańców. Dla porównania wykształcenie wyższe w tym okresie posiadało: 3,6%, 4,9% i 6,5% mieszkańców. Zob. dane GUS za wskazane lata.

13 E. Nycz, *Wizje rozwoju miasta Kędzierzyn-Koźle (1975–2015)*, [w:] *Kędzierzyn-Koźle – 40 lat. Priorytety miasta i mieszkańców na początku XXI wieku*, red. E. Nycz, Opole 2016, s. 47–80.

14 Zob. <http://www.tzk.alfsoft.net/index.php/seminaria> (20.11.2022).

niz dotychczas odczytywała problemy miasta w perspektywie samorządowych wyborów lokalnych. Z całą pewnością należy stwierdzić, że deficytem kapitału społecznego w mieście jest brak poczucia realnego wpływu na sprawy miasta (osiedla). Lokalna władza umożliwiając szeroką partycypację obywateli w procesach decyzyjnych, poprzez otwarte debaty, a także współpracę z instytucjami obywatelskimi chciała wesprzeć aktywność i zdolność do kooperacji wśród mieszkańców¹⁵. Dla organizatorów życia społecznego ważnym staje się identyfikacja i wzmocnienie przywoływanych kapitałów społecznych. Źródła lokalnego kapitału budującego podmiotowość społeczeństwa należy postrzegać w zaangażowaniu lokalnych aktorów w kreowanie rzeczywistości teraźniejszej miasta. Zaangażowanie jest warunkowane tradycjami społecznikostwa, doświadczeniem współpracy obywatelskiej, występowaniem lokalnych sił społecznych (liderzy, stowarzyszenia). Przywołane uwarunkowania mogą budować lokalny klimat wspierający realną i efektywną miejską ekonomię polityczną i społeczną, ale i stać się „wstępem” do marginalizacji miasta w regionie. Propozycją dla aktywizowania jednostek oraz zbiorowości lokalnych może być animacja społeczno-kulturalna, rozumiana jako metoda i technika ożywiania skostniałych struktur społecznych.

Animacja jako metoda działania w zmianie społecznej

W rzeczywistości społecznej istnieje naturalna ciągłość zmian, a przeobrażenia globalne przełamują się w lokalnych i odwrotnie („glokalizm”). Zmiany mają miejsce w konkretnych społecznościach, w których często są niejednakowo rozumiane. Metodą wspomagającą oswojenie przez ludzi zmian dziejowych jest animacja¹⁶ definiowana jako idea i praktyka łagodząca traumę ewoluujących społeczności, szczególnie w warunkach pogranicza etnicznego i kulturowego, które może stać się miejscem współpracy, ale i niezgody, mającej korzenie w nieprzepracowanej przeszłości. Kultura, religia, edukacja, praca i codzienność zamieszkania powinny stać się dla ludzi elementem spotkania i zrozumienia oraz przestrzenią budowy nowatorskich zamysłów życiowych. Różnorodność etniczno-religijno-kulturowa też może prowadzić do niesnasek, antagonizmów, które niekoniecznie budują życie społeczne w regionie. Potrzebna jest tu praktyczna cnota współżycia – tolerancja, która prowadzi, poprzez respektowanie cudzych poglądów oraz wysiłek zrozumienia otaczającego świata, aż do kreacji w prawdzie *sensu largo* dobra publicznego.

Historycznie ujmując animacja społeczno-kulturalna rozwijała się w Europie jako swoiste antidotum na „bólczki” postindustrialnego społeczeństwa oraz za-

15 *Problemy mieszkańców. Dylematy władzy. W poszukiwaniu lokalnego partnerstwa*, red. E. Nycz, Opole 2006.

16 Znaczenia tego pojęcia należy szukać u jego etymologicznych źródeł. Są nimi łacińskie słowa: *anima* (dusza) i *animo* (ożywiam), *salus animarum* (zbawienie dusz). Animacja to ożywienie czegoś co jest martwe, wypalone, jałowe, potrzebujące zapomnianego technienia prawdy, piękna i dobra. Zob. E. Nycz, *Animacja społeczno-kulturalna w działaniu. Refleksja praktyka z perspektywy ćwierćwiecza*, [w:] *Animacja synergiczności działań edukacyjno-prospołecznych wobec wyzwań współczesności*, red. K. Duraj-Nowakowa, J. Churchuła, E. Sowa-Behtane, Kraków 2018, s. 149–165.

chodzące zmiany w jego funkcjonowaniu¹⁷. Zanikają tradycyjne formy życia wspólnotowego, a wraz z nimi dotychczasowe trwałe związki między ludźmi i układy odniesienia, określające ich tożsamości społeczno-kulturowe¹⁸. Druga połowa XX wieku – a szczególnie koniec wieku – to czas centralistycznego, omnipotentnego państwa z nieodłącznym od niego etatyzmem i biurokratyzmem z procesami globalizacyjnymi w tle. „Hiperinstytucje” oraz „hiperorganizacje” polityczne, gospodarcze, kulturalne i edukacyjne o charakterze autorytarnym wprowadzają monopolistyczne praktyki regulacji życia¹⁹. Dlatego potrzeba ASK pojawiła się w społeczeństwach masowych, gdy zrodziła się chęć powrotu do lokalnych mikroświatów (ojczyzn lokalnych), utraconych w wyniku zmian organizacyjno-technologicznych. Widoczne jest to zwłaszcza w społeczeństwach demokratycznych (obywatelskich), gdzie spontaniczna aktywność rozmaitych grup (partycypacja, mobilizacja społeczna) jest koniecznym warunkiem istnienia demokracji. Sama animacja stała się typem praktyki nakierowanej na ożywienie, pobudzenie, wzmocnienie aktywności jednostkowej i społecznej, stosowanej przez pracowników instytucji państwowych, samorządowych, społecznych, prywatnych, jak też przez działaczy czy liderów lokalnych, w większości niezinstytucjonalizowanych²⁰.

Animacja społeczna od początku miała charakter adaptacyjny, integracyjny i emancypacyjny, doprowadzający do bezpośredniego uczestnictwa grup lub zbiorowości w decyzjach społecznych, kulturalnych, politycznych. W wyniku doświadczeń ustalono pewne metody, techniki i środki, które następnie były stosowane przez animatorów do aktywizacji różnorodnych grup i środowisk lokalnych. Animacyjny charakter mają również metody aktywizujące stosowane w Stanach Zjednoczonych (*community action, empowerment, community development*), nastawione na pobudzanie rozmaitych społeczności do aktywności w rozwiązywaniu różnych problemów i realizacji ustalonych przez wspólnotę celów. Zmiany w obrębie społeczności winny się dokonywać wszystkimi siłami i przedsięwzięciami podjętymi przez samych obywateli. Zjawisko to już wiele lat temu było opisywane w polskiej myśli pedagogiki społecznej, sugerując przekształcanie środowiska społecznego

17 Zob. E. Nycz, *Zmiana społeczna. Pomiędzy teoriami a codziennością w animacji*, [w:] *Kultura, Animacja, Zmiana społeczna*, red. K. Nowak-Wolna, E. Nycz, Opole 2013, s. 187–227.

18 Wolfgang Brezinka pisze, że obecnie w Europie mamy do czynienia z kryzysem przekonań, koncepcji wartości, postaw moralnych wielu jednostek, a jednocześnie kryzysem społecznych norm i instytucji, które opierają się na akceptacji, posłuszeństwie, gotowości służby ze strony obywateli. W sektorach kultur, takich jak: religia, światopogląd, moralność, sztuka, styl życia i wychowanie, panująca niepewność oraz nieporządek, przyjmując niekiedy ekstremalne formy anarchii i nihilizmu. W diagnozie przywołanego pedagoga widzielibyśmy uzasadnienie pracy animatorów i potrzebę animacji społeczno-kulturalnej w społeczeństwie. Zob. W. Brezinka, *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005, s. 21, 81.

19 A. Schindler, *Czym jest animacja społeczno-kulturalna?* [w:] *Konteksty animacji społeczno-kulturalnej*, red. K. Hrycyk, Wrocław 2004, s. 20.

20 Zob. E. Nycz, *Sociocultural Animation in Action: Reflections of a Practitioner From the Perspective of a Quarter of a Century*, „*Studia Paedagogica Ignatiana*”. *Rocznik Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum w Krakowie*, 2018, nr 3, s. 15–37.

przy pomocy ludzi należących do konkretnej wspólnoty („sami sobie”, „zasada pomocy wzajemnej”²¹).

Animacja od samych swoich francuskich początków była złożonym zjawiskiem społeczno-kulturalnym – wyrażającym się w różnorodności jej działań. W tej różnorodności było i jest miejsce na kontynuowanie oraz stosowanie tradycyjnych działań społeczno-kulturowych, takich jak: (samo)wychowywanie, edukacja, upowszechnianie kultury, ale i aktywizacji, i aktywności określonych grup lub społeczności. Pojęcie animacji, w tym wypadku kieruje uwagę na sprawy wspólnotowe w działaniach ludzkich w określonej przestrzeni. Można szukać realnych związków pomiędzy celami animacji a kształtowanym kapitałem społecznym, szczególnie w zakresie budowy zaufania stanowiącego ważny element więziotwórczy opierający się na wspólnych wartościach²².

Elementy kształtowania zaufania i więzi międzyludzkich ważne jest szczególnie na terenach pogranicza etnicznego i kulturowego, gdzie owe „długie i krótkie trwanie” zbiorowości warunkuje wysoki stopień skomplikowania stosunków społecznych i etnicznych. Życie społeczne na pograniczach jest w oczach pedagogów elementem wzbogacającym człowieka przy założeniu chęci wzajemnego zrozumienia i współdziałania. Sytuacja na terenach pogranicza często ulega nieprzewidywalnym zmianom. Animacja jest pracą mającą pomagać w akceptowaniu zmian lub rozpoznawaniu (tonizowaniu) niepokojów ludzkich, dlatego dla organizatorów życia lokalnego ważnym staje się identyfikacja kapitałów społecznych. Jeszcze stosunkowo niedawno etniczne zaszczości historyczne odgrywały ważną rolę w życiu niejednej zbiorowości. Obecnie – międzygrupowe relacje w całej swej rozciągłości – są dość dobrze opisane w literaturze socjologicznej. Na wskazanym obszarze czyniło to od wielu lat Towarzystwo Ziemi Kozielskiej.

Towarzystwo Ziemi Kozielskiej – trwanie (animowanie) przeszłość dla przyszłości

Jednym z wielu stowarzyszeń działających w przestrzeni obecnego miasta jest Towarzystwo Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu (dalej TZK)²³. W latach 1963–1964 około sto osób zaangażowało się w organizację w Koźlu stowarzyszenia regionalnego mającego dbać o dziedzictwo ziemi kozielskiej. Początki powstania Towarzystwa łącznie są z 1963 r., kiedy to uroczyste obchodzono 800-lecie miasta Koźła. 12.10. 1963 r. odbyło się pierwsze zebranie Tymczasowego Prezydium Towarzystwa Miłośników Ziemi Kozielskiej, które doprowadziło do I Walnego Zjazdu

21 Ideały animacyjne można zauważyć u dawnych pedagogów społecznych, m.in. Heleny Radlińskiej, Kazimierza Kornitowicza, Aleksandra Kamińskiego. W literaturze warto zapoznać się z próbami określenia jej w publikacjach m.in. Jan Żebrowskiego, Olgi Czerniawskiej, Małgorzaty Kopczyńskiej, Adama Nobisa, Janusza Gajdy, Zygmunta Łomnego, Józefa Kargula, Dzierżymira Jankowskiego, Andrzeja Mencwela, Grzegorza Godlewskiego, Barbary Jedlewskiej, Dariusza Kubinowskiego, Marii Mendel czy Bohdana Skrzypczaka.

22 Zob. P. Sztompka, *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkich*, Kraków 2016.

23 Zob. E. Nycz, *Działalność Towarzystwa Ziemi Kozielskiej w latach 1993–2013 (wybrane zagadnienia)*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” XVI, Kędzierzyn-Koźle – Opole 2014, s. 11–38.

Założycielskiego Towarzystwa Ziemi Kozielskiej (1964 r.), na którym uchwalono deklarację programową, którą podpisało dziewięćdziesięciu pięciu założycieli. Podstawą pracy stowarzyszenia na wiele kolejnych lat stał się artykuł 3 „Deklaracji” mówiący o tym, że stowarzyszenie powinno: inicjować badania naukowe związane z ziemią kozielską, szerzyć wiedzę o ziemi kozielskiej, opiekować się pamiątkami historycznymi, kulturalnymi, zabytkami ziemi kozielskiej, wydawać publikacje o charakterze propagandowym, kulturalnym, naukowym itp., koordynować poczynania kulturalne, rozrywkowe i naukowe, prowadzone na terenie powiatu przez organizacje społeczne i towarzystwa naukowe oraz współdziałać z innymi towarzystwami działającymi w Polsce, organizować odczyty, wykłady, zebrania dyskusyjne, zjazdy, wystawy itp., zorganizować muzeum regionalne i dążyć do jego stałego rozwoju, organizować, co pięć lat Dni Koźla²⁴.

Z perspektywy prawie sześćdziesięciolecia TZK można zauważyć, że pomimo zdecydowanie różnych uwarunkowań polityczno-samorządowych (w tym zmiana ustroju) większą część postulatów udało się zrealizować, dzięki zaangażowaniu konkretnych ludzi podejmujących sprecyzowaną po wielu latach misję „Być społeczności potrzebnym”. Prawie połowa czasu działalności TZK lokuje się w formacji demokracji socjalistycznej, której historia odnajduje pewne odzwierciedlenie nawet w zmianach nazw stowarzyszenia, które powiązane były z uwarunkowaniami politycznymi Polski Ludowej²⁵. Jednak działalność towarzystwa nie ulegała merytorycznie większym zmianom odnosząc się do Deklaracji Programowej, co można prześledzić w kolejnych zapisach statutów. Towarzystwo Ziemi Kozielskiej prowadziło działalność w oparciu o pasję, doświadczenia i kompetencje członków. Była ona zróżnicowana i w różnych dekadach dominowały różne wątki. Była to praca: naukowa i popularnonaukowa (prezentowana poprzez konferencje, seminaria, wykłady, pogadanki, pisane teksty), wydawnicza (lub współwydawnicza) wyrażająca się w cyklicznych publikacjach „Ziemia Kozielska” i „Szkiecach Kędzierzyńsko-Kozielskich” oraz książkach poświęconych miastu i jego mieszkańcom²⁶, muzealnicza (zbieracka) i wystawiennicza, kulturalno-oświatowa (kameralne i plenerowe imprezy kulturalne). Towarzystwo w kolejnych dekadach współpracowało i współdziałało z lokalnymi i regionalnymi instytucjami oświatowo-kulturalnymi. Mówiąc współczesnym językiem socjologicznym – całość służyła podwalinom budowy lokalnego kapitału i partnerstwa społecznego.

Kozielskie Towarzystwo od zarania inicjowało lokalne badania naukowe w oparciu o zewnętrzne jednostki naukowe (Państwowy Instytut Naukowy Instytut Śląski w Opolu, Katedra Geografii Gospodarczej Uniwersytetu Łódzkiego), których efekty zaprezentowano w trzech tomach *Ziemi Kozielskiej*²⁷. Z czasem w publikacjach

24 Zob. T. Żabski, *Powstanie Towarzystwa Ziemi Kozielskiej i pierwsze lata jego działalności*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 2004, t. 9, s. 7–16.

25 W kolejności: 1963 r. Towarzystwo (Miłośników) Ziemi Kozielskiej, od 1975 r. Kozielsko-Kędzierzyńskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, od 1977 r. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w Kędzierzynie-Koźlu, od 1986 r. Towarzystwo Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu.

26 Zob. <http://www.tzk.alfsoft.net/index.php/wydawnictwo> (20.11.2022).

27 Zob. *Ziemia Kozielska*, t. 1, red. J. Kroszel, Opole 1971; *Ziemia Kozielska*, t. 2, red. J. Kroszel, Opole 1972; *Ziemia Kozielska*, t. 3, red. J. Kroszel, Opole 1974.

zaczęły pojawiać się teksty lokalnych badaczy i działaczy. Działalność badawcza, archiwistyczno-muzealna i wydawnicza zdominowała pierwszą dekadę działalności stowarzyszenia.

Państwowy Instytut Naukowy Instytut Śląski w Opolu na wiele lat stał się podstawowym partnerem w (współ)przewodzeniu prac naukowo-badawczych na Ziemi Kozielskiej. Efektem tej współpracy stały się powołane przez dr Ryszarda Pacułta do życia *Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie*, który współpracując z prof. Stanisławem Senftem stworzył podwaliny redakcyjne i finansowe ich wieloletniego wydawania. W 2012 r. TZK nawiązało formalną współpracę z Instytutem Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego. Współpraca ta jednak sięga 1994 roku, kiedy to Instytut współorganizował pierwsze Kędzierzyńsko-Kozielskie Seminarium Naukowe. Seminarium stały się z czasem cykliczną i ważną imprezą organizowaną przez TZK, stanowiąc przyczynek dla refleksji historycznej i społeczno-kulturowej nad skomplikowanymi zjawiskami, które miały miejsce na Ziemi Kozielskiej²⁸. Kolejne seminaria

-
- 28 Data i tematyka seminariów: 1994 (20–21.05.) – Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji,
1995 (12–13.10.) – Kędzierzyn-Koźle. Rodowód – Współczesność – Przyszłość,
1997 (7.11.) – Społeczeństwo wobec zagrożenia i kataklizmu,
1998 (3–4.12.) – Oblicza przedsiębiorczości w mieście. Uwarunkowania – Korzyści – Bariery,
1999 (25–26.11.) – Dorastanie w przestrzeni miasta przemysłowego u progu XXI wieku,
2002 (11–12.04.) – Dziedzictwo i perspektywy miasta oraz jego mieszkańców,
2003 (22–23.05.) – Budowa lokalnego społeczeństwa obywatelskiego w perspektywie integracji europejskiej,
2004 (31.05.) – Kędzierzyn-Koźle. Bilans lokalnych kapitałów z perspektyw 10 lat (1994–2004),
2005 (24.10.) – Miasto w świadomości swoich mieszkańców,
2006 (18.10.) – Partnerstwo samorządów – partnerstwo mieszkańców. Razem czy osobno?
2007 (21.09.) – Wojna i pokój w dziejach twierdzy i miasta Koźle (ze szczególnym uwzględnieniem czasów napoleońskich),
2008 (12–13.06.) – Odra. Rzeka i ludzie – wzajemne uwarunkowania na przestrzeni dziejów,
2008 (23.09.) – Zakład i miasto. Historyczne uwarunkowania i perspektywy współpracy,
2009 (28.10.) – Kędzierzyn-Koźle. Zabytki miasta – kultura w mieście,
2010 (15.10.) – Kędzierzyn-Koźle. Wymiary życia miejskiego na przełomie XX i XXI wieku,
2011 (25.10.) – Lokalne dziedzictwo (wielokulturowe i walory przyrodnicze jako wartość promocyjno-turystyczna),
2012 (15.10.) – Kędzierzyn-Koźle. Sport i rekreacja w zmieniających się realiach społecznych,
2013 (14.09.) – Rola towarzystwa regionalnego w kształtowaniu lokalnych kapitałów,
2014 (10.10.) – Koźle w Średniowieczu,
2015 (14.10.) – Kędzierzyn-Koźle 40 lat. Priorytety miasta i mieszkańców na początku XXI wieku.

podejmują inny temat dotyczący ważnych problemów regionalnych i lokalnych. Efektem *Kędzierzyńsko-Kozielskich Seminariów Naukowych* są publikacje sygnowane lub wspierane finansowo przez TZK. W ostatnich dwudziestu latach wydano 15 pozycji poseminaryjnych, które tematycznie opisują przemiany w mieście i społeczność Kędzierzyna-Koźle²⁹.

Towarzystwo pracowało z ludźmi i dla ludzi funkcjonując w historycznej kozielskiej Baszcie. W sumie w szeregach stowarzyszenia na przestrzeni dekad działało prawie 450 osób (część z tych osób zostawiło wiele własnego czasu w kozielskiej Baszcie). Największym sukcesem TZK jest powołanie do życia Muzeum Ziemi Kozielskiej, które rozpoczęło działalność wstępną (w organizacji) w 2017 r. a oficjalną od 2020 r. Stowarzyszenie przekazało swoje zbiory (ponad 1000 eksponatów) i bibliotekę (ponad 2100 egz. literatury specjalistycznej) powstałemu (miejskiemu) Muzeum Ziemi Kozielskiej³⁰. Od momentu przekazania zbiorów i pomieszczeń działalność TZK stała bardziej animacyjną niż muzealną i kulturalną. Stowarzyszenie rozpoczęło nowy etap działalności na mapie kulturalnej miasta animując wydarzenia przypominające o dziedzictwie zbiorowości lokalnej oraz krajowych wydarzeniach historycznych. Elementami oddziaływania kulturalno-oświatowego i popularnonaukowego jest periodyk „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” oraz Kędzierzyńsko-Kozielskie Seminaria Naukowe. Podejmowana tematyka służyła szczególnie w latach 90. XX w. tzw. „przezwycięzeniu historii”³¹ dla wielu mieszkańców tej ziemi – zarówno autochtonów jak i tych przyjezdnych.

2016 – (7.10.) – Tradycja kozielskiego średniowiecza w kulturze współczesnego miasta,

2017 – (15.11.) – Muzeum lokalne – trwanie obecności w zmieniającym się świecie,

2018 – (14.11.) – Telewizje lokalne – pomiędzy rynkiem a *civil society*,

2019 – (13.11.) – Kędzierzyn-Koźle – Miasto w procesie transformacji 25 lat później,

2020 – (3.10.) – 600 lecie obrazu Matki Bożej z Koźla w świetle ikonografii maryjnej,

2021 – (17.11.) – **Świat życia codziennego czasu Powstań Śląskich z perspektywy stulecia,**

2022 – (16.11) – Kędzierzyn-Koźle. Miasto pogranicza – pogranicza w mieście. Doświadczenia historyczne a współczesność.

29 Zob. E. Nycz, *Kędzierzyńsko-Kozielskie Seminaria Naukowe - 25 spotkań (1994-2020)*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 2021, t. 22, s. 241–265.

30 Zob. E. Nycz, *Idea lokalnego muzeum w działalności Towarzystwa Ziemi Kozielskiej (1964–2016)*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie”, 2018, t. 19, s. 104–124; B. Bezeg, *Muzeum Ziemi Kozielskiej w organizacji – pierwsze wyzwania i doświadczenia*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie”, 2018, t. 19, s. 125–131; I. Migocz, B. Bezeg, *Muzeum Ziemi Kozielskiej w organizacji w latach 2018–2020 – przepis na sukces*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie”, 2020, t. 21, s. 152–161.

31 Innym ważnym projektem tamtego czasu były cykl wykładów odbywających się w 1998 i 1999 r. z inicjatywy Domu Współpracy Polsko-Niemieckiej i Urzędu Miasta w Kędzierzynie-Koźlu pod wspólnym tytułem: *Historia lokalna miasta Kędzierzyn-Koźle* (projekt: *Historia lokalna na przykładzie wybranych miast i gmin*), stanowiący publiczną wymianę myśli na temat historii przedwojennej i powojennej tej ziemi. Odbyło się w sumie (również w gmieinach powiatu) 21 wykładów z gorącymi dyskusjami (*Verangenhheitsbewaltigung* – owo radzenie sobie z przeszłością, weryfikacja stereotypów narosłych – często li tylko – z braku

Wzbogaceniem naukowych spotkań były poseminaryjne pozycje książkowe (w sumie 20) opracowane w wydawnictwach naukowych: PIN Instytut Śląski w Opolu i Uniwersytecie Opolskim. Ten materiał okazał się najcenniejszym w poznawaniu przez szczególnie młodych mieszkańców miasta (uczniów, studentów) skomplikowanej historii i współczesnego dnia codziennego miasta i regionu. Cała akcja stała się możliwa dzięki pracy pasjonatów (samorządowców, regionalistów, nauczycieli i naukowców), którzy odnaleźli w „nadchodzących czasach” możliwość ożywienia post-socjalistycznego miasta i jego zbiorowości oraz przekształcenia go w miasto (po)nowoczesne o nowej przypisanej tożsamości³². Zmiany prawne i gospodarcze po 1989 r. nałożyły się na zmiany mentalne, jednak różny jest ich czasookres³³. Wskazane zjawiska wystąpiły również w przestrzeni kędzierzyńsko-kozielskiej łącząc się z elementami wskazanymi we wstępie tekstu, czyli pograniczem etniczno-kulturowym. Dawna różnica etniczna w kolejnych dekadach III Rzeczypospolitej zaczęła nabierać innego znaczenia. W oparciu o sukcesję kulturową antenatów – wyrażającą się w zasadzie: „Jest się takim, jakim się jest, jest się innym, a to że jest się innym, ma stanowić powód do dumy, a nie do zawstydzenia”³⁴. Sytuacja kędzierzyńsko-kozielskiego pogranicza sytuuje się w uwagach Marka Rembierza, który wskazuje, że różne aspekty problematyki tożsamości, zakorzenienia, pogranicza i edukacji międzykulturowej, częstokroć występują „zarazem”, „jednocześnie” i „równocześnie”, a w narracji dokonują się zaskakujące „zwroty akcji” w inną stronę³⁵.

Opiniotwórcza praca Towarzystwa doprowadziła do sytuacji, że od co najmniej ćwierćwiecza władarze miasta określają na nowo jego funkcje i symbolikę, uważając, że architektura i przestrzeń miejska powinna zachowywać ciągłość czasową i ukazywać dziejowy rozwój miasta. Kędzierzyn-Koźle, na co wskazują badania świadomości mieszkańców, jest coraz bardziej identyfikowalne wielowymiarowo (przemysł, sport, dziedzictwo historyczne), budując tożsamość kolejnego pokolenia mieszkańców³⁶. Z perspektywy kilku ostatnich dekad widocznym staje się to, że roz-

wiedzy o ludziach, wydarzeniach i mechanizmach sprawczych historii oraz zmitologizowanej historii tej ziemi).

- 32 Zob. M.S. Szczepański, *Czy Kędzierzyn Koźle jest miastem nowoczesnym? Refleksje o nowoczesności i nowoczesnym mieście*, [w:] *Historyczne i współczesne problemy miasta i jego mieszkańców*, red. E. Nycz, Opole 1996, s. 379–399.
- 33 Demokracja i wolny rynek wpłynęły na „nowy” ład policentryczny, w którym –wg Andrzeja Rycharda – reguły działania aktorów społecznych, organizacji i instytucji nie były często tożsamo zbieżne, a nawet rozbieżne. Ralf Dahrendorf pisał o „dylemacie 3 zegarów” – reformy w różnych dziedzinach życia społecznego wymagają różnego czasu, bieżną różnym rytmem. „Czas prawników (konstytucjonalistów) mierzony jest w miesiącach, czas ekonomistów — w latach, czas obywateli (społeczeństwa obywatelskiego) — w generacjach”.
- 34 Za: M.S. Szczepański, *Ludzie bez ojczyzny prywatnej? Wiedza o ojczyźnie lokalnej w procesach integracji społecznej*, [w:] *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, red. E. Nycz, Opole-Kędzierzyn-Koźle 1994, s. 18 (15–29).
- 35 Zob. M. Rembierz, *Między zakorzenieniem w dziedzictwie tradycji a otwartością (na) pogranicza: o kształtowaniu „międzykulturowej tożsamości” i tropach pedagogicznych poszukiwań Jerzego Nikitorowicza*, „Edukacja Międzykulturowa” 2020, Nr 1 (12), s. 23–24.
- 36 Por. E. Nycz, *Wizje rozwoju miasta Kędzierzyn-Koźle (1975–2015)*, [w:] *Kędzierzyn-Koźle – 40 lat. Priorytety miasta i mieszkańców na początku XXI wieku*, red. E. Nycz, Opole 2016, s. 47–80.

wojowo nie Kędzierzyn zdominował Koźle, ale na początku wieku XXI – dziedzictwo dawnego miasta staje się szansą rozwojową dla całości. Miasto, które „szanuje” historię i specyfikę natury swego regionu oraz upamiętnia jak największą liczbę tych, którzy je tworzyli żyje dłużej – tworząc przestrzeń odczuwaną, przypisaną i tożsamą, a zakorzenioną w dziedzictwie kulturowym, które tak jak w przedstawionym przykładzie może stać się prologiem jutra – bez zacierania własnej oryginalnej kultury etnicznej, ale też bez zawziętości i niezgody³⁷.

Kolejnym ważnym elementem integracji mieszkańców tej ziemi były organizowane przez Towarzystwo wystawy prezentujące lokalny świat miasta, ale i przeżycia jego mieszkańców. Całość działalności można zobaczyć na stronie internetowej TZK, a tu wskazane są niektóre wystawy często połączone z konkursami dla różnych grup wiekowych mieszkańców. W latach 2002–2020 odbyło się ogółem 56 wystaw przygotowanych przez członków towarzystwa. Przykładowo w roku 2018 odbyły się 2 konkursy: fotograficzno-plastyczny „Odrą Malowane” oraz konkurs genealogiczny „Skąd Mój Ród”. Cieszyły się dużą popularnością – blisko 180 prac wpłynęło na oba konkursy. „Odrą Malowane”, przedmiotem konkursu było wykonanie fotografii lub pracy plastycznej, inspirowanej przyrodą, architekturą, historią nadodrzańską. Konkurs skierowany był do dzieci, młodzieży i osób dorosłych. Przedmiotem konkursu „Skąd Mój Ród” było wykonanie w graficznej formie, drzewa genealogicznego swojej rodziny dowolną techniką plastyczną. Konkurs skierowany do dzieci i młodzieży od 4 klasy szkoły podstawowej do ostatnich klas uczniów szkół średnich. Konkurs wpisał się w obchody 100. rocznicy Odzyskania Niepodległości Polski. Dla uczestników konkursu genealogicznego w 14 szkołach miasta i powiatu TZK zorganizowało warsztaty genealogiczne wprowadzające w problematykę związaną z genealogią, terminami i znakami stosowanymi w genealogii oraz informacją na temat dostępności do dokumentów i źródeł. Wzięło w nich udział ponad 300 uczniów. Wszystko zakończyła wystawa. W 2019 r. zorganizowano Konkurs „Przemysł Ziemi Kozielskiej w rodzinnych albumach” połączony z wystawą prac pokazujący odchodzący świat lokalnej przemysłowej perspektywy pracowników. Rok 2020 to czas pandemii i „wielkie zatrzymanie”. W maju 2021 r. odbyła się konferencja i wystawa współorganizowana z Biblioteką Miejską i Muzeum Ziemi Kozielskiej pt. „A nad naszą Odrą wojsko stoi: Powstania Śląskie w perspektywie kulturowej” a w listopadzie kolejne XXVI Kędzierzyńsko-Kozielskie Seminarium Naukowe „Świat życia codziennego czasu Powstań Śląskich z perspektywy stulecia”. Ukazany świat sprzed wielu lat obecnie wzbudza chęć poznania, a u niektórych budzi refleksję nad (dziejową) iteracją ludzkich losów. W 2022 r. miało miejsce kolejne seminarium miejskie, które podjęło temat pogranicza i tożsamości w mieście. Wykłady autorskie naukowców i redaktorów lokalnych mediów stały się kanwą do dyskusji i wspomnień mieszkańców – tych zasiedziały tu i tych przybyłych na to miejsce w późniejszym okresie. Tematyka została przeniesiona również na zajęcia dwóch funkcjonujących w mieście uniwersytetów III wieku. Dla wielu słuchaczy był to powrót do czasów młodości, gdy ich biografia zderzyła się z wielką Historią.

37 Zob. E. Nycz, *Kędzierzyn-Koźle – dziedzictwo przeszłości w kulturze miasta przemysłowego na pograniczu etniczno-kulturowym*, „Politeja”, Vol 18, nr 5 (74), 2021, s. 109–124.

Praca środowiskowa stowarzyszenia regionalnego wpisuje się w wizję kształtowania zrównoważonego środowiska społecznego i wychowawczego na pograniczu o bogatym kapitale społeczno-kulturalnym. Członkowie Towarzystwa Ziemi Kozielskiej starają się odszukać, zachować i przekazać lokalne smaki, dźwięki, zapachy, wierzenia, legendy, opowiadania, obrazy kolejnemu pokoleniu mieszkańców miasta i ziemi kozielskiej. Wymiar emocjonalny i intelektualny pracy Towarzystwa był i jest pozytywnie odbierany (o czym świadczą wyróżnienia) przez samorządowe władze oraz kolejne pokolenia mieszkańców dając im perspektywę zakorzenienia w lokalny świat wartości i dóbr kultury ważny dla tożsamości jednostkowej i grupowej. Funkcjonowanie TZK opiera się na propagowaniu i uwierzytelnianiu kultury zaufania w środowisku zróżnicowanym społecznie, kulturowo i etnicznie, co jest zawsze elementem szerszego procesu społecznego, nazwanego przez Piotra Sztompkę „procesem stawiania się społeczeństwa”³⁸. W tym lokalnym przypadku – stawiania się społecznością (z coraz „dłuższym trwaniem”). Przywołany proces musi wykorzystać realną zasadę tolerancji w rozwiązaniu problemów wynikających z niedoskonałości postaw i działań ludzkich. Animacyjna działalność TZK w Kędzierzynie-Koźlu pokazuje jak w praktyce zastosować słowa Jana Pawła II o pielęgnowaniu tego, co łączy i nie zapomnianiu o własnych korzeniach – „Nie chcemy zapomnieć co nas dzieli, ale chcemy przede wszystkim przypominać, co nas łączy”³⁹.

Płaszczyzną wspólną dla wszystkich grup etnicznych i regionalnych okazała się ziemia, którą aktualnie zamieszkali. To miejsce, które jest początkiem ... a nie końcem świata, miejsce personifikujące mikrokosmos uporządkowany, swojski, nieco krępujący ale za to bezpieczny. To miejsce stało się jakby laboratorium wielu zjawisk społecznych i kulturowych. Dlatego warto również wskazać na podejście abp Alfonsa Nossola, który wskazywał na pewien specyficzny i pograniczny wymiar Śląska Opolskiego, jako „krajiny myślącego serca i kochającego rozumu”⁴⁰. Wszystko za sprawą położenia tej ziemi pomiędzy Wschodem i Zachodem Europy. Nie wkra czając w szczegóły można wskazać na poznawczo nową ideę – umożliwiającą lepsze zrozumienie przeszłości i teraźniejszości tej ziemi i jej mieszkańców. Realna praca – odwołująca się do wyżej wskazanych słów duchownych – pojedynczych osób, stowarzyszeń i instytucji w mieście zamieszkanym przez tak różne nacje, będzie na pewno efektywniejsza w kształtowaniu tożsamości współczesnego mieszkańca miasta. Towarzystwo Ziemi Kozielskiej od wielu lat staje się depozytariuszem tych myśli i organicznej pracy w opisywanej społeczności miejskiej⁴¹.

38 Zob. P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007, s. 272.

39 Jana Pawła II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2011.

40 *Być dla, czyli myśleć sercem. Z księdzem biskupem Alfonsem Nossolem rozmawia ksiądz Jerzy Szymik*, Katowice 1999. Por. <https://info.wiara.pl/doc/319838.Kraina-myslacego-serca> (12.06.2022).

41 Działalność stowarzyszeń toczy się zawitymi drogami, maleje aktywność mieszkańców w kraju i regionie, rodzą się zewnętrzne trudności w prowadzeniu działalności statutowej stowarzyszeń regionalnych. Zob. Z. Zagała, *Obywatele lokalni i kosmopolityczni. Tradycja i współczesność aktywności stowarzyszeniowej mieszkańców Górnego Śląska*, Katowice 2014.

Bibliografia

- Bezeg B., *Muzeum Ziemi Kozielskiej w organizacji – pierwsze wyzwania i doświadczenia*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 2018, t. 19, s. 125–131.
- Brezinka W., *Wychowanie i pedagogika w dobie przemian kulturowych*, Kraków 2005.
- Być dla, czyli myśleć sercem. Z księdzem biskupem Alfonsem Nossolem rozmawia ksiądz Jerzy Szymik, Katowice 1999.
- <http://www.tzk.alfsoft.net/index.php/seminaria> (20.11.2022).
- <http://www.tzk.alfsoft.net/index.php/wydawnictwo> (20.11.2022).
- [https://info.wiara.pl/doc/319838.Kraina-myslacego-serca\(12.06.2022\)](https://info.wiara.pl/doc/319838.Kraina-myslacego-serca(12.06.2022)).
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2011.
- Kędzierzyn-Koźle – 40 lat. Priorytety miasta i mieszkańców na początku XXI wieku, red. E. Nycz, Opole 2016.
- Migocz I., Bezeg B., *Muzeum Ziemi Kozielskiej w organizacji w latach 2018–2020 – przepis na sukces*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 2020, t. 21, s. 152–161.
- Nowakowski S., *Adaptacja ludności na Śląsku Opolskim*, Poznań 1957.
- Nowakowski S., *Narodziny miasta*, Warszawa 1967.
- Nycz E., „Narodziny miasta” – fotografia socjokulturowa dawnego Kędzierzyna z fabryką w tle, [w:] *Zakład – miasto – ludzie. Fakty i wspomnienia. 60 lat ZAK S.A.*, red. E. Nycz, S. Senft, Opole-Kędzierzyn-Koźle 2009, s. 41–87.
- Nycz E., *Animacja społeczno-kulturalna w działaniu. Refleksja praktyka z perspektywy ćwierćwiecza*, [w:] *Animacja synergiczności działań edukacyjno-prospołecznych wobec wyzwań współczesności*, red. K. Duraj-Nowakowa, J. Churchuła, E. Sowa-Beh-tane, Kraków 2018, s. 149–165.
- Nycz E., *Działalność Towarzystwa Ziemi Kozielskiej w latach 1993–2013 (wybrane zagadnienia)*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 2014, t. 16, s. 11–38.
- Nycz E., *Idea lokalnego muzeum w działalności Towarzystwa Ziemi Kozielskiej (1964–2016)*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 2018, t. 19, s. 104–124.
- Nycz E., *Kędzierzyn-Koźle – dziedzictwo przeszłości w kulturze miasta przemysłowego na pograniczu etniczno-kulturowym*, „Politeja”, 2021, Vol 18, nr 5(74), s. 109–124.
- Nycz E., *Kędzierzyńsko-Kozielskie Seminaria Naukowe – 25 spotkań (1994–2020)*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 2021, t. 22, s. 241–265.
- Nycz E., *Polak – Ślązak – Niemiec. Identyfikacje mieszkańców Śląska Opolskiego na początku XXI wieku*, [w:] *Odmiany tożsamości*, red. R. Szwed, L. Dyczewski, J. Szulich-Kałuża, Lublin 2010, s. 53–70.
- Nycz E., *Sociocultural Animation in Action: Reflections of a Practitioner From the Perspective of a Quarter of a Century*, „Studia Paedagogica Ignatiana. Rocznik Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum w Krakowie”, 2018, nr 3, s. 15–37.
- Nycz E., *Wizje rozwoju miasta Kędzierzyn-Koźle (1975–2015)*, [w:] *Kędzierzyn-Koźle – 40 lat. Priorytety miasta i mieszkańców na początku XXI wieku*, red. E. Nycz, Opole 2016, s. 47–80.
- Nycz E., *Zmiana społeczna. Pomiędzy teoriami a codziennością w animacji*, [w:] *Kultura, Animacja, Zmiana społeczna*, red. K. Nowak-Wolna, E. Nycz, Opole 2013, s. 187–227.
- Pacult R., *Problemy narodowościowe i regionalne miasta i powiatu kozielskiego (1848–1950)*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” VII, Opole 2000, s. 30–44.

- Problemy mieszkańców. Dylematy władzy. W poszukiwaniu lokalnego partnerstwa*, red. E. Nycz, Opole 2006 (CD z multiprezentacją badań miejskich).
- Rembierz M., *Między zakorzeniem w dziedzictwie tradycji a otwartością (na) pogranicza: o kształtowaniu "międzykulturowej tożsamości" i tropach pedagogicznych poszukiwań Jerzego Nikitorowicza*, „Edukacja Międzykulturowa” 2020, Nr 1 (12) s. 19–51.
- Schindler A., *Czym jest animacja społeczno-kulturalna?* [w:] *Konteksty animacji społeczno-kulturalnej*, red. K. Hrycyk, Wrocław 2004, s. 19–36.
- Szczepański M.S., *Czy Kędzierzyn Koźle jest miastem nowoczesnym? Refleksje o nowoczesności i nowoczesnym mieście*, [w:] *Historyczne i współczesne problemy miasta i jego mieszkańców*, red. E. Nycz, Opole 1996, s. 379–399.
- Szczepański M.S., *Ludzie bez ojczyzny prywatnej? Wiedza o ojczyźnie lokalnej w procesach integracji społecznej*, [w:] *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*, red. E. Nycz, Opole-Kędzierzyn-Koźle 1994, s. 15–29.
- Szmytkie R., *Miasta-zlepińce na Śląsku Dolnym i Opolskim*, Wrocław 2009.
- Szramek E., *Śląsk jako problem socjologiczny. Próba analizy*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, 1934, t. IV, <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/66074/edition/62296/content> (10.08.2022).
- Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.
- Sztompka P., *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkich*, Kraków 2016.
- Wróblewska-Jachna J., Nycz E., *Uwarunkowania kapitałów w miastach średniej wielkości. Przykład Kędzierzyna-Koźla i Raciborza*, [w:] *Aktywizacja kapitału ludzkiego – dylematy teorii a praktyka małych i średnich miast*, red. A. Bartoszek, K. Czekaj, Katowice 2010, s. 157–181.
- Zagała Z., *Obywatele lokalni i kosmopolityczni. Tradycje i współczesność aktywności stowarzyszeniowej mieszkańców Górnego Śląska*, Katowice 2014.
- Ziemia Kozielska*, t. 1, red. J. Kroszel, Opole 1971.
- Ziemia Kozielska*, t. 2, red. J. Kroszel, Opole 1972.
- Ziemia Kozielska*, t. 3, red. J. Kroszel, Opole 1974.
- Żabski T., *Powstanie Towarzystwa Ziemi Kozielskiej i pierwsze lata jego działalności*, „Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie” 2004, t. 9, s. 7–16.

Anna Orłowska
Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich

Ewelina Lipka
Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich

Piotr Weckwerth
Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich

Jacek Forysiak
Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich

Zbigniew Zwoliński
Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich

Barbara Woronko
Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich

Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich – stan obecny i wyzwania na przyszłość

1. Wprowadzenie

W 2021 roku minęło 30 lat od powstania Stowarzyszenia Geomorfologów Polskich (SGP) – towarzystwa z dziedziny nauk o Ziemi, obejmującej wyspecjalizowaną dyscyplinę jaką jest geomorfologia. Historia utworzenia SGP oraz ponad 20 lat jego działalności (1991-2013) zostały szczegółowo opisane w II tomie "Towarzystw naukowych w Polsce - dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie" przez Lucynę Wacheczką-Kotkowską i in. (2013), w publikacji pt. "*Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich jako specjalistyczne towarzystwo z dziedziny nauk o Ziemi*". Niniejsza praca jest jej kontynuacją i prezentuje najważniejsze wątki z historii SGP w latach 2013-2022, jak również wyzwania, jakie stoją przed członkami Stowarzyszenia w kolejnych latach działalności.

Zgodnie ze statutem, celem głównym Stowarzyszenia Geomorfologów Polskich jest działanie na rzecz rozwoju geomorfologii, we wszelkich jej aspektach, m.in. pomoc w rozwoju kadr i podnoszenia ich kwalifikacji w zakresie geomorfologii oraz popularyzowanie geomorfologii w społeczeństwie. W ostatnim dziesięcio-

leciu cele te były sukcesywnie wdrażane, m.in. poprzez organizację różnego rodzaju warsztatów szkoleniowych (katedralnych i terenowych). Popularyzacja geomorfologii w społeczeństwie nabrała znaczącego tempa szczególnie w ostatnich latach działalności Stowarzyszenia (od 2020 roku), w formie organizacji Tygodnia Geomorfologii - wydarzenia popularnonaukowego, a także Zdalnych Wykładów Geomorfologicznych, skierowanych zarówno do specjalistów, jak i młodzieży szkolnej i studenckiej.

Ostatnie 10 lat działalności SGP wskazuje również na wysoką aktywność członków SGP na forum międzynarodowym, m.in. wyrażającą się licznym reprezentowaniem SGP na konferencjach organizowanych przez *International Association of Geomorphologists* (IAG). Było tak m.in. podczas Międzynarodowej Konferencji Geomorfologicznej w Paryżu w lipcu 2013 roku, na której członkowie Stowarzyszenia stanowili liczną grupę kilkudziesięciu uczestników. Stowarzyszenie ufundowało wówczas promocyjne koszulki dla swoich członków, dzięki którym polscy geomorfolodzy stali się widocznymi uczestnikami tej konferencji. Kolejne edycje Międzynarodowej Konferencji Geomorfologicznej odbyły się w 2017 roku w New Delhi (Indie; Mazurek, 2017) oraz w 2022 r. w Coimbrze (Portugalia). Uczestniczyły w nich odpowiednio 21 oraz 44 osoby z Polski. Członkowie SGP byli również uczestnikami zagranicznych warsztatów geomorfologicznych, które odbyły się pod patronatem SGP w Etiopii (2011), Amazonii (2012, 2013, 2017), Rumunii (2013), na Spitsbergenie (2021, 2022), jak również zagranicznych warsztatów geograficznych, m.in. w Chinach (2015), Południowej Afryce (2016), Patagonii (2017), Nowej Zelandii (2018), Gruzji i Armenii (2018), Islandii (2019), Gruzji (2021), Azerbejdżanie (2022) oraz międzynarodowych warsztatach IAG w Hiszpanii (2019).

Tabela 1. Zmiany składu Zarządu SGP w latach 2013–2022.

Zjazd SGP	Rok	Skład Zarządu SGP
IX	2013-2014	prezes: dr hab. Zofia Rączkowska vice-prezesi: dr hab. Grzegorz Rachlewicz, prof. dr hab. Maria Łanczont sekretarz: dr Lucyna Wachecka-Kotkowska skarbnik: dr Magdalena Ratajczak-Szczerba
X	2014-2017	prezes: dr hab. Wojciech Tylmann vice-prezesi: dr hab. Grzegorz Rachlewicz, dr hab. Paweł Molewski sekretarz: dr Lucyna Wachecka-Kotkowska skarbnik: dr Marcin Winowski
XI	2017-2021 (przedłużona o rok w związku z pandemią)	prezes: dr hab. Małgorzata Mazurek vice-prezesi: dr hab. Jacek Forsysiak, dr hab. Paweł Molewski sekretarz: dr Anna Orłowska skarbnik: dr Marcin Winowski
XII	2021-2024	prezes: dr hab. Piotr Weckwerth vice-prezesi: prof. dr hab. Barbara Woronko, dr hab. Jacek Forsysiak sekretarz: dr Anna Orłowska skarbnik: dr Ewelina Lipka

Członkowie SGP biorą także aktywny udział w pracach asocjacji międzynarodowej (IAG), czego wyrazem jest powołanie do życia oraz udział w pracach wielu Grup Roboczych działających pod auspicjami IAG w czasie ostatnich dziesięciu lat.

Realizując cele Statutowe, dotyczące popularyzacji geomorfologii, SGP wzięło udział m.in. w obchodach Roku Geografii Polskiej w dniach 12-13 kwietnia 2018. Z tej okazji pod Patronatem Stowarzyszenia odbyła się sesja naukowa „Oblicza współczesnej geomorfologii”, w której członkowie SGP wygłosili referaty:

- Andrzej Kostrzewski - Geomorfologia we współczesnym systemie nauki w Polsce
- Leon Andrzejewski, Kazimierz Krzemień - Systemy dolinne i rzeczne w Polsce na tle geomorfologii fluwialnej
- Jolanta Świąchowicz, Grzegorz Janicki, Ewa Smolska, Józef Szpikowski - Znaczenie erozji wodnej gleby we współczesnym rozwoju rzeźby Polski
- Wojciech Wysota, Piotr Weckwerth - Geomorfologia glacialna w Polsce: wyzwania przyszłości
- Zbigniew Zwoliński, Marek Ewertowski, Leszek Gawrysiak, Marek Kasprzak, Zenon Koziół, Agnieszka Piechota, Joanna Szafranec, Bartłomiej Szypuła - Geomorfometria: przegląd, rozwiązania i wyzwania.

W działalności Stowarzyszenia Geomorfologów Polskich nie można pominąć obchodów jubileuszowych, związanych z pracą zawodową wybitnych polskich geomorfologów. Przedstawiciele Zarządu Głównego SGP brali udział w Sesjach jubileuszowych m.in. prof. K. Turkowskiej (2012), prof. L. Starkla (2012), prof. W. Niewiarowskiego (2014), prof. J.E. Mojskiego (2016), prof. J. Rudowskiego (2017), prof. A. Kostrzewskiego (2011, 2018), prof. R. Borówki (2019), prof. M. Łanczont (2021), prof. E. Mycielskiej-Dowgiałło (2022) i prof. Z. Zwolińskiego (2022). Wszyscy Jubilaci zasłużyli się w działalności SGP od momentu jego powstania, pełniąc liczne funkcje w Zarządzie Głównym SGP. Za tę działalność część z nich została nagrodzona tytułem Członka Honorowego.

Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich promuje swoje działania również w Internecie. Podstawowym medium informacyjnym jest prowadzona obecnie przez mgra M. Chabowskiego (UMK w Toruniu) strona internetowa Stowarzyszenia. Od 2020 roku SGP posiada konta publiczne w mediach społecznościowych, gdzie na bieżąco dzieli się swoimi informacjami nt. działalności członków na forum ogólnopolskim (Facebook) i międzynarodowym (Twitter).

2. Struktura organizacyjna SGP

Najwyższą władzą SGP jest Walne Zebranie Członków, które może być zwołane w trybie zwyczajnym lub nadzwyczajnym. W okresie pomiędzy Walnymi Zebraniem Członków, najwyższą władzą Stowarzyszenia jest Zarząd Główny, który zwołuje Walne Zebranie Członków SGP w trybie zwyczajnym co najmniej raz na trzy lata, z upływem kadencji naczelnych władz SGP.

Zarząd Główny kieruje działalnością SGP zgodnie z uchwałami Walnego Zebrania Członków SGP oraz reprezentuje SGP na zewnątrz i działa w jego imieniu. Składa

się on z pięciu członków stałych, w tym: prezesa, dwóch jego zastępców, sekretarza i skarbnika. Ponadto w skład Zarządu Głównego wchodzi przewodniczący Komisji merytorycznych i redaktor naczelny periodyku. Kadencja władz SGP trwa trzy lata, a członkowie władz pełnią swe funkcje honorowo.

Organem kontrolnym SGP jest Komisja Rewizyjna, która składa się z trzech osób, w tym z przewodniczącego. Członkowie Komisji nie mogą pełnić innych funkcji we władzach SGP. Komisja wnioskuje o absolutorium dla Zarządu Głównego na Zebraniach Walnych.

Ostatnim organem władz naczelnych SGP jest Sąd Koleżeński. Do jego kompetencji należy rozpatrywanie spraw o naruszenie przez członków statutu. Sąd Koleżeński składa się z trzech osób, których pracą kieruje przewodniczący. Jak do tej pory Sąd nie miał żadnych spraw do rozpatrzenia.

W zebraniach Zarządu Głównego, w charakterze stałego obserwatora, od 2021 r. bierze również udział reprezentant Grupy Młodych Geomorfologów, którym jest dr Anita Bernatek-Jakiel z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

W latach 2013-2022 Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich zorganizowało 4 Zebrania Walne, w tym 3 zwyczajne, które odbyły się podczas Zjazdów Geomorfologów Polskich w Toruniu (2014), Warszawie (2017) i w Gdańsku (2021) oraz jedno nadzwyczajne Zebrania Walne. Było ono zorganizowane po raz pierwszy w formie wirtualnej (*on-line*) w dniu 3 lipca 2020 roku z powodu sytuacji pandemicznej w kraju. Potrzeba organizacji takiego Zebrania wynikała z racji wejścia w życie nowej Ustawy o rachunkowości, regulującej sprawozdawczość organizacji *non-profit* (w tym towarzystw naukowych) oraz z uwagi na nowy tryb funkcjonowania towarzystw w czasach pandemii, a także dezaktualizację kilku punktów Statutu. Zarząd Główny SGP postanowił dokonać niezbędnych zmian w Statucie w celu jego urealnienia i dostosowania do obecnych warunków funkcjonowania towarzystw naukowych. Zmiany w Statucie objęły przede wszystkim: możliwość przeprowadzania głosowań w trybie elektronicznym (w związku z trwającą pandemią), wprowadzenie redaktorów tematycznych, statystycznego i językowego do Komitetu Redakcyjnego periodyku *Landform Analysis*, czy likwidację biblioteki SGP, która w dobie zasobów internetowych przestała być potrzebnym medium Stowarzyszenia.

W SGP aktywnie działają Komisje merytoryczne oraz redakcja periodyku. Komisja merytoryczna SGP jest organem, którego działalność obejmuje jedną z dziedzin lub problemów merytorycznych w geomorfologii. Komisje realizują statutowe cele i program SGP oraz prowadzą działalność naukową w obrębie wybranej dziedziny lub problemu merytorycznego. Komisje są powoływane przez uchwałę Walnego Zebrania Członków SGP, na wniosek co najmniej 10 członków zwyczajnych. Są one uprawnione do powoływania i rozwiązywania zespołów naukowo-badawczych i grup roboczych. Aktualnie, w ramach SGP działają następujące Komisje merytoryczne: Komisja Geomorfologii Glacjalnej, Komisja Współczesnych Procesów Geomorfologicznych, Komisja Geomorfologii Strukturalnej, Komisja Metody Sedymentologiczne Stosowane w Geomorfologii i Komisja Geomorfologicznych Skutków Antropopresji. Ponadto, w ramach SGP funkcjonuje bardzo liczna Grupa Robocza „Cyfrowe Mapy Geomorfologiczne”, w ramach której członkowie SGP współpracują z pracownikami firmy GEPOL, Instytutu Geodezji i Kartografii oraz Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii. Władze redakcji periodyku i innych publikacji powołuje Zarząd Główny SGP. Pracami redakcji periodyku kieruje Komitet Redakcyjny.

3. Członkowie honorowi i zwyczajni

Od ostatniego sprawozdania dotyczącego działalności Stowarzyszenia (Wacheca-Kotkowska i in., 2013), godność Członka Honorowego SGP otrzymało 11 kolejnych uznanych geomorfologów (2014: Adam Kotarba, Jan Szupryczyński, Krystyna Turkowska, Edward Wiśniewski, Józef Wojtanowicz; 2017: Jacek Jania, Maria Łanczont, Jan Piotrowski - Dania; 2021: Leon Andrzejewski, Kazimierz Krzemień, Mauro Soldati - Włochy). Kolejne kandydatury zostaną rozpatrzone przed kolejnym Zjazdem Geomorfologów Polskich w 2024 roku.

W 2013 roku Stowarzyszenie liczyło 242 członków zwyczajnych. Od tamtej pory liczba ta znacząco się zmniejszyła. Zgodnie ze Statutem Stowarzyszenia, w wyniku nieuiszczenia składek członkowskich w 2016 roku dokonano skreślenia dużej liczby osób. W latach 2011-2022 przyjęto natomiast 80 członków, w tym w 2011 – 3, 2012 – 1, 2013 – 17, 2014 – 15, 2015 – 11, 2016 – 2, 2017 – 1, 2018 – 8, 2019 – 3, 2020 – 1, 2021 – 12, 2022 – 6. W okresie 2012-2022 zmarło 20 członków Stowarzyszenia, w tym 10 członków honorowych. Obecnie w 2022 roku (stan na 25 listopada 2022) Stowarzyszenie liczy 217 członków.

4. Realizowane projekty badawcze

Do kluczowych zadań realizowanych przez Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich, zgodnie z inicjatywą podjętą podczas V Zjazdu Geomorfologów Polskich w 2000 r., a także postanowień zapisanych w statucie SGP, jest tworzenie projektów badawczych popieranych przez Stowarzyszenie i kierowanych do Ministerstwa Nauki w celu uzyskania finansowania. W roku 2013 sukcesem zakończyła się aplikacja o środki na wykonanie wzorcowych kartograficznych opracowań tematycznych cyfrowych map geomorfologicznych. W efekcie podpisania umowy przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii z konsorcjum, w którego skład wchodziła firma GEOPOL, Instytut Geodezji i Kartografii oraz Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich, przygotowane zostały założenia merytoryczne, techniczne i redakcyjne wykonania kartograficznych opracowań tematycznych w postaci cyfrowych map geomorfologicznych w rozdzielczości odpowiadającej skalom przeglądowym (tj. 1:100 000 oraz 1:500 000). W przygotowaniu tych założeń brał udział zespół naukowców, reprezentujących wszystkie ośrodki geomorfologiczne w Polsce, działający pod kierunkiem dr hab. Zbigniewa Zwolińskiego, prof. UAM. Przy tej okazji zostały także opracowane pilotażowe arkusze cyfrowych map geomorfologicznych, reprezentujące każdą ze stref morfogenetycznych Polski. Zdobyte doświadczenie w zakresie przygotowania tych arkuszy zaowocowało podjęciem przez SGP w kadencji 2017-2021 inicjatywy przygotowania Cyfrowej Mapy Geomorfologicznej Polski (CMGP) w skali 1:500 000 oraz monografii opisującej regiony geomorfologiczne. Z inicjatywy prof. dr hab. Zbigniewa Zwolińskiego, zostały powołane zespoły regionalne, których zadaniem w najbliższym czasie jest opracowanie CMGP w zakresie wyznaczonych obszarów. Cyfrowa Mapa Geomorfologiczna Polski stanie się integralną częścią szerszego opracowania, tj. Geomorfologii Regionalnej Polski, zainicjowanej przez ówczesną Prezes SGP dr hab. Małgorzatę Mazurek, prof.

UAM". Podjęty w ostatnich latach przez SGP projekt wydania tego dzieła będzie efektem prac wielu naukowców reprezentujących wszystkie ośrodki geomorfologiczne w Polsce. Według przyjętych założeń, Geomorfologia Regionalna Polski będzie czterotomową monografią opisującą morfologię terenu, jej genezę i wiek dla obszaru gór, wyżyn oraz obszarów rzeźby staro- i młodoglacjalnej.

Polscy geomorfolodzy brali także aktywny udział w pracach Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów (prof. dr hab. Leon Andrzejewski (UMK) i prof. dr hab. Kazimierz Krzemień (UJ)). Obecnie, środowisko geomorfologów w Radzie Doskonałości Naukowej reprezentuje prof. dr hab. Zbigniew Zwoliński (Zespół VI Nauk Ścisłych i Przyrodniczych, dyscyplina nauki o Ziemi i środowisku)

5. Wydawnictwa książkowe i czasopismo *Landform Analysis*

Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich wydaje publikacje książkowe oraz czasopismo *Landform Analysis*. W ostatnich latach liczne grono członków Stowarzyszenia pracowało nad drugą edycją monografii *Współczesne przemiany rzeźby Polski*, pod redakcją zespołu redakcyjnego: Andrzej Kostrzewski, Kazimierz Krzemień, Piotr Migoń, Leszek Starkel, Marcin Winowski i Zbigniew Zwoliński (2021), która jest opracowaniem dotyczącym współczesnych zdarzeń geomorfologicznych, przydatnym dla celów praktycznych. Zostało ono uzupełnione i poszerzone w stosunku do pierwszej edycji z roku 2008. Publikacja liczy ponad 700 stron tekstu, ilustrowanego licznymi schematami, fotografiami oraz mapami, w części opartymi już na technologiach geoinformacyjnych. Przyjęto podobny układ treści jak w pierwszym wydaniu, tzn. po rozdziałach wprowadzających dotyczących wątków paleogeograficznych i klimatu Polski, przedstawiono zagadnienia współczesnych przemian rzeźby ujętych w schemacie regionalnym od Karpat po wybrzeże Bałtyku.

Landform Analysis jest czasopismem funkcjonującym od roku 1997 jako periodyk Stowarzyszenia Geomorfologów Polskich, publikującym oryginalne prace naukowe w formie artykułów lub monografii prezentujących aktualnie realizowane badania polskich i zagranicznych geomorfologów w różnych częściach świata. Redaktorem Naczelnym czasopisma jest prof. dr hab. Zbigniew Zwoliński, zaś redaktorami tematycznymi profesorowie Andrzej Kostrzewski, Kazimierz Krzemień i Piotr Migoń. Od roku 2013 do dziś ukazało się 20 tomów, zawierających na ogół po kilka lub kilkanaście artykułów. W wykazie punktowanych czasopism naukowych, ogłoszonym przez Ministerstwo Edukacji i Nauki w grudniu 2021 roku, *Landform Analysis* otrzymało 70 punktów. Artykuły są publikowane w trybie ciągłym, w formie cyfrowej oraz drukowanej, a koszty wydawania pokrywane są z budżetu Stowarzyszenia, sporadycznie wspierane środkami z innych źródeł.

6. Działalność Grupy Młodych Geomorfologów

W 2019 roku, z inicjatywy ówczesnej Prezes SGP prof. M. Mazurek, powstała w SGP Grupa robocza Młodych Geomorfologów. Stało się tak w związku z wyraźnym wyodrębnieniem się społeczności młodych geomorfologów w obrębie IAG. Propozy-

cja utworzenia grupy nastąpiła po konferencji EGU w Wiedniu, gdzie kilkoro polskich młodych badaczy z zakresu geomorfologii z sukcesem zaprezentowało wyniki badań geomorfologicznych. Wśród nich byli: dr Anita Bernatek-Jakiel (UJ w Krakowie) oraz dr Maciej Liro (IOP PAN w Krakowie). To właśnie im powierzono utworzenie grupy.

Reakcja na powstanie grupy była błyskawiczna. Dr Anita Bernatek-Jakiel przeprowadziła ankietę, w której zgromadzono dane nt. działalności naukowej ponad 100 młodych geomorfologów w Polsce, jak również uczestniczyła w międzynarodowym spotkaniu delegatów młodych geomorfologów w czerwcu 2019 roku w Mediolanie. Ważnym punktem tego spotkania było określenie przez IAG definicji młodego geomorfologa, zgodnie z którą są to studenci lub naukowcy, którzy uzyskali stopień naukowy (tj. licencjat, magister, doktor) w ciągu ostatnich siedmiu lat.

Od momentu powstania, grupa Młodych Geomorfologów działa bardzo prężnie w strukturach SGP. Na pierwszą reprezentantkę grupy wybrano dr Anitę Bernatek-Jakiel. Na 2020 zaplanowano organizację Warsztatów Młodych Geomorfologów (WMG) w Stacji Naukowej PAN w Szymbarku. Jednakże pandemia zmieniła te plany, a odwołane spotkanie przekuto na pomysł Wirtualnych Warsztatów Młodych Geomorfologów, które odbyły się w trakcie I Tygodnia Geomorfologa w 2021 roku. Przewodniczącą Komitetu Organizacyjnego Warsztatów została dr Anita Bernatek-Jakiel. Wirtualne Warsztaty zgromadziły 26 uczestników i stały się platformą wymiany doświadczeń między młodymi pasjonatami geomorfologii. W trakcie WMG odbyło się również I ogólnopolskie spotkanie młodych badaczy geomorfologii.

Od tego momentu młodzi geomorfolodzy rokrocznie biorą udział w kolejnych edycjach Międzynarodowego Tygodnia Geomorfologii. Uczestniczą w międzynarodowych spotkaniach delegatów tzw. *Youth Symposium*, na które delegatem jest dr Anita Bernatek-Jakiel. Organizują Sympozja pod auspicjami SGP. Takim przykładem było I *Youth Symposium* w Borucinie, które odbyło się w dniach 28.06-1.07.2022, a jego przygotowaniem zajęli się dr Małgorzata Frydrych (Uniwersytet Łódzki) oraz dr Damian Moskaiewicz (Uniwersytet Gdański). Grupa Młodych Geomorfologów odpowiada również za organizację Warsztatów Młodych Geomorfologów, które obok Zjazdów SGP, stały się flagowym wydarzeniem Stowarzyszenia. Ich kolejna edycja miała miejsce w kwietniu 2023 w Karłowiu (Góry Stołowe). Młodzi Geomorfolodzy prowadzą również działalność promocyjną w internetowych mediach społecznościowych, informując o swojej działalności na kontakach FB i Twitterze.

7. Konkurs Prac Doktorskich

Konkurs na najlepszą pracę doktorską z zakresu geomorfologii zaistniał w 1994 r., z inicjatywy Zarządu Głównego SGP. Konkurs rozpisywany jest corocznie, natomiast od 1998 r. przyznawane jest wyróżnienie - Dyplom im. Stefana Kozarskiego. Od 1994 r. do 2020 r. nagrodzono 28 prac. W latach 2012-2020 kolejno laureatami konkursu są:

- 2012 – Aleksandra Majecka: „*Postwarciańskie przekształcenia rzeźby obszarów wododziałowych na Wysoczyźnie Łódzkiej (na przykładzie międzyrzecza Mrogi i Mrozący)*” (promotor: prof. dr hab. K. Turkowska),

- 2013 – Jakub Małecki: „*The present-day state of Svenbreen (Svalbard) and changes of its physical properties after the termination of the Little Ice Age*” (promotor: prof. dr hab. A. Kostrzewski),
- 2014 – Karol Tylmann: „*Dynamika procesów glacialnych na obszarze Garbu Lubawskiego podczas ostatniego zlodowacenia*” (promotor: prof. dr hab. W. Wysota),
- 2016 – Katarzyna Biejat: „*Morfodynamika wydm gwiazdzistych w obszarach o bimodalnym reżimie wiatru*” (promotor: dr hab. M. Dłużewski),

oraz:

- Michał Łyp: „*Zróznicowanie hydrodynamiki potoku średniogórskiego i jego morfologiczne skutki na przykładzie Stryszawki w Beskidach Zachodnich*” (promotor: prof. dr hab. Kazimierz Krzemień)

oraz:

- Eliza Płaczkowska: „*Współczesny rozwój dolin denudacyjnych w obszarze górskim (na przykładzie Tatr Zachodnich)*” (promotor: prof. dr hab. Kazimierz Krzemień),
- 2017 – Anita Bernatek-Jakiel: „*Rola sufozji w rozwoju gór średnich na przykładzie Bieszczadów*” (promotor: prof. dr hab. K. Krzemień),
- 2018 – Filip Maria Duszyński: „*Ewolucja progów morfologicznych Gór Stołowych w świetle badań geomorfologicznych i geofizycznych*” (promotor: prof. dr hab. P. Migoń),
- 2019 – Maurycy Żarczyński: „*Environmental change during the last 2000 years recorded in microfacies and geochemistry of varved sediments from Lake Żabińskie (northeastern Poland)*” (promotor: prof. dr hab. W. Tylmann),
- 2020 – Milena Różycka: „*Morfostruktura bloku Gór Bystrzyckich i Orlickich w Sudetach Środkowych w świetle ilościowej analizy rzeźby terenu*” (promotor: prof. dr hab. P. Migoń),
- 2021 - Jarosław Cebulski: „*Współoddziaływanie osuwisk i koryt rzecznych w polskich Karpatach fliszowych*” (promotor: prof. dr hab. Zofia Rączkowska).

W 2022 r. Zarząd Główny SGP postanowił zainicjować również konkurs na najlepszą studencką pracę dyplomową (magisterską lub licencjacką/inżynierską) z zakresu geomorfologii, pierwszy konkurs zostanie rozpisany w 2023 r.

8. Współpraca międzynarodowa

Współpraca międzynarodowa polskich geomorfologów jest ściśle związana z działalnością *International Association of Geomorphologists* (IAG). W odbywającej się cyklicznie Międzynarodowej Konferencji Geomorfologicznej, organizowanej pod auspicjami IAG, geomorfolodzy z Polski brali udział począwszy od pierwszej edycji tej konferencji, tj. od 1985 roku. Udział polskich geomorfologów w działaniach asocjacji międzynarodowej manifestował się także wyborem prof. Piotra Migonia do Komitetu Wykonawczego IAG w kadencji 2013–2017 i 2017–2022. Realizowane przez niego zadania związane były z rozwojem kontaktów z IUCN

w zakresie typowania i oceny obiektów geomorfologicznych zgłaszanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Drugim Jego zadaniem było zestawienie materiałów do historii IAG. Ponadto, w czasie ostatnich 10 lat, polscy geomorfolodzy pełnili i nadal pełnią funkcje przewodniczących Grup Roboczych IAG. W przypadku Grupy Roboczej Danxia funkcję tę pełnił w latach 2009-2013 prof. P. Migoń, zaś Grupą Roboczą Oceny form terenu dla georóżnorodności kierował prof. Zb. Zwoliński (2013-2022). W grupie tej funkcję Sekretarza pełniła mgr Alicja Najwer (UAM w Poznaniu). Ponadto, prof. Zb. Zwoliński należał do komitetów sterujących działaniami Grup Roboczych SEDIBUD oraz Ocen form terenu dla georóżnorodności, a obecnie jest w komitetach sterujących grup roboczych: Denudacja i zmiany środowiskowe w różnych strefach morfoklimatycznych (DENUCHANGE), Geomorfologii miasta, Georóżnorodność dynamiczna stref krytycznych w regionach górskich i polarnych (DYNAGEOZONES). W ramach działalności Grupy Roboczej *Oceny form terenu dla georóżnorodności* organizowane były cykliczne spotkania i warsztaty (np. w 2014 roku w Bard we Włoszech oraz w 2019 roku w Krakowie i w Zakopanem) oraz coroczne sesje na European Geoscience Union General Assembly w Wiedniu. Prof. Zb. Zwoliński od roku 2022 pełni funkcję przewodniczącego Grupy Roboczej IAG Denudacja i zmiany środowiskowe w różnych strefach morfoklimatycznych (DENUCHANGE) oraz wiceprzewodniczącego Grupy roboczej IAG Georóżnorodność dynamiczna stref krytycznych w regionach górskich i polarnych (DYNAGEOZONES).

Szczegółowe informacje o IX Międzynarodowej Konferencji Geomorfologicznej w New Delhi (Indie) w roku 2017 zostały zawarte w specjalnym wydaniu *Landform Analysis* (tom 35). Podczas ceremonii otwarcia tej Konferencji, prof. Zbigniew Zwoliński został odznaczony Medalem im. Denysa Brunsdena w uznaniu wybitnych zasług dla geomorfologii. Ostatnia, X Międzynarodowa Konferencja Geomorfologiczna odbyła się w Coimbrze (Portugalia) w dniach 12-16 września 2022 r. W wydarzeniu tym uczestniczyło około 500 geomorfologów z 46 różnych krajów. Reprezentacja z Polski była czwartą pod względem liczby osób (44 uczestników; fot. 1), a polscy geomorfolodzy brali aktywny udział w 24 sesjach tematycznych, wygłaszając liczne referaty, prezentując postery oraz prowadząc sesje tematyczne. Ważnym wydarzeniem w czasie X Międzynarodowej Konferencji Geomorfologicz-

Fot. 1. Polscy uczestnicy X Międzynarodowej Konferencji Geomorfologicznej w Coimbrze (Portugalia).

nej było powołanie do Komitetu Wykonawczego IAG na kadencję 2022-2026 dr Anity Bernatek-Jakiel, do której zadań należy koordynacja programów szkoleniowych młodych geomorfologów.

Niebagatelne znaczenie udziału polskich geomorfologów w strukturach i zadaniach *Internatoinal Association of Geomorphologists* związane jest z powołaniem specjalnej komisji, której przewodniczył prof. dr hab. Piotr Migoń, a jednym z członków był prof. dr hab. Zbigniew Zwoliński. Komisja ta złożyła w imieniu IAG propozycję utworzenia pięciu geostanowisk w ramach projektu Międzynarodowej Unii Nauk Geologicznych (IUGS), którego celem było wyznaczanie 100 miejsc geodziezictwa o znaczeniu globalnym. W efekcie, w 2022 roku, trzy spośród pięciu propozycji geostanowisk zgłoszonych przez komisję IAG zostały uwzględnione w zestawieniu „*The First 100 IUGS Geological Heritage Sites*”, tj. Pustynia Namib (Namibia), osuwisko Vajont (Włochy) oraz lodowce gruzowe w Engadine (Szwajcaria).

Ważnym aspektem działalności międzynarodowej geomorfologów w zakresie wspierania badań i potencjału w dziedzinie nauk o Ziemi jest udział w projekcie, który zakończył się ustanowieniem Międzynarodowego Dnia Georóżnorodności. Propozycja jego utworzenia była jednym z głównych rezultatów *Virtual Oxford Geoheritage Conference*, która odbyła się w dniach 25-29 maja 2020 r. Efektem tej konferencji była Deklaracja Oksfordzka, przygotowana przez czterech delegatów na tę konferencję, wśród których znalazł się prof. dr hab. Zbigniew Zwoliński reprezentujący środowisko polskich geomorfologów. Przygotowana z jego udziałem Deklaracja stała się podstawą do przedłożenia w UNESCO propozycji ustanowienia Międzynarodowego Dnia Georóżnorodności, co nastąpiło w dniu 23 listopada 2021 roku, podczas 41. sesji Konferencji Generalnej UNESCO. Główne cele UNESCO są także realizowane poprzez działalność Polskiego Komitetu do spraw UNESCO. W gronie członków tego Komitetu, powołanych przez Ministra Spraw Zagranicznych, prof. Zbigniewa Rau w dniu 21 czerwca 2022 r., znalazł się również prof. Zbigniew Zwoliński.

Do ważnych działań podejmowanych przez Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich należy międzynarodowa aktywność polskich geomorfologów będących na początku swojej kariery naukowej. Poza wspomnianym wyżej członkostwem dr Anity Bernatek-Jakiel w Komitecie Wykonawczym IAG, istotna jest organizacja przez młodych geomorfologów międzynarodowych konferencji i warsztatów pod auspicjami IAG. Należy do nich jedenasta edycja Ogólnopolskich Warsztatów Młodych Geomorfologów (22-24 października 2018 r.), współorganizowanych przez SGP i Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Kolejną konferencją organizowaną pod patronatem IAG oraz SGP było *I Peribaltic Youth Symposium „Geomorphology in Quaternary Research”*, które odbyło się w dniach 28 czerwca – 1 lipca w Borucinie. W symposium tym uczestniczyło 20 osób z 6 krajów. W ciągu 5 dni uczestnicy wzięli udział w warsztatach z najnowszych metod wykorzystywanych w analizach osadów, poznali wyniki badań prowadzonych na Polskim wybrzeżu i Pojezierzu Kaszubskim oraz zaprezentowali swoje tematy badawcze.

Ważnym przejawem aktywności młodych geomorfologów w Polsce jest także ich udział w obchodach Międzynarodowego Tygodnia Geomorfologii. W czasie międzynarodowego spotkania wirtualnego w roku 2021, swój referat wygłosiła mgr Lucyna Tobojko (UMK Toruń), zaś w kolejnej edycji tego wydarzenia, w ramach webinarium w dniu 28 lutego 2022, swoje referaty zaprezentowali dr Filip Duszyński (UWr), mgr Joanna Martewicz (UMK Toruń) oraz mgr Iwo Wieczorek (UWr).

9. Działalność organizacyjna i popularyzacja nauki

Konferencje

Zgodnie ze statutowymi celami Stowarzyszenia, dotyczącymi popularyzacji, jak i upowszechniania geomorfologii jako nauki, SGP rokrocznie patronuje konferencjom, sympozjom, warsztatom i sesjom naukowym. Flagowym spotkaniem geomorfologów jest Zjazd Geomorfologów Polskich, który w ostatnich latach miał miejsce w 2014 roku w Toruniu, w 2017 roku w Warszawie oraz w 2021 roku w Gdańsku. Na kolejny Zjazd Geomorfologów Polskich Stowarzyszenie zaprasza do Łodzi w 2024 roku.

Poza Zjazdem, członkowie Stowarzyszenia w latach 2013-2022 mieli możliwość zaprezentować wyniki badań geomorfologicznych m.in. na 15 konferencjach, 4 warsztatach, 11 sympozjach, seminariach i sesjach naukowych, 2 szkołach sedymentologiczno-geomorfologicznych (Tab. 2).

Tabela 2. Spis konferencji, warsztatów i innych spotkań naukowych, organizowanych pod auspicjami SGP w latach 2013-2022.

2022	▪ Sympozjum Zintegrowanego Monitoringu Środowiska Przyrodniczego – Szczecinek-Storkowo, 8-10 czerwca▪ Sesja Naukowa „<i>Paleogeografia schyłku wistulianu</i>” – Popów, 13-14 czerwca▪ Ogólnopolska konferencja „<i>GIS w nauce</i>” – Toruń, 23-24 czerwca▪ I Peribaltic Youth Symposium „<i>Geomorphology in Quaternary Research</i>” – Borucino, 28 czerwca – 1 lipca▪ XXVII Konferencja Naukowo-Szkoleniowa „<i>Stratygrafia plejstocenu Polski</i>” pt. <i>Późnoczwartorzędowe środowiska sedymentacyjne Pomorza Wschodniego</i> – Stara Kiszewa, 5-9 września▪ Warsztaty „<i>Metody, techniki i narzędzia analizy zmian w rzeźbie terenu na obszarach miejskich</i>” – Kielce, 6-7 października▪ Sesja Jubileuszowa pt. „<i>Osad jako źródło informacji o środowiskach sedymentacyjnych</i>” z okazji 90-lecia urodzin prof. dr hab. Elżbiety Mycielskiej-Dowgiałło – Warszawa, 4 listopada▪ Ogólnopolska Konferencja Naukowa „<i>Geoinformacja: nauka – praktyka – edukacja</i>” w 20-lecie studiów geoinformacyjnych na UAM w Poznaniu - Poznań, 1-2 grudnia
2021	▪ Sesja Krajobrazy Morfologiczne Polskich Geoparków, 4 marca▪ XIII Wirtualne Warsztaty Młodych Geomorfologów, 5-6 marca▪ Seminarium naukowe pt. „<i>Glacjał i peryglacjał Europy Środkowej</i>” połączone z jubileuszem pracy zawodowej prof. dr hab. Marii Łanczont – Lublin, 9-10 września▪ Zjazd Geomorfologów Polskich – Gdańsk, 13-16 października

2020 Ze względu na pandemię COVID-19, aktywność konferencyjna w roku 2020 została zawieszona.

- 2019
- III Konferencja Naukowa „Geomorfologia stosowana – procesy naturalne i aktywowane” – Chęciny, 5-7 czerwca
 - XII Warsztaty Młodych Geomorfologów – Łódź, 12-14 czerwca
 - Letnia Szkoła Sedymentologiczno-Geomorfologiczna – procesy, formy i osady stokowe – Bachotek, 24-28 czerwca
 - Workshop on Landform Assessment for Geodiversity Geodiversity assessment in mountain areas, Kraków-Zakopane (Poland), August 25-30
 - VII Warsztaty Geomorfologii Strukturalnej „Rzeźba strukturalna Gór Świętokrzyskich i Ponięcia – stan badań i perspektywy badawcze” – Chęciny, 26-28 września

- 2018
- Kongres Geografii Polskiej – Warszawa, 12-14 kwietnia
 - Konferencja Naukowa „Procesy geologiczne w strefie brzegowej morza – GEOST III” – Jastrzębia Góra, 5-8 czerwca
 - XXXVII Sympozjum Polarne „Polar Change – Global Change” – Poznań, 7-10 czerwca
 - X International Conference on Aeolian Research – Bordeaux (Francja), 25-29 czerwca
 - Konferencja Naukowa „Antropogeniczne uwarunkowania współczesnych procesów fluwialnych” – Kraków-Rabka, 10-12 września
 - XI Warsztaty Młodych Geomorfologów – Lublin, 22-24 października
 - VII Seminarium „Geneza, litologia i stratygrafia utworów czwartorzędowych” Poznań, 22-23 listopada

- 2017
- Szkoła Sedymentologii i Geomorfologii Glacjalnej – 26-30 czerwca, Borucin
 - XI Zjazd Geomorfologów Polskich „Naturalne i antropogeniczne uwarunkowania rozwoju rzeźby” – Warszawa, 13-15 września

- 2016
- Procesy geologiczne w strefie brzegowej morza GEOST II – Jastrzębia Góra, 31.05-03.06
 - FLAG Archives Group IAG – Kielce, 15-17 września
 - INQUA Peribaltic Working Group Meeting – Gdynia/Toruń, 28 sierpnia - 2 września

- 2015
- Climate variability and human impacts in Central and Eastern Europe during the last two millennia – Gdańsk, 17-19 czerwca
 - Geomorphometry 2015 – Poznań, 22-26 czerwca
 - X Warsztaty Młodych Geomorfologów, Gdańsk, 5-7 października

- 2014
- III Sedymentologiczne Spotkanie Dyskusyjne „Znaczenie geomorfologii ziarn kwarcu i płytek cienkich w badaniach środowisk sedymentacyjnych” – Warszawa, 19 marca
 - Sesja naukowa „Metody badań stacjonarnych współczesnych procesów geomorfologicznych” organizowana przez: Komisję Współczesnych Procesów Geomorfologicznych SGP – Warszawa, 24 marca
 - Warsztaty Młodych Geomorfologów, Biała Góra, 6-8 maja
 - Konferencja „Geomorfologia stosowana – Zastosowanie metod geomorfologicznych w inżynierii i kształtowaniu środowiska” – Warszawa, 4-6 czerwca
 - X Zjazd Geomorfologów Polskich „Krajobrazy młodogłacjalne ich morfogeneza, teraźniejszość, przyszłość” – Toruń, 15-19 września
 - Warsztaty Geomorfologii Strukturalnej „Strukturalne i litofacjalne uwarunkowania rozwoju rzeźby Rostocza w aspekcie historii tektoniczno-basenowej Karpat i zapadliska przedkarpackiego”, Zwierzyniec – Józefów – Horyniec, 24-27 września
- 2013
- III Warsztaty Lodowe „Problemy rzek – zabudowa hydrotechniczna rzek a zagrożenie powodzią zatorowymi” – Toruń, 21-22 lutego
 - VI Seminarium „Funkcjonowanie geosystemów zlewni rzecznych – Wpływ antropopresji na funkcjonowanie zlewni i dolin rzecznych” – Luboradza, 23-26 kwietnia
 - Warsztaty Geoekologiczne „Delta Dunării – Delta Dunaju 2013” – Rumunia, 27 kwietnia - 5 maja
 - II Konferencja „Geokosystem wybrzeży morskich” – Międzyzdroje, 16-17 maja
 - Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Georóżnorodność Niecki Nidziańskiej” – Ponidzie, 22-24 maja
 - Konferencja „Aktualne zagrożenia lasów w górskich parkach narodowych w środkowej Europie (Polska, Słowacja) – skutki geoekologiczne” – Mąchocice Kapitulne, 27-29 maja
 - Warsztaty Młodych Geomorfologów – Lublin, 3-5 czerwca
 - Warsztaty Geomorfologii Strukturalnej „Czynnik strukturalny w rozwoju ekosystemów wodno-błotnych” – Lublin-Chełm, 5-8 czerwca
 - Konferencja „Środowisko glebotwórcze i gleby dolin rzecznych” – Słupsk-Ustka, 10-12 czerwca
 - Carpatho-Balkan-Dinaric Conference on Geomorphology – Stará Lesná, Tatranská Lomnica (Słowacja), 22-24 czerwca
 - II Konferencja „GIS W NAUCE” – Lublin, 24-26 czerwca
 - Warsztaty Geoekologiczne „Amazonia 2013” – Brazylia, 12-31 października
 - Seminarium „Geneza, litologia i stratygrafia utworów czwartorzędowych”, Poznań, 14-15 listopada

Dużym zainteresowaniem wśród młodych geomorfologów cieszyło się kilka edycji Warsztatów Młodych Geomorfologów, o charakterze kameralnym - w Piotrkowie Trybunalskim (2012 r. - zorganizowane przez dr L. Wachecką-Kotkowską), terenowym w Łodzi (2019 r. - zorganizowane przez dr hab. J. Forysiaka), czy laboratoryjnym w Lublinie (2013 r. - zorganizowane przez dr A. Godlewską i pracowników Zakładu Geoekologii i Paleogeografii UMCS w Lublinie). Niezależnie od tego ośrodek lubelski zorganizował także warsztaty z zastosowania skaningu TLS w geomorfologii w 2018 r. (warsztaty przygotowane przez dr hab. W. Kociubę wraz z zespołem). Innego rodzaju spotkaniami szkoleniowymi były Letnie Szkoły Sedymentologiczno-Geomorfologiczne, z których jedna zorganizowana została w 2017 r. Borucinie (przy współdziałaniu Uniwersytetu Gdańskiego i Komitetu Badań Czwartorzędu PAN, kierownik naukowy - dr hab. Piotr Weckwerth), zaś druga w Bachtoku, zorganizowana przez geomorfologów i gleboznawców z wielu ośrodków w Polsce w 2019 r. (kierownik naukowy - dr hab. T. Karasiewicz)

Międzynarodowy Tydzień Geomorfologii (International Geomorphology Week)

W 2020 roku, z inicjatywy Międzynarodowej Asocjacji Geomorfologów (IAG) rozpoczęto organizację Światowego Tygodnia Geomorfologii - rocznego wydarzenia popularnonaukowego, którego celem jest popularyzacja geomorfologii jako nauki. Pierwsza edycja została zorganizowana w kilku ośrodkach akademickich tj. w Poznaniu, Wrocławiu, Kielcach, Warszawie, Krakowie i Lublinie, i miała charakter z reguły kameralny. W dniach 2-8 marca 2020, w murach uniwersyteckich odbyły się wówczas prelekcje, wykłady, wystawy i warsztaty skierowane do młodzieży szkół podstawowych, a zwłaszcza ponadpodstawowych. Kolejne dwie edycje Tygodnia Geomorfologii, tj. II - w 2021 roku i III - w 2022 roku, miały formę zdalną, którą wymusiła sytuacja epidemiczna, w związku z trwającą pandemią COVID-19. Wynikiem tego była organizacja Ogólnopolskiego Wirtualnego Tygodnia Geomorfologa, a SGP stało się jej głównym organizatorem.

W II edycji Tygodnia Geomorfologii, w dniach 1-7 marca 2021, odbyły się wykłady, warsztaty, prelekcje i konkursy w następujących ośrodkach geomorfologicznych w Polsce: UW w Warszawie, UMCS w Lublinie. Największą popularnością cieszyły się: Sesja "*Krajobrazy geomorfologiczne Polskich Geoparków*", zorganizowana przez UAM w Poznaniu oraz zdalny wykład geomorfologiczny prof. J. Poesena (UMCS w Lublinie). Ponadto, w dniach 5-6 marca odbyła się wirtualna edycja Warsztatów Młodych Geomorfologów, zorganizowana przez kilka ośrodków naukowych z Polski południowej pod przewodnictwem reprezentantki Młodych Geomorfologów – dr Anity Bernatek-Jakiel (UJ).

Następna III edycja - w dniach 28 lutego - 4 marca 2022 - ponownie przyciągnęła tłumy zainteresowanych przed ekrany komputerów, bowiem liczne ośrodki w kraju przygotowały wykłady w formie sesji tematycznych. Pierwszego dnia Sesję Komisji Metod Sedymentologicznych w Geomorfologii zorganizowały przewodniczące komisji tj. prof. dr hab. B. Woronko i dr hab. M. Ludwikowska-Kędzia, prof. UJK. W drugim dniu wydarzenia odbył się wykład popularnonaukowy prof. dr hab. W. Zgłobickiego (UMCS w Lublinie) nt. Islandii oraz 3 sesje naukowe z 3 ośrodków

akademickich tj. UAM w Poznaniu (prowadząca: dr hab. M. Mazurek, prof. UAM), UŁ w Łodzi (prowadzący: dr hab. J. Forysiak, prof. UŁ) oraz UŚ w Sosnowcu (prowadzący: dr hab. Andrzej Tyc, prof. UŚ). Trzeciego dnia sesje akademickie poprowadziły: UMK w Toruniu (prowadzący: dr hab. P. Weckwerth, prof. UMK) oraz UWrocławiu (prowadzący dr hab. M. Kasprzak, prof. UWrocławiu). Czwarty dzień rozpoczął się Warsztatami z aplikacji oprogramowania R, poprowadzonymi przez dra Ł. Pawlika z UŚ w Sosnowcu, a następnie odbyły się wykłady popularnonaukowe: dr hab. M. Górskiej-Zabielskiej, prof. UJK w Kielcach nt. żywej - nieożywionej przyrody oraz prof. dra hab. W. Kociuby z UMCS w Lublinie nt. zastosowania skaningu TLS w geomorfologii. Wieczorem odbyły się również dwie sesje akademickie: pierwsza - w języku angielskim - z zakresu geomorfologii fluwialnej, zorganizowana przez dr hab. J. Zawiejską, prof. UP w Krakowie oraz druga - sesja Uniwersytetu Warszawskiego, której przewodniczyła dr hab. Ewa Smolska, prof. UW. Ostatni dzień Tygodnia Geomorfologii poświęcony był sesji tematycznej pt. *“Holocene sea-level changes and extreme events”*, której organizatorką i prowadzącą była dr hab. E. Kałińska, prof. UMK.

Z każdym rokiem Tydzień Geomorfologii staje się coraz bardziej rozpoznawalnym wydarzeniem w gronie nie tylko członków Stowarzyszenia, ale również nauczycieli geografii, przyrody, jak i wśród studentów czy uczniów, interesujących się zagadnieniami geomorfologicznymi.

Zdalne wykłady geomorfologiczne

W celu integracji środowiska geomorfologicznego, którego kontakty zostały mocno ograniczone w trakcie pandemii COVID-19, z inicjatywy ówczesnej Prezes SGP - prof. M. Mazurek - podjęto pomysł organizacji wirtualnych wykładów z dziedziny geomorfologii pod hasłem *“Zdalne wykłady geomorfologiczne SGP”*. Pomysł ten był uwarunkowany przede wszystkim brakiem możliwości organizacji konferencji w 2020 i 2021 roku. Okazało się, że idea zintegrowania badaczy-geomorfologów poprzez prezentację najnowszych badań i dyskusję była bardzo potrzebna. Inicjatywa ta przyciągnęła liczne grono specjalistów, a także nauczycieli i uczniów szkół ponadpodstawowych i studentów kierunków przyrodniczych. Obecnie nadal przyciąga tłumy zainteresowanych, a godzina 17.00 w trzecią środę miesiąca stała się stałym punktem w kalendarzu Stowarzyszenia.

W pierwszej edycji w roku akademickim 2020/2021, w cyklu comiesięcznym, zostało zorganizowanych 7 wykładów (Tab. 3). Druga edycja zdalnych wykładów geomorfologicznych obejmowała 6 wykładów w 2022 roku (Tab. 4). Obecnie odbywa się trzecia edycja Zdalnych wykładów geomorfologicznych (Tab. 5), gdzie zaplanowanych jest jak dotąd najwięcej - 8 wykładów geomorfologicznych.

10. Podsumowanie

Jak wynika z zestawionych informacji na temat działań inicjowanych i podejmowanych przez Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich w czasie ostatnich dziesięciu lat, aktywność stowarzyszenia sukcesywnie wzrasta na wielu płaszczyznach jego funkcjonowania. Szczególnie zaznacza się to w zakresie popularyzowania geomor-

Tabela 3. Zdalne wykłady geomorfologiczne - I edycja.

Data	Imię i nazwisko	Tytuł wystąpienia
25.11.2020	prof. dr hab. Leon Andrzejewski	Geomorfologiczne badania współczesnych stref marginalnych lodowców w kontekście rekonstrukcji plejstoceńskiej rzeźby polodowcowej (Islandia)
16.12.2020	prof. dr hab. Wojciech Tylmann	Badania współczesnych procesów sedymentacji osadów w jeziorach – czy terazniejszość jest kluczem do przeszłości
20.01.2021	prof. dr hab. Piotr Migoń	Rzeźba piaskowcowych obszarów płytowych - nowe koncepcje, dane i metody badań
17.02.2021	dr hab. Piotr Wec-kwerth, prof. UMK	Im bliżej źródła tym woda ciemniejsza: sukcesja form i osadów powodzi lodowcowych Suwalszczyzny
03.03.2021	prof. Jean Poesen	Soil erosion in the Anthropocene: do we still need more research?
21.04.2021	dr hab. Małgorzata Kijowska, prof. IGI PZ	Wpływ czynników naturalnych i współczesnej działalności człowieka na funkcjonowanie systemu stokowo-korytowego w zlewniach polskich Karpat Zachodnich
19.05.2021	dr Aleksandra Tomczyk	Dynamika stożków napływowych i usypiskowych w Arktyce: zróżnicowanie morfologii i procesów rzeźbotwórczych

Tabela 4. Zdalne wykłady geomorfologiczne w roku akademickim 2021/2022 - II edycja

Data	Imię i nazwisko	Tytuł wystąpienia
19.01.2022	Prof. dr Sławomir Tulaczyk (University of California)	Zobaczyć świat w ziarenku piasku... i paleoklimat Ziemi w okrucinach podlodowcowego kalcytu
16.02.2022	Dr hab. Marek Kasprzak, prof. UWr (UWr, Wrocław)	Nowe spojrzenie na problematykę permafrostu na Svalbardzie
16.03.2022	Prof. dr hab. Jan A. Piotrowski (Aarhus University, Dania; UMK, Toruń)	Drenaż subgłacjalny lądolodów plejstoceńskich; procesy, osady, formy rzeźby terenu
13.04.2022	Prof. dr hab. Kazimierz Krzemień, dr hab. Elżbieta Górczyca, prof. UJ (UJ, Kraków)	Role ekstremalnych zdarzeń w rozwoju rzeźby górskiej

Data	Imię i nazwisko	Tytuł wystąpienia
11.05.2022	Dr hab. Edyta Kalińska, prof. UMK (UMK, Toruń)	Jak przekształcane było wybrzeże Bałtyku? Zapis mikroteksturalny ziaren kwarcowych i wiek zdarzeń na przykładach z Estonii, Łotwy i Szwecji.
15.06.2022	Prof. dr hab. Maria Łanczont (UMCS, Lublin)	Geomorfologia stosowana w dobie paleolitu

Tabela 5. Zdalne wykłady geomorfologiczne w roku akademickim 2022/2023 - III edycja.

Data	Imię i nazwisko	Tytuł wystąpienia
23.11.2022	prof. dr hab. Leszek Marks	Stratygrafia czwartorzędu Polski – stan obecny
14.12.2022	prof. dr hab. Zbigniew Zwoliński	Pierwsze 100 obiektów geodzieztwa
11.01.2023	dr hab. Elżbieta Gorczyca, prof. UJ, mgr Joanna Wąs	Bóbr (Castor fiber) jako czynnik zmian morfologicznych w rzekach karpackich
15.02.2023	prof. dr hab. Mirosław Błaszczewicz	Globalne i lokalne uwarunkowania późnoglacialnej transformacji krajobrazów młodoglacjalnych Niżu Środkowoeuropejskiego
15.03.2023	dr hab. Przemysław Mroczek	Lessy peryglacialne i ich geneza w świetle badań reperowych stanowisk lessowych z Polski i Ukrainy
12.04.2023	prof. dr hab. Wojciech Wysota	Zapis katastrofalnych przepływów wód roztopowych w subglacialnych systemach krajobrazowych: na przykładzie unikatowych zespołów form w północnej Polsce
17.05.2023	prof. dr hab. Zdzisław Jary	Nagłe zmiany klimatyczno-środowiskowe w trakcie ostatniego zlodowacenia zapisane w sekwencjach lessowo-glebowych w Polsce i w zachodniej części Ukrainy
14.06.2023	dr hab. Lucyna Wachecka-Kotkowska, prof. UŁ wraz z zespołem	Badania osadów plejstoceńskich w odkrywce Szczerców i ich wymowa paleogeograficzna

fologii wśród naukowców oraz w szeroko rozumianym społeczeństwie. Przejawia się to dużym zainteresowaniem uczestników różnego rodzaju warsztatów szkoleniowych i konferencji (kameralnych i terenowych), ale również wykładów i prelekcji o charakterze naukowo-popularnym, dedykowanych dla szerokiego grona odbiorców. W ten sposób SGP realizuje w Polsce i we współpracy międzynarodowej ważne funkcje merytoryczne, aplikacyjne i społeczne, stymuluje i wyznacza nowe kierunki badań geomorfologicznych, które często są podstawowe i niezbędne w badaniach interdyscyplinarnych. Zadania, z jakimi SGP zmierzy się w nadchodzącej przyszłości związane są nie tylko z wymagającym bardzo dużego nakładu pracy wydaniem dzieła „Geomorfologia Regionalna Polski” wraz z Cyfrową Mapą Geomorfologiczną Polski, ale także ze wsparciem dla młodych naukowców-geomorfologów poprzez niwelowanie barier w rozwoju kariery naukowej oraz z kreowaniem postaw proekologicznych i stałym podnoszeniem świadomości społecznej na temat georóżnorodności.

Literatura

- Kostrzewski, A., Krzemień, K., Migoń, P., Starkel, L., Winowski, M., Zwoliński, Z. (red.), 2021. Współczesne przemiany rzeźby Polski. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Mazurek, M., 2017. The 9th International Conference on Geomorphology in New Delhi, 2017, *Landform Analysis*, 35: 3-7.
- Wachecka-Kotkowska, L., Zwoliński, Z., Kostrzewski, A., Migoń, P., Rachlewicz, G., Rączkowska, Z., 2013. Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich jako specjalistyczne towarzystwo z dziedziny nauk o Ziemi. [w:] Kruszewski Z. (red.) *Towarzystwa Naukowe w Polsce* dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie. Tom 2, Warszawa: 227-250.

Barbara Pacewska
Politechnika Warszawska
Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej
im. W. Świątosławskiego

Iwona Wilińska
Politechnika Warszawska
Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej
im. W. Świątosławskiego

Krzysztof Pielichowski
Politechnika Krakowska
Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej
im. W. Świątosławskiego

**Wkład Polskiego Towarzystwa
Kalorymetrii i Analizy Termicznej
im. Wojciecha Świątosławskiego
w rozwój i upowszechnianie nauki**

1. Wstęp

Analiza termiczna jako metoda, która w ogólnym ujęciu dotyczy zmian właściwości badanego materiału wraz ze zmianami temperatury, jest jedną z najstarszych metod badawczych. W połączeniu z kalorymetrią daje szerokie możliwości prowadzenia prac naukowych o charakterze zarówno poznawczym, jak i aplikacyjnym. W związku z rozwojem nauki i techniki, obejmującym m.in. doskonalenie aparatury, analiza termiczna i kalorymetria stają się coraz bardziej zaawansowanymi metodami badawczymi. Ich szczególnie dynamiczny rozwój nastąpił w drugiej połowie XX wieku, a wśród polskich badaczy, którzy jako pierwsi rozwijali w kraju te metody, na wymienienie zasługują profesorowie: Wojciech Zielenkiewicz (Instytut Chemii Fizycznej PAN, Warszawa), wybitny specjalista w dziedzinie termochemii, kalorymetrii i termodynamiki chemicznej, autor prac teoretycznych w zakresie kalorymetrii nieizotermiczno-nieadiabaticznej^{1,2}, Leszek Stoch (Akademia Górniczo-Hutnicza, Kraków), znamienity naukowiec zasłużony dla rozwoju analizy termicznej, a szczególnie zastosowań tej metody badawczej do analizy fazowej i określania składu mineralnego surowców, laureat wielu nagród, w tym „Polskiego Nobla”

(1998 r.)^{3,4} oraz Anna Langier-Kuźniarowa (Instytut Geologiczny, Warszawa), autorka prac związanych z metodologią analizy termicznej, standaryzacją, warunkami eksperymentalnymi, nomenklaturą, a także zastosowaniami tej metody w mineralogii, badaniach skał oraz glin⁵.

Postępujący rozwój kalorymetrii i analizy termicznej, jak też coraz większe zainteresowanie środowiska naukowego, zrodziły potrzebę zawiązania stowarzyszeń naukowych zrzeszających osoby zaangażowane w praktyczne stosowanie i upowszechnianie tych metod. Organizacje takie powstały na poziomie światowym - International Confederation for Thermal Analysis and Calorimetry, europejskim - European Symposium on Thermal Analysis and Calorimetry oraz krajowym - w Polsce założono Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej im. Wojciecha Świątosławskiego (PTKAT).

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie działalności PTKAT i jego roli w rozwoju i upowszechnianiu nauki w okresie obejmującym ponad 35 lat, to jest od momentu jego założenia w 1985 roku do chwili obecnej.

2. Kilka słów o początkach historii polskich konferencji związanych z kalorymetrią i analizą termiczną, stanowiących inspirację do utworzenia PTKAT

Pomimo, że rozdział ten w zamyśle poświęcony jest konferencjom organizowanym w Polsce, aby umiejscowić historycznie konferencje krajowe nie sposób nie wspomnieć o ważnych wydarzeniach o randze europejskiej lub światowej zorganizowanych w zbliżonym okresie.

W 1965 roku w Aberdeen (Szkocja) odbyła się Pierwsza Światowa Konferencja Analizy Termicznej (First International Conference on Thermal Analysis). Zaowocowała ona utworzeniem International Confederation for Thermal Analysis (ICTA). W 1992 roku nazwa organizacji została zmieniona na International Confederation for Thermal Analysis and Calorimetry (ICTAC), funkcjonująca do dnia dzisiejszego^{6,7}.

W 1969 roku, w Warszawie, została zorganizowana Pierwsza Międzynarodowa Konferencja Kalorymetrii i Termodynamiki, dedykowana nieżyjącemu już wówczas wybitnemu polskiemu naukowcowi, autorowi fundamentalnych prac z dziedziny termochemii i kalorymetrii, profesorowi Wojciechowi Świątosławskiemu. Sukces konferencji przyczynił się do zainicjowania przez IChF PAN organizacji w Zakopanem krajowych konferencji kalorymetrii, z których pierwsza odbyła się w 1973 roku⁸. Poczynając już od drugiej konferencji (1976 rok) w nazwie pojawiła się również „analiza termiczna” (II Krajowa Konferencja Kalorymetrii i Analizy Termicznej). Z czasem konferencje kalorymetrii i analizy termicznej nabrały międzynarodowego charakteru z obowiązującym językiem angielskim podczas obrad.

W 1976 roku odbyło się First European Symposium on Thermal Analysis (ESTA 1) w Salford (Wielka Brytania), które zapoczątkowało cykl spotkań organizowanych co cztery lata. W 1982 roku do nazwy została włączona kalorymetria (European Symposium on Thermal Analysis and Calorimetry, ESTAC)⁹.

W rok po pierwszym kongresie ESTA, to jest w 1977 roku, w dziesiątą rocznicę śmierci wybitnego polskiego chemika, technologa i nauczyciela akademickiego prof. Stanisława Bretsznajdera, zorganizowane zostało I Krajowe Seminarium imienia tego

naukowca (z udziałem gości zagranicznych), poświęcone zagadnieniom badawczym i praktycznym związanym z analizą termiczną. Głównym inicjatorem organizacji tego wydarzenia naukowego był uczeń i współpracownik profesora St. Bretsznajdera, prof. Janusz Pysiak (Politechnika Warszawska, Instytut Chemii w Płocku). Obok osób wymienionych wcześniej, profesor Janusz Pysiak, był także jednym z pierwszych badaczy rozwijających w kraju metody analizy termicznej i autorem prac, głównie poświęconych badaniom mechanizmu i kinetyki rozkładu termicznego substancji stałych. Przez wiele lat sprawował on funkcję przewodniczącego seminarium, następnie funkcję tę przejął prof. Barbara Pacewska (PW, Instytut Chemii w Płocku), od samego początku w pełni zaangażowana w organizację tego wydarzenia naukowego. Seminarium z czasem uległo przekształceniu w wydarzenie międzynarodowe pod nazwą International Seminar on Thermal Analysis and Calorimetry to the memory of Prof. St. Bretsznajder.

3. PTKAT - utworzenie i początek działalności

Sukces konferencji związanych z kalorymetrią i analizą termiczną, zainteresowanie naukowców i technologów, a także postępujący rozwój tych metod badawczych przyczyniły się do powstania w 1985 roku Polskiego Towarzystwa Kalorymetrii i Analizy Termicznej im. Wojciecha Świątosławskiego (PTKAT). Głównym inicjatorem założenia PTKAT, obok kilkudziesięciu innych członków założycieli, jego pierwszym Przewodniczącym (w latach 1985 – 1991), a następnie Honorowym Przewodniczącym był prof. Wojciech Zielenkiewicz, ówczesny kierownik Zakładu Kalorymetrii w Instytucie Chemii Fizycznej PAN (Warszawa) i dyrektor tego Instytutu. W latach 1991 – 1994 funkcję Przewodniczącego PTKAT sprawował prof. Leszek Stoch (AGH, Kraków). Następnie funkcję Przewodniczących PTKAT pełnili profesorowie: Henryk Piekarski z Uniwersytetu Łódzkiego (1994 – 2000), Andrzej Małecki z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (2000 – 2006), Barbara Pacewska z Politechniki Warszawskiej WBMiP w Płocku (2006 – 2012, 2013 – 2015), Barbara Małecka z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (2012 – 2013). Od 2015 roku przewodniczącym PTKAT jest prof. Krzysztof Pielichowski z Politechniki Krakowskiej. Sekretarzami w tym okresie byli doktorzy: Miron Kamiński (1985 – 1987), Iwona Zięborak -Tomaszkiewicz (1987 – 1991), Krystyna Wieczorek-Ciurowa (1991 – 1994), Małgorzata Józwiak (1994 – 2000), Stanisław Łabuś (2000 – 2006), Iwona Wilińska (2006 – 2012), Agnieszka Łącz (2012 – 2015), Edyta Hebda (2015 –)^{10,11,12}.

W myśl statutu PTKAT celem stowarzyszenia jest „krzewienie i propagowanie rozwoju termochemii, kalorymetrii i analizy termicznej oraz współdziałanie w szerzeniu i rozpowszechnianiu ich zastosowań w różnorodnych dziedzinach”. W związku z powyższym, PTKAT zrzesza pracowników naukowych oraz inne osoby zainteresowane rozwojem kalorymetrii, analizy termicznej i ich zastosowań. Wśród członków PTKAT wyróżnić można: członków zwyczajnych, członków honorowych oraz członków wspierających¹³.

PTKAT angażuje się w rozwój i upowszechnianie nauki, realizując główne cele swojej działalności. W ich zakres wchodzi: organizacja konferencji, seminariów i innych spotkań naukowych, kursów szkoleniowych i konkursów naukowych, prowadzenie działalności wydawniczej (głównie wydawanie materiałów konferencyjnych

i szkoleniowych) oraz współpraca z innymi towarzystwami naukowymi¹¹. PTKAT tworzy forum do dyskusji i wymiany doświadczeń dotyczących wykorzystania różnych teorii, metod, technik i aparatury do analizy termicznej i kalorymetrii zarówno w celach rozwoju nauki jak i zastosowań praktycznych.

4. Zaangażowanie PTKAT w organizację konferencji naukowych

4.1. Konferencje Kalorymetrii i Analizy Termicznej - Conferences on Calorimetry and Thermal Analysis (CCTA)

Cyklicznie co trzy lata, począwszy od 1988 roku, PTKAT współorganizuje konferencje kalorymetrii i analizy termicznej, które stanowią kontynuację spotkań zapoczątkowanych w latach 70. XX wieku^{8,11,14,15}. Przewodniczącymi konferencji byli profesorowie: W. Zielenkiewicz, L. Stoch, H. Piekarski, A. Małecki, A. Książczak, A. Przepiera, B. Małecka, Z. Rzączyńska, R. Łyszczek, K. Pielichowski. Często są one połączone z międzynarodowymi sympozjami lub innymi konferencjami o podobnej tematyce. Uczestnicy mogą przedstawić i przedyskutować wyniki swoich badań podczas sekcji wykładowych i posterowych, ale także mają możliwość zapoznania się z najnowszymi trendami w rozwoju aparatury badawczej podczas prezentacji firm na stoiskach wystawowych. Konferencje są jednocześnie okazją do zorganizowania Walnego Zebrania Członków PTKAT. Dotychczas odbyło się 14 takich konferencji, licząc od pierwszej w 1973 roku. W czasie pięćdziesięcioletniej historii organizacji konferencji kalorymetrii i analizy termicznej, ewoluowały one, dostosowując się do bieżących potrzeb i zainteresowań ich uczestników. Podczas gdy pierwsza konferencja miała głównie charakter dydaktyczny⁸, na kolejnych coraz większa liczba wystąpień przedstawiała wyniki oryginalnych prac badawczych. Przykładowo, uczestnicy CCTA 10, która odbyła się w 2009 roku, prezentowali swoje wystąpienia w następujących siedmiu sekcjach tematycznych: Inorganic Materials and Chemistry; Organic Materials, Pharmaceuticals and Polymers; Kinetics and Reactivity of Solids; Biochemistry and Biocalorimetry; Solution Calorimetry; Environmental Protection; Theory and Instrumentation¹⁶. Konferencje cieszą się rosnącym zainteresowaniem badaczy krajowych jak też licznym uczestnictwem gości zagranicznych, a wysoki poziom naukowy zapewniają m.in. wykłady na zaproszenie prezentowane przez wybitnych naukowców krajowych i zagranicznych, będących specjalistami różnych kierunków badawczych w analizie termicznej i kalorymetrii.

Wszystkie omawiane konferencje odbywały się w Zakopanem, za wyjątkiem ostatniej w 2021 roku, zaplanowanej w Krakowie, która jednak ze względu na pandemię COVID-19 miała charakter zdalny. Wybrane prezentacje, w postaci opracowanych artykułów naukowych, po przejściu pełnej procedury recenzyjnej, są publikowane w specjalnych wydaniach Journal of Thermal Analysis and Calorimetry.

4.2. Seminaria im. Prof. Stanisława Bretsznajdera

PTKAT jest współorganizatorem odbywających się cyklicznie co kilka lat Seminariów im. Prof. Stanisława Bretsznajdera^{11,14}. Zagadnienia prezentowane i dyskutowane podczas tych wydarzeń naukowych są związane z szerokimi zastosowaniami

różnych metod analizy termicznej i kalorymetrii. Ostatnie seminarium, 11th International Seminar on Thermal Analysis and Calorimetry to the memory of Prof. St. Bretsznajder, odbyło się w 2016 roku, z połową referatów wygłoszonych przez gości zagranicznych. Podobnie, jak w przypadku konferencji CCTA, w czasie seminariów odbywają się również prezentacje firm dystrybuujących aparaturę do analizy termicznej i kalorymetrii, a także wybrane prace prezentowane na Seminariach im. Prof. St. Bretsznajdera, w postaci pełnych artykułów, są publikowane w wydaniach specjalnych Journal of Thermal Analysis and Calorimetry. Dotychczasowymi redaktorami gościnnymi (Guest Editors) tych wydań specjalnych byli: prof. Janusz Pysiak, prof. Barbara Pacewska i dr inż. Dariusz Szychowski.

4.3. 9th European Symposium on Thermal Analysis and Calorimetry (ESTAC 9)

Dużym wyróżnieniem dla PTKAT, jak też docenieniem osiągnięć polskich naukowców, było powierzenie organizacji sympozjum ESTAC - 9th European Symposium on Thermal Analysis and Calorimetry. Odbyło się ono w 2006 roku w Krakowie, po raz pierwszy w Polsce. Organizatorami tego wydarzenia były: PTKAT i Wydział Inżynierii Materiałowej i Ceramiki AGH. Przewodniczenia konferencji podjął się prof. Andrzej Małecki, ówczesny Przewodniczący PTKAT. Funkcję Przewodniczącej Komitetu Naukowego sprawowała prof. Rosa Nomen (Hiszpania), będąca Przewodniczącą wcześniejszego ESTAC 8, zaś członkami tego Komitetu byli przedstawiciele różnych europejskich towarzystw naukowych powiązanych z kalorymetrią i analizą termiczną. W konferencji brało udział ponad 300 uczestników z różnych krajów świata. Dyskutowane w czasie ESTAC 9 zagadnienia obejmowały szeroką tematykę: od problemów związanych z badaniami podstawowymi po kwestie aplikacyjne¹⁷.

Podczas ESTAC 9 zostały wręczone nagrody: Netzsch-GEFTA Award przyznawana za wybitne osiągnięcia naukowe w dziedzinie analizy termicznej i kalorymetrii, nagroda GEFTA-Netzsch dla młodego naukowca, nagroda imienia Cyrila Keattcha dla młodego naukowca za najlepszy wykład przyznana przez Brytyjską Grupę Metod Termicznych oraz pierwsza nagroda Journal of Thermal Analysis and Calorimetry za działalność poświęconą temu czasopismu^{17,18}.

Ciekawym wydarzeniem było przekazanie profesorowi A. Małeckiemu, jako Przewodniczącemu ESTAC Committee i mającemu pełnić tę funkcję przez kolejne 4 lata, zbioru kilku kamyków¹⁷. Zostały one zebrane na plaży w Aberdeen w czasie drugiego kongresu ESTAC 2 w 1981 roku i z czasem zostały symbolem ESTAC. Tradycją stało się ich przekazywanie Przewodniczącym kolejnych konferencji ESTAC⁹.

Zwieńczeniem konferencji było wydanie specjalne Journal of Thermal Analysis and Calorimetry, zawierające publikacje wystąpień prezentowanych na ESTAC 9. Gościnnymi Edytorami tego wydania byli prof. Andrzej Małecki i prof. AGH Barbara Małecka¹⁸.

4.4. 17th International Congress on Thermal Analysis and Calorimetry (ICTAC2020)

Kolejnym znaczącym wyróżnieniem i nobilitacją dla PTKAT i polskich naukowców zajmujących się kalorymetrią i analizą termiczną było wygranie procedury konkursowej o organizację kongresu ICTAC - 17th International Congress on Ther-

mal Analysis and Calorimetry ICTAC 2020. Konferencja ta, podobnie jak ESTAC 9, została zorganizowana w Polsce po raz pierwszy. Termin kongresu, zaplanowany początkowo na 2020 rok, musiał zostać odroczony ze względu na pandemię COVID-19. Ostatecznie ICTAC 2020 odbył się w 2021 roku w formie zdalnej i zgromadził uczestników z 22 krajów. Oprócz PTKAT, współorganizatorami konferencji były: Wydział Inżynierii Materiałowej i Ceramiki AGH oraz Wydział Inżynierii i Technologii Chemicznej Politechniki Krakowskiej. Przewodniczącym konferencji został prof. Krzysztof Pielichowski, aktualny przewodniczący PTKAT. Towarzyszącymi konferencjami naukowymi były: 8th Joint Czech-Hungarian-Polish-Slovakian Thermoanalytical Conference oraz 14th Conference on Calorimetry and Thermal Analysis of the Polish Society of Calorimetry and Thermal Analysis (CCTA 14). Zorganizowano również warsztaty „Good laboratory practice in thermal analysis and calorimetry” w ramach statutowej działalności dydaktycznej ICTAC¹⁹.

Konferencja była okazją do wręczenia nagrody dla młodych naukowców: Rigaku-ICTAC Young Scientist Award. Profesor Jean Rouquerol (Francja) wygłosił wykład poświęcony pamięci Roberta Mackenzie, współtwórcy ICTAC. Wybitni naukowcy z dziedziny kalorymetrii i analizy termicznej zaprezentowali wykłady plenarne oraz wykłady na zaproszenie. Ponadto miały miejsce liczne prezentacje ustne i posterowe w następujących sekcjach: Thermodynamics, Thermochemistry and Kinetics; Instrumentation; Inorganic Materials; Polymers and Organic Compounds; Materials Science and Energy; Life Science; V4 and CCTA14 conference²⁰.

Po konferencji wydany został specjalny numer Journal of Thermal Analysis and Calorimetry, zawierający prace prezentowane na ICTAC2020. Gościnnymi Edytorami byli: prof. Barbara Pacewska i prof. Krzysztof Pielichowski¹⁹.

4.5. Mikrosympozja Kalorymetrii i Analizy Termicznej

W 2015 roku i w kolejnych czterech latach odbyły się Mikrosympozja Kalorymetrii i Analizy Termicznej zorganizowane w ramach Zjazdów Naukowych Polskiego Towarzystwa Chemicznego w Gdańsku (2015), Poznaniu (2016), Wrocławiu (2017) i Krakowie (2018). Głównym organizatorem wszystkich spotkań była prof. Barbara Pacewska, która w oparciu o swoje wieloletnie doświadczenie zgromadziła na mikrosymposium naukowców stosujących metody kalorymetryczne i termiczne na różnych polach badawczych. W przypadku trzeciego i czwartego mikrosymposium współorganizatorami byli kolejno: prof. Irena Szczygieł (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu) i prof. Krzysztof Pielichowski (Politechnika Krakowska).

4.6. Inne spotkania naukowe współorganizowane przez PTKAT oraz zagraniczne stowarzyszenia naukowe o analogicznym profilu

PTKAT aktywnie współpracuje z zagranicznymi towarzystwami naukowymi. Efektem są różnego rodzaju wielostronne konferencje i sympozja.

W 2006 roku przewodniczący czterech towarzystw termooanalitycznych (z Czech, Słowacji, Węgier i Polski) zgodzili się co do potrzeby organizowania wspólnych konferencji, które odbywałyby się cyklicznie w różnych z tych czterech krajów. W efekcie w 2007 roku rozpoczęty został cykl spotkań naukowych pod nazwą: Joint Czech-Hungarian-Polish-Slovakian Thermoanalytical Conference. Dotychczas odbyło się

osiem takich konferencji, trzy razy w Polsce. Ostatnia z nich miała miejsce w 2021 r. jako wydarzenie towarzyszące konferencji ICTAC2020.

W 2011 roku została zorganizowana pierwsza z konferencji Central and Eastern European Conference on Thermal Analysis and Calorimetry²¹. Przedstawiciele PTKAT są zaangażowani w organizację tej konferencji jako członkowie komitetów: Międzynarodowego Komitetu Organizacyjnego oraz Komitetu Naukowego. Tradycyjnie już aktualni Przewodniczący grup termooanalitycznych z różnych krajów europejskich, w tym z Polski, są członkami Międzynarodowego Komitetu Organizacyjnego.

W 2017 roku w Budapeszcie odbyła się 1st Journal of Thermal Analysis and Calorimetry Conference współorganizowana z 6th V4 (Joint Czech-Hungarian-Polish-Slovakian) Thermoanalytical Conference²². Współprzewodniczącymi konferencji V4 byli przewodniczący towarzystw naukowych z czterech krajów, z Polski – prof. Krzysztof Pielichowski. Ponadto kilku członków PTKAT wchodziło w skład International Scientific Committee. Kolejna Journal of Thermal Analysis and Calorimetry Conference miała miejsce w 2019 roku, natomiast następną, trzecią, połączoną z V4 planowana jest na 2023 rok.

Jako przykłady innych spotkań naukowych zorganizowanych przy zaangażowaniu PTKAT wymienić można: Joint Symposium on Thermal Analysis and Calorimetry GEFTA-PTKAT-CWGTA (2010), International Symposium „Thermodynamics and Structure of Liquids” (2000, 2003), Polish-German Symposium on Thermal Analysis (2003), 2nd Polish-French-Czech Conference on Experimental Thermodynamics and Calorimetry, Polish-Hungarian Symposium on Thermal Analysis (1997), 5th Meeting of the French-Polish Club for Chemical Thermodynamics (1997)^{11,14}.

5. Szkoły Analizy Termicznej (SAT)

Począwszy od 1996 roku PTKAT współorganizuje cykliczne Szkoły Analizy Termicznej (SAT) i Seminarium Analizy Termicznej (SeAT), mające charakter dydaktyczno-szkoleniowy i odbywające się w Zakopanem^{11,14}. Do chwili obecnej odbyło się 9 takich spotkań, w organizację których zaangażowani byli głównie: prof. Andrzej Małecki, prof. AGH Barbara Małecka i dr Agnieszka Łącz (AGH, Kraków). SAT i SeAT stanowią ofertę skierowaną przede wszystkim do młodych pracowników nauki, doktorantów i osób zatrudnionych w przemysłowych laboratoriach badawczych. Ich celem jest upowszechnianie wiedzy o różnych metodach analizy termicznej i możliwościach ich zastosowań zarówno w laboratoriach badawczych jak i przemysłowych. Wykłady, wygłaszane przez specjalistów w dziedzinie analizy termicznej, mają na celu podniesienie kwalifikacji uczestników przez zapoznanie ich z możliwościami analizy termicznej oraz powiązanych z nią innych metod badawczych, możliwościami wykorzystania aparatury i interpretacją uzyskanych wyników pomiarów. Uczestnicy mają również okazję do przedstawienia wyników swoich badań i przedyskutowania ich na sesjach posterowych. Materiały szkoleniowe były publikowane w formie opracowań książkowych lub elektronicznych. Ostatnia, IX Szkoła Analizy Termicznej (SAT'2019), miała miejsce w 2019 roku. Kolejna edycja Szkoły planowana jest na 2023r.

6. Nagrody i wyróżnienia przyznawane przez PTKAT

W 1991 roku podjęta została przez Zarząd PTKAT uchwała o nadawaniu członkostwa honorowego oraz Medalu im. Wojciecha Świątosławskiego za zasługi dla PTKAT oraz za wybitny wkład w rozwój metod kalorymetrycznych i termicznych. Honorowe Członkostwo PTKAT otrzymali kolejno profesorowie: w 1991 r. - Wojciech Zielenkiewicz i Jean-Pierre Grolier (Francja), w 1994 r. - Gus Somsen (Holandia), w 1997 r. - Leszek Stoch, w 2000 r. - Janusz Pysiak, w 2006 r. - Anna Langier-Kuźniarowa i Marek Maciejewski (Szwajcaria), w 2015 r. - Henryk Piekarski i Andrzej Małecki¹¹.

Medalami im. Wojciecha Świątosławskiego zostali wyróżnieni profesorowie: w 1994 r. - Jean-Pierre Grolier (Francja), Gus Somsen (Holandia) i Wojciech Zielenkiewicz, w 1997 r. - Ferenc Paulik (Węgry), Leszek Stoch, Hiroshi Suga (Japonia) i Kazimierz Zięborak, w 2003 r. - Manuel A.V. Ribeiro da Silva (Portugalia) i Patrick O`Hare (USA), w 2006 r. - Andrzej Małecki i Henryk Piekarski, w 2015 r. - Janusz Pysiak, Jerzy Błażejowski, Judit Simon (Węgry), w 2018 r. - Barbara Pacewska¹¹.

Od 2009 roku PTKAT organizuje konkursy o „Nagrodę za osiągnięcia naukowe w dziedzinie kalorymetrii i analizy termicznej dla młodych naukowców”. Mają one na celu promowanie i wspieranie młodych pracowników nauki, którzy rozwijają swoją karierę naukową, ale już posiadają osiągnięcia w dziedzinie kalorymetrii i analizy termicznej. Docenienie tych osiągnięć i ich nagrodzenie w procedurze konkursowej stanowi zachętę do dalszych działań na polu naukowym. Pierwszą laureatką konkursu została w 2009 roku dr Marta Worzakowska (UMCS, Lublin). Kolejno nagrodzeni zostali: w 2012r. - dr inż. Magdalena Szumera (AGH, Kraków), w 2015r. - dr inż. Mateusz Piz (Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny, Szczecin), zaś w 2018r. - dr inż. Ida Chojnacka (Politechnika Wrocławska)¹¹. Nagrody były wręczane podczas ceremonii otwarcia kolejnych konferencji CCTA, a Laureaci zostali dodatkowo uhonorowani przez zaproszenie do wygłoszenia referatu przedstawiającego nagrodzone osiągnięcia.

7. Współpraca PTKAT z ICTAC

PTKAT aktywnie współpracuje z ICTAC, wspomnianą już wcześniej organizacją zrzeszającą stowarzyszenia z różnych krajów związane z termicznymi metodami badań. Aktualnie ICTAC zrzesza ponad dwadzieścia stowarzyszeń krajowych lub regionalnych oraz kilkaset członków indywidualnych⁶. ICTAC promuje współpracę międzynarodową w zakresie analizy termicznej i kalorymetrii poprzez organizację kongresów międzynarodowych i pracę komitetów naukowych. PTKAT jest afiliowane przy ICTAC od 2004 roku. Członkowie PTKAT aktywnie uczestniczą w różnych gremiach ICTAC.

Szczególnym wyróżnieniem i docenieniem osiągnięć naukowych profesora Andrzeja Małeckiego była jego jednogłośnie nominacja przez Nominating Committee of ICTAC jako kandydata na Wiceprezydenta ICTAC. Prof. A. Małecki pełnił tę funkcję w latach 2006 – 2012, następnie, jako pierwszy i do tej pory jedyny Polak, objął funkcję Prezydenta ICTAC, którą sprawował do 2014 roku.

Obecnie, od 2008 roku, Councillorem z Polski w ICTAC, z prawem głosu we wszystkich organizacyjnych sprawach ICTAC, jest profesor Barbara Pacewska, która od 2021 roku jest również członkiem ICTAC Scientific Awards Committee. W czasie poprzednich dwóch kadencji członkiem ICTAC Scientific Awards Committee był, jako pierwszy Polak, profesor Jerzy Błażejowski (Uniwersytet Gdański)⁶, członek PTKAT i wieloletni działacz we władzach Towarzystwa.

W latach 2006 – 2013 prof. AGH Barbara Małecka pełniła funkcję Przewodniczącej i Koordynatora Scientific Commission of ICTAC, Thermal Reactivity of Solids.

Aktualnie prof. AGH Kinga Pielichowska (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie) jest współprzewodniczącą Scientific Commission of ICTAC, Education.

8. Docenienie działalności PTKAT na forum międzynarodowym

Działalność polskich naukowców związanych z PTKAT jest znana i doceniana nie tylko w kraju ale także na forum międzynarodowym, przykłady czego zostały już podane we wcześniejszych częściach niniejszego opracowania. Nie można jednak pominąć nie mniej ważnych innych wyróżnień międzynarodowych, jak też pozostałych prac członków PTKAT na rzecz rozwoju i upowszechniania nauki.

W 2004 roku prof. Anna Langier-Kuźniarowa, w uznaniu jej wieloletniej działalności w pracach ICTAC oraz zasług w rozwoju analizy termicznej, została uhonorowana przez ICTAC nagrodą im. Roberta Mackenzie⁵.

W 2012 roku prof. Jerzy Błażejowski otrzymał, jako pierwszy Polak i jedenasty w świecie, prestiżową nagrodę TA Instruments-ICTAC Award^{6,11}. Profesor J. Błażejowski był nominowany do tej nagrody przez Zarząd PTKAT. Osiągnięcia Profesora prowadzące do rozwoju metod kalorymetrycznych i termicznych analizy zostały również docenione przyznaniem w 2017 roku nagrody „Distinguished TA&C Researcher in Central & Eastern Europe”^{21,23}. Wcześniej, w 2015 roku, w docenieniu wybitnych zasług dla rozwoju kalorymetrii i analizy termicznej oraz organizacji życia naukowego w tym obszarze w kraju i za granicą, nagrodę taką otrzymał profesor Henryk Piekarski (Uniwersytet Łódzki)^{21,24}, Przewodniczący PTKAT w latach 1994 – 2000.

W roku 2006, podczas obrad ESTAC 9, Prof. Barbara Pacewska odebrała pierwszą nagrodę Journal of Thermal Analysis and Calorimetry za wieloletnią działalność poświęconą temu czasopismu. Natomiast w 2019 roku, jako druga nagrodzona, otrzymała JTAC Scientific Excellence Award, która to nagroda została wręczona w czasie konferencji 2nd Journal of Thermal Analysis and Calorimetry Conference w Budapeszcie, gdzie prof. B. Pacewska wygłosiła wykład plenarny²⁵. Jako pierwszy identyczną nagrodę otrzymał w 2017 roku Prof. Jean Rouquerol (Francja)²².

Na podkreślenie zasługuje fakt, zaangażowania członków PTKAT w prace Journal of Thermal Analysis and Calorimetry. Profesor Barbara Pacewska w latach 2000 - 2018 r. pełniła funkcję Redaktora Regionalnego i Handling Editora tego czasopisma. Ponadto była Guest Editorem/Co-editorem kilkunastu specjalnych wydań Journal of Thermal Analysis and Calorimetry. Aktualnie wchodzi w skład zespołu Associate Editors.

Wybrani członkowie PTKAT również działają jako Associate Editor, aktualnie w skład tego międzynarodowego zespołu wchodzi prof. Anna Michnik (Uniwersytet Śląski w Katowicach).

Profesor Henryk Piekarski w latach 2000 – 2003 pełnił funkcję m.in. redaktora sekcji Kalorymetria w *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*.

Ponadto wybrani członkowie PTKAT pełnią funkcję Gościennych Edytorów w konferencyjnych wydaniach specjalnych tego czasopisma, związanych z wydarzeniami naukowymi współorganizowanymi przez PTKAT. Wielu członków PTKAT jest autorami publikacji oraz recenzentami prac przeznaczonych do druku w *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*.

9. Podsumowanie

Intensywny rozwój kalorymetrii i analizy termicznej trwa od lat 60. XX wieku. Metody kalorymetryczne i analizy termicznej pozwalają na lepsze zrozumienie zjawisk fizykochemicznych zachodzących pod wpływem zmian temperatury. Z drugiej strony rozwój techniki skutkuje opracowywaniem nowej, udoskonalonej aparatury badawczej, także sprzężonej z innymi technikami, i tym samym zwiększaniem możliwości pomiarowych. Niezaprzeczalną zaletą omawianych metod badawczych jest fakt możliwości szerokiego ich zastosowania, w różnych, czasami odległych od siebie, obszarach naukowych lub przemysłowych, np. w badaniach polimerów i tworzyw sztucznych, farmaceutyków, produktów spożywczych czy materiałów budowlanych. Znajduje to odzwierciedlenie w składzie naszego Towarzystwa; w gronie członków PTKAT znajdują się przedstawiciele wielu jednostek naukowych wykorzystujących analizę termiczną i/lub kalorymetrię w różnych kierunkach badawczych: od badań surowców, poprzez badania procesów chemii nieorganicznej i organicznej, po badania gotowych produktów, a ostatecznie ich utylizację.

Odpowiadając na zapotrzebowanie środowiska naukowego, PTKAT angażuje się w rozwój i upowszechnianie nauki w zakresie kalorymetrii i analizy termicznej, i planuje kontynuację dotychczas podejmowanych w tym zakresie działań.

Bibliografia

1. Profesor Wojciech Zielenkiewicz (1933-2010), <https://instytucja.pan.pl/index.php/310-komunikaty/wyroznione/2820-profesor-wojciech-zielenkiewicz-1933-2010>, dostęp 20.11.2022
2. Gierycz P., Quinquagenary of the Scientific Work of Prof. W. Zielenkiewicz, *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 83 (2006) 523–524
3. Wacławska I., Greiner-Wronowa E., Prof. dr hab. inż. Leszek Stoch (1931–2015) – Wspomnienie, *Materiały Ceramiczne /Ceramic Materials/*, 67 (2015) 93-94
4. Komornicki S., „Polski Nobel” dla prof. Leszka Stocha, *Biuletyn Informacyjny Pracowników Akademii Górniczo-Hutniczej*, 1998, nr 59, https://www.cri.agh.edu.pl/bip/59/21_59.htm, dostęp 20.11.2022
5. Maliszewska A., Anna Langer-Kuźniar 1931–2016, *Przegląd Geologiczny*, 65 (2017) 148-149
6. International Confederation for Thermal Analysis and Calorimetry, <http://www.ictac.org/>, dostęp 25.11.2022

7. Mackenzie R. C., Origin and Development of the International Confederation for Thermal Analysis (ICTA), *Journal of Thermal Analysis*, 40 (1993) 5-28
8. Zielenkiewicz W., 30 lat Polskich Konferencji Kalorymetrii, <http://www.ptkat.agh.edu.pl/uploads/30%20lat%20Polskich%20Konferencji%20Kalorymetrii.pdf>, dostęp 15.11.2022
9. Charsley E. L., The European Symposium on Thermal Analysis and Calorimetry. A short guide, *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 105 (2011) 727-729
10. Małecki A., Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej im. W. Świątosławskiego. Słownik polskich towarzystw naukowych. Nauki matematyczne, fizyczne i chemiczne, 2009, str. 476-477, <https://rtn.pan.pl/images/stories/pliki/pdf/slownik/4.pdf>, dostęp 25.11.2022
11. Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej im. W. Świątosławskiego (PTKAT), <http://www.ptkat.agh.edu.pl/>, dostęp 29.11.2022
12. Wieczorek-Ciurowa K. (ed.), *Kalorymetria i Analiza Termiczna w Polsce*, Polskie Towarzystwo Kalorymetrii i Analizy Termicznej - Biuletyn Informacyjny nr 1 (1987), nr 2 (1993), nr 3 (1996)
13. Statut Polskiego Towarzystwa Kalorymetrii i Analizy Termicznej, Warszawa, 1985
14. Pacewska B., News from Affiliates and Groups, News from Poland, Polish Society of Calorimetry and Thermal Analysis. ICTAC News, Winter 2011-2012, vol. 41, str. 13-15
15. Małecka B., News from Affiliates and Groups, News from PTKAT. ICTAC News, Winter 2012-2013, vol. 42, str. 21-23
16. Pacewska B., Wilińska I., CCTA 10 - 10th Conference on Calorimetry and Thermal Analysis of the Polish Society of Calorimetry and Thermal Analysis joint with 2nd Czech-Hungarian-Polish-Slovakian Thermoanalytical Conference. Preface, *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 101 (2010) 413-416
17. Godlewska E., 9th European Symposium on Thermal Analysis and Calorimetry ESTAC 9, Biuletyn Informacyjny Pracowników Akademii Górniczo-Hutniczej, 2006, nr 158, str. 12, http://www.biuletyn.agh.edu.pl/archiwum_bip/_2006/_158/12_158.html, dostęp 20.11.2022
18. Małecka B., Małecki A., 9th European Symposium on Thermal Analysis and Calorimetry. Preface, *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 88 (2007) 3-6
19. Pacewska B., Pielichowski K., 17th International Congress on Thermal Analysis and Calorimetry (ICTAC 2020). Preface, *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 147 (2022) 9887-9889
20. Łącz A., Środa M. (red.), ICTAC 2020 e-Book of Abstracts, Wydawnictwo Naukowe „Akapit”, Kraków, 2021
21. Central and Eastern European Conference on Thermal Analysis and Calorimetry, <http://www.ceec-tac.com/conf1/welcome.html>, dostęp 20.11.2022
22. Journal of Thermal Analysis and Calorimetry Conference, <https://akcongress.com/jtacc/>, dostęp 20.11.2022
23. Rotaru A., Lupașcu T., Paladi F., Thermal analysis and calorimetry in the study of materials and processes for fundamental sciences and various applications in Central and Eastern Europe. Preface, *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 134 (2018) 1-5

24. Korošec R.C., Rotaru A., Thermal analysis and calorimetry in Central and Eastern Europe as a tool for solving diverse issues in different fields of science and applications. Preface, *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry*, 127 (2017) 15–19
25. Szilágyi I.M., Kállay-Menyhárd A., Šulcová P., Kristóf J., Pielichowski K., Šimon P., Recent advances in thermal analysis and calorimetry presented at the 2nd Journal of Thermal Analysis and Calorimetry Conference and 7th V4 (Joint Czech–Hungarian–Polish–Slovakian) Thermoanalytical Conference (2019), *Journal of Thermal Analysis and Calorimetry* 142 (2020) 1–4

Tomasz Piekarski
Akademia Mazowiecka w Płocku
Towarzystwo Naukowe Płockie

Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego

Streszczenie:

Powstałe w 1820 roku Towarzystwo Naukowe Płockie od początku swojej działalności gromadziło dokumenty i materiały obrazujące jego działalność. W ten sposób powstało Archiwum na które składają się przede wszystkim statuty, plany i sprawozdania z działalności, uchwały, akty normatywne dotyczące działalności stowarzyszenia i korespondencja z jego członkami. Stanowią one ciekawy materiał badawczy do badań nad historią i działalnością tego jednego z najstarszych towarzystw naukowych w Polsce oraz Płocka i regionu mazowieckiego.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Naukowe Płockie, archiwum, dokumenty.

W 1820 roku grupa płockiej inteligencji pod przewodnictwem rektora Szkoły Wojewódzkiej Kajetana Morykoniego powołała do życia Towarzystwo Naukowe Płockie. Od początku głównym zadaniem organizacji było zbieranie informacji na temat ówczesnego województwa płockiego, badanie jego potrzeb, w tym publikowanie wyników badań dotyczących tego regionu i ich popularyzacja¹.

Od początku funkcjonowania organizacji ważną rolę odgrywało dokumentowanie jej działalności. W ten sposób powstał zbiór archiwalny liczący obecnie około 100 metrów bieżących akt. Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego wydzielone zostało uchwałą Zarządu w październiku 2018 roku. Ustalono, że będzie zawierać spuścizny, dokumenty i archiwalia wytworzone przez TNP². W paragrafie 39 Statutu Towarzystwa uściślono te zagadnienie stwierdzając, że: „Archiwum gro-

-
- 1 W. Rolbiecki, *Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej 1820-1930*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 52-53; A. Stogowska, *Rola intelektualna i kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820-1830, 1907-1939*, Płock; teźże, *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1820-1830*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2002, t. XIV, s. 33-39Z. Kruszewski, *Towarzystwo Naukowe Płockie – podmiot życia publicznego*, Warszawa 2011, s. 97-99; tenże, *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce*, Płock 2018, s. 13-15.
 - 2 *Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2019*, Płock 2021, s. 25.

madzi, przechowuje i zabezpiecza dokumenty historyczne, będące świadectwem historycznym funkcjonowania Towarzystwa i jego członków, a także związanych z historią Płocka i Mazowsza oraz inne dokumenty wskazane do przechowywania”³.

Na zawartość Archiwum składają się w pierwszej kolejności Statuty Towarzystwa. Najcenniejszy i także najbardziej interesujący pod względem badawczym jest pochodzący z 1820 roku szkic Kajetana Morykoniego, jednego z inicjatorów powstania TNP zatytułowany „Pierwsze myśli względem utworzenia Towarzystwa Naukowego przy Szkole Wojewódzkiej w Płocku”. Pisał w nim: „Aby upowszechnić i wznosić ile możność dozwoli oświecenie w kraju, zbiera się Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej w Płocku (...)”⁴. Był to swoisty projekt statutu organizacji. Zachował się także list biskupa płockiego i zarazem pierwszego prezesa TNP Adama Prażmowskiego z propozycją poprawek do dokumentu i wreszcie sam wydrukowany Statut. Ponadto znaleźć tu można szereg dokumentów obrazujących zatwierdzenie statutu podczas reaktywowania Towarzystwa w 1906 roku. Składają się na nie: pismo dotyczące zatwierdzenia Statutu, postanowienie Płockiej Komisji Gubernialnej do Spraw Związków i Stowarzyszeń. Wreszcie korespondencja dotycząca rejestracji TNP z lat 50-tych i 60-tych XX wieku⁵.

Bardzo interesująco prezentują się protokoły i sprawozdania z zebrań zarządu. Jest to kopalnia wiedzy na temat spraw organizacyjnych, osobowych, materialnych a także naukowych Towarzystwa. Wśród zachowanych dokumentów znajdziemy protokoły posiedzeń Zarządu TNP z lat 1907-1911, w tym dotyczące pierwszych spotkań po reaktywowaniu Towarzystwa. Niezwykle ważne dla historii organizacji są protokoły posiedzeń Zarządu z lat 1932-1939 i 1945-1946. Szczególnie te ostatnie zawierają listę zmarłych i zamordowanych członków Towarzystwa w czasie II wojny światowej, a także sprawozdanie ówczesnego prezesa Bolesława Jędrzejewskiego ze stanu całego Towarzystwa i jego biblioteki po wojennych zniszczeniach⁶. W zbiorach Archiwum zachowały się także protokoły z posiedzeń zarządu oraz sekcji tematycznych (ekonomicznej, przyrodniczej, humanistycznej) z lat 1957-1969, a także materiały komisji badań nad powstaniem i rozwojem Płocka z lat 1956-1957⁷.

Od 1907 roku przez cały okres międzywojenny Towarzystwo Naukowe Płockie inicjowało powstawanie Domów Ludowych i bibliotek na terenie Mazowsza Płockiego i ziemi dobrzyńskiej. Miały być one swoistymi ekspozyturami naukowymi Towarzystwa. W archiwum zachowała się dokumentacja dotycząca takich miejsc z lat 1908 – 1914 w Dobrzyniu nad Wisłą, Łęgu Kasztelańskim, Rypinie, Dobrzyniu nad Drwęcą, Bodzanowie, Janowie w powiecie przasnyskim, Sierpcu, Pałukach pow. ciechanowskiego, Cekanowie koło Płocka, Drobinie, Słupi, Bielsku i Górze w powiecie płockim, Goleszynie, Działyniu powiatu lipnowskiego, Przasnyszu, Rogotwórsku, Mławie, Ciechanowie i Chorzelach w powiecie przasnys-

3 Statut Towarzystwa Naukowego Płockiego uchwalony przez Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie 17 czerwca 2019 r.

4 Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego (dalej ATNP), *Pierwsze myśli względem utworzenia Towarzystwa naukowego przy Szkole Wojewódzkiej w Płocku*, sygn.1.

5 ATNP, sygn. 1-2.

6 Tamże, sygn. 3-5.

7 Inwentarz akt Towarzystwa Naukowego Płockiego 1820-1969, s. 2-6.

skim. Ponadto znaleźć tam można materiały Stacji Badań Naukowych Dorzecza Środkowej Narwi z lat 1934-1936, Komitetu Polskiej Akademii Nauk do Badań Rejonów Uprzemysłowionych oraz dokumenty płockiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego⁸.

Badacze dziejów Muzeum zainteresują się zapewne częścią zbioru zawierającą korespondencje dotyczące tej powołanej przez TNP instytucji, w tym jej słynnego kustosa i administratora Kazimierza Gelinka. Ponadto notatki dotyczące ofiarodawców, spisy muzealiów, sprawozdania i relacje z lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku oraz lat 1945-1954.

Jednym z najważniejszych podmiotów zarządzanych od ponad stu lat przez TNP jest Biblioteka im. Zielińskich. W zbiorach Archiwum zachowały się m.in.: odpis aktu notarialnego stwierdzającego nabycie biblioteki Gustawa Zielińskiego w 1907 roku oraz sprawozdania z jej działalności z lat 1931-1939 i 1945-1969. Ponadto materiały i korespondencje, rejestry nabytków, fragmenty inwentarzy bibliotecznych, księgi inwentarzowe i katalogi biblioteczne, książki wpisów czytelników, ewidencje wypożyczeń, spisy podarowanych jej książek i czasopism z lat 1907-1970⁹.

Nieodłącznym elementem funkcjonowania Towarzystwa były wszelkiego rodzaju wystawy, odczyty, sesje naukowe a także obchody jubileuszy. Szczególnie interesujące będą tu referaty i odczyty z lat 1820-1830 i 1907-1957 opracowane i zestawione przez L. Gołębiowską i H. Zienkiewicz w 1958 roku¹⁰. Wśród licznych materiałów z sesji i odczytów zachowały się także Księgi pamiątkowe wystaw TNP i Biblioteki im. Zielińskich z lat 1954-1960 i 1964-1967¹¹.

Interesująco przedstawia się zachowana korespondencja ogólna Towarzystwa z lat 1820-1822 i 1907-1939. Na szczególną uwagę zasługują tu listy i pisma wybitnych uczonych i artystów piszących do TNP, w tym m.in. Ludwika Krzywickiego¹², Tadeusza Kotarbińskiego¹³, Tadeusza Korzona i Władysława Semkowicza¹⁴. Bezcenna jest także korespondencja z Towarzystwem Józefa i Gustawa Zielińskiego – fundatorów Biblioteki¹⁵. Ponadto wiele miejsca zajmuje wszelkiego rodzaju wymiana pism z urzędami, instytucjami naukowymi i kulturalnymi, w tym z Polską Akademią Nauk, przedwojennym Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i powojennymi urzędami szczebla miejskiego, powiatowego i wojewódzkiego.

W części akt osobowych przechowywane są deklaracje członkowskie, akta personalne pracowników TNP. Z kolei w części dotyczącej wydawnictw niezwykle ważne są materiały pozostawione przez redakcje kwartalnika „Notatki Płockie”¹⁶.

8 Tamże, s. 7-11.

9 Tamże, s. 12-30.

10 ATNP, sygn. 189.

11 Tamże, sygn. 193-194.

12 Tamże, sygn. 218.

13 Tamże, sygn. 222.

14 Tamże, sygn. 223.

15 Tamże, sygn. 225.

16 Tamże, sygn. 284.

Jednym z ważniejszych materiałów dla poznania historii TNP są przechowywane w Archiwum sprawozdania z działalności z lat 1908-1973¹⁷. Całość uzupełniają zbiory fotografii ludzi i nieruchomości związanych z Towarzystwem, utrwalone na zdjęciach sesje naukowe, wystawy, konferencje. W Archiwum przechowywane są także dyplomy m.in. takich członków honorowych TNP jak: Marcin Kacprzak, Tadeusz Kotarbiński, Józef Chałasiński i Władysław Broniewski¹⁸.

Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego usytuowane jest w siedzibie TNP na Placu Gabriela Narutowicza 8 (w zabytkowej kanonii). Dokumenty mogą być udostępniane w czytelni. Stanowią one cenny, ciągle powiększający się zbiór dokumentacyjny obrazujący historię i funkcjonowanie TNP. Pokazują jego chlubne początki, trudności okresu międzywojennego, specyfikę funkcjonowania w okresie Polski Ludowej. Wartością tych materiałów jest nie tylko ich znaczenie dla TNP, ale także dla historii Płocka i Mazowsza.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Towarzystwa Naukowego Płockiego: sygn. 1, 2, 3, 4, 5.

Źródła drukowane:

Inwentarz akt Towarzystwa Naukowego Płockiego 1820-1969, zbiory własne TNP. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego Płockiego za rok 2019, Płock 2020.

Statut Towarzystwa Naukowego Płockiego uchwalony przez Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie 17 czerwca 2019 r.

Opracowania:

Kruszewski Z., *Towarzystwo Naukowe Płockie – podmiot życia publicznego*, Warszawa 2011.

Kruszewski Z., *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce*, Płock 2018.

Rolbiecki W., *Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej 1820-1930*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969.

Stogowska A., *Rola intelektualna i kulturotwórcza Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820-1830, 1907-1939*, Płock 1998.

Stogowska A., *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1820-1830*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2002, t. XIV.

17 Tamże, sygn. 431.

18 Tamże, sygn. 438.

Aleksandra Pudło
Muzeum Archeologiczne w Gdańsku

Małgorzata Waszak
Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego
w Poznaniu

Marta Krenz-Niedbała
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Jacek Tomczyk
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Polskie Towarzystwo Antropologiczne w kształtowaniu świadomości społecznej na temat zmienności biologicznej i ewolucji człowieka

1. Antropologia jako interdyscyplinarna nauka o człowieku

Encyklopedia PWN definiuje antropologię jako dyscyplinę naukową zajmująca się holistycznym opisem człowieka zarówno jako gatunku biologicznego, jak i twórcy kultury¹. W Polsce antropologia jest rozumiana przede wszystkim jako antropologia fizyczna (biologiczna), z kolei dyscypliny humanistyczne są traktowane jako odrębne działy nauki i określane często wspólnym mianem antropologii kulturowej lub antropologii społecznej. Możliwości badawcze antropologii są bardzo szerokie. Antropologia fizyczna jako nauka o istotach ludzkich i ich wymarłych oraz żyjących krewnych, ujęta w ramach ewolucyjnych, obejmuje zagadnienia badawcze będące domeną takich nauk jak paleontologia, demografia, ekologia i ekologia reprodukcyjna, antropologia sądowa i paleopatologia, prymatologia, psychologia ewolucyjna, badania genetycznej i fizycznej zmienności, mechanizmy adaptacji i adaptabilności². Badacze zmienności człowieka, jej przyczyn oraz skutków to nie tylko

1 <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/antropologia;3869993.html>

2 M. Kaczmarek M, *Rola Polskiego Towarzystwa Antropologicznego w krzewieniu wiedzy o człowieku*, w: *Towarzystwa Naukowe w Polsce PAN dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, red. Z. Kruszewski, PAN-Warszawska Drukarnia Naukowa, Warszawa 2013, s. 216-229.

antropologdy, ale również medycy, specjaliści kultury fizycznej, archeologowie, etnologdy, psychologowie, pedagogdy, a nawet teologdy i filozofowie, co skutkuje interdyscyplinarnym charakterem nauki.

2. Geneza

Choć historia antropologii, jako samodzielnej dyscypliny naukowej jest dość krótka, to antropologia polska stosunkowo wcześniej uzyskała międzynarodową pozycję i uznanie. Jeszcze w czasie zaborów powstawały ośrodki antropologii w Krakowie i w Wilnie. W tym czasie również na prowincji antropologię propagowali liczni przyrodnicy i lekarze podejmując cenne badania naukowe. Trwały fundament dla rozwoju polskiej antropologii położył jednak dopiero Józef Majer, który w 1856 roku rozpoczął uniwersyteckie wykłady z antropologii i doprowadził do powstania w 1873 roku przy Akademii Umiejętności w Krakowie – Komisji Antropologicznej³. Początki polskiej antropologii są zbieżne w czasie z powstaniem naukowych organizacji antropologicznych na świecie, bowiem w 1859 r. powstało Paryskie Towarzystwo Antropologiczne, w 1863 r. angielskie, w 1865 r. hiszpańskie, w 1868 r. włoskie, w 1869 r. niemieckie, w 1870 r. austriackie, w 1882 r. belgijskie i w 1884 r. japońskie. Zorganizowana w Paryżu w 1878 r. Międzynarodowa Powszechna Wystawa Antropologiczna, którą współtworzyło Towarzystwo Antropologiczne i Etnograficzne Polskie w Paryżu była niewątpliwie sukcesem polskiej nauki i budziła powszechne uznanie. Jednakże dopiero po wskrzeszeniu w 1918 roku państwa polskiego zaistniały bardziej sprzyjające warunki dla rozwoju antropologii. W tym czasie prężnie rozwijały się cztery oryginalne kierunki badawcze, a mianowicie: lwowska typologiczna szkoła antropologiczna Jana Czekanowskiego, warszawski kierunek anatomiczno-porównawczy części miękkich Edwarda Lotha, morfologiczny kierunek krakowski Kazimierza Stołyhwy i porównawczo-rozwojowa biologia człowieka Adama Wrzosa w Poznaniu³. Rozwój i różnorodność kierunków badawczych antropologii, wzrost dyskusji i polemik naukowych między ośrodkami antropologicznymi, stworzył konieczność znalezienia właściwych ram organizacyjnych dla tej nauki. Konieczne stawało się stworzenie wspólnej płaszczyzny dla stałej wymiany myśli naukowej. Z inicjatywy prof. Adama Wrzosa w dniu **12 listopada 1925 roku**, w Zakładzie Antropologii Uniwersytetu Poznańskiego odbyło się zebranie, na którym wybitni uczeni (w liczbie 19 osób) podjęli uchwałę o założeniu Polskiego Towarzystwa Antropologicznego. Pierwszym przewodniczącym towarzystwa był prof. Adam Wrzosek. Obecnie PTA liczy 200 członków skupionych w 10 oddziałach. Aktualnie Przewodniczącym Zarządu Głównego PTA jest prof. dr hab. Jacek Tomczyk.

3 A. Malinowski, *Sześćdziesięciolecie działalności Polskiego Towarzystwa Antropologicznego*, Przegląd Antropologiczny 1986, tom 52, z. 1-2, s. 7-14.

3. Misja

Pierwszy statut Polskiego Towarzystwa Antropologicznego zezwalający na przynależność do Towarzystwa każdemu, kto interesuje się antropologią określał, że celem PTA jest przyczynianie się do rozwoju antropologii, a środkami do tego celu są zebrania naukowe i popieranie wydawnictw antropologicznych⁴. Cel ten realizowany jest od samego początku działalności Towarzystwa do chwili obecnej. W wyniku nowelizacji statutu dokonano modyfikacji jego brzmienia i aktualnie przedstawia się następująco: „Nadrzędnym celem Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, kontynuującego postępowe tradycje polskiej myśli naukowej, jest upowszechnianie wiedzy z zakresu antropologii”⁵.

Wypełnianie misji odbywa się poprzez organizowanie sympozjów i konferencji naukowych, współpracę z instytucjami naukowymi i badawczymi, w tym uniwersytetami i innymi towarzystwami naukowymi w kraju i za granicą, prowadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych, prowadzenie działalności wydawniczej, prowadzenie badań naukowych i wspieranie członków Towarzystwa w pracy badawczej, propagowanie w społeczeństwie osiągnięć naukowych i upowszechnianie wiedzy poprzez informowanie oraz zapraszanie przedstawicieli nauki do udziału w konferencjach, sympozjach naukowych i panelach dyskusyjnych, a także podejmowanie działań w celu wzmocnienia więzi społecznych oraz budowanie partnerstwa naukowego i przyjaźni między członkami Towarzystwa⁵.

4. Wydarzenia współorganizowane przez Polskie Towarzystwo Antropologiczne

Konferencje naukowe

Zgodnie z opisaną powyżej misją Towarzystwo w 1984 roku podjęto uchwałę o organizowaniu corocznych **Ogólnopolskich Konferencji Naukowych PTA**. Pierwsza z nich odbyła się w Błażejewku koło Poznania w 1985 roku. Jednak od roku 2001 konferencje te odbywają się co dwa lata naprzemiennie z konferencjami European Anthropological Association i uczestniczą w nich nie tylko członkowie PTA, ale także specjaliści z innych dziedzin i goście zagraniczni. Warto wspomnieć, że w tym roku odbyła się już XLVIII Ogólnopolska Konferencja Naukowa Polskiego Towarzystwa Antropologicznego w Łodzi pt.: „Antropologia bez granic: nowe możliwości, nowe wyzwania.” Wykład inauguracyjny wygłosił Prof. Svante Pääbo (Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Leipzig, Germany) pt.: “The Impact of Neandertals and Denisovans on human evolutionary history”. Jak się okazało kilka dni później Zgromadzenie Noblowskie w Karolinska Institutet przyznało Panu Profesorowi Nagrodę Nobla w dziedzinie fizjologii i medycyny 2022

4 Por. Założenie Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, „Przegląd Antropologiczny” 1926, t. 1, z. 1, s. 51–52.

5 Por. Statut Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, Rozdział II Cele Towarzystwa i sposoby ich realizacji, § 4 <http://www.ptantropologiczne.pl>

„za odkrycia dotyczące genomów wymarłych homininów i ewolucji człowieka”. Dzięki swoim pionierskim badaniom Svante Pääbo dokonał przełomowego dla genetyki ewolucyjnej osiągnięcia: zsekwencjonowania genomu neandertalczyka, wymarłego krewnego współczesnych ludzi. Dokonał także sensacyjnego odkrycia nieznanego wcześniej hominina z Jaskini Denisowej. Co ważne, Pääbo odkrył również, że nastąpił transfer genów z tych wymarłych homininów do *Homo sapiens* po migracji z Afryki około 70 000 lat temu. Ten prahistoryczny przepływ genów do współczesnych ludzi ma dziś znaczenie fizjologiczne, na przykład wpływa na reakcję naszego układu odpornościowego na infekcje. Przełomowe badania Pääbo dały początek zupełnie nowej dyscyplinie naukowej: paleogenomice. Ujawnienie cech genetycznych, które odróżniają ludzi współcześnie żyjących od wymarłych homininów sprawiło, że jego odkrycia stanowią podstawę wyjaśnienia co czyni ludzi wyjątkowymi w świecie przyrody.

PTA jest również współorganizatorem **Funeralii Gnieźnieńskich**. Ich geneza sięga lat 90. minionego stulecia. Powstały przy Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, przy udziale Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich oraz Instytutu Antropologii UAM, jako „Funeralia Lednickie”. Miało to być miejsce, gdzie byłyby prezentowane najnowsze badania i stosowane metody oraz gdzie toczyłyby się dyskusje przedstawicieli dwóch dyscyplin zajmujących się człowiekiem, zarówno od strony materialnej (aspekt humanistyczny), jak i od strony biologicznej. Od tamtego momentu do 2017 roku spotkania „funeralne” odbywały się systematycznie każdego roku. Udało się opublikować 18 tomów z 20 spotkań. W Funeraliach uczestniczyli nie tylko archeolodzy i antropolodzy, ale także historycy, antropologowie kultury, etnografowie, językoznawcy, kulturoznawcy, fizycy, chemicy, biologzy molekularni, geolodzy, palinolodzy, archeozoolodzy i przedstawiciele szeregu innych dyscyplin. W warsztatach funeralnych brali też udział goście z Ukrainy, Czech, Słowacji, Niemiec, Szwecji, Litwy, Włoch.

Po kilkuletniej przerwie, dzięki inicjatywie Przewodniczącego PTA, prof. dr. hab. Jacka Tomczyka oraz Jacka Wrzeńskiego z Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy udało się powrócić do Funeralii. W 2021 roku zorganizowano 21. spotkanie pt. „Człowiek w perspektywie badań interdyscyplinarnych” w nowym miejscu, w Instytucie Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie, pod nieco zmienioną nazwą – Funeralia Gnieźnieńskie. Z kolei w 2022 r. odbyło się 22 spotkanie pt.: „Uniwersalizm i różnorodność. Grób w badaniach interdyscyplinarnych”, w których udział wzięło ponad 80 naukowców, pasjonatów tematyki funeralnej. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż inicjatywa organizacji ostatnich Funeraliów spotkała się z uznaniem Narodowego Centrum Nauki. W 2019 roku PTA uzyskało dofinansowanie konferencji w konkursie „Doskonała nauka – Wsparcie konferencji naukowych” (DNK/SP/463728/2020) w wysokości 22.900 zł.

PTA sprawuje także patronat nad licznymi edycjami **Ogólnopolskiej Studenckiej Konferencji Antropologicznej (OSKA)**⁶. Jest ona wydarzeniem o wieloletniej tradycji, cieszącym się coraz większą popularnością wśród młodych naukowców, których obszar badawczy związany jest z antropologią, naukami medycznymi i dyscyplinami pokrewnymi.

Pierwsza Ogólnopolska Studencka Konferencja Antropologiczna odbyła się w 2006 roku. Pomysłodawcami i pierwszymi organizatorami konferencji byli stu-

denci, zrzeszeni w Kole Naukowym Antropologów działającym na Wydziale Biologii (wtedy jeszcze Biologii i Nauk o Ziemi) Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz doktoranci Zakładu Antropologii Instytutu Zoologii Wydziału Biologii UJ. Inicjatywa od samego początku spotkała się z dużym odzewem zarówno ze strony studentów jak i doktorantów. W tym czasie była to jedna z nielicznych konferencji skierowana wyłącznie do studentów i jedyna studencka konferencja o profilu antropologicznym.

Przez 14 lat organizacją konferencji zajmowali się studenci i doktoranci. Patronat nad konferencjami sprawowały organizacje antropologiczne. Podczas VI, VII, XI i XIII OSKI patronem konferencji było Polskie Towarzystwo Antropologiczne, natomiast podczas edycji VIII-X Komitet Antropologii PAN. W 2022 r. w Poznaniu XV Konferencja odbyła na platformie MS TEAMS pt. „Rozum mistrzem wszechwiedzy, czas mistrzem rozumu”. Młodzi naukowcy wymienili się między sobą doświadczeniami naukowo-badawczymi z obszaru antropologii i nauk zajmujących się biologią człowieka.

Ważnym wydarzeniem służącym upowszechnianiu wiedzy antropologicznej są **Warsztaty Antropologiczne im. Janusza Charzewskiego** współorganizowane przez PTA i Katedrę Biologii Człowieka AWF w Warszawie oraz Komitet Biologii Organizmalnej PAN. Każde takie spotkanie koncentruje się wokół jednego tematu, zazwyczaj odpowiadającego współczesnym potrzebom badań człowieka. Na przykład, tematem przewodnim XVIII-tych warsztatów, które odbyły się w grudniu 2021 roku, była „Antropologia w obliczu starzejącego się społeczeństwa - biologiczne przejawy procesów starzenia się”. Starzenie się ludzkiego organizmu to naturalny fizjologiczny etap życia, ale jego przebieg warunkują liczne czynniki o podłożu kulturowym, co jest szczególnie istotne w obliczu starzenia się społeczeństw Europy. Mini-wykłady plenarne o tematyce związanej z biologicznymi przejawami procesów starzenia się wygłosiło siedmiu zaproszonych ekspertów reprezentujących różne dyscypliny naukowe i prezentujących często odmienne punkty widzenia w odniesieniu do przewodniego tematu konferencji. Prelegenci omówili genetyczne podłoże menopauzy i uwarunkowania procesu starzenia się mężczyzn, przedstawili programy aktywności ruchowej w profilaktyce pomyślnego starzenia się oraz możliwości oceny i monitorowania składu ciała pacjentów w wieku podeszłym.

Działalność wydawnicza

Oficjalnym czasopismem PTA jest **Anthropological Review**, obecnie wydawany przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, przy wsparciu finansowym Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (ryc. 1).

Decyzję o powstaniu czasopisma podjęto uchwałą na zebraniu założycielskim Towarzystwa 12 listopada 1925 roku. Pierwotny tytuł czasopisma nosił nazwę „Przegląd Antropologiczny”, a jego pierwszy tom ukazał się w 1926 roku. Redaktorem i wydawcą „Przeglądu Antropologicznego” został prof. Adam Wrzosek. Prowadzenie badań naukowych i publikowanie ich wyników w Przeglądzie Antropologicznym od samego początku było i nadal jest jednym z filarów upowszechniania osiągnięć antropologii i wiedzy o człowieku. W celu umiędzynarodowienia czasopisma w 1997 roku została podjęta uchwała o wydawaniu Przeglądu Antropologicznego

w języku angielskim i powołaniu międzynarodowej rady redakcyjnej oraz dołączeniu do polskiej nazwy: Przegląd Antropologiczny angielskiej wersji: Anthropological Review. Zmiany te umożliwiły wprowadzenie czasopisma do międzynarodowych baz indeksujących czasopisma naukowe, co jest jednym z istotnych warunków rozpowszechniania wyników badań wśród naukowców. Czasopismo jest umieszczone i indeksowane w międzynarodowych bazach danych: Index Copernicus (Medical Science Int.), IBSS: International Bibliography of the Social Sciences (LSE), SCOPUS (Elsevier), Zoological Record (Thomson Reuters)⁶. Aktualnie Ministerstwo Nauki Szkolnictwa Wyższego przyznało Anthropological Review 70 punktów. PTA prowadzi wymianę wydawnictw naukowych z wieloma jednostkami naukowymi w kraju i za granicą. Anthropological Review jest rozsyłany do 250 instytucji naukowych.

W czasopiśmie publikowane są prace z zakresu: antropologii fizycznej i dyscyplin pokrewnych, antropologii fizycznej w badaniach interdyscyplinarnych: naukach o kulturze fizycznej, zdrowiu i jakości życia człowieka, naukach społecznych; genetyki populacyjnej, biologii, ekologii i auksologii człowieka.

W 2022 r. PTA otrzymało całkowite dofinansowanie w ramach programu „Rozwój czasopism naukowych” (RCN/SP/0058/2021/1) Ministerstwa Edukacji i Nauki (98 444,00 PLN). Na podkreślenie zasługuje fakt, że w punktacji recenzyjnej otrzymaliśmy 95pkt na 100pkt możliwych, co wskazuje na duży potencjał naszego czasopisma. Wśród działań zaplanowanych w ramach projektu znajduje się między innymi digitalizacja numerów archiwalnych czasopisma. Celem tego zadania jest zabezpieczenie dla przyszłych pokoleń cennych numerów archiwalnych czasopisma przechowywanych w zbiorach biblioteki PTA, dostępnych tylko w wersji papierowej. Ponadto digitalizacja ma na celu upowszechnienie prac polskiej antropologii szerokiemu gronu odbiorców na odpowiedniej platformie do zarządzania procesem wydawniczym. Planujemy również wzmocnić promocję naszego czasopisma.

W latach 1958-64 PTA wydawało kwartalnik popularnonaukowy **Człowiek w Czasie i Przestrzeni**, którego założycielem i redaktorem był prof. T. Dzierżykray-Rogalski. Do likwidacji kwartalnika ukazało się 25 zeszytów tego poczytnego czasopisma.

Biuletyn Polskiego Towarzystwa Antropologicznego jest z kolei periodykiem zawierającym najważniejsze informacje z życia Polskiego Towarzystwa Antropologicznego oraz z działalności poszczególnych Oddziałów⁶. Powstał w 2007 roku i przez 10 kolejnych lat ukazywał się w wersji elektronicznej dwa razy w roku, a od 2017 - raz w roku. W biuletynie zawarte są sprawozdania z posiedzeń Zarządu Głównego, sprawozdania z konferencji i seminariów naukowych oraz informacje o planowanych konferencjach, recenzje książek wydanych przez członków PTA oraz wszelkie dokonania badawcze i naukowe członków poszczególnych oddziałów. Umieszczenie biuletynu na stronie internetowej PTA daje szeroki dostęp do tych informacji wszystkim zainteresowanym.

Towarzystwo Antropologiczne posiada również **oficjalną stronę internetową**⁷, gdzie znajduje się aktualny skład Zarządu Głównego, Komisji Rewizyjnej i Sądu Koleżeńskiego, Statut PTA, regulamin Zarządu Głównego i Sądu Koleżeńskiego PTA, informacje o Oddziałach, Biuletyn PTA oraz najważniejsze wydarzenia współorganizowane przez PTA.

Od 2012 roku PTA posiada także **fanpage**⁸ na platformie Facebook stanowiący miejsce do wymiany informacji dla wszystkich członków stowarzyszenia oraz jego sympatyków. Prezentowane są na nim ważne wydarzenia antropologiczne i wydarzenia współorganizowane przez PTA, szczególnie osiągnięcia badawcze, naukowe i organizacyjne członków PTA, a także pełne humoru i lekkości anegdota antropologiczne.

6 Biuletyny PTA (nr1-24) w wersji elektronicznej można pobrać z portalu PTA <http://www.ptantropologiczne.pl> w zakładce Biuletyny

7 www.ptantropologiczne.pl

8 <https://www.facebook.com/people/Polskie-Towarzystwo-Antropologiczne/1000641-96403279/>

Działalność Oddziałów PTA

Do zadań poszczególnych Oddziałów PTA jest organizacja spotkań członków i **seminariów**. W ostatnich latach za sprawą trwającej pandemii na popularności zyskały **webinary**, które stały się bardzo często formą komunikacji nie tylko pomiędzy naukowcami, ale także między środowiskiem naukowym a społeczeństwem.

Na przykład, w ramach spotkań naukowych poznańskiego oddziału PTA prof. ucz. dr hab. Robert Nawrot z Instytutu Biologii Eksperymentalnej UAM wygłosił wykład pt.: „SARS-CoV2 i COVID-19 – co już wiemy?” Wystąpienie prof. Nawrota oraz ciekawa, merytoryczna dyskusja pomogły wszystkim słuchającym usystematyzować informacje na temat pandemii w oparciu o rzetelne, naukowe źródła. Na kolejnym spotkaniu dr Agnieszka Izdebska z Zakładu Seksuologii Społecznej i Klinicznej UAM wygłosiła wykład dotyczący tematu budzącego w ostatnim czasie dużo emocji pt.: „Tożsamość płciowa i transpłciowość. Aktualne wytyczne diagnostyczne oraz standardy opieki zdrowotnej”, który spotkał się z ogromnym zainteresowaniem i ożywioną dyskusją nie tylko wśród członków PTA, ale i szerokiej społeczności. Kolejne werbinaria również poruszały interdyscyplinarne tematy cieszące się ogromną popularnością. Wykład dr Małgorzaty Jusiakowskiej-Piputy zatytułowany „Wybrane kierunki postępowania w medycynie prewencyjnej i przeciwstarzeniowej” zapoznał uczestników z tajnikami dynamicznie rozwijającej się gałęzi medycyny, której celem jest wydłużanie życia ludzkiego w dobrym zdrowiu, czy opóźnianie pojawiania się chorób związanych z wiekiem. Równie ożywiona dyskusja i seria pytań od uczestników kierowana była do prof. ucz. dr hab. Małgorzaty Arlet z Instytutu Biologii i Ewolucji Człowieka Wydziału Biologii UAM, autorki wykładu „Przeżywalność młodych makaków czepkowych w południowych Indiach”⁹.

W ramach obchodów Międzynarodowego Roku Jaskiń i Krasu (18.06.2021 r.) wygłoszony został wykład autorstwa dr Wioletty Nowaczewskiej i Andrzeja Wiśniewskiego z wrocławskiego oddziału PTA pt.: „Neandertalczyk – mit jaskiniowca”.

Na werbinariach biologicznych członkowie PTA popularyzują ważne zagadnienia dotyczące prewencji zdrowia. Należy w tym miejscu wspomnieć o wykładach: „Otyłość – poważny problem dzieci z ADHD?” - prof. Tomasza Hańcia „Wielkie problemy geriatryczne – zagadnienia wybrane” - prof. Marka Żaka, „Ocena ryzyka żywieniowego osób w starszym wieku” - dr Roberta Gajdy⁹ oraz „Wpływ programu treningowego o charakterze interwałowym z wykorzystaniem masy własnego ciała, na zmiany strukturalne i funkcjonalne w organizmie kobiety” - Pani Katarzyny Micielskiej.

Prowadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych

W 1956 roku utworzono Ośrodek Bibliografii i Dokumentacji Naukowej, którego zadaniem było opracowanie polskiej bibliografii antropologicznej. Bibliografia polskiej antropologii ukazywała się w kolejnych tomach Przeglądu Antropologicz-

9 Biuletyny PTA nr23 i 24- w wersji elektronicznej można pobrać z portalu PTA <http://www.ptantropologiczne.pl> w zakładce Biuletyny

nego¹⁰. Obecnie zbiory biblioteczne znajdują się w Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i w Akademii Pomorskiej w Słupsku.

Księgozbiór PTA to kolekcja założona w 1926 roku przez prof. Adama Wrzoska. Obejmuje ona wszystkie, od 1929 roku do teraz, roczniki czasopisma „Przegląd Antropologiczny” (obecna nazwa: „Anthropological Review”). Zbiory zawierają również kilka tysięcy woluminów literatury, czasopism oraz książek i monografii z zakresu antropologii fizycznej oraz archeologii. Księgozbiór pochodzi głównie z wymiany i sporadycznie z darowizn. W zdecydowanej większości są to zbiory w języku polskim oraz angielskim. W najbliższym czasie księgozbiór PTA zostanie skatalogowany i zdigitalizowany, a następnie udostępniony społeczeństwu na stronach internetowych PTA.

Współpraca PTA z innymi organizacjami i stowarzyszeniami naukowymi

Polskie Towarzystwo Antropologiczne włącza się aktywnie w działania stowarzyszeń międzynarodowych i krajowych. Od 1948 roku PTA należy do Międzynarodowej Unii Nauk Antropologicznych i Etnologicznych (International Union of Anthropological and Ethnological Science - IUAES) biorąc udział w kongresach i Radzie Stałej Unii. Jest członkiem Międzynarodowego Towarzystwa Biologii Człowieka (Association of Human Biologist -IAHB) i Atlantyckiej EuroŚródziemnomorskiej Akademii Nauk Medycznych (Atlantic-Euro-Mediterranean Academy of Medical Sciences - AEM AMS)⁶. Od wielu lat PTA działa w partnerstwie z Europejskim Towarzystwem Antropologicznym (European Anthropological Association -EAA). Prof. dr. hab. Maria Kaczmarek z UAM przewodnicząca zarządu PTA w latach 2007-2015 aktualnie pełni funkcję przewodniczącej Rady EAA na kadencję 2022-2024, natomiast naczelny redaktor *Anthropological Review* prof. dr. hab. Sławomir Kozieł z wrocławskiego PAN-u jest członkiem Rady EAA. Ponadto PTA ściśle współpracuje z wieloma placówkami naukowo-badawczymi w kraju i na świecie (m.in. w Australii i USA oraz w Meksyku, Egipcie, Izraelu, Belgii, Niemczech, Włoszech i na Węgrzech oraz z narodowymi stowarzyszeniami antropologów czeskich, niemieckich i słowackich). Od wielu lat współpracuje z Stowarzyszeniem Naukowym Archeologów Polskich (SNAP). Wraz z innymi stowarzyszeniami PTA w styczniu 2011 roku utworzyło Federację Polskich Towarzystw Naukowych.

Na ostatniej konferencji PTA zorganizowanej we wrześniu 2022 roku w Łodzi, podczas dyskusji w ramach sesji auksologicznych oraz na panelu dyskusyjnym dotyczącym norm rozwojowych podkreślono potrzebę współpracy z Polskim Towarzystwem Neonatologicznym (PTN). W efekcie tych postulatów PTA wystosowało list do PTN w celu nawiązania współpracy badawczej i realizacji wspólnych projektów naukowych. Ważne i konieczne jest wypracowanie przez oba Towarzystwa proce-

10 Por. Bibliografia antropologii polskiej, „Przegląd Antropologiczny” 1967, t. XXXIII, z. 2. „Przegląd Antropologiczny” 1973, t. XXXIX, z. 2. „Przegląd Antropologiczny” 1976, t. XLII, z. 2 „Przegląd Antropologiczny” 1981, t. XLVII, z. 2. „Przegląd Antropologiczny” 1995, t. LVIII

dur pobierania pomiarów dotyczących wielkości ciała noworodka a także procedur pomiarowych obowiązujących w trakcie bilansów oceny rozwoju dziecka, szczepień, itd.

5. Działania popularyzatorskie

W ostatnich latach ważną działalnością członków PTA jest udział w szerokich działaniach popularyzatorskich, gdzie jest możliwość podzielenia się własnymi wynikami badań z szerokim gronem odbiorców, ale co najważniejsze usystematyzowanie informacji naukowej o człowieku oraz skorygowanie nieprawdziwych informacji na temat ewolucji i rozwoju człowieka. Poniżej przedstawiamy wybrane przykłady.

Telewizja, radio, prasa

Przewodniczący PTA prof. dr hab. Jacek Tomczyk w ostatnich latach był częstym gościem programu TVP2 „Pytanie na śniadanie” i udzielał naukowych responsów oraz wyjaśnień dotyczących wielu ciekawych zagadnień, wciąż nie do końca poznanych, a intrygujących większość społeczeństwa. Tematy programów, w których uczestniczył profesor to: „Jak wyglądał Jezus?”, „Dlaczego ciało nie obumiera?”, „Czym jest kriobiologia – zamrażanie ludzkiego ciała” oraz „Osoby o dziwnym wyglądzie”.

W 2021 roku dr Wioletta Nowaczewska z wrocławskiego oddziału PTA udzieliła w telewizji wywiadu dotyczącego wyników badań nad zębami pochodzącymi od znalezionych w Polsce szczątków neandertalczyków, a wywiad radiowy z jej udziałem poświęcony był *Homo Erectus*. Z kolei, Przewodniczący łódzkiego oddziału PTA prof. ucz. dr hab. Wiesław Lorkiewicz zaproszony został przez czasopismo National Geographic Polska na rozmowę dotyczącą projektu stanowiącego próbę innowacyjnego podejścia do danych naukowych o biologii człowieka i sposobu ich udostępniania, zarówno na poziomie popularnonaukowym, jak i naukowym.

Uwagę mediów przykuło dokonane przez archeologów w sierpniu 2022 roku w miejscowości Pień pod Bydgoszczą sensacyjne odkrycie niespotykanego do tej pory na ziemiach polskich tzw. pochówku antywampirycznego młodej kobiety z XVII w, według wstępnych analiz antropologicznych wykonanych przez członkinię PTA, antropolog dr Alicję Drodz-Lipińską. Odkryte wyposażenie grobowe: sierp umieszczony na szyi kobiety w taki sposób, że ruch ciała w górę spowodowałby odcięcie głowy (zabezpieczenie przed „powrotem” zmarłej do świata żywych) oraz kłódka na dużym palcu lewej stopy stanowiąca symbol zamknięcia, rozpałała media na całym świecie.

Członkini PTA dr Wioletta Nowaczewska z Zakładu Biologii Człowieka Uniwersytetu Wrocławskiego udzieliła w październiku 2022 roku wywiadu Wrocławskiemu Centrum Akademickiemu z serwisu www.wroclaw.pl, opowiadając o współpracy z zespołem tegorocznego noblisty prof. Svante Pääbo przy szczątkach „polskiego” neandertalczyka. Współpraca z naukowcami z Instytutu Antropologii Ewolucyjnej Maxa Plancka w Lipsku pokazała, że mtDNA „polskiego” neandertalczyka wykazuje większe podobieństwo do osobników, których szczątki odnaleziono w Jaskini Me-

zmańskaya na Kaukazie niż do tych odkrytych w Europie Zachodniej lub Środkowej. Wynika z tego, że neandertalczykowie wędrowali, pokonując bardzo duże odległości. Takie wędrówki mogły odbywać się o wiele częściej niż do tej pory przypuszczano, co wiązało się z intensywną wymianą genetyczną między różnymi osobnikami.

Webinaria popularno-naukowe

W ostatnich latach odbyły się z udziałem członków PTA webinaria popularno-naukowe z cyklu KONTEKST dostępne na kanale YouTube czasopisma Archeologia Żywa. Cieszą się one dużym zainteresowaniem o czym świadczy ogromna liczba wyświetleń. Rozmowy te przybliżają prace antropologa, pokazują warsztat pracy, stosowane metody i wyniki badań. Uczestnicy webinarium aktywnie biorą udział w tych spotkaniach. Należy wspomnieć m.in. o wystąpieniach pt. „Co daje nam antropologia. Po kościach ich poznać!”¹¹, „Paleopatologie. Co mówią nam kości”¹², „Gdzie się podziały średniowieczne plagi”¹³, „Jak stres fizjologiczny wpływa na człowieka”¹⁴, „Szubienice i skazańcy”¹⁵.

Festiwale i festyny naukowe

PTA z roku na rok, z coraz to większą energią włącza się do projektów promujących wiedzę w społeczeństwie. Na przykład antropolodzy często biorą udział w Festiwalu Nauki i Sztuki, który organizowany jest co roku w miastach akademickich, w Nocy Naukowców, w Nocy Muzeów, czy innych lokalnych inicjatywach upowszechniania wiedzy. Szczególnie aktywnie biorą udział w Nocy Biologów, która organizowana jest co roku w 32 ośrodkach naukowych na terenie całego kraju i jest akademickim wydarzeniem skierowanym do całej społeczności niezależnie od wieku, obejmującym wykłady, warsztaty, prezentacje, wycieczki, pokazy itp., w których aktywnie uczestniczą członkowie PTA. Warto wspomnieć, że w 2021 roku vice - przewodnicząca Zarządu Głównego PTA prof. UAM dr hab. Marta Krenz-Niedbała wraz ze swoim zespołem w ramach Nocy Biologów, której hasło przewodnie brzmiało: „Różnorodność biologiczna: od genu po ekosystem” zorganizowała osteolab, a w nim pokaz odczytywania informacji o człowieku na podstawie jego kości, w tym takich cech biologicznych jak płeć i wiek w chwili śmierci, a także demonstrację urazów na kościach, zadanych ostrym i tępych narzędziem oraz tajników rozpoznania czy uraz powstał przed śmiercią i zagoił się, czy też był przyczyną zgonu¹⁶. W ramach Nocy Biologów organizowanej przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu dr Alicja Drodz-Lipińska wraz z zespołem przygotowała i wygłosiła wykłady: „Mroczne opowieści z krypty” oraz „Rana prawdę Tobie powie - czyli rozpoznawanie narzędzia zbrodni na podstawie zadanego obrażenia”.

11 <https://www.youtube.com/watch?v=WdueDkwa0Co>

12 https://www.youtube.com/watch?v=FrWmm_gkgql

13 <https://www.youtube.com/watch?v=yZP1HDXXZu0>

14 <https://www.youtube.com/watch?v=INxooYLYSdE>

15 https://www.youtube.com/watch?v=4_GvKrw4Caw

16 <https://www.poznan.nocnaukowcow.pl/>

W 2020 roku, mimo panującej pandemii został zorganizowany XXIII Dolnośląski Festiwal Nauki, w ramach którego wykłady zdalne dla szkół średnich Wrocławia zatytułowane: „Pokaż mi swój szkielet, a powiem Ci kim jesteś” prezentowała dr Agnieszka Tomaszewska⁹. „Kim byłeś neandertalczyku? Opowieść o naszym tajemniczym wymarłym krewnym” to tytuł wykładu dr Wioletty Nowaczewskiej i Andrzeja Wiśniewskiego z Uniwersytetu Wrocławskiego wygłoszonego na Dolnośląskim Festiwalu Nauki w 2021 roku.

Członkinie warszawskiego oddziału PTA: prof. AWF dr hab. Monika Łopuszańska-Dawid, dr Anna Kopiczko i dr Sylwia Nowacka-Dobosz brały aktywny udział w ogólnopolskim projekcie „WF z AWF - Aktywny powrót do szkoły”, sfinansowanym przez Ministerstwo Edukacji i Nauki, którego nadrzędnym celem była walka ze skutkami pandemii koronawirusa przez poprawę stanu kondycji fizycznej dzieci i młodzieży oraz wsparcie uczniów w powrocie do pełnej sprawności fizycznej po długotrwałym okresie nauki zdalnej.

Bardzo ważnym aspektem upowszechniania wiedzy z zakresu biologii człowieka jest odpowiednia edukacja od najmłodszych lat. Członkowie PTA prowadzą takie **zajęcia z dziećmi i młodzieżą w szkołach i muzeach**. Przykładem może być festyn archeologiczny pt. „Weekend z archeologią”, który zorganizowany jest co roku, na początku września, przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, gdzie m.in. przygotowywane są warsztaty antropologiczne przez antropolog dr Aleksandrę Pudło dla całych rodzin. Innym przykładem są zajęcia antropologiczne przygotowywane dla szkół podstawowych. Warto nadmienić lekcje z dr Alicją Drozd-Lipińska pt. „Czy archeolog szuka dinozaurów?” oraz zajęcia na Uniwersytecie Dziecięcym przy UMK pt.: „Mroczne opowieści z krypt. Rzecz o ustalaniu płci na podstawie cech diagnostycznych szkieletu” oraz wykład dr Magdaleny Durda-Masny z UAM dla uczniów szkoły podstawowej na temat: „Mózg w okresie dojrzewania”⁹.

Wystawy muzealne

Ważnym elementem upowszechniania wiedzy o człowieku są wystawy muzealne, za pomocą których w sposób bardzo przystępny pokazywane są wyniki badań antropologicznych.

Za przykład może posłużyć prowadzona przez Zakład Antropologii Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu realizacja projektu edukacyjno-badawczego: „1000 lat Górnych Łużyc - ludzie, grody, miasta”, mającego na celu przybliżenie szerokiej publiczności dziedzictwa kulturowego Górnych Łużyc. Ideą projektu była realizacja działań edukacyjnych równoległe do prac badawczych. Wyniki badań biologiczno-humanistycznych były prezentowane zarówno w postaci wystaw muzealnych wraz z publikacjami, a także poprzez warsztaty, obozy naukowe, prelekcje, wycieczki i rekonstrukcje historyczne. Odbiorcy projektu - osoby zainteresowane przeszłością regionu (mieszkańcy i turyści) mogli uczestniczyć na każdym etapie realizacji projektu - od badań terenowych po prezentacje ich wyników. Tak szeroka partycypacja umożliwiła szerokiej publiczności nie tylko lepsze poznanie dziedzictwa kulturowego regionu, ale także poznanie warsztatu badawczego współczesnej archeologii i antropologii¹⁷.

17 [https://www.1000lusatia.de/pl/aktuelles/archeologiczne-broszury-o-goeda-i-bialogorzu-napapierze-i-winternecie/](https://www.1000lusatia.de/pl/aktuelles/archeologische-broschuren-o-goeda-i-bialogorzu-napapierze-i-winternecie/).

Z kolei, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku przygotowało w 2020 r. wystawę czasową pt. „Zdrowie i higiena w dawnym Gdańsku”. Można było na niej zobaczyć 200 zabytków pochodzących z okresu od XIV wieku do czasów nowożytnych. Dzięki ilustrowanym posterom zwiedzający dowiadywali się, jaki był stan zdrowia dawnych gdańszczan, skąd czerpano wodę pitną, jak funkcjonował system kanalizacji miejskiej, a także, gdzie powstawały szpitale i apteki¹⁸. Dodatkowych atrakcji odwiedzającym muzeum dostarczyły multimedia. Zaprezentowano 14-minutowy film animowany pokazujący dawne leczenie – w tym rekonstrukcje zabiegów chirurgicznych, takich jak amputacja kończyny lub trepanacja czaszki – rozwój gdańskich szpitali oraz straszliwe zarazy nawiedzające miasto.

Muzeum Archeologiczne w Gdańsku zorganizowało w 2021 r. wystawę antropologiczną pt. „Mieszkańcy Pruszcza Gdańskiego sprzed dwóch tysięcy lat”, której kuratorem jest członkini Zarządu Głównego PTA dr Aleksandra Pudło. Wystawa ta otrzymała tytuł „Najlepszej wystawy czasowej 2021” w plebiscytcie „Archeologiczne Sensacje 2021”. Temat przewodni wystawy to mieszkańcy Pruszcza Gdańskiego z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich. Na podstawie wyników badań antropologicznych zaprezentowano zmiany jakie zaszły przez 600 lat w Pruszczu Gdańskim w kontekście organizacji i rozwoju miasta oraz jego znaczenia na szlaku migracyjnym w okresie wpływów rzymskich. Dla zwiedzających wystawę dzieci przygotowano lekcje edukacyjne, na których zapoznawano młodych widzów z pracą antropologa i prezentowano jakie informacje można uzyskać z analiz ludzkiego szkieletu.

6. Współczesne problemy

Ze względu na szybkość przepływu informacji w mediach społecznościowych przed członkami PTA obecnie stoi nowe wyzwanie weryfikowania nieprawdziwych wiadomości dotyczących biologii człowieka w zakresie antropogenezy, pochodzenia współczesnych populacji ludzkich i eugeniki. W odpowiedzi na nowe zadania poszczególni członkowie Towarzystwa, wykorzystując nowoczesne sposoby komunikacji, propagują rzetelną wiedzę, opartą na wynikach badań naukowych, np. używając do tego serwis społecznościowy Facebook¹⁹.

7. Podsumowanie

Polskie Towarzystwo Antropologiczne jest obecnie wielodyscyplinarnym stowarzyszeniem naukowców, doktorantów i studentów zainteresowanych różnymi aspektami badań istoty ludzkiej. Poza antropologami skupia badaczy innych dyscyplin zajmujących się człowiekiem: archeologów, socjologów, pedagogów, psychologów, lekarzy, badaczy kultury fizycznej i innych. Członkowie PTA uczestniczą czynnie w bardzo licznych konferencjach o różnej tematyce odpowiadającej na

18 <https://www.youtube.com/watch?v=IZWL36I8jcl>

19 <https://pl-pl.facebook.com/PolskaAntropologiaFizyczna/>

współczesne problemy społeczeństwa. Na tych spotkaniach dyskutują na przykład o roli czynnika społecznego w kreowaniu postaw życiowych młodych kobiet, w tym związanych z aspiracjami zawodowymi i decyzjami odnoszącymi się do prokreacji, promują wiedzę na temat zdrowia kobiety zarówno fizycznego jak i psychicznego, omawiają trudne problemy zmienności i adaptacji ludzkiego ciała, status zdrowia i zachorowalność w odniesieniu do zmian środowiskowych, społecznych, ekonomicznych, kulturowych, politycznych i innych.

Zakres działalności naukowo-badawczej antropologów obejmuje szerokie spektrum tematyczne o interdyscyplinarnym charakterze. Antropolodzy często są również ekspertami w obszarze kryminalistyki, powoływani jako biegli sądowi. Biorą także udział w ekshumacjach i analizach antropologicznych ofiar II Wojny Światowej. Z kolei, wyniki antropologicznych prac badawczych wykorzystywane są w wielu dziedzinach: jako normy rozwojowe służą medycynie, pedagogice i przemysłowi; mierniki oceny stanu biologicznego populacji użyteczne są dla potrzeb prewencji i promocji zdrowia, a badania antropologiczne ludzkich szczątków pochodzących z populacji pradziejowych i historycznych stanowią źródło wiedzy m.in. o epidemiologii chorób.

Członkowie PTA prowadząc różnorodną działalność badawczą wyniki swych badań rozpowszechniają w postaci artykułów naukowych o szerokim spektrum tematycznym publikowanych w wysoko punktowanych czasopismach interdyscyplinarnych o zasięgu międzynarodowym, jak choćby w czasopiśmie „Science”. Kształtują świadomość społeczną na temat zmienności biologicznej i ewolucji człowieka, na przykład poprzez opracowywanie podręczników na temat rozwoju człowieka lub problematyki senioralnej. Członkowie PTA są również autorami licznych monografii o szeroko pojętej tematyce antropologicznej, a także redaktorami encyklopedii, słowników i podręczników szkolnych.

Bożena Romanowska-Dixon
Uniwersytet Jagielloński Collegium Medicum w Krakowie
Szpital Uniwersytecki w Krakowie

Działania Polskiego Towarzystwa Okulistycznego (PTO) na rzecz pacjentów i społeczności okulistycznej

PTO działa od 1911 roku, obecnie ma około 1300 członków zwyczajnych i honorowych. Zgodnie ze statutem członkowie PTO działają w ramach 13 oddziałów, 9 sekcji tematycznych oraz komisji. PTO jest wydawcą kwartalników medycznych: „Klinika Oczna”- organ PTO, „Okulistyka”. Towarzystwo prowadzi także internetowy serwis edukacyjny, w którym są uruchamiane Centra wiedzy. Na stronie internetowej publikowane są również m.in. zaproszenia na specjalistyczne konferencje naukowe i szkoleniowe oraz Wytyczne PTO – standardy leczenia

Towarzystwo współpracuje z innymi organizacjami krajowymi i zagranicznymi (udział PTO w międzynarodowych konferencjach, sesje na zaproszenie, współorganizacja zjazdów): World Glaucoma Congress, ESCRS, SOE

W czasach pandemii ukazały się rekomendacje stworzone przez PTO dotyczące postępowania z pacjentem okulistycznym, które były jednymi z pierwszych na świecie i pomagały nam bezpiecznie leczyć pacjentów w naszych gabinetach i oddziałach szpitalnych.

PTO opracowało około 20 wytycznych i rekomendacji i przeprowadza aktualizacje dotychczasowych wytycznych, organizuje i prowadzi webinary.

Istnieje blok prawny (udzielane są porady prawne).

Wdrożony został program edukacyjny „Szkoła chirurgii” i prowadzone są edukacyjne kampanie społeczne dotyczące zaćmy i jaskry.

Założono „Klub 40” (program wsparcia dla aktywnych naukowo okulistów poniżej 40 roku życia w Polsce).

Corocznie organizowany jest Światowy Tydzień Jaskry, w trakcie którego prowadzone są przez liczne ośrodki badania przesiewowe populacji oraz organizowane programy dydaktyczne w mediach. Corocznie organizowany jest Zjazd Okulistów Polskich.

PTO włączyło się również aktywnie w pomoc Ukrainie - ze środków towarzystwa zakupiono i wysłano sprzęt okulistyczny przekazany Ukrainie, w drugiej transzy wysłane zostały zamówione przez Prezes Ukraińskiego Towarzystwa Okulistycznego materiały medyczne.

Liczba rezydentów zdających europejski egzamin specjalizacyjny (EBO) wzrasta z roku na rok, co spowodowało, że planowana jest organizacja tych egzaminów w Polsce. Warunkiem dopuszczenia naszych rezydentów do europejskich egzaminów jest co najmniej 4. letni okres specjalizacji. Czas trwania specjalizacji z okulistyki ma być skrócony z 5 do 4 lat. Niestety wzrasta liczba rezydentów i okulistów, którzy decydują się na pracę wyłącznie w sektorze prywatnym.

W przyszłości planowane są następujące działania: kontynuacja dotychczasowych działań, rozwój programów i struktur telemedycznych, powrót do kursów atestacyjnych, tworzenie nowych wytycznych, wdrażanie nowych technologii, działalność edukacyjna dla pacjentów i lekarzy.

Antoni Różalski
Łódzkie Towarzystwo Naukowe

Wanda Małgorzata Krajewska
Łódzkie Towarzystwo Naukowe

Łódzkie Towarzystwo Naukowe i jego wkład w upowszechnianie nauki, techniki i sztuki

Łódzkie Towarzystwo Naukowe (ŁTN) powstało w 1946 roku z przekształcenia Towarzystwa Przyjaciół Nauk, utworzonego w 1936 roku w Łodzi. Historia ŁTN, jak i Towarzystwa Przyjaciół Nauk, została przedstawiona w kilku opracowaniach szczegółowych oraz w pracy przeglądowej (Krajewska i Liszewski, 2013). Autorzy tej pracy wyróżnili trzy okresy działalności ŁTN. Pierwszy to okres lat czterdziestych, czas tworzenia Towarzystwa, z jego rolą w dyskusji nad wizją i rozwojem nauki i uczelni wyższych w Łodzi. Drugi, to okres afiliacji ŁTN do Polskiej Akademii Nauk, ze skutkami pozytywnymi (finansowanie utrzymania Towarzystwa i badań terenowych w zakresie językoznawstwa, biologii, geografii i archeologii) i negatywnymi (m.in. ingerowanie w działalność wydawniczą). Trzeci okres, po odstąpieniu PAN od afiliacji ŁTN (1990), to czas przejścia łódzkiego towarzystwa na finansowanie własne, co skutkowało ograniczeniem jego działalności badawczej i przekształcenia w korporację uczonych z inną misją i celami działania. Trzeba dodać, iż badania własne ŁTN zastąpiono zamawianymi m.in. przez Urząd Miasta Łodzi i Urząd Marszałkowski. Podjęto prace badawcze o charakterze regionalnym dotyczące m.in. życia gospodarczego i społecznego miasta i regionu oraz podziału administracyjnego Polski w kontekście ustalania granic województwa łódzkiego. ŁTN uczestniczył też w pracach nad strategią rozwoju łódzkiej Metropolii Miejskiej i nad znaczeniem nauki i szkolnictwa wyższego dla Łodzi. W ŁTN wydano pozycje istotne dla miasta i regionu, w tym: *Zarys Monografii Województwa Łódzkiego – Funkcja regionalna Łodzi i jej rola w kształtowaniu województwa* (2001), po polsku i angielsku – *Łódź monografia miasta / Łódź monograph of the city* (2009), a także *Atlas Miasta Łodzi* (2002, suplement: 2009, 2012) i *Atlas Historyczny Miasta Łodzi* (2019 wersja elektroniczna, 2022 wersja papierowa).

Obecnie ŁTN stanowi korporację łódzkich uczonych, samodzielnych pracowników nauki, reprezentujących różne dziedziny i dyscypliny nauki i sztuki, którzy przystąpili do Towarzystwa w następstwie rekomendacji. ŁTN liczy obecnie 399 członków (w roku 2020 – 421, w roku 2021 – 406). Członkami wspierającymi są wszystkie publiczne uczelnie Łodzi (Uniwersytet Łódzki, Politechnika Łódzka, Uniwersytet Medyczny, Akademia Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego, Akademia Muzyczna im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów, Wyższa Szkoła Filmowa Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera). Siedzibą ŁTN od 2000 roku jest Willa Oskara Zieglera przy ul. Marii Skłodowskiej-Curie 11 (Fot. 1). Historia Willi przedstawiona została w pracy wydanej przez ŁTN (Stefański, 2006).

Fot. 1. Willa Oskara Zieglera,
siedziba Łódzkiego Towarzystwa Naukowego od 2000 roku.

Struktura ŁTN obejmuje sześć Wydziałów:

- Wydział I Językoznawstwa, Nauk o Literaturze i Filozofii
- Wydział II Nauk Historycznych i Społecznych
- Wydział III Nauk Matematyczno-Przyrodniczych
- Wydział IV Nauk Medycznych
- Wydział V Nauk Technicznych
- Wydział VI Sztuki i Nauk o Sztuce,

których utworzenie i działalność przedstawiono w opracowaniu wydanym nakładem ŁTN (Krajewska red., 2011).

Działalność ŁTN koordynuje Zarząd i jego Prezydium, a od strony administracyjnej Biuro Towarzystwa.

Działalność ŁTN ogniskuje się wokół pięciu głównych zadań, tj.:

- integracji środowiska akademickiego Łodzi,
- działalności naukowo-badawczej,
- działalności edukacyjnej,
- działalności wydawniczej,
- promocji nauki i osiągnięć łódzkich badawczy.

W niniejszym opracowaniu przedstawione zostały ostatnie wydarzenia i osiągnięcia Towarzystwa. Warto zaznaczyć, iż pomimo pandemii zakażeń koronawirusem SARS-CoV-2, główne zadania ŁTN były realizowane. Skorzystano z możliwości pracy zdalnej, w tym organizacji zebrań, wystąpień nowo przyjmowanych człon-

ków na poszczególnych wydziałach, konferencji i wykładów. Kiedy jednak stała się możliwą działalność w trybie stacjonarnym, podejmowano ją, zwłaszcza w przypadku spotkań w mniej liczebnych grupach. Do tradycji ŁTN należy organizowanie, współorganizowanie lub uczestnictwo w konferencjach i spotkaniach naukowych, w wydarzeniach mających na celu prezentację dorobku naukowego i artystycznego członków ŁTN oraz sesjach dedykowanych zasłużonym profesorom.

Śród wydarzeń o charakterze naukowym, zorganizowanych i współorganizowanych przez Towarzystwo wymienić należy:

- konferencję *200 lat Łódzkiego Okręgu Przemysłowego* dla uczczenia przypadającej w 2021 roku rocznicy włączenia Łodzi przez rząd Królestwa Polskiego do grona miast przemysłowych i przeznaczeniu miastu roli ośrodka tkackiego i sukienniczego (2 grudnia 2021; współorganizatorzy: Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, Politechnika Łódzka, Uniwersytet Łódzki),
- konferencję *Jakub Przyłuski (ps. Jessovius, Jeżowita, Jeżowita bakalarz) 1512-1554. Zarys życia i twórczości literackiej na tle epoki* (10 września 2021; współorganizator Gmina Jeżów),
- konferencję międzynarodową *(Hyper) Complex Seminar 2021 in memoriam of Prof. Julian Ławrynowicz* (11-14 listopada 2021; współorganizatorzy Polska Akademia Nauk, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Politechnika Łódzka, Politechnika Krakowska, współorganizatorzy honorowi) - ŁTN i UŁ.,
- konferencję *Diabeł Boruta w dawnej kulturze polskiej* (18 października 2019; współorganizatorzy: Muzeum w Łęczycy, Towarzystwo Miłośników Ziemi Łęczyckiej, Oddział w Łęczycy Towarzystwa Naukowego Płockiego).

W roku 2020 z inicjatywy prof. dr hab. med. Hieronima Bartła Prezesa Klubu Akademickiego PAN w Łodzi, podjęto wspólne z ŁTN organizowanie spotkań naukowych. W latach 2020–2021 odbyło się 12 takich spotkań, z wystąpieniami łódzkich profesorów przedstawicieli różnych dyscyplin, popularyzatorów nauki i artystów.

W ramach stałego konwersatorium *Szkoły i zespoły naukowe Łodzi* odbywają się seminaria dwóch zespołów badawczych – *Helena Radlińska i jej pokolenie historyczne* oraz *Mysleć transformacje*, którym przewodniczy prof. dr hab. Ewa Marynowicz-Hetka.

Należy podkreślić, iż najwięcej zebrań i sesji naukowych ma miejsce na poszczególnych wydziałach. Najwyższą aktywność wykazuje Wydział I Językoznawstwa, Nauk o Literaturze i Filozofii. Wydział VI Sztuki i Nauk o Sztuce z kolei jest współorganizatorem wystaw łódzkich artystów grafików, plastyków i rzeźbiarzy. Na wyróżnienie zasługuje zorganizowanie w 2021 roku wystawy *Metafora, symbol, ekspresja* prac artystów grafików profesorów Elżbiety Dul-Ledwosińskiej, Mirosława Ledwosińskiego i Marka Herbika oraz wystawy prac łódzkiego rzeźbiarza, członka ŁTN, zmarłego w 2019 roku prof. dr hab. Andrzeja Jocz – *Ocalić od zapomnienia*, a w 2022 roku przygotowanie wystawy *A światłość w ciemności świeci i ciemność jej nie ogarnęła*, prezentującej zdjęcia ukazujące ogarniętą wojną Ukrainę autorstwa bezpośredniego uczestnika zdarzeń i oficera Armii Ukraińskiej Sergija Bieleńskiego we współpracy z prof. dr hab. inż. arch. Julią Iwaszko z Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Budownictwa i Architektury. Obok katalogu wystawy jako jej uzupełnienie wydano po ukraińsku i po polsku wybór tekstów poetyckich pt. *Kwiaty*

Południa, autorstwa Sergija Belińskijego i Julii Iwaszko. Kuratorem Projektu i wcześniej wymienionych wystaw jest prof. dr hab. Aneta Pawłowska z Uniwersytetu Łódzkiego, członek Wydziału VI Sztuki i Nauk o Sztuce.

Na stronie internetowej Towarzystwa (<https://ltn.lodz.pl>) zamieszczane są informacje dotyczące działalności ŁTN oraz wykłady dostępne on-line, m.in.:

- *Penseur/ chercheur est celui qui déçoit ce qu'il a déjà pensé: le regard des chercheurs polonais en sciences de l'éducation, lorsqu'ils se confrontent à la pensée de F. Jullien / Myśliciel/ badacz staje się nim wtedy, gdy poddaje w wątpliwość to, o czym już myślał: polscy badacze nauk o wychowaniu konfrontujący się z myślą François Julliena*, dr Marcin Kafar, dr Izabela Kamińska-Jatczak, prof. dr hab. Ewa Marynowicz-Hetka, prof. UŁ dr hab. Anna Walczak z Uniwersytetu Łódzkiego,
- *Niedźwiedź znany i nieznan*y, dr inż. Tomasz Zwijacz-Kozica, kierownik Działu Badań Naukowych i Planowania Ochrony Przyrody Tatrzańskiego Parku Narodowego,
- *Pojęcie poprawności. Kontekst filozoficzno-komunikacyjny*, prof. Marek Ostrowski z Uniwersytetu Łódzkiego,
- *Gdzie rodzą się emocje?*, prof. Kazimierz Jędrzejewski z Uniwersytetu Medycznego w Łodzi.

ŁTN organizuje już od 14 lat, w kolejnych latach akademickich, w porozumieniu z władzami uczelni wyższych, wykłady dla doktorantów łódzkich uczelni i instytutów PAN pt. *Współczesny świat i jego poznanie – rezultaty badań łódzkich naukowców*. Wykłady (30 godz. w roku akademickim) przygotowują profesorowie łódzkich uczelni i instytutów badawczych lub zaproszeni naukowcy z innych ośrodków. Udział w wykładach doktoranci mogą zaliczać jako wykłady monograficzne ujęte w programie studiów. W bieżącym roku akademickim wykłady zatytułowano *Nauka? Piękny i nieodgadniony byt*. W roku akademickim 2021/2022 cykl wykładów zatytułowano *Ekologiczne, społeczne i ekonomiczne aspekty (nie)zrównoważonego rozwoju*, w roku akademickim 2020/2021. – *Życie w czasach pandemii*, a w roku akademickim 2019/2020 – *Aplikacyjne wymiary badań naukowych*. Program wykładów przygotowuje Rada Programowa w składzie: prof. dr hab. Antoni Różalski (prezes ŁTN, przewodniczący), prof. dr hab. Ewa Marynowicz-Hetka (UŁ, sekretarz), prof. dr hab. Eleonora Bielawska-Batorowicz (UŁ), prof. dr hab. Małgorzata Czyż (UMED), prof. dr hab. Elżbieta Szkurłat (UŁ), prof. dr hab. Wojciech Wolf (PŁ).

Od 2005 roku ŁTN organizuje konkurs o Nagrodę im. Profesor Irenej Lepalczyk za prace badawcze z pedagogiki społecznej. Fundatorką nagrody jest Zofia Brodowska, siostra zmarłej w roku 2003 profesor Irenej Lepalczyk. Nadsyłane do konkursu książki ocenia i laureatów wybiera Kapituła Nagrody w skład której wchodzi: prof. dr hab. Antoni Różalski (prezes ŁTN, przewodniczący), prof. dr hab. Ewa Marynowicz-Hetka (UŁ, sekretarz), prof. dr hab. Maria Mendel z Uniwersytetu Gdańskiego, prof. dr hab. Jerzy Szmagański z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, prof. dr hab. Bogusław Śliwowski z Uniwersytetu Łódzkiego. W 2022 roku odbyła się 18. edycja konkursu. Laureatką została dr Izabela Kamińska-Jatczak za pracę *Aktywność asystentów rodziny. Analiza narracji w ujęciu transwersalnym*, którą wydało Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego w 2021 roku. Wyróżniono też dr hab. Małgorzatę Ciczkowską-Giedziun za publikację *Podmiotowość w pracy socjalno-wychowawczej z rodziną. Studium fenomenogra-*

ficzne doświadczeń asystentów rodziny wydaną przez Oficynę wydawniczą "Impuls" w Krakowie oraz dr hab. Elżbietę Górnikowską-Zwolak za książkę pt. *Polityka – edukacja – płeć kulturowa. Z perspektywy antropologii społecznej*, wydaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice. W 2021 roku laureatami konkursu zostali dr Marzanna Pogorzelska i dr hab. Paweł Rudnicki, prof. DSW za pracę pt. *Przecież jesteśmy! Homofobiczna przemoc w polskich szkołach – narracje gejów i lesbijek*, która ukazała się w 2020 roku nakładem Oficyny wydawniczej „Impuls”, Opole-Wrocław. W konkursie wyróżniona została również praca dr hab. Joanny Sosnowskiej, prof. UŁ pt. *Opieka nad dzieckiem w Polsce międzywojennej. Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci – Oddział Łódzki (1923-1939)*, która ukazała się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego. W 2020 roku nagrody nie przyznano. Uroczyste wręczenie nagrody, z prezentacją laureata, ma miejsce co roku w listopadzie, podczas uroczystego posiedzenia Zarządu w kolejną rocznicę utworzenia ŁTN.

Co roku Zarząd ŁTN przyznaje też ustanowioną w 1980 roku, Nagrodę Naukową Towarzystwa za wybitne osiągnięcia naukowe, zarówno poznawcze, jak i stosowane oraz we wszelkich dziedzinach twórczości artystycznej, a także za całokształt takiej działalności.

Od początku swojego istnienia ŁTN odgrywa ważną rolę w zakresie wydawania prac naukowych (Walczak-Niewiadomska i Niewiadomski, 2006; Ławska, 2009). ŁTN wydaje książki i monografie naukowe, 10 czasopism naukowych (tabela poniżej), 8 serii wydawniczych m.in. *Sylwetki łódzkich uczonych*, *Moja droga do nauki*, *Szkoły i Zespoły Naukowe Łodzi Akademickiej*, *Szlakami nauki* (Fot. 2). Wydawnictwem

Fot. 2. Otwarcie wystawy Wydawnictwa Łódzkiego Towarzystwa Naukowego w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego zorganizowanej z okazji 70-lecia Towarzystwa (20 listopada 2006). Od lewej w pierwszym rzędzie: prof. dr hab. Stanisław Liszewski, prezes ŁTN w latach 1991–2015; prof. dr hab. Jerzy Mikucki, wiceprezes ŁTN w latach 2003–2009.

kieruje Rada Wydawnicza pod przewodnictwem Sekretarza Generalnego ŁTN prof. dr hab. Wandy Małgorzaty Krajewskiej. W wyniku pozytywnej oceny Komisji Ewaluacji Naukowej, ŁTN znalazło się na liście wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe z liczbą punktów 80. W przypadku dyscyplin należących do dziedziny nauk humanistycznych, nauk społecznych i nauk teologicznych wartość punktowa zwiększa się o 25%, tj. do 100 punktów.

Czasopisma wydawane przez ŁTN

Tytuł	Rok powołania /wydawania przez ŁTN	Punktacja MEiN**
<i>Acta Archaeologica Lodziensia</i>	1948/1962	40
<i>Acta Geographica Lodziensia</i>	1948/1963	70
<i>Art. Inquiry. Recherches sur les Arts</i>	1992/1999	70
<i>Bulletin de la Société des Sciences et des Lettres de Łódź. Série: Recherches sur les Déformations *</i>	1950/1984	-
<i>Prace Polonistyczne</i>	1937/1958	40
<i>Przegląd Socjologiczny</i>	1930/1992	70
<i>Rozprawy Komisji Językowej</i>	1954/1992	20
<i>Studia Prawno-Ekonomiczne</i>	1968/1993	40
<i>Studia Wyborcze</i>	2006/2006	40
<i>Zagadnienia Rodzajów Literackich</i>	1958/1992	40

* Czasopismo wydawane do 2021 roku

**Lista czasopism Ministerstwa Edukacji i Nauki opublikowana 1 grudnia 2021 roku

Trzy z dziewięciu czasopism obecnie wydawanych przez ŁTN, tj. *Acta Archaeologica Lodziensia* (od 2016), *Art Inquiry. Recherches sur les Arts* (od 2016) i *Acta Geographica Lodziensia* (od 2019) znajdują się w międzynarodowej bazie naukowej Scopus. Czasopisma wydawane przez ŁTN zamieszczone są w otwartym dostępie na stronach internetowych czasopism <http://czasopisma.ltn.lodz.pl/> <http://journals.ltn.lodz.pl/>. Znajdują się także w wielu polskich i międzynarodowych indeksujących bazach danych i innych zasobach elektronicznych, zarówno abstraktowych, jak i pełnotekstowych.

Finansowanie działalności Towarzystwa wspierane jest w ramach programów Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a także przez uczelnie, fundacje, miasto, województwo i osoby prywatne. Zgodnie z umową pomiędzy Uniwersytetem Łódzkim i ŁTN, pozwalającą na współfinansowanie działalności wydawniczej przez wydziały uczelni, część prac wydawniczych jest realizowana przez Wydawnictwo UŁ.

W roku 2019 zakończono realizację dwuletniego grantu kierowanego przez dr Edwarda Karasińskiego, Dyrektora Biura ŁTN, przyznanego decyzją Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu *Dialog*, na projekt *Atlas Historyczny Miasta Łodzi. Dla Nauki, Edukacji, Kultury, Gospodarki i Społeczeństwa*. Redaktorem merytorycznym *Atlasu* jest prof. dr hab. Marek Koter, zastępcą redaktora

merytorycznego – dr Maria Dankowska, redaktorem rozwiązań internetowych – mgr inż. Mariusz Stępniewski. Atlas dostępny jest w formie on-line na stronie internetowej <https://atlas.ltn.lodz.pl> oraz na płytach DVD. W 2022 roku opracowanie to wydano w formie druku (ŁTN i PŁ). *Atlas Historyczny Miasta Łodzi* dokumentuje jej przeszłość na podstawie zbiorów kartograficznych oraz ikonograficznych. Zawiera także zestawienia i analizy własne autorów oraz przygotowane przez nich ilustracje. Ich uzupełnienie stanowią informację historyczną i dane współczesne, które można porównywać. Zamieszczono ponad pół tysiąca ilustracji obrazujących historię miasta, od czasów prehistorycznych przez okres miasta rolniczego, a następnie przemysłowego od XIX wieku po czasy współczesne, kiedy Łódź stała się miastem postprzemysłowym i szuka nowych kierunków rozwoju. Wydanie *Atlas Historycznego Miasta Łodzi* nawiązuje do publikacji z 2002 roku *Atlas Miasta Łodzi*, opracowanej przez zespół pod kierownictwem prof. dr hab. Stanisława Liszewskiego (suplementy 2009, 2012). Zespół autorów *Atlasu Historycznego Miasta Łodzi* w składzie: Edward Karasiński, Marek Koter, Maria Dankowska, Mariusz Stępniewski został w roku 2022 laureatem Nagrody Prezydenta Miasta Łodzi za osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej, upowszechniania i ochrony kultury w Łodzi.

Łódzkie Towarzystwo Naukowe od 2001 roku wspólnie z uczelniami wyższymi i innymi instytucjami naukowymi i kulturalnymi Łodzi organizuje Festiwal Nauki Techniki i Sztuki. ŁTN jest koordynatorem działań mających na celu przygotowanie programu festiwalu oraz jego organizację, a także czuwa nad jego przebiegiem. W ŁTN mieści się biuro festiwalu. Obecnie Przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego jest prof. dr hab. Wojciech Wolf (PŁ), Biurem Festiwalu kieruje dr Edward Karasiński, a sekretariat Biura Festiwalu prowadzi mgr Joanna Sadowska. Towarzystwo występuje z wnioskami do Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz władz miasta, a także sponsorów o jego finansowanie i zajmuje się rozliczeniem uzyskanych funduszy. Historię powstania łódzkiego festiwalu i prezentacje pierwszych festiwali nauki, techniki i sztuki w Łodzi można znaleźć w dwóch opracowaniach (Karasiński 2011; Karasiński i Różalski 2013). W 2021 i 2022 roku odbył się odpowiednio XX i XXI festiwal w formule hybrydowej, tj. część imprez festiwalowych w formie tradycyjnej, część on-line. W 2020 roku festiwal, pomimo przygotowań, odwołano z uwagi na pandemię. W programie festiwali znajdują się wydarzenia przygotowane przez wyższe uczelnie łódzkie i instytuty naukowe oraz organizacje związane z nauką i kulturą miasta Łodzi – wykłady, prelekcje, warsztaty, wystawy. Festiwal odbywa się w kwietniu i trwa 10 dni. Obiorcami i uczestnikami tych wydarzeń są przede wszystkim młodzież i dzieci szkół łódzkich i regionu łódzkiego. Celem kolejnych festiwali jest upowszechnianie oraz promocja nauki i wiedzy we wszystkich grupach wiekowych społeczeństwa miasta, a także regionu. W weekend festiwalowy ma miejsce na rynku Manufaktury w Łodzi, pod namiotami, Festyn Nauki z prezentacjami z różnych dziedzin i dyscyplin nauki, techniki i sztuki, przygotowywany przez pracowników naukowych, doktorantów i studentów kół naukowych. W ostatnich latach w Festynie biorą udział wydziały UŁ, PŁ, UMED i ASP oraz niektóre uczelnie niepubliczne oraz instytuty badawcze. Festyn Nauki cieszy się wielkim zainteresowaniem łódzian i mieszkańców regionu łódzkiego. W ramach festiwalu organizowane są także wycieczki krajoznawcze, zwiedzanie muzeów i dyskusje w siedzibie ŁTN. Podczas inauguracji festiwalu co roku ma miejsce wręczenie wyróżnień honorowych Łódzkie Eureka w kategoriach nauka, technika i sztuka, przyznawanych

przez Radę ds. Szkolnictwa Wyższego i Nauki przy Prezydencie Miasta Łodzi od 2004 roku łódzkim uczonym i artystom za wybitne osiągnięcia uhonorowane nagrodami na forum międzynarodowym lub ogólnopolskim, w roku poprzedzającym Festiwal (Fot. 3) oraz uroczysty koncert przygotowywany przez Akademię Muzyczną

Fot. 3. Wręczenie statuetek Łódzkie Eureka podczas inauguracji X Festiwalu Nauki, Techniki i Sztuki w sali obrad Urzędu Miasta Łodzi (19 kwietnia 2010). Od lewej: prof. dr hab. Antoni Różalski, przewodniczący Komitetu programowego/organizacyjnego Festiwalu w latach 2010–2015, prezes ŁTN od 2015 roku; prof. dr hab. Stanisław Liszewski, przewodniczący Rady ds. Szkolnictwa Wyższego i Nauki przy Prezydencie M. Łodzi w latach 2006–2012, prezes ŁTN w latach 1991–2015.

im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów. Corocznie organizowany jest też zwykle w Kościele św. Mateusza w Łodzi koncert chórów akademickich. Zakończenie festiwalu połączone jest ze spektaklem teatralnym przygotowywanym przez studentów Wydziału Aktorskiego Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej Telewizyjnej i Teatralnej im. Leona Schillera. Niewątpliwie coroczne festiwale nauki, techniki i sztuki przyczyniają się do promocji łódzkiego środowiska akademickiego oraz różnych dziedzin i dyscyplin naukowych, technicznych i sztuki.

ŁTN organizuje też spotkania jubileuszowe, połączone z wydawaniem (od 1982), w ramach serii wydawniczej *Sylwetki łódzkich uczonych*, zeszytów poświęconych dorobkowi naukowemu łódzkich profesorów. Dotychczas wydano 139 zeszytów. W 2018 roku wydano *Słownik członków Łódzkiego Towarzystwa Naukowego 2010-2015* pod redakcją prof. dr hab. Marioli Antczak i dr Magdaleny Przybyszewskiej-Stawskiej. Od 1952 roku szczególnie zasłużonym dla nauki i rozwoju Towarzystwa członkom ŁTN przyznawana jest godność członka honorowego. Osoby fizycz-

ne lub jednostki organizacyjne wysoce zasłużone dla Towarzystwa honorowane są Medalem ŁTN ustanowionym w 2006 roku z okazji 70-lecia Towarzystwa. Do czasu pandemii organizowano też uroczyste wigilie. Co roku w styczniu ŁTN organizuje we współpracy z Akademią Muzyczną im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi koncert noworoczny.

Warto wspomnieć, iż ŁTN był w 1996 roku inicjatorem powołania Rady ds. Szkolnictwa Wyższego i Nauki przy Prezydencie Miasta Łodzi (Fot. 4). W Radzie

Fot. 4. Podpisanie 30 września 1996 roku umowy o współpracy między Prezydentem M. Łodzi (Marek Czekalski), Konferencją Rektorów Łódzkich Uczelni Publicznych (prof. dr hab. Stanisław Liszewski, przewodniczący), Łódzkim Oddziałem PAN (prof. dr hab. Maria Olszewska, prezes) i Łódzkim Towarzystwem Naukowym (prof. dr hab. Zdzisław Ruszcak, wiceprezes).

tej zasiadają oprócz Prezydenta miasta rektorzy uczelni publicznych oraz prezesi Oddziału PAN w Łodzi i ŁTN. W latach 2006–2012 Radzie przewodniczył ówczesny Prezes Towarzystwa prof. dr hab. Stanisław Liszewski, a w latach 2013–2020 funkcję tę pełniła prof. dr hab. Wanda M. Krajewska, Sekretarz Generalny Towarzystwa. Obecnie, w kadencji 2021–2024, przewodniczy jej Prezes ŁTN prof. dr hab. Antoni Różalski. ŁTN jest jednym z towarzystw naukowych wchodzących w skład Forum Porozumiewawczego, powołanego 5 kwietnia 2016 roku przy Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, w celu koordynacji działań oraz wspólnego występowania w interesie polskiej nauki. ŁTN, będąc od 2001 roku organizatorem Festiwalu Nauki, Techniki i Sztuki w Łodzi, jest członkiem powołanego 27 stycznia 2020 roku Forum Festiwalu Nauki w Polsce.

Nie można nie wspomnieć o problemach z jakimi boryka się ŁTN. Najdotkliwiej odczuwane to problemy z pozyskiwaniem funduszy na działalność statutową Towarzystwa, w tym na działanie jego wydawnictwa oraz niska ściągalność składek od

członków. Wpływa to przede wszystkim na możliwości zatrudnienia pracowników biura, którego zespół został w ostatnich latach znacznie ograniczony. Należy nadmienić, iż praca członków ŁTN ma charakter społeczny. Na wyróżnienie zasługuje grupa członków angażujących się w działalność Towarzystwa i wysiłki jego Biura w zakresie koordynacji prac i zdobywania funduszy.

Piśmiennictwo

- Karasiński E., *Festiwale Nauki, Techniki i Sztuki w promocji Łodzi i łódzkiego środowiska naukowego*, Wydawca ŁTN, 2011.
- Karasiński E., Różalski A., *Wkład Łódzkiego Towarzystwa Naukowego w organizację łódzkich Festiwali Nauki, Techniki i Sztuki – największej imprezy upowszechniającej naukę w Łodzi*, [w] *Towarzystwa Naukowe w Polsce dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, Wydawca: Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN, Warszawa, 2013, red. Z. Kruszewski, tom. 1, str. 262-274.
- Krajewska W. M. red., *Wydziały Łódzkiego Towarzystwa Naukowego 1936–2011*, Wydawca ŁTN, 2011.
- Krajewska W. M., Liszewski S., *Miejsce, rola i zadania towarzystwa naukowego ogólnego (regionalnego) w dużym ośrodku akademickim. Przykład Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, [w] *Towarzystwa Naukowe w Polsce dziedzictwo, kultura, nauka, trwanie*, Wydawca: Rada Towarzystw Naukowych przy Prezydium PAN, Warszawa, 2013, red. Z. Kruszewski, tom. 1, str. 309-320.
- Ławska K. red., *Oficyna Wydawnicza „Łódzkie Towarzystwo Naukowe” w latach 1947–2008*, Wydawca ŁTN, 2009.
- Stefański K., *Willa Oskara Zieglera*, Wydawca ŁTN, 2006.
- Walczak-Niewiadomska A., Niewiadomski A., *Bibliografia wydawnictw Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łodzi w latach 1936–1946 i Łódzkiego Towarzystwa Naukowego w latach 1946–2005*, Wydawca ŁTN 2006.

Marek J. Sarna
Centrum Astronomiczne im. Mikołaja Kopernika PAN

Krzysztof Czart
„Urania – Postępy Astronomii”
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

100 lat działalności Polskiego Towarzystwa Astronomicznego

Abstrakt

Polskie Towarzystwo Astronomiczne (PTA) jest stowarzyszeniem naukowym, którego celem działania jest popieranie rozwoju nauk astronomicznych, ich dydaktyki i popularyzacji w społeczeństwie. Prowadzi działalność naukową oraz popularyzacyjną i edukacyjną. Wydaje m.in. czasopisma *Urania – Postępy Astronomii*, serię publikacji konferencyjnych *Proceedings of the Polish Astronomical Society*, a także książki. Jest zbiorowym autorem telewizyjnej serii *Astronarium*.

1. Historia PTA

Polskie Towarzystwo Astronomiczne (PTA) to organizacja naukowa zrzeszająca zawodowych astronomów. Wkrótce będzie obchodzić stulecie swojego istnienia, bowiem zostało powołane 19 lutego 1923 roku podczas Zjazdu Astronomów Polskich w Toruniu (wówczas obchodzono 450. Rocznicę urodzin Mikołaja Kopernika). Założycielami Towarzystwa byli przedstawiciele głównych polskich ośrodków naukowych: Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Uniwersytetu Poznańskiego, Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytetu Warszawskiego oraz Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Jako pierwszego prezesa wybrano prof. Tadeusza Banachiewicza z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Po wojnie Towarzystwo zostało reaktywowane 10 października 1948 roku we Wrocławiu, przy czym jego działalność była nieformalna (bez rejestracji), choć uzyskiwało środki na działalność z Ministerstwa Oświaty. Formalny status wraz z rejestracją statutu, uzyskało pod koniec 1955 roku i potem było finansowane przez Wydział III Polskiej Akademii Nauk (PAN). Współcześnie Towarzystwo jest zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS) i pozyskuje finansowanie z różnych źródeł, zwykle z konkursów grantowych prowadzonych przez ministerstwo odpowiedzialne za naukę lub z grantów samorządowych, a także międzynarodowych.

Dawniejsza historia PTA opisana jest m.in. w artykule „50 lat istnienia Polskiego Towarzystwa Astronomicznego” (Korzeniewska & Kubiak 1973). W 2023 roku planujemy wydanie książki poświęconej historii PTA.

Współcześnie biuro PTA znajduje się w Centrum Astronomicznym im. Mikołaja Kopernika PAN w Warszawie (ul. Bartycka 18, 00-716 Warszawa). Stowarzyszenie liczy aktualnie około 270 członków. Zgodnie ze statutem, członkiem może zostać osoba, która opublikowała co najmniej jedną pracę naukową z dziedziny nauk astronomicznych lub posiada dyplom ukończenia studiów astronomicznych. Władze Towarzystwa wybierane są na kadencję trwającą cztery lata, zarząd liczy 7 osób. Strona internetowa Towarzystwa ma adres <https://www.pta.edu.pl>.

Działalność w XXI wieku

2.1 Działalność wydawnicza i informacyjna

Jedną z aktywności podejmowanych przez Towarzystwo jest działalność wydawnicza. W 1953 roku Towarzystwo zaczęło wydawanie czasopisma *Postępy Astronomii*. Było ono skierowane do studentów astronomii i młodych pracowników naukowych. W 1991 roku zmieniono formułę *Postępów Astronomii* na popularno-naukową, a w 1998 roku nastąpiło połączenie tytułu z miesięcznikiem *Urania* wydawanym przez Polskie Towarzystwo Miłośników Astronomii (PTMA). Od tamtej pory czasopismo ukazuje się jako dwumiesięcznik *Urania – Postępy Astronomii*, wydawany wspólnie przez PTA i PTMA, z zachowaniem tradycji *Uranii* jako jednego z najstarszych polskich czasopism istniejących obecnie na rynku. Pierwsze drukowane numery *Uranii* zaczęły ukazywać się od 1922 roku, a poprzedniczka o tym samym tytule jako maszynopis, zaczęła ukazywać się już w 1919 roku.

PTA wydaje serię publikacji konferencyjnych pt. *Proceedings of the Polish Astronomical Society*. Od roku 2013 ukazało się 12 zeszytów. Mamy na swoim koncie także wydawanie książek, np. *Astronomem być. Świadectwa życia i pracy astronomów polskich* (2007, red. Andrzej Woszczyk), *Sylwetki Astronomów Polskich XX w.* (2008, red. Andrzej Woszczyk), *Opowiadania Starego Astronoma* (2010, Józef Smak), *Nowe opowiadania Starego Astronoma* (2013, Józef Smak), *Zadania z Olimpiad Astronomicznych XXXVI-LX* (2018, Mateusz Krakowczyk), *Polskie ośrodki astronomiczne* (2021, Krzysztof Czart et al.), a także polskich wydań broszur informacyjnych takich jak *Od medycyny po Wi-Fi. Techniczne zastosowania astronomii w służbie społeczeństwa* (2019), czy *Zanieczyszczenie światłem* (2019).

Co roku ukazuje się *Almanach astronomiczny* zawierający dokładne zestawienia zjawisk astronomicznych na cały rok. Publikacja ta jest wydawana pod skrzydłami PTA od 2014 roku.

W zakresie działań informacyjnych rozsyłany jest elektroniczny newsletter o nazwie *Biuletyn PTA*, który jest udostępniany drogą e-mailową oraz na stronie internetowej i zawiera bieżące komunikaty i informacje. Szerzej o niektórych z powyższych wydawnictw piszemy w podrozdziałach dotyczących działalności naukowej i popularyzacyjnej.

2.2 Nagrody PTA

Polskie Towarzystwo Astronomiczne przyznaje obecnie trzy rodzaje nagród. Najstarszą jest Nagroda Młodych PTA, z pierwszą edycją w 1959 roku. Początkowo była przyznawana w kilku stopniach i zwykle co roku, a od przełomu XX i XXI

wieku zrezygnowano z podziału na stopnie i nagroda przyznawana jest podczas Zjazdów PTA, które odbywają się co dwa lata. W pierwszych latach oceniano prace astronomiczne młodych autorów zgłoszone do publikacji w *Acta Astronomica* (polskie naukowe czasopismo astronomiczne), natomiast aktualnie nie ma wymogu konkretnego miejsca publikacji, a nagrodę przyznaje się za wybitny, indywidualny dorobek w dziedzinie astronomii, uzyskany podczas całej działalności naukowej, astronomowi posiadającemu obywatelstwo polskie i nie przekroczony wiek 35 lat.

Drużga w kolejności nagroda dotyczy popularyzacji astronomii. Pierwszą edycję miała w 1983 roku. Nosi nazwę *Nagroda im. Włodzimierza Zonna za popularyzację wiedzy o Wszechświecie*. Początkowo była przyznawana wyłącznie indywidualnym osobom, a obecnie nagroda może być indywidualna lub zespołowa. Patronem nagrody jest prof. Włodzimierz Zonn (1905-1975) wybitny popularyzator astronomii i nauk ścisłych.

Trzecią nagrodą jest *Medal Bohdana Paczyńskiego* przyznawany za wybitne osiągnięcia w dziedzinie astronomii i astrofizyki. Po raz pierwszy został przyznany w roku 2013 podczas XXXV Zjazdu PTA w Warszawie. *Medal Bohdana Paczyńskiego* jest przyznawany co dwa lata i wręczany podczas Zjazdów PTA. Do tej pory lista laureatów liczy pięć osób: Sir Martin J. Rees, George W. Preston, Aleksander Wolszczan, Wojciech Dziembowski, Romuald Tylenda. Patron nagrody, Bohdan Paczyński (1940-2007), to jeden z najwybitniejszych polskich astronomów, który wniósł znaczny wkład w wiele dziedzin współczesnej astronomii.

2.3. Działalność naukowa

PTA jest towarzystwem naukowym i ten zakres stanowi jego podstawową domenę. Co dwa lata organizujemy Zjazd PTA, który jest największą polską astronomiczną konferencją naukową. Na Zjeździe prezentowany jest przegląd najważniejszych wyników badań prowadzonych w polskich i światowych ośrodkach. Zjazd odbywa się cyklicznie w różnych

polskich ośrodkach naukowych i uczestniczy w nim od 100 do 150 osób. Organizowane są także szkoły kosmologiczne z frekwencją typowo wynoszącą kilkadziesiąt osób, jak również wykłady dla studentów, doktorantów i młodych naukowców. Przykładowo w 2020/2021 roku przeprowadzono warsztaty SKIES - *Skilled, Innovative & Entrepreneurial Scientists*, realizowane przez międzynarodowe konsorcjum pod przewodnictwem Uniwersytetu w Lejdzie. Projekt uzyskał finansowanie z budżetu Komisji Europejskiej w ramach programu Horyzont 2020.

Istotnym wsparciem dla działalności naukowej jest seria wydawnicza *Proceedings of the Polish Astronomical Society* wydawana w języku angielskim. Zamieszczane są w niej publikacje konferencyjne ze Zjazdów PTA oraz innych naukowych konferencji astronomicznych.

PTA jest stowarzyszone z Europejskim Towarzystwem Astronomicznym oraz współpracuje z Międzynarodową Unią Astronomiczną. Udział Polski w Międzynarodowej Unii Astronomicznej koordynowany jest przez Komitet Astronomii PAN.

Towarzystwo jest również podmiotem reprezentującym interesy polskiego środowiska astronomicznego w kontaktach z władzami krajowymi. W 2018 roku dzięki staraniom m.in. PTA udało się zachować astronomię jako osobną dziedzinę na-

ukową na liście dyscyplin naukowych ówczesnego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (groziło jej połączenie z fizyką, czego nie chcieli ani astronomowie, ani fizycy).

2.4 Działalność popularnonaukowa i edukacyjna

Oprócz działalności naukowej, PTA jest zaangażowane w szereg projektów popularyzujących astronomię, a także edukacyjnych. Tutaj z oczywistych względów skala jest znacznie większa niż w przypadku działalności naukowej (liczba astronomów w Polsce jest na poziomie kilkuset osób) i obejmuje różne kręgi społeczeństwa. Poszczególne projekty docierają do grup od kilkuset osób do zasięgów liczonych w setkach tysięcy, czy nawet milionie odbiorców.

Towarzystwo jest wydawcą czasopisma popularnonaukowego *Urania – Postępy Astronomii*. Nasz dwumiesięcznik ma nakład około 3000 egz. i jest skierowany do osób zainteresowanych astronomią i badaniami kosmosu. Redakcja *Uranii – Postępów Astronomii* prowadzi także duży portal tematyczny o astronomii i badaniach kosmosu pod adresem www.uraniam.edu.pl. W przypadku portalu, zainteresowanych użytkowników jest od 100 do 300 tysięcy miesięcznie, a profile w mediach społecznościowych zarządzane przez portal (np. na Facebooku) docierają do podobnej liczby internautów. Prowadzony jest także kanał *Urania TV* na YouTube, mający blisko 10 tysięcy subskrypcji (więcej o *Uranii – Postęпах Astronomii* np. w Czart & Mikołajewski 2019, czy Czart et al. 2022).

Polskie Towarzystwo Astronomiczne jest producentem telewizyjnej serii popularnonaukowej pt. *Astronarium*, którą tworzy wspólnie z Telewizją Polską. Powstało już około 150 odcinków tej serii i są one emitowane na różnych ogólnopolskich i regionalnych antenach TVP (np. TVP 3, TVP Nauka i inne). Wszystkie odcinki dostępne są także na YouTube pod adresem www.youtube.com/AstronariumPL. Skumulowana liczba widzów telewizyjnych poszczególnych odcinków to setki tysięcy osób, a niektóre z nich przekraczają milion widzów. Na YouTube licznik wyświetleń *Astronarium* wskazuje kilkadziesiąt do kilkuset tysięcy, a dla niektórych odcinków przekroczył milion. W *Astronarium* występują naukowcy, inżynierowie i inne osoby zawodowo związane z badaniami astronomicznymi i kosmicznymi. Do tej pory ponad 300 osób ze świata nauki i techniki miało okazję opowiedzieć społeczeństwu o swoich badaniach w tym dedykowanym programie telewizyjnym (więcej o *Astronarium* np. w Radajewski et al., 2016).

Oprócz *Astronarium*, Towarzystwo wspólnie z TVP było współproducentem dokumentalnej serii *Astronomia niepodległa* przedstawiającej historię polskich ośrodków astronomicznych od odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku (a nawet wcześniej).

Towarzystwo prowadzi portal internetowy i aplikację mobilną AstroGPS (www.astrogps.pl), będącą bazą informującą o wydarzeniach organizowanych w naszym kraju, a dotyczących astronomii i kosmosu (np. konkursy, konferencje, wystawy, warsztaty, wydarzenia online). Aktualnie PTA jest także w trakcie tworzenia *Przewodnika astronomicznego po Polsce*, zrywanego na Rok Mikołaja Kopernika 2023.

W 2019 roku rozpoczęto ogólnopolską akcję *Wizyty astronomów w szkołach* polegającą na organizowaniu w szkołach spotkań uczniów i nauczycieli z astronomami, w formie prelekcji, warsztatów, dyskusji. Zanim nastąpiły ogólnokrajowe ograni-

czenia związane z pandemią COVID-19, udało się w kilka miesięcy odwiedzić około 180 szkół. Być może projekt uda się kontynuować w przyszłości. PTA bierze również udział w piknikach astronomicznych, festiwalach nauki i innych wydarzeniach związanych z upowszechnianiem nauki w społeczeństwie.

Towarzystwo prowadzi konkursy oraz wspiera projekty realizowane przez inne organizacje i instytucje. Na przykład co roku angażuje się w Olimpiadę Astronomiczną, a także w Ogólnopolskie Seminarium Astronomiczno-Astronautyczne w Grudniadzu (OMSA), delegując przedstawicieli do jury, udzielając wsparcia finansowego i promocyjnego, fundując nagrody. W *Uranii – Postęпах Astronomii* znajduje się stały dział z przykładowymi rozwiązaniami zadań z Olimpiad Astronomicznych, co jest bardzo przydatne dla nauczycieli oraz przyszłych uczestników olimpiad.

Innym przykładem z zakresu konkursów jest przeprowadzenie polskiej edycji globalnego konkursu IAU100 NameExoWorlds zorganizowanego w 2019 roku przez Międzynarodową Unię Astronomiczną z okazji stulecia istnienia tej organizacji. W ramach konkursu mieszkańcy różnych krajów świata mogli zaproponować nazwy dla pozastoniecznych układów planetarnych (dla planet i ich gwiazd). Z otrzymanych z całego świata propozycji wyłonione zostały nazwy, które Międzynarodowa Unia Astronomiczna nadała oficjalnie tym obiektom. Dany kraj miał możliwość nazwania jednej gwiazdy i jednej planety. Polsce przypadł układ BD + 14 4559 widoczny w konstelacji Pegaza, który ostatecznie uzyskał nazwy: Solaris (dla gwiazdy) i Pirc (dla planety). Nazwy te są nawiązaniem do twórczości Stanisława Lema, najsłynniejszego polskiego pisarza literatury science-fiction. W polskiej edycji napłynęło ponad 2800 propozycji nazw, a na etapie publicznego głosowania otrzymano blisko 90 tysięcy głosów z całego kraju.

Obecnie Polskie Towarzystwo Astronomiczne przygotowuje się do obchodów 100-lecia swojego istnienia. XLI Zjazd odbędzie się w dniach 11-15 września 2023 roku w Toruniu w ramach Światowego Kongresu Kopernikańskiego.

Podziękowania:

Działalność Polskiego Towarzystwa Astronomicznego jest dofinansowana z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Edukacji i Nauki

Bibliografia

- [1] Korzeniewska I., Kubiak M., *50 lat istnienia Polskiego Towarzystwa Astronomicznego, Postępy Astronomii*, 1973, tom XXI, zeszyt 4, stron 355
- [2] Czart K., Mikołajewski M., *Urania as a 100-year old magazine, coeval with the IAU, Under One Sky: The IAU Centenary Symposium. Proceedings of the International Astronomical Union*, 2019. Volume 349, pp. 431-434
- [3] Czart K., Bykowski W., Grabiański R., Majewski P., Radajewski B., Radomska M., Soberski S., *Urania TV – Urania’s web-portal on YouTube*, Proceedings of the Polish Astronomical Society, 2022
- [4] Radajewski B., Mikołajewski M., Czart K., Guz I., Rubaszewski A., Stelmach T., *Astronarium – Filmography of Polish Astronomy*, Proceedings of the Polish Astronomical Society, 2016

Piotr Siwek
Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych

Iwona Domagała-Świątkiewicz
Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych

Stanisław Mazur
Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych

Agnieszka Lis-Krzyścin
Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych

Jacek Nawrocki
Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych

Edward Kunicki
Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych

Agnieszka Sęka
Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych

Andrzej Kalisz
Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych

Wkład Polskiego Towarzystwa Nauk Ogrodniczych w rozwój nauki i upowszechnianie wiedzy

Od wielu lat ogrodnictwo jest bardzo ważną gałęzią produkcji w polskim rolnictwie, która mimo niewielkiej powierzchni użytków rolnych (3%) dostarcza nam ogromnej ilości wartościowych składników odżywczych i leczniczych oraz doznań estetycznych. Jak powszechnie wiadomo składa się na nią produkcja owoców, warzyw, ziół i roślin ozdobnych, a także materiału siewnego i sadzonkowego. Rozwijający się dział ogrodnictwa stanowi także hodowla nowych odmian. Bliskie ogrodnictwu są też bardzo aktualne dziedziny usług i wiedzy: urządzenie terenów zieleni i architektura krajobrazu.

Działalność naukowa wydziałów ogrodnictwa i architektury krajobrazu na uczelniach i w instytucjach branżowych od początku ich istnienia ma za cel rozwój i dobro polskiego ogrodnictwa. Dla realizacji tej idei i ukierunkowania aktywności środo-

wisk naukowych związanych z ogrodnictwem w roku 1987 zostało powołane Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych. Jest ono zarejestrowane w KRS i działa na podstawie obowiązującego prawa.

Siedzibą Zarządu Głównego od chwili powstania Towarzystwa jest Wydział Ogrodniczy Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie (obecnie Wydział Biotechnologii i Ogrodnictwa). Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych obejmuje swoją działalnością całą Polskę i realizuje swoje zadania statutowe w 8 Oddziałach, zlokalizowanych w ośrodkach naukowych w Krakowie, Lublinie, Olsztynie, Poznaniu, Skierniewicach, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu.

Pierwszym prezesem Zarządu Głównego był wybrany Prof. dr hab. Tadeusz Wojtaszek, wielki entuzjasta i główny inicjator powstania Towarzystwa. Po Jego śmierci funkcję tę pełnili prof. dr hab. Andrzej Libik (1990-1999), prof. dr hab. Stanisław Cebula (1999-2007), dr hab. Edward Kunicki (2007-2011), dr hab. Piotr Siwek (2011-2015), dr hab. Jacek Nawrocki (2015-2019). Obecnie funkcję prezesa PTNO pełni prof. dr hab. Piotr Siwek.

Statut Towarzystwa przewiduje trzy rodzaje członkostwa. Członkiem zwyczajnym PTNO może być każdy pracujący naukowo, względnie wykazujący zainteresowanie problematyką ogrodniczą, który zadeklaruje współpracę i pomoc w zakresie urzeczywistniania celów Towarzystwa oraz wpłaci składkę. Członkiem wspierającym może zostać osoba prawna zainteresowana działalnością Towarzystwa, która zadeklaruje na jego rzecz poparcie finansowe, a status członka honorowego jest nadawany przez Walne Zebranie delegatów osobom wybitnie zasłużonym dla rozwoju dyscypliny rolnictwo i ogrodnictwo i Towarzystwa.

Aktualnie do Towarzystwa należy 400 członków zwyczajnych. Godność członka honorowego nadano do tej pory 22 profesorom, a wspiera go 15 podmiotów gospodarczych. PTNO jest także członkiem zbiorowym Międzynarodowego Towarzystwa Nauk Ogrodniczych.

Podstawowym zadaniem PTNO w oddziałach jest rozwijanie aktywności członków oraz całego środowiska poprzez organizowanie wykładów, posiedzeń, konferencji i wyjazdów studialnych. Bardzo ważnym zadaniem statutowym PTNO jest upowszechnianie wiedzy naukowej poprzez organizację konferencji naukowych o zasięgu międzynarodowym, ogólnopolskim i lokalnym. W okresie 35 – letniej działalności zorganizowano ich ponad 100. Większość sympozjów i konferencji naukowych o zasięgu międzynarodowym i krajowym odbywa się przy wsparciu Zarządu Głównego PTNO.

W roku 2003 w Krakowie odbył się I Zjazd Polskiego Towarzystwa Nauk Ogrodniczych, w którym wzięło udział prawie 400 osób. Było to największe jak dotychczas spotkanie ludzi związanych z nauką ogrodniczą w Polsce. Kolejne zjazdy miały miejsce w Poznaniu (2007), Lublinie (2011), Wrocławiu (2015) i Warszawie (2019). Najbliższy zjazd odbędzie się w 2023 r. w Olsztynie.

Priorytetowym zadaniem jest regularne wydawanie naukowego czasopisma w zakresie szeroko pojętego ogrodnictwa w języku angielskim „Folia Horticulturae”, które jest obecnie publikowane przez platformę SCIENDO. Dzięki pracy zespołu pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Sękary i wcześniejszych Redaktorów czasopismo posiada obecnie IF = 1,934. Źródłem informacji o działalności PTNO jest strona internetowa oraz coroczny Biuletyn informacyjny, od ub. roku wydawany w wersji elektronicznej. Towarzystwo prowadzi także swoją bibliotekę, która zawiera wszyst-

kie publikacje PTNO i powstałe przy jego wsparciu. Korzystają z niej członkowie Towarzystwa oraz pozostali pracownicy oraz studenci i doktoranci.

Bardzo ważna dla nas jest również integracja społeczności naukowej z producentami warzyw, owoców i roślin ozdobnych w Polsce oraz przekazywanie wiedzy temu środowisku. W swojej działalności nie pomijamy także ogrodników-amatorów czyli działkowców.

Towarzystwo podtrzymuje również kontakty zagraniczne, w szczególności z Międzynarodowym Towarzystwem Nauk Ogrodniczych (ISHS). Wyrazem bliskiej współpracy było uczestnictwo w I Zjeździe PTNO w Krakowie Prezydenta tego Towarzystwa, Pana dr Normana Looneya. Ważnym akcentem udziału Towarzystwa na forum międzynarodowym był patronat honorowy PTNO w I i II Sympozjum „Ogrodnictwo w Europie”, które odbyło się w Wiedniu (2008 r.) i w Angers (2012 r.) z udziałem wielu polskich pracowników nauki.

Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych ma jeszcze wiele do zrobienia w szeroko pojętym środowisku ogrodniczym. Do jego statutowych obowiązków należy wdrażanie osiągnięć naukowych do praktyki i wspieranie gospodarki narodowej. Obecne systemy finansowania zachęcają do łączenia pomysłów naukowców i potrzeb przedsiębiorców. W tym systemie współpracy, wspólnych działań i popularyzacji wiedzy należy dopatrywać się przyszłych kierunków aktywności naszego Towarzystwa. Wyrażamy głębokie przekonanie, że nasze Towarzystwo nadal będzie pełnił ważną funkcję integrującą środowisko i wpływając na rozwój zawodowy wielu pracowników naukowych w Polsce i za granicą.

Literatura

Praca Zbiorowa pod red. P.Siwiek, 2017. Polskie Towarzystwo Nauk Ogrodniczych, Monografia XXX-lecia, WITKM Kraków.

Joanna Stadnik
Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Dorota Piasecka-Kwiatkowska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Agnieszka Kita
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Spółeczny wymiar działalności Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności

Polskie Towarzystwo Technologów Żywności - geneza

Polskie Towarzystwo Technologów Żywności (PTTŻ) zostało utworzone z inicjatywy grupy pracowników naukowych zajmujących się problematyką technologii i nauk o żywności, którzy na przełomie lat 1989/1990 podjęli prace nad powołaniem towarzystwa naukowego technologów żywności. Inicjatorem powstania Towarzystwa był prof. dr h.c. multi Antoni Rutkowski, nestor polskiej nauki o żywności. W realizację tej inicjatywy zaangażowani byli profesorowie: Janusz Budny, Stanisław Bujak, Zbigniew Duda, Tadeusz Gołębiowski, Tadeusz Haber, Adolf Horubała, Mirosława Klepacka, Edward Kołakowski, Henryk Niewiadomski, Mieczysław Pałasiński, Zdzisław Edmund Sikorski, Gustaw Sobkowicz, Adam Sroczyński, Stanisław Tyszkiewicz, docent Irena Tyszkiewicz oraz doktor Tomasz Wawrzyniak. W dniu 23 czerwca 1990 r. został powołany Komitet Założycielski Towarzystwa w osobach profesorów: Tadeusza Gołębiewskiego, Tadeusza Habera, Adolfa Horubały, Antoniego Rutkowskiego i Stanisława Tyszkiewicza. Na podstawie statutu przygotowanego przez Komitet Założycielski, Sąd Wojewódzki w Warszawie 17 sierpnia 1990 r. zarejestrował powstanie Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności, a 4 września 1990 r. Sekretarz Naukowy Polskiej Akademii Nauk, w oparciu o stanowisko Prezydium Rady Towarzystw Naukowych, wyraził zgodę na afiliowanie PTTŻ przy Wydziale Nauk Rolniczych i Leśnych PAN.

Polskie Towarzystwo Technologów Żywności zostało powołane w celu inicjowania i rozwijania społecznej działalności naukowej, dydaktycznej i popularyzatorskiej w dziedzinie nauk o żywności i jej technologii, ze szczególnym uwzględnieniem zjawisk fizycznych, chemicznych i biologicznych oraz problemów inżynierskich i ekonomicznych związanych z przetwarzaniem i przechowywaniem surowców, półproduktów i produktów żywnościowych, a także upowszechniania osiągnięć naukowych i wymiany doświadczeń, z uwzględnieniem potrzeb i pożytku gospodarki narodowej.

Polskie Towarzystwo Technologów Żywności - struktura i cele

Władzami naczelnymi PTTŻ są: Walne Zebranie Delegatów, Zarząd Główny, Główna Komisja Rewizyjna oraz Sąd Koleżeński. Najwyższą władzą Towarzystwa jest Walne Zebranie Delegatów, które m.in. uchwała główne kierunki działalności Towarzystwa oraz wybiera i odwołuje prezesa Towarzystwa oraz członków Zarządu Głównego, Głównej Komisji Rewizyjnej i Sądu Koleżeńskiego. W okresie między Walnymi Zebraniem Delegatów działalnością PTTŻ kieruje 15-osobowy Zarząd Główny. W obecnej, XII kadencji funkcję Prezesa PTTŻ pełni prof. dr hab. Joanna Stadnik (Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie), zaś Wiceprezesami są: prof. dr hab. Agnieszka Kita (Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu) i dr hab. Dorota Piasecka-Kwiatkowska prof. UPP (Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu).

W strukturze PTTŻ działa dziesięć lokalnych Oddziałów (Gdański, Lubelski, Łódzki, Małopolski, Olsztyński, Podkarpacki, Szczeciński, Warszawski, Wielkopolski i Wrocławski) mających swoje siedziby w ośrodkach akademickich prowadzących badania naukowe w dyscyplinie technologia żywności i żywienia oraz siedem sekcji tematycznych (Analizy i Oceny Żywności, Ekonomiczna, Chemii i Technologii Mleka, Chemii i Technologii Tłuszczów, Młodej Kadry Naukowej, Technologii Mięsa, Technologii Owoców i Warzyw oraz Technologii Węglowodanów). Jedenastym Oddziałem Towarzystwa jest Wydawnictwo Naukowe PTTŻ.

Członkami Towarzystwa są głównie pracownicy naukowcy reprezentujący dyscyplinę naukową technologia żywności i żywienia, ale także osoby bezpośrednio związane z branżą spożywczą, absolwenci kierunków studiów związanych z technologią żywności oraz pokrewnych. Obecnie Towarzystwo liczy ponad 740 członków. Osobom, które położyły wybitne zasługi na polu nauk wchodzących w zakres działalności Towarzystwa, lub szczególnie zasłużyły się Towarzystwu, Walne Zebranie Delegatów nadaje godność Członka honorowego. Tym szacownym wyróżnieniem dotychczas zostało uhonorowanych 26 osób. Towarzystwo nadaje również Złotą Odznakę PTTŻ, która przyznawana jest przez Zarząd Główny PTTŻ wieloletnim członkom Towarzystwa za wybitny wkład organizacyjny w działalność Towarzystwa oraz znaczący udział w jego rozwoju.

Nadrzędnym celem Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności jest rozwijanie działalności naukowej, dydaktycznej i popularyzatorskiej w dziedzinie nauk o żywności i jej technologii i dziedzin pokrewnych, a także upowszechnianie osiągnięć naukowych związanych z reprezentowaną przez członków dyscypliną naukową. Towarzystwo opiera swoją działalność na pracy społecznej jego członków, a od 2004 roku PTTŻ posiada status organizacji pożytku publicznego. Na działalność upowszechniającą naukę PTTŻ uzyskuje wsparcie ze środków MEiN w ramach programów Społeczna Odpowiedzialność Nauki/Doskonała Nauka oraz Rozwój Czasopism Naukowych.

Polskie Towarzystwo Technologów Żywności - działalność

Towarzystwo realizuje swoje cele wielopłaszczyznowo, często we współpracy z innymi podmiotami, m.in. Komitetem Nauk o Żywności i Żywieniu Polskiej Akademii Nauk, krajowymi i zagranicznymi jednostkami akademickimi, a także innymi

towarzystwami naukowymi i branżowymi, takimi jak Polskie Towarzystwo Nauk Żywnościowych, czy Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Spożywczego. Polskie Towarzystwo Technologów Żywności jest organizacją stowarzyszoną z The European Federation of Food Science and Technology (EFFoST) oraz German Association of Food Technologists (GDL). Aktualnie PTTŻ uczestniczy w realizacji dwóch projektów finansowanych z funduszy Unii Europejskiej: FoodSafety4EU (partner wspierający) i EQVEGAN (partner stowarzyszony). Informacje o dokonaniach Towarzystwa oraz jego bieżącej działalności są upowszechniane na stronie internetowej: www.pttz.org oraz na profilu Towarzystwa w serwisie społecznościowym Facebook.

Działalność Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności polega głównie na organizacji konferencji, sympozjów o zasięgu krajowym, jak i międzynarodowym, które mają charakter ogólny oraz branżowy. Tradycją są spotkania młodych adeptów nauki, głównie doktorantów, związanych z dyscypliną technologia żywności i żywienia, które nieprzerwanie od 1995 roku odbywają się corocznie w ramach Sesji Naukowej Sekcji Młodej Kadry Naukowej PTTŻ. Integrują one środowisko młodych naukowców zajmujących się tematyką związaną z naukami o żywności z całej Polski, są miejscem poznania się, wymiany wiedzy i poglądów. Od 2012 roku mają dodatkowo charakter międzynarodowy. Od 2016 roku Towarzystwo organizuje konkurs na najlepszą pracę doktorską z zakresu nauk o żywności. Ocenie, przez Kapitułę powołaną przez Zarząd Główny PTTŻ, podlegają prace doktorskie wyłącznie młodych adeptów nauki (do 35 lat) działających w obszarze nauk o żywności, będących członkami Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności co najmniej rok przed obroną pracy doktorskiej. Wyniki konkursu wraz z wręczeniem pamiątkowej statuetki ogłaszane są podczas konferencji naukowych organizowanych lub współorganizowanych przez Towarzystwo.

Bieżąca aktywność PTTŻ związana jest głównie z organizowaniem zebrań naukowych w poszczególnych Oddziałach, podczas których zarówno członkowie Towarzystwa jak i zaproszeni goście mają okazję podzielić się swoimi osiągnięciami naukowymi prezentowanymi w formie referatu. Zebraniom tym towarzyszy zwykle ożywiona dyskusja. W ostatnim czasie zebrania te odbywały się również z wykorzystywaniem platform internetowych, co znacznie rozszerzyło grono odbiorców. W ramach współpracy z branżą spożywczą organizowane są również wizyty studyjne w zakładach przemysłu spożywczego. Od kilku lat PTTŻ współpracuje, jako partner instytucjonalny, z portalem internetowym FoodFakty. Początkowo członkowie Towarzystwa przygotowywali krótkie informacje dotyczące nowych kierunków badań w zakresie technologii żywności, a w ostatnim okresie działalność ta została poszerzona o aktywny udział członków Towarzystwa jako ekspertów w wydarzeniach o charakterze eFORUM organizowanych przez portal, a adresowanych do menedżerów firm spożywczych, działów jakości firm handlowych, handlowców i przedstawicieli technicznych dostawców dla branży spożywczej, kierowników działów jakości, laboratoriów, pełnomocników do spraw jakości, dyrektorów jakości, R&D, marketingu, technologów oraz kadry managerskiej.

Polskie Towarzystwo Technologów Żywności, nieprzerwanie od 1994 roku, jest wydawcą czasopisma naukowego **Żywność. Nauka. Technologia. Jakość**, adresowanego do: pracowników nauki, technologów i analityków żywności, pracowników przemysłu spożywczego, pracowników urzędowego nadzoru żywności, a także menedżerów jakości, studentów technologii żywności oraz kierunków pokrew-

nych. Czasopismo (obecnie w formie kwartalnika) wydawane przez Wydawnictwo Naukowe PTTŻ w systemie non profit, jest opiniotwórczym piśmie środowiska nauk o żywności i jako czasopismo polskojęzyczne ma w okresie swojego istnienia ogromne zasługi w kształtowaniu języka polskiego w dyscyplinie technologia żywności i żywienia oraz w szeroko pojętej nauce o żywności.

Na jego łamach zamieszczane są artykuły naukowe dotyczące wszystkich branż przemysłu spożywczego. W czasopiśmie publikowane są oryginalne prace badawcze, monograficzne i przeglądowe, a ich autorami są badacze z krajowych jak i zagranicznych ośrodków naukowych zajmujący się zagadnieniami związanymi z naukami o żywności w zakresie: badań podstawowych i przechowalniczych surowców i produktów żywnościowych, czynników determinujących jakość żywności, kształtowania cech sensorycznych żywności, projektowania nowych produktów żywnościowych, innowacyjności technologii i produktów, metodologii badań, zarządzania bezpieczeństwem i jakością żywności. Dominujące artykuły badawcze (około 80% prac) zawierają oryginalne wyniki badań i przedstawiają osiągnięcia niemal wszystkich uczelni i instytutów naukowych zajmujących się szeroko rozumianą problematyką żywności w Polsce. W czasopiśmie prowadzone są również stałe działy dotyczące problematyki żywnościowej w ustawodawstwie krajowym i unijnym, nowych książek z obszaru nauk o żywności, a także dział „technolog żywności” w formie biuletynu informacyjnego dla czytelników oraz członków PTTŻ, obejmujący m.in. kalendarz ważniejszych międzynarodowych i ogólnopolskich konferencji i kongresów naukowych, a także dział twórcy polskiej nauki o żywności, którego celem jest utrwalenie pamięci o wybitnych uczonych, którzy tworzyli zręb dzisiejszej nauki o żywności. Celem kwartalnika **Żywność. Nauka. Technologia. Jakość** jest propagowanie i upowszechnianie osiągnięć nauki o żywności i żywnieniu poprzez publikowanie oryginalnych prac badawczych oraz syntetycznych prac przeglądowych polskich naukowców. Cel ten jest realizowany przez udział w platformie otwartej nauki i zapewnianie pełnego i bezpłatnego dostępu do artykułów publikowanych w czasopiśmie za pośrednictwem sieci Internet. Z tego też względu Wydawnictwo korzystając ze środków przeznaczonych na propagowanie osiągnięć naukowych ciągle doskonali sposób udostępniania artykułów na stronie internetowej. W pierwszym etapie, dofinansowanym przez MNiSzW w 2016 roku, stworzono nową stronę internetową czasopisma (<http://wydawnictwo.pttz.org>) o bardziej nowoczesnym i profesjonalnym wyglądzie, z własnym adresem, możliwością lepszego pozycjonowania artykułów oraz rozpoczęto digitalizację artykułów wydawanych w bieżących numerach, przez co czasopismo dostępne było również w wersji elektronicznej. W 2017 roku zrealizowano kolejne dwa zadania, także dofinansowane przez MNiSzW, w ramach których zdigitalizowano publikacje naukowe opublikowane w latach 1994-2003 w celu zapewnienia otwartego dostępu do nich przez sieć Internet, a także utworzono bazę danych do ich wyszukiwania poprzez zainstalowanie na stronie internetowej czasopisma nowej wyszukiwarki. Strona internetowa Wydawnictwa funkcjonuje również w języku angielskim pod adresem: <https://journal.pttz.org>. W dalszej kolejności, w celu usprawnienia procesu przetwarzania artykułów wprowadzono elektroniczny panel Editorial System, który pozwala na sprawne zarządzanie artykułami i stanowi już praktycznie standard w tego typu działalności wydawniczej. W celu promocji prac publikowanych w naszym czasopiśmie podjęto również współpracę z branżowym portalem inter-

netowym: portalspozywczy.pl. Ponadto Wydawnictwo znalazło się również w ostatnim wykazie wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe (poz. 620; identyfikator 72000).

Do upowszechniania czasopisma przyczynia się jego referowanie przez bazy: AGRO, BazEkon, Chemical Abstracts Service, Index Copernicus, International Food Information Service, Google Scholar, Research Gate, Polską Bibliografię Naukową, Scopus oraz CrossRef (DOI) oraz zamieszczanie w artykułach streszczeń, słów kluczowych, tytułów artykułów oraz opisów tabel i rysunków w języku angielskim. W latach 2011 - 2014 czasopismo było również indeksowane przez Thomson Reuters z pięcioletnim wskaźnikiem $IF=0,295$ i znajdowało się na liście A MNiSW.

Jedną z ważnych misji tego czasopisma jest pielęgnowanie poprawności stosowania ojczystej nomenklatury związanej z branżą spożywczą w opracowaniach naukowych, co jest zgodne z celami statutowymi PTTŻ. Publikowanie artykułów w języku polskim stanowi niezwykle istotne ułatwienie w dostępność do wiedzy naukowej z zakresu nauk o żywności dla ogółu społeczeństwa polskiego, w tym przedstawicieli małych i średnich przedsiębiorstw z branży spożywczej, które mają problemy związane z ograniczoną możliwością dostępu do czasopism wiodących wydawnictw wydawanych w języku angielskim w systemie subskrypcyjnym. Ponadto działalność naszego Wydawnictwa wpisuje się w ważny społecznie trend kształtowania języka i słownictwa polskiego w dyscyplinie technologia żywności i żywienia. Czasopismo pełni również niezwykle ważną rolę w rozwoju młodej kadry technologów żywności, którzy wraz z doświadczonymi badaczami publikują wartościowe prace naukowe na jego łamach.

Rola Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności w ograniczaniu marnowania żywności

W ostatnim czasie działalność Towarzystwa skupia się na bardzo aktualnej i istotnej w wymiarze społecznym problematyce racjonalnego wykorzystania żywności i przeciwdziałania jej marnowaniu. W latach 2014-2017 Polskie Towarzystwo Technologów Żywności było liderem konsorcjum realizującego projekt „Model ograniczania strat i marnowania żywności z korzyścią dla społeczeństwa” (akronim MOST) finansowanego w ramach I konkursu „Innowacje Społeczne” Narodowego Centrum Badań i Rozwoju, którego efektem było opracowanie i upowszechnienie nowatorskiej procedury ograniczenia strat i marnowania żywności z korzyścią dla społeczeństwa. Rolę kierownika projektu pełniła Pani prof. dr hab. Danuta Kołożyn-Krajewska, wieloletni członek Towarzystwa i jego Prezes w latach 2007-2012. Założeniem projektu MOST było wprowadzenie nowatorskiego podejścia do budowania społecznej odpowiedzialności wśród wszystkich uczestników łańcucha żywnościowego oraz zwiększenie społecznej świadomości w zakresie strat żywności w Polsce. Podstawowym, proponowanym rozwiązaniem i celem społecznym projektu jest przekazywanie żywności, w tym przede wszystkim produktom o krótkim terminie przydatności do spożycia do Banków Żywności. Dla zachowania bezpieczeństwa i jakości może się to odbywać dzięki wdrożeniu procedury MOST opracowanej w ramach projektu, która ma innowacyjny charakter i ułatwia racjonalne

gospodarowanie produktami żywnościowymi na poziomie przedsiębiorstw, a także ich efektywną dystrybucję przez Banki Żywności.

W okresie od 1 września 2018 r. do 31 listopada 2021 r. Polskie Towarzystwo Technologów Żywności było zaangażowane w realizację projektu „Opracowanie systemu monitorowania marnowanej żywności i efektywnego programu racjonalizacji strat i ograniczania marnotrawstwa żywności” (akronim PROM), finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach strategicznego programu badań naukowych i prac rozwojowych GOSPO-STRATEG, w konsorcjum, którego liderem była Federacja Polskich Banków Żywności. Partnerami projektu był Instytut Ochrony Środowiska - PIB, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie oraz Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa. To pierwszy tego typu projekt badawczy w Polsce, którego celem było m.in. oszacowanie skali strat i marnotrawstwa żywności w Polsce oraz poznanie przyczyn tych niekorzystnych zjawisk, zarówno w poszczególnych sektorach czy ogniwach jak i w całym łańcuchu żywnościowym, w tym w gospodarstwach domowych. W ramach projektu opracowano założenia Strategii racjonalizacji strat i ograniczania marnotrawstwa żywności oraz wdrożono będącą rezultatem wcześniej realizowanego projektu, procedurę MOST (Model Ograniczenia Strat i Marnotrawstwa Żywności z Korzyścią dla Społeczeństwa) w pięciu podmiotach różnych branż działających w łańcuchu żywnościowym. W obliczu konfliktu zbrojnego na Ukrainie i zachwiania przez pandemię COVID-19 łańcuchów dostaw, redukcja strat i marnowania żywności staje się kluczowym wyzwaniem dla wszystkich krajów i jednym ze sposobów dbałości o poprawę bezpieczeństwa żywnościowego. Budowaniu proaktywnych postaw społecznych sprzyjających ograniczaniu strat i marnotrawstwa żywności była dedykowana przeprowadzona w ramach projektu kampania „Nie marnuj jedzenia”.

Upowszechniając wyniki tych projektów w trakcie konferencji naukowych i innych wydarzeń organizowanych m.in. przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, ambasadę Francji w Polsce, podczas audycji radiowych i telewizyjnych członkowie PTTŻ przyczyniają się do budowania społecznej odpowiedzialności za poszanowanie żywności wśród wszystkich uczestników łańcucha żywnościowego oraz zwiększenia społecznej świadomości w zakresie strat i marnotrawienia żywności w Polsce.

Bibliografia

- Czapski, J., & Kita, A. (2015). 25 lat Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności. *Wydawnictwo Naukowe PTTŻ, Kraków 2015.*
- Pospiech, E., & Piasecka-Kwiatkowska, D. (2015). XXV lat Polskiego Towarzystwa Technologów Żywności. *Żywność Nauka Technologia Jakość*, 4(101), 212-217. www.pttz.org

Maciej Sydor
Polskie Towarzystwo Ergonomiczne
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
maciej.sydor@up.poznan.pl

Beata Mrugalska
Polskie Towarzystwo Ergonomiczne
Politechnika Poznańska
Centre for Registration of European Ergonomists - CREE

Marcin Butlewski
Polskie Towarzystwo Ergonomiczne
Politechnika Poznańska

Certyfikacja zawodowa ergonomistów w działalności Polskiego Towarzystwa Ergonomicznego

Streszczenie

Certyfikacja zawodowa ergonomistów zwiększa widoczność i status tego zawodu, zachęcając przedsiębiorstwa i inne organizacje do wdrażania skutecznych, bo opartych na metodycznej wiedzy, zmian poprawiających środowisko pracy, a w szerszym kontekście – zmian poprawiających jakość życia człowieka (*Quality of Life* w rozumieniu Światowej Organizacji Zdrowia). Polskie Towarzystwo Ergonomiczne w certyfikacji ergonomistów stosuje ramy kwalifikacyjne Międzynarodowego Stowarzyszenia ds. Ergonomii (IEA). Ramy te umożliwiają profesjonalizację ergonomicznej działalności konsultacyjno-projektowej wykonywanej przez inżynierów o różnych specjalnościach. W niniejszym artykule uzasadniono potrzebę certyfikacji ergonomistów oraz opisano sposób implementacji wytycznych certyfikacyjnych IEA w Polsce. W konkluzjach podkreślono, że możliwość certyfikacji ergonomistów zwiększa jakość wprowadzanych rozwiązań ergonomicznych, wspiera wysoką jakość edukacji w zakresie ergonomii, kształtuje nawyk ciągłego uczenia się u certyfikowanych osób oraz wspiera współpracę pomiędzy ergonomistami. Zwiększanie produktywności przedsiębiorstw i skuteczności działania innych organizacji dzięki poprawie środowiska pracy i jakości życia człowieka stanowi przykład scenariusza korzystnego dla wszystkich uczestników i beneficjentów tych zmian (*win-win scenario*). Artykuł przedstawia tym samym przykład korzystnego wpływu jaki towarzystwo naukowe może wywierać na otoczenie społeczno-gospodarcze.

Słowa kluczowe: ergonomia; certyfikacja; certyfikacja zawodowa ergonomistów; euro-ergonomista, Polskie Towarzystwo Ergonomiczne; Międzynarodowe Stowarzyszenie ds. Ergonomii; *International Ergonomics Association*; Centrum Rejestracji Europejskich Ergonomistów; *Centre for Registration of European Ergonomists*

Wstęp

Terminy Akredytacja i certyfikacja pokrywają się znaczeniowo i często używane są zamiennie. Akredytacja oznacza formalne uprawnienie nadawane osobie lub organizacji do wykonywania wskazanych zadań, natomiast certyfikacja jest procedurą mającą na celu potwierdzenie, że: (1) produkt jest zgodny z obowiązującą normą i przepisami prawa, (2) technologia lub sposób postępowania spełnia minimalne standardy lub (3) osoba lub organizacja spełnia wszystkie określone liczbowo lub jakościowo kryteria [1]. Z tego powodu w przypadku ergonomistów warto mówić o certyfikacji.

Zgodnie z definicją Międzynarodowego Stowarzyszenia ds. Ergonomii (*International Ergonomics Association* – IEA) ergonomia (ang. *ergonomics* lub *human factors*) to nauka zajmująca się zrozumieniem zastosowaniem interakcji między ludźmi i innymi elementami systemu. Określenia „ergonomia” i „*human factors*” są synonimami i mogą być używane zamiennie [2]. Ergonomista jest profesjonalistą, który stosuje wiedzę naukową, metody naukowe i inżynierskie oraz różnorodne dane do projektowania przedmiotów, urządzeń i procedur poprawiających dobrostan człowieka i optymalizujących w ten sposób wydajność systemów socjotechnicznych [3]. Certyfikacja zawodowa ergonomistów polega na weryfikacji wiedzy i umiejętności oraz przyznanie tytułu zawodowego „euro-ergonomisty”.

Na świecie istnieje co najmniej pięć systemów certyfikacji ergonomistów: Rada Certyfikacyjna Profesjonalnych Ergonomistów (*Board of Certification of Professional Ergonomists*, USA), Rada Certyfikacyjna Japońskiego Stowarzyszenia Ergonomicznego (*Japan Ergonomics Association Certification Board*), Rada Certyfikacyjna Nowozelandzkiego Stowarzyszenia Ergonomicznego (*New Zealand Ergonomics Society Certification Board*), Jednostka Certyfikująca Brazylijskiego Towarzystwa Ergonomicznego (*Ergonomics Society of Brazil Certification Body*) oraz Centrum Rejestracji Europejskich Ergonomistów (*Centre for Registration of European Ergonomists* – CREE). Certyfikacja zawodowa ergonomistów jest więc potrzebą dostrzeżoną niemal na całym świecie. Celem artykułu jest opisanie celu takiej certyfikacji oraz roli jaką w tej procedurze pełni Polskie Towarzystwo Ergonomiczne (PTERG).

Certyfikacja zawodowa ergonomistów

1.1. Przesłanki do certyfikacji

Jest wiele uzasadnień do certyfikacji w ramach zawodu ergonomisty, wśród nich najczęściej wymienianymi są:

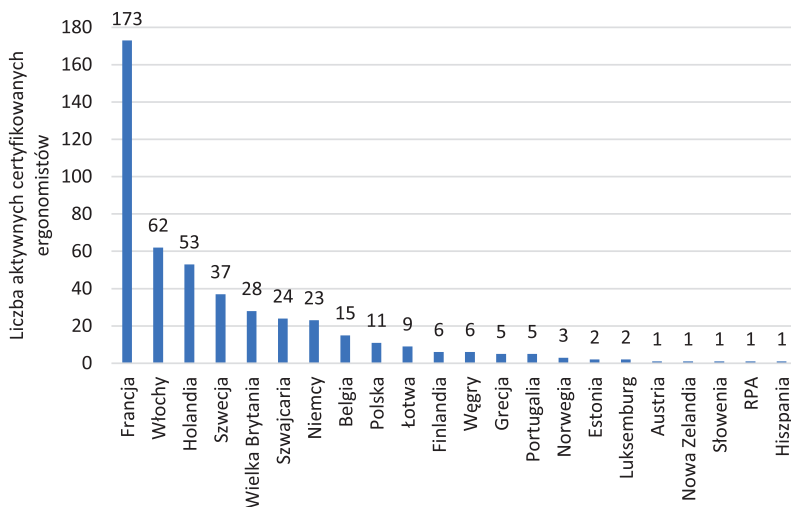
- zabezpieczenie pracodawców przed wdrażaniem rozwiązań nieadekwatnych do określonego problemu, opartych na podejściu „mi się wydaje”,

- ochrona zawodu przed osobami o niewystarczających kwalifikacjach,
- harmonizacja programów studiów,
- zwiększenie widoczności i akceptacji zawodu,
- ułatwienie profesjonalnej współpracy pomiędzy ergonomistami,
- promocja samodoskonalenia ergonomistów.

Poprawa działalności organizacji oparta wyłącznie na wykluczaniu działań bezwartościowych dla jej klienta, może powodować odwrócenie uwagi kierownictwa przedsiębiorstw od metodycznych zasad ergonomii pracy wdrażanych i ciągle ulepszanych zarówno w obszarze organizacyjnym jak i sprzętowym w całym przedsiębiorstwie. Powoduje to często stosowanie rozwiązań ergonomicznych punktowych, podyktowanych np. koniecznością spełnienia przepisów prawa pracy. Tego typu rozwiązania są zwykle nieefektywne kosztowo, ponieważ bez odpowiedniego wdrożenia nie są dobrze wykorzystywane; a ponadto są często nieefektywne funkcjonalnie dla przedsiębiorstwa ponieważ nie poprawiają w wystarczającym stopniu efektywności pracy całego przedsiębiorstwa, poprawiając jego funkcjonowanie „wyspowo”, czyli w jednym obszarze. Zarówno w zakresie ergonomii koncepcyjnej, jak w zakresie ergonomii korekcyjnej niezbędna jest profesjonalna wiedza techniczna, połączona z wiedzą w zakresie fizjologii i psychologii człowieka, dostęp do wiarygodnych źródeł danych i umiejętności ich właściwego wykorzystania. Niezbędna jest również ciągła aktualizacja wiedzy zgodnie z postępem nauki i techniki. Multidyscyplinarna wiedza, umiejętności i cechy są charakterystyczne dla profesjonalnego ergonomisty, czyli absolwenta odpowiedniego kierunku studiów posiadającego praktykę zawodową, o zweryfikowanych kompetencjach.

Jednym z oczekiwanych efektów certyfikacji ergonomistów jest ochrona tego zawodu przed osobami o zbyt niskich kwalifikacjach, które mogłyby przez zaniechania lub nieprawidłowe działania utrwalać rozwiązania i sytuacje nieergonomiczne. Poza oczywistymi negatywnymi czynnikami dla pojedynczych ludzi lub grup mogłoby to dodatkowo zaszkodzić reputacji zawodu ergonomisty i w ten sposób utrudniać szerokie wprowadzanie naukowo uzasadnionych rozwiązań ergonomicznych. Mierzalne kryteria oceny kandydatów na ergonomistów zachęcają do harmonizacji programów różnych kierunków studiów obejmujących zagadnienia ergonomii i będą promować świadomość zawodową. Doświadczenie w krajach i obszarach z długoletnimi systemami certyfikacji pokazuje, że certyfikacja zwiększa widoczność i akceptację zawodu przez pracodawców i inne organizacje, np. agencje rządowe, czy związki zawodowe. Certyfikat jest mile widziany zwłaszcza przez duże firmy, dzięki czemu rekrutacja pracowników jest łatwiejsza i bardziej trafna. Certyfikacja zawodowa ergonomistów poprawia zatem pozycję zawodu ergonomisty w hierarchii zawodowej, zachęcając w ten sposób przedsiębiorstwa i inne organizacje do podejmowania prób wdrażania zmian poprawiających środowisko pracy, a w szerszym kontekście, zmian poprawiających jakość życia człowieka (*Quality of Life* w rozumieniu Światowej Organizacji Zdrowia). Certyfikacja zachęca praktyków do śledzenia postępów naukowych i technicznych, ponieważ większość systemów certyfikacji wymaga jakiejś formy ciągłego rozwoju zawodowego.

Na dzień 8 listopada 2022 roku zarejestrowanych w systemie było 469 aktywnych certyfikowanych euro-ergonomistów z 22 krajów, nazwy tych krajów i liczby przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Liczby certyfikowanych ergonomistów w poszczególnych krajach (sporządzono na podstawie danych ze strony internetowej eurerg.org na dzień 8 listopada 2022 r. [4])

Biorąc pod uwagę populacje poszczególnych krajów, wyraźnie widać, że zainteresowanie certyfikowaniem ergonomistów nie kształtuje się na tym samym poziomie we wszystkich krajach Europy. Wśród czynników rozwoju tego ruchu należy wskazać czynniki związane z organizacją rynku pracy oraz instrumentów zabezpieczających pracownika, ale także popularność i postrzegana atrakcyjność inicjatywy w danym kraju.

Ergonomia pozytywnie wpływa na wszystkie organizacje zwiększając bezpieczeństwo i wydajność pracy, co dobrze wpisuje się w politykę zrównoważonego rozwoju [5]. Ergonomia poprawia również jakość życia człowieka. Poprawa środowiska pracy i jakości życia człowieka stanowi przykład scenariusza korzystnego dla wszystkich uczestników i beneficjentów tych zmian (*win-win scenario*) [6].

1.2. Zalecenia Międzynarodowego Stowarzyszenia ds. Ergonomii dotyczące certyfikacji ergonomistów

Zalecenia Międzynarodowego Stowarzyszenia ds. Ergonomii (*International Ergonomics Association – IEA*) w zakresie certyfikacji oparte są na Międzynarodowej Normie „Ocena zgodności -- Ogólne wymagania dotyczące jednostek certyfikujących osoby” (PN-EN ISO/IEC 17024:2012) [7]. Zalecenia te obejmują następujące wymagania:

1. Jednostka certyfikująca osoby powinna udokumentować swoją strukturę i procedury zarządzania.

2. Jednostka certyfikująca osoby powinna działać obiektywnie i bezstronnie w stosunku do wszystkich interesariuszy.
3. Zasady i procedury certyfikacji osób powinny być uczciwe w stosunku do wszystkich kandydatów i osób certyfikowanych.
4. Certyfikacja nie powinna być ograniczana z powodu nieuzasadnionych warunków, takich jak np. członkostwo w stowarzyszeniu. Jednostka certyfikująca nie powinna stosować procedur w celu nieuczciwego utrudniania dostępu kandydatom do certyfikacji.
5. Jednostka certyfikująca powinna być odpowiedzialna za bezstronność swoich działań certyfikacyjnych i nie powinna pozwalać, aby naciski finansowe lub inne zagrażały bezstronności.
6. Jednostka certyfikująca powinna na bieżąco identyfikować wszelkie pojawiające się nowe zagrożenia dla swojej bezstronności.
7. Jednostka certyfikująca powinna analizować, dokumentować i eliminować lub minimalizować potencjalne konflikty interesów wynikające z jej działań certyfikacyjnych.
8. Działania certyfikacyjne powinny być zorganizowane i zarządzane w sposób zapewniający bezstronność.

Wymagania te zostały zaimplementowane w procesie certyfikacji ergonomistów nadzorowanym przez organizację non-profit Centrum Rejestracji Europejskich Ergonomistów (*Centre for Registration of European Ergonomists – CREE*) i zostały opisane w dokumencie pt. „Wymagania dotyczące rejestracji europejskich ergonomistów” (*Requirements for Registration of European Ergonomists (Eur.Ergs.)*) [8].

W certyfikacji ergonomistów nadzorowanej przez CREE minimalne wymagania dla każdego poziomu certyfikacji, dla którego zostanie przyznane profesjonalne oznaczenie, muszą być jednoznacznie i mierzalnie określone (sparametryzowane). Certyfikacja nie jest ograniczana w sposób nieuprawniony, wszyscy kandydaci, którzy wykażą się spełnieniem minimalnych wymagań na określony poziom, muszą zostać zaakceptowani [9]. Elementy oceny kandydatów są możliwie szerokie i obejmują dokumentację edukacyjną i szkoleniową, raporty opiekunów staży/mentorów, autorskie prace twórcze, np. publikacje lub projekty [10]. Stosowanie kilku różnicowanych elementów oceny zwiększa obiektywność tej oceny oraz zwiększa krąg osób, które mogą otrzymać certyfikat. Zmniejsza się subiektywizm oceny kandydata na certyfikowanego ergonomistę. Ocena każdego kandydata jest przeprowadzona przez co najmniej dwóch bezstronnych oceniających. IEA zaleca, aby podczas tworzenia systemu certyfikacji dla nowego stowarzyszenia lub grupy stowarzyszeń kontaktować się z innymi radami certyfikacyjnymi w celu uzyskania przykładów dokumentów opisujących zasady i procedury oceny na poziomie narodowym. Szczególnie pożądane są osoby już certyfikowane przez system zatwierdzony przez CREE, osoby te powinny być wykorzystywane jako pierwsi twórcy i weryfikatorzy poprawności krajowych procedur certyfikacyjnych.

CREE nie wydaje żadnych zaleceń dotyczących kosztów certyfikacji, i zaleca, aby komisja oceniająca była niezależna od jakiegokolwiek grupy interesu, w szczególności organizatorów kursów szkoleniowych i samego spofeczeństwa. Członkostwo w stowarzyszeniu nie może być wymogiem do certyfikacji kandydata na certyfikowanego ergonomistę.

IEA zaleca, aby wszystkie systemy certyfikacji miały poziom „profesjonalny”, który wymaga co najmniej trzyletniego kształcenia na poziomie uniwersyteckim w zakresie ergonomii lub dyscypliny pokrewnej (np. inżynieria, architektura, fizjoterapia itp.). W każdym zakresie kształcenia kształcenie specjalistyczne obejmujące treści związane z ergonomią powinno obejmować co najmniej jeden pełny rok edukacji akademickiej. IEA dopuszcza wiele dróg uzyskiwania wykształcenia akademickiego, tak aby osoby bez formalnego wykształcenia ergonomicznego nie zostały wykluczone. Kandydaci powinni również być w stanie wykazać, że odbywali co najmniej jeden rok nadzorowanej, lub co najmniej dwa lata nienadzorowanej, praktyki zawodowej w zakresie ergonomii. Okres nadzorowanego szkolenia praktycznego wynoszący jeden rok jest uważany za optymalny, ale CREE zdaje sobie sprawę, że nie zawsze jest to możliwe. Efektem edukacji i doświadczenia zawodowego powinno być to, że kandydat może wykazać się wysokim poziomem kompetencji w co najmniej jednym z głównych obszarów ergonomii – ergonomii koncepcyjnej (dotyczącej opracowania projektowania nowych obiektów i procedur) i ergonomii korekcyjnej (zajmującej się modernizacją istniejących obiektów i procedur, np. stanowisk pracy, przestrzeni publicznych, technologii produkcji).

Możliwe jest oferowanie wielu poziomów certyfikacji, niższych poziomów „technicznych” lub wyższych „profesjonalnych” [10]. IEA zdecydowanie odradza ustanawianie systemu, który składa się wyłącznie z certyfikacji niższego poziomu, ponieważ wprowadzenie wyższych poziomów na późniejszym etapie może okazać się problematyczne: posiadacze „niższego” certyfikatu najprawdopodobniej będą mieć za złe, że zostaną „obniżeni” przez dodanie „lepszego” poziomu.

Według zasad IEA powinna istnieć komisja rewizyjna i procedury w celu rozpatrywania sporów. Osoby w komisji rewizyjnej nie muszą być ekspertami w zakresie ergonomii, ale powinny być szanowane przez wszystkie strony potencjalnego sporu. Wszyscy kandydaci powinni być zobowiązani do podpisania Kodeksu Postępowania opartego na modelu IEA (dostępnym na stronie internetowej IEA). Powinna również istnieć procedura postępowania ze zgłoszonymi przypadkami uchybień zawodowych certyfikowanych ergonomistów. Powinna ona obejmować możliwość utraty certyfikatu w skrajnych przypadkach [10].

Towarzystwo ergonomiczne dokonujące certyfikacji ergonomistów powinno należeć do Międzynarodowego Stowarzyszenia ds. Ergonomii (*International Ergonomics Association – IEA*). Certyfikację ergonomistów przeprowadza Krajowa Rada Oceny (*National Assessment Board – NAB*) afiliowana przy tym towarzystwie ergonomicznym. W myśl ram kwalifikacyjnych IEA, szczegółowe kryteria certyfikacji zawodowej ergonomistów są ustalane przez krajowe towarzystwo ergonomiczne lub regionalną federację takich towarzystw [5]. Jak wspomniano, do koordynacji działań w tym zakresie powołano Centrum Rejestracji Europejskich Ergonomistów (*Centre for Registration of European Ergonomists – CREE*). Partnerami CREE jest Polskie Towarzystwo Ergonomiczne oraz stowarzyszenia ergonomiczne: francuskie, niemieckie, węgierskie, skandynawskie (reprezentujące szwedzkich, duńskich, norweskich i islandzkich ergonomistów), fińskie, szwajcarskie, holenderskie, portugalskie, włoskie, belgijskie, litewskie, polskie, greckie oraz brytyjskie [6].

1.3. Rola Polskiego Towarzystwa Ergonomicznego (PTERG) w certyfikacji ergonomistów

Polskie Towarzystwo Ergonomiczne (PTERG) w certyfikacji ergonomistów stosuje ramy kwalifikacyjne Międzynarodowego Stowarzyszenia ds. Ergonomii (*International Ergonomics Association – IEA*) nadzorowane przez CREE. Ocena kandydatów na certyfikowanych ergonomistów wykonuje kolegium doświadczonych ekspertów z zakresu ergonomii. Ergonomia, jak każda dojrzała dyscyplina naukowa i zawód umożliwia nazwanie i sparametryzowanie jej podstawowych kompetencji [11]. Umożliwia to zdefiniowanie standardów, według których można określić poziom kompetencji wykonawcy zawodu ergonomisty. Minimalne wymagania warunkujące uzyskanie certyfikatu w obszarze ergonomii obejmują następujące elementy:

- co najmniej trzy lata edukacji na poziomie uniwersyteckim, w tym co najmniej rok edukacji związanej z ergonomią.
- co najmniej jeden rok nadzorowanego szkolenia praktycznego (w pewnych sytuacjach wymóg ten może nie być zastosowany, co wydłuża wymagane doświadczenie zawodowe o rok).
- Po odbyciu trzyletniej edukacji i rocznego nadzorowanego szkolenia praktycznego, np. stażu, wymagane jest minimum dwa lata niezależnej praktyki zawodowej w obszarze ergonomii. Oznacza to, że ergonomia musi być głównym zajęciem kandydata, chociaż jego stanowisko może mieć inną nazwę. W przypadku, gdy nadzorowany okres szkolenia nie został odbyty lub został znacząco skrócony (np. z powodu odbytych staży podczas edukacji), równoważny okres musi zostać dodany do niezależnej praktyki zawodowej. Tym samym wymagana samodzielna praktyka zawodowej może wydłużyć się do 3 lat.

PTERG, w zgodzie z wymaganiami CREE wymaga od kandydatów na certyfikowanych ergonomistów wykształcenia uniwersyteckiego w obszarach:

- naukowe zasady ergonomii,
- populacje i ogólna charakterystyka człowieka,
- projektowanie systemów technicznych,
- badania, analiza i ewaluacja w zakresie zagadnień ergonomicznych,
- specyficzne ergonomiczne zagadnienia zawodowe,
- ergonomiczna analiza procesów pracy,
- interwencje w zakresie ergonomii,
- ergonomia: aspekty fizjologiczne i fizyczne,
- ergonomia: aspekty psychologiczne i poznawcze,
- ergonomia: aspekty społeczne i organizacyjne,
- zajęcia twórcze (projektowe) w zakresie ergonomii.

Ocena doświadczenia zawodowego kandydata na certyfikowanego ergonomistę opiera się na raportach z projektów oraz referencjach zawodowych. Można również skorzystać z innych źródeł, takich jak instrukcje technologiczne i stanowiskowe autorstwa kandydata oraz raporty mentorów o działalności kandydata. Kluczowe kompetencje, które muszą być widoczne w dokumentacji doświadczenia zawodowego i zademonstrowane Krajowej Radzie Oceny (*National Assessment Board – NAB*) dzia-

łającej przy PTErg, odzwierciedlają wymagania Międzynarodowego Stowarzyszenia ds. Ergonomii (International Ergonomics Association – IEA) określone w dokumencie: „Podsumowanie podstawowych kompetencji w zakresie ergonomii: jednostki i elementy kompetencji” (*“Summary of Core Competencies in Ergonomics: Units and Elements of Competency”*) [12]. W myśl tych wymagań kandydat musi wykazać się zaangażowaniem w ustawiczne doskonalenie zawodowe. Należy udokumentować cele rozwoju zawodowego i sposób, w jaki kandydat zamierza je osiągnąć (np. w planie doskonalenia zawodowego). Kandydat musi wykazać, że jest na bieżąco z wydarzeniami związanymi z dziedziną, w której pracuje. Istotne jest, aby kandydaci byli w stanie wykazać, czego nauczyli się w ramach doskonalenia zawodowego. Ustanowienie ścisłych zasad dotyczących doskonalenia zawodowego byłoby nieracjonalne, ponieważ różne formy doskonalenia zawodowego są odpowiednie dla różnych osób, w zależności od ich stanowiska zawodowego i innych okoliczności, dlatego te zagadnienia podlegają indywidualnej ocenie. Brak ustawicznego doskonalenia zawodowego jest nie do przyjęcia dla praktykującego zawodowego ergonomisty i uniemożliwia uzyskanie certyfikatu „euro-ergonomisty” [13]. Certyfikat zawodowy ergonomisty jest przyznawany na okres 5 lat, a w przypadku wystąpienia o certyfikat na kolejny okres, konieczne jest przedstawienie zrealizowanych projektów lub innych osiągnięć świadczących o ustawicznym doskonaleniu zawodowym w obszarze ergonomii.

Podsumowanie

Wprowadzanie naukowo uzasadnionych rozwiązań ergonomicznych w różnych obszarach działalności człowieka poprawia dobrostan poszczególnych osób oraz grup osób. Certyfikacja jest potwierdzeniem spełnienia wymagań na podstawie których można potwierdzić zdolność określonej osoby do skutecznego tworzenia wyrobów, systemów i procedur poprawiających dobrostan człowieka. Certyfikacja ma szereg zalet, takich jak:

- zwiększanie jakości wprowadzanych rozwiązań ergonomicznych,
- ochrona zawodu przed osobami niewykwalifikowanymi, których zaniechania lub nieprofesjonalne działania narażają innych ludzi na rozwiązania nieergonomiczne (a tym samym potencjalnie niebezpieczne i nieefektywne ekonomicznie),
- harmonizacja programów studiów prowadzonych w ramach wielu różnych dyscyplin naukowych, co wspiera wysoką jakość edukacji w zakresie ergonomii,
- zwiększenie widoczności i akceptacji zawodu ergonomisty zachęca przedsiębiorstwa i organizacje do korzystania z osiągnięć nowoczesnej ergonomii,
- ułatwienie profesjonalnej współpracy pomiędzy ergonomistami, w tym współpracy międzynarodowej,
- promocja chęci do samodoskonalenia kształtująca nawyk ciągłego uczenia się u certyfikowanych osób.

Poprawa warunków pracy prowadzi do zwiększenia produktywności przedsiębiorstw i skuteczności działania innych organizacji; co stanowi sytuację, w której beneficjentami są wszyscy uczestnicy tych zmian (*win-win scenario*). Certyfikacja zawodowa ergonomistów realizowana przez Polskie Towarzystwo Ergonomiczne, czyli upowszechnianie standardów w ergonomicznej działalności konsultacyjno-projektowej wykonywanej przez inżynierów o różnych specjalnościach i w różnych obszarach, jest przykładem korzystnego wpływu jaki towarzystwo naukowe wywiera na otoczenie społeczno-gospodarcze.

Cytowana literatura

- [1] T. Bogacki, „Akredytacja czy certyfikacja?”, *ABC Jakości*, nr 4, s. 50–53, 2006 [Online]. Dostępne na: <https://yadda.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-article-1ad505b3-e5c3-47dd-abc2-e7e5bac90cc5>
- [2] „What Is Ergonomics (HFE)?”, *The International Ergonomics Association, a global federation of human factors/ergonomics societies, registered as a nonprofit organization in Geneva, Switzerland.*, 2021. [Online]. Dostępne na: <https://iea.cc/what-is-ergonomics/>. [Dostęp: 8 listopada 2022 r.]
- [3] M. Butlewski, *Projektowanie ergonomiczne wobec dynamiki deficytu zasobów ludzkich*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2018.
- [4] „Find a Certified Ergonomist - CREE”, *CREE*, 2022. [Online]. Dostępne na: https://eurerg.org/?page_id=107. [Dostęp: 18 listopada 2022 r.]
- [5] I. Bolis, C. M. Brunoro, i L. I. Szelwar, „Mapping the relationships between work and sustainability and the opportunities for ergonomic action”, *Applied Ergonomics*, t. 45, nr 4, s. 1225–1239, lip. 2014, doi: 10.1016/j.apergo.2014.02.011. [Online]. Dostępne na: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0003687014000325>. [Dostęp: 20 listopada 2022 r.]
- [6] M. P. Follett, *Creative experience*, 1. wyd. London, United Kingdom: Longmans, Green and Company, 1924.
- [7] PN-EN ISO/IEC 17024:2012 Ocena zgodności -- Ogólne wymagania dotyczące jednostek certyfikujących osoby.
- [8] „Requirements for Registration of European Ergonomists (Eur.Ergs.)”, Centre for Registration of European Ergonomists, Buxton, Norfolk, United Kingdom, Version 2017_2 (following meeting 50), 2017 [Online]. Dostępne na: https://eurerg.org/wp-content/uploads/2021/11/A.-Minimum-Requirements-V2017_2.pdf. [Dostęp: 20 listopada 2022 r.]
- [9] „Requirements”, *Centre for Registration of European Ergonomists – CREE*, 2020. [Online]. Dostępne na: https://eurerg.org/?page_id=99. [Dostęp: 20 listopada 2022 r.]
- [10] M. Graf, „The IEA Certification and Endorsement System”, w *Proceedings of the 20th Congress of the International Ergonomics Association (IEA 2018)*, Cham, Switzerland, sie. 2018, t. 821, s. 667–671, doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-96080-7_80.
- [11] W. Karwowski, „Core Competencies in Ergonomics”, w *International Encyclopedia of Ergonomics and Human Factors-3 Volume Set*, 2. wyd., Boca Ra-

ton, FL, USA: CRC Press, 2006, s. 67–74 [Online]. Dostępne na: <https://doi.org/10.1201/9780849375477>

- [12] The International Ergonomics Association (IEA), „Core Competencies in Human Factors and Ergonomics (HFE). Professional knowledge and skills”, IEA Press, ISBN 978-0-9796435-4-5, 2021 [Online]. Dostępne na: <https://m4v211.p3cdn1.secureserver.net/wp-content/uploads/2014/10/Core-Competencies-in-Human-Factors-and-Ergonomics-2021.pdf>
- [13] B. Mrugalska, „Lean and Ergonomics Competencies: Knowledge and Applications”, w *Human Systems Engineering and Design II*, t. 1026, T. Ahram, W. Karwowski, S. Pickl, i R. Tajar, Red. Cham: Springer International Publishing, 2020, s. 654–660 [Online]. Dostępne na: http://link.springer.com/10.1007/978-3-030-27928-8_100. [Dostęp: 8 listopada 2022 r.]

Andrzej Szutowicz
Gdański Uniwersytet Medyczny

Mózg wymaga więcej uwagi? – Polskie Towarzystwo Badań Układu Nerwowego

Mózg jest najbardziej złożoną tkanką naszego organizmu. Liczba neuronów w korze mózgu kobiet wynosi około 19 miliardów u kobiet, a 23 miliardy u mężczyzn, co nie powoduje żadnych różnic w jego sprawności. Neurony tworzą około 100 bilionów połączeń (synaps) wewnętrznych – około 10.000 w każdym neuronie. Wzajemna komunikacja opiera się na przekazywaniu sygnałów chemiczno-elektryczno-metabolicznych. Aktywność neuroprzebieżnicza jest wspierana przez różne klasy komórek glejowych, których liczba wielokrotnie przekracza liczbę neuronów. Wszystkie nasze czynności poznawcze, ruchowe i behawioralne wymagają zgodnego współdziałania różnych typów komórek opartego o złożone i wieloetapowe, zróżnicowane reakcje biochemiczne, adaptacyjne w poszczególnych przedziałach komórkowych i regionach mózgu. Nic więc dziwnego, że tak skomplikowane urządzenie podlega różnorodnym awariom i dysfunkcjom co każdy obywatel III RP może zobaczyć i usłyszeć w środkach masowego przekazu. Dlatego określenie podstaw mechanizmów genetycznych, proteomicznych, metabolicznych elektrochemicznych funkcjonowania mózgu na różnych poziomach badawczych stało się celem działania Polskiego Towarzystwa Badań Układu Nerwowego (PTBUN).

PTBUN powstało w 1991 r. z inicjatywy prof. Marka Kowalczyka (Wojskowy Instytut Higieny i Epidemiologii w Warszawie) i prof. Małgorzaty Kossut (Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN w Warszawie). W skład Komitetu Założycielskiego weszli też badacze z różnych naukowych ośrodków warszawskich: Julita Czarkowska-Bauch, Wojciech Danysz, Mirosław Mossakowski, Jolanta Skan-giel-Kramska i Andrzej Wróbel (Fot. 1).

Cele, jakie postawili sobie członkowie-założyciele Towarzystwa, zmierzały do aktywizacji niewielkiej wówczas liczby badaczy pracujących w różnych dziedzinach neurobiologii poprzez:

- organizowanie i wspieranie rozwoju badań i prac naukowych nad układem nerwowym;
- zrzeszanie osób pracujących w dziedzinach neurobiologii, neuropsychologii, neuro-informatyki i neuropsycho-farmakologii;
- upowszechnianie wiedzy o układzie nerwowym i osiągnięć naukowych w tej dziedzinie, w tym prowadzenie działalności popularyzatorskiej, szkoleniowej i wydawniczej;
- reprezentowanie krajowego środowiska neurobiologów w kraju i za granicą.

Fot. 1. Komitet Założycielski PTBUN (Warszawa Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego; od lewej: **Marek Kowalczyk**, **Małgorzata**, Mirosław Mossakowski, Jolanta Skangiel-Kramska, Andrzej Wróbel, Julita Czarkowska-Bauch, Wojciech Danysz.

Zgodnie postawionymi celami, niemal od początku, podstawowymi formami działalności PTBUN były różne wieloprofilowe jak i skupione na pojedynczych najnowszym kierunkach badawczych zjazdy, sympozja, konferencje, szkoły i warsztaty.

- Od 1995 r. w cyklu dwuletnim, organizowane są Międzynarodowe Kongresy Towarzystwa połączone z wyborami nowego zarządu. Każdorazowo, organizacją Kongresu zajmuje się Zarząd Główny Towarzystwa wybierany na dwuletnią kadencję na poprzedzającym zjeździe.

Co 2 lata odbywa się Międzynarodowy Kongres PTBUN z wykładami plenarnymi światowej sławy neurobiologów, kilkunastu tematycznymi sympozjami i sesjami posterowymi. Gromadzą one około 280-350 uczonych, z których ponad połowa bierze aktywny udział w obradach. Na przykład: w XII Zjeździe PTBUN w Gdańsku (6-8 września, 2015) wzięło udział około 300 uczestników, w tym 40 gości z zagranicy i 85 studentów i doktorantów. Wygłoszono 6 wykładów plenarnych 6 specjalnych i 60 sympozjalnych w ramach 15 sesji, a w 16 sesjach plakatowych przedstawiono 175 prezentacji. Wynika z tego, że ponad 80% uczestników brało czynny udział w Zjeździe.

W latach 2007-2021 Kongres ten odbywał się w różnych miastach Polski kolejno:

- VIII – Kraków
- IX – Warszawa
- X – Łódź

- XI – Poznań
- XII – Gdańsk
- XIII – Warszawa
- XIV - Katowice
- XV – Kraków (on line)

Oprócz tego członkowie Towarzystwa organizują:

- Szkoły wiosenne PTBUN;
- Coroczne **konferencje neurochemiczne**. W bieżącym roku było to “XV International Symposium Molecular basis of pathology and therapy in neurological disorders” 20-22 październik, 2022, Warszawa)
- Wykłady popularnonaukowe odbywają się od 1998r. w ramach corocznych **Światowych Tygodni Mózgu** we współpracy z międzynarodową organizacją DANA i z Tygodnikiem Polityka. Są to wykłady, warsztaty, konkursy dla *młodych szkolnej i studentów*.

Udział młodych badaczy w konferencjach i sympozjach krajowych i międzynarodowych jest wspierany poprzez granty podróźne na zjazdy, przyznawane w ramach konkursów. Wiedza o układzie nerwowym jest popularyzowana w społeczeństwie w formie ogólnodostępnych spotkań, prelekcji i promocji tej dziedziny podczas Dni Mózgu i innych form popularyzacji. Jako Towarzystwo związane z naukami podstawowymi mamy ograniczone możliwości pozyskiwania funduszy na te formy działalności. Natomiast zarówno profesjonalne jak i ogólnospołeczne oddziaływanie osiągnięć neuro-nauki staje się niezwykle istotne wobec marzenia każdego z nas, aby przedłużeniu życia w dobrym stanie fizycznym towarzyszył względnie sprawny mózg. Mamy nadzieję, że PTBUN weźmie w tym aktywny udział.

PTBUN inicjuje i wspiera organizację licznych zjazdów, sympozjów, konferencji i sesji naukowych o różnorodnej tematyce neurobiologicznej. Dotychczas odbyły się szkolenia o następującej tematyce:

- molekularne podstawy uzależnień, ▪ mechanizmy uczenia się i pamięci,
- plastyczność układu nerwowego ▪ cytokiny a mózg,
- układy czuciowe i ruchowy, ▪ neurogeneza a rozwój,
- neuroimmunologia mózgu ▪ neurodegeneracja,
- ból, ▪ neuropsychologia,
- integracyjne mechanizmy kory mózgu ▪ neuroinformatyka,
- neurochemia podstawowa i kliniczna

Tematy te odzwierciedlają główne kierunki zainteresowań badawczych polskich neurobiologów

Członkowie PTBUN

Zgodnie ze Statutem Towarzystwa PTBUN dopuszcza pięć kategorii członkostwa.:

1. Członek zwyczajny

Członkiem zwyczajnym Towarzystwa może być osoba, która **posiada dyplom ukończenia wyższych studiów** i legitymuje się **dorobkiem naukowym w neurobiologii lub naukach pokrewnych**.

2. Członek Doktorant

Członkiem doktorantem może być osoba planująca pogłębiać swoją wiedzę w dziedzinie neurobiologii, która **jest w trakcie studiów doktoranckich**. Członkowie doktoranci posiadają czynne prawo wyborcze i zobowiązani są do opłacenia składki członkowskiej w wysokości **50% aktualnej kwoty regularnej składki** członkowskiej

3. Członek Student

Członkiem studentem może być osoba planująca pogłębiać swoją wiedzę w dziedzinie neurobiologii, która **jest w trakcie studiów wyższych**. Członkowie studenci są **zwolnieni ze składek** członkowskich oraz nie posiadają czynnego i biernego prawa wyborczego.

4. Członek wspierający

Do tej kategorii zalicza się organizacje i podmioty wspomagające finansowo organizację zjazdów i sympozjów w tym: PAN, Ministerstwo Zdrowia, Instytuty Naukowe i Uczelnie Akademickie.

5. Członek Honorowy PTBUN.

Przewidujemy możliwość nadania tego tytułu osobom szczególnie zasłużonym dla rozwoju różnych dziedzin działalności Towarzystwa.

Towarzystwo liczy około **150** członków zwyczajnych, 50 członków doktorantów oraz około 50 członków studentów.

6. Przynależność do organizacji międzynarodowych

Od 1998r. PTBUN jest członkiem Federation of European Neuroscience Societies (**FENS**) oraz International Brain Research Organization (**IBRO**). Przewodniczący BTBUN jest jednocześnie czynnym członkiem Rady FENS.

7. Nagrody naukowe

Wybitna aktywność naukowa dojrzałych i młodych członków PTBUN w różnych dziedzinach neurobiologii skłaniała kolejne Zarządy do ustanawiania kolejnych nagród naukowych. W chwili obecnej Towarzystwo przyznaje 4 kategorie nagród.

- **Nagroda Młodego Badacza** (Young Investigator Award)

Co dwa lata Zarząd PTBUN przyznaje Nagrodę Młodego Badacza za wyróżniającą się pracę zgłoszoną na Kongres PTBUN. Nagrodą jest zaproszenie do wygłoszenia wykładu podczas Kongresu Towarzystwa. W skład Kapituły Nagrody wchodzi członkowie Towarzystwa wybierani przez Zarząd PTBUN.

- **Nagroda im. Adolfa Becka**

PTBUN ustanawia Nagrodę im. Adolfa Becka dla uhonorowania badaczy za znaczące osiągnięcia w dziedzinie neurofizjologii, ze szczególnym uwzględnieniem badań prowadzonych metodami elektrofizjologicznymi. Nagrodzeni otrzymują statuetki z popiersiem patrona nagrody i sentencją autorstwa Horacego „*Sempere auro*” – temu, który odważył się być mądrym.

- **Nagroda im. Edwarda Flataua**

PTBUN ustanawia Nagrodę im. Edwarda Flataua dla uhonorowania badaczy za znaczące osiągnięcia w dziedzinie morfogenezy, morfologii, anatomii i biologii molekularnej układu nerwowego. Nagrodzeni otrzymują statuetki z popiersiem patro-

na nagrody i sentencją autorstwa Horacego „*Sempere auso*” – temu, który odważył się być mądrym.

▪ **Nagroda zespołowa im. Jerzego Konorskiego**

Corocznie z inicjatywy PTBUN i Komitetu Neurobiologii PAN przyznaje się nagrodę zespołową im. Jerzego Konorskiego za najlepszą pracę z dziedziny neurobiologii wykonaną w Polsce. W skład kapituły Nagrody wchodzi wybierani przez Zarząd PTBUN i Prezydium Komitetu Neurobiologii przedstawiciele obu gremiów. Nagrodę przyznaje się w pierwszej połowie roku kalendarzowego za publikację, która ukazała się drukiem w poprzednim roku. W 2022r. Kapituła nagrodziła pracę: “Single-cell RNA sequencing reveals functional heterogeneity of glioma associated brain macrophages” N. Ochocka, P. Segit, K.A. Walentynowicz, K. Wojnicki, S. Cyranowski, J. Swatler, J. Mieczkowski, B. Kamińska, **Nature-Communications 2021, 12:1151.**

Z roku na rok daje się zaobserwować wzrost liczby, ale przede wszystkim wzrost jakości publikowanych prac. W większości ośrodków, których pracownicy są członkami PTBUN obserwuje się systematyczny wzrost IF publikowanych prac, które mieszczą się w I i II kwartylu czasopism z tzw. listy filadelfijskiej (Journal Citation Reports). Pozwala to mieć nadzieję na pomyślny rozwój tej dyscypliny naukowej w Polsce, przy szeroko zakrojonej współpracy z wiodącymi ośrodkami neurobiologicznymi na świecie.

Krzysztof Walczak
Akademia Kaliska im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
ORCID 0000-0001-7581-2730

Biblioteki ogólnych regionalnych towarzystw naukowych i ich znaczenie w zmieniającym się pejzażu nauki

Streszczenie

Księgozbiory regionalnych towarzystw naukowych stanowią zarówno ważny element dorobku historycznego stowarzyszeń, jak i ich bieżącej działalności, wspieranej przez własne zbiory biblioteczne, stanowiące m.in. świadectwo dokonań edytorskich poszczególnych stowarzyszeń. Dzieje wielu bibliotek liczone są w dziesiątkach lat, zaś ich zasoby w znaczący sposób wzbogacają narodowy zasób biblioteczny, świadcząc zarówno o bogactwie księgozbiorów, jak również ich znaczeniu w szerszym, ogólnonarodowym sensie. Jesteśmy jednak w trakcie znaczących zmian kształtu książki oraz form informacji naukowej, co ma także wpływ na postrzeganie znaczenia i dostępności literatury zgromadzonej w zasobach bibliotecznych towarzystw naukowych. Artykuł stanowi próbę przeglądu form zasobów bibliotecznych stowarzyszeń naukowych, wskazując na stan, w jakim się znajdują biblioteki oraz zakres wprowadzonych możliwości dotarcia do ich zasobów, jak i dokonując próby oceny możliwości dalszego otwarcia księgozbiorów na nowe techniki dostępu do informacji.

Słowa kluczowe

Biblioteki naukowe, towarzystwa naukowe, informacja naukowa

Książka jest od zawsze nieodłącznym elementem badań naukowych, zarówno w podmiotowym, jak i przedmiotowym sensie procesu nauki. Z faktem tym mamy do czynienia od tysiącleci, bez względu na zmieniający się kształt tego nośnika informacji, jak określamy dzisiaj rozmaite formy materialne, jakie przybiera treść zapisu myśli. Konstatacja ta jest szczególnie istotna w dobie przemian, z jakimi mamy do czynienia w ostatnich dziesięcioleciach, czasie gwałtownych zmian technologicznych, obejmujących także sferę tego niezwyklego przedmiotu, jakim nadal pozostaje książka, w rozmaitych wariantach swego fizycznego istnienia.

Książka, a także biblioteki, były też nieodłączną częścią egzystencji instytucji naukowych, w tym stowarzyszeń o takim charakterze. Księgozbiory były zawsze też jednym z najistotniejszych elementów trwania i działalności regionalnych towarzystw naukowych, zaś ich tradycja narodziła się wraz z początkiem formowania się społecznego ruchu naukowego.

Nie trzeba uzasadniać potrzeby tworzenia bibliotek w trudnych dziesięcioleciach polskiej rzeczywistości wieku dziewiętnastego, bowiem wiele z nich wówczas, a także później, stanowiło podstawowy warsztat pracy naukowej dla pokoleń Polaków. Także obecnie księgozbiory stowarzyszeń naukowych oraz ich działanie stanowią interesującą część dorobku intelektualnego i materialnego naszego środowiska, choć nie uzyskiwały do tej pory w literaturze bibliologicznej miejsca odpowiadającego ich znaczeniu¹.

Omówienie stanu księgozbiorów stowarzyszeń naukowych nie jest prostym zadaniem, a to ze względu na dość niestabilną listę działających stowarzyszeń naukowych. Wynika to nie tylko z faktu powstawania nowych, młodych organizacji tego typu, nie ujętych w istniejących ewidencjach, lecz także z przyczyny stagnacji innych stowarzyszeń, niegdyś prężnie działających, a dziś pozbawionych woli istnienia lub finansowych możliwości działania.

Inną przyczyną są w wielu przypadkach dość fragmentaryczne wiadomości o istnieniu i działaniu bibliotek. W wielu statutach naszych stowarzyszeń biblioteka stanowi ważną część struktury towarzystwa i programu jego działalności. To kwestia tradycji posiadania własnego księgozbioru, związanej, jak wspomniano, z dawnymi zasadami budowy stowarzyszeń społecznych. Nie zawsze jednak zasadę tę (z różnych zresztą powodów) wprowadzano w życie, a zatem nie wszystkie księgozbiory podręczne naukowych stowarzyszeń regionalnych rozwinęły się w prawdziwe biblioteki, pełniące wszystkie funkcje do tej instytucji przywiązane. Przy tej okazji warto zgłosić postulat, aby posiadane zbiory (jeśli istnieją jako własność towarzystwa) oraz ich zawartość zostały odnotowane choćby w postaci informacji na stronie internetowej stowarzyszenia; jej posiadanie stanowi już przecież niemal normę.

Księgozbiory towarzystw naukowych działają w rozmaitych konfiguracjach formalnych. Bez wątplenia najbardziej widoczną formą, ugruntowaną przez tradycję jest pozostawianie bibliotek w strukturze macierzystego towarzystwa i ich względna samodzielność jako agend towarzystwa naukowego. Tak działają nasze najstarsze i najbardziej zasłużone placówki – Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego, Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk czy Biblioteka Naukowa Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu – by zachować tu kolejność powstawania wymienionych stowarzyszeń. Również młodsze, lecz prężnie działające towarzystwa posiadają samodzielne placówki biblioteczne (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Legnicy, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów, Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe), jednak w innych przypadkach liczne trudności (lokalowe, personalne i finansowe) zmusiły niektóre towarzystwa do poszukiwania innych rozwiązań. Jednym z nich jest przekazanie księgozbioru stowarzyszenia w depozyt (czasowy lub wieczysty) placówkom innych sieci bibliotecznych. Dobrym przykładem może tu być To-

1 Zasoby polskiej bibliografii przynoszą stosunkowo niewiele opracowań podejmujących całościowo problem bibliotek stowarzyszeń naukowych. Do ważniejszych należą opracowania: Kociszewski Aleksander, *Towarzystwa regionalne w Polsce 1998-2002*, Ciechanów 2002, s. 27-29; Biblioteka [Krajowego Ośrodka Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury w Ciechanowie]; Kunikowski Stanisław, *Towarzystwa naukowe ogólne w Polsce w XIX i XX wieku*, Włocławek 1999, s. 144-148; Działalność biblioteczna (gł. współcześnie); Maciąg Krzysztof, *Biblioteki towarzystw naukowych działających w Polsce*, „Bibliotekarz” 2011, nr 7/8, s. 29-33.

warzystwo Naukowe w Toruniu, od dawna przechowujące swoje zbiory książek i zabytków w depozycie Książnicy Kopernikańskiej oraz Muzeum Okręgowego w Toruniu, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, które swój szesnastotysięczny księgozbiór druków (w sporej części dziewiętnastowiecznych) niegdyś przekazało działającej w tymże mieście Książnicy Pedagogicznej im. Alfonsa Parczewskiego², a obecnie Akademii Kaliskiej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. Także Włocławskie Towarzystwo Naukowe część swojej ponad trzydziestotysięcznej biblioteki przekazało jako depozyt Bibliotece Głównej Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej. Istnieją też rozwiązania bardziej trwałe, jak formalne połączenie księgozbioru stowarzyszeniowego ze zbiorami innej biblioteki (najczęściej publicznej), a nawet przekazanie księgozbioru innej instytucji bibliotecznej na własność. Tu przykładem może być Ciechanowskie Towarzystwo Naukowe, które swoją bogatą bibliotekę (opartą o zbiory Krajowego Ośrodka Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury) ostatecznie przekazało Miejskiej Bibliotece Publicznej w Ciechanowie. Wiele innych towarzystw gromadzi księgozbiór w sposób deklaracyjny – odnotowując jego prowadzenie w statutach, ewentualnie posiadając zawiązki biblioteki w postaci księgozbiorów podręcznych czy niewielkich darowizn, mniej lub bardziej uporządkowanych³.

ZBIORY

a. druki nowe

Biblioteki regionalnych towarzystw naukowych dysponują ponad milionowym zasobem druków nowych, przede wszystkim o charakterze zbiorów humanistycznych. Pamiętać trzeba, że księgozbiory te powstały głównie w drodze donacji i wymiany międzybibliotecznej, stanowiąc zwłaszcza w XIX wieku ważne zasoby polskiej książki. Niektóre z księgozbiorów towarzystw stoją też u początków bibliotek uniwersyteckich (Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Naukowe w Toruniu), inne do dzisiaj wspierają rozwój miejscowych uczelni; dotyczy to także najmłodszych ośrodków akademickich, powstałych po transformacji 1990 r. Niemal wszystkie stanowią ważne źródło książki regionalnej.

b. czasopisma

W zbiorach regionalnych towarzystw naukowych znajdują się znaczne zasoby czasopism, w tym naukowych i regionalnych. Pośród nich warto wspomnieć czasopisma XIX i pierwszej połowy XX wieku, gromadzone i przechowywane przez

-
- 2 Księgozbiór ten nadal stanowi własność towarzystwa, jednakże na mocy stosownego porozumienia, służy on wszystkim czytelnikom Książnicy.
 - 3 Obszerniej na temat bibliotek regionalnych towarzystw naukowych w artykule K. Walczak, Księgozbiory regionalnych towarzystw naukowych jako element krajowego zasobu bibliotecznego. W: Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej. Pod red. Andrzeja Gulczyńskiego i Zbigniewa Kruszewskiego. Poznań : Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2019 s. 133-148.

istniejące wówczas stowarzyszenia, lub przekazywane poprzez darowizny (rzadziej zakupy antykwaryczne) do zbiorów młodszych stowarzyszeń naukowych.

Znaczącą część zbiorów czasopiśmienniczych stanowią periodyki regionalne, w tym wydawane przez same regionalne towarzystwa naukowe. W wielu przypadkach to jedyne egzemplarze, zachowane w zbiorach krajowych, co dotyczy przede wszystkim prasy efemerycznej wszystkich okresów. Część periodyków jest przechowywanych w postaci kopii mikrofilmowych lub nowszych wersji nośników informacji.

Najcenniejszą częścią zasobów czasopiśmienniczych są zasoby prasy dziewiętnastowiecznej, obecne w wielu bibliotekach towarzystw (m.in. w Płocku, Poznaniu, Toruniu, Warszawie, Przemysłu, Kaliszu i in.).

c. zbiory specjalne

Wiele regionalnych towarzystw naukowych posiada obszerne zasoby zbiorów specjalnych. Zalicza się do nich zarówno ich tradycyjne formy (rękopisy, starodruki, kartografia, grafika, fotografie <fotokopie>, mikrofilmy, dokumenty życia społecznego), jak też współczesne formy informacji, a zatem zbiory elektroniczne oraz dostęp do zbiorów wirtualnych (bazy danych).

Istniejące zasoby rękopisów występują zarówno w zbiorach bibliotecznych jak i archiwach, prowadzonych przez część towarzystw. Wyróżnić można tu zarówno zbiory rękopisów historycznych, obecne we wszystkich niemal większych bibliotekach regionalnych towarzystw naukowych, jak i współczesne dokumenty archiwalne, zazwyczaj o charakterze prymarnym, posiadające znaczenie dokumentacyjne dla działalności samych stowarzyszeń. Historyczne zbiory rękopisów są cennym uzupełnieniem krajowych zasobów tego typu dokumentów.

Jeszcze znaczniejsze są zasoby starodruków, gromadzonych i przechowywanych przez biblioteki towarzystw. Najbogatsze zbiory są własnością Towarzystwa Naukowego Płockiego oraz Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, choć inne biblioteki dysponują równie interesującymi i często unikatowymi egzemplarzami (Toruń, Przemysł, Legnica, Łomża, Olsztyn). Wśród zbiorów dawnych druków na szczególną uwagę zasługują inkunabuły.

Równie interesujące są zasoby kartografii i grafiki, będące własnością poszczególnych towarzystw. Stanowią one ważną część charakterystycznych dla dawnych stowarzyszeń naukowych zbiorów muzealnych i bywały (jak w przypadku Towarzystwa Naukowego w Toruniu) przekazywane w depozyt muzeom. Znaczna część jednak tego typu zbiorów (dotyczy to zazwyczaj najstarszych stowarzyszeń) pozostaje fragmentem księgozbiorów.

Stosunkowo nową formą zbiorów specjalnych są dokumenty życia społecznego, gromadzone przez nieliczne stowarzyszenia, choć wysoko cenione pozostają świadectwa dawnych epok zachowane w postaci druków ulotnych. Część z nich została wprowadzona do księgozbiorów głównych. Najnowsze dokumenty są dość niechętnie gromadzone ze względu na pracochłonność opisu i kłopotliwość przechowywania, a to ze względu na zróżnicowane formy fizyczne tychże zbiorów. Zazwyczaj jednak przechowywane są dokumenty dotyczące bieżącej działalności stowarzyszeń (afisze, plakaty, zaproszenia).

Pomimo trudności organizacyjnych i finansowych część bibliotek regionalnych towarzystw naukowych od dawna weszła w proces komputeryzacji placówek bi-

blibtecznych oraz digitalizacji zbiorów. Działanie to umożliwia w pierwszym przypadku łatwiejszy dostęp do księgozbiorów (orientację w zasobach, zamówienie online), w drugim zaś udostępnia kopię dzieła, oszczędzając oryginał, jak również ułatwia dostęp do dokumentu. Jakkolwiek wykonano tu już znaczną pracę, konieczna jest kontynuacja tych działań, zwłaszcza w przypadku bibliotek najcenniejszych, stanowiących nadal własność towarzystw. Ułatwienie dostępu do zbiorów bibliotek stowarzyszeń naukowych wzbogaci polskie zasoby biblioteczne i ułatwi dostęp do nich, bez konieczności kontaktu z oryginałem. W taki sposób przygotowuje się już najcenniejsze zbiory do użytkowania (Towarzystwo Naukowe Płockie, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe, Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk i inne biblioteki), podobnie jak to się stało ze zdigitalizowanymi dawnymi zbiorami muzycznymi, stanowiącym własność Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Legnicy. Ten kierunek działania wydaje się w dzisiejszej rzeczywistości bardzo obiecujący.

W dzisiejszej rzeczywistości działalności znaczącej części towarzystw naukowych problemem jest utrzymanie zbiorów; ich zabezpieczenie i udostępnianie, a to ze względu na trudne warunki działania większości tych stowarzyszeń. Także z tego powodu niezwykle ważną sprawą staje się kwestia dostępu do zgromadzonych zasobów bibliotecznych. Posiadają one bowiem znaczną wartość historyczną, liczącą się w skali kraju, również w perspektywie narodowego zasobu bibliotecznego. Niektóre z księgozbiorów (np. PTPN) są penetrowane przez retrospektywne bibliografie narodowe (np. Bibliografia polska XIX stulecia Estreichera).

Rozwój księgozbiorów, choć w dużej mierze selektywny, powoduje kłopoty lokalowe poszczególnych bibliotek, zazwyczaj mieszczących się w siedzibach towarzystw. Dochodzi do tego zazwyczaj postępująca dekapitalizacja pomieszczeń bibliotecznych, wymagających remontów oraz zakupu sprzętu magazynowego, pozwalającego na lepsze wykorzystanie powierzchni magazynowych.

Z racji braków środków finansowych, istotnych dla planowego uzupełniania zbiorów w nowości wydawnicze, utrzymuje się tendencja do budowania księgozbiorów w oparciu o dary książkowe – zarówno przekazywanych przez członków towarzystwa, jak i donacje zewnętrzne – co z jednej strony związane jest z tradycją przekazywania własnego dorobku naukowego przez autorów, z drugiej zaś sytuacjami pozbywania się prywatnych księgozbiorów, gromadzonych zwłaszcza w latach 60., 70. i 80. XX wieku.

Naturalną metodą powiększania zbiorów pozostaje własny dorobek wydawniczy towarzystw, włączany do zasobów bibliotecznych. W niektórych przypadkach (zwłaszcza jeśli idzie o edycje lokalne, wydawane przez miejscowe wydawnictwa), mamy do czynienia z unikatowymi publikacjami, trudno dostępnymi nawet w bibliotekach upoważnionych do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego. To także efekt braku świadomości prawnej obowiązku przekazywania egzemplarza przez młode (zarówno prywatne jak i samorządowe) wydawnictwa lokalne lat 90. XX wieku, lecz także współczesna regulacja legislacyjna, pozwalająca (przy druku nakładów poniżej 100 egzemplarzy) na rezygnację z wysyłki egzemplarza obowiązkowego do innych bibliotek, poza Biblioteką Narodową.

W tej sytuacji szczególną wagę przywiązywać należy do przemian technologicznych w sferze książki, jakich jesteśmy świadkami w ostatnich dziesięcioleciach. Zmiany w postrzeganiu roli książki i biblioteki, także w perspektywie społecznych

stowarzyszeń naukowych, widoczne są w postaci wchodzenia w obszar działań, narkreślany przez nowoczesne technologie, zdomowione dzisiaj w bibliotekach państwowych i samorządowych, dysponujących z reguły środkami finansowymi, o jakich nie mogą marzyć biblioteki stowarzyszeń, prowadzonych silami społecznymi.

Obserwujemy zatem działania polegające w pierwszym rzędzie na tworzeniu katalogów online, umożliwiających dostęp zdalny do informacji o zbiorach; w kilku przypadkach szczególnie bogate zbiory zostały udostępnione publicznie poprzez digitalizację katalogów kartkowych (Biblioteka PTPN). Interesującym rozwiązaniem jest także umieszczenie informacji o zasobie bibliotecznym na platformach lokalnych bibliotek cyfrowych (Płocka Biblioteka Cyfrowa), szczególnie, jeśli zasób ten nie wchodzi w sposób całościowy w system regionalny bibliotek cyfrowych (np. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa).

Nowe możliwości technologiczne pozwoliły na dostęp nie tylko do informacji katalogowych, lecz także do treści druków (w przypadku TNP to dostęp do cyfrowych wersji starodruków, archiwalnej prasy i historycznych plakatów), jak również ekspozycję w przestrzeni cyfrowej zasobów grafiki i fotografii, znajdujących się w posiadaniu bibliotek i szczególnie cennych często ze względu na swój unikatowy charakter. Wielkie biblioteki stowarzyszeń eksponują także inne elementy posiadanych zasobów, jak np. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, pokazujące zabytkowe oprawy w swoich zbiorach, a także Wirtualną Galerię im. Mielżyńskich.

Stan podobnych działań, podejmowanych w przestrzeni cyfrowej, zależy od wielu czynników (m.in. formy utrzymywania zbiorów bibliotecznych przez towarzystwo, historycznej wartości księgozbioru, możliwości i umiejętności pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych w postaci grantów itd.). Jednakże dzisiaj to najważniejszy sposób wpisania najcenniejszych bibliotek regionalnych stowarzyszeń naukowych w obszar ogólnopolskiego zasobu bibliotecznego oraz uświadomienie, iż ze względu na swoją wartość stanowią ważny, a niedoceniany element krajowego systemu bibliotecznego i archiwalnego.

Katarzyna Wojan
Polskie Towarzystwo Językoznawcze
Uniwersytet Gdański
e-mail: katarzyna.wojan@ug.edu.pl

Działalność Polskiego Towarzystwa Językoznawczego w czasie pandemii

Wprowadzenie

Polskie Towarzystwo Językoznawcze (dalej: PTJ)¹ jest jednym ze starszych stowarzyszeń naukowych w kraju². Za niespełna trzy lata Towarzystwo będzie obchodziło setną rocznicę istnienia. Jeszcze do niedawna w planach Zarządu PTJ była organizacja jubileuszowego Zjazdu w Uniwersytecie Lwowskim – ośrodku³, w którym odbyło się pierwsze walne zebranie⁴; niestety, niespodziewanie wojna wytoczona Ukrainie przez Federację Rosyjską tę ideę obchodów zniweczyła.

-
- 1 Historię powstania i działalności PTJ na tle rozwoju językoznawstwa polskiego w okresie od końca XIX w. i pierwszych dwu dekad XX w. opisał m.in. Mirosław Skarżyński (*M. Skarżyński, Powstanie Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, „LingVaria” XI, nr 2 (22), 2016, s. 295–304); ostatnio – podczas II Kongresu Nauki w Poznaniu – krótki zarys działalności przedstawiła Krystyna Data, b. sekretarz PTJ, obecnie członek honorowy (zob. K. Data, *Historia, teraźniejszość i przyszłość Polskiego Towarzystwa Językoznawczego [w:] Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej*, pod red. Andrzeja Gulczyńskiego i Zbigniewa Kruszewskiego, Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2019, s. 233–241).
 - 2 Jak podaje Skarżyński: „Przed rokiem 1918 na ziemiach polskich działało pięć towarzystw naukowych ogólnych”, co znaczy tu, że ich członkami były osoby zajmujące się różnymi dziedzinami nauki w sposób mniej lub bardziej systematyczny, oraz osiemnaście towarzystw „jednodyscyplinarnych”, m.in. Towarzystwo Filologiczne (założone w 1893), Towarzystwo Filozoficzne (1904), Towarzystwo Historyczne (1886), Towarzystwo Ludoznawcze (1895), Stowarzyszenie Badaczy i Miłośników Poezji A. Mickiewicza (1886, potem Towarzystwo Literackie im Adama Mickiewicza), Towarzystwo Przyrodników im. Mikołaja Kopernika (1875) i in., wśród nich ekonomiczne i medyczne. Liczba ta zaczęła się powiększać już w pierwszych latach niepodległości. Między innymi z inicjatywy trójki profesorów Uniwersytetu Jana Kazimierza: Jana Czekanowskiego, Andrzeja Gawrońskiego i Zygmunta Smogorzewskiego, powstało we Lwowie w 1922 r. Polskie Towarzystwo Orientalistyczne.” (*M. Skarżyński, Powstanie Polskiego Towarzystwa...*, op. cit., s. 296).
 - 3 Współzałożycielami PTJ byli przedstawiciele różnych ośrodków naukowych, w tym lwowskiego.
 - 4 Pierwsze walne zebranie organizacyjne 13 członków PTJ odbyło się 31 maja 1925 roku w sali Seminarium Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie

Zasadniczym celem PTJ jest przyczynianie się do płynnego „rozwoju wiedzy językoznawczej”, co szczegółowo określa *Statut* (Rozdz. II § 5):

1. Celem Towarzystwa jest przyczynianie się do rozwoju wiedzy językoznawczej, ze szczególnym uwzględnieniem wartościowych ustaleń naukowych oraz nowatorskich rozwiązań praktycznych.

2. Do osiągnięcia swego celu zmierza Towarzystwo przez:

- 1) upowszechnianie i popularyzację osiągnięć językoznawczych,
- 2) ułatwianie i podtrzymywanie kontaktów i łączności wśród swych członków oraz kontaktów z ośrodkami i stowarzyszeniami naukowymi za granicą,
- 3) urządzanie zjazdów, sesji naukowych, seminariów, posiedzeń i odczytów naukowych,
- 4) wydawanie periodyku naukowego pt. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”⁵,
- 5) publikacje wydawnictw,
- 6) organizację wykładów i dyskusji o charakterze naukowo-badawczym⁶.

Od 1947 roku Zjazdy PTJ odbywają się regularnie raz w roku⁷. Przerwa nastąpiła w 1982 roku ze względu na nadzwyczajną sytuację wewnętrzną, tj. stan wojenny, i – po raz drugi – w 2020 roku z powodu ogłoszonego stanu pandemii SARS-COV-19.

W niniejszym artykule zostanie przedstawiona działalność PTJ w uwarunkowaniach pandemii, a zatem okolicznościach nieprzewidzianych, kryzysowych, nakładających liczne ograniczenia zarówno pod względem formalnym funkcjonowania Towarzystwa (tj. zgodności z zapisami w Statucie), jak i konwencji praktyki organizacyjnej, a także w kontinuum kontaktów personalnych i zbiorowych. Z drugiej zaś strony zaistniała sytuacja nakreśliła nowe perspektywy strategii w ruchu naukowym; w pewnej mierze sprzyjała wyzwoleniu ukrytych tzw. kompetencji twardych posiadanych przez humanistów, dając asumpt do rozszerzenia pola ich starań. Do owego momentu działania członków PTJ określa się jako tradycyjne, oparte na koncepcji aktywności usytuowanej i zogniskowanym schemacie bezpośrednich kontaktów międzyludzkich w trakcie z góry ustalanych wystąpień i spotkań publicznych, implikowanym intuicyjną awersją do wirtualizacji przestrzeni życia naukowego.

(za M. Skarżyński, *Powstanie Polskiego Towarzystwa...*, s. 300; zob. też K. Data, *Historia, teraźniejszość i przyszłość...*, s. 233); z ramienia gospodarzy utworzył je Tadeusz Lehr-Spławiński (1891–1965), wybitny sławista, profesor trzech uniwersytetów: UAM w Poznaniu, Uniwersytetu Lwowskiego i UJ, członek PAU i PAN, autor prac m.in. na temat etnogenezy Słowian.

5 Dzieje i główną problematykę „Biuletynu PTJ” omówiła Data – zob. K. Data, „*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*” – historia, teraźniejszość, przyszłość [w:] *Czasopisma towarzystw naukowych w Polsce*, pod red. Andrzeja Kansego, Warszawa: PAN, 2017, s. 165–170.

6 Zob. *Statut PTJ*, http://ptj.civ.pl/download/polskie/statut/Statut_PTJ.pdf (dostęp: 13.09.2022).

7 Kalendarium Zjazdów zamieszczone jest na stronie domowej PTJ w zakładce „Historia” (<http://ptj.civ.pl/pl/>); zob. też K. Data, *Historia, teraźniejszość i przyszłość...*, op. cit., s. 201–205.

Specyfika środowiska humanistycznego (językoznawczego)

Należy zaznaczyć, że humaniści w środowiskach naukowych funkcjonują zgoła inaczej niż reprezentanci odmiennych nauk, np. ścisłych czy przyrodniczych, mierzą się z innego rodzaju problemami, mają realnie mniejsze możliwości uzyskiwania dofinansowań na działalność w zakresie promocji nauki, nietożsamy dostęp do najnowszej wiedzy technologicznej oraz jej aplikacji, a także wręcz „symboliczną” współpracę z personelem obsługującym nowe technologie, w tym platformy cyfrowe. Ponadto relatywnie rzadko realizowana wśród humanistów praca zespołowa (czy laboratoryjna – ta w przypadku jedynie badań interdyscyplinarnych) potęguje swego rodzaju alienację, jednak nie w sensie negatywnym, bowiem zindywidualizowany proces zdobywania wiedzy humanistycznej, jej przyswajania i przetwarzania na poziomie mentalnym (filozoficznym) oraz sposób prowadzenia refleksji naukowej – rządzi się swoimi prawami. Humanisci z reguły przejawiają też mniejsze zainteresowanie innowacjami z zakresu technologii informacyjnych, co skutkuje pewnymi zapóźnieniami w nabywaniu umiejętności korzystania np. z software i freeware oraz zdobyczy technicznych (częściej dotyczy to starszych generacji uczonych, obecnych w środowisku i niezaprzestających swej działalności twórczej).

Malum nullum est sine aliquo bono

Dziś można stwierdzić, że prócz początkowych problemów organicznych, związanych z koniecznością formalnego przeprowadzenia wyborów do nowych władz PTJ, pandemia nie przeszkodziła w istotny sposób jego członkom w realizowaniu zadań statutowych, wręcz – paradoksalnie – zaobserwowano zwiększoną dynamiczność w linearnym procesie celowego upowszechniania wiedzy osobniczej i aktach wymiany racjonalnej myśli oraz użytecznej informacji naukowej. W krótkim czasie społecznym⁸ dokonały się transformacje sposobu uaktywniania się i uwspólniania podejścia epistemicznego w modelu przestrzeni komunikacji publicznej. Uzyskano wyższą skuteczność intelektualnego i twórczego – o holistycznym charakterze – oddziaływania na humanistyczne kręgi akademickie i pozaakademickie, tj. w zakresie transferu aktualnej wiedzy, frekwencji uczestnictwa w wydarzeniach naukowych, w tym skategoryzowanych i nieskategoryzowanych konwersacjach na temat bieżącej problematyki naukowej, inkorporacji szerszych i zróżnicowanych (wiekowo, pod względem profilu zainteresowań badawczych, doświadczenia naukowego itp.) środowisk. Można zatem mówić o pewnym fenomenie kreatywności społecznej i intencji przekraczania zwyczajowych horyzontów myślenia oraz zmiany uzusu działania, nowym paradygmacie przedsiębiorczości osób stowarzyszonych, a nawet wizerunkowej awangardzie naukowych indywidualności. Potwierdza to Arystotelesowską metafizyczną koncepcję człowieka *politikon zoon*.

8 Termin za Sonia Horonziak, *Czas społeczny a zmiana społeczna*, „Pisma Humanistyczne” 2014, nr 12, s. 103–120.

Problem wyborczy

Jedną z ważniejszych, a zarazem pilnych w pierwszym roku „pandemicznym” była kwestia formalna przeprowadzenia wyborów w związku z upływającą w 2020 roku trzyletnią kadencją władz oraz komisji rewizyjnej PTJ. Zgodnie z obowiązującym Statutem władze obierane są spośród osób będących członkami PTJ w drodze głosowania bezpośredniego przeprowadzonego w trybie niejawnym podczas zwoływanego zwyczajnego Walnego Zgromadzenia (wybór czternastu osób). Znalazłszy się w nowej sytuacji, Towarzystwo musiało zmierzyć się z różnego rodzaju problemami (czynniki odgórne i oddolne; kwestie prawne, legislacyjne, finansowe, techniczno-technologiczne, sprawnego zarządzania i in.). Te w szczególności dotyczyły:

- bieżącego ustawodawstwa krajowego – wprowadzania ustaw dotyczących funkcjonowania instytucji i in. w czasie pandemii, w tym o tarczach antyepidemicznych (antykryzysowych), ich interpretacji (pojawił się szereg niejasności, a nawet sprzeczności);
- regulacji statutowych PTJ dotyczących administracyjnych procedur przeprowadzenia wyborów, zgodności z obowiązującymi aktami prawnymi⁹ (kwestia odroczenia Walnego Zgromadzenia; udzielenia ustępującemu Zarządowi absolutorium; zatwierdzenie sprawozdań, w tym finansowych; kwestia możliwości przeprowadzenia wyborów w trybie zdalnym – uzyskanie quorum podczas Walnego Zgromadzenia, poinformowanie wszystkich członków za pomocą wiadomości mailowych (w obliczu faktu nieposiadania lub niekorzystania z adresów poczty elektronicznej przez część członków);
- decyzji podejmowanych na poziomie rektorów jednostek macierzystych większej rzeszy członków PTJ, tj. postanowień władz szeregu polskich uczelni o wstrzymaniu wyjazdów służbowych pracowników do końca września 2020 r.;
- niedostatecznego instytucjonalnego wsparcia i doradztwa (m.in. ze strony RTN¹⁰, MNiSW¹¹);

9 Jedną z tzw. tarcz antykryzysowych 4.0. (Dz. U. 2020, poz. 695) zmieniała ustawę z dn. 7 kwietnia 1989 r. *Prawo o stowarzyszeniach* (Dz. U. 1989, nr 20, poz. 104 z późn. zm.) z dniem 18 kwietnia 2020 r. (Dz. U. 2020, poz. 2261) – patrz: *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy – Prawo o stowarzyszeniach*. Ze zmiany tej wynikało, że – wbrew Statutowi – istniała możliwość organizacji wyborów oraz posiedzeń w trybie zdalnym. W gruncie rzeczy w przypadku wielu stowarzyszeń nie było to oczywiście ani proste i nasuwało szereg pytań: czy stowarzyszenia naukowe mogą (jak np. spółdzielnie mieszkaniowe) odroczyć walne zebranie do czasu odwołania stanu pandemii (miałyby wówczas 60 dni na jego odbycie i przeprowadzenie wyborów)?

10 W tej sprawie zwrócono się do podstawowych organów administracji państwowej. W pierwszej kolejności wysłano do Rady Towarzystw Naukowych mail z zapytaniem: „Czy RTN podjęła jakieś działania w sprawie sytuacji towarzystw naukowych w czasie epidemii?” (wiadomość elektroniczna z dn. 10.06.2020).

11 Nieco później wystosowano do Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oficjalne pismo z prośbą o umożliwienie podjęcia decyzji o przedłużeniu kadencji obecnego Zarządu PTJ. Oto fragment jego treści: „W obecnej sytuacji związanej z zapobieganiem,

- braku odpowiednich środków finansowych na zabezpieczenie dostępu do wybranej (możliwej) platformy cyfrowej, jej obsługi, przepustowości itd.

Sprawą wyborów do władz zdecydowanie zajęto się po zniesieniu w kraju tzw. lockdownu; musiały być one przeprowadzone w warunkach zgodnych z przyjętą ordynacją wyborczą. Możliwe okazało się ich odroczenie do najbliższego zjazdu stacjonarnego. Kadencja członków organu uległa przedłużeniu o dwa lata na podstawie art. 28 *Tarczy antykryzysowej 4.0* dodanego w *Ustawie z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach* (Dz. U. 2019, poz. 713 ze zm. oraz z 2020 r., poz. 695) art. 10 ust. 1f oraz uchwały z dn. 13 września 2021 r. podjętej¹² przez Walne Zgromadzenie LXXVIII Zjazdu PTJ, odbytego w Gorzowie Wielkopolskim ze względów epidemiologiczno-sanitarnych w trybie hybrydowym kontaktu. (Preferowany model hybrydowy umożliwił uczestnictwo w obradach większej liczbie osób). Ostatecznie wybory zostały przeprowadzone 26 września 2022 r. podczas LXXIX Zjazdu PTJ zorganizowanego w Warszawie w kształcie stacjonarnym.

Mówią, że postęp nas bogaci co wiek...¹³

Polskie Towarzystwo Językoznawcze, mimo początkowych trudności (różnych od tych, jakie dotknęły ośrodki akademickie czy badawcze), wypełniało statutową zadaniowość w zakresie przyczyniania się do rozwoju wiedzy językoznawczej poprzez uskutecznianie interaktywnej komunikacji multimedialnej z wykorzystaniem platformy cyfrowej i oprogramowania do wideokonferencji ZOOM. Zanim nastąpiły wdrożenia i – implikowany technologiami – rozkwit działalności „w nowej odsłonie”, Towarzystwo musiało rozwiązać podstawowe problemy związane z oprzyrządowaniem elektronicznym, wymaganiami technicznymi, kompatybilnością oprogramowań, zapewnieniem obsługi itd. Nie posiadało i nie posiada wystarczających

przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. z 2020 r., poz. 511 ze zm.), która uniemożliwiła nam zorganizowania zjazdu w zaplanowanym terminie podjęliśmy decyzję o przeniesieniu go na wrzesień 2021. Pozostaje jednak problem wyborów władz towarzystwa, ponieważ we wrześniu kończy się ich kadencja. Towarzystwo liczy ok. 500 członków uprawnionych do głosowania, musimy wybrać 14 członków władz (9 Zarząd i 5 Komisja Rewizyjna), ponadto trzeba w głosowaniu zatwierdzić sprawozdania i udzielić Zarządowi absolutorium, część musi być tajna. Statut nie przewiduje ani przedłużenia kadencji władz, ani innej formy wyborów. Ewentualne zdalne wybory są w tej sytuacji trudne do przeprowadzenia ze względu na dużą liczbę uprawnionych do głosowania i przeprowadzenie kilku głosowań. W tej sprawie musielibyśmy zasięgnąć porady prawnej w zakresie poprawności zdalnych procedur wyborczych oraz skorzystać z pomocy informatycznej, sytuacja finansowa Towarzystwa nie pozwala na ponoszenie dodatkowych kosztów. [...] Zarządowi zależy na sprawnym dalszym funkcjonowaniu PTJ, jednak w obecnej sytuacji znaleźliśmy się w sytuacji patowej, nie chcielibyśmy, by obecna sytuacja wpłynęła negatywnie na działalność Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, które sprawnie działa od prawie stu lat. Liczymy na pomoc ze strony MNiSW i umożliwienie nam podjęcia decyzji o przedłużeniu kadencji obecnego Zarządu.” (op. cit., pismo z dn. 27.07.2020, Kraków – dokument wewnętrzny udostępniony do wglądu).

12 Uchwała została przyjęta jednogłośnie.

13 Op. cit., Cyprian Kamil Norwid, *Sierocstwo*.

środków finansowych na zakup odpowiedniej oprogramowanej platformy i jej utrzymanie, a ponieważ nie jest afiliowane przy żadnej uczelni, nie miało do dyspozycji np. usługi internetowej Microsoft Teams, służącej współpracy zespołowej wysokiej jakości. We znaki dała się pewna nierówność potencjałów, tj. własności i możliwości nabycia wyposażenia techniczno-technologicznego przez towarzystwa naukowe w stosunku do mienia i możliwości wdrożenia działań zaradczych uczelni wyższych czy nawet szkół. Doszedł też problem dostępu do łączy internetowych, a przede wszystkim nielimitowanego internetu o odpowiedniej prędkości transferu danych. Uczelnie były lepiej sytuowane materialnie i przystosowane do zaimplementowania nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych, przy czym dysponowały profesjonalną kadrą informatyków, udzielającą pracownikom w sposób ciągły niezbędnego instruktażu.

Z pomocą przyszedł Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie, który udostępnił Towarzystwu platformę ZOOM, mogącej jednorazowo pomieścić 100 osób. (O ile mi wiadomo, IJP PAN w dalszej kolejności zakupił abonament na większą liczbę kont). Dzięki tej usłudze PTJ mogło wypełniać swoją misję w sposób – jak można dziś sądzić – w pełni zadowolający, a przede wszystkim sprzyjający modelowaniu zachowań (naukowych, organizacyjnych, informacyjnych, komunikacyjnych, integracyjnych, wspólnotowych, prospołecznych itp.) osób stowarzyszonych oraz konstruowaniu multimodalnej praktyki dyskursywnej. Warto tu przypomnieć trafny, wysunięty podczas II Kongresu Nauki, postulat Krystyny Daty: „Potrzebne są nowe rozwiązania, takie jak na przykład konferencje internetowe”¹⁴. Oczywiście wideokonferencje nie są nowością – w humanistyce były praktykowane od lat (walorem – niskie koszty osobowe i organizacji)¹⁵, jednak prawdziwy telekonferencyjny boom nastąpił w czasie stanu pandemii i trend ten wyraźnie się utrzymuje.

Swoją misję PTJ realizuje moderując działalność naukową i popularyzatorską w różnej postaci kontaktu personalnego i zespołowego. Stowarzyszeniu udało się odpowiedzieć na wyzwania stawiane przez współczesność oraz rzeczywistość przejściowego okresu wywołanego pandemią. *Signum temporis* jest przedsięwzięcie różnorodnych form i metod komunikacji, służących wymianie myśli (naukowej i społecznej), jak też personalnej aktywizacji poprzez kreowanie dyskusji i zapraszanie do uczestnictwa (biernego bądź aktywnego), formułowania wypowiedzi (ocennych, poznawczych, twórczych itp.), konfrontowania refleksji. Wprawdzie formy kontaktu społecznego realizowane w relacji online nie zastąpią kontaktu bezpośredniego, osobistego, charakteryzującego się lepszą percepcją (w tym słuchowo-wzrokową), skuteczniejszym odczytem wysyłanych sygnałów niewerbalnych, a także wytworzeniem niepowtarzalnej atmosfery emocji między nadawcą a odbiorcą/odbiorcami itp., to model integrowania się w przestrzeni nowego typu należy postrzegać jako substytucyjny i oceniać jako pozytywny – produktywny i motywujący – bowiem spełniający rolę.

Na początkowym etapie komunikowania się za pomocą platformy ZOOM pojawiły się pewne problemy związane ze sprawnością posługiwania się nowym narzę-

14 K. Data, *Historia, terażniejszość i przyszłość...*, op. cit., s. 207.

15 W środowisku rusycystów i sławistów udział w tego typu spotkaniu określany był mianem „zaoczny”.

dziem – dotyczyły części członków stowarzyszonych. Z satysfakcją należy odnotować, że nie miało miejsca wykluczenie ze wspólnoty „wirtualnej” osób z powodu niedostatku umiejętności obsługi narzędzi. Problemy były rozwiązywane w porządku bieżącym dzięki koleżeńskiemu wspomaganiam. W relatywnie krótkim czasie kompetencje te podwyższono i udoskonalono.

W trybie zdalnym przeprowadzono łącznie sześć wykładów naukowych i kilka promocji naukowych książek połączonych z dyskusją. Zorganizowano też spotkania rocznicowe i jubileuszowe itp. Z kolei forma hybrydowa umożliwiła odbycie LXXVIII Zjazdu PTJ w Gorzowie Wielkopolskim we wrześniu 2021 roku¹⁶. Dodatkowo obrady były rejestrowane i zostały udostępnione w serwisie internetowych YouTube. Informacje o nadchodzącym wydarzeniu każdorazowo zamieszczano na liście lingwistycznej „Ling”, które systemowo były rozsyłane osobom spoza kręgu PTJ. Dzięki takiemu zarządzaniu informacją w wydarzeniach naukowych inicjowanych bądź współorganizowanych przez PTJ mogło uczestniczyć na odległość kilkadziesiąt zainteresowanych osób w czasie jednej sesji.

Cywilizacji dwie widzę ustawnie: / Jedna, chce wszystko odkrywać na serio, / Druga, chce wszystko pokrywać zabawnie...¹⁷

Niemalą popularnością cieszy się serwis społecznościowy Facebook. W zasadzie zakładanie i prowadzenie serwisów społecznościowych wpisuje się w standardową paletę działań promocyjnych instytucji sprawczych, jednostek naukowych, stowarzyszeń itp., spełniając jednocześnie niepisany wymóg istnienia w zbiorowości online (por. kryterium stawiane wydawnictwom przez naukową bazę danych „Scopus”).

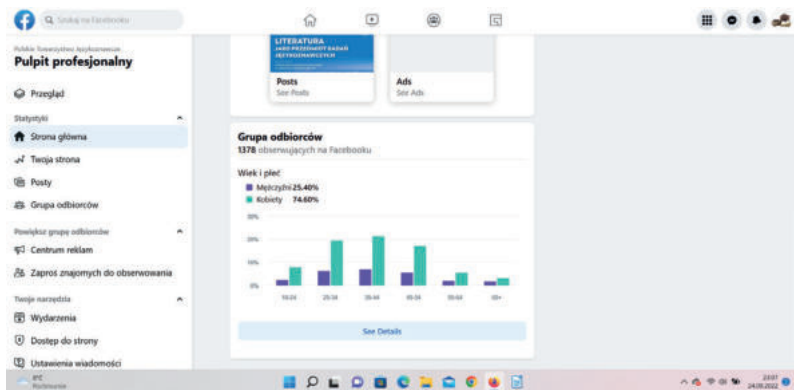
W grudniu 2016 roku w ramach serwisu Facebook utworzono grupę członków PTJ oraz jego sympatyków¹⁸. Dotychczas odnotowano 1,3 tys. obserwujących, a także 1,3 tys. polubień, czyli tzw. lajków. W dobie pandemii zaobserwowano wzmoczoną aktywność jego użytkowników. Poniżej na rys. 1 przedstawiono dane¹⁹ dotyczące ogólnej liczebności grupy obserwujących profil PTJ z podziałem na płeć. Rys. 2 obrazuje dane na temat liczebności grupy odbiorców według ich lokalizacji w świecie (z wyszczególnieniem kraju pochodzenia), anaoczniając pewien wycinek społecznego umiędzynarodowienia. Na rys. 3 pokazano udział grupy odbiorców według ich lokalizacji krajowej (w podziale na miasta).

16 Zob. *Relacja z LXXVIII Zjazdu Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, na stronie Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, zakładka: „Wydarzenia”, <https://ajp.edu.pl/wydarzenia/5563-relacja-z-lxxviii-zjazdu-polskiego-towarzystwa-jezykoznawczego.html> (dostęp: 13.09.2022).

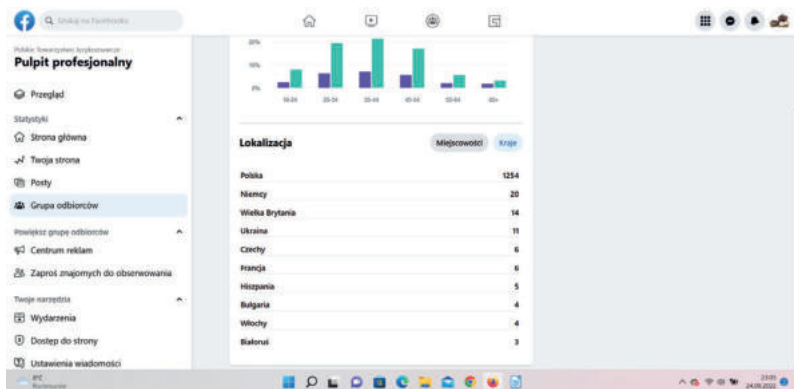
17 Op. cit., Cyprian Kamil Norwid, *Sieroctwo*.

18 Pomysłodawcą profilu, założycielem i administratorem jest dr hab. Leszek Szymański, prof. UZ, członek Zarządu PTJ w obecnej kadencji.

19 Dane udostępnione przez Leszka Szymańskiego – stan z dn. 24 września 2022 r. (zob. L. Szymański, *PTJ na Facebooku*, niepublikowane materiały ikonograficzne z wystąpienia na Walnym Zgromadzeniu podczas LXXIX Zjazdu PTJ; *Literatura jako przedmiot badań językoznawczych*, UKSW, Warszawa–Bielany 26–27.09.2022).

Rys. 1. Grupa odbiorców na Facebooku z podziałem na płeć

Rys. 2. Grupa odbiorców na Facebooku wg ich lokalizacji w świecie

Rys. 3. Grupa odbiorców na Facebooku wg ich lokalizacji w Polsce

Współtworzony portal służy dzieleniu się informacjami naukowymi, prezentacji osiągnięć (związanych z karierą naukową, wyróżnieniami itp.) członków stowarzyszenia. Zamieszczane są na nim fotorelacje ze Zjazdów PTJ (także tych historycznych), jubileuszy, hiperłącza (linki) do wystąpień naukowych oraz nekrologi zmarłych członków. Promowane są wydarzenia naukowe i popularnonaukowe, których organizatorami bądź uczestnikami są polscy językoznawcy, nagłaśniane są ważniejsze wystąpienia; m.in. informowano o jubileuszowej konferencji naukowej „70 lat Komitetu Językoznawstwa PAN. Osiągnięcia, kontynuacje, perspektywy polskiej lingwistyki”, zorganizowanej 6–7 czerwca 2022 r. przez KJ PAN oraz Uniwersytet Jagielloński, podczas której referaty otwierające obrady wygłosili wybitni językoznawcy – prof. dr hab. Maciej Grochowski, prof. dr hab. Krystyna Kleszczowa, prof. dr hab. Piotr Stalmaszczyk oraz prof. dr hab. Elżbieta Tabakowska²⁰.

Żywo upowszechniane są nowości wydawnicze. Do tej pory na Facebooku przedstawiono sto kilkadziesiąt pozycji wydawniczych (monografie książkowych, zbiorowych tomów pokonferencyjnych, wydań specjalnych periodyków naukowych ofiarowanych jubilatam, m.in. tom „Prac Filologicznych” 76/2021 dedykowany prof. Krystynie Waszakowej, wybitnej warszawskiej polonistce). Poinformowano o ważnych wydarzeniach publikacyjnych, m.in. o książce poświęconej zmarłemu członkowi PTJ, prof. Jackowi Fisiakowi – *Mostly Medieval: In Memory of Jacek Fisiak* pod red. Hansa Sauera i Piotra Chruszczewskiego (San Diego 2020); jubileuszowej dylogii dedykowanej prof. Elżbiecie Mańczak-Wohlfeld – *Languages in contact and contrast. A Festschrift for Professor Elżbieta Mańczak-Wohlfeld on the Occasion of Her 70th Birthday* oraz *Kontakty językowe. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Elżbiecie Mańczak-Wohlfeld z okazji 70. urodzin* pod red. Magdaleny Szczyrbak i Anny Tereskiewicz (Kraków 2020); materiałach okolicznościowych z okazji setnej rocznicy urodzin prof. Ireny Bajerowej (12 marca 2021), byłego członka honorowego; prezentacji tekstu *Na dziewięćdziesięciolecie Profesora Janusza Siatkowskiego* autorstwa prof. dr hab. Doroty Rembiszewskiej („Bohemistyka” 2/2019) itd.

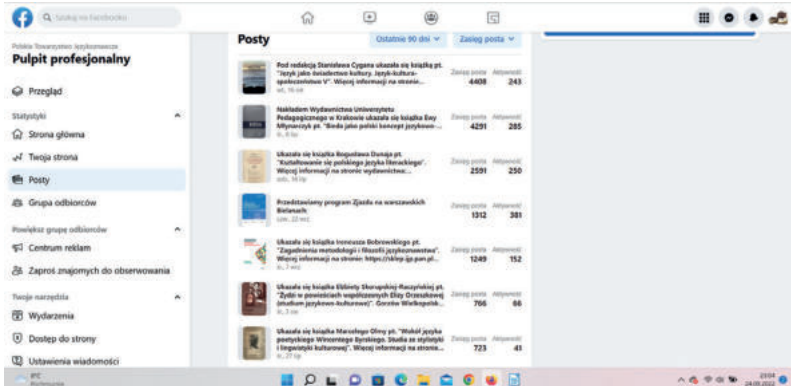
Na rys. 4 pokazano przykładowe zasięgi postów zamieszczonych na Facebooku w proporcji danych liczbowych zasięgu i aktywności w określonych odcinkach czasowych (każdy post opatrzony jest indywidualną datą wejścia).

Wprowadzenie na portal społecznościowy cyklu informacyjnego można odczytać jako nową jakość społecznej ewaluacji wiedzy (odbiór polecanych tematów, preferencje, prognozy, postulaty, recenzje).

Podsumowanie

Narzędzia umożliwiające funkcjonalne, multimodalne komunikowanie się na odległość, podobnie jak narzędzia nauczania e-learningowego, usprawniają akomodację sposobów realizowania działalności naukowej i popularyzatorskiej, wspomagają wydawniczo dystrybucję wiedzy, szerszą wymianę myśli naukowej, prowadzenie otwartego dialogu, proces integracji (interpersonalnej i zbiorowej) środowisk naukowych, także na forum międzynarodowym, jak również w znacznej mierze

20 W konferencji aktywnym uczestnictwem zapisało się szersze grono członków PTJ.

Rys. 4. Przykładowe zasięgi postów

przyczyniają się do zaspokojenia naturalnych potrzeb poznawczych człowieka oraz zapewnienia ciągłości jego rozwoju społecznego w sytuacji deterministycznego ograniczenia kontaktów osobistych. Ponadto wzbogacają strategię dynamicznej współpracy konferencyjnej uczestników aktu twórczości naukowej. Można też mówić o synergii wielopoziomowych działań i symetrii wysiłków.

Zbudowana została nowa jakość komunikacji pragmatycznej, która w przestrzeni wirtualnej uległa intensyfikacji. Do pozytywnych aspektów komunikowania się na odległość należą: a) sposobność i elastyczność organizowania częstszych i niskobądź bezkosztowych spotkań o dogodnej porze; b) dostępność kanałów; c) chłonność „rynku wymiany wiedzy”, tj. możliwość uczestnictwa licznej grupy słuchaczy; d) podniesienie mobilności osób stowarzyszonych i niestowarzyszonych w celu udziału w otwartych zebraniach, wykładach, sesjach, promocjach wydawnictw, dyskusjach, konwersacjach itp.; e) umożliwienie naukowej autopromocji. Wypracowany model interpersonalnej relacji online sprzyja obecności i zaangażowaniu w życie naukowe młodych adeptów, w tym studentów.

Bibliografia

- Data K. (2017), „*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*” – historia, terażniejszość, przyszłość [w:] *Czasopisma towarzystw naukowych w Polsce*, pod red. A. Kansęgo, Warszawa: PAN, s. 165–170.
- Data K. (2019), *Historia, terażniejszość i przyszłość Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* [w:] *Rola towarzystw naukowych w rozwoju świadomości obywatelskiej i kulturowej*, pod red. A. Gulczyńskiego i Z. Kruszewskiego, Poznań: Wydawnictwo PTPN, s. 233–241.
- Horonziak S., *Czas społeczny a zmiana społeczna*, „Pisma Humanistyczne” 2014, nr 12, s. 103–120.
- Skarżyński M. (2016), *Powstanie Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, „LingVaria” XI, nr 2 (22), s. 295–304. DOI: 10.12797/LV.11.2016.22.19.

Szymański L. (2022), *PTJ na Facebooku*, niepublikowane materiały ikonograficzne z wystąpienia na Walnym Zgromadzeniu podczas LXXIX Zjazdu PTJ: *Literatura jako przedmiot badań językoznawczych*, UKSW, Warszawa–Bielany 26–27.09.2022.

Adresy internetowe

Polskie Towarzystwo Językoznawcze, <http://ptj.civ.pl/pl/> (dostęp: 13.09.2022).

Relacja z LXXVIII Zjazdu Polskiego Towarzystwa Językoznawczego [w:] Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, zakładka: „Wydarzenia”, <https://ajp.edu.pl/wydarzenia/5563-relacja-z-lxxviii-zjazdu-polskiego-towarzystwa-jezykoznawczego.html> (dostęp: 13.09.2022).

Statut PTJ, http://ptj.civ.pl/download/polskie/statut/Statut_PTJ.pdf (dostęp: 13.09.2022).

Podziękowania

Niniejszym składam podziękowania dr Krystynie Dacie, sekretarzowi PTJ w kadencji 2017–2022, za udzielenie informacji niezbędnych do przygotowania artykułu. W imieniu swoim, jak też pozostałych członków PTJ pragnę wyrazić uznanie dla Jej niezwykle sprawnej pracy organizacyjnej na rzecz Towarzystwa oraz wysiłki poczynione dla zachowania ciągłości naszej działalności w trudnym okresie objętym pandemią COVID-19.

Aneks

Wykaz ważniejszych wydarzeń naukowych (współ)organizowanych przez Zarząd PTJ w l. 2021–2022

1. Wykład otwarty: prof. dr hab. Tomasz Mika (UAM), *Otwartość językoznawstwa diachronicznego jako warunek jego rozwoju*, data wygłoszenia: 10 marca 2021, godz. 17.00 (ZOOM Meeting).
2. Wykład otwarty: prof. dr hab. Piotr Stalmaszczyk (UŁ), *Język: artefakt czy rodzaj naturalny?*, data wygłoszenia: 10 marca 2021, godz. 17.00 (ZOOM Meeting).
3. Spotkanie naukowe: prof. dr hab. Małgorzata Nowakowska (UP im. KEN w Krakowie), prezentacja książki *Rezultatywność w języku francuskim i polskim (Kraków 2020)*, data: 16 czerwca 2021, godz. 17.00 (ZOOM Meeting).
4. Spotkanie naukowe: prof. dr hab. Rafał Zarębski (UŁ), prezentacja książki *Nazwy geograficzne w polskich przekładach Nowego Testamentu z XVI i XVII wieku – analiza i słownik (Łódź 2020)*, data: 16 czerwca 2021, godz. 17.00 (ZOOM Meeting).
5. Uroczystość Jubileuszu dziewięćdziesięciolecia Profesor Renaty Grzegorzycowej, członka honorowego PTJ; wykład Jubilatki nt. siatek pojęciowych; prezentacja książki: *Język w służbie myśli: szkice z dziejów polskiego słownictwa (Warszawa 2021)*, odczytanie listu gratulacyjnego od PTJ przez prof. dr hab. Krystynę Kleszczową; krótkie referaty wygłoszone przez prof. dr hab. Krystynę Kleszczową oraz prof. dr hab. Magdalenę Danielewiczową; miejsce

- uroczystości: sala im. K. Brudzińskiego w Pałacu Kazimierzowskim, data: 17 czerwca 2021 (transmisja: ZOOM, film na YouTube).
6. LXVIII Zjazd PTJ pod hasłem: „Językoznawstwo zamknięte a otwarte: osiągnięcia i kontrowersje” w Gorzowie Wielkopolskim, data: 13–15 września 2021, Akademia im. Jakuba z Paradyża (forma hybrydowa, ZOOM Meeting, transmisja: Facebook).
 7. Wykład otwarty: dr Marek Majer (UŁ), dr Rafał Szeptyński (IJP PAN), *Indoeuropejska formacja stopnia wyższego przymiotnika w świetle danych typologicznych i arealnych*, data wygłoszenia: 20 stycznia 2022, godz. 17.00 (ZOOM Meeting).
 8. Wykład otwarty: prof. dr hab. Michał Kotin (Uniwersytet Zielonogórski), *Czy język jako obiekt teorii da się „uchwycić”? Językoznawstwo wobec nowych wyzwań naukowych*, w ramach cyklu „Ringvorlesung” organizowanego przez Instytut Filologii Germańskiej UAM w Poznaniu, data wygłoszenia: 26 stycznia 2022, godz. 18.00 (ZOOM Meeting).
 9. Wykład otwarty: dr hab. Waldemar Czachur (UW), prof. UW, *Dlaczego językoznawstwo potrzebuje kategorii dyskursu?*, data wygłoszenia: 31 marca 2022, godz. 17.00 (ZOOM Meeting).
 10. Wykład otwarty: prof. dr hab. Aleksander Kiklewicz (UWM w Olsztynie), *Fantomy semantyczne – aproksymacja – afordancja* oraz prezentacja dwóch książek: *Lingwistyka na bieżąco: wypisy i komentarze (Lublin 2021)* i *Fenomeny komunikacji: (normy i dewiacje w zachowaniach językowych) (Olsztyn 2020)*, data wygłoszenia: 19 maja 2022, godz. 17.00 (ZOOM Meeting).
 11. Referaty inauguracyjne podczas jubileuszowej konferencji naukowej „70 lat Komitetu Językoznawstwa PAN. Osiągnięcia, kontynuacje, perspektywy polskiej lingwistyki”, zorganizowanej 6–7 czerwca 2022 r., zorganizowanej przez KJ PAN oraz UJ; prelegenci: prof. dr hab. Maciej Grochowski (*Konstatacje przełomowe metodologicznie w językoznawstwie polskim drugiej połowy XX wieku i ich konsekwencje*), prof. dr hab. Krystyna Kleszczowa (*Zmiany w języku vs. zmiany języka*), prof. dr hab. Piotr Stalmaszczyk (*Współczesne językoznawstwo w poszukiwaniu paradygmatów*), prof. dr hab. Elżbieta Tabakowska (*Polskie czy polonistyczne: rodzime inspiracje i anglosaskie pozy*); udział czynny członków PTJ.
 12. LXIX Zjazd PTJ pod hasłem: „Literatura jako przedmiot badań językoznawczych”. data: 26–27 września 2022, UKSW w Warszawie (tryb stacjonarny).